

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (3)

Чернігів 2015

УДК 330(066)
ББК 65я5
П78

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 9 від 26.10.2015). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

З 2013 року входить до міжнародної наукометричної бази даних eLIBRARY.RU (ліцензійний договір № 246-04/2013 від 29 квітня 2013 року).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 3 (3). – 342 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)
ББК 65я5

Головний редактор:

Шкарлет С.М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М.П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В.П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І.М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О.В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С.М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О.І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж.В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І.Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І.І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В.М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л.Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т.В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В.Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В.П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л.Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М.І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А.Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т.Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 3 (3)

Chernihiv 2015

UDC 330(066)
LBC 65я5

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 9 dated 26.10.2015). Scientific journal “Problems and Prospects of Economics and Management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 7, 2015 № 1021.

Since 2013 has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU (license agreement № 246-04/2013 of April 29, 2013).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2015. – № 3 (3). – 342 p.

The articles on theoretical problems of the national economy, sectorial aspects of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)
LBC 65я5

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Hryshova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Абакуменко О.В., Коваленко Л.О., Сіренко К.Ю.</i> Академічні інкубатори як драйвер розвитку інноваційних проєктів	9
<i>Гришова І.Ю., Щербата М.Ю., Гришов В.В.</i> Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку підприємств	17
<i>Денисюк О.М.</i> Безробіття: стан, тенденції, загрози та шляхи його подолання в Україні	28
<i>Дубницький В.И., Комирная В.В.</i> Особенности економіко-математического моделирования выбора маркетинговых решений в условиях рынка	34
<i>Шкарлет С.М.</i> Побудова моделей структурного типу з метою ідентифікації вимірів інформаційного потенціалу	45
<i>Жидок В.В., Ткач Ю.М.</i> Методика оцінювання ефективності маркетингової діяльності	53
<i>Лисенко І.В., Лисенко Н.В.</i> Роль енергозберігаючих технологій у забезпеченні економічної безпеки України	59
<i>Петрицька О.С.</i> Економічний аналіз: перспективи розвитку	67
<i>Попело О.В.</i> Конкурентоспроможність української економіки у міжнародних порівняннях	72
<i>Varcholová T., Dubovická L.</i> The new cluster politics for central Europe	79

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Вагонова О.Г., Прокопенко В.І., Одинцова К.І.</i> Взаємодія підприємств гірничозбагачувального комплексу як чинник їх прибутку від операційної діяльності	83
<i>Льчук В.П., Хоменко І.О.</i> Шляхи нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств	92
<i>Лісовий А.В.</i> Теоретико-методологічні засади регулювання інноваційного розвитку рослинництва	100
<i>Барабаш Н.С., Никонович М.О., Міщенко А.О.</i> Алгоритмізація комплексного аналізу діяльності підприємства торгівлі за критеріями якості його менеджменту	107
<i>Митяй О.В.</i> Інноваційна діяльність як складова в управлінні конкурентоспроможністю підприємств АПК	113
<i>Панюк Т.П.</i> Значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств	120
<i>Соломаха І.В., Жабинська А.В.</i> Стан та тенденції розвитку овочевого ринку в Україні	126
<i>Ющенко Н.Л.</i> Економіко-математичні моделі формування раціональної структури сільськогосподарських угідь	135
<i>Лукомська О.І.</i> Сутнісна характеристика сільського зеленого туризму	147
<i>Мужеляк М.М.</i> Особливості становлення та розвитку корпоративної соціальної відповідальності на вітчизняних машинобудівних підприємствах	155
<i>Штирхун Х.І.</i> Маркетингова підтримка стимулювання збуту органічної продукції в Україні	161
<i>Пазюк В.Л.</i> Визначення ефективності винного бренду	171

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Оліфіренко Л.Д., Віктор Т.М.</i> Роль кадрового менеджменту в механізмі судового адміністрування в умовах реформування судової системи України	176
<i>Гавриленко Н.І., Моцак А.Ю.</i> Проблеми інвестиційного забезпечення розвитку Чернігівського регіону	186
<i>Газуда Л.М.</i> Теорії інтеграційного розвитку територіальних економічних систем	192
<i>Чемісов Б.Г.</i> Теоретичні аспекти розвитку продуктивних сил і регіональної економіки	203
<i>Шадура-Никипорець Н.Т.</i> Роль малого підприємництва у розвитку регіональних господарських систем	209
<i>Шерстобитова А.А.</i> О поддержке развития малого и среднего предпринимательства в Самарской области РФ	215
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> Improved management of socio-economic development of the region	221

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ	
<i>Кравчук Г.В., Пустова О.О.</i> Особливості функціонування та розвитку ринку депозитів в Україні	228
<i>Савченко В.Ф., Шатирко Д.В.</i> Ризики венчурного інвестування як невід’ємна складова розвитку ринку.....	235
<i>Вдовенко Ю.С.</i> Фінансово-економічний компонент удосконалення адміністративно-територіального устрою України.....	243
<i>Дубина М.В.</i> Дослідження змісту дефініції «фінансовий моніторинг».....	253
<i>Забаиштанський М.М., Забаиштанська Т.В., Роговий А.В.</i> Роль економічної діагностики у забезпеченні ефективності концесійної діяльності	259
<i>Панченко О.І., Сорока А.В.</i> Ринок страхових посередників в умовах макроекономічної нестабільності	265
<i>Лагодієнко Н.В.</i> Складові забезпечення фінансової стійкості аграрних підприємств.....	273
<i>Малахова Ю.А.</i> Обґрунтування граничного значення коефіцієнта податкового навантаження на підприємствах вантажного автомобільного транспорту	280
<i>Паляничко К.О.</i> Формування ресурсної бази комерційних банків.....	285
<i>Руденко О.А.</i> Зміни в наукових засадах інвестиційного менеджменту – особливості ринкової трансформації України	290
<i>Туров В.В.</i> Стан поточного рахунку платіжного балансу Казахстану в умовах фінансової нестабільності	296
<i>Гуцалюк О.І.</i> Особливості оподаткування автотранспортних підприємств.....	301
ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	
<i>Варічева Р.В.</i> Захист інформаційних даних управлінського обліку: організаційно-кадрова складова	308
<i>Волот О.І., Гордієнко А.М.</i> Впровадження електронної податкової звітності в Україні: переваги та недоліки	313
<i>Лень В.С., Коливешико А.М.</i> Экологическая деятельность в системе бухгалтерского учета.....	317
<i>Antbarchian V.</i> IFRS adoption in different countries: comparative aspect.....	322
<i>Корогод І.В.</i> Аналіз особливостей функціонування елементів інфраструктури підтримки підприємництва.....	328
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	334

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Abakumenko O., Kovalenko L., Sirenko K.</i> The academic incubator as the driver of innovation projects development	9
<i>Hryshova I, Shcherbata M., Gryshov V.</i> Corporate social responsibility as a factor of socio-economic development of poultry enterprises	17
<i>Denysiuk O.</i> Unemployment: status, trends, threats and ways to overcome in Ukraine	28
<i>Dubnitskiy V., Komirnyaya V.</i> Features of economic-mathematical modeling of the selection of marketing decisions in market conditions	34
<i>Shkarlet S.</i> Structural models development to identify the information potential measurement	45
<i>Zhydok V., Tkach Yu.</i> Method of assessment of marketing effectiveness	53
<i>Lysenko I., Lysenko N.</i> The role of energy saving technologies in ensuring the economic security of Ukraine	59
<i>Petryska O.</i> Economic analysis: development prospects	67
<i>Popelo O.</i> Competitiveness of Ukrainian economy in international comparisons	72
<i>Varcholová T., Dubovická L.</i> The new cluster politics for central Europe	79

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Vahonova O., Prokopenko V., Odyntsova K.</i> Interaction of mining and processing enterprises complex as a factor of the profit resulting operating activities	83
<i>Ilichuk V., Khomenko I.</i> Ways of increasing productive capacity of transport	92
<i>Lisovyi A.</i> Theoretical and methodological principles of regulation of innovation development of crop industry	100
<i>Barabash N., Nykonovych M., Mishchenko A.</i> Algorithmization of trade enterprise's economic activity analysis by the criteria of the quality of its management	107
<i>Mytaii O.</i> Innovation as a component in the management of competitiveness in agricultural sector	113
<i>Paniuk T.</i> The value of social responsibility of business in management of processing enterprises personnel	120
<i>Solomakha I., Zhabynska A.</i> Condition of Ukraine's vegetable market and trends of its development	126
<i>Yushchenko N.</i> Mathematical model of forming rational structure of agricultural lands	135
<i>Lukomska O.</i> Essential characteristic of rural green tourism	147
<i>Muzheliak M.</i> Analysis of corporate social responsibility development on Ukrainian engineering enterprises	155
<i>Shtyrkhun Kh.</i> Marketing support of sales promotion of organic products in Ukraine	161
<i>Paziuk V.</i> Determination of the effectiveness of wine brand	171

PROBLEMS OF THE MANAGEMENT AND THE DEVELOPMENT OF REGION'S PRODUCTIVE FORCES

<i>Olifirenko L., Viktor T.</i> The role of personnel management in the mechanism of court administration in the conditions of reforming of the judicial system of Ukraine	176
<i>Havrylenko N., Motsak A.</i> Problems of investment support of Chernihiv region development	186
<i>Hazuda L.</i> Theories of integration development of territorial economic systems	192
<i>Chemisov B.</i> Theoretical aspects of development of productive forces and regional economy	203
<i>Shadura-Nykyporets N.</i> The role of small business in the development of regional economic systems	209
<i>Sherstobitova A.</i> About the support of development of small and middle Russian business in the Samara region	215
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> Improved management of socio-economic development of the region	221

FINANCIAL RESOURCES: PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Kravchuk H., Pustova O.</i> Features of functioning and development of the deposit market in Ukraine	228
<i>Savchenko V., Shatyrko D.</i> Venture investment risks as an integral component of market development	235
<i>Vdovenko Yu.</i> Financial-economic component of improvement of the administrative and territorial structure of Ukraine	243
<i>Dubyna M.</i> Study of definitions „financial monitoring”	253

<i>Zabashtanskyi M., Zabashtanska T., Rohovyi A.</i> The role of economic diagnostics in ensuring the effectiveness of concession activities	259
<i>Panchenko O., Soroka A.</i> The market of insurance intermediaries in terms of macroeconomic instability	265
<i>Lahodiienko N.</i> Components of providing financial stability of agricultural enterprises	273
<i>Malakhova Yu.</i> Substantiation limit value of tax load ratio on trucks transport enterprises	280
<i>Palianychko K.</i> Formation of funding resource base of commercial banks	285
<i>Rudenko O.</i> Changes in investment management scientific basis – peculiarities of the market transformation of Ukraine	290
<i>Turov V.</i> Current account of Kazakhstan under the financial instability	296
<i>Hutsaliuk O.</i> Peculiarities of taxation of trucking companies	301
 ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS	
<i>Varicheva R.</i> Protection of information data of management accounting: the organizational and personnel component	308
<i>Volot O., Hordiienko A.</i> Implementation of electronic tax reporting in Ukraine: advantages and disadvantages	313
<i>Len V., Koliveshko A.</i> Ecological activity in the accounting system	317
<i>Ambarchian V.</i> IFRS adoption in different countries: comparative aspect	322
<i>Korohod I.</i> Analysis of features of functioning infrastructure elements of entrepreneurship support	328
 BASIC REQUIREMENTS FOR SUBMITTING MANUSCRIPTS AND SCIENTIFIC PAPERS	 334

УДК 001.89

О.В. Абакуменко, д-р екон. наук**Л.О. Коваленко**, канд. екон. наук**К.Ю. Сіренко**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

АКАДЕМІЧНІ ІНКУБАТОРИ ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ**О.В. Абакуменко**, д-р екон. наук**Л.А. Коваленко**, канд. екон. наук**К.Ю. Сіренко**, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

АКАДЕМИЧЕСКИЕ ИНКУБАТОРЫ КАК ДРАЙВЕР РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ**Olha Abakumenko**, Doctor of Economics**Larysa Kovalenko**, PhD in Economics**Kristina Sirenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE ACADEMIC INCUBATOR AS THE DRIVER OF INNOVATION PROJECTS DEVELOPMENT

Досліджено сутність та значення академічного бізнес-інкубатора, його характерні риси та складові частини. Наведено організаційно-правові форми бізнес-інкубатора на базі вищого навчального закладу. Представлено авторський підхід до визначення етапів досягнення стратегії академічного бізнес-інкубатора (на прикладі бізнес-інкубатора «Інноватика» Тамбовського державного технічного університету), а саме конкурс наукових проектів; семінари, тренінги, круглі столи, симпозиуми, наукові лекції; участь у грантах; організація і проведення курсів підвищення кваліфікації; створення малих інноваційних підприємств із залученням малого та середнього бізнесу; формування та розвиток наукових проектів. На основі даних запропоновано модель розроблення генеральних сценаріїв формування БІ.

Ключові слова: бізнес-інкубатор, інноваційні проекти, стратегія, генеральні сценарії, модель.

Исследована сущность и значения академического бизнес-инкубатора, его характерные черты и составные части. Приведены организационно-правовые формы бизнес-инкубатора на базе высшего учебного заведения. Представлен авторский подход к определению этапов достижения стратегии академического бизнес-инкубатора (на примере бизнес-инкубатора «Иноватика» Тамбовского государственного технического университета), а именно конкурс научных проектов; семинары, тренинги, круглые столы, симпозиумы, научные лекции; участие в грантах, организация и проведение курсов повышения квалификации; создание малых инновационных предприятий с привлечением малого и среднего бизнеса; формирование и развитие научных проектов. На основе данных предложена модель разработки генеральных сценариев формирования БИ.

Ключевые слова: бизнес-инкубатор, инновационные проекты, стратегия, генеральные сценарии, модель.

Investigated the nature and value of academic business incubator, its characteristics and components. An organizational and legal forms of business incubator at the higher education institutions. Submitted by the author's approach to determining stages of academic achievement strategies Business Incubator (for example, business incubator "Innovation" Tambov State Technical University), namely competition of research projects; seminars, trainings, round tables, workshops, scientific lectures; participation in grants, organizing and conducting training courses; the creation of small innovative enterprises with the involvement of SMEs; formation and development of the projects. Based on the model of development of general scenario of BI.

Key words: business incubator, innovative projects, strategy, general scenario, model.

Постановка проблеми. Академічне бізнес-інкубаторство – одна з найбільш актуальних тематик останнього часу в галузі розвитку інноваційно орієнтованої економіки і додаткових інструментів системи вищої освіти. Воно дає змогу подолати академічний розрив між вищою школою і практикою впровадження інновацій, виділити найбільш активних представників і дати їм плацдарм для здійснення найсміливіших ідей.

Створення успішних академічних інкубаторів при провідних університетах країни має стати поштовхом для розвитку академічного підприємництва в Україні. Велике значення в цьому процесі має ініціатива самих вищих навчальних закладів, управлінського менеджменту керівників у цій сфері, позиціонування університетів як прикладів підприємств, що діють у ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Академічні інкубатори в перспективі мають стати особливою сферою інтеграції науки та економіки з метою розвитку вітчизняного підприємництва, одним із ключових методів реалізації інноваційної моделі розвитку економіки України. Дослідженню теоретичних і методологічних основ цієї проблематики присвячуються праці таких науковців: В.Ю. Філіппов [7], В.Ш. Каганов [3], В.І. Соловійов, В.В. Жариков [4] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливими не висвітленими комплексно питаннями організації діяльності академічних інкубаторів є визначення переліку послуг, що надаватимуться, цільової аудиторії, організацій-партнерів, форм залучення інвестицій для реалізації інноваційних проектів.

Мета статті. Головною метою цієї статті є розкриття сутності академічного інкубатора як драйвера розвитку інноваційних проектів, ознайомлення з його функціями та засадами діяльності.

Виклад основного матеріалу. Академічний бізнес-інкубатор є однією з найпоширеніших моделей інкубаторів підприємництва у світі, оскільки саме у вищих навчальних закладах (ВНЗ) міститься значний потенціал інноваційних ідей та розробок, реалізація яких потребує організаційної та фінансової підтримки.

Організаційно-правовими формами бізнес-інкубатора на базі вищого навчального закладу можуть бути такі: складова технологічного або наукового парку ВНЗ; структурний підрозділ ВНЗ; молодіжна неприбуткова організація ВНЗ.

За розповсюдженістю організаційно-правові форми створення бізнес-інкубаторів значно відрізняються. Наприклад, у Росії вони мають таку ієрархію: як структурний підрозділ юридичної особи – 34,8 %; як некомерційне партнерство – 26 %; як самостійна некомерційна організація – 17,4 %; як установа – 8,7 %; як фонд – 8,7 %; як закрите акціонерне товариство – 4,4 % [1].

Чіткі визначення понять «академічне підприємництво» та «академічний бізнес-інкубатор» у вітчизняних нормативних документах відсутні.

Відповідно до ст. 73 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 перелік платних освітніх та інших послуг, що можуть надаватися державними і комунальними вищими навчальними закладами, затверджується Кабінетом Міністрів України. Державні і комунальні вищі навчальні заклади мають право надавати додатково платні освітні та інші послуги виключно понад обсяги, встановлені державним стандартом, та поза діяльністю, що фінансується за рахунок коштів відповідних бюджетів. Платні освітні та інші послуги надаються вищими навчальними закладами за умови відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства, а у разі встановлення законодавством вимог щодо необхідності ліцензування або отримання дозволів для надання платної послуги – після отримання таких дозвільних документів [6].

Відповідно до рекомендацій, розроблених Національною асоціацією бізнес-інкубаторів (The National Business Incubation Association, NBIA), для визначення можливості створення бізнес-інкубатора в регіоні слід виконати певні послідовні дії:

- визначити та вивчити ринок;
- заручитися підтримкою всіх зацікавлених сторін (місцевої адміністрації, інвесторів та ін.);
- визначити потенційні перешкоди або проблеми;
- створити команду з осіб, найбільш прихильних до цієї ідеї;
- визначити тип та кількість ресурсів, необхідних для бізнес-інкубатора;
- визначити, яким повинен бути ідеальний резидент інкубатора;
- користуватись досвідом інших бізнес-інкубаторів;
- визначити, якими будуть джерела фінансування, організація керівництва, потенційний ринок, комплекс послуг [5].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Під час створення бізнес-інкубатора на базі ВНЗ можна застосувати одну з моделей сценарного підходу (рис.).

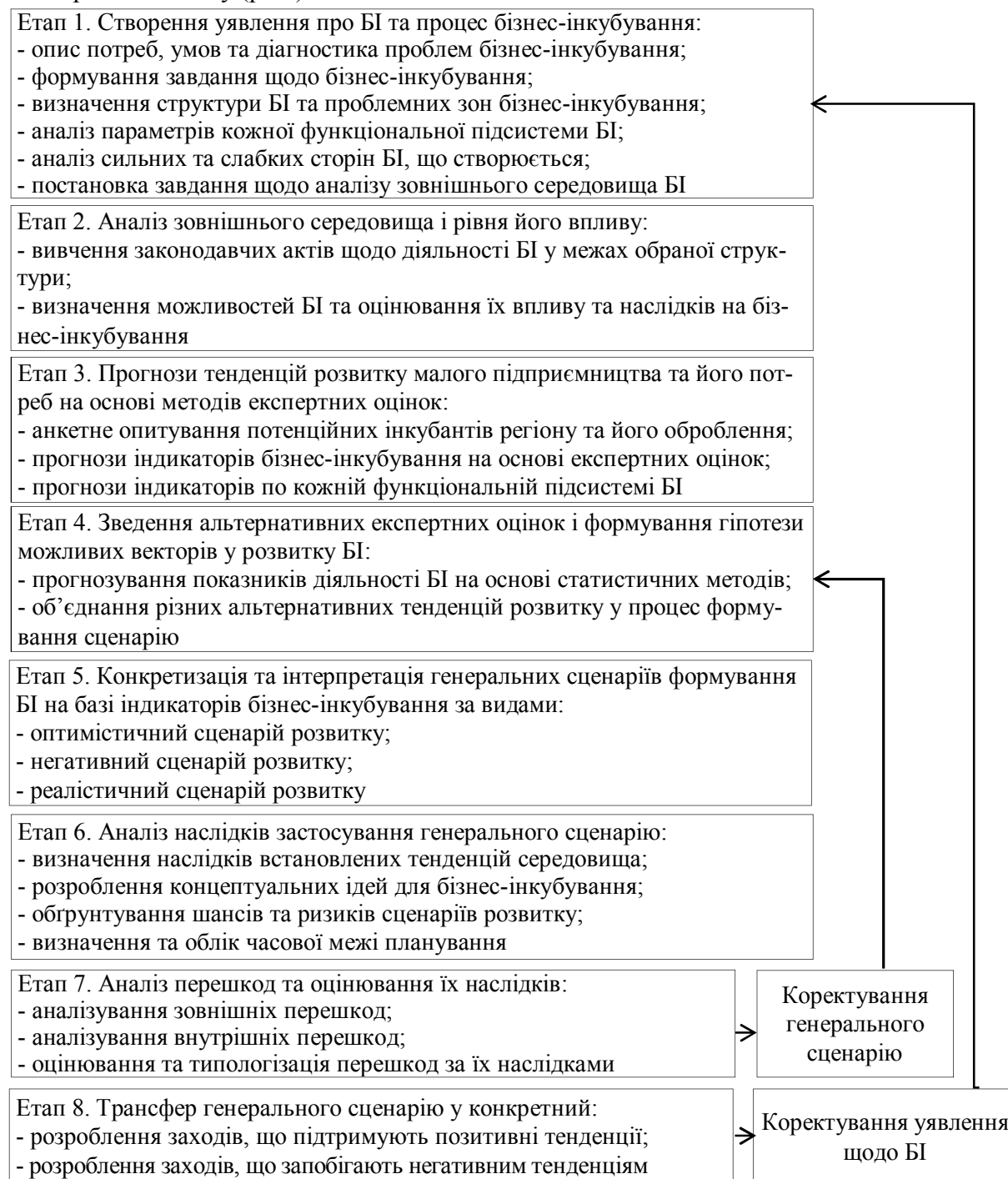

Рис. Модель розроблення генеральних сценаріїв формування Бі

Основними складовими такого підходу до формування бізнес-інкубатора є:

– охоплення п'яти типів загальних проблем: теоретико-методологічних, функціональних, кадрових, нормативно-правових та фінансових, які необхідно вирішувати для всіх видів Бі;

– формування типу моделі Бі за цілями створення, профілем діяльності, джерелами фінансування, організаційно-правовою формою і формою обслуговування, а щодо принципів створення Бі доцільно використати принципи утворення віртуального підприємства;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– виокремлення генерального та робочого сценаріїв за їх змістом і спрямованістю. Вибір генерального сценарію – це вибір типу розвитку Бі (інерційний, прискорений, інноваційний), а вибір робочого сценарію – це вибір механізмів і інструментів формування Бі відповідно до поточних цілей та критеріїв управління, що відображуються в певному фрагменті сценарію;

– ідентифікація економічних інструментів сценарного бізнес-інкубування – це вартість ресурсів, економічні вигоди, перерозподільні платежі або виплати;

– розроблення та обґрунтування методичного інструментарію щодо оцінювання ефективності управління Бі: система показників ефективності, яка висвітлюватиме стан та ефективну тривалість бізнес-інкубування підприємств-інкубантів, ефективність використання бізнес-середовища.

Можливі етапи досягнення стратегії академічного бізнес-інкубатора наведені в табл.

Таблиця

*Етапи досягнення стратегії академічного бізнес-інкубатора
(на прикладі бізнес-інкубатора «Інноватика» Тамбовського державного технічного
університету) [4]*

Опис етапу	Результат етапу	Споживачі етапу
Конкурс наукових проєктів	Виявлення молодих кадрів для науково-дослідної роботи	Бакалаври, спеціалісти, магістри, аспіранти
Семінари, тренінги, круглі столи, симпозіуми, наукові лекції	Виявлення науково значущих проєктів, укладення договорів з науковими колективами та фінансування наукових досліджень аспірантів, бакалаврів, магістрів та молодих учених	Молоді вчені, наукові організації, ВНЗ, викладачі
Участь у грантах	Участь у програмах розвитку інноваційної інфраструктури ВНЗ	Наукові колективи, бакалаври, спеціалісти, магістри, аспіранти, малий та середній бізнес
Організація і проведення курсів підвищення кваліфікації	Підготовка кадрів для інноваційної інфраструктури	Малий та середній бізнес
Створення малих інноваційних підприємств із залученням малого та середнього бізнесу	Розміщення виробництва на території бізнес-інкубатора та надання бізнес-офісів	Наукові колективи
Формування та розвиток наукових проєктів	Комерціалізація проєктів на базі науково-дослідної лабораторії бізнес-інкубатора	

Поступове та зважене формування цілей створення інкубатора та подальше впровадження ідеї на практичному рівні набуває важливої ролі у системі бізнес-відносин регіону. Адже майбутній проєкт не лише буде приносити економічні вигоди в межах власної діяльності, а й сприяти розвитку та вдалому функціонуванню інших суб'єктів підприємницької діяльності певної території.

Тобто бізнес-інкубатор, як і будь-яке інше підприємство, повинен пройти такий самий процес планування та опрацювати такі питання: техніко-економічне обґрунтування; місія та завдання; оцінювання потреб і визначення цільових груп клієнтів; інфраструктура (будівлі та основні споруди); комплекс послуг; стратегія маркетингу; фінансовий план.

Одним з найуспішніших російських бізнес-інкубаторів, створених на базі навчального закладу, є Бізнес-інкубатор Національного дослідницького університету «Вища школа економіки» (HSE{Inc}), який був створений наприкінці 2006 року. Бізнес-інкубатор є структурним підрозділом НДУ ВШЕ, а його головна мета полягає у спри-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

янні створенню успішного бізнесу, який заснований та розвивається завдяки зусиллями молодих підприємців.

HSE {Pro} – сервіс освітньої, консультаційної та експертної підтримки стартап-компаній, розроблений командою Бізнес-інкубатора. Головна мета програми – допомогти початківцям реалізувати свій проект – побудувати бізнес-модель своєї компанії та обрати найбільш ефективні стратегії розвитку.

Умовою є те, що стартап повинен знаходитись на етапі готового прототипу, готуватися до виходу на ринок (перші продажі) та належати до одного з напрямків: IT, mobile, e-commerce, соціальний бізнес та послуги.

Програма HSE {Pro} складається з таких предметних блоків: бізнес-модель та організація бізнес-процесів; маркетинг та збут продукту; управління персоналом; фінансове планування; правові аспекти бізнесу; інвестиційна карта; альтернативні засоби розвитку.

Додатковими можливостями для стартап-компаній є:

- залучення фінансування на розроблення прототипів і підготовку бізнес-планів (складання заявок в інфраструктурні фонди);
- сприяння залученню інвестицій на розширення бізнесу (підготовка переговорів, підбір та організація зустрічей з потенційними інвесторами);
- підбір співробітників, зокрема залучення студентів на практику для роботи в компанії стартапу;
- розроблення консалтингових та дослідницьких проектів у галузі маркетингу та просування, розроблення бізнес-планів, легалізація бізнесу підприємців-початківців та ін.

Також Бізнес-інкубатор за підтримки інфраструктурних партнерів проводить безкоштовні експертні сесії HSE {Consult}, які включають відкриті лекції експертів, консультації професіоналів, кейси досвідчених підприємців, взаємодію питання-відповідь.

Щорічно проводиться перший російський університетський конкурс бізнес-проектів, який кожного разу збирає близько 300 заявок. Проекти оцінюються за такими критеріями: інноваційність, бізнес-потенціал, інвестиційна привабливість, команда. У 2014 перемогу та винагороду в розмірі 150 тис. р. здобув проект 3D сканування приміщень GeoCV.

Також щорічно проводиться літня школа HSE {SUN}, головними темами якої є:

- створення та функціонування бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів та інших організацій, які підтримують стартапами;
- формування підприємницького середовища та спільноти, які сприяють появі та розвитку нових бізнесів;
- супровід інноваційних стартапів;
- навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюють зі стартапами.

У 2008 році Бізнес-інкубатором НДУ ВШЕ було засновано премію «Стартап року», яка щорічно вручається кращим стартапам на думку бізнес-спільноти. Її метою є заохочення ефективних підприємницьких рішень, творчого підходу до побудови нового бізнесу, спонукання молодих підприємців до нових досягнень.

Кожного року Бізнес-інкубатор проводить чемпіонат з ділової гри «Залізний підприємець». У серії ділових ігор учасники пропонують можливі засоби використання нової технології, разом з командою обирають найбільш перспективний продукт, розробляють бізнес-модель та готують яскраву презентацію рішення, яке пропонується. Ігри проводяться в різних містах Росії, України, Білорусі, Казахстану. Мета та завдання чемпіонату такі:

- організувати майданчик для обговорення нових технологій, автори яких мають труднощі у визначенні перспектив комерціалізації, запропонувати авторам технології нестандартні рішення;
- сприяти формуванню команд зі студентами з різних ВНЗ та з різними компетенціями (об'єднувати менеджерів та маркетологів з технічними спеціалістами);

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- розвинути у студентів навички командної роботи та презентації проектів;
- зацікавити студентів різних ВНЗ перспективою роботи з технологічним продуктом;
- популяризувати технологічне підприємництво.

Щорічно за участі команди Бізнес-інкубатора десятки ідей стають прибутковими компаніями. Бізнес-інкубатор співпрацює з провідними підприємницькими центрами у всьому світі, зокрема Massachusetts Institute of Technology (США), The University of California Berkeley (США), Aalto Venture Garage (Фінляндія), National University of Singapore (Сінгапур), Twente University (Нідерланди), а в його заходах щорічно беруть участь понад 10 тисяч молодих активних спеціалістів у Росії та країнах СНД [3].

У березні 2012 року було створено Студентський науково-практичний центр «Бізнес-інкубатор Білоруського державного економічного університету».

Відповідно до Положення під Бізнес-інкубатором розуміється об'єкт інфраструктури підтримки суб'єктів малого підприємництва, створених за участі студентів БДЕУ, що сприяє студентам на стадії становлення їх підприємницької діяльності через надання приміщень офісного призначення та надання консультаційних, бухгалтерських, юридичних, освітніх та інших послуг на договірній основі. Бізнес-інкубатор не є юридичною особою, всі фінансові та юридичні операції здійснює БДЕУ, який володіє всіма правами та обов'язками юридичної особи. Учасниками та безпосередніми виконавцями реалізації проектів є студенти, співробітники та професорсько-викладацький склад БДЕУ, які працюють у межах Програми діяльності Бізнес-інкубатора на поточний рік. Клієнтами Бізнес-інкубатора є підприємці – фізичні та юридичні особи, зареєстровані у встановленому порядку, які отримали позитивні відгуки Експертної комісії бізнес-інкубатора та які уклали договір на надання послуг. Загальне керівництво діяльністю Бізнес-інкубатора здійснює Координатор проектів, який призначається ректором університету за узгодженням з Опікунською радою Бізнес-інкубатора. Основними функціями Координатора є: робота з авторами проектів на етапі підготовки та формалізації бізнес-ідеї; супровід проектів; підбір експертів із бізнес-спільноти; консультування та контроль за ходом реалізації бізнес-планів резидентів; допомога у просуванні резидентів Бізнес-інкубатора; пошук джерел фінансування; проведення презентацій проектів; взаємодія з технологічними бізнес-інкубаторами інших ВНЗ, також неосвітніми структурами щодо організації спільних проектів та опрацювання рішень у сфері бізнес-консультування, маркетингу, обліку, юридичного супроводу високотехнологічних компаній.

Метою створення Бізнес-інкубатора БДЕУ є набуття студентами практичного досвіду в організації та становленні підприємницької діяльності, формування їх соціально значущої, активної життєвої позиції, а також здійснення підтримки перспективних бізнес-проектів суб'єктів малого підприємництва і формування комфортних стартових умов для їх розвитку.

Для досягнення цієї мети Бізнес-інкубатор вирішує такі завдання:

- підтримка студентів і суб'єктів підприємницької діяльності у створенні, становленні та розвитку малих підприємств;
- сприяння самозайнятості студентів та організації ними власної справи;
- навчання керуванню малим інноваційним підприємством;
- підготовка і проведення незалежної експертизи проектів та продукції, створеної за участі студентів;
- співпраця з суб'єктами підприємництва у реалізації бізнес-пропозицій;
- обмін досвідом успішної підприємницької діяльності;
- допомога студентам у налагодженні ділових зв'язків;
- інформаційна підтримка у просуванні бізнес-проектів і створеної ними інноваційної продукції;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– формування виробничо-підприємницької культури майбутніх підприємців.

Вирішення поставлених завдань здійснюється завдяки:

– організації мобільних груп з вирішення поставленого завдання, які створюються виходячи з доцільності та необхідного рівня професіоналізму, передбаченого технічним завданням проекту, що реалізується;

– проведенню семінарів, конкурсів з поставлених завдань та проблем;

– організації соціальних акцій та заходів.

Головними послугами, які надаються Бізнес-інкубатором БДЕУ, є:

– сприяння комерціалізації проекту: планування, управління проектом, розроблення бізнес-моделі, визначення ринку продукту, розроблення програми просування;

– розроблення маркетингової та рекламної стратегії реалізації проектів, допомога у проведенні маркетингових досліджень;

– консультування з питань кредитування, оподаткування, бухгалтерського обліку, правового захисту та розвитку проекту;

– бізнес-планування майбутньої підприємницької діяльності;

– зовнішнє бухгалтерське обслуговування підприємницької діяльності (реалізації проекту).

Організаційне та фінансове сприяння розвитку Бізнес-інкубатора забезпечується Опікунською радою Бізнес-інкубатора та Експертною комісією.

Опікунська рада є колегіальним органом, головною метою якого є всебічне сприяння виявленню та просуванню студентських проектів у бізнес-середовище. До складу ради входять представники бізнесу, банківського і реального секторів економіки, особи, які мають намір стати спонсорами студентських проектів, венчурні інвестори, члени Клубу випускників БДЕУ. Від університету до складу ради входять заступники деканів з науково-дослідної роботи, начальник Управління підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації. Очолює Опікунську раду Бізнес-інкубатора проректор з наукової роботи, а персональний склад затверджується ректором.

Експертна комісія Бізнес-інкубатора організовує експертизу бізнес-проектів та приймає рішення про включення проекту до програми роботи Бізнес-інкубатора. До складу комісії входять Координатор проектів Бізнес-інкубатора, експерти в галузі бізнес-консультування, професорсько-викладацький склад, студенти. Очолює Комісію Координатор проектів Бізнес-інкубатора, а персональний склад затверджується ректором.

Учасниками Програми діяльності Бізнес-інкубатора можуть стати колективи, чисельністю не менше 2 осіб, до складу яких входять студенти БДЕУ, які бажають здійснювати діяльність у таких напрямках: наукова, інноваційна діяльність та її організаційне обслуговування; освіта; реклама; консультування; інші галузі сфери послуг, які не заборонені чинним законодавством для бізнес-інкубаторів.

Консультант проекту, призначений Експертною радою, затверджує для проекту Бізнес-інкубатора положення про його діяльність, яке встановлює такі вимоги: спеціалізація; порядок та умови надання нежитлових приміщень учасникам Програми; перелік послуг, що надаються; порядок управління діяльністю; вимоги до технічного оснащення; очікуваний термін діяльності; умови фінансування.

Строк підтримки проектів становить до 1 року, залежно від його складності.

Фінансування бізнес-проектів студентів здійснюється за рахунок грантів, за договорами з підприємствами та організаціями, коштів інвесторів, власних коштів учасників, спонсорської допомоги, інших засобів, які не суперечать чинному законодавству.

У межах Бізнес-інкубатора БДЕУ почалась розроблення проекту «Дистанційний моніторинг основних показників діяльності торгової організації на основі вихідних

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

форм статистичної звітності» [2]. Також Бізнес-інкубатор співпрацював з організацією G-Incubator у наданні дизайнерських послуг, брав участь в організації та проведенні Другого білоруського IR форуму 2012, а активні учасники інкубатора пройшли навчання з курсу «Проектування системи управління компанією за допомогою системи бізнес-моделювання Business Studio» з метою розширення практичних навичок.

Ще одним яскравим прикладом успішного функціонування бізнес-інкубаторів на загальнодержавному рівні є польський Академічний інкубатор підприємництва (АІП). Він являє собою мережу, яка об'єднує 31 університет, та понад 1400 фірм, що розвиваються [1]. Головна місія АІП полягає у створенні сприятливого клімату для розвитку академічного підприємництва. Інкубатор у межах ВНЗ надає комплексну підтримку. Завдяки платформі StartUp Online можна зареєструвати фірму протягом 24 годин, отримати юридичну та бухгалтерську консультацію. Програма StartUp House надає доступ до 40 офісних приміщень із сучасним комп'ютерним та програмним забезпеченням. Програми StartUp Kick-Off, Mentoring & Training забезпечують якісне навчання, допомагають знайти бізнес-партнерів та інвесторів. Вартість участі в інкубації становить близько 250 злотих на місяць, що значно дешевше оренди офісу в центрі Варшави. За 7 років роботи АІП було реалізовано 5200 студентських ідей. За словами директора АІП Варшавської Політехніки, співробітництво з Академічним інкубатором підприємництва дозволяє будь-якому студенту або співробітнику ВНЗ створити бізнес з найменшими витратами та мінімальним ризиком, а найбільш інноваційні та перспективні ідеї мають шанс отримати інвестиції в обсязі 100 000 злотих.

Висновки і пропозиції. В Україні на сьогодні модель бізнес-інкубування знаходиться на початковому етапі розвитку та є малоефективною. До основних причин слід віднести: несприятливу державну політику та відсутність законодавчого регламентування діяльності бізнес-інкубаторів; відсутність державного стимулювання створення бізнес-інкубаторів та залучення інвестицій у їх розвиток; дефіцит власних фінансових ресурсів бізнес-інкубаторів; недосконалу та дорожчу систему венчурного фінансування.

Таким чином, незважаючи на значний потенціал вітчизняного академічного підприємництва, подальший розвиток і успішне функціонування бізнес-інкубаторів є неможливим без розроблення національної стратегії їх популяризації та впровадження дієвої системи підтримки малого підприємництва, формування нової підприємницької культури та збільшення зацікавленості молоді у веденні власного бізнесу, вдосконалення законодавчої бази, підвищення прозорості ринку, забезпечення фінансової підтримки з боку держави та приватних інвесторів.

Список використаних джерел

1. *Академічний бізнес-інкубатор. Опыт Польши* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://inventure.com.ua/news/world/akademicheskij-biznes-inkubator-opyt-polshi>.
2. *Бізнес-інкубатор БГЭУ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bseu.by/russian/incubator/default.htm>.
3. *Бізнес-інкубатор НИУ ВШЭ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inc.hse.ru/>.
4. *Жариков В. В.* Повышение качества процессов бизнес-инкубирования [Електронний ресурс] / В. В. Жариков. – Режим доступу : <http://vernadsky.tstu.ru/pdf/2011/04/36.pdf>.
5. *Каганов В. Ш.* Как создать и сделать успешным бизнес-инкубатор [Електронний ресурс] / В. Ш. Каганов. – Режим доступу : <http://nsbi.org/assets/filesКакСоздатьИСделатьУспешнымБИ.pdf>.
6. *Про вищу освіту* [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page5>.
7. *Філіппов В. Ю.* Сценарний підхід до формування віртуального бізнес-інкубатору та оцінювання його ефективності [Електронний ресурс] / В. Ю. Філіппов. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No4/121-125.pdf>.

УДК 338.4:911.3

І.Ю. Гришова, д-р екон. наук

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

М.Ю. Щербата, канд. екон. наук

Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна

В.В. Гришов, здобувач

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

И.Ю. Гришова, д-р экон. наук

Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина

М.Ю. Щербата, канд. экон. наук

Международный гуманитарный университет, г. Одесса, Украина

В.В. Гришов, соискатель

Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ БИЗНЕСА КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

Inna Hryshova, Doctor of Economics

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine

Maryna Shcherbata, PhD in Economics

International Humanitarian University, Odessa, Ukraine

Vladyslav Gryshov, candidate

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF POULTRY ENTERPRISES

Досліджено еволюційний розвиток концепції соціальної відповідальності бізнесу, розглянуто пріоритетні складові соціальної відповідальності бізнесу як чинника соціально-економічного розвитку птахівництва, а також визначено основні переваги інтеграції соціальної відповідальності бізнесу в діяльності птахівничих підприємств. Висвітлено принципи соціальної відповідальності бізнесу та доведено доцільність їх реалізації у площину економічного потенціалу птахівничих підприємств, що позначиться на нарощенні та підвищенні інвестиційної привабливості галузі, підвищенні якості та сертифікації продукції, зміцненні ділової репутації, створенні бренда, напрацюванні іміджу і, як наслідок, максимізації ринкової вартості бізнесу.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, соціально орієнтований бізнес, птахівничі підприємства, стейкхолдери.

Исследована эволюционное развитие концепции социальной ответственности бизнеса, рассмотрены приоритетные составляющие социальной ответственности бизнеса как фактора социально-экономического развития птицеводства, а также определены основные преимущества интеграции социальной ответственности бизнеса в деятельности птицеводческих предприятий. Освещены принципы социальной ответственности бизнеса и доказана целесообразность их реализации в плоскость экономического потенциала птицеводческих предприятий, что скажется на наращивании и повышении инвестиционной привлекательности отрасли, повышении качества и сертификации продукции, укреплении деловой репутации, создании бренда, выработке имиджа и, как следствие, максимизации рыночной стоимости бизнеса.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, социально ориентированный бизнес, птицеводческие предприятия, стейкхолдеры.

Investigated the evolutionary development of corporate social responsibility, are considered priority elements of CSR as a factor of social and economic development of the poultry and the basic advantages of integrating social responsibility activities in poultry enterprises. The principles of social responsibility and the expediency of their realization in the plane of the economic potential of poultry enterprises that impact on increasing and improving the investment attractiveness of the industry, quality improvement and certification, strengthening business reputation, creating a brand image and achievements as a result of maximizing market value business.

Key words: corporate social responsibility, socially-oriented business, poultry enterprises, stakeholders.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації економіки від вільної конкуренції до соціально орієнтованої, а підприємців від протистояння найманим працівникам до соціальної співпраці з ними спостерігаються суттєві зміни в соціальній і економічній сферах функціонування підприємств. Діяльність підприємств стає спрямо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ваною на зниження соціальної напруженості, підвищення якості життя населення, охорону навколишнього середовища, участь у вирішенні соціальних проблем зацікавлених сторін (стейкхолдерів), оскільки ці питання знаходяться в тісному взаємозв'язку з вирішенням таких актуальних проблем, як: підвищення конкурентних позицій підприємств на світових ринках, нарощення її інвестиційно-інноваційного потенціалу та підвищення інвестиційної привабливості галузі, розвиток депресивних сільськогосподарських територій, соціальний захист населення, підвищення якості та сертифікації продукції, екологічної безпеки тощо. Враховуючи соціальну значущість відповідальності аграрного бізнесу, зазначена проблема набуває особливої актуальності в контексті розроблення стратегії соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери.

Але слід зауважити, що лише за умови активізації економічних інструментів і показників отримання додаткових прибутків будуть активізовані механізми соціальної відповідальності бізнесу та вдосконалені її схеми.

Соціальна відповідальність бізнесу відображає процес трансформації проблем соціального характеру в додаткову вартість бізнесу завдяки імплементації його складових та можливості нарощення ринкової вартості бізнесу. У свою чергу, дієва імплементація соціальної відповідальності бізнесу можлива лише за умови наявності та ефективного використання економічних ресурсів підприємства, що підкреслює значущість економічного потенціалу підприємства у забезпеченні соціальної орієнтованості бізнесу за рахунок створення передумов для спрямування частини доходу на соціальні потреби та розвиток соціальної сфери.

Проте, незважаючи на значущість соціальної відповідальності бізнесу для його сталого соціально-економічного розвитку, для більшості українських птахівничих підприємств соціальна відповідальність не стала структурованою системою, повноцінною частиною стратегічних напрямків розвитку компаній, способом мислення, а зводиться до одноразових дій, які не достатньою мірою впливають на рівень доходів персоналу та якість життя населення. Це свідчить про наявність проблем щодо розвитку соціально орієнтованого бізнесу серед вітчизняних підприємств і визначає актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація соціальної відповідальності бізнесу в практичній діяльності західних підприємств, організацій та фірм – сьогодні досить поширене явище, яке протягом останніх десятиліть має дискусійний характер й у вітчизняних наукових колах. Проблемам соціально відповідального бізнесу приділено багато уваги у працях таких відомих науковців, як: Т. Доналдсон, А. Аверин, Є. Борисенко, М. Фрідман, Дж. Вайс, Д. Віндзор, Ю. Благов, С. Гончаров, Н. Кричеський.

Питанням впровадження системи, методів та принципів соціальної відповідальності бізнесу в національну економіку України присвячені наукові праці І.Ю. Гришової, В.В. Кужеля, І.О. Крюкової, О.В. Митяй, Т.М. Гнатєвої, Т.С. Шабатури, А.В. Бондаренко, Л.О. Омелянович, І.С. Глебова [1–6; 12; 16–19].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим сучасний стан розвитку аграрної економіки пояснює необхідність дослідження домінуючих складових соціальної відповідальності бізнесу, а також визначення основних принципів соціально орієнтованого бізнесу в контексті соціально-економічного розвитку.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження теоретичних підходів, принципів та домінуючих складових соціальної відповідальності бізнесу в контексті соціально-економічного розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу. Стратегія соціально-економічного розвитку птахівничих підприємств сьогодні обов'язково повинна містити програми соціальної відповідальності бізнесу, адже інститути (партнери), які оточують підприємства аграрної сфе-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ри, як і їх працівники, очікують не лише економічно відповідальних дій з боку підприємців, а й участі у вирішенні соціальних, екологічних та інших проблем [1].

Першим проявом соціальної відповідальності підприємств можна назвати благодійність. З розвитком промисловості і різким індустріальним стрибком у XIX столітті сфера соціальної відповідальності розширюється і починається рух за захист прав трудящих, який виник у результаті роздумів морального та економічного порядку щодо людських втрат промислової революції. Як відповідь на зростаючу активну діяльність профспілок формується західний підхід до соціальної відповідальності бізнесу [2]. Вже в 30-х роках XX століття за часів Великої депресії в США було прийнято багато урядових заходів, спрямованих на захист суспільних інтересів. У середині та другій половині XX століття численні страйки і діяльність профспілок підштовхнули уряди країн західного світу до створення законних інструментів для відстоювання прав працівників. Це призвело до створення компаніями вимушеної соціальної політики щодо своїх працівників, а також громадських об'єднань. Можна сказати, що найважливішим поштовхом до створення концепції соціальної відповідальності на Заході став тиск суспільства.

У радянському суспільстві ідея соціальної відповідальності бізнесу набуває популярності у 70-і роки XX ст. внаслідок усвідомлення деструктивного впливу господарської діяльності на стан навколишнього середовища [3].

В Україні категорією «соціальна відповідальність бізнесу» почали активно оперувати відтоді, як 16 грудня 2005 року в Києві було підписано Меморандум про соціальну відповідальність бізнесу в Україні, який проголошує принципи та завдання соціально відповідального бізнесу. У цей же період починається всеукраїнський рух – так званий «Форум соціальної відповідальності бізнесу в Україні», організатори якого вбачали об'єктивну необхідність у відповідальному ставленні компанії до своїх продуктів та послуг, до споживачів, персоналу, партнерів, а також у вирішенні гострих соціальних проблем суспільства, що, на їх думку, позначиться на іміджі компанії, відповідно, підвищить її конкурентоспроможність на ринках товарів та послуг [1].

Сьогодні трактування категорії «соціальна відповідальність бізнесу» має дискусійний характер. За версією компанії «Harris Interactive» соціально відповідальним слід вважати «бізнес, у результаті якого виграють всі: і бізнес, який має лояльного споживача, відданий персонал, репутацію, стабільну позицію на ринку, а отже – збільшення прибутку, і суспільство, яке має можливість сталого розвитку» [19].

На думку учасників Міжнародного форуму лідерів бізнесу [17], соціальна відповідальність бізнесу – це сприяння діловому практичному досвіду в отриманні вигоди бізнесом і суспільством, що через максимальне зростання позитивного впливу бізнесу на суспільство з одночасною мінімізацією його деструктивної дії допомагає досягненню сталого економічного, екологічного та соціального розвитку.

Соціальна відповідальність за визначенням Міжнародного стандарту якості ISO 26000 [16] – це відповідальність підприємства за вплив своєї діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору й етичну поведінку, сприяє сталому розвитку та добробуту суспільству, враховує інтереси зацікавлених сторін, поширена в усій організації і не суперечить відповідному законодавству і міжнародним нормам поведінки.

На наш погляд, найбільш повним та обґрунтованим є розкриття економічного сенсу атрибуції «соціальна відповідальність бізнесу», надане К. Девісом [18], згідно з яким соціальною відповідальністю бізнесу вважається внесок компанії в суспільство, створений за допомогою соціальних інвестицій компанії, її основної діяльності та благодійності з урахуванням переваг державної соціальної політики.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таким чином, аналітичний огляд та узагальнення наявних теоретичних підходів до тлумачення категорії «соціальна відповідальність бізнесу» дозволили визначити це поняття як різнобічний позитивний вплив власників та менеджерів підприємств на суспільство через здійснення комерційної діяльності та виконання, крім законодавчо визначених норм, а також вирішення соціальних проблем суспільства за допомогою спрямування частини доходу на розвиток і підтримку об'єктів соціальної інфраструктури, соціальне забезпечення та підвищення кваліфікації працівників, підвищення якості продукції і, як наслідок, забезпечення належного рівня продовольчої та харчової безпеки населення, врахування та задоволення потреб ключових стейкхолдерів, реалізацію екологічних програм.

Соціально орієнтований бізнес поступово набуває домінантності у розвитку соціально-економічного потенціалу харчових підприємств на шляху формування їх ключових компетенцій і стійкості соціально-економічного розвитку компанії в довгостроковій перспективі, що зумовлено такими основними *перевагами інтеграції* соціальної відповідальності бізнесу в діяльність птахівничих підприємств:

- поліпшення іміджу компанії, ділової репутації та розпізнавання бренда, що зменшує ризики від потенційної втрати позицій на ринках і створює шляхи до нових ринків завдяки суспільному визнанню, а також зміцнює відносини підприємства зі споживачами;
- реклама товару або послуги, висвітлення діяльності компанії в ЗМІ, адже імплементація принципів соціальної відповідальності бізнесу вимагає активізації маркетингових зусиль щодо формування капіталу торговельних марок, удосконалень у технології виробництва, сертифікації, реалізації продукції, що стимулює інноваційні процеси в агропродовольчій сфері і, як наслідок, інтегрує додаткову вартість у вигляді зростання операційного прибутку від реалізації продукції;
- гарантія безпечності та якості у процесі виробництва й реалізації харчових продуктів, що на макрорівні певним чином вирішує проблему продовольчої безпеки, а на рівні птахівничих підприємств – свідчить про отримання лідерських позицій на ринках у довгостроковій перспективі, краще задоволення споживчого попиту в порівнянні із конкурентами, завоювання лояльності покупців та постачальників сировини тощо;
- підвищення продажів і лояльності споживачів внаслідок поліпшення іміджу, розпізнавання та вартості бренда, підвищення якості харчової продукції, забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки населення країни через підвищення харчової споживчої безпеки;
- зростання продуктивності та поліпшення ефективності виробничих процесів, по-перше, внаслідок забезпечення на підприємстві стабільного соціального-психологічного мікроклімату, по-друге, через впровадження новітнього обладнання або усучаснених технологій, які відповідають новим санітарним, екологічним та технологічним стандартам;
- збереження соціальної стабільності в суспільстві загалом внаслідок пригнічення соціальних вибухів та мінімізації соціальних конфліктів;
- зниження плинності кадрів, залучення кращих фахівців на ринку, підвищення мотивації співробітників, адже соціальна відповідальність трансформується у відповідальність за підлеглих, які у свою чергу віддають перевагу саме тому роботодавцю, якому не байдужі їх інтереси та цінності;
- поліпшення фінансових показників, а саме зменшення суми витрат через те, що ініціативи щодо поліпшення навколишнього середовища підприємства дають можливість зменшити витрати на ведення бізнесу у разі використання екологічно безпечного устаткування;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– можливість залучення інвестиційного капіталу для соціально відповідальних компаній вище, ніж для інших компаній, що стимулює товаровиробників до інноваційної активності та підвищує привабливість птахівничих підприємств для спрямування інвестиційних потоків через залучення коштів спеціалізованих фондів «соціальних інвестицій» під програми корпоративної соціальної відповідальності для відповідальних бізнес-лідерів. Підприємства, що втілюють принципи соціальної відповідальності на практиці, демонструють бізнес-оточенню свої стратегічні наміри та ділову активність у ринковому середовищі.

Отже, лише за умови розуміння соціальної відповідальності бізнесу як дієвого економічного інструменту отримання додаткової вартості, соціальні інвестиції стануть ліквідним активом та матимуть потенціал поширення в аграрній сфері України.

Зарубіжний досвід великих підприємств свідчить, що компанії, які запроваджують на практиці концепцію соціальної відповідальності, мають у 2–4 рази вищі темпи зростання, ніж конкуренти, що обмежують свої цілі лише отриманням прибутку. За оцінками спеціалістів Бостонської дослідницької групи, у компаніях, що впроваджують соціальну відповідальність, дохідність продажів зростає на 3 %, активів – на 4 %, капіталу та акцій – більш ніж на 10 % [14].

Проте на сьогодні не тільки немає єдиного підходу до визначення категорії «соціальна відповідальність бізнесу» серед учених-економістів, але й відсутнє чітке формулювання законодавством цього поняття, адже зміст зазначеної категорії, з одного боку, повинен характеризувати якість товарів і послуг, з іншого – етичну поведінку підприємства на ринку, а з третього – соціальний захист працівників та, нарешті, благодійність, підкріплену відповідними податковими заохоченням. Адже у своїй структурі соціальна відповідальність містить юридичну, професійну, економічну, морально-етичну складові [3].

Як свідчать результати численних наукових досліджень, відсутність єдиного бачення змістовного наповнення економічної категорії «соціальна відповідальність бізнесу» та єдиного підходу до структуризації її основних складових частин є однією з найгостріших проблем, яка заважає ефективній реалізації принципів соціально орієнтованого бізнесу в площину соціально-економічного розвитку птахівничих підприємств.

Власники бізнесу та інші зацікавлені особи, якими вважаються наймані керівники та менеджери підприємств, персонал, контрагенти, державні діячі, урядові та неурядові організації, через відсутність чіткого розуміння соціальної відповідальності по-різному інтерпретують і саму економічну природу соціальної відповідальності бізнесу, і її складові елементи.

На нашу думку, у сформованому розумінні в основі структуризації соціальної відповідальності бізнесу лежить поняття “stakeholder” (стейкхолдер – зацікавлена сторона), яке було дано в 1984 році Р.Е. Фриманом (R.E. Freeman) для позначення всіх, на кого поширюється соціальна відповідальність. Ми погоджуємося з визначенням зацікавленої сторони (стейкхолдера), яке надається у Міжнародному стандарті ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності»: це особа або група осіб, інтереси якої можуть впливати на організацію, або на які може значно впливати організація [16]. Слід зауважити, що підприємство не завжди може бути проінформовано про всіх своїх стейкхолдерів, хоча йому необхідно докладати зусиль для їх виявлення.

Зацікавлені сторони підприємства доцільно поділити на «внутрішні» (власники, співробітники) і «зовнішні» (споживачі, постачальники та інші ділові партнери, конкуренти, місцеві спільноти, включаючи населення території присутності й органи місцевої влади, органи державної влади й управління, некомерційні та громадські організації, активісти та ЗМІ) [6, с. 64].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На наш погляд, *серед зацікавлених осіб птахівничого підприємства обов'язково мають бути:*

- власники (акціонери), які зацікавлені, насамперед, у збільшенні ринкової вартості бізнесу, суми дивідендів, майна підприємства, його соціального престижу і довіри до фірми з боку суспільства;
- менеджери (управлінці), до сфери інтересів яких входить збільшення оплати праці, гарантія робочого місця, свобода прийняття рішень, розширення діяльності та відповідальності, соціальний престиж підприємства;
- співробітники, яких цікавить рівень заробітної плати, а також те, що їхні робочі місця будуть збережені за ними в майбутньому, забезпечені нормальні умови праці, можливість отримувати додаткові соціальні гарантії;
- держава в особі Мінагрополітики України, НААН, інтереси якої є досить різноплановими, зокрема, до них відноситься турбота про рівень соціального забезпечення, про поповнення державного бюджету за допомогою надійного механізму стягнення податків як з суб'єктів підприємницької діяльності, так і з найманих працівників;
- птахівничі асоціації: союз птахівників України, ВНО Укрптахопром, Асоціація фермерів та приватних землевласників України, представники комбикормової промисловості, машинобудівних підприємств. Птахівничі асоціації є, як правило, добровільними неприбутковими об'єднаннями вітчизняних підприємств-виробників птахівничої галузі, власників фермерських і особистих селянських господарств та мають статус незалежної громадської організації. Діяльність птахівничих союзів спрямована на співпрацю з органами державної влади на загальнодержавному рівні. Зокрема, фахівці асоціацій беруть активну участь у розробленні та просуванні державних програм розвитку галузі, розробленні державних стандартів, технічних регламентів у галузі тваринництва і птахівництва, аналізі та підготовці законодавчих проектів і підзаконних актів;
- ветеринарні служби, під час оцінювання роботи яких основним критерієм є збереження поголів'я. Основними обов'язковими ветеринарними заходами на птахівничих підприємствах є вакцинації і діагностичні дослідження.

Але, як показує практика, часто обсяг і частота ветеринарних заходів виявляються надлишковими, а необхідні ветеринарні препарати купуються під тиском реклами, що призводить до значного збільшення поточних витрат. Подібні не виправдано високі витрати можна спостерігати в годівлі, надмірному повітрообміні у виробничих приміщеннях, інших особливостях технології тощо.

На думку багатьох дослідників, ключовою зацікавленою стороною підприємства є персонал. Адже саме людський капітал – найцінніший актив будь-якої компанії: всі машини мають номінальну потужність, людський же потенціал необмежений. Ми частково підтримаємо цю позицію, але в контексті соціальної відповідальності бізнесу вважаємо суспільство найважливішим стейкхолдером підприємства, тому що будь-який бізнес повинен створюватися з почуттям відповідальності перед суспільством, мати для нього користь, виконувати певні соціальні функції, забезпечувати сталий розвиток національної економіки, адже в основі відносин між бізнесом і суспільством лежать не тільки економічні аспекти, але й соціальні та моральні сторони життя суспільства.

Досліджуючи структуру соціальної відповідальності бізнесу, ми більш схильні до міркувань російських учених-економістів Ю.Г. Одегова та Є.В. Логінової, які пропонують розглядати багаторівневий характер соціальної відповідальності у такому розрізі [12, с. 18]:

1. Базовий рівень соціальної відповідальності бізнесу. Традиційно його вимоги полягають у сумлінному виконанні бізнесом своїх прямих зобов'язань:

- виплата заробітної плати не нижче рівня, встановленого законодавством; сплата податків та страхових зборів своєчасно і в повному обсязі;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– випуск продукції і надання послуг належної якості, дотримання технологічних регламентів і стандартів;

– належне виконання трудового законодавства, забезпечення безпеки праці;

– дотримання екологічного законодавства;

– за можливості – надання нових робочих місць (розширення робочого штату).

2. Рівень розвитку особистісних якостей людини, трудового колективу і людського капіталу. Другий рівень соціальної відповідальності бізнесу пов'язаний з розвитком партнерських внутрішньофірмових відносин і передбачає безпосереднє врахування інтересів працівників на основі переговорного процесу. На нашу думку, цей рівень є найважливішим у контексті соціально-економічного розвитку птахівничих підприємств, адже поряд із дотриманням базових зобов'язань цей рівень гарантує надання працівникам певного набору пільг і соціальних послуг, тобто реалізацію цільових соціальних інвестицій, а саме:

– соціалізацію капіталу, за допомогою залучення працівників до числа власників підприємства;

– інвестиції в людський капітал, у тому числі у професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації персоналу, в удосконалення організації та збагачення змісту праці, а також в охорону праці та здоров'я працівників;

– соціальні інвестиції на поліпшення пенсійного та житлового забезпечення, програми спрямовані як на самого працівника, так і на членів його родини.

В умовах сьогодення більшість науковців під соціальним інвестуванням підприємства розуміють вкладення коштів в об'єкти соціальної інфраструктури з метою підвищення рівня та якості життя населення завдяки створенню нових механізмів розподілу коштів серед різних верств населення з урахуванням їх потреб [4; 5; 12]. Така категорія нині набуває особливої значущості, оскільки ресурсні потоки підприємств кількісно обмежені, тому власники бізнесу мають забезпечувати отримання від втілення соціально значущих для населення, клієнтів і персоналу заходів максимальної віддачі.

Дослідник проблем соціальної відповідальності бізнесу В.В. Кужель [5] звертає увагу, що соціальним інвестуванням мають бути зацікавлені не тільки його корпоративні учасники, але й держава, в силу того, що результати соціального інвестування проявляються у зміцненні соціальної орієнтації як на рівні національної економіки, так і на окремих рівнях соціально-економічного розвитку країни. Це виражається в акумуляції інтелектуального капіталу, сприянні економічному зростанню, підтримці гідного рівня та якості життя населення, а також соціальної стабільності в суспільстві, забезпеченні базових соціальних послуг і державних соціальних гарантій, розвитку ринку праці, підтримці екологічної безпеки.

Реалізація концепції соціальної відповідальності бізнесу в продовольчій сфері України, зокрема птахівничими підприємствами, з позиції націленості бізнесу на максимізацію прибутку з одночасним координуванням з діючими етичними й правовими нормами має покращувати соціальну ситуацію у країні, адже сучасній національній економіці більш притаманна відповідальність підприємства перед тими зацікавленими особами (персонал, контрагенти, посередники, споживачі, постачальники, акціонери, держава та суспільство в цілому), на яких впливає діяльність підприємства та які самі так чи інакше впливають на його розвиток. Іншими словами, бізнес має нести відповідальність за якість і рівень життя, передусім, тих, хто безпосередньо бере участь у його функціонуванні.

Якщо для підприємств метою соціального інвестування є отримання прибутку, то для держави першочерговим завданням є підвищення рівня життя населення через розширення розвитку людського потенціалу та сприяння економічному зростанню. При цьому соціальні інвестиції здатні забезпечувати довгостроковий та масштабний соці-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

альний і економічний ефект завдяки впровадженню ресурсозберігаючих технологій, розвитку людського капіталу, а отже, і покращенню іміджу підприємства у стратегічній перспективі [4].

Таким чином, соціальне інвестування значною мірою розширює поняття соціальної відповідальності бізнесу, оскільки, по-перше, провідною складовою соціальних інвестицій слід вважати активність суб'єктів інвестиційних відносин у напрямку отримання для суспільства конкретної користі; по-друге, соціальні інвестиції є інструментом формування ключових компетенцій, спільних цінностей та іміджу підприємства в довгостроковій перспективі, що приносить вигоду для його економічного розвитку.

3. Третій (вищий) рівень соціальної відповідальності бізнесу – це благодійність, спонсорство. Як уже згадувалось раніше, першим проявом соціальної відповідальності бізнесу в історії можна назвати благодійність.

На рівні підприємства, благочинністю вважається діяльність комерційної організації з підтримки соціальних проектів – власних чи інших компаній – або з надання добровільної допомоги особам, що її потребують.

Великі підприємства здатні здійснювати систематичну підтримку науки, вирішувати проблеми в галузі освіти та охорони здоров'я як у масштабах регіону, так і країни в цілому. Такі проекти мають характер соціальних інвестицій.

Так, одним з пріоритетних напрямків компанії ПрАТ «Миронівська птахофабрика» є саме добродійність, яка включає культурно-освітні проекти; допомогу соціально незахищеним прошаркам населення; сприяння відродженню духовності; розвиток спорту. Наприклад, з метою підтримки сприятливого соціального клімату щорічно укладаються соціальні угоди із сільськими радами, де знаходяться виробничі підрозділи. У селі Синявка Канівського району була відкрита місцева пожежна команда. Миронівська птахофабрика надала для підрозділу пожежний автомобіль та приміщення, а також допомогла значною сумою грошей. Значні кошти підприємство витрачає на ремонт доріг, щорічно обслуговує дороги Канівського району (чистить від снігу та ожеледиці). Регулярно проводяться дружні спортивні змагання з футболу. У 2013 році футбольна команда Миронівської птахофабрики посіла перше місце і стала володарем Кубка Канівського району, переможцем «Фіналу чотирьох» [10].

Торгова марка «Наша Ряба», більше відома благодійними проектами, що проводяться для дітей, регулярно втілює нові соціальні програми. У жовтні 2013 року було розпочато програму, згідно з якою частину доходу від реалізації продукції ТМ «Наша Ряба» спрямовано на придбання спеціальних комплексів для забезпечення життєдіяльності немовлят з малою вагою – кувезів. Вони будуть встановлені в українських лікарнях, які мають потребу в цих апаратах у першу чергу [13].

Велика частина спонсорських програм ТМ «Наша Ряба» пов'язана з проведенням телевізійних кулінарних проектів, серіалів, а також проведенням інших міських свят, музичних фестивалів, спортивних змагань, різних конкурсів.

Авторський підхід до дослідження рівнів соціальної відповідальності бізнесу дозволив їх доповнити такими зобов'язаннями:

1. Базовий рівень соціальної відповідальності бізнесу – взаємодія з місцевим співтовариством і місцевою владою. Наприклад, проведення підприємствами заходів з благоустрою житлових районів і місць відпочинку у співпраці з міською та обласною адміністрацією.

2. Другий рівень соціальної відповідальності бізнесу – інвестиції в людський капітал, у тому числі в:

– розвиток і реалізацію творчої активності, інтелектуального потенціалу працівників;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– створення умов для роботи молодіжного об'єднання підприємства, активного відпочинку, участі у спортивно-оздоровчих заходах;

– розроблення комплексних програм щодо роботи з молодими працівниками та заходів з їх реалізації.

3. Третій (вищий) рівень соціальної відповідальності бізнесу – меценатство, філантропія.

У багатьох наукових джерелах приклади благодійності часто перетинаються з такими поняттями, як меценатство та філантропія. Але, на наш погляд, ці поняття необхідно розмежовувати. Не будь-яку філантропію можна вважати благодійністю, як і навпаки, не будь-яка благодійність є філантропією. На нашу думку, філантропія та меценатство – це різновиди благодійності. Сьогодні як в Україні, так і за кордоном поняття філантропії охоплює велика кількість різнорідних соціальних явищ – від адресної допомоги приватної особи до широкомасштабного «соціально орієнтованого бізнесу» великих комерційних компаній. Одним з основних механізмів філантропії є фандрайзинг, тобто збір коштів для конкретної адресної допомоги. Таку філантропічну діяльність здійснюють в основному невеликі некомерційні, в т. ч. волонтерські, організації, але все більшої популярності набирає філантропія серед птахівничих підприємств у вигляді пожертв на лікування хворих дітей.

Проведене дослідження рівнів соціальної відповідальності бізнесу дозволило виокремити її внутрішні і зовнішні складові (рис.).

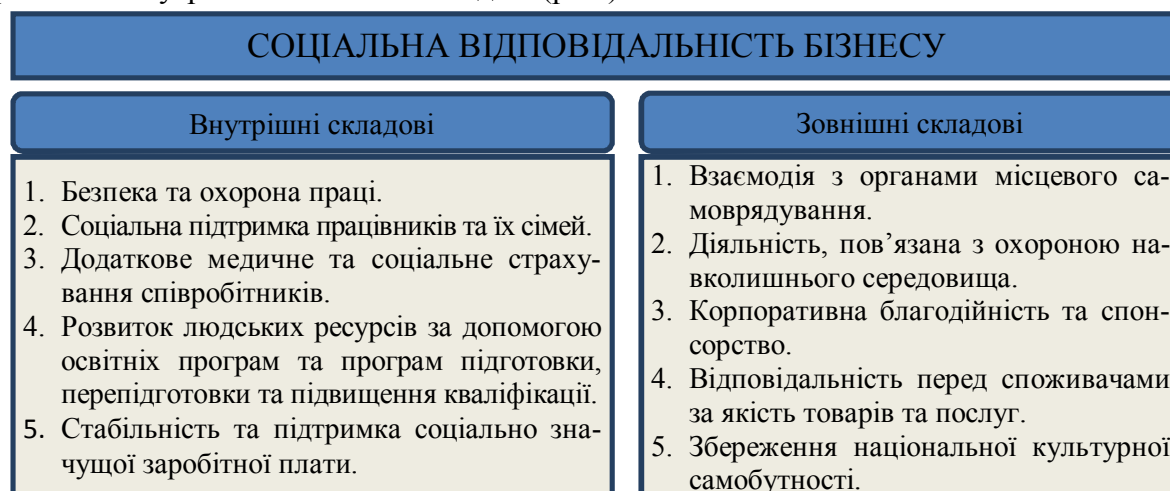

Рис. Домінантні складові соціальної відповідальності бізнесу

Отже, у сучасних умовах соціально-економічного розвитку птахівничих підприємств усе більшої популярності набуває думка про те, що соціальна відповідальність бізнесу є однією з основних складових створення ключових компетенцій підприємства.

На думку багатьох учених [4; 5; 9; 11], до ключових компетенцій підприємства відносяться сформовані на основі практичного досвіду компанії неповторні і складно відтворювані знання, вміння, навички, здібності, які в поєднанні з унікальною технологією дозволяють забезпечувати підприємству довгострокові конкурентні переваги за рахунок створення додаткової споживчої цінності продукту (чи послуги), забезпечують довготривале функціонування компанії на ринку за рахунок неповторності та унікальності суб'єкта господарської діяльності й підвищують захисні бар'єри на сучасному ринку.

З економічного погляду, роль ключових компетенцій полягає в тому, що вони дозволяють ефективно використовувати ресурси підприємства, зосереджуючи увагу на спеціалізації суб'єкта господарської діяльності, що створює певний бар'єр входу на ри-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

нок для конкурентів та надає компанії можливість якнайповніше використати потенціал ринку [11].

Соціальна відповідальність бізнесу як одна з основних складових створення ключових компетенцій підприємства залучає та утримує найкращих співробітників, приваблює клієнтів, сприяє зміцненню брэнда, іміджу та репутації компанії, а отже, прискорює нарощення економічного потенціалу підприємства. При цьому важливо підкреслити, що нарощення економічного потенціалу птахівничих підприємств у контексті створення соціально відповідального бізнесу можливе за умови дотримання ними основних принципів. Оскільки ефективне ведення бізнесу, насамперед, залежить від добробуту громад, в яких функціонують підприємства, то соціальна відповідальність бізнесу має відігравати активну роль у нарощенні економічного потенціалу підприємства, принципи використання якої повинні бути узгодженими зі стратегічними пріоритетами підприємства і полягати в такому:

- провідна роль працівників у сталому економічному розвитку підприємства;
- підвищення показників екоефективності та екосвідомості;
- покращення добробуту населення через підтримку власної ініціативи у відповідних соціальних процесах;
- підтримка соціальних програм держави;
- дотримання принципів ділової етики, які ґрунтуються на повазі, мотивації, лідерстві та піклуванні про майбутнє;
- імплементація досвіду соціально відповідального бізнесу в межах регіону та країни;
- реалізація принципів соціальної відповідальності бізнесу на основі традицій вітчизняних підприємств і найкращих світових практик;
- забезпечення виробництва якісних та безпечних продуктів харчування [3].

Висновки та перспективи подальших розробок. Проведені дослідження свідчать, що імплементація домінуючих складових та принципів соціально відповідального бізнесу в площину економічного розвитку птахівничих підприємств дозволить збільшити в довгостроковому періоді економічні та неекономічні вигоди підприємства завдяки вирішенню проблем соціального розвитку своїх основних стейкхолдерів (персоналу, контрагентів, акціонерів та інвесторів, споживачів, постачальників), що відобразиться на створенні спільних цінностей, зміцненні ділової репутації та напрацюванні іміджу, створенні брэнда і, як наслідок, максимізації ринкової вартості бізнесу та нарощення економічного потенціалу птахівничих підприємств.

Очевидним стає те, що дієва імплементація соціальної відповідальності бізнесу можлива лише за умови активізації економічних інструментів та показників отримання додаткових прибутків, а також передачі частини економічних ресурсів на розвиток соціальної сфери. Все це потребує поглиблення методологічного апарату з досліджуваної проблеми та визначає подальший напрямок наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. *Бондаренко А. В.* Соціальне інвестування як фактор забезпечення соціально-економічного розвитку держави / А. В. Бондаренко, Л. О. Омелянович // Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. – 2009. – № 5 (79). – С. 201–203.
2. *Глебова И. С.* Социальная ответственность бизнеса в России и за рубежом : учебное пособие / И. С. Глебова. – Казань : Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова-Ленина, 2008. – 110 с.
3. *Гришова И. Ю.* Імплементація принципів соціально орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 3. – С. 13–22. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No3/13-21.pdf>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. *Гришова І. Ю.* Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально орієнтованого бізнесу / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2014. – Вип. 4. – С. 183–187.
5. *Гришова І. Ю.* Стратегическое развитие предприятий агропродовольственной сферы в контексте социальной ответственности бизнеса / И. Ю. Гришова, В. В. Сафонов // Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С. Ф. Жилкина : IV Международная научно-практическая конференция (Тольятти, 30 июня 2014 года) : сборник научных трудов : в 2 ч. / отв. ред. Ю. А. Анисимова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2014. – Ч. 1. – С. 27–32.
6. *Доклад о социальных инвестициях в России – 2008.* Интеграция КСО в корпоративную стратегию / Ю. Е. Благов (и др.) ; под общ. ред. Ю. Е. Благова, С. Е. Литовченко, Е. А. Ивановой. – М. : Ассоциация Менеджеров, 2008. – 92 с.
7. *Зайцев Ю. К.* Соціальна конкуренція як фактор економічного розвитку / Ю. К. Зайцев // Стратегія економічного розвитку України. – 2011. – Вип. 6. – С. 32–42.
8. *Захарченко В. В.* Ідентифікація ключових компетенцій підприємства [Електронний ресурс] / В. В. Захарченко, Т. Г. Белова. – Режим доступу : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3042/3/5.pdf>.
9. *Кужель В. В.* Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу / В. В. Кужель // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 17–22.
10. *Кужель В. В.* Управление стоимостью бизнеса с точки зрения социальной ответственности субъектов аграрного рынка Украины / В. В. Кужель, Т. С. Шабатура // Актуальне проблеми економіки і менеджмента. – 2014. – № 3 (3). – С. 127–132.
11. *Наливайко А. П.* Глобалізація і стратегічний менеджмент [Електронний ресурс] / А. П. Наливайко // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. – Режим доступу : <http://ecolib.com.ua/article.php?book=20&article=2309>.
12. *Одегов Ю. Г.* Актуальные вопросы корпоративной социальной ответственности бизнеса / Ю. Г. Одегов, Е. В. Логинова // Нормирование и оплата труда в промышленности. – 2013. – № 2. – С. 17–29.
13. *Офіційний сайт компанії ПрАТ «Миронівська птахофабрика»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mhp.com.ua/ru/operations/chao-mironovskaja-ptitsefabrika>.
14. *Офіційний сайт ТМ «Наша Ряба»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ryaba.com.ua/ua/about/about-ryaba/>.
15. *Офіційний сайт Союзу птахівників України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poultryukraine.com/ru/about-association/>.
16. *Режим доступу* : <http://www.bcdst.kiev.ua/index.php/news/1-latest-news/56>.
17. *Соціальна відповідальність бізнесу – міф чи реальність* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csr.aiesec.lviv.ua/>.
18. *Corporate Social Responsibility and Corporate Values* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eba.com.ua/>.
19. *CSR and Apparel Industry in Jordan* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bsr.org/>.

УДК 331.56

О.М. Денисюк, д-р екон. наук

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Україна

БЕЗРОБІТТЯ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ**А.Н. Денисюк**, д-р экон. наук

Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, г. Винница, Украина

БЕЗРАБОТИЦА: СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ, УГРОЗЫ И ПУТИ ЕЁ ПРЕОДОЛЕНИЯ В УКРАИНЕ**Oleksandr Denysiuk**, Doctor of Economics

Vinnytsia Institute of Trade and Economics Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

UNEMPLOYMENT: STATUS, TRENDS, THREATS AND WAYS TO OVERCOME IN UKRAINE

На основі проведеного аналізу причин і наслідків безробіття в Україні та можливих сценаріїв розвитку цього явища внесено пропозиції щодо подолання кризових явищ у сфері зайнятості та покращення ситуації на ринку праці. Зокрема, необхідно максимально усунути корупцію зі сфери державного управління, вжити невідкладних заходів з детінізації економіки, максимально утримуватися від ескалації подій на Сході країни, проводити збалансовану інвестиційну та податкову політику, підвищувати якість підготовки фахівців за допомогою їх навчання, перепідготовки, перекваліфікації тощо.

Ключові слова: безробіття, зайнятість, економіка, виробництво, державний бюджет, ризики.

На основе проведенного анализа причин и последствий безработицы в Украине и возможных сценариев развития этого явления внесены предложения по преодолению кризисных явлений в сфере занятости и улучшения ситуации на рынке труда. В частности, необходимо максимально устранить коррупцию из сферы государственного управления, принять безотлагательные меры по детенизации экономики, максимально воздерживаться от эскалации событий на Востоке страны, проводить сбалансированную инвестиционную и налоговую политику, повышать качество подготовки специалистов путем их обучения, переподготовки, переквалификации.

Ключевые слова: безработица, занятость, экономика, производство, государственный бюджет, риски.

Based on the analysis of the causes and consequences of unemployment in Ukraine and possible scenarios of this phenomenon made suggestions to overcome the crisis in employment and improve the situation on the labor market. In particular, it should be possible to eliminate corruption from the sphere of government, to take immediate measures to deshadowing economy, most refrain from escalation of events in the east of the country a balanced investment and tax policies, improve the quality of training through education, training, retraining, and so on.

Key words: unemployment, employment, the economy, industry, state budget risks.

Постановка проблеми. Сфера праці – важлива і багатопланова галузь економічного та соціального життя суспільства. Вона охоплює як ринок робочої сили, так і її безпосереднє використання у суспільному виробництві. На ринку праці оцінюється вартість робочої сили, визначаються умови її найму. Крім того, ринок праці відображає основні тенденції в динаміці зайнятості, її основні складові тощо.

Безробіття являє собою серйозну макроекономічну проблему, що здійснює найбільш прямий і чутливий вплив на кожну людину. Втрата роботи для більшості людей означає зниження рівня життя і завдає серйозну психологічну травму. Тому безробіття, рівень зайнятості економічно активного населення є актуальною темою для досліджень.

Аналіз останніх наукових досліджень. Значний внесок у дослідження проблем безробіття здійснили такі зарубіжні та українські вчені, як: Д. Ааронсон, К. Абрахам, Ш. Бланкарт, А. Вагнер, Дж. Кейнс, Р.І. Капелюшников, О.В. Купець, Е.М. Лібанова, Ю.М. Маршавін, І.Л. Петрова, В.О. Покришук, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, С. Фішер та інші. Але в Україні питання безробіття потребує подальших досліджень, особливо у контексті поточної соціально-економічної, суспільно-політичної та безпекової ситуації в державі.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження стану безробіття в Україні, а також визначення напрямків подолання кризових явищ на ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безробіття, як відомо, – це соціально-економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти роботу.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Безробітні, за визначенням Міжнародної організації праці, – це особи у віці 15–70 років (у працездатному віці, що зареєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), що одночасно відповідають трьом умовам:

- не мали роботи (прибуткового заняття);
- активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останнього місяця;
- готові стати до роботи впродовж двох найближчих тижнів [1].

Проблема безробіття є однією з фундаментальних у розвитку і функціонуванні людського суспільства. Безробіття – це явище, яке властиве будь-якій формі суспільних відносин. При цьому стадія перехідного періоду неминуче викликає значне зростання рівня безробіття, про що свідчить, зокрема, досвід східноєвропейських країн, що пройшли або проходять шлях становлення ринкових відносин. Це ж підтверджує і практика суспільно-економічних перетворень в Україні.

При цьому виділяють такі види безробіття:

- циклічне (кон'юнктурне) безробіття, що виникає внаслідок коливань економіки. У фазі рецесії підприємства звільняють робочих та наймають їх на роботу в разі економічного підйому. Вважається, що кон'юнктурне безробіття зникає через 2–3 роки;
- сезонне безробіття – це результат природних коливань кліматичних умов протягом року або коливань попиту. Природно, що воно зникає протягом року;
- природне безробіття – це той мінімальний рівень безробіття, який неможливо усунути навіть при найкращому розвитку кон'юнктури на ринку праці. Це та група безробітних, які не можуть знайти роботу в зв'язку з кваліфікацією, віком, станом здоров'я, місцем проживання або недостатнім бажанням працювати взагалі;
- фрикційне безробіття (тимчасове) виникає, коли люди тимчасово знаходяться без роботи в результаті зміни місця праці та професії. Цей вид безробіття виникає у короткостроковому періоді;
- структурне безробіття (технологічне) – виникає в результаті зміни структури економіки і викликане науково-технічним прогресом та відповідною зміною структури кадрів, на які є потреба.

Рівень безробіття розраховується як відношення чисельності безробітних, які зареєстровані в державній службі зайнятості, до працездатного населення працездатного віку. За даними Державної служби статистики України, протягом 2010–2015 років кількість безробітного населення коливається трохи вище позначки в півмільйона осіб (табл.).

Таблиця

Стан безробіття в Україні*

№ з/п	Показник	Роки					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб	520,7	605,3	532,8	575,1	504,3	518,1
2	Чисельність населення, тис. осіб	45881	45761	45618	45541	45411	42912
3	Економічно активне населення працездатного віку, тис. осіб	20248	20225	20341	20426	19190	17051
4	Середня з/п, грн/міс.	1993	2389	2821	3085	3245	3650
5	Середній курс дол США, грн**	7,98	7,94	7,99	7,99	8,85	21,15
6	Прожитковий мінімум, грн	825	894	1017	1108	1176	1176

Примітки: * дані Держслужби статистики України у I кв. відповідного року;

** розрахунок автора.

Виходячи із наведених даних, рівень безробіття в Україні ледве дотягує до 3 %, що є можливо найнижчим показником серед усіх європейських країн, та дорівнює нижній межі природнього рівня безробіття. Інакше кажучи, з даних Держслужби статистики

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

впливає, що в Україні роботу мають усі, хто хоче її мати. Очевидно, що це не відповідає дійсності та суттєво викривляє реальний стан у сфері зайнятості.

Значний недолік діючої методики розрахунку полягає у заниженні реальної кількості безробітних, оскільки у країнах, де соціальна допомога безробітним низька та обтяжена бюрократичною процедурою або де-факто відсутня, багато осіб не реєструються як безробітні на біржі праці або знімаються з обліку. Згаданий феномен також спостерігається у сільських регіонах, де працездатне населення ніде не працевлаштоване, обробляє (власну) землю й фактично не має стабільних джерел доходів, що не охоплено згаданою методикою. При цьому, за даними Державної служби статистики України, майже 80 % безробітних – це особи, які втратили роботу (не за власним бажанням) у результаті скорочення штатів чи реорганізації, у т. ч. ліквідації підприємств і організацій [5].

Стан та тенденція офіційного рівня безробіття в Україні є дуже далекою від реальності ще й з інших причин. Статистика не враховує, що саме через відсутність роботи 7 мільйонів наших співвітчизників виїхали за кордон на заробітки, з них майже 3 мільйони – лише за один 2014 рік. Не включається до складу безробітних ні 2 мільйони селян, які живуть лише із присадибного господарства, ні ті, хто працюють не на повну ставку, ні ті, що мають тимчасові підробітки. Значна частина населення перебуває в умовах вимушеної неповної зайнятості. Лише чисельність працюючих у режимі неповного робочого тижня перевищує 2 мільйони чоловік [2].

Оцінімо рівень безробіття з урахуванням цих даних, використовуючи поправочні коефіцієнти, які статистично відображають відповідну сферу. Отже, за нашими оцінками, чисельність громадян, які хочуть працювати, але не можуть працевлаштуватися з незалежних від них причин, на кінець I кв. 2014 року становила:

$$504 \text{ тис.} \cdot 0,8 + 2000 \text{ тис.} \cdot 0,6 + 3000 \text{ тис.} \cdot 0,8 + 2000 \text{ тис.} \cdot 0,5 = 403,2 \text{ тис.} + 1600 \text{ тис.} + 2400 \text{ тис.} + 1000 \text{ тис.} = 6403 \text{ тис. осіб.}$$

Тоді фактичний рівень безробіття в Україні буде становити:

$$5403 \text{ тис. осіб} / 19190 \text{ тис. осіб} \cdot 100 \% = 28,2 \%$$

Тобто він близький до позначки у 30 %. Це, до речі, критичне значення, вище якого можливі страйки та інші спонтанні соціально-політичні заворушення у суспільстві, викликані безробіттям, оскільки суспільство буде тоді доведено до «точки кипіння».

Ситуацію, на наш погляд, «спасає» два фактори. Перший – це війна на Сході, що є зручним приводом для списання проблем та стримує людей від збурення. Другий фактор – це трудова міграція за кордон, у першу чергу в країни ЄС та Російську Федерацію. Із майже 3 мільйонів осіб, що виїхали за кордон у минулому році, близько 80 % – це здорові люди працездатного віку. Якщо їх відняти від кількості осіб, які шукають і не можуть знайти роботу в Україні, то рівень безробіття буде становити:

$$(5403 \text{ тис.} - 2400 \text{ тис.}) / 19190 \text{ тис.} \cdot 100 \% = 15,6 \%$$

У цьому контексті необхідно зазначити, що через конфлікт з Російською Федерацією та спадом її економіки громадяни України будуть менше працевлаштовуватися в Росії, що відповідно зменшить трудову міграцію до цієї країни. Крім того, через сповільнення темпів економічного зростання у країнах Європейського Союзу наплив мігрантів туди з країн Африки та Близького Сходу, збільшення витрат на оборону та внутрішню безпеку, суттєво зменшаться можливості для подальшого працевлаштування там громадян України. Більше того, біженці з'являються і в Україні, частина з яких теж потребує працевлаштування. Все це буде погіршувати ситуацію на ринку праці в Україні впродовж наступних кількох років починаючи вже від сьогодні. За даними Державної служби зайнятості України, впродовж 2014–2015 рр. на одне вакантне робоче місце претендує в середньому 10 зареєстрованих безробітних [4]. І це при офіційному рівні безробіття у цей період у межах 2,6 ÷ 3,0 %. Якщо ж взяти до уваги фактичний рівень

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

безробіття, навіть без урахування тих, хто виїхав за кордон у пошуках роботи, то навантаження на одну вакансію буде становити:

$$10 \cdot 15,6 \% / 2,8 \% = 56 \text{ (осіб).}$$

Очевидно, що ситуація із зайнятістю може вийти із-під контролю вже через рік-два. Якщо не буде створено достатньої кількості робочих місць у середині країни впродовж цих буквально кількох років, то створяться всі соціально-економічні передумови для, на жаль, неволюційної зміни влади в Україні, що буде загрожувати в теперішніх реаліях самому існуванню самостійної і цілісної держави.

Проблема безробіття має й інші негативні сторони. При безробітті недостатньо використовується економічний потенціал суспільства, знижується купівельна спроможність населення, що, у свою чергу, призводить до зменшення обсягів виробництва продукції та зниження інвестиційного попиту, скорочуються заощадження і, відповідно, зменшується фінансова база для кредитування економіки банківськими установами, дорожчають кредитні ресурси тощо. Крім того, зростання безробіття підриває психічне здоров'я нації та є впливовим фактором зростання злочинності. При тривалому безробітті втрачається кваліфікація вивільнених працівників.

Необхідно також зазначити, що наявність роботи в Україні не гарантує достатнього рівня стабільних доходів. Розмір заборгованості підприємств і організацій по виплаті зарплат працівникам має тенденцію до зростання і сьогодні вимірюється мільярдами гривень. Так, на початок жовтня 2015 року ця заборгованість становить майже 2 млрд грн. Крім того, як видно із табл., середня заробітна плата в Україні за період із 2010 по 2015 рр. у доларовому еквіваленті знизилася із майже 250 дол США у 2010 році до 173 дол США у 2015 році. Тобто падіння становить 31 %. І це ще при тому, що у період 2010–2013 рр. середня заробітна плата в Україні у доларовому еквіваленті зросла до 367 дол США, тобто на 47 % з 2010 року.

Враховуючи, що ціни в Україні суттєво прив'язані до курсу долара, можна оцінити падіння купівельної спроможності населення за вказаний період:

$$\text{на } 31 \% \cdot 0,8 = 24,6 \% \text{ у порівнянні з початком 2010 роком;}$$

$$\text{на } 53 \% \cdot 0,8 = 42,3 \% \text{ у порівнянні з початком 2014 року.}$$

Цю негативну картину певною мірою пом'якшують два фактори. Перший – це необлікована заробітна плата, у т. ч. «у конвертах». Другий фактор – грошові перекази заробітчачан з-за кордону, розмір яких уже сьогодні є порівняним з прямими іноземними інвестиціями в економіку України. Вже не кажучи про те, що за 2014 рік зафіксований чистий відтік прямих іноземних інвестицій у розмірі 11 млрд 140 млн дол США. Це у два рази більша сума ніж середня величина щорічного притоку таких інвестицій у попередні роки.

За даними Національного банку України, грошові перекази громадян, які працюють за кордоном, за період 2010–2014 рр. становили 35 млрд 433 млн дол США [6].

Однак необхідно зауважити, що з падінням економіки будуть падати і необліковані доходи, а посилення кризових явищ у Російській Федерації та вищезазначені проблеми у країнах Європейського Союзу не сприятимуть зростанню доходів громадян, які виїхали за кордон на заробітки і, відповідно, не сприятимуть зростанню грошових переказів з-за кордону. Все це буде зменшувати платоспроможний попит усередині країни.

Загалом, економічні та соціальні наслідки безробіття такі:

- скорочення обсягів виробництва валового внутрішнього продукту;
- зниження податкових надходжень до державного бюджету;
- зростання витрат на соціальну допомогу безробітним;
- знецінення наслідків навчання;
- масова дискваліфікація;
- посилення соціальної напруженості;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– зниження трудової активності тощо.

Говорячи про подальшу ситуацію з безробіттям в Україні, необхідно врахувати такі чинники, що спричинять її зростання. По-перше, це дефіцитність інвестицій для створення нових робочих місць. При цьому економічна криза та загальна нестабільність у країні зовсім не сприяють надходженню інвестицій та вкладенню коштів у розширення та модернізацію виробництва. Однак саме оновлення та підвищення технічного рівня робочих місць може забезпечити працюючим прожитковий мінімум і зростання заробітної плати через підвищення продуктивності їхньої праці.

По-друге, недостатньо сприятливі умови для розвитку малого і середнього бізнесу та започаткування підприємницької діяльності безробітних. Хронічна нестача коштів і бюрократизація дозвільної процедури не сприяють покращенню ситуації. По-третє, стабільно високі та обтяжливі витрати на оборону й безпеку країни у зв'язку із конфліктом на Сході країни.

Для подолання безробіття в Україні терміново потрібно вживати певних заходів. Зокрема, не потребують великих фінансових і часових затрат такі важливі кроки, як приведення трудового законодавства України у відповідність до міжнародних норм; захист внутрішнього ринку праці; приєднання України до міжнародного ринку праці тощо.

Нагальною є потреба у забезпеченні відповідності держзамовлення на підготовку спеціалістів до реальних потреб ринку. Загалом, формування механізму регулювання зайнятості передбачає спеціальні заходи, здатні контролювати процеси, що відбуваються у сфері праці, і здійснювати оперативні та взаємопов'язані дії, що дозволять усунути диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили, а також запобігти загостренню проблем зайнятості.

Є сенс проаналізувати доцільність надання податкових кредитів підприємствам за кожне нове створене робоче місце та надання податкових пільг для підприємств з високою часткою зайнятого сільського населення.

Висновки та подальші дослідження. Безробіття, як свідчать багато соціологічних і соціально-психологічних досліджень, має виключно негативні соціальні наслідки для суспільства в цілому, окремих його груп і прошарків, для сімей, для кожної людини. Психологи та соціологи вказують на стійкий депресивний стан безробітних і їх схильність до підтримки різних радикальних течій у суспільному житті суспільства, особливо якщо людина звикла або хоче працювати.

Проблема високого фактичного рівня безробіття в Україні на фоні низьких соціальних стандартів та зростання цін і тарифів ризикує перетворитися із соціально-економічної проблеми у суспільно-політичну та стати каталізатором масових заворушень і закликів до насильницької зміни влади особливо на фоні падіння довіри до неї.

Для уникнення негативного сценарію розвитку подій Україна має не так багато запобіжників, водночас як ризики, на жаль, мають тенденцію до зростання. Сьогодні з метою уникнення соціального вибуху держава має вдаватися до рішучих кроків, і ці кроки мають бути спрямовані на хоча б незначне підвищення рівня життя переважної більшості населення і ні в якому разі допущення його подальшого падіння. На фоні поточного стану та динаміки національної економіки, державних фінансів та наявного рівня доходів громадян і їх зайнятості ця проблема є дуже складною.

При цьому за діючої системи функціонування національної економіки та роботи державних органів управління ця проблема вирішеною бути вже не може: економіка все ще падає, експорт скорочується, дефіцит бюджету залишається значним, а витрати на підтримання безпекових заходів значні та пріоритетні.

Однак шанси на успіх ще є і криються вони в наступному. По-перше, необхідно максимально усунути корупцію зі сфери державного управління. Це дозволить на 20–40 % скоротити витрати бюджетних коштів, підвищити ефективність їх використання, а також оздоровити всю систему державної влади, включаючи підбір і розстановку кадрів, прозо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

рість та ефективність прийняття управлінських рішень. Крім того, це оздоровить моральний клімат у суспільстві та буде сприяти підвищенню довіри до влади, що теж важливо.

По-друге, необхідно вжити невідкладних заходів щодо детінізації економіки. За оцінками експертів та керівництва країни у тіні знаходиться близько половини економіки. Якщо детінізація несуттєво вплине на зайнятість і рівень доходів громадян, то на наповнення бюджетів усіх рівнів це вплине суттєво – сукупно може їх збільшити майже у два рази. На рівні держави це дозволить скоротити залежність від зовнішнього фінансування та згодом зменшить витрати на обслуговування зовнішнього боргу, а також підняти виплати найбільш незахищеним і вразливим верствам населення (пенсіонерам, інвалідам тощо) та спрямувати частину коштів на створення нових робочих місць, реалізацію важливих інфраструктурних проектів. Держава знає де і за допомогою яких схем найбільш розповсюджене ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів. Відомо також дерегуляція бізнесу та рівень зборів такий, що змушують його йти у тінь. Тут і треба концентрувати відповідні зусилля держави.

По-третє, необхідно максимально утримуватися від ескалації подій на Сході країни, оскільки така ескалація неминуче потягне за собою значне зростання бюджетних витрат.

По-четверте, важливим є також проведення збалансованої інвестиційної та податкової політики, стимулюючої більш повне використання наявних робочих місць, спрямування капітальних вкладень як у галузі, що перспективно розвиваються, так і у галузі традиційної зайнятості населення, введення системи стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, індивідуальної трудової діяльності.

По-п'яте, актуальним є регулювання пропозиції та підвищення якості підготовки фахівців через їх навчання, перепідготовки, перекваліфікації тощо.

Крім того, необхідною умовою для успішної реалізації вищезазначених кроків є недопущення впливу представників великого бізнесу на хід реформ та прийняття управлінських рішень. На наше переконання, якщо так званий олігархат не буде усунутий від влади, то країна не зможе провести життєво важливі реформи, а соціально-економічна сфера й далі буде погіршуватися з усіма негативними наслідками.

Таким чином, підсумовуючи викладене, ефективне вирішення проблеми безробіття в Україні потребує не лише комплексного використання заходів активної політики на ринку праці, а також і політичної волі для проведення кардинальних реформ в інших сферах життєдіяльності держави.

Список використаних джерел

1. Волкова О. В. Ринок праці : [навч. посіб.] / О. В. Волкова. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 624 с.
2. Лихачева Г. О. Безробіття в Україні та перспективи її вирішення [Електронний ресурс] / Г. О. Лихачева, І. В. Ковальова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Economics/15_98023.doc.htm.
3. Лопатіна К. А. Стан та напрями ліквідації проблеми безробіття в Україні / К. А. Лопатіна // Управління розвитком. – 2011. – № 16 (113). – С. 85–86.
4. Офіційний веб-портал Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua>.
5. Офіційний веб-портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Офіційний веб-портал Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
7. Семенова К. Д. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні / К. Д. Семенова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 1 (44). – С. 106–111.
8. Ярова Л. Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання / Л. Г. Ярова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 4. – С. 752–755.

УДК 330.44:339.138

В.И. Дубницкий, д-р экон. наук

В.В. Комирная, д-р экон. наук

Украинский государственный химико-технологический университет, г. Днепропетровск, Украина

ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ВЫБОРА МАРКЕТИНГОВЫХ РЕШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ РЫНКА

В.І. Дубницький, д-р экон. наук

В.В. Комірна, д-р экон. наук

Український державний хіміко-технологічний університет, м. Дніпропетровськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ВИБОРУ МАРКЕТИНГОВИХ РІШЕНЬ У РИНКОВИХ УМОВАХ

Vladimir Dubnitskiy, Doctor of Economics

Vitalina Komirnaya, Doctor of Economics

Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine

FEATURES OF ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELING OF THE SELECTION OF MARKETING DECISIONS IN MARKET CONDITIONS

Представлен авторский подход к выбору маркетинговых решений с помощью экономико-математического моделирования, учитывая особенности работы предприятия в условиях рынка. Проанализированы и обобщены существующие математические модели и построены усовершенствованные математические модели экономических интересов производителей в условиях конкурентного рынка с учетом выбора производственной программы, учитывающей ограниченность материальных, трудовых и финансовых ресурсов, конкурентный риск, «вторжение» на рынок других производителей, риск погашения дебиторской задолженности потребителями, необеспеченными финансовыми ресурсами, являющимися неплатежеспособными, уровень инфляции в данное время и перспективы ее развития.

Ключевые слова: экономико-математическое моделирование, инновационно-маркетинговая деятельность, управление, маркетинговая стратегия, синергизм.

Представлено авторський підхід до вибору маркетингових рішень за допомогою економіко-математичного моделювання, враховуючи особливості роботи підприємства в умовах ринку. Проаналізовано та узагальнено наявні математичні моделі та побудовано вдосконалені математичні моделі економічних інтересів виробників в умовах конкурентного ринку з урахуванням вибору виробничої програми, що враховує обмеженість матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, конкурентний ризик, «вторгнення» на ринок інших виробників, ризик погашення дебіторської заборгованості споживачами, незабезпеченими фінансовими ресурсами, які є неплатоспроможними, рівень інфляції у теперішній час та перспективи її розвитку.

Ключові слова: економіко-математичне моделювання, інноваційно-маркетингова діяльність, управління, маркетингова стратегія, синергізм.

Presents the author's approach to the choice of marketing decisions with economic-mathematical modeling, given the characteristics of the enterprise in the market conditions. Analyzed and summarized existing mathematical model and mathematical model the economic interests of producers in a competitive market by the choice of the production program, taking into account the limited material, human and financial resources, competitive risk, "the invasion" on the market from other manufacturers, the risk of repayment of receivables by consumers, unsecured financial resources which the insolvent, inflation at this time and prospects of its development.

Key words: economic-mathematical modeling, innovative and marketing activities, management, marketing strategy, synergies.

Постановка проблемы. Характерной особенностью современной экономики можно считать ее инновационно-маркетинговый характер. Инновационная и маркетинговая деятельность в настоящее время является важнейшим и во многом определяющим фактором экономического развития. Поэтому этот фактор должен получить соответствующее отражение как в новых, так и ставших классическими экономико-математических моделях различных экономических объектов и процессов. В последнее время наблюдается значительный рост публикаций в исследуемой области математического моделирования. При этом основное внимание концентрируется на уровне инновационных процессов отдельного производителя и недостаточно внимания уделяется моделированию выбора маркетинговых решений.

Анализ последних исследований и публикаций. Из известных работ непосредственно отвечающих данному направлению, можно выделить исследование В. Рябошлык [1], в котором строится и анализируется оптимизационная модель развития системы отраслей. В нем в явном виде представлены «старые» и «новые» инновационные производственные

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

технологии. Для новых (инновационных) технологий вводятся свои соответствующие им элементы модели-матрицы коэффициентов материальных затрат, формирования капитала, капиталоемкости производства, вектор капитальных вложений и т. п.

На наш взгляд, к недостаткам приведенной модели можно отнести то, что технико-экономические параметры технологий остаются фиксированными в течении всего моделируемого периода. Фактически, модель не отражает динамику инновационного развития технологий, производственных фондов и т. п. под влиянием НТП или инновационных процессов самих производителей. По сути, осуществляется моделирование двух заданных технологий одного и того же производственного процесса и их взаимодействия, которое может сводиться к вычислению более продуктивной технологии, т. е. другой, менее эффективной.

Это позволяет утверждать, что проблема математического моделирования развития чисто инновационной деятельности в системе взаимосвязанных производителей является, по существу, открытой и требует разработки соответствующих экономико-математических моделей. При этом, естественно, целесообразно использовать уже имеющиеся в данной области наработки, например в работах [2; 3; 4].

В работе С.Г. Диордица, В.А. Диленко построенные математические модели позволяют определять и анализировать оптимизационные траектории возможных сценариев социально-экономического развития системы технологически взаимосвязанных производителей с учетом различных вариантов воздействия экзогенных и эндогенных инновационных процессов на эффективность функционирования производственных фондов и трудовых ресурсов данной системы [4, с. 482].

Выделение не решенной раньше части общей проблемы. Вместе с тем не только теоретический, но и прикладной интерес представляет именно проблема моделирования развития инновационно-маркетинговой деятельности в системе взаимосвязанных производителей (отраслей промышленности крупных производственных предприятий, инновационных промышленных кластерных объединений и т. п.). Анализ моделей инновационной деятельности и моделей выбора маркетинговых решений на микро-, мезо- и макроуровне показал, что указанная проблема за счет использования в экономико-математическом моделировании еще недостаточно исследована.

Цель статьи. Основной целью работы является выполнение анализа существующих экономико-математических моделей, применимых для моделирования развития инновационно-маркетинговой деятельности в системе взаимосвязанных производителей с учетом различных вариантов воздействия экзогенных и эндогенных инновационно-маркетинговых процессов и ресурсов данной системы.

Изложение основного материала. Следует отметить, что разработанные модели имеют существенный потенциал для дальнейшего развития, уточнения и представления различных видов именно инновационной деятельности, особенно их взаимодействия. Однако большинство авторов, исследующих данную проблему, не уделяют должного внимания моделированию выбора маркетинговых решений, направленных на:

- моделирование потребительского поведения в процессе внедрения инновации;
- моделирование выбора по ожидаемой значимости;
- моделирование выбора на основе сравнительного преимущества (между существующим и инновационным товаром);
- моделирование выбора ситуаций с риском инновационного процесса;
- моделирование экономических интересов производителей в условиях конкурентного рынка;
- моделирование структурной устойчивости промышленного комплекса в рамках реализации инновационных процессов.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Учитывается многосторонность вышеуказанной проблемы моделирования выбора маркетинговых решений в условиях инновационных процессов, в данной работе более детально исследована сущность моделирования экономических интересов производителей в условиях конкурентного рынка и модели структурной устойчивости промышленного комплекса.

Моделирование экономических интересов в условиях конкурентного рынка.

Производственная структура (предприятие, фирма, корпорация), функционирующая в условиях конкуренции на свободном рынке, должна определять свои ограниченные ресурсы труда и капитала эффективным и производительным образом. Альтернативными моделями поведения производителя является: максимизация прибыли, максимизация продаж, максимизация роста, максимизация добавленной стоимости, максимизация управленческого поведения.

С экономической точки зрения часто считается, что главной целью организации любого типа должна быть максимизация ее выгод по отношению к затратам. Выгоды, которые стремится получить предприятие, выражаются в форме прибыли. Варианты модели максимизации прибыли сосредотачивались на решениях, максимизирующих прибыль в краткосрочном периоде.

В производственных системах распространены механизмы выбора на основе производственной функции, которую в условиях рыночной конкуренции можно описать системой уравнений

$$Y_j = f_j(a_j, p_j, x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{nj}), j=1, m, \quad (1)$$

где Y_j – объем производства j -го продукта;

a_j – конкурентный риск производства j -го продукта;

p_j – цена единицы j -го продукта;

x_{ij} – затраты i -го производственного ресурса на выпуск единицы j -го ресурса.

Доход (D) производственного предприятия (фирмы) в определенном периоде определяется величиной $(p; y)$, где $p = (p_1, p_2, \dots, p_m)$ – вектор рыночных цен; $y = (y_1, y_2, \dots, y_m)$ – вектор объемов производства продукции. Конкурентный риск $a_j \in [0, 1]$ определяет семейство производственных функций (рис. 1). Здесь при a_{j1} получаем условия совершенной рыночной конкуренции, когда предложение продукта не зависит от цены. В остальных случаях влияние ценового фактора усиливается.

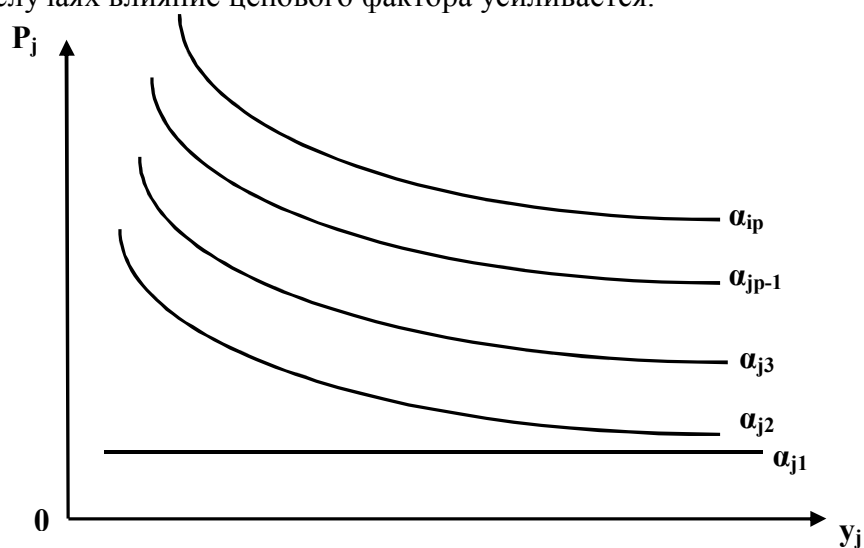

Рис. 1. Семейство производственных функций с учетом конкурентного риска

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Издержки производственного предприятия (фирмы) включают постоянную C_0 и переменную. C_p составляющие и при производстве единицы j -го продукта выражаются функцией издержек:

$$C_j = S_j(C_0, C_1, C_2, \dots, C_{nj}, y_j). \quad (2)$$

Здесь $C_{ij} = \overline{1, n}$ – это переменные затраты i -го ресурса на единицу j -го продукта. Величина C_0 является постоянной на релевантном периоде и в значительной мере оказывает влияние на степень безубыточности и финансовой стойкости предприятия (фирмы). В большинстве случаев функция C_j является аддитивной:

$$C_j = c_{0j} + c_{1j} \cdot y_j + c_{2j} \cdot y_j + \dots + c_{nj} \cdot y_j. \quad (3)$$

Прибыль (P) предприятия (фирмы) составит разность между полученным доходом (D) и издержками (C):

$$P = D - C \quad (4)$$

или

$$P = \sum_{j=1}^m p_j y_j - \sum_{j=1}^m (c_{0j} + \sum_{i=1}^n c_{ij} \cdot y_i). \quad (5)$$

В терминах затрачиваемых ресурсов $x_{ij}, i=1, n, j=1, m$, данное выражение имеет вид:

$$P = \sum_{j=1}^m \left((p_j \cdot f_j(a_j, p_j, x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{nj})) - (c_{0j} + \sum_{i=1}^n c_{ij} f_j(a_j, p_j, x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{nj})) \right). \quad (6)$$

Основная цель предприятия заключается в максимизации прибыли путем рационального использования ресурсов

$$P \rightarrow \max.$$

Такая постановка задачи справедлива на долговременном промежутке, и предприятие (фирма) в этом случае может свободно выбирать любой вектор $x_j = (x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{nj}), j = \overline{1, m}$ затрат, принадлежащий неотрицательному ортанту.

$$R: x_1 \geq 0, x_2 \geq 0, \dots, x_n \geq 0. \quad (7)$$

При краткосрочном промежутке необходимо учитывать лимиты на объемы затрачиваемых ресурсов, которые можно представить, формально, системой неравенств:

$$g_j(x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{nj}) \leq b_j, j = \overline{1, m}. \quad (8)$$

Решим поставленную задачу планирования на долговременном промежутке, полагая для простоты ее однопродуктовой с затратами двух ресурсов $x_1 \geq 0, x_2 \geq 0$. Тогда точки локального абсолютного максимума должны удовлетворять системе:

$$\frac{\partial p(a, p_0, x_1, x_2)}{\partial x_1} = 0; \quad \frac{\partial p(a, p_0, x_1, x_2)}{\partial x_2} = 0, \quad (9)$$

здесь $P = P_0 f(a, p_0, x_1, x_2) - (C_0 + C_1 x_1 + C_2 x_2)$.

Тогда получаем:

$$\frac{P_0 \cdot \partial f(a, p_0, x_1, x_2)}{\partial x_1} = C_1; \quad \frac{P_0 \cdot \partial f(a, p_0, x_1, x_2)}{\partial x_2} = C_2. \quad (10)$$

Вектор (x_1^0, x_2^0) затрат ресурсов, являющийся решением данной задачи максимизации прибыли, называется *локальным рыночным равновесием предприятия* (фирмы) на долгосрочном промежутке. Легко показать, что в этой точке предельные затраты ресурсов пропорциональны членам:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

$$\frac{\partial p(a, p_0, x_1, x_2)}{\partial x_1} ; \frac{\partial f(a, p_0, x_1, x_2)}{\partial x_2} = \frac{P_1}{P_2}. \quad (11)$$

С другой стороны, данное выражение (11) представляет фундаментальный факт теории предприятия (фирмы) о том, что в точке рыночного равновесия предельные нормы замещения ресурсов равны отношению рыночных цен на эти ресурсы.

Маркетинговая стратегия функционирования производственно-потребительских систем в рыночных условиях предполагает выявление взаимозависимостей предприятия со всеми субъектами инфраструктуры и разработку экономико-математического аппарата управления ими. Принципиальная модель управления производственной системы в условиях рынка показана на рис. 2.

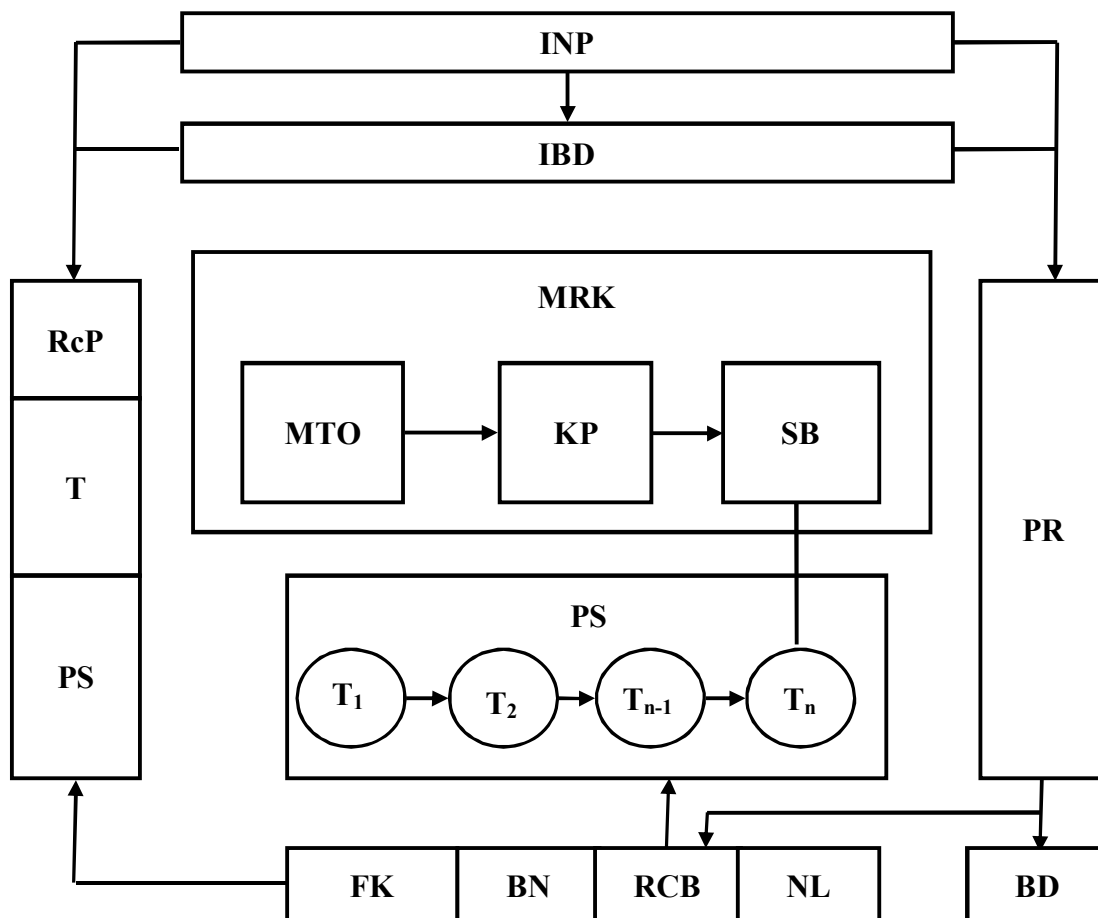

Рис. 2. Принципиальная схема выбора маркетинговых решений в производстве:
 INP – инновационные процессы; IBD – информационная база данных; MRK – маркетинг;
 MTO – материально-техническое обеспечение; KP – коммутативная политика; SB – сбыт;
 PR – потребительский рынок; PS – производственная система; $T_1, T_2, T_3, \dots, T_n$ – технологические циклы;
 RcP – рынок средств производства; T – трудовые ресурсы; FK – финансовый капитал; BN – банк;
 RCB – рынок ценных бумаг; BD – бюджет; NL – налоги

Детальное рассмотрение модели-схемы позволяет выделить два контура управления:

1. Управление доходами таким образом, чтобы они оставались на уровне, превышающем определенный минимум, гарантирующий предприятию финансовую «безопасность».

2. Управление структурой производственной программы выпускаемой продукции с точки зрения ее постоянного соответствия структуре потребительского спроса показателям ассортимента, качества и количества выпускаемой продукции.

Можно выделить два контура возмущений. Это колебания окружающей среды и технические нововведения. Элементами первого контура являются: изменение потреби-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тельського спроса, экономической и политической ситуации, финансовый кризис, изменение структуры рынка поставщиков, изменение на рынке конкурентов и другое. Технические нововведения являются причиной изменений в потреблении и ценах на продукцию.

Моделирование интересов производителей заключается в выборе производственной программы, учитывающей ограниченность материальных, трудовых и финансовых ресурсов, а также наиболее полно удовлетворяющей потребительский спрос по заключенному контракту. При этом учитывается конкурентный риск «вторжения» на рынок других производителей, риск погашения дебиторской задолженности потребителями, необеспеченными финансовыми ресурсами, являющимися неплатежеспособными, уровень инфляции в данное время и перспективы ее развития.

Производители на практике планируют оперативную работу по отгрузке потребителей продукции. Обозначим через b_{kj} количество продукции j -го вида, планируемой к отгрузке в k -й срок. В интересах производителей выполнить план отгрузки, что выражается условиями

$$\sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^n u_{jt}^i = b_{kj}, \quad j \in J. \quad (12)$$

С точки зрения обеспечения финансовой стабильности производитель организует работу таким образом, чтобы обеспечить оплату наибольшего количества продукции в текущем месяце. При отгрузке продукции t -е с учетом коэффициентом риска r_i своевременной оплаты продукции i -ым поставщиком ожидаемое время поступления денег составит величину:

$$\tau_{ij}^i = p_i \sum_{n=1}^4 \tau_{ijn}^i, \quad (13)$$

где τ_{t1}^i – время от отгрузки продукции до сдачи отчета в банк производителя;

τ_{t2}^i – время почтового пробега документов до банка i -го потребителя;

τ_{t3}^i – время оплаты счета в банке потребителя;

τ_{t4}^i – время почтового пробега документов между банками потребителя и производителя.

Величины τ_{tjh}^i являются случайными и поэтому случайной является величина τ_{tj}^i . Обозначим вероятность того, что случайная величина примет значение l , через P_{tjl}^i .

Если количество продукции j -го наименования, отгруженной i -му потребителю в t -е сутки, составляет u_{tj}^i , то ожидаемое значение оплаченной продукции составит:

$$\tilde{u}_{tj}^i = u_{tj}^i \cdot P(\tau_{tj}^i \leq N - r) = u_{tj}^i \cdot \sum_{l=1}^{N-r} P_{tjl}^i, \quad (14)$$

где N – число дней в месяце.

Из всей продукции, отгруженной i -у потребителю за месяц, до конца месяца будет профинансирована следующая ее часть:

$$\tilde{C}_{tj}^i = \sum_{t=1}^T \tilde{u}_{tj}^i. \quad (15)$$

В то же время всеми потребителями в текущем месяце будет оплачено следующее количество продукции:

$$\tilde{C}_j = \sum_{i=1}^m \tilde{C}_{tj}^i. \quad (16)$$

Величина \tilde{C}_j пропорциональна среднему количеству денежной массы, которую производитель ожидает получить в текущем месяце за отгруженную продукцию. В интересах производителя необходимо отгружать продукцию по графику, для которой \tilde{C}_j максимально. При этом, в первую очередь, учитываются потребители со значительными объемами поставки и минимальными коэффициентами риска платежей за отгруженную продукцию. Это обеспечивается введением на множестве отношений порядка R1 и R2, по объемам поставок b_{jk}^i и риску платежей p_{jk}^i . Совместимый учет факторов может быть осуществлен коэффициентом риска \tilde{p}_{jk}^i , который измеряется следующим относительным выражением

$$\tilde{p}_{jk}^i = \frac{p_{kj}^i}{b_{kj}^i}. \quad (17)$$

В этом случае приоритет в обслуживании будет отведен потребителям с меньшими значениями коэффициентов риска.

1. Моделирование структурной устойчивости промышленного комплекса.

Преобразования в экономике привели к появлению качественно новых производственных структур, обладающих новыми свойствами, устойчивостью и выживаемостью в условиях высокодинамичной внешней среды, с повышенными требованиями к преодолению рискованных ситуаций.

В этой связи представляют научный интерес исследование эффекта масштабов производства, который можно определить как пропорциональное увеличение или уменьшение объема производства, связанное с увеличением всех вводимых факторов производства в долговременном периоде. Если при этом имеется положительный эффект, обусловленный увеличением масштаба производства при неизменных ценах на вводимые факторы, то он сопровождается соответствующим снижением долгосрочных удельных затрат. Такой эффект называют *экономией*, обусловленной увеличением масштаба производства. При отрицательном эффекте, приводящем к увеличению долгосрочных удельных затрат, имеют место потери, обусловленные увеличением масштаба производства. Функции «выпуск-затраты» и «вводимые факторы производства-выпуск» являются зеркальным отражением друг друга [5].

Важной сферой подъема национальной экономики в рыночных условиях является становление предпринимательства. Эта сфера экономики, связанная с ее реформированием и нововведениями, вызвала к жизни некоторые особенности в рассматриваемом вопросе. Эффект масштабов производства здесь имеет специфические формы проявления при поведении организационных структурных преобразований. Можно выделить две организационные формы предпринимательства на уровне структуризации малых предприятий: образование малых предприятий с помощью частных индивидуальных накоплений или их объединение и образование малых предприятий, генетически связанных с крупным промышленным производством. В частности, в металлургической промышленности получила распространение вторая форма, которая позволила в значительной степени обеспечить финансовую и производственную устойчивость крупных предприятий важной отрасли металлургии.

На рис. 3 показана концептуальная модель (схема) взаимодействия металлургического комплекса (МК) с совокупностью связанных с ним малых предприятий M_1, M_2, \dots, M_n

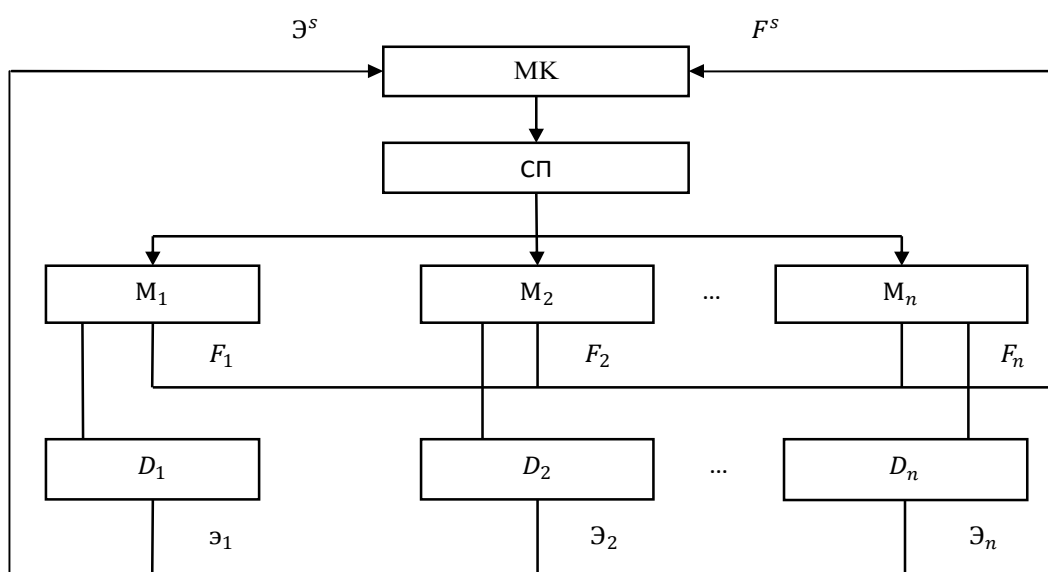

Рис. 3. Модель (схема) структурного взаємодія в рамках металургічного комплексу (МК)

Предприятия выполняют специфические функции D_1, D_2, \dots, D_n , обусловленные проблемами переходного периода и связанные с необходимостью выживания как уже сложившихся, так и новых экономических структур. Это может быть коммерческая деятельность по материально-техническому обеспечению основного производства, реализация продукции и связанные с ней маркетинговые коммуникации (реклама и товаропродвижение), инновационные мероприятия и др. Формируются фонды взаимной поддержки F_1, F_2, \dots, F_n .

В результате появляется новая экономическая структура, обладающая эмерджентными свойствами. Получая от МК средства производства СП / МП (площади, оборудования, транспорт, частично производственную инфраструктуру) за некоторую арендную плату, предприятия $M_i, i = \overline{1, n}$, занимающиеся деятельностью $D_i, i = \overline{1, n}$, экономят на производственных затратах и издержках обращения. При этом предприятие, хотя и теряет часть своей прибыли на первых порах, выигрывает в главном – устойчивости функционирования. Основное внимание оно концентрирует на производственных вопросах, освобождаясь от второстепенных. Снижается, кроме этого, налоговое бремя за счет льготного налогообложения малых предприятий.

В экономических механизмах, рассматривающих такие структурные взаимодействия крупных и малых предприятий, появились названия «вторая экономика», «карманная экономика». Эффективность новых структурных образований оценивается так называемым синергетическим (эмерджентным) эффектом:

$$\mathcal{E}_0 + \mathcal{E}_1 + \mathcal{E}_2 + \dots + \mathcal{E}_n \leq \mathcal{E}^s, \quad (18)$$

где $\mathcal{E}_0, \mathcal{E}_1, \dots, \mathcal{E}_n$ – эффекты автономного функционирования крупного (\mathcal{E}_0) и малых ($\mathcal{E}_i, i = \overline{1, n}$) предприятий;

\mathcal{E}^s – эффект совместной деятельности крупного и малых предприятий.

Из неравенства (18) имеем:

$$\Delta \mathcal{E}^s = \left(\mathcal{E}^s \sum_{i=0}^n \mathcal{E}_i \right) R(0), \quad (19)$$

где отношение $R = \{>, \leq\}$ характеризует наличие ($>$) или отсутствие (\leq) синергетического эффекта, а абсолютная величина $\Delta \mathcal{E}^s$ определяет меру устойчивости нового структурного образования.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мера устойчивости определяется величинами $\Omega_1, \Omega_2, \Omega_3$. Рассматривая основные факторы, определяющие область $\Delta \mathcal{E}^s$, можно описать

$$\Delta \mathcal{E}^s = \sum_{i=1}^m \Delta \mathcal{E}_i, \quad (20)$$

где $\Delta \mathcal{E}^s$ – синергетический эффект i -го вида, возникающий при разделении хозяйственных связей между предприятиями (разделение труда, перераспределение ресурсов и т. д.).

В свою очередь, выражение (18) детализируется с учетом конкретных эффектов, возникающих при объединении предприятий.

Имеем множество эффектов основного и малых предприятий:

$$\begin{aligned} \Delta \mathcal{E}^0 &= \Delta \mathcal{E}_1^0 + \Delta \mathcal{E}_2^0 + \dots + \Delta \mathcal{E}_p^0; \\ \Delta \mathcal{E}_i &= \Delta \mathcal{E}_{i1} + \Delta \mathcal{E}_{i2} + \dots + \Delta \mathcal{E}_i. \end{aligned} \quad (21)$$

Например, для основного предприятия один из эффектов $\Delta \mathcal{E}_k^0$ может описываться суммой эффектов от увеличения объемов реализации продукции V_k^0 , обусловленный коммерческой деятельностью и уменьшением дохода D_k^0 , связанного с разницей отпускных цен и цен реализации, обусловленного посредническими функциями малого предприятия:

$$\Delta \mathcal{E}_k^0 = V_k^0 + D_k^0. \quad (22)$$

Таким образом, каждая составляющая в (21) представляется алгебраической суммой доходов и убытков. Условием мотивации необходимости структурного преобразования основного и малых предприятий является:

$$\sum_{l=1}^p \Delta \mathcal{E}_l^0 \geq 0. \quad (23)$$

$$\sum_{l=1}^{r_i} \Delta \mathcal{E}_{il} \geq 0, \quad i = \overline{1, n}. \quad (24)$$

Только при выполнении обеих неравенств можно говорить о согласовании экономических интересов взаимодействия основного и малых предприятий как о необходимом условии. Достаточным условием является превышение доходной части над расходной для каждого предприятия

$$\sum_{k=1}^p V_k^0 \geq \sum_{k=1}^p D_k^0. \quad (25)$$

$$\sum_{k=1}^{r_i} V_k \geq \sum_{k=1}^{r_i} D_k, \quad i = \overline{1, n}. \quad (26)$$

При этом структурная устойчивость новой структуры определяется неравенством:

$$\sum_{k=1}^p V_k^0 + \sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^n V_{ik} - \left(\sum_{k=1}^p D_k^0 + \sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^n D_{ik} \right) \geq \Omega, \quad (27)$$

где Ω – заданный уровень устойчивости. Выбор величины Ω может быть сделан, например, исходя из условия увеличения общей рентабельности новой структуры.

Выше рассмотрено одно из приложений синергетического эффекта в экономике (кратко синергизма). Применительно к условиям моделирования выбора маркетинговых решений, в рамках анализа теоретической основы этого явления в условиях рыночной среды (в том числе, при функционировании инновационных процессов) рассмотрим более широко разновидности синергизма и качественную оценку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Синергизм является одним из основных компонентов рыночной стратегии производственной фирмы, определяющим меру совместных эффектов. Преимуществом синергизма здесь является метод качественной оценки совместных эффектов. По аналогии с маркетинговым способом оценки сильных и слабых сторон на основе синергетического эффекта ранжируются способности фирмы относительно некоторого желаемого уровня.

Концепция синергизма основывается на том, что потенциальный возврат инвестиций I_c в «интегрированной фирме» больше, чем совокупный возврат инвестиций I , полученный от вложения такого же капитала в нескольких независимых фирмах $k \in K$

$$I_c > I_0 = \sum_{k \in K} I_k. \quad (28)$$

Эффект синергизма может дать в долгосрочном периоде значительные преимущества в завоевании доли рынка за счет низких цен. Это позволит, в свою очередь, использовать больше высвобождаемых средств на исследования и разработки, оптимизировать норму возврата инвестиций.

Виды синергизма. Выделяют следующие виды синергизма: синергизм продаж C_p ; оперативный синергизм C_o ; инвестиционный синергизм C_i ; синергизм менеджмента C_m .

В маркетинговой политике значение синергизма вызвано тем, что для совокупности товаров используются одни каналы распределения, общие реклама и стимулирование сбыта.

Оперативный синергизм C_o является результатом более эффективного использования производственных мощностей, общих сырьевых запасов, взаимного использования результатов исследований и разработок, общей технологической базы.

Синергизм менеджмента C_m может иметь положительный и отрицательный эффекты в зависимости от направлений диверсификации деятельности фирмы. Сравнивая отрасли с высокими технологиями и потребительские отрасли, можно предположить высокую вероятность отрицательного синергизма.

Оценка синергизма. Синергетические эффекты можно описать показателями: увеличение прибыли в денежном выражении; снижения оперативных расходов, снижение потребности в инвестициях; временное ускорение изменений прибыли, расходов, инвестиций. Оценочная матрица C_m (рис. 4) синергетического эффекта включает функции группировки по строкам – общее управление f_1 , использование и разработки f_2 , маркетинг f_3 , оперативная деятельность f_4 .

F	\mathcal{E}_n			\mathcal{E}_o		\mathcal{E}_p	\mathcal{E}_t	\mathcal{E}
	\mathcal{E}_n^i	\mathcal{E}_n^o	\mathcal{E}_n^b	\mathcal{E}_o^i	\mathcal{E}_o^o			
f_1								
f_2								
f_3								
f_4								

Рис. 4. Структура оценочной матрицы (M) синергизма

По столбцам матрицы (M) расположены виды синергетического эффекта: начальная экономия \mathcal{E}_n , оперативная экономия \mathcal{E}_o , экономия от расширения продаж \mathcal{E}_p , экономия \mathcal{E}_t в связи с вводом новых товаров и завоеванием новых рынков и общая экономия \mathcal{E} от синергизма по отдельным функциям. В свою очередь, экономия \mathcal{E}_n и \mathcal{E}_o делится на инвестиционную \mathcal{E}_n^i , \mathcal{E}_o^i и оперативную \mathcal{E}_n^o , \mathcal{E}_o^o . Для экономии \mathcal{E}_n возможен вариант временной экономии \mathcal{E}_n^b .

Начальная и оперативная экономия от синергизма связана со следующими обстоятельствами. Всякое вхождение в новый рыночный сегмент имеет два временных этапа:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

начало и работа. На начальном этапе к известным постоянным финансовым затратам присоединяются неявные издержки, связанные с переходом в новую сферу бизнеса. Конкурирующие фирмы, избавленные от этих издержек, находятся в лучшем положении. Кроме этого, в дополнение к прямым и неявным затратам на начальной стадии существуют временные затраты в связи с задержкой функционирования. Таким образом, синергизм на начальном этапе имеет две формы: финансовую экономию, если фирма адаптирована к новому бизнесу; временную экономию. Оперативная экономия синергизма связана с самим ведением деятельности и представляет собой, прежде всего, преимущество масштаба. Второй эффект здесь связан с распределением накладных расходов по нескольким продуктам (диверсификация). Сила начальной и оперативной экономии может быть различной.

Выводы и предложения. Построенные математические модели: экономических интересов производителей в условиях конкурентного рынка, структурной устойчивости промышленного комплекса, наряду с моделями потребительского поведения, выбора по ожидаемой значимости, выбора на основе сравнительного преимущества, выбора ситуации с риском и т. п., позволяют определять и анализировать возможные траектории возможных сценариев социально-экономического развития системы технологически взаимосвязанных производителей с учетом различных вариантов воздействия экзогенных и эндогенных инновационно-маркетинговых процессов и ресурсов данной системы.

Следует также отметить, что данные модели имеют существенный потенциал для дальнейшего развития, уточнения и представления различных видов инновационно-маркетинговой деятельности и их взаимодействия.

Список использованных источников

1. *Рябошлик В.* Динамічна модель витрат-випуску з явним відображенням інноваційних технологій / В. Рябошлик // Економіст. – 2004. – № 9. – С. 49–53.
2. *Диленко В. А.* Динамическая модель инновационных процессов в системе производителей / В. А. Диленко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3, т. 2. – С. 182–186.
3. *Гранберг А. Г.* Динамические модели народного хозяйства / А. Г. Гранберг. – М. : Экономика, 1985. – 240 с.
4. *Диордица С. Г.* Математическое моделирование инновационного развития системы производителей / С. Г. Диордица, В. А. Диленко // Прикладные аспекты моделирования социально-экономических систем / под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой. – Бердянск : Издатель Ткачук А. В., 2015. – С. 470–483.
5. *Прикладные аспекты моделирования социально-экономических систем : [кол. монография] / под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой. – Харьков ; Бердянск : Издатель Ткачук А. В., 2015. – С. 281–469.*

УДК 330.101

С.М. Шкарлет, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПОБУДОВА МОДЕЛЕЙ СТРУКТУРНОГО ТИПУ З МЕТОЮ ІДЕНТИФІКАЦІЇ
ВИМІРІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ****С.Н. Шкарлет**, д-р екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПОСТРОЕНИЕ МОДЕЛЕЙ СТРУКТУРНОГО ТИПА ДЛЯ ИДЕНТИФИКАЦИИ
ИЗМЕРЕНИЙ ИНФОРМАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА****Serhii Shkarlet**, Doctor of Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**STRUCTURAL MODELS DEVELOPMENT TO IDENTIFY THE INFORMATION
POTENTIAL MEASUREMENT**

Метою статті є дослідження та визначення наукових засад побудови моделей структурного типу з метою ідентифікації вимірів інформаційного потенціалу. Досліджено базові регулятори побудови інформаційної економіки за наслідками розбудови системи управління формуванням, нарощенням і використанням стратегічного потенціалу України. Обґрунтовано наукові засади формалізації концептуально-аналітичної моделі побудови і реструктуризації системи управління розбудовою інформаційної економіки в Україні.

Ключові слова: модель структурного типу, інформаційний потенціал, система управління розбудовою інформаційної економіки.

Целью статьи является исследование и определение научных основ построения моделей структурного типа для идентификации измерений информационного потенциала. Исследованы базовые регуляторы построения информационной экономики по результатам построения системы управления формированием, наращиванием и использованием стратегического потенциала Украины. Обоснованы научные основы формализации концептуально-аналитической модели построения и реструктуризации системы управления развитием информационной экономики в Украине.

Ключевые слова: модель структурного типа, информационный потенциал, система управления развитием информационной экономики.

The purpose of the article is to study and identify the scientific basis of the structural models development to identify the information potential measurement. The authors studied the basic regulators of the information economy development on the results of development of management system of Ukrainian strategic potential formation, increasing and exploitation. The scientific principles of conceptual and analytical models of formation and restructuring of the information economy development management system in Ukraine are substantiated.

Key words: structural model, information potential, information economy development management system.

Постановка проблеми. Визначальною ознакою сучасного етапу розвитку національної економіки є постійне ускладнення її структури, прискорення науково-технологічних змін та розвиток процесів глобалізації. Зазначені процеси обумовлюють виникнення синергетичного ефекту, що формалізує «епоху біфуркації», за якої імовірнісним стає генерування умов для провадження в державі політики активізації макросистемної еволюції і, відповідно, перебудови її промислової системи. Різнострихованість зростання національного господарства та бінарність стратегії розвитку його реального сектору розбудують сталу інформаційну виробничо-економічну систему в межах держави в умовах ресурсних обмежень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність поставленої в цій статті проблеми та завдань обумовлює високий науковий інтерес до їх дослідження. Незважаючи на очевидні здобутки науковців, багато питань щодо визначення сутності, кількості складових, методологічного змісту закономірностей та наявних суперечностей – саме перелік процедур і механізмів забезпечення цілеорієнтованої трансформації як стратегічного потенціалу в умовах реалізації інтеграційного вибору держави, так і його елементарної системної складової – інформаційного потенціалу – залишаються невирішеними.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження та визначення наукових засад побудови моделей структурного типу з метою ідентифікації вимірів інформаційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Зміни, які відбуваються у національній економіці, генетично пов'язані, з одного боку, з традиційними факторами загальноекономічного зростання, а з іншого – потребують пошуку й опрацювання нових підходів та методів, розкривають потенційні можливості для функціонування виробничо-економічних сис-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тем та генерування цільових імпульсів для подальшого розвитку як стратегічного потенціалу, так і потенціалу сталого розвитку України. При цьому необхідним є формування стабільної ресурсно-функціональної системи, а також удосконалення наявних норм та принципів нагромадження інформаційного потенціалу держави із дієвими механізмами його раціонального використання. Це б дозволило забезпечити організаційно-економічні умови для розгортання процесів саморозвитку та самоорганізації національного господарства в умовах ресурсних обмежень.

Слід зазначити, що сучасний етап розвитку економіки України характеризується значним перегрупуванням джерел та ресурсів, резервів і можливостей, що визначають економічне зростання. Йдеться, перш за все, про забезпечення інноваційної та інформаційної спрямованості економічного зростання. Результати оцінювання граничних можливостей національної економіки, її промислового потенціалу дозволяють зробити висновок про нагальну необхідність підсилення уваги до різноманітних технологічних, екологічних, енергетичних, соціальних, організаційно-управлінських інновацій, а також вивчення наукоозброєності національного господарства та наукоємності його продукції і послуг як невід'ємної стратегічної складової регенерації, інформаційного зростання та сталого розвитку – для розбудови інформаційної економіки у країні.

Проте проблеми трансформації виробничо-економічних систем набувають особливого науково-теоретичного та практичного значення в умовах реалізації інтеграційного вибору держави. Попри поступовий вихід світової та, зокрема, української економіки з-під впливу чинників потужної фінансово-економічної кризи (2008–2010 рр.), на нинішньому етапі нарощення суспільно-політичних загроз українському державотворенню зберігається значний рівень ризиків для подальшого розвитку/трансформації національної економіки.

Досвід реалізації будь-яких стратегічних програм у ретроспективному періоді дозволяє стверджувати, що необхідно: а) розробити нові моделі інформаційного зростання домінант національної економіки з урахуванням загроз і ризиків сталому розвитку; б) обґрунтувати пріоритети у найбільш енерго- й ресурсоємних галузях. При цьому використання динамічної імітаційної моделі багатогалузевої економічної системи при реалізації технологій управління розвитком стратегічного потенціалу дозволить здійснити аналіз різноспрямованих аспектів реалізації виробничо-господарських процесів і процесів функціонування складних систем залежно від визнаних чи запропонованих до використання базових положень управління розбудовою інформаційної економіки в державі. Отже, нагальними завданнями є:

- здійснення раціонального поділу/перерозподілу ресурсів і резервів, які встановлюють пропорції у виробництві, суспільному відтворенні;
- вирішення науково-прикладного завдання щодо оптимізації процесів реструктуризації стратегічного потенціалу до вигляду, що забезпечить випуск високотехнологічної продукції й енергоефективних технологій;
- врахування найвагоміших факторів, що впливають на збалансованість функціонування національної економіки та результативність системи управління її цілеорієнтованим розвитком для здійснення об'єктивного оцінювання виникнення можливих ризиків та загроз;
- обчислення масштабів розвиненості стратегічного потенціалу (а у його межах – інформаційного потенціалу) та його нарощення в контексті задоволення потреб суспільства загалом у кінцевому продукті в сучасних умовах обмеженості ресурсів для функціонування соціально-економічної системи;
- охарактеризувати пріоритетні шляхи для забезпечення ефективного перетворення обмежених ресурсів у кінцевий продукт та прийняття і реалізації оптимальних управлінських рішень для досягнення стратегічних цілей розвитку промисловості та забезпечення достатнього рівня її економічної безпеки.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Результати досліджень, що представлені у наукових працях [1–4], дозволили встановити послідовність реалізації процедур із вирішення фундаментальних проблем забезпечення промислового зростання. Їх запропоновано вирішити, перш за все, за допомогою:

1) формування і раціонального використання стратегічного потенціалу (зокрема, таких його елементів: сировинно-ресурсного, виробничого, технічного, технологічного, інформаційного та інноваційного);

2) концентрації й залучення об'єктивного прикладного інструментарію реалізації державної економічної стратегії розвитку національної економіки в умовах ресурсних обмежень, який здатний вплинути на досягнення визначених цілей збалансованого інформаційного розвитку країни.

Стратегічною метою забезпечення надійності функціонування національного господарства на засадах формування, нарощення і використання інформаційного потенціалу України має стати підвищення конкурентоспроможності реального сектору та економіки в цілому, а також входження України до кола економічно розвинених країн світу. Головними, на нашу думку, якісними когнітивно-інформаційними рисами макро-економічної моделі інформаційного розвитку України мають стати: динамізм, інноваційність, конкурентоспроможність промислового виробництва; високий рівень транснаціоналізаційної інтеграції науки, технології та виробництва; промислова, фінансова і торговельна інтеграція капіталів; широке використання інформаційних технологій; потужний розвиток економічної науки; збереження державного впливу на розвиток критичних технологій та об'єктів економічної безпеки; високий рівень екологічної безпеки, раціональне використання енергетичних і матеріальних ресурсів. Зауважимо, що перебіг абсолютної більшості трансформаційних процесів, які відбуваються в межах національної економічної системи, у тому числі й генерування, формування, трансляції та саморепарації потенціалів системно-функціонального спрямування, набувають макрополітичних (системних) ознак, хоча і є макроекономічними явищами.

Що стосується функціонального складу компонент потенціалу системно-універсального функціонування, то ми підтримуємо думку розробника, яку деталізовано у науковій праці [1]. При цьому до зазначених компонентів стратегічного потенціалу слід включити (крім інтелектуального, організаційного, управлінського, наукового) ще й інформаційний, чи інформаційно-методичний, оскільки інноваційні процеси, перебуваючи у невпинній динаміці, вимагатимуть застосування й адаптації до сучасних методів оцінювання та провадження виробничо-господарської діяльності поряд із ресурсно-функціональними програмно-цільовими засобами регулювання розвитку промислового виробництва.

Таким чином, зазначене зумовлює упередження і вирівнювання неспроможностей національного ринку, породжених дією стихійних ринкових сил. Звідси, це вимагає об'єктивного оцінювання специфічних характеристик функціонування такої складної системи, як стратегічний потенціал України (а у його межах – інформаційного потенціалу), якому характерні такі риси:

1) цілісність (при цьому всі елементи спрямовані на досягнення загальної стратегічної мети – розбудови інформаційної економіки);

2) складність (багаторівнева ієрархія, наявність численних прямих і зворотних матеріально-технічних та інформаційних зв'язків між складовими елементами);

3) гнучкість (можливість переорієнтації цілеспрямованості системи);

4) альтернативність (можливість взаємозаміни елементів системи стратегічного потенціалу з метою досягнення їхньої збалансованої рівноваги);

5) налагодження взаємозв'язків та взаємодій складових елементів стратегічного потенціалу (міра відповідності та співвідношення в загальному критерії ефективності функціонування і розвитку як загальної системи інформаційного потенціалу, так і його похідної – інформаційно-методичного потенціалу).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Отже, нагальними завданнями є: 1) визначення сутності та змісту багатокomпонентної системи – стратегічний потенціал; 2) удосконалення структури стратегічного потенціалу; 3) застосування комплексного методичного підходу до визначення складу та ієрархії його елементів, що уможливить прийняття оптимізаційних управлінських рішень щодо визначених пріоритетів розвитку стратегічного потенціалу. При цьому зазначене вище може забезпечити результативність упровадженої економічної політики, що буде спрямована на забезпечення зростання промислового й суспільного виробництва, нарощення ВВП і належної фінансової стабільності. Серед ресурсів нагромадження потенційного ВВП є чинники нарощення і валового регіонального продукту, з яких можна виділити такі:

- а) трудовий потенціал (а саме: кількість і якість трудових ресурсів);
- б) ресурсно-сировинний потенціал (кількість і якість природних ресурсів);
- в) виробничий потенціал (обсяг та продуктивність основного капіталу);
- г) науково-технічний та інноваційний потенціал (науково-технічний та інноваційний рівень виробництва);
- д) управлінський капітал (рівень результативності використання технологій менеджменту на всіх рівнях управління);
- е) рівень сукупного попиту (спроможність до споживання) тощо.

Об'єктивним є те, що прогнозно-аналітична оцінка промислового потенціалу повинна ґрунтуватись на об'єктивній системі вихідних показників-індикаторів. Однак на сьогодні існує думка [5], що типовий для національної економіки рівень розриву фактичного ВВП у відсотках до потенційного ВВП може фіксувати параметри агрегованої оцінки ефективності використання як різного роду ресурсів, резервів і можливостей видів економічної діяльності, так і стратегічного потенціалу в цілому та інформаційного зокрема (а також означає можливість їхнього неповного освоєння). Оскільки головною перешкодою на шляху формування достатніх масштабів стратегічного потенціалу держави є функціонування недієвої системи управління розбудовою інформаційної економіки та неадекватність використовуваних нині корегуючих механізмів, то у зв'язку з цим вважаємо за доцільне визнати нагальну необхідність формалізації певних регуляторів і важелів впливу, які, на нашу думку, можуть забезпечити достатній рівень розвиненості стратегічного потенціалу України (табл. 1).

Таблиця 1

Базові регулятори побудови інформаційної економіки за наслідками розбудови системи управління формуванням, нарощенням і використанням стратегічного потенціалу України

Назва регулятора цілеорієнтованого впливу на масштаби стратегічного потенціалу	Об'єкти докладання зусиль у контексті побудови інноваційної системи управління розвитком промислового потенціалу виробничо-економічних систем
Підмеханізми управління розвитком груп стратегічного потенціалу економіки України, що ідентифіковано за окремими характерними ознаками	<p>а) матеріальними потенціалами: виробничий, технологічний, потенціал енергоефективності (у тому числі його похідна – потенціал енергозбереження) тощо;</p> <p>б) потенціалами системно-універсального функціонування: науковий, інтелектуальний, організаційний, управлінський, трудовий, інформаційний тощо. До зазначеної групи потенціалів нами запропоновано ввести додаткову похідну: інформаційно-методичний потенціал;</p> <p>в) факторними потенціалами: інноваційний, економічний, політичний, соціальний, інвестиційний тощо. До зазначеної групи потенціалів автором запропоновано ввести таку потенційно-факторну компоненту, як потенціал структурних змін;</p> <p>г) макропотенціалами: геополітичний, гео економічний, глобальних інформаційних мереж тощо</p>

Джерело: формалізовано й обґрунтовано автором.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На нашу думку, доцільним є ускладнення дефініційного визначення поняття «стратегічний потенціал» за рахунок введення до його складу таких потенціалів: потенціалу структурних змін та інформаційно-методичного потенціалу [6] – з метою активізації процесів у площині формування економіки інформаційного типу. Зазначене обумовлює необхідність розроблення відповідного складу підмеханізмів управління розвитком стратегічного потенціалу, що уможливить здійснення технологій управління стратегічним потенціалом і, відповідно, обчислення параметрів його розвитку за використання детермінант інформаційного потенціалу.

При цьому інкорпорація до багаторівневого складу стратегічного потенціалу специфічної групи субпотенціалів (елементарних потенціалів різної природи) дозволить надалі врахувати синергетичний, соціально-етичний, ієрархічно-функціональний та системно-функціональний ефекти від їхнього задіяння в контексті подальшого вирішення завдань дослідження для побудови інноваційної системи управління формуванням у державі економіки інформаційного типу в умовах ресурсних обмежень. Зауважимо, що до складу основних елементів останніх незалученим залишився ще й такий дієвий прикладний інструментарій, як процедури щодо:

а) впровадження й перманентного вдосконалення методів кількісно-якісного аналізу наявного стратегічного потенціалу (і, відповідно, інформаційного) та оцінювання ефективності їхнього використання в умовах ресурсних обмежень;

б) розроблення концепції управління формуванням, нарощенням та раціональним використанням стратегічного й інформаційного потенціалу для забезпечення трансформації національної економічної системи зі специфічними ознаками високої інформаційності;

в) формування інформаційно-методичного забезпечення для побудови об'єктивного соціально-економічного прогнозу (варіативного та інваріантного);

г) впровадження інструментарію стратегічного планування, системного моніторингу й оцінювання наслідків їхнього освоєння (мається на увазі найвагоміших регресорів впливу – тобто компонент стратегічного потенціалу, які забезпечують на цьому етапі розвитку національної економіки збалансованість функціонування економіки).

У цьому зв'язку доцільним вбачається здійснити формалізацію модельних вирішень структурного типу, що відтворюватимуть об'єктивні зміни, які відбуваються в межах самого стратегічного та інформаційного потенціалів. Розвиток останнього суттєво залежить від трансформацій, які відбуваються у можливостях, ресурсах і резервах, акумульованих відповідно в інноваційному, технологічному, інформаційно-методичному потенціалах, а також у межах масштабів потенціалу структурних змін.

Таким чином, вважаємо, що за результатами проведеного дослідження та обчислень на основі комплексу модельних рішень, які репрезентують масштаби зрушень у межах інформаційного потенціалу (до яких включаються: інноваційний потенціал, потенціал структурних змін у межах виробничо-економічних систем, технологічний потенціал і похідна – інформаційно-методичний потенціал), можна провести групування параметрів розвитку інформаційної економіки за використання узагальненого інтегрального показника масштабів розвиненості інформаційного потенціалу держави.

Поряд із наведеним вище зазначимо, що структурна та галузева перебудова національної економіки ймовірно стає лише у разі об'єктивного оцінювання масштабів розвиненості її інформаційного потенціалу. Остання повинна враховувати і темпи зростання в межах національного господарства: наукоємних та енергоефективних технологій; пріоритетний розвиток мікроелектроніки, телекомунікаційного бізнесу, комп'ютеризації; реструктуризацію в межах хімічної промисловості, біотехнології тощо. Відповідно до цього слід звернути увагу і на провадження реінжинірингу системи

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

управління розвитком стратегічного потенціалу – у широкому розумінні слід розглядати як всезагальну форму розвитку соціально-економічної системи країни, пов'язану з його еволюцією та перетвореннями, постійними переходами від стійкого до нестійкого стану, і навпаки. У вузькому розумінні – це нагальність врахування внутрішньої складової еволюційного процесу інформатизації, що пов'язана з порушенням рівноваги в межах організаційної та комунікаційної структур управління та поступовості на шляху оновлення системи у ході стрибкоподібних якісних перетворень.

Оскільки процес трансформації, на наш погляд, полягає у зміні компонент, параметрів, пропорцій та зв'язків у системі управління розбудовою інформаційної економіки у процесі переходу до нового якісного стану під впливом зовнішнього середовища, то слід розглянути і можливість використання методу декомпозиції (табл. 2) для формалізації концептуально-аналітичної моделі реструктуризації системи державного управління економікою в контексті побудови нової якості її архітектури з відповідним складом системно-універсальних механізмів.

Таблиця 2

Формалізація концептуально-аналітичної моделі побудови і реструктуризації системи управління розбудовою інформаційної економіки в Україні

Етапи вирішення проблеми щодо активізації процесів у напрямі розбудови в державі економіки інформаційного типу		
I. Інформаційно-аналітичний	II. Проектно-підготовчий	III. Запровадження та оцінювання результатів
<ul style="list-style-type: none"> - Дослідження потреб національної економічної системи у цілому та виробничо-економічних систем зокрема. - Виділення ключових проблем, які унеможливають достатні темпи формування стратегічного потенціалу держави. - Аналіз природи й обсягів наявних ресурсів, можливостей і обмежень загальної системи управління (ступінь готовності до реструктуризації) управління розвитком стратегічного потенціалу України в цілому та інформаційного зокрема. - Відбір та використання науково-технічної бази дослідження технологій управління розвитком стратегічного потенціалу та розбудовою інформаційної економіки в державі 	<ul style="list-style-type: none"> - Формулювання цілей та завдань реструктуризації певної галузі в умовах ресурсних обмежень для генерування в її межах інформаційних ознак до сталого розвитку. - Формування, вибір та використання необхідних потужностей системи забезпечення (форми, процедури, види та методи) процесами розбудови в Україні економіки інформаційного типу. - Формування обмеженої кількості критеріїв/єдиного критерію оцінювання результатів реструктуризації сучасної системи управління розвитком національної економіки. - Розроблення системи планування та виконання завдань (програма реструктуризації) з метою реалізації на практиці домінант теорії розбудови інформаційної економіки 	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження програми реструктуризації сучасної системи державного регулювання економіки. - Поточний контроль та аналіз необхідності внесення змін у програму реструктуризації національної економічної системи для перебудови економіки до виникнення інформаційних ознак. - Оцінювання загальних результатів запровадження комплексу заходів із реструктуризації в межах певної галузі чи виробництва та економіки у цілому
<p>Концептуально-аналітична модель вирішення проблем з активізації процесів формування і раціоналізації використання стратегічного потенціалу складних економічних систем – модель вигляду (1)</p> <p>KAM solving problems to enhance processes of formation, accumulation and use of strategic potential of economic systems - KAM_{FAUSP}</p> <p>KAM_{FAUSP} = synergistic effect × [Information and Analysis U Project preparatory U Implementation and evaluation of results]</p> <p>KAM_{FAUSP} = S_E × [I A ∩ P P U S E_R] (1)</p>		

Джерело: запропоновано до використання у науковий обіг, формалізовано у вигляді модельного рішення і систематизовано автором.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Трансформаційний процес національної економіки до інформаційного типу має динамічну природу, яка є процесом та результатом, що приводить до аналізу процесу зміни економічної системи з оцінювання її якісного стану. Це оцінювання системи управління розвитком стратегічного потенціалу (і, відповідно, інформаційного) здійснюється, передусім, з метою примноження масштабів потенціалу структурних змін та забезпечення надійності функціонування національного господарства, що можна формалізувати лише у разі розроблення і запровадження у практику трьохетапної аналітичної моделі цільової реструктуризації загальної системи управління розвитком складних економічних систем (табл. 2), використання якої дозволяє отримати (при повному освоєнні стратегічного потенціалу) синергетичний ефект щодо стимулювання процесів із загальноекономічного прискорення – концептуально-аналітична модель вигляду (1) – та розбудови в Україні інформаційної економіки у скорочені терміни.

Отже, процес трансформації стратегічного потенціалу України, на нашу думку, ґрунтується на основних принципах об'єктно-орієнтованого проектування (інкапсуляції, наслідування та поліморфізму), які надають об'єктам як компонентам складної системи, що проектується, нових якостей за рахунок нарощення й раціоналізації використання інформаційного потенціалу та потенціалу структурних змін. Наприклад, застосування принципу інкапсуляції дозволяє суттєво підвищити надійність функціонування як окремих компонентів системи управління розвитком стратегічного потенціалу, так і всієї системи державного регулювання в цілому. За допомогою механізмів наслідування – елементи підсистеми управління трансформацією стратегічного потенціалу можуть наслідувати характеристики більш простих та загальних елементів системи управління з більш інформативними можливостями. До наведеного вище зазначимо: поліформізм, як складова об'єктно-орієнтованого підходу в межах системи управління, дозволяє прикладному інструментарію управління плануванням, прогнозуванням, контролюванням та розвитком стратегічного потенціалу легше адаптуватися до використання у різних ситуаціях, що, у свою чергу, дає можливість використовувати ті самі методи процесного управління, єдиний критерій та побудовану за його використання узагальнену модель структурного типу.

Висновки. З метою вдосконалення системи державного регулювання соціально-економічними та інформаційними відносинами, підвищення ефективності використання ресурсів, відстеження впровадження державних рішень і програм та оцінювання рівня досягнення визначених цілей і завдань у контексті розбудови в державі економіки інформаційного типу необхідно запровадити в дію систему індикативного управління й планування, яка успішно застосовується у Франції, США, Китаї, Японії та інших ринкових державах. Тому в сучасних умовах господарювання в Україні необхідно своєчасно вжити адекватних заходів щодо оптимізації впливу на процес суспільного та інформаційного відтворення (макроекономічні параметри, галузеві структури виробництва, ціни і грошово-фінансові та інформаційні потоки) для забезпечення переходу економіки України до інформаційного етапу зростання. При цьому можна усунути неефективність державного регулювання соціально-економічних, когнітивно-інформаційних та суспільних процесів за рахунок адаптації окремих секторів економіки до нестійкого функціонування як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Реалізація оптимальної для України моделі розбудови економіки інформаційного типу, яка б враховувала національні особливості, наявний стратегічний потенціал, відповідала б національним економічним інтересам держави та її ролі у світовому розподілі праці, стає пріоритетом та привілеєм лише у разі залучення до трансформаційних процесів наявного масштабу елементарного потенціалу структурних змін національного господарства. Саме формування нової концепції алокаційного поділу/перерозподілу

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

сукупності ресурсів, резервів та можливостей різної природи уможливить цілеорієнтоване економічне відродження та інформаційне зростання в державі в цілому.

Список використаних джерел

1. *Алимов О. М.* Стратегічний потенціал – сукупні можливості національної економіки по досягненню цілей збалансованого розвитку / О. М. Алимов, В. В. Микитенко // Продуктивні сили України / гол. ред. Б. М. Данилишин. – К. : Вид-во РВПС України НАН України, 2006. – № 1. – С. 135–151.
2. *Механізм збалансованого розвитку промислового потенціалу* : колективна монографія : зб. наук. пр. / відп. ред. О. М. Алимов. – К. : НАН України, Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 148 с.
3. *Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій* : монографія / [В. М. Белінська, В. Г. Бурлака, І. О. Галиця та ін. ; відп. ред. Ю. В. Кіндзерський]. – К., 2007. – 407 с.
4. *Формування потенціалу соціально-економічних та організаційних змін* : монографія / за заг. ред. І. А. Ігнатєвої, В. В. Микитенко. – К. : Видавець Вишнемирський В. С., 2010. – 694 с.
5. *Варналій З. С.* Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
6. *Ладонько Л. С.* Методологічні засади побудови механізму управління розвитком інноваційного потенціалу промисловості України системно-універсального типу / Л. С. Ладонько // Економіка Криму: науково-практичний журнал Академії економічних наук України. – Сімферополь : Вид-во ТНУ ім. В. Вернадського МОН України та Академії економічних наук України, 2013. – № 4 (45). – С. 53–60.

УДК 330.1:339.138

В.В. Жидок, канд. екон. наук**Ю.М. Ткач**, канд. пед. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**В.В. Жидок**, канд. екон. наук**Ю.Н. Ткач**, канд. пед. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**Viktoriia Zhydok**, PhD in Economics**Yuliia Tkach**, PhD in Pedagogical Sciences

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

METHOD OF ASSESSMENT OF MARKETING EFFECTIVENESS

Проаналізовано ефективність системи управління маркетинговим процесом на підприємстві. Обґрунтовано актуальність проблеми оцінювання ефективності маркетингової діяльності. Визначено складові ефективності маркетингу як функції управління підприємством. Запропоновано застосування кількох різних методик оцінювання ефективності маркетингової діяльності, що дозволить найбільш повно її оцінити, виявити помилки, загрози, потенційні можливості тощо. Зазначено, що оцінювати ефективність маркетингової діяльності треба з урахуванням стратегії розвитку підприємства. Встановити їх взаємозв'язок та силу впливу на мету можна за допомогою регресійного аналізу.

Ключові слова: ефективність, оцінювання, маркетингова діяльність.

Проанализирована эффективность системы управления маркетинговым процессом на предприятии. Обоснована актуальность проблемы оценки эффективности маркетинговой деятельности. Определены составляющие эффективности маркетинга как функции управления предприятием. Предложено применение нескольких различных методик оценки эффективности маркетинговой деятельности, что позволит наиболее полно ее оценить, выявить ошибки, угрозы, потенциальные возможности и тому подобное. Отмечено, что оценивать эффективность маркетинговой деятельности надо с учетом стратегии развития предприятия. Установить их взаимосвязь и силу воздействия на цель можно с помощью регрессионного анализа.

Ключевые слова: эффективность, оценка, маркетинговая деятельность.

The effectiveness of marketing process management in the enterprise. Actuality of the problem of assessing the effectiveness of marketing activities. The composition efficiency as a function of marketing management. Application of several different methods of evaluating the effectiveness of marketing activities that will allow it to more fully assess, detect errors, the threat potential of others. Indicated that evaluate the effectiveness of marketing activities necessary taking into account the development strategy. Set their relationship and impact force on the target by using regression analysis.

Key words: efficiency, evaluation, marketing activity.

Постановка проблеми. В Україні на сучасному етапі проблема оцінювання ефективності маркетингової діяльності стає особливо значущою для підприємств та виробників, яким доводиться виживати не тільки в умовах нестабільності зовнішнього середовища, обумовленої політичними та економічними чинниками, а й серйозної конкуренції з боку закордонних виробників.

Актуальність проблеми оцінювання ефективності маркетингової діяльності диктує необхідність теоретичного обґрунтування цього питання, розроблення методичних і методологічних основ дослідження ефективності маркетингу. Базою для розроблення такої методики повинні служити інші науки, оскільки маркетинг спирається на принципи, закономірності та закони економічної теорії, виробничого менеджменту, інноваційного менеджменту, економетрики тощо. Водночас у процесі дослідження цієї проблеми важливо враховувати: просте копіювання принципів, методів і моделей, що добре зарекомендували себе в західних країнах, без адаптації їх до українських умов, може призвести до прямо протилежних результатів.

Дослідження ефективності маркетингової діяльності вимагає проведення різнобічного аналізу очікуваного економічного ефекту, який підприємство розраховує отримати у разі впровадження тих або інших заходів у системі управління маркетингом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання бібліографічних джерел свідчить, що існує велика кількість теоретично обґрунтованих методик оцінювання ефективності маркетингової діяльності, що працюють на практиці. Ця проблематика розглядається у працях багатьох зарубіжних учених і фахівців, серед яких: Г. Ассель, Ф. Котлер, Дж. Ленсколд, Т. Амблер, П. Доль, П. Гембл. В Україні значний внесок у розроблення цього питання внесли дослідники Н. Чухрай, М. Туган-Барановський, Л. Балабанов, С. Куш та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вирішенню проблемних питань щодо запровадження маркетингу в господарській діяльності підприємств приділяється значна увага як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Проте існує багато проблем і завдань, що не знайшли врегулювання до теперішнього часу. В першу чергу це стосується проблеми визначення та оцінювання ефективності управління маркетингом на підприємствах.

У результаті генезису економічної науки відбуваються зміни щодо уточнення методик та методології оцінювання маркетингової діяльності підприємства в напрямку підвищення її ефективності і розширення сфери застосування наявних методів. Однак і досі існують суперечності щодо методологічних підходів до вимірів ефективності маркетингу. В деяких роботах запропоновано прикладні методи оцінювання ефективності, що застосовуються лише до окремих складових комплексу маркетингу, але фундаментальних досліджень, що дозволяють системно проводити оцінювання ефективності маркетингу, дуже мало.

Мета статті. Висвітлення питання оцінювання ефективності маркетингової діяльності у системі управління підприємством.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання стає очевидним, що ефективна реалізація маркетингу як функції менеджменту неможлива без розуміння маркетингу як єдиної філософії бізнесу, що повинна охоплювати всю сферу управління підприємством. У результаті еволюції концепцій маркетингу відбувається перенесення акцентів з виробництва товарів на комерційні зусилля, потім на споживача, партнерів по бізнесу, а згодом – до соціальної відповідальності маркетингової діяльності перед суспільством загалом (етичності, моралі, культури, загальнолюдських цінностей). Необхідно відзначити, що процес еволюції маркетингу в західних країнах відбувався паралельно з розвитком ринкових відносин і був пролонгованим на кілька десятиліть. В Україні, з переходом до ринкової економіки, підприємства проходять у своєму розвитку ті ж самі етапи становлення маркетингу прискореними темпами, проте конкурентних переваг набувають лише ті, хто швидше зумів пристосуватися до нестійких ринкових умов, застосовуючи сучасні маркетингові інструменти.

Таким чином, відповідно до сучасної концепції маркетинг стає інтегруючою функцією управління підприємством, об'єднуючи всі функції, підпорядковуючи їх загальній меті, ідеям маркетингу, що спрямовані на розпізнавання і задоволення потреб конкретних та потенційних покупців. Інтегруюча функція маркетингу дозволяє отримувати додатковий синергетичний ефект від координації всіх функцій управління підприємством та підвищення ефективності взаємодії від їх координації.

Ефективність маркетингу як функції управління підприємством складається з ефективності його підфункцій та забезпечує синергетичний ефект від реалізації інтегруючої функції маркетингу (рис.).

Поняття ефективності в економічній науці визначають у широкому і вузькому сенсі. У широкому – як характеристика відповідності результатів та витрат, їх сукупної віддачі, у вузькому – як відношення оцінок результатів та витрат. У роботі Р.Г. Мирзоева [6] ефективність визначається як отримання максимуму можливих благ з наявних ресу-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

рсів. Для того, щоб оцінити ефективність, необхідно співвіднести користь (прибуток) до витрат, або, іншими словами, оцінити раціональність поведінки. Раціональна поведінка полягає в тому, що виробник і споживач благ прагнуть до найвищої ефективності, тому для цього максимізують користь і мінімізують витрати. К. Уолт робить висновок про те, що «ефективність має місце тоді, коли суспільство не може збільшити випуск одного блага, не зменшуючи при цьому випуск іншого. Ефективна економіка лежить на межі виробничих можливостей» [8]. Цей висновок витікає з формулювання економічної ефективності, яку запропонував італійський економіст В. Парето: «Ефективність – це такий стан ринку, за якого ніхто не може поліпшити своє становище, не погіршуючи положення хоч би одного з учасників ринку» [4].

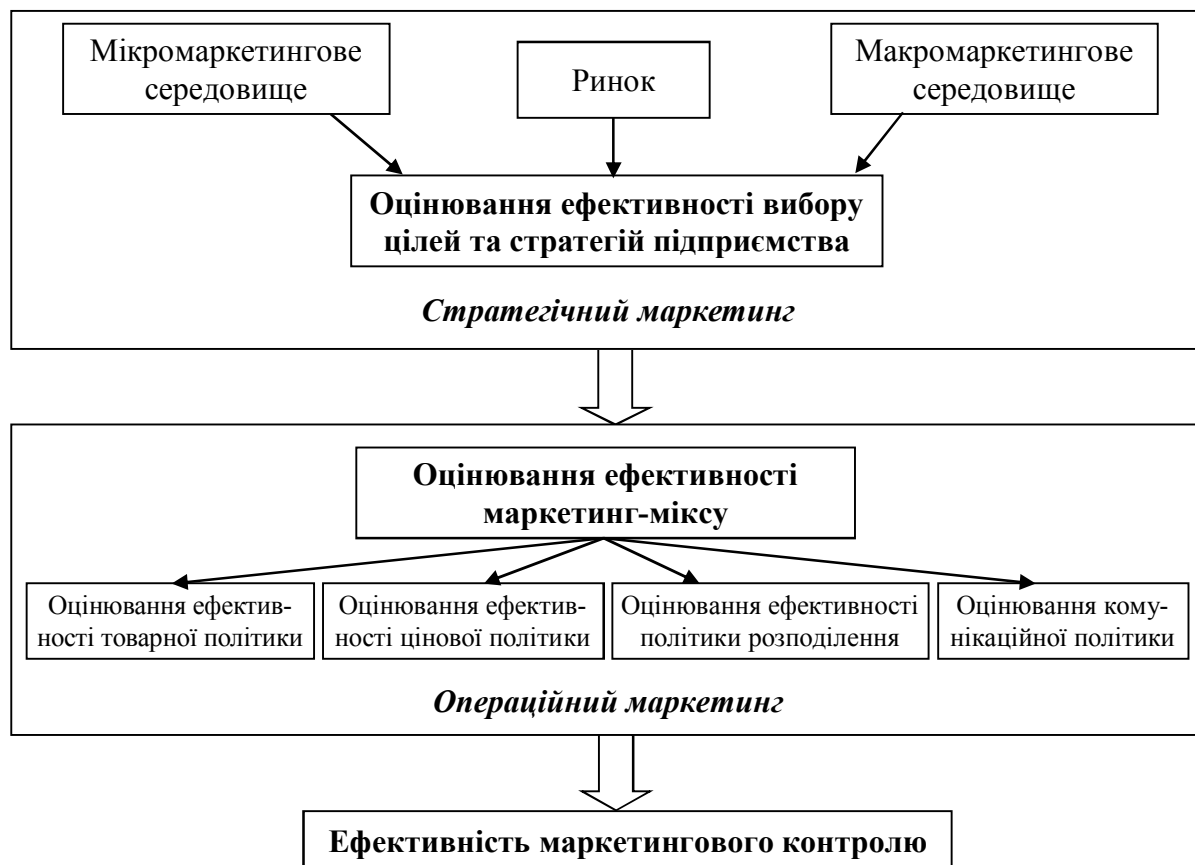

Рис. Оцінювання ефективності маркетингової діяльності в розрізі підфункцій маркетингу

Згідно з визначенням Жан-Жака Ламбена [5] маркетингова система являє собою сукупність соціально-економічних ринкових елементів (виробники, постачальники, конкуренти, посередники і споживачі), що взаємодіють у процесі формування і розвитку попиту на товари та послуги з метою отримання прибутку. Будь-який суб'єкт цих взаємозв'язків прагне до максимізації ефекту від взаємодії та мінімізації витрат на нього. З погляду виробника маркетингова система може бути визначена як ефективна, якщо вона забезпечує безперервний процес формування попиту на товар при заданому рівні витрат на маркетинг.

Ефективність маркетингової діяльності – це співвідношення між результатами, отриманими від маркетингової діяльності (компаній, акцій, поточної маркетингової діяльності), та інвестиціями в цю діяльність [2].

Економічна ефективність маркетингової діяльності розраховується як відношення ефекту від маркетингової діяльності до витрат на його досягнення. Аналогічно можна дати визначення ефективності конкретного маркетингового заходу як відношення додаткового ефекту від впровадження цього заходу до витрат на нього. Однак однозначне ви-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ділення додаткового ефекту можливе за незмінності всіх інших факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на ефективність, що на практиці є досить рідкісною ситуацією. Якщо одночасно використовується кілька маркетингових інструментів, то спільне їх застосування дає додатковий синергетичний ефект, який може бути як позитивним, так і негативним залежно від рівня координації та організації заходів [7].

Г.А. Яшева стверджує, що ефективність маркетингової політики стосовно конкретного підприємства або галузі складається з результатів удосконалення виробничо-збутової діяльності за такими основними напрямками: оптимальне використання потенціалу ринку, у тому числі для нових продуктів; підвищення вірогідності прогнозних оцінок; знаходження сегмента ринку цього товару, підвищення точності аналізу ринку [11]. Отже, крім маркетингу, на обсяги продажів впливає велика кількість факторів. Тому об'єктивно оцінити ефективність маркетингової діяльності складно.

Аналіз наукових робіт засвідчив, що у дослідників немає єдиної думки щодо оцінювання ефективності маркетингової діяльності. Різні науковці пропонують різні способи та методи вирішення цього питання. Умовно всі ці підходи можна поділити на:

- якісні (передбачають використання маркетингового аудиту, під час якого здійснюється всебічний аналіз зовнішнього середовища організації, а також усіх загроз та можливостей; при цьому виділяють: маркетинговий контроль, що орієнтований на результат та маркетинговий аудит, тобто аналіз якісних сторін діяльності організації) [10];

- кількісні (вимагають порівняння витрат на маркетинг із отриманим валовим прибутком, а також затрат на рекламу до обсягів продажу, тобто характеризуються кінцеві фінансові результати діяльності організації) [3];

- соціологічні (спрямовані на використання інструментів прикладної соціології) [1];

- балові (вичленовують ефективність маркетингу кожного заходу щодо дотримання переліку критеріїв відповідності структур та процесів концепції із виставленням балів за кожним критерієм [9].

Враховуючи відсутність єдиної методики оцінювання ефективності маркетингової діяльності, кожна організація самостійно має обрати відповідну методику.

Можна використати різні методи та підходи, наприклад, онлайн-оцінювання, різницю «прогноз-факт», кейс-метод, ефективність витрат, аналіз рентабельності та ін.

Більшість дослідників вважають, що ефективність маркетингової діяльності полягає у прирості обсягів продажів та прибутків.

Порівняти результати, отримані підприємством до та після здійснення маркетингової діяльності, можна за допомогою моделювання ситуації (наприклад, метод різниці «прогноз-факт»):

- розраховуємо прогноз продажу (за сталих умов) та знаходимо дохід підприємства;

- здійснюємо маркетингову кампанію;

- оцінюємо фактичні продажі та фактичний дохід;

- обчислюємо різницю між спрогнозованим та фактичним значенням.

Отриману різницю і будемо розглядати як ефект від маркетингової діяльності.

Враховуючи те, що ефективність маркетингової діяльності складається з ефективності його підфункцій, то, на нашу думку, доцільним є застосування кількох методик одночасно, що дозволить найбільш повно оцінити маркетингову діяльність організації, виявити помилки, загрози, потенційні можливості тощо.

На наше переконання, оцінювати ефективність маркетингової діяльності треба з урахуванням стратегії розвитку підприємства:

- компромісна (забезпечення показників виживання в умовах нестабільності);

- консервативна (сталій розвиток підприємства);

- агресивна (розвиток підприємства швидкими темпами).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Залежно від стратегії та цілей підприємства необхідно визначити перелік факторів, які впливатимуть на досягнення поставлених цілей. Серед факторів можуть бути як фактори зовнішнього середовища (політичні, демографічні, економічні тощо), на які підприємство не може вплинути, так і фактори внутрішнього середовища, на які підприємство має безпосередній вплив.

Зазначені вище фактори треба враховувати і в розрізі кожної окремої підфункції.

Встановити взаємозв'язок між підфункціями та силу їх впливу на мету можна за допомогою регресійного аналізу. Іншими словами, треба побудувати економетричну модель, яка дасть відповідь на зазначені вище питання.

Економетрична модель – це особливий клас економіко-математичних моделей, у яких дослідник вирішує такі завдання:

- вибір форми математичної залежності, що описує поведінку економічного об'єкта на основі системи спостережень;
- оцінювання параметрів цієї моделі різними методами (метод найменших квадратів, метод максимальної правдоподібності та ін.);
- перевірка статистичної значущості моделі.

Часто економетричну модель у загальному вигляді представляють як:

- рівняння:

$$Y = f(x, e),$$

де Y – залежна змінна (результативна ознака); x – незалежна змінна (фактор); e – стохастична складова;

- систему лінійних рівнянь:

$$BY = AX + E,$$

де B – матриця коефіцієнтів при ендогенних (залежних) змінних; Y – вектор ендогенних змінних (спостережуване значення залежної змінної); A – матриця коефіцієнтів при екзогенних (пояснюючих) змінних; X – вектор екзогенних змінних; AX – пояснена частина, що залежить від значень пояснюючих змінних; E – вектор випадкових збурень (помилки, відхилень).

Таким чином, побудувавши рівняння регресії, можна оцінити вплив кожної з підфункцій маркетингу на ефективність маркетингової діяльності в цілому. Аналогічний підхід може бути застосований і до підфункцій.

Економічний ефект від застосування маркетингових стратегій та методів управління може виражатися:

- у збільшенні збуту, скороченні витрат на маркетинг, підвищенні віддачі від рекламної кампанії тощо;
- в економії коштів у результаті скорочення непродуктивних витрат, у вивільненні капіталу або виробничих потужностей підприємства;
- у зниженні ризику під час прийняття маркетингових рішень;
- в економії коштів у разі скорочення штатних одиниць при зміні організаційної структури підприємства, перегрупування персоналу;
- у збільшенні швидкості прийняття рішень відповідно до розробленої методики управління маркетингом і скороченні затрат, пов'язаних з прийняттям рішення.

За сучасних умов стає очевидним, що ефективна реалізація маркетингу як функції менеджменту неможлива без сприйняття маркетингу як єдиної філософії бізнесу, яка повинна пронизувати всю сферу управління підприємством.

Отже, дослідження ефекту від маркетингової діяльності доцільно проводити в розрізі підфункцій маркетингу та за допомогою узагальнюючого показника оцінювати ефективність маркетингу в цілому.

Список використаних джерел

1. *Голубков Е. П.* Маркетинг: стратегия, планы, структура / Е. П. Голубков. – М. : Дело, 2005. – 205 с.
2. *Жихарева К. І.* Оцінка ефективності маркетингової діяльності / К. І. Жихарева // Управління розвитком. – 2012. – № 4. – С. 69–71.
3. *Ковалев А. И.* Маркетинговый анализ / А. И. Ковалев, В. В. Войленко. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2000. – 256 с.
4. *Косік А. Ф.* Мікроекономіка : навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 416 с.
5. *Ламбен Ж.-Ж.* Стратегический маркетинг. Европейская перспектива: перевод с французского / Ж.-Ж. Ламбен. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.
6. *Мирзоев Р. Г.* Методология эффективности в менеджменте и маркетинге : учебное пособие / Р. Г. Мирзоев, Э. В. Минько, А. М. Колесников. – СПб., 1997. – 85 с.
7. *Підвальна О. Г.* Синергійний ефект в менеджменті [Електронний ресурс] / О. Г. Підвальна, Н. О. Козяр // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1865>.
8. *Уолш К.* Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства : пер. з англ. / К. Уолш. – К. : Всеуито ; Наукова думка, 2001. – 367 с.
9. *Фатхутдинов Р. А.* Производственный менеджмент : учебник для вузов / Р. А. Фатхутдинов. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 491 с.
10. *Хруцкий В. Е.* Современный маркетинг / В. Е. Хруцкий, И. В. Корнеева, Е. Э. Автухова. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 256 с.
11. *Яшева Г. А.* Эффективность маркетинга: методика, оценки и результаты / Г. А. Яшева // Практический маркетинг. – 2003. – № 8. – С. 33–34.

УДК 338.001.36

І.В. Лисенко, канд. екон. наук**Н.В. Лисенко**, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**РОЛЬ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ****И.В. Лысенко**, канд. экон. наук**Н.В. Лысенко**, магистр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**РОЛЬ ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ****Iryna Lysenko**, PhD in Economics**Nataliia Lysenko**, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THE ROLE OF ENERGY SAVING TECHNOLOGIES IN ENSURING
THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE**

Розглянуто питання використання енергозберігаючих технологій у контексті забезпечення економічної безпеки України. Встановлено, що невирішеною проблемою залишається розгляд впливу енергозберігаючих технологій як запоруки економічної безпеки України. Досліджено досвід ЄС у застосуванні енергозберігаючих технологій та наведено приклади найбільш успішних країн. Доведено, що для України досягти бажаного результату з ефективного енерговикористання можливо лише за умови створення відповідної ефективно діючої системи енергетичного менеджменту на всіх рівнях управління. Окреслено нові напрямки розвитку енергозберігаючих технологій в Україні. Запропоновано посилити дії у сфері ощадливого використання паливно-енергетичних ресурсів та активного використання енергозберігаючих технологій з метою забезпечення економічної безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека, енергетична безпека, енергозберігаючі технології, нетрадиційні джерела енергії, енергозберігаючі заходи.

Рассмотрены вопросы использования энергосберегающих технологий в контексте обеспечения экономической безопасности Украины. Установлено, что нерешенной проблемой остается рассмотрение влияния энергосберегающих технологий как залога экономической безопасности Украины. Исследован опыт ЕС в применении энергосберегающих технологий и приведены примеры наиболее успешных стран. Доказано, что достижение желаемого результата по эффективному энергопотреблению возможно только при условии создания соответствующей эффективной действующей системы энергетического менеджмента на всех уровнях управления. Определены новые направления развития энергосберегающих технологий в Украине. Предложено усилить действия в сфере экономного использования топливно-энергетических ресурсов и активного использования энергосберегающих технологий с целью обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность, энергетическая безопасность, энергосберегающие технологии, нетрадиционные источники энергии, энергосберегающие мероприятия.

The paper considers the use of energy saving technologies in the context of ensuring the economic security of Ukraine. It was determined that the unsolved aspect is consideration of the energy efficient technologies as a prerequisite of economic security of Ukraine. The experience of the EU in energy efficient technologies implementation has been studied and examples of the most successful countries are presented. It was determined that achieving the desired results in efficient energy consumption in Ukraine is possible only in case of creating an effective energy management system at all levels of administration. The new directions of energy efficient technologies development in Ukraine have been defined. It was proposed to strengthen the actions in prudent use of fuel energy sources and activate the use of energy saving technologies to ensure the economic security of Ukraine.

Key words: alternative energy sources, energy efficiency measures, economic security, energy saving technologies, energy security.

Постановка проблеми. Питання обмеженості енергетичних ресурсів та їх неощадливого використання з кожним роком набувають все більшої ваги. У світі живаються активні дії щодо зменшення негативного впливу людини на планету, підвищення ефективності використання наявних ресурсів та пошуку нових, більш ефективних джерел енергії. Незважаючи на зусилля світової спільноти з популяризації нетрадиційних джерел енергії та енергоефективності, більша частина економіки світу досі працює на викопних енергоносіях.

Сьогодні, в умовах складної економічної та політичної ситуації, постає питання забезпечення економічної безпеки, а проблема високого рівня енергоспоживання, підвищення енергоефективності та розвитку відновлюваної енергетики є надзвичайно акту-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

альним для України. Крім того, проблемою є нерозуміння громадянами необхідності скорочення споживання енергії. Це породжено відсутністю належного розгляду цих питань у школах та ВНЗ, споживацьким підходом до довкілля та відсутністю цілеспрямованої державної політики з вироблення у громадян енергоощадності [26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері енергозбереження, енергоменеджменту, фінансування заходів енергозбереження, їх впливу на економічну безпеку держави, а також особливості державної політики з енергозбереження здійснювали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Л. Абалкін, М. Булгакова, І. Бінько, Є. Бобров, А. Михайленко, В. Сенчанов, А. Качинський, С. Пирожков, А. Сухоруков, М. Приступа, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, Я. Жаліло, В. Предборський, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранущенко, А. Шидловський, В. Шлемко та ін. [1–4; 6; 7; 15; 16; 18; 19; 24; 26, 27].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з цим детальний аналіз наукових публікацій з цієї проблеми дозволив виявити недостатньо дослідженим питання застосування енергозберігаючих технологій у контексті економічної безпеки, що є сьогодні надзвичайно актуальним для України. Серед невирішених проблем залишається розгляд впливу енергоефективних технологій як запоруки економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення економічної безпеки, нарівні із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, відноситься Конституцією України до найважливіших функцій держави [10]. Як зазначається у роботах [16; 25], «гіпертрофована структура споживання паливно-енергетичних ресурсів із завищеною часткою газу та величезною марнотратністю в цій сфері негативно впливає на забезпечення енергетичної безпеки», «Україна є найбільшим у світі імпортером природного газу, посідає третє місце в світі за обсягом його використання і перше місце за споживанням на душу населення», а умови, які мають місце у ПЕК, негативно впливають на економічну безпеку України в цілому, на життєдіяльність усіх сфер економіки і населення, соціально-економічну стабільність суспільства (рис. 1).

В Україні останнім часом питанням енергоефективності приділяється велика увага, що знаходить своє відображення й у чинному законодавстві. Для розуміння важливості енергозберігаючих технологій у забезпеченні економічної безпеки України слід надати пояснення щодо таких дефініцій, як: «економічна безпека», «енергетична безпека», «енергозберігаючі технології», «нетрадиційні та поновлювальні джерела енергії».

Забезпечення достатнього рівня економічної безпеки є необхідною умовою стабільного розвитку будь-якої країни. В економічній науці і практиці поки що немає одностайного визначення категорії «економічна безпека держави». У Концепції економічної безпеки України вона розглядається як «спроможність національної економіки отримувати свій вільний, незалежний розвиток і утримувати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал держави за різних несприятливих умов і варіантів розвитку подій, здатність української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз» [11].

Економічна безпека – це складна багатофакторна категорія, яка дозволяє зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення для задоволення потреб громадян, суспільства і держави на визначеному рівні [7].

Економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [14].

Рис. 1. Основні причини втрати енергії [23]

Енергетична безпека – це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [14].

Енергетична безпека як одна із найважливіших складових економічної безпеки проявляється, по-перше, як стан забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, що гарантують її повноцінну життєдіяльність і, по-друге, як стан безпеки енергетичного комплексу та здатність енергетики забезпечити нормальне функціонування економіки, енергетичну незалежність країни. Політична й енергетична незалежність є взаємообумовленими [11].

Енергетична безпека – це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану [13]. На нашу думку, енергетична безпека є невід'ємною складовою економічної і національної безпеки та необхідною умовою існування й розвитку країни.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Нетрадиційні та поновлювальні джерела енергії – джерела, що постійно існують або періодично з'являються в навколишньому природному середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, вітру, тепла Землі, енергії морів, океанів, річок, біомаси (рис. 2) [13].

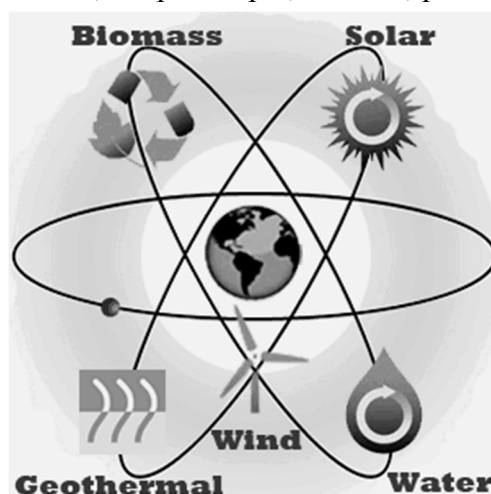

Рис. 2. Нетрадиційні та поновлювальні джерела енергії

Енергозберігаюча технологія – метод виробництва продукції з раціональним використанням енергії, який дає можливість одночасно зменшити енергетичне навантаження на навколишнє природне середовище і кількість енергетичних відходів, одержуваних під час виробництва та експлуатації виготовленого продукту.

Енергозберігаючі (енергоефективні) заходи – це заходи, спрямовані на впровадження та виробництво енергоефективних продукції, технологій та обладнання [21] (рис. 3).

Рис. 3. Енергозберігаючі технології

Прикладом успішного застосування енергоефективних технологій є країни ЄС. Так, зокрема, в Європейському Союзі вдало поєднуються принципи сталого економічного розвитку зі збереженням екологічної безпеки довкілля. Для цього складено Програму зменшення на 20 % викидів парникових газів та питомих витрат енергоресурсів на одиницю продукції ВВП. Передбачено також збільшити частку відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) на 20 % в енергетичному балансі кожної країни.

Найбільш розвинені країни вже перевиконують планові показники. Наприклад, Данія планує одержувати 60 % електроенергії з ВДЕ, а Німеччина та Австрія – 40–50 %. Цьому сприяє багатоступенева система законодавчого регулювання та заохочення споживачів до ощадливого використання енергоресурсів.

Потужний розвиток у Німеччині отримала технологія біогазу, для отримання якого використовують залишки тваринного та рослинного походження. З 1999 по 2011 роки кількість біогазових установок зросла з 700 до 7000 із загальною потужністю 2850 МВт.

Також вдалим прикладом виробництва електроенергії з біогазу є Чехія. Обсяги його виробництва досягли 2243 ГВт/год. Чехія має понад 500 біогазових станцій, що дає їй 5-е

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

місце в Європі, де встановлено 13 800 подібних установок. Найбільше їх у Німеччині, Італії, Швейцарії та Франції. Одну з таких станцій встановлено в м. Скотцу. Вона призначена для передачі виробленого газу в загальну систему газопроводу. Щорічно планується виробляти 3 млн куб. метрів біогазу. Для виробництва буде використовуватися силос кукурудзи, відходи цукроварні, сировина від приватних господарств. Загальна встановлена потужність біогазовень у Чехії станом на 1 січня 2014 року становила 392,35 МВт [12].

Одним із яскравих прикладів успішного досвіду використання енергозберігаючих технологій є Швеція, де на державному рівні проводиться активна політика енергозбереження й енергоефективності, що має свої позитивні результати. У країні налагоджено чітку систему контролю за використанням енергоресурсів. Активно застосовуються економічні стимули для популяризації використання нетрадиційних і альтернативних джерел енергії, а саме: звільнення строком на 5 років від енергетичного податку, субсидії держави на реконструкцію старих будівель, спрощене одержання дозволів на будівництво вітрових електростанцій тощо.

Ще однією особливістю шведської сфери енергетики є централізоване опалення й охолодження приміщень (супермаркетів, виставкових залів тощо). Це реалізується за рахунок роботи станцій теплових насосів, а сировиною є потенціал землі й води. Крім традиційних бензину й дизельного пального, на великих заправних станціях обов'язковим є продаж альтернативного палива.

У Швеції для багатоквартирних будинків встановлюються теплові насоси потужністю 25–40 кВт, які є досить енергоефективними й зменшують шкідливий вплив на навколишнє середовище.

Енергоефективність сьогодні актуальна, як ніколи раніше. Це інструмент, який одночасно сприяє досягненню трьох основних цілей енергетичної політики:

- підвищенню енергетичної безпеки;
- зниженню шкідливої екологічної дії внаслідок використання енергоресурсів;
- підвищенню конкурентоспроможності підприємств.

Досягти бажаного результату з ефективного енерговикористання в Україні можливо лише за умови, що буде створена відповідна ефективно діюча система енергетичного менеджменту на всіх рівнях управління і забезпечено умови її сприйняття громадянською Україною.

Україна має дуже високу енергоємність ВВП, або, інакше кажучи, економіка країни є надзвичайно енергозатратною. Споживання енергії в нашій державі на одиницю ВВП одне з найвищих у Європі. Хоча за останні десять років в Україні спостерігається позитивна динаміка зниження ЕВВП, вона продовжує залишатися достатньо високою і в 2,1–3,7 рази перевищує енергоємність економічно розвинутих країн. І якщо в індустріальному секторі поступово впроваджуються енергоефективні технології, то у житловому цей процес залишається майже без змін [22].

Тому Україні необхідно докласти максимум зусиль, щоб знизити залежність від дорогих імпортованих енергоресурсів та пом'якшити різке підвищення тарифів на комунальні послуги для населення, тим самим підвищити економічну безпеку. Сьогодні в нашій державі проводяться активні заходи в цьому напрямку. Так, зокрема, Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України розроблено механізм стимулювання населення до впровадження енергоефективних заходів. Завдяки цьому механізму держава відшкодуватиме частину тіла кредиту в таких розмірах:

- 20 % (але не більше 5 тис. грн) – діючий механізм заміни газових котлів;
- 30 % (але не більше 10 тис. грн) – для фізичних осіб (населення) для впровадження заходів в одноквартирних будинках (та квартирах багатоквартирних будинків);
- 40 % – для ОСББ (ЖБК) для впровадження заходів у багатоквартирних будинках.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Реалізація розробленого Держенергоефективністю України механізму надасть можливість населенню скоротити споживання енергетичних ресурсів в оселях до 50 % [17].

Слід зауважити, що закордонні інвестори посилюють співпрацю з Україною щодо розвитку відновлювальних джерел енергії. Так, зокрема, співвласником компанії «2ZK» (Бельгія) Патріком до Джамбліном та представником компанії «Трафікон» (Чехія) Наумом Рікшпуном було презентовано проект «Біотепло 100». Цей проект є колективною ініціативою групи галузевих компаній зі створення в Україні інфраструктури для вирощування та забезпечення постачання біомаси на довгостроковій основі. Презентуючи проект «Біотепло 100», представник компанії «Трафікон» (Чехія) Наум Рікшпун зазначив, що станом на сьогодні вже залучені міжнародні та українські учасники проекту, розроблена концепція впровадження ініціативи, отримані листи підтримки від багатьох державних організацій та галузевих асоціацій, ведуться переговори з такими міжнародними донорськими та інвестиційними організаціями, як USAID, НЕФКО, DCIF (Датський фонд кліматичних інвестицій), ЄБРР та інші (рис. 4). Планується створити регіональні центри біомаси, які стануть ланцюгом між виробниками та споживачами. Пілотні проекти передбачається реалізувати у Вінницькій, Рівненській та Чернігівській областях [8].

Рис. 4. Впровадження енергоефективних заходів в Україні [23]

В Україні є значний потенціал використання біомаси. Ще минулого року було введено стимулюючий тариф на виробництво теплової енергії з будь-яких видів енергії та палива, крім газу, з метою створення та розвитку виробництва тепла з біомаси у країні. За статистичними даними, встановлена теплова потужність об'єктів, введених в експлуатацію тільки в четвертому кварталі 2014 року, становила 450 МВт. Загалом сьогодні експлуатується понад 3650 МВт теплової потужності на біомасі [8].

Крім того, новим напрямком розвитку енергоефективних технологій в Україні є геотермальна енергія. Унікальний досвід у цьому питанні має Ісландія. Слід зазначити, що річний технічно-досяжний тепловий потенціал геотермальної енергії в Україні є еквівалентним близько 90 000 млн КВт · год/рік, а його використання дозволяє заощадити близько 10 млрд куб. м газу. За даними Інституту відновлювальної енергетики НАН України, найбільший технічно-досяжний енергетичний геотермальний потенціал мають: Харківська область – 7350 млн КВт · год/рік, Полтавська – 7139 млн КВт · год/рік, Херсонська – 7049 млн КВт · год/рік, Сумська – 6976 млн КВт · год/рік, Закарпатська – 6919 млн КВт · год/рік, Львівська – 6439 млн КВт · год/рік, Рівненська – 6024 млн КВт · год/рік [9].

Аналізуючи дані Державного управління статистики [5], у 2014 році в Україні структура виробництва електроенергії становила (рис. 5):

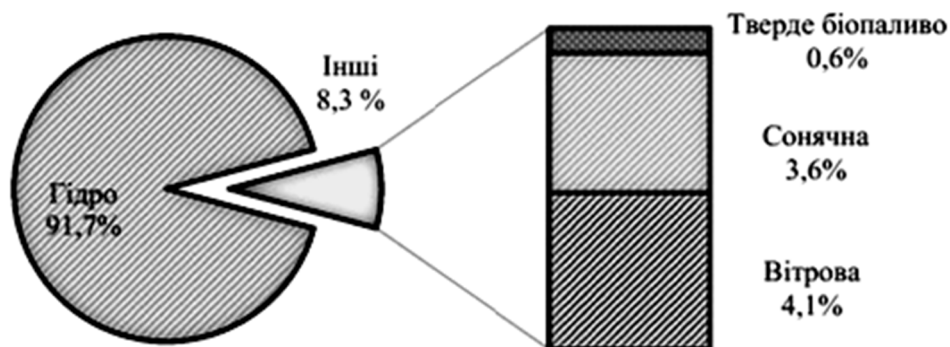

Рис. 5. Структура виробництва електроенергії з відновлювальних джерел енергії

За оцінками експертів Міжнародного агентства з відновлювальної енергетики IRENA, якщо Україна докладе максимум зусиль у питанні використання енергоефективних технологій, то вже у 2030 році частка енергії з відновлювальних джерел у кінцевому енергоспоживанні може становити щонайменше 21 %. Експерти передбачають, що 72 % енергії з відновлювальних джерел використовуватиметься для вироблення тепла, 20 % – для генерації електроенергії, а 8 % – у транспортному секторі, а найбільш перспективним напрямком відновлювальної енергетики стане розвиток біоенергетики [22].

Висновки та пропозиції. Враховуючи економіко-політичну ситуацію, що склалася навколо України, питання економічної безпеки в контексті енергозабезпечення та ефективного використання енергоресурсів набувають особливої актуальності. Україна сьогодні посідає одне з лідируючих місць у світі за рівнем споживання енергоресурсів. Значна їх частина – це імпортовані ресурси. У 2014 році гостро постало питання газової незалежності нашої держави. Посилена орієнтація на енергозбереження є чи не єдиним логічним шляхом розвитку енергетики країни, яка щороку витрачає лише на закупівлю імпортного газу близько 7,5 млрд доларів.

Тому питання ощадливого використання паливно-енергетичних ресурсів, заміщення газу альтернативними видами палива, використання енергозберігаючих технологій стали пріоритетними завданнями у забезпеченні економічної безпеки та потребують негайного вирішення.

Список використаних джерел

1. Бобров Є. А. Концептуальні підходи до визначення поняття «енергетична безпека» / Є. А. Бобров // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 2. – С. 70–75.
2. Бобров Є. А. Сучасні підходи до дослідження економічної безпеки / Є. А. Бобров // Економіка України. – 2012. – № 4. – С. 80–85.
3. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк. – К. : Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при РНБО України, 2008. – 48 с.
4. Горбулін В. П. Пріоритетність національних інтересів у світлі стратегії національної безпеки України / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С. 11–18.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Економічна безпека / З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул та ін. ; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
7. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К. : Сатсанга, 2001. – 224 с.
8. Іноземні інвестори посилюють співпрацю з Держенергоефективності щодо розвитку відновлювальних джерел енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://saee.gov.ua/uk/news/551>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. *Ісландія* допомагатиме Україні розвивати геотермальну енергетику в рамках підписаного нещодавно Меморандуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecotown.com.ua/news/Islandiya-dopomahatyeme-Ukrayini-rozvyvaty-heotermalnu-enerhetyku-v-ramkakh-pidpysanoho-neshchodavno/>.

10. *Конституція України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

11. *Концепція економічної безпеки України* / кер. проекту В. М. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.

12. *Кузнець О. Я.* Європейська стратегія впровадження енергоощадних технологій [Електронний ресурс] / О. Я. Кузнець. – Режим доступу : <http://ecotown.com.ua/news/Zahlyadayemo-v-YEvropu-za-dosvidom-vprovadzheniya-enerhooshchadnykh-tekhnologiy/>.

13. *Методика* розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.

14. *Методичні рекомендації* щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=НАКАЗ%0Авід+29+жовтня+2013+року+N+1277&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>.

15. *Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство* / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін. ; за ред. В. М. Гейця. – Х. : Інжек, 2006. – 240 с.

16. *Мунтіян В. І.* Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.

17. *Наша мета* – досягти показників енергоефективності Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sae.gov.ua/uk/news/548>.

18. *Паливно-енергетичний комплекс* України на порозі третього тисячоліття / [за заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка]. – К. : УЕЗ, 2001. – 398 с.

19. *Пастернак-Таранушенко Г. А.* Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 320 с.

20. *Предборський В. А.* Економічна безпека держави / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.

21. *Про енергозбереження* [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/94-вр>.

22. *Частка «зеленої» енергії* в Україні може скласти 21,5 % до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecotown.com.ua/news/CHastka-zelenoyi-enerhiyi-v-Ukrayini-mozhe-sklasty-21-5-do-2030-roku/>.

23. *Чи готова* Україна споживати менше енергії? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euukrainecoop.net/2014/06/20/energy-2/>.

24. *Шкарлет С. М.* Територіальна реформа в системі стратегічного управління енергоекономічною та інформаційною сферами держави / С. М. Шкарлет, Н. І. Холявко, М. В. Дубина // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 103–107.

25. *Шлемко В. Т.* Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

26. *Energy conservation in Ukraine: legal aspects and practical implementation.* – Rivne : Publisher O. Zen, 2011. – 48 p.

27. *Lysenko I.* Energy Saving Technologies as a Prerequisite of Economic Security of Ukraine / I. Lysenko, S. Stepenko // 19th International Student Conference on Electrical Engineering POSTER 2015, Prague May 14, M_091-1-M_091-5, Czech Technical University in Prague.

УДК 657

О.С. Петрицька, канд. екон. наук

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**О.С. Петрицкая**, канд. экон. наук

Хмельницкий национальный университет, г. Хмельницкий, Украина

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**Olha Petrytska**, PhD in Economics

Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

ECONOMIC ANALYSIS: DEVELOPMENT PROSPECTS

Розглянуто перспективи розвитку економічного аналізу. Підкреслено, що в сучасних умовах змінюються завдання і функції аналізу. Нові об'єкти та завдання економічного аналізу потребують застосування адекватних їм методик і засобів дослідження економічних явищ та процесів, тобто подальшого розвитку економічного аналізу.

Ключові слова: *аналіз, підприємство, розвиток, оперативний аналіз, стратегічний аналіз, соціально-економічний аналіз.*

Рассмотрены перспективы развития экономического анализа. Подчеркнуто, что в современных условиях изменяются задания и функции анализа. Новые объекты и задания экономического анализа нуждаются в применении адекватных им методик и способов исследования экономических явлений и процессов, то есть дальнейшего развития экономического анализа.

Ключевые слова: *анализ, предприятие, развитие, оперативный анализ, стратегический анализ, социально-экономический анализ.*

The prospects of development of economic analysis are considered in the article. An author underlines that a task and functions of analysis change in modern terms. New objects and tasks of economic analysis need application of adequate to them methodologies and facilities of research of the economic phenomena and processes, id est further development of economic analysis.

Key words: *analysis, enterprise, development, operative analysis, strategic analysis, socio-economic analysis.*

Постановка проблеми. Динамічні умови зовнішнього середовища вимагають пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування підприємств, можливостей розвитку і розширення їх діяльності. У зв'язку з цим провідне місце відводиться економічному аналізу. Сучасний стан економічного аналізу характеризує його як досить розроблену в теоретичному плані науку. Методики аналізу, створені в попередні періоди, адаптуються до нових умов господарювання. Проте аналітична наука перебуває у стані розвитку, що визначається об'єктивними причинами, пов'язаними зі змінами в економіці. Вимагають уточнення, доповнення та адаптації до нових умов господарювання розроблені в попередні роки методики аналізу. Все це набуває особливої актуальності в умовах обмеженості ресурсів, дефіциту джерел фінансування, періодичними фінансовими кризами, характерними для сучасного етапу розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розроблення методологічної бази економічного аналізу зробили видатні вчені, зокрема: М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, І.П. Житна, В.І. Захарченко, В.М. Івахненко, Л.М. Кіндрацька, І.І. Каракоз, Є.В. Мних, А.Ф. Павленко, В.І. Самборський, Ю.С. Цал-Цалко, М.Г. Чумаченко, С.І. Шкарабан та інші.

З розвитком економіки перед економістами постають нові, складніші проблеми економічного аналізу і його теорії. Нові об'єкти та завдання економічного аналізу потребують застосування адекватних їм методологій і засобів дослідження економічних явищ та процесів, тобто подальшого розвитку теорії економічного аналізу.

Отже, питання щодо перспектив розвитку економічного аналізу в сучасних умовах потребує подальшого дослідження.

Мета статті – розглянути перспективи розвитку економічного аналізу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз процесів і явищ господарської діяльності проводиться від початку виникнення людства. Прийоми аналізу прийшли до нас з Давньої Гре-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ції. У XIX ст. аналіз було поглиблено і розширено в Англії, Німеччині, Франції та інших країнах. В Україні розвиток економічного аналізу прийшовся на початок XX століття. Було проведено значну роботу з розвитку теорії економічного аналізу та вдосконалення його методики. З кожним роком підвищується роль економічного аналізу, розвивається його теоретичний апарат і методичний інструментарій. З'явилися нові види, прийоми і способи аналізу, що сприяє всебічному дослідженню економічних явищ і процесів.

Сьогодні економічний аналіз є невід'ємним елементом у діяльності підприємств, оскільки дозволяє досліджувати їх функціонування, спрогнозувати розвиток у майбутньому, розкрити резерви виробництва, виявити напрямки підвищення ефективності діяльності і є базою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Можна сказати, що економічний аналіз є досить розробленою в теоретичному плані наукою. Разом з тим вона знаходиться у стані розвитку. Перспективи розвитку економічного аналізу в теоретичному напрямку тісно пов'язані з розвитком суміжних наук, таких як математики, статистики, бухгалтерського обліку та інших.

У сучасних умовах змінюються завдання і функції аналізу, оскільки для забезпечення конкурентоспроможності підприємства необхідно враховувати нерівномірність динаміки розвитку систем, імовірнісний характер процесів, що відбуваються, децентралізацію функцій управління. У зв'язку з цим можна виділити нові завдання і намітити перспективи розвитку економічного аналізу на сучасному етапі.

З розвитком ринкових відносин відбуватиметься розширення сфери застосування економічного аналізу. Передусім аналітичні дослідження будуть спрямовані на:

- глибоке вивчення потреб ринку, вимог споживачів щодо конкурентоспроможності продукції;
- визначення пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності;
- ефективність інвестицій;
- вивчення кредитної і конкурентної здатності суб'єктів господарювання всіх організаційно-правових форм власності [1].

Ринкова економіка характеризується динамічністю ситуації як виробничої, комерційної, фінансової діяльності підприємства, так і його зовнішнього середовища. У цих умовах особливого значення набуває оперативний аналіз. Оперативний аналіз є системою щоденного спостереження та оцінювання відхилень фактичного стану досліджуваного об'єкта від регламентованих показників, визначення причин і можливих наслідків таких відхилень, розроблення механізмів швидкого втручання у господарські процеси з метою забезпечення ефективного функціонування господарюючого суб'єкта. Наявність результатів оперативного аналізу дозволяє підвищити адаптивність підприємств до нових реальних умов, передусім зовнішнього середовища через такі функції управління, як планування, координація (регулювання), організація. Так, результати оперативного аналізу забезпечують можливість корегування оперативних і поточних планів. Перевага оперативного аналізу полягає в його дієвості, тобто в можливості керівництва своєчасно втручатися в господарські процеси для надання їм бажаної спрямованості [2]. Своєчасно одержана необхідна якісна аналітична інформація має вирішальний вплив на результати управління.

Нині ефективне функціонування підприємства визначається тим, наскільки вдало воно взаємодіє із зовнішнім середовищем. Це можливе за умови здійснення підприємством стратегічного управління. Світова практика бізнесу показує, що більшість організацій, які досягли значних результатів у бізнесі, завдячує саме впровадженню системи стратегічного управління. Стратегічне управління – багатоплановий, формально-поведінковий управлінський процес, який допомагає формулювати та виконувати ефективні стратегії, що сприяють балансуванню відносин між організацією, включаючи її окремі частини, та зовнішнім середовищем, а також досягненню встановлених цілей.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стратегічний аналіз, як складова частина процесу стратегічного управління, забезпечує дослідження зовнішнього і внутрішнього середовищ, оцінку наявних ресурсів і можливостей, а також формування місії та стратегічних цілей підприємства, які є основою для вибору стратегії.

Стратегічний аналіз має здійснюватись на кожному етапі: від формування до реалізації та контролю за реалізацією стратегії. Аналіз у стратегічному управлінні – необхідна передумова кожного наступного управлінського циклу, процедура, яка призначена для вияву причин успіху або неуспіху стратегічної діяльності. Стратегічний аналіз, на відміну традиційного ретроспективного аналізу, спрямований на вирішення довгострокових глобальних проблем з метою посилення конкурентоспроможності підприємства та його ринкової привабливості.

Стратегічний аналіз як сучасний напрям розвитку класичного економічного аналізу нині перебуває на етапі динамічного розвитку як у теоретичному, так і в методичному плані. Концепція стратегічного аналізу потребує серйозної уваги з боку як науковців, так і практиків [3]. Цілі стратегічного аналізу мають забезпечуватись за рахунок високого професіоналізму і мистецтва управлінців, тісного зв'язку організації з зовнішнім середовищем, включення всіх працівників до реалізації стратегічних цілей і завдань. Проведення стратегічного аналізу розвиває в менеджерів здатність до стратегічного мислення й, тим самим, створює основу для впровадження в організацію концепції стратегічного управління.

Сьогодні вагоме місце посідає маркетинговий аспект діяльності підприємств, що втілюється у формуванні стилю мислення керівника з пріоритетною орієнтацією на запит споживача, у підтримці конкурентоспроможних позицій, максимальному використанні сприятливих умов участі на ринку тощо. Це зумовлює розширення сфери аналітичних досліджень, зміну їх цільової орієнтації, трансформацію загальної моделі комплексного економічного аналізу. Маркетингова діяльність передбачає вирішення багатьох аналітичних завдань, пов'язаних з дослідженням ринку, його кон'юнктури, тощо. Маркетингові дослідження дають змогу сформувати виробничу програму, визначити сферу та механізми ділового партнерства в ресурсозабезпеченні та ресурсовикористанні, сервісному обслуговуванні тощо [4]. У такий спосіб досягаються мінімізація витрат і упущеної вигоди, переконливість управлінських дій, маневреність виробничо-фінансового менеджменту. Таким чином, орієнтація всієї діяльності підприємств на продаж товарів, продукції, робіт, послуг зумовлює необхідність розвитку ще одного напрямку аналітичних досліджень – маркетингового аналізу, спрямованого на вивчення ринків збуту, попиту на продукцію, її конкурентоспроможності, комерційного ризику, формування цінової політики підприємств тощо. Принципи і методи сучасного маркетингу як системи управління виробництвом і реалізації товарів повністю орієнтовані на ринок, цілком відповідають змісту й завданням економічного аналізу. Маркетинговий аналіз стає складовою частиною економічного аналізу.

До найбільш ефективних видів аналізу господарської діяльності щодо виявлення резервів економії матеріальних, трудових і грошових ресурсів на виробництво продукції відноситься функціонально-вартісний аналіз. Його можна розглядати як підсистему комплексного економічного аналізу господарської діяльності підприємства. Висока ефективність функціонально-вартісного аналізу підтверджується практикою, оскільки цей вид аналізу є не тільки засобом зниження витрат, але також інструментом удосконалення прийняття управлінських рішень. Розширення сфери застосування функціонально-вартісного аналізу в управлінській діяльності актуальне в сучасних економічних умовах [5]. Перспективи подальшого розвитку функціонально-вартісного аналізу полягають і в тому, щоб впроваджувати в його методику економіко-математичні методи і

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

комп'ютерні технології оброблення інформації, а на загальнодержавному рівні – узагальнювати досвід проведення функціонально-вартісного аналізу в різних галузях з метою його популяризації та вдосконалення.

Специфіка функціонування сучасних підприємств полягає в тому, що вони здійснюють свою діяльність в умовах формування соціально орієнтованої ринкової економіки. В таких умовах зростає значення соціальної сфери, яка тісно взаємопов'язана з економічною підсистемою підприємства та становить з нею єдине ціле. Процес планування діяльністю підприємства охоплює не тільки планування основної виробничої діяльності, а і соціальний розвиток трудового колективу, планування соціального захисту працівників. Соціальні процеси діяльності підприємства досліджує соціально-економічний аналіз. Він проводиться з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків, що формують соціально-економічний розвиток підприємства. Отже, актуальним є подальший розвиток соціально-економічного аналізу.

Загалом, для підвищення ефективності функціонування підприємств необхідно забезпечувати комплексність аналізу. Комплексний аналіз є основою управлінської інформаційної системи, важливим елементом розроблення науково обґрунтованих планів і підготовки управлінських рішень, інструментом оперативного контролю прийнятих рішень, дієвим засобом запобігання неефективної господарської діяльності та виявлення внутрішньогосподарських резервів.

У ході комплексного економічного аналізу проводиться порівняння досягнутих результатів діяльності з даними за минулі періоди з показниками інших підприємств і середньогалузевими показниками; визначається вплив різноманітних факторів на результати господарської діяльності; виявляються недоліки, помилки, невикористані можливості, перспективи тощо. Комплексність дослідження потребує охоплення всіх ланок і всіх сторін діяльності та всебічного вивчення причинних залежностей в економіці підприємства.

Економічний розвиток країни значною мірою обумовлений рівнем інвестиційної діяльності. В умовах глобальної світової інтеграції особливе місце посідає процес прямого іноземного інвестування. Саме іноземні інвестиції є тим джерелом ресурсів, яке може стимулювати розвиток національної економіки. Однією з ключових характеристик, яка обумовлює залучення підприємством інвестицій, є інвестиційна привабливість. Найважливіше місце під час аналізу інвестиційної привабливості підприємств посідає оцінювання стану фінансово-господарської діяльності економічних об'єктів, оцінювання фінансових ризиків та вірогідності банкрутства. Внаслідок цього зростає необхідність проведення аналізу інвестиційної привабливості підприємств з метою визначення виробничої і фінансової стратегії, що дозволить у максимально короткі строки поліпшити фінансово-господарський стан та претендувати на здобуття потрібних для подальшого розвитку фінансових коштів [6]. Постає питання створення єдиної системи показників оцінювання, яка б дозволила проводити об'єктивний і всебічний аналіз інвестиційної привабливості підприємств. Таким чином, одним із важливих питань є вдосконалення методичних підходів щодо аналізу та оцінювання інвестиційної привабливості підприємства.

Вагомим фактором розвитку національного виробництва є зовнішньоекономічна діяльність. З огляду на останні події в Україні експортний та імпорتنний потенціал потребує детального аналізу та виявлення шляхів подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Все більше уваги приділяється питанням, пов'язаним з визначенням та розрахунком ефективності зовнішньоекономічних операцій. Так, у праці [7] наведено методику аналізу ефективності зовнішньоекономічної діяльності за допомогою класичних показників та запропоновано використання показників економічної безпеки підприємства. Ав-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тори праці [8] запропонували показник ефективності імпоротної діяльності підприємства. Отже, питання щодо вдосконалення методичних підходів до аналізу ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств дістають подальшого розвитку.

Висновки. У зв'язку з глобалізацією та інтеграційними процесами в економіці, реформуванням бухгалтерського обліку та звітності відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності підвищується роль економічного аналізу в діяльності кожного господарюючого суб'єкта. За допомогою економічного аналізу розробляється стратегія розвитку підприємства, обґрунтовується вибір оптимальних варіантів управлінських рішень, здійснюється контроль за їх виконанням, оцінюються результати діяльності підприємства та виявляються причини негараздів і наявні резерви.

Сьогодні економічний аналіз являє собою динамічно розвинену систему, яка перебуває на етапі розвитку. Завдання економістів полягає в тому, щоб, зберігши кращі традиції економічної думки, перейняти найбільш корисний досвід сучасного зарубіжного та вітчизняного аналізу та отримати дієвий інструмент для підвищення ефективності виробництва.

Список використаних джерел

1. Мішеніна Н. В. Економічний аналіз : навчальний посібник / Н. В. Мішеніна, Г. А. Мішеніна, І. Є. Ярова. – Суми : Сумський державний університет, 2014. – 306 с.
2. Грабовецький Б. Є. Економічний аналіз : навчальний посібник / Б. Є. Грабовецький. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 256 с.
3. Парасій-Вергуненко І. М. Еволюція розвитку економічного аналізу в стратегічно-орієнтованій системі управління / І. М. Парасій-Вергуненко // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – Вип. 18. – С. 328–335.
4. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є. В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.
5. Ходарева О. О. Функціонально-вартісний підхід до управлінської діяльності: аналіз і контроль складних систем / О. О. Ходарева, Л. О. Шульга // Економіка промисловості. – 2011. – № 1. – С. 85–89.
6. Черниш С. С. Огляд методик аналізу інвестиційної привабливості підприємства / С. С. Черниш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 87–92.
7. Вакульчик О. М. Аналіз ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О. М. Вакульчик, Д. П. Дубицький // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2012. – № 2. – С. 75–82.
8. Дерев'янка Ю. М. Удосконалення методичних підходів до аналізу економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Ю. М. Дерев'янка, О. А. Лукаш // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 104–108.

УДК 330(477):339.137.2

О.В. Попело, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ
У МІЖНАРОДНИХ ПОРІВНЯННЯХ****О.В. Попело**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ
В МЕЖДУНАРОДНОМ СРАВНЕНИИ****Olha Popelo**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN ECONOMY IN INTERNATIONAL
COMPARISONS**

Проаналізовано місце України в загальному рейтингу країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2014 р. Розглянуто рейтинг України за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності за 2013–2014 рр., виявлено показники, за якими прослідковується критичне відставання, є невикористані можливості та які дають країні конкурентні переваги. Складено рейтинг складових підіндексів «інновації» та «технологічна готовність» за період 2011–2014 рр. Наведено динаміку Глобального інноваційного індексу по країнах та його підіндексів для України за 2013–2014 рр. Досліджено рейтинг деяких країн за Індексом інноваційної ефективності у 2010–2014 рр.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ринкова економіка, інноваційний розвиток, інноваційна ефективність, інтелектуальний капітал, наукомісткі технології.

Проанализировано место Украины в общем рейтинге стран по Глобальному индексу конкурентоспособности в 2014 г. Рассмотрено рейтинг Украины по составляющим Глобального индекса конкурентоспособности за 2013–2014 гг. Обнаружено показатели, по которым прослеживается критическое отставание, есть неиспользованные возможности и которые дают стране конкурентные преимущества. Сформирован рейтинг составляющих подиндекса «инновации» и «технологическая готовность» за период 2011–2014 гг. Приведено динамику Глобального инновационного индекса по странам и его подиндексам для Украины за 2013–2014 гг. Исследован рейтинг некоторых стран по Индексу инновационной эффективности в 2010–2014 гг.

Ключевые слова: конкурентоспособность, рыночная экономика, инновационное развитие, инновационная эффективность, интеллектуальный капитал, наукоемкие технологии.

Ukraine's place in the overall ranking of countries by the Global Competitiveness Index in 2014 has been analyzed. Ukraine's ranking on the Global Competitiveness Index constituents for the 2013–2014 biennium has been considered. Figures, which traced a critical gap, which is unused capacity and that give country competitive advantage have been revealed. An ranking components “innovation” and “technological readiness” for the period 2011–2014 biennium has been given. Dynamics of Global Innovation Index of some countries and its subscript for Ukraine in 2013–2014 have been considered. The rating of some countries of the Index of innovative efficiency in 2010–2014 has been conducted.

Key words: competitiveness, market economy, innovative development, innovation efficiency, intellectual capital, knowledge-intensive technologies.

Постановка проблеми. Аналіз тенденцій світового ринку доводить необхідність впровадження інновацій як у процес виробництва, так і у процес управління з метою забезпечення конкурентних переваг у сьогоднішньому висококонкурентному світі. Пошук і застосування інноваційних підходів – вимога часу, умова раціонального використання наявних ресурсів, оптимального задіяння внутрішнього ринку, інтенсивного накопичення і використання інтелектуального капіталу. Постійно зростаючий зв'язок науки і виробництва, широке впровадження в усіх сферах діяльності наукомістких технологій, впровадження сучасних форм і методів управління дозволяє нарощувати конкурентоспроможність і наздоганяти країн-лідерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значних результатів у дослідженні конкурентоспроможності економіки країни та акценту на інноваційний розвиток досягли видатні вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких: О. Алімов, О. Амоша, І. Бистряков, М. Бутко, З. Герасимчук, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, Ф. Заставний, Я. Олійник, М. Фащевський, Л. Чернюк, М. Чумаченко та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивченню різнобічних аспектів конкурентоспроможності та інноваційного розвитку присвячено чимало

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

наукових напрацювань, тоді як конкурентоспроможність української економіки у міжнародних порівняннях потребує більш детального вивчення та аналізу.

Метою статті є аналіз динаміки показників конкурентоспроможності української економіки у міжнародних порівняннях.

Виклад основного матеріалу. В умовах системної перебудови національної економіки гостра конкурентна боротьба спонукає до найширшого використання як внутрішніх, так і зовнішніх джерел економічного зростання. Показником, який характеризує положення країни на світовому ринку, є Глобальний індекс конкурентоспроможності.

За даними звіту Світового економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність 2014–2015 рр., у першу п'ятірку увійшли [8]: Швейцарія, Сінгапур, США, Фінляндія та Німеччина з показниками 5,70; 5,65; 5,54; 5,50 і 5,49 відповідно. У порівнянні з 2013 роком Україна піднялася на 8 позицій і знаходиться на 76-му місці серед 144 країн з показником 4,14 (рис. 1).

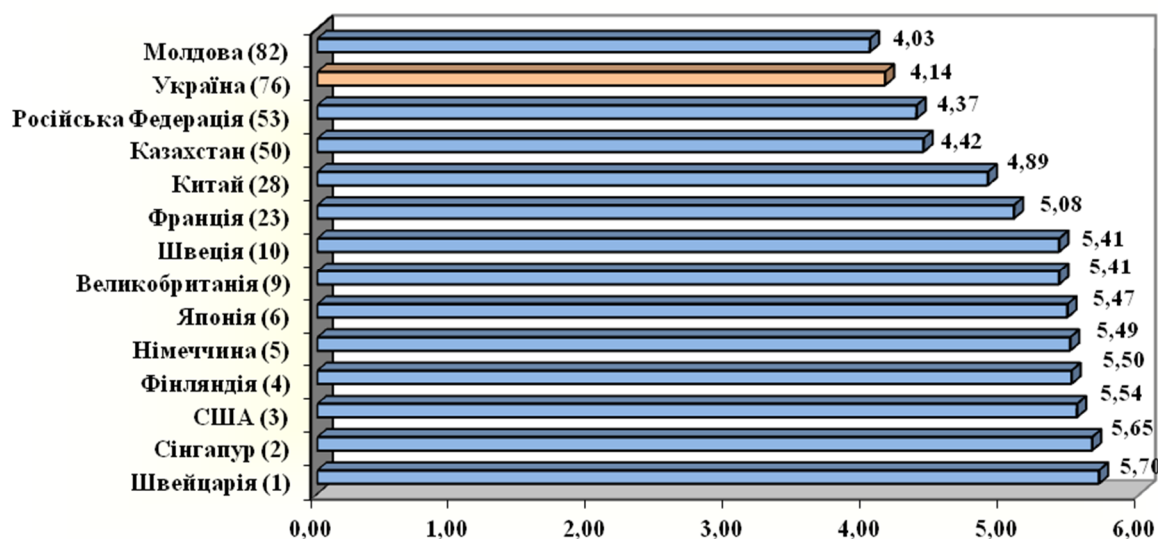

Рис. 1. Рейтинг країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2014 р.
Джерело: [8].

Аналіз рейтингу України за 12 складовими Глобального індексу конкурентоспроможності відзначає конкурентні переваги країни за показниками «вища, середня і професійна освіта» – 40-е місце та «ємність ринку» – 38-е місце в загальному рейтингу (рис. 2).

До показників критичного відставання відносяться:

- інституції – 130-е місце;
- макроекономічне середовище – 105-е місце;
- ефективність товарних ринків – 112-е місце;
- розвиток фінансового ринку – 107-е місце;
- рівень розвитку бізнесу – 99-е місце.

У 2014 році за всіма вищезгаданими показниками Україна піднялася в рейтингу, крім показника «рівня розвитку бізнесу» – зниження на 2 позиції в загальному рейтингу.

До невикористаних можливостей країни віднесено такі показники:

- технологічна готовність – 85-е місце проти 94-го у 2013 р.;
- інфраструктура – 68-е місце;
- охорона здоров'я, початкова освіта – підйом на 19 позицій (з 62-го місця у 2013 р. на 43-є місце у 2014 р.);
- інновації – 81-е місце, у 2013 році – 93-є;
- ефективність ринку праці – у 2014 р. 80-е місце, 2013 р. – 84-е.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

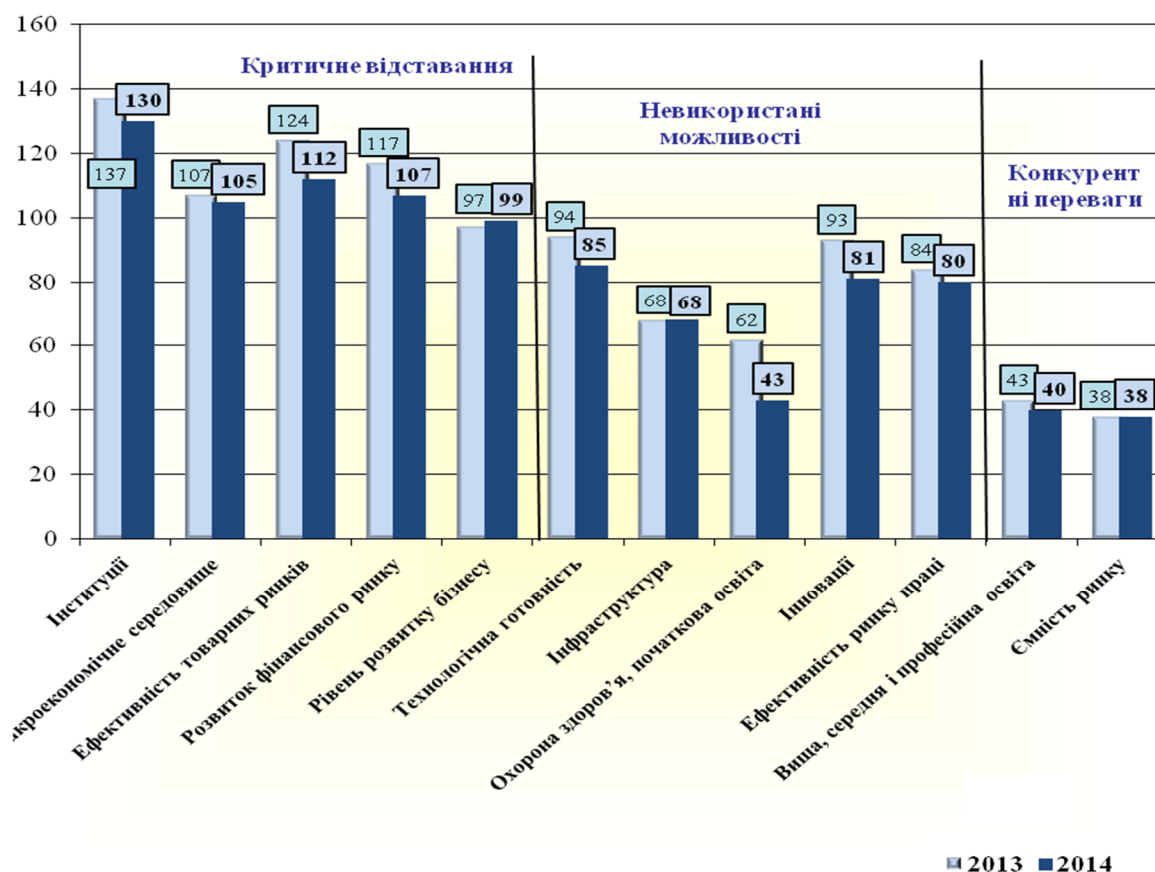

Рис. 2. Рейтинг України за 12 складовими Глобального індексу конкурентоспроможності, 2013–2014 рр. Джерело: [8].

На нашу думку, для підвищення позицій України в загальному рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності слід приділити особливу увагу підіндексу «інновації» та «технологічна готовність».

За підіндексом «інновації» відбулося зростання на 12 позицій у порівнянні з минулим роком (табл. 1). Підвищенню рейтингу сприяли такі його складові:

- якість науково-дослідних інститутів – 67-е місце в рейтингу;
- видатки компаній на дослідження і розроблення – 66-е місце;
- взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розробок – 74-е місце;

- кількість патентів, отриманих у США (на 1 млн населення) – 52-е місце;

- інноваційна спроможність – 82-е місце.

Погіршення позицій у рейтингу за такими складовими:

- наявність учених та інженерів – 48-е місце у 2014 р. проти 46-го у 2013 р.;

- державні закупівлі новітніх технологій і продукції – 123-є місце проти 118-го у 2013 р.

Україна має значні невикористані можливості за підіндексом «технологічна готовність» – 85-е місце у 2014 р. проти 94-го у 2013 р. (табл. 2). Покращенню позицій України в загальному рейтингу країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності сприяли значення таких складових:

- іноземні інвестиції та трансфер технологій – зростання на чотири позиції (127-е місце у 2014 р. проти 131-го місця у 2013 р.);

- інтернет-користувачі – зростання на 11 позицій (з 93-го місця у 2013 р. на 82-е у 2014 р.);

- використання широкосмугового доступу до мережі Інтернет на 100 осіб – зростання на три позиції (з 71-го місця у 2013 р. на 68-е у 2014 р.).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таблиця 1

Рейтинг підіндексу «інновації» та його складових, 2011–2015 рр.

Підіндекс «інновації» та його складові	2011–2012		2012–2013		2013–2014		2014–2015	
	рейтинг зі 142 країн	бал (1–7)	рейтинг зі 144 країн	бал (1–7)	рейтинг зі 148 країн	бал (1–7)	рейтинг зі 144 країн	бал (1–7)
Інновації	74	3,11	71	3,2	93	3,0	81	3,2
Інноваційна спроможність	42	3,4	58	3,3	100	3,2	82	3,6
Якість науково-дослідних інститутів	72	3,6	64	3,7	69	3,6	67	3,8
Видатки компаній на дослідження і розроблення (ДіР)	75	3	104	2,7	112	2,7	66	3,1
Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері ДіР	70	3,6	69	3,6	77	3,4	74	3,5
Державні закупівлі новітніх технологій і продукції	112	3,1	97	3,2	118	3,0	123	2,9
Наявність учених та інженерів	51	4,3	25	4,8	46	4,5	48	4,3
Кількість патентів, отриманих у США (на 1 млн населення)	71	0,3	51	2,1	52	2,9	52	3,2

Джерело: [8].

Таблиця 2

Рейтинг підіндексу «технологічна готовність» та його складових, 2011–2015 рр.

Підіндекс «технологічна готовність» та його складові	2011–2012		2012–2013		2013–2014		2014–2015	
	рейтинг зі 142 країн	бал	рейтинг зі 144 країн	бал	рейтинг зі 148 країн	бал	рейтинг зі 144 країн	бал
Технологічна готовність	82	3,47	81	3,6	94	3,3	85	3,5
Наявність новітніх технологій	96	4,6	69	4,8	106	4,3	113	4,1
Рівень освоєння технологій	82	4,6	80	4,8	100	4,3	100	4,2
Іноземні інвестиції та трансфер технологій	124	3,8	109	4	131	3,6	127	3,7
Інтернет-користувачі, %	92	23	88	30,6	93	33,7	82	41,8
Використання широко-смугового доступу до мережі Інтернет / на 100 осіб	59	8,1	69	7	71	8,1	68	8,8

Джерело: [8].

Показником, який демонструє результативність інноваційної діяльності завдяки вдосконаленню нормативної бази, наявності кваліфікованої робочої сили, більш ефективної інноваційної інфраструктури, інтеграції з глобальними кредитно-інвестиційними та товарними ринками і наявності високорозвиненої ділової громади, є Глобальний інноваційний індекс.

За Глобальним інноваційним індексом у загальному рейтингу країн у 2014 році Україна посіла 63-є місце серед 143 країн світу, набравши 36,3 бали зі 100 можливих (рис. 3).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

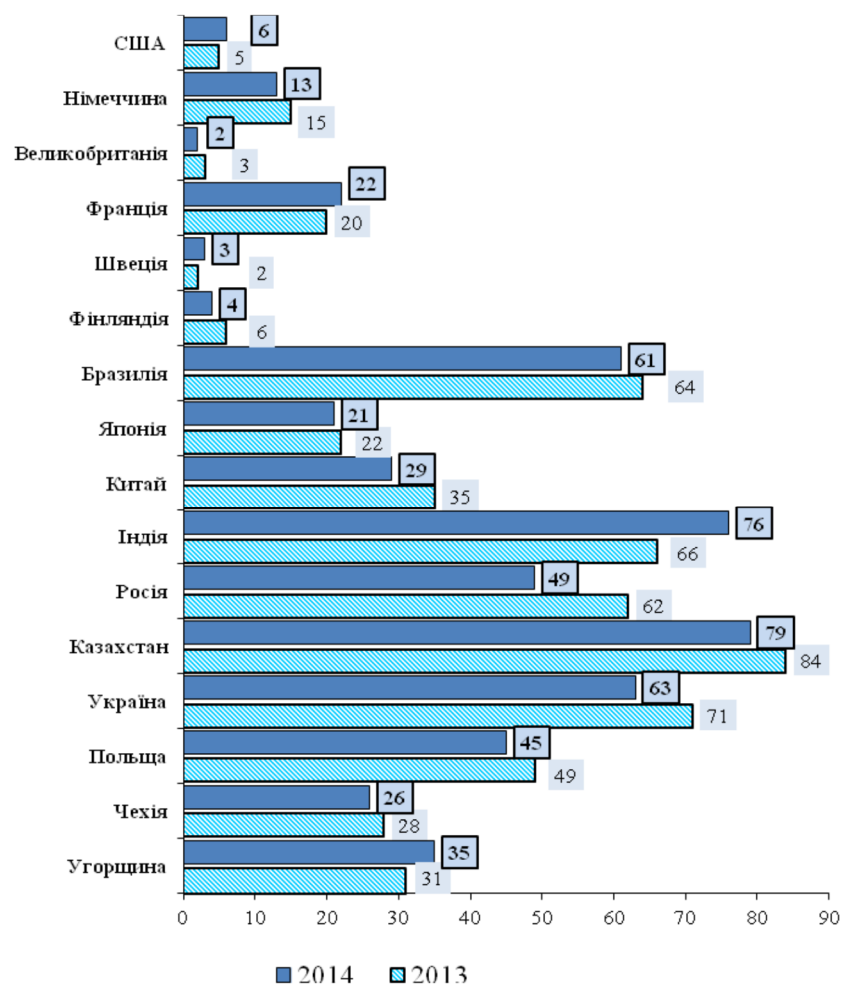

Рис. 3. Динаміка Глобального інноваційного індексу за країнами, 2013–2014 рр.

Джерело: [6; 7].

Україна покращила свої позиції в рейтингу на вісім позицій у порівнянні з минулим роком (рис. 4). Цьому сприяло підвищення рейтингу таких підіндексів:

– інституції – у 2014 р. Україна посіла 103-є місце проти 105-го у 2013 р.

Складові: політична ситуація – 86-е місце, регуляторне середовище – 90-е місце, стан бізнес-середовища – 122-е місце.

– результати наукових досліджень – у 2014 р. знаходилась на 32-му місці проти 45-го у 2013 р.

Складові: створення знань – 15-е місце, вплив знань – 85-е місце, поширення знань – 71-е місце.

– творчість – у 2014 р. піднялась у рейтингу на чотири позиції (77-е місце, у 2013 р. – 81-е місце).

Складові: нематеріальні активи – 112-е місце, креативні товари та послуги – 82-е місце, онлайн-творчість – 42-е місце в рейтингу.

Інші підіндекси мали тенденцію зниження рейтингу, серед яких:

– людський капітал – 45-е місце, у 2013 р. – 44-е.

Складові: рівень освіти – 58-е місце, вища освіта – 34-е, дослідження і розроблення – 48-е.

– бізнес-досвід – у 2014 р. посіла 87-е місце, у 2013 р. – 79-е місце.

Складові: кількість працівників розумової праці – 65-е місце, інноваційні зв'язки – 105-е, сприйняття знань – 90-е.

– показники ринку – у 2014 р. знаходилась на 90-й позиції, а у 2013 р. на 82-й позиції.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Складові: кредити – 67-е місце, рівень торгівлі та конкуренції – 65-е, інвестиції – 127-е.

– інфраструктура – 107-е місце рейтингу у 2014 р. проти 91-го місця у 2013 р.

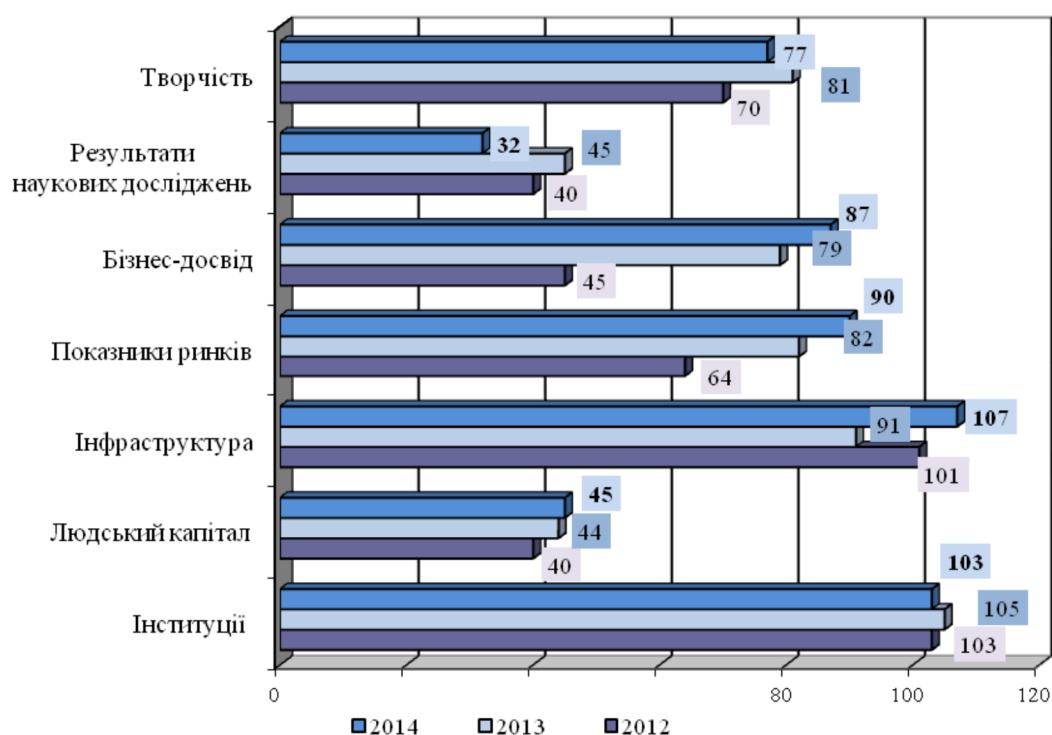

Рис. 4. Динаміка підіндексів Глобального інноваційного індексу для України, 2012–2014 рр.
Джерело: [5–7].

Створення сприятливих умов для інноваційної результативності характеризує Індекс інноваційної ефективності, який розраховується на основі показників і підіндексів, що й Глобальний інноваційний індекс.

Для України характерне зростання ефективності інноваційної діяльності. У 2014 р. Україна посіла 14-е місце серед 143 країн, що досліджувалися, тоді як у 2013 р. – 31-е місце. Рейтинг деяких країн за Індексом інноваційної ефективності у 2010–2014 рр. наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Рейтинг деяких країн за Індексом інноваційної ефективності, 2010–2014 рр.

Країна	Рейтинг за Індексом інноваційної ефективності				
	2010	2011	2012	2013	2014
Україна	54	40	14	31	14
Росія	30	52	43	104	49
Казахстан	77	112	131	126	118
Китай	14	3	1	14	2
США	63	26	70	86	57
Німеччина	56	15	11	40	19
Польща	85	85	80	110	76
Індія	101	9	2	11	31
Японія	18	64	88	112	88
Швейцарія	15	12	5	12	6

Джерело: [3–7].

Слід відзначити значний ріст за цим показником таких країн: Китай (у 2014 р. піднявся на 2-е місце у порівнянні з 2013 р. – 14-е місце, Росія з 104-го піднялась на 49-е

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

місце, США з 86-го на 57-е місце, Польща з 110-го на 76-е місце, Японія з 112-го на 88-е місце загального рейтингу країн.

З метою підвищення конкурентоспроможності української економіки потрібен комплексний підхід до підвищення якості продукції, послуг; вибір конкурентних стратегій маркетингового розвитку; системний підхід до диверсифікації та планування діючого виробництва; реформування системи управління трудовою мотивацією; досягнення управлінської злагодженості та інформаційне забезпечення системи управління загалом.

Висновки і пропозиції. Формування конкурентоспроможного господарства України – це складна та багатопланова проблема. Структура основних елементів системи управління конкурентоспроможністю передбачає створення програмно-цільового блоку, який має відображати необхідні дії, конкретні організаційні, економічні, технологічні заходи у їх взаємозв'язку.

Нарощування конкурентоспроможності України постійно ускладнюються через прискорення темпів науково-технічного прогресу та посилення вимог до ефективності використання обмежених ресурсів. Особливої значущості в таких умовах набувають проблеми формування ефективної системи управління інноваційними процесами з метою найбільш повної реалізації наявного наукового, технічного та інноваційного потенціалу національної економіки.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П. Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : [монографія] / М. П. Бутко, О. В. Попело ; [під ред. М. П. Бутка]. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. – 372 с.

2. Офіційний сайт Державного агентства з питань електронного урядування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dkni.gov.ua.

3. *The Global Innovation Index 2010* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.innovationmanagement.se/2010/08/30/global-innovation-index-2009-2010-from-insead/>

4. *The Global Innovation Index 2011* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/fullreport/index.html>.

5. *The Global Innovation Index 2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/fullreport/index.html>.

6. *The Global Innovation Index 2013* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2013.pdf>.

7. *The Global Innovation Index 2014* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2014>.

8. *The Global Competitiveness Report 2014–2015* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015>.

УДК 331.2:332.1

Tatiana Varcholová, Dr.h.c. prof. Ing. CSc.

Lenka Dubovická, Ing. PhD.

University of Central Europe, Skalica, Slovakia

THE NEW CLUSTER POLITICS FOR CENTRAL EUROPE

Тетяна Вархолова, Dr.h.c. prof. Ing. CSc.

Ленка Дубовіцька, Ing. PhD.

Центрально-Європейський університет, м Скаліца, Словаччина

НОВА КЛАСТЕРНА ПОЛІТИКА В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ

Татьяна Вархолова, Dr.h.c. prof. Ing. CSc.

Ленка Дубовицка, Ing. PhD.

Центрально-Европейский университет, г. Скалиця, Словакия

НОВАЯ КЛАСТЕРНАЯ ПОЛИТИКА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЕ

The article is devoted to concepts of clusters which in European countries become an important part of regional, innovation and industrial policies. The focus is on the new cluster policies on the example of the innovation project CluStrat. Unlike traditional cluster concepts of regional innovation programs focused on one industry, aim is to provide a solution for cross-sectional area of emerging industries. The main output of the project is a unified action plan for the creation of development strategies within the cluster policies of Central European countries.

Key words: cluster, industry, innovation project, development strategy.

Стаття присвячена концепціям кластерів, які в європейських країнах стають важливою частиною регіональної, інноваційної та промислової політики. Акцент робиться на нову політику кластерів на прикладі інноваційного проекту CluStrat. На відміну від традиційних кластерних концепцій регіональних інноваційних програм, спрямованих на одну галузь, його метою є забезпечити вирішення для нових багатогалузевих галузей промисловості. Основним результатом проекту є єдиний план дій щодо створення стратегій розвитку в межах кластерової політики у Центральній Європі.

Ключові слова: кластер, промисловість, інноваційний проект, стратегія розвитку.

Статья посвящена концепциям кластеров, которые в европейских странах становятся важной частью региональной, инновационной и промышленной политики. Акцент делается на новую политику кластеров на примере инновационного проекта CluStrat. В отличие от традиционных кластерных концепций региональных инновационных программ, направленных на одну отрасль, его целью является обеспечить решение для новых многоотраслевых областей промышленности. Основным результатом проекта является единый план действий по созданию стратегий развития в рамках кластерной политики в Центральной Европе.

Ключевые слова: кластер, производство, инновационный проект, стратегия развития.

Introduction

Clusters are seen as a result of the increasing impact of economic geography in works of following economists: Michael Porter (The Competitive Advantages of Nations, 1990), Paul Krugman (Geography and Trade, 1991). Business cluster, according to M. Porter, is considered to represent geographic concentration of interconnected businesses, suppliers, and associated institutions to increase the national and global competitiveness of a business. In case of education, science and innovation cluster we should consider enterprises, higher education institutions, municipality and other agencies to accelerate knowledge and innovation transfer within the cluster and outside it. All members of cluster should enhance better cooperation in order to reach higher competitiveness in area and in the international field.

The European Commission sees the cluster as a group of independent companies and associated institutions which, on the one hand, compete, but on the other hand, cooperate, which are geographically concentrated in one or a few nearby regions and specialize in a particular area of business, and use a common or related technology and knowledge. The principle of "clustering" has become a key element of regional, innovation and industrial policies in the European countries. Entrepreneurs, acting within a cluster, are encouraged by other stakeholders such as local and regional authorities, associations of municipalities, local action groups, NGOs, educational and research institutions and others.

Current EU Strategy Europe 2020 establishes a broader framework plan for the creation and development of clusters for strengthening the innovation performance of regional economies and the overall competitiveness of the Member States.

Cluster's initiatives in the field of education, science and innovation

The firms need educated employees and academia private funds for its research both primary and secondary (application) mostly focused on innovation. The small and medium firms do not have enough potentially free employees to spend all working hours on innovative research. The scholars have some ideas, but not necessary funds to make found innovations work. Having these features in mind, it is highly important to promote cluster initiatives in the field of education, science and innovation.

According to Cluster Policies White book the cluster could be characterized by seven principal elements: geographical concentration, specialization, actors, competition and cooperation, critical amount, lifecycle and innovations. The geographical concentration means localization of near-by firms, existence of human capital and education process. The first mentioned represents the hard factor of cluster performance, the two last the soft factors.

Specialization of cluster is given by orientation of firms joined in cluster. It is represented by certain economic activity (could be industry field, or similar fields bordered by NICE classification). This field becomes the joining element of a cluster. As actors of clusters are considered not only firms, but also public authorities, academia, research organizations, financial institutions and other cooperative agencies such as consulting firms. Competitiveness and cooperation combination characterize the relations between actors what represent dynamics and relationship within cluster. The critical amount of actors in a cluster represents the lowest number of cooperating participants to become a community such high to solve crucial issues of a cluster. Lifecycle of the cluster consists of following stages: cooperation between actors, creation of a cluster, rise, maturity and transformation.

Innovation could be seen as any production, technical, organizational and/or commercial change. Innovation should not be confused with invention. In former Czechoslovakia each invention was consider as innovation (Dubovicka, 2008). According to White Book of Innovations in EU which adopted the Schumpeter's definition of innovation it is change in product, or in providing service, marketing change, new product or service, new distribution channel and new assembly of existing product or services. Sometimes it is hard to distinguish if it is total new product or service or just change in sales or organization.

Cooperation between academia and private sector

Cooperation between research institutions and enterprises in general has a potential of high success but nowadays in Slovakia is not very commonly used. The specialized agency promotes such cooperation but it is not widely expanded. The predispositions for cluster initiative in education, science and innovation are: existing cluster in a field of industry or similar fields and setting connection to research organizations and higher education institutions.

The first stage should be oriented on finding the potential higher successful cluster initiative in common field of study, research and industrial realization. The successful cluster initiative consists of existing infrastructure from supplier to customers and consumers, cooperating companies as well as state supported agencies helping in promoting and supporting cluster activities.

The second stage presents participation of universities on research supported by companies joined in cluster, the universities would make innovation work by it commercial use in companies, cluster would support international transfer of knowledge, people and innovations just to mentioned some of the benefits of such cluster approach to integration of

education, science and innovation. The major advantage is in concentration funds, people, technologies, research potentials and enablers.

The last, third stage is focused on evaluation of the benefits of both-side beneficial contribution and reported to government agencies and public which as we hope will lead into more support and information on cluster initiatives in Slovakia.

As a good example we could present one of the British institute focused in research in the field of biotechnologies which wanted a couple years ago to build 4-storey building with laboratories and cabinets. One of the major global pharmaceuticals firm offered the cooperation in which they would invest all the cost if Institute would build the 5-storey building where the pharmaceuticals firm would have the highest one and only what they wanted in re-pay was to have right to join coffee breaks at lower storey. Why? They wanted to participate in talks and discuss the problems with scholars and students of a institute in order to catch of each idea told in this academic place.

Project CluStrat and participation of Slovakia

CluStrat is strategic innovation project of program International cooperation of central European countries and is financed by European regional development fund (ERDF). EU contributes it by sum of 3.8 million EUR, duration of projects is October 2011- October 2014.

The aim was to change the view of the operation of clusters and transfer best approach to cluster policies of individual countries and in cooperation with other project partners to ensure the implementation of the project in real life. The consortium brings together 18 organizations from Austria, Germany, Italy, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Poland, and Slovenia. Seven institutions from the Czech Republic, Germany, Poland, Slovenia and Ukraine are associated partners without financial participation. Slovakia was represented by cluster AT + R, Union of clusters Slovakia (UKS) and the National Agency for Development of Small and Medium Enterprises (NADSME). Unlike general framework of regional innovation programs aimed at one industry, CluStrat intention was to provide a solution for the new cross-cutting areas within the context of strategy Europe 2020.

As an example of such a link may be mentioned pilot action under the EU program “Active and Healthy Ageing“. This action of the project CluStrat focuses on the so-called Ambient Assisted Living – technology and innovation allowing not only handicapped or elderly people to adapt equipment of occupied space on their individual needs and enabling to remain at home without continuous external care. Participants accepted the proposals of Slovak partner, which is a cluster of automation and robotics AT + R, Košice in terms of handling equipment for handicapped and disabled and communication technology of people who are lonely or want to be monitored. In this field, which has a high rate of dynamics in the world, is needed a joint initiative of more staff development, manufacturing and users of health and social services.

Although the issue of raising labor productivity in Central Europe has become a subject of interest of Slovak participant CluStrat within the project Human Machine through the proposal of a new method of “robot – human“. According to the Executive Director of the cluster V. Copa: “Man is not blown out of work. It is a tool that makes monotonous strenuous physical work that one does not need to do. The operator will increase the performance of workplace that he can do other programming tasks. Rapid working cycle executed by the robot allows to double the power shift”.

In parallel, the cluster of automation and robotics AT + R, Košice is general coordinator of pilot action Networking for the development of new concepts of Zero Energy Buildings. Its aim is intercluster cooperation and networking of stakeholders in order to design and supply of advanced forms of upgrading and retrofitting projects, demonstration, training and transfer of know-how on new concepts for zero energy buildings using renewable energy. Cluster AT + R,

Košice was part of four pilot projects. In each of these projects the stages were carried out on mapping innovation potential, producers and users of new developing fields and technologies. Participants accepted the proposals of activities to facilitate the transfer of know-how and training specialists with the fact that the direct outcomes of projects will mainly be between 2015 and 2017.

References

1. *Andersson, T., Serger, S. S., Sorvik, J., Hansson, E. W.*, (2004): The Cluster Policies Whitebook.
2. *Dubovicka, L.* (2008): The open strategic innovation. In: Innovations in educational process of high schools: international and national experience. International Scientific Bulletin. XV International scientific practical conference. Uzhgorod, Lira, 2008.
3. *Porter, M.*, (1990): The Competitive Advantages of Nations.
4. *Krugman P.*, (1991): Geography and Trade.
5. <http://www.clustrat.eu/>.
6. <http://clustrat.eu/consortium/partners/>.

УДК 658.622.012

О.Г. Вагонова, д-р екон. наук**В.І. Прокопенко**, д-р техн. наук**К.І. Одинцова**, аспірант

Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ, Україна

**ВЗАЄМОДІЯ ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧОЗБАГАЧУВАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ
ЯК ЧИННИК ЇХ ПРИБУТКУ ВІД ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****А.Г. Вагонова**, д-р екон. наук**В.И. Прокопенко**, д-р техн. наук**Е.И. Одинцова**, аспирант

Государственное высшее учебное заведение «Национальный горный университет», г. Днепропетровск, Украина

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНОГО
КОМПЛЕКСА КАК ФАКТОР ИХ ПРИБЫЛИ ОТ ОПЕРАЦИОННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ****Oleksandra Vahonova**, Doctor of Economics**Vasyl Prokopenko**, Doctor of Technical Sciences**Kateryna Odyntsova**, PhD student

State Higher Education Institution "National Mining University", Dnipropetrovsk, Ukraine

**INTERACTION OF MINING AND PROCESSING ENTERPRISES COMPLEX
AS A FACTOR OF PROFIT RESULTING OPERATING ACTIVITIES**

Підприємства, які взаємодіють у виробничо-господарському об'єднанні, не створюють одне одному сприятливих умов для інноваційного відтворення основних засобів виробництва. Визначено основні моделі взаємодії підприємств гірничо-металургійного об'єднання на підставі її стабільності. Розроблено метод розподілу між підприємствами економічного ефекту в результаті впровадження інноваційного заходу. Частка кожного з них в ефекті визначається залежно від чисельності виробничого персоналу, розміру витрат на інноваційне впровадження та привабливості продукції, вироблюваної підприємством, що оцінюється. Сформульовано принцип зворотного ефекту від організації сприятливих умов для виробничо-господарської діяльності кожного з підприємств комплексу видобування й перероблення рудної сировини.

Ключові слова: об'єднання підприємств, рудна сировина, собівартість продукції, прибуток, рентабельність виробництва, економічні відносини.

Предприятия, которые взаимодействуют в производственно-хозяйственном объединении, не создают друг другу благоприятных условий для инновационного обновления основных средств производства. Определены основные модели взаимодействия предприятий горно-металлургического объединения на основе его стабильности. Разработан метод распределения между предприятиями экономического эффекта в результате внедрения инновационного продукта. Доля каждого из них в эффекте определяется в зависимости от численности производственного персонала, величины расходов на инновационное внедрение и привлекательности продукции, вырабатываемой предприятием, которое оценивается. Сформулирован принцип обратного эффекта при организации благоприятных условий для производственно-хозяйственной деятельности каждого из предприятий комплекса добычи и переработки рудного сырья.

Ключевые слова: объединение предприятий, рудное сырье, себестоимость продукции, прибыль, рентабельность производства, экономические отношения.

Enterprises which cooperate in production and economic association, do not create to each other favorable conditions for the innovative renewal of fixed assets. The basic models of interaction of mining and metallurgical association on the basis of their stability are determined. The method of distribution of economic benefits between enterprises as a result of the innovative product introduction is developed. The share of each enterprise in the effect is determined according to the number of the production staff, costs for innovative implementation as well as increasing of attraction of the products produced by evaluated enterprise. The principle of the reverse effect while favorable environment for production and economic activity of each of the enterprises of the complex mining and ore processing are organized, is formulated.

Key words: association of enterprises, crude ore, product costs, profit, production profitability, economic relations.

Постановка проблеми. Колективне виготовлення продукції, участь у спільній роботі, співпраця приводять до взаємодії підприємств, яка визначається взаємовпливом, взаємозумовленістю економічних результатів їхньої господарської діяльності [1, с. 474]. Організаційно-економічні відносини виникають між менеджерами різних ланок і найманими працівниками [1, с. 471]. Пошук нових форм господарювання привів до

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

створення в економіці України промислових багатогалузевих об'єднань різної форми. В їх складі велика кількість виробничих, наукових, технологічних, проектних, торгових, фінансових та інших організацій. Це дає змогу істотно підвищити ефективність виробництва, використовуючи прогресивний світовий досвід.

Для підприємств гірничо-металургійного комплексу (ГМК), виходячи з особливостей їх функціонування залежно від геологічних та гірничотехнічних умов експлуатації родовища рудної сировини, певний інтерес викликає форма їхнього організаційного та економічного об'єднання. Його учасники можуть домовлятися про розміри виробництва, ринки збуту, умови продажу й оплати та інше. При цьому частіше зберігається юридична самостійність учасників. Насамперед, узгодження та врахування інтересів виробників і споживачів продукції обумовлено економікою підприємств, взаємодіючих між собою на основі поділу праці. До того ж самостійні інтереси сторін не можуть бути забезпечені без урахування економічних відносин між ними.

Матеріальні витрати в собівартості металургійної сировини, яку виробляють гірничозбагачувальні комбінати (ГЗК) України, у середньому становлять 60 %. Це обумовлене значною мірою якістю підготовки рудної сировини, що здійснює ПАТ «Кривбасвибухпром» (КВП). Хоча витрати на бурові й вибухові роботи у собівартості залізної руди створюють невелику частку (на рівні 15 %), якість висадження гірської маси у кар'єрах істотно впливає на обсяг витрат для наступних виробничих процесів відвантаження, транспортування та перероблення гірських порід.

Напрями вдосконалення форм інтеграції виробництва на прикладі гірничо-металургійного комплексу України запропоновані у дисертаційній роботі С.В. Ковальнової [2], в якій систематизовано досвід інтеграції виробництва за рубежом і в Україні та визначено варіанти формування нових інтеграційних структур на сучасному етапі. В указаному комплексі найбільш оптимальною є вертикальна інтеграція, що дозволяє концентрувати капітал та оптимізувати параметри проміжних ланок. Прикладом такої інтеграції є ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг». Він створений у результаті об'єднання металургійного комбінату «Криворіжсталь», Криворізького коксохімічного заводу та Ново-Криворізького ГЗК. Інтеграція підприємств внесла в їхню роботу більше організованості, що дозволяє досягати нині позитивних результатів [3, с. 37]. Підприємства, що входять до концерну, залишаються юридичними особами, які пов'язані економічними відносинами за статутом акціонерного товариства. У концерні централізована політика у сфері капіталовкладень, НДДКР, фінансів поєднується з широкою оперативною господарською самостійністю підприємств, їхніх відділень, а також з децентралізацією управління за основними групами продукції або регіонами.

Іншим прикладом об'єднання підприємств є вертикально інтегрована гірничо-металургійна група компаній «Метінвест Холдинг», яка здійснює єдине управління підприємствами вугільної, гірничорудної, коксохімічної, металургійної і трубної галузей, що функціонують на засадах дивізійної організації, побудованої за об'єктним принципом з орієнтацією на той або інший продукт. «Метінвест» управляє активами в кожній ланці виробничого ланцюжка – від видобутку залізорудної сировини і вугілля до виробництва напівфабрикатів і готової металопродукції.

Згідно з теоретичними положеннями [4, с. 257] холдингова компанія виконує винятково функцію участі в пайовому капіталі дочірнього суспільства, тобто вона сама не здійснює виробничо-господарську діяльність. У фінансовому холдингу політика його участі у справах іншого підприємства має характер розміщення капіталу й служить у першу чергу для фінансування дочірніх суспільств. Частка участі в пайовому капіталі інших підприємств не відіграє вирішальної ролі, а скоріше є тим, що основне суспільство надає юридично самостійним учасникам суттєву автономію відносно прийняття під-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

приємницьких рішень. Додатковими функціями холдингової компанії є адміністративна діяльність і контроль.

Конкурентна позиція ТОВ «Метінвест Холдинг» ґрунтується на кількох сильних і стійких перевагах, а саме:

- вертикально інтегрована модель бізнесу, що забезпечує його ефективність, гнучкість реагування на зміни кон'юнктури на світових ринках, стійке зростання і прибутковість;
- надійні та диверсифіковані джерела високоякісного коксівного вугілля, самозабезпеченість у коксівному вугіллі – 75 %;
- самозабезпеченість у доменному коксі – 105 %;
- самозабезпеченість у залізорудній сировині з низькою собівартістю – 200 %;
- кваліфікований технічний персонал;
- сприятливе географічне положення завдяки близькості до ключових ресурсів і стратегічних ринків.

Основні виробничі потужності товариства «Метінвест Холдинг» знаходяться в Україні, що дозволяє підтримувати відносно низький рівень собівартості в порівнянні з багатьма конкурентами на світовому ринку сталі. Компанія прагне підтримувати найвищий рівень корпоративного управління і прозорість своєї діяльності та комунікацій. Її сталий розвиток ґрунтується на цінностях безпечного виробництва, охорони здоров'я та природного середовища. Стратегічна позиція «Метінвесту» передбачає його діяльність як провідного інтегрованого виробника сталі в Європі, який демонструє стійке зростання і прибуток незалежно від фази економічних циклів і забезпечує інвесторам доходи від інвестицій вище середніх галузевих показників.

Гірничодобувний дивізіон є найбільшим в Україні виробником залізорудної сировини. До складу дивізіону входять підприємства з виробництва залізорудної і флюсо-доломітної продукції: Північний, Інгулецький, Центральний ГЗК, які є найбільшими в Україні гірничорудними підприємствами, ПАТ «Кривбасвибхпром», що здійснює підготовку рудної сировини на всіх комбінатах, та Комсомольське РУ, а також вуглевидобувні підприємства: Краснодонвугілля і United Coal Company.

Названі й інші об'єднання підприємств потребують вирішення проблеми формування економічних відносин між підприємствами гірничо-металургійного комплексу, що мають забезпечувати кожному з них сприятливі умови для виробничо-господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципові положення щодо взаємодії підприємств з урахуванням особливостей їх об'єднання викладені в багатьох наукових працях. Положення, наведені в працях [5; 6], стосуються, передусім, діяльності окремо функціонуючих підприємств, причому так, що їх взаємодія розглядається лише як фактор впливу зовнішнього середовища. Наукові засади з удосконалення економічних відносин між підприємствами частіше присвячені адаптації підприємств незалежно одне від одного до ринкових умов господарювання. Платою за цю самостійність є можливість фінансової неспроможності і банкрутства, коли підприємство може бути виведене за межі економічного середовища, оскільки воно не змогло господарювати в умовах ринку і змушене його залишити [7].

Автори в науковій праці [8] визначають принцип господарської діяльності як коло реальних завдань підприємства, причому цей принцип має лежати в основі раціональних дій не тільки на самому підприємстві, але також у відносинах підприємств. Комбінація виробничих факторів під час оцінювання відносин знаходить своє вираження в сукупності функцій [9], які визначаються на основі кількісних співвідношень факторів виробництва (витрат) і результатів виробничого процесу (виходу готової продукції).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На ефективність взаємодії підприємств, об'єднаних у технологічний комплекс виготовлення та реалізації продукції, суттєво впливають методи формування виробничих витрат, прибутку і валового доходу. Ці методи в систематизованому вигляді викладені в стандартах бухгалтерського обліку [10], а також у методичних рекомендаціях [11]. З одного боку, дослідження спрямовані на максимізацію прибутку завдяки комбінації факторів виробництва [12]. Проте досягнення найбільшого прибутку не завжди є домінуючою настановою підприємця, тому що це рішення може вимагати свого узгодження з іншими цілями. З іншого боку, принцип найбільшого прибутку, як головна мета господарської діяльності, є цільовою настановою, що обирається індивідуально, яка буває екстремальним вираженням раціональності. Іншим екстремальним вираженням цього принципу, але вже зі зворотним знаком, є мінімізація витрат.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У вирішенні питань удосконалення взаємодії підприємств важлива роль належить рівню їхньої інноваційної діяльності. Ця важливість підкреслюється у багатьох роботах і, зокрема, в роботах [3; 13]. Якщо одне підприємство постійно вдосконалює матеріали, технічні засоби й технологію виробничих процесів, що приводить до зниження собівартості його продукції або послуг, то таким чином воно створює іншому підприємству сприятливі умови для підвищення показників прибутковості. В економічній літературі наукові підходи з удосконалення економічних відносин між підприємствами завдяки створенню сприятливих умов їх взаємодії розглядаються у дуже обмеженому обсязі.

У результаті аналізу науково-практичної літератури можна дійти висновку, що питання взаємодії підприємств частіше розглядаються у взаємозв'язку з витратами на продукцію, її попитом та пропозицією, прибутком підприємства, іншими факторами виробництва. У такий спосіб критерії ефективності, на яких ґрунтуються управлінські рішення, спрямовані на їх оптимізацію для досягнення цілей самого підприємства, а оптимізація рішень, які можуть сприяти досягненню цілей взаємодіючих підприємств, не забезпечується. Стосовно вирішення питань взаємодії підприємств ГМК, то ці питання передбачають її вдосконалення на базі організаційно-економічних відносин, які обумовлені спеціалізацією, комбінуванням або концентрацією виробництва.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення організаційних передумов та теоретичне обґрунтування методичних засад щодо формування економічних відносин між підприємствами гірничо-металургійного комплексу за допомогою створення кожного з них сприятливих умов господарювання.

Виклад основного матеріалу. Викладені нижче дослідження спрямовані на визначення та формування економічно ефективною взаємодії підприємств, об'єднаних у технологічний комплекс видобування й перероблення рудної сировини. Цей комплекс являє собою сукупність комплексів устаткування та технологічних рішень, які разом забезпечують безпечне, високопродуктивне та економне виконання гірничозбагачувального виробництва у планових обсягах. Систематизовані особливості формування економічних відносин між підприємствами комплексу представлені на рис. 1. Принципові схеми взаємодії підприємств розподілено на підставі її стабільності та сталості: 1) систематична, за якої економічні відносини між підприємствами є пов'язаними; 2) несистематична, що характеризується частково пов'язаними відносинами; 3) випадкова з вільними відносинами. Такий розподіл взаємодії визначає організаційні підходи до вдосконалення економічних відносин між підприємствами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

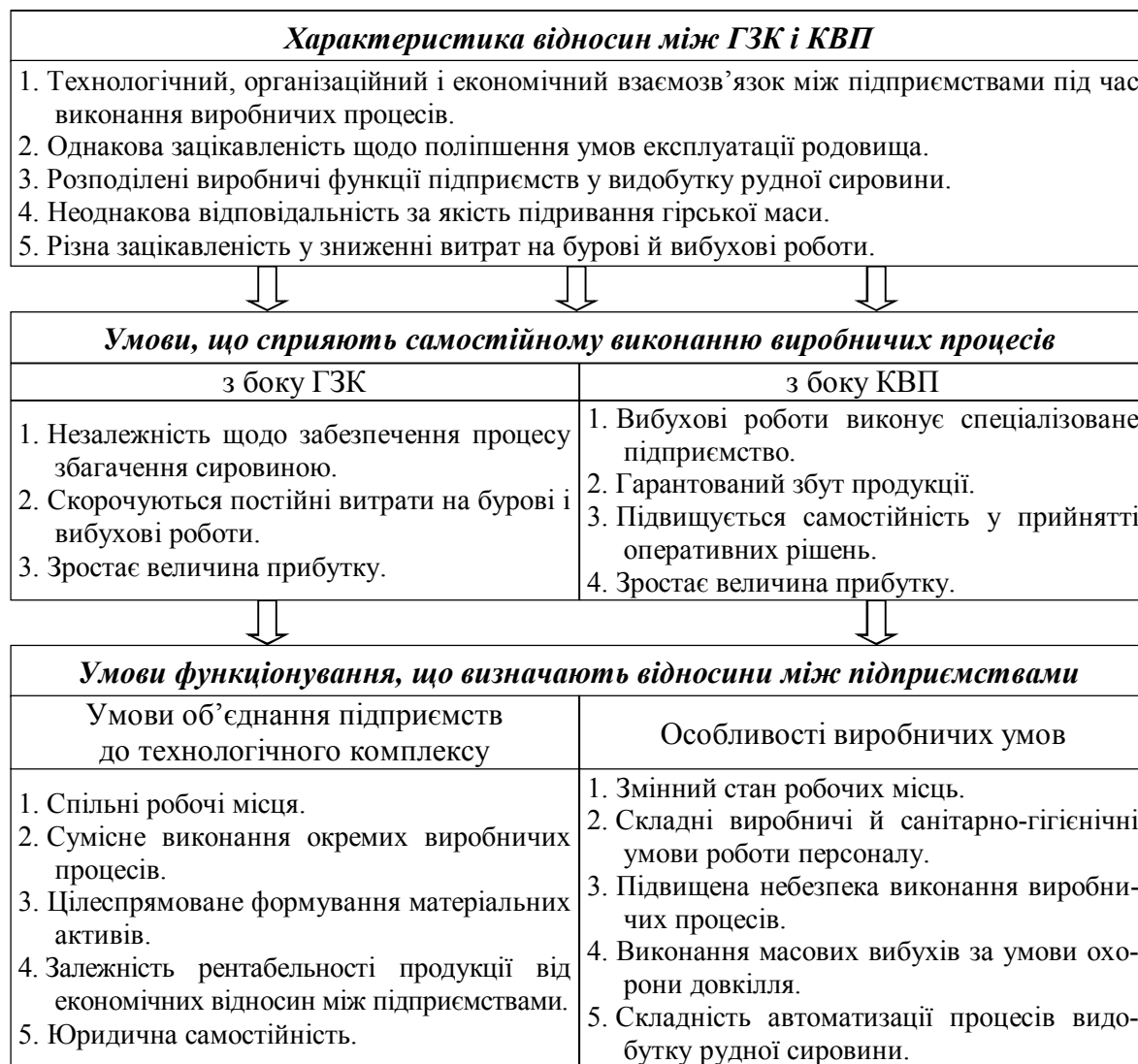

Рис. 1. Систематизоване зображення умов, що визначають ефективність економічних відносин між гірничими підприємствами

Розглянуто формування прибутку взаємодіючих підприємств. Витрати операційного циклу складаються з витрат використаних засобів виробництва ($VЗВ$) і новоствореної вартості ($НСВ$). Якщо одне підприємство (КВП) постачає другому (ГЗК) сировину, матеріали, з яких друге підприємство виготовляє продукцію, то витрати покупця дорівнюють:

$$V_2 = VЗВ_{2-1} + НСВ_2 + (1 + C_{ПДВ})(VЗВ_1 + НСВ_1 + П_{в.1}), \quad (1)$$

де $C_{ПДВ}$ – ставка податку на додану вартість, частка од.;

$П_{в.1}$ – планова норма прибутку постачальника;

$VЗВ_{2-1}$ – витрати покупця на виробництво продукції за винятком витрат на оплату сировини, що постачає перше підприємство.

У результаті інноваційних заходів з удосконалення технічних засобів і технології виробничих процесів, що мають спільно впроваджувати взаємодіючі підприємства для підвищення валового прибутку (на рівні операційного циклу), може бути отриманий економічний ефект, величина якого описується виразом:

$$П_{в.3} = O_{н.2} Ц_{о.2} - VЗВ_1 - VЗВ_2 - НСВ_1 - НСВ_2 - O_{н.1} Ц_{о.1} C_{ПДВ}, \quad (2)$$

де $П_{в.3}$ – сумарний прибуток від впровадження інновацій;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

$O_{n.1}$, $O_{n.2}$, $C_{o.1}$, $C_{o.2}$ – обсяг реалізованої продукції та її оптова ціна відповідно поставальника і покупця.

З метою стимулювання взаємодіючих підприємств до створення сприятливих умов впровадження інноваційних заходів сумарний економічний ефект запропоновано розподіляти між цими підприємствами виходячи з коефіцієнта їх участі в отриманні ефекту. Аналітичні вирази щодо розрахунку коефіцієнта наведені у монографії [3].

Якщо прийняти рентабельність висадження гірської маси, яку КВП постачає ГЗК, рівною рентабельності продукції гірничозбагачувального виробництва (концентрату, агломерату та ін.), то можна записати таку рівність:

$$C_{o.1} O_{n.1} (BB_2 + BA_2) = C_{o.2} O_{n.2} (BB_1 + BA_1), \quad (3)$$

де BB – сума валових витрат на виробництво продукції, пов'язаних із придбанням сировини й матеріалів, а також здійсненням самого процесу;

BA – сума амортизаційних відрахувань.

З виразу (3) отримаємо:

$$C_{o.1} = C_{o.2} (O_{n.2}/O_{n.1})(BB_1 + BA_1)/(BB_2 + BA_2). \quad (4)$$

З виразу (4) виходить, що оптова ціна послуг КВП на підривання гірських порід повинна встановлюватися в прямо пропорційній залежності від оптової ціни продукції ГЗК і співвідношень між обсягами виробництва зазначеної продукції й сумами валових витрат та амортизаційних відрахувань, викликаних цими обсягами на підприємствах, що взаємодіють. Якщо «Кривбасвибухпром» оплачуватиме забруднення довкілля масовими вибухами (за рекомендацією авторів), то певні витрати, пов'язані з охороною довкілля, мають бути передбачені в оптовій ціні висадженої гірської маси. Ефективність взаємодії підприємств може бути оцінена виходячи з відношення рівнів рентабельності продукції (робіт), що виробляють ці підприємства. Відношення є нормою рентабельності взаємодії, оскільки воно визначає величину прибутку одного підприємства, яка припадає на одиницю прибутку другого. Цю норму слід розраховувати за відношенням до підприємства, яке випускає і реалізує кінцеву продукцію. Можливі оцінки взаємодії підприємств за нормою її рентабельності наведені в табл.

Якщо собівартість продукції ГЗК під впливом того чи іншого фактора знижується на величину ΔC_v , то норма рентабельності взаємодії підвищується на величину:

$$\Delta P_{вз} = \Delta C_v / (C_{КВП} + \Delta C_{ГЗК}), \quad (5)$$

де $C_{КВП}$, $C_{ГЗК}$ – питомі витрати, відповідно, на послуги КВП та на виробництво металургійної сировини ГЗК.

Таблиця

Характеристика взаємодії підприємств у технологічному комплексі

Норма рентабельності взаємодії	Вид взаємодії	Сталість взаємодії	Рівень економічної безпеки
0,9–1,1 0,7–0,9; 1,1–1,3 <0,7; >1,3	узгоджений обґрунтований неузгоджений	надійна кон'юнктурна ненадійна	вищий задовільний незадовільний

Що стосується взаємодії «Кривбасвибухпрому» з комбінатами, то вона характеризується такими значеннями рентабельності (за даними 2013 року): ПівнГЗК – 0,76; ІнГЗК–0,49; НКГЗК– 0,71; ПівдГЗК – 0,79; ЦГЗК – 1,07. Виходячи з цих значень, взаємодія з Північним, Ново-Криворізьким та Південним комбінатами є обґрунтованою на рівні кон'юнктурної сталості й економічної безпеки, Центральним – узгодженою і надійною, яка забезпечує вищий рівень економічної безпеки, Інгулецьким – неузгодженою і ненадійною для формування прибутку ПАТ «Кривбасвибухпром».

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На нашу думку, економічна ефективність висадженої гірської маси, як продукції КВП, не повинна залежати від гірничо-геологічних умов залягання гірських порід, а вона має визначатися технологічними та організаційними параметрами вибухових робіт, які будуть забезпечувати норму рентабельності взаємодії, близьку до одиниці: це обумовлює приріст прибутку від операційної діяльності як комбінату, так і «Кривбасвибухпрому». Тому обидва підприємства будуть підвищувати рентабельність своєї продукції не за рахунок рентабельності продукції партнера, а за допомогою вдосконалення їх взаємодії на основі поліпшення технологічних і організаційних умов, а також економічних показників виробничих процесів одне одного, у результаті чого буде підвищуватися рентабельність продукції кожного із взаємодіючих підприємств. Завдяки такому висновку реалізується принцип зворотного економічного ефекту.

Підприємства можуть здійснювати інноваційний розвиток засобів виробництва на основі самофінансування за рахунок цільового підвищення рентабельності продукції, для чого встановлюється більш висока рентабельність послуг на висадження гірської маси, а значить, її більш висока ціна. Комбінат оплачує ці послуги за встановленою ціною, завдяки чому КВП створює додатковий прибуток, пропорційний різниці між колишньою й новою цінами. Потім ціна зазначених послуг може бути знижена до рівня, за якого «Кривбасвибухпром», з одного боку, матиме достатню рентабельність свого виробництва, з іншого, зможе компенсувати комбінату його збиток унаслідок оплати висадженої руди й розкривних порід за більш високою ціною (рис. 2).

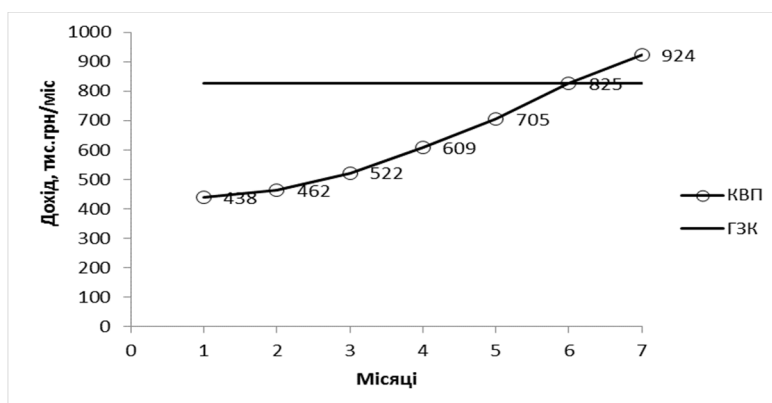

Рис. 2. До визначення терміну погашення збитку комбінату внаслідок оплати гірської маси за підвищеною ціною

У випадку, що розглядається, чистий прибуток КВП для проведення інновацій зростає на величину:

$$\Delta \text{ЧП} = (\text{Ц}_{\text{в.с}} - \text{Ц}_{\text{в}}) O_p - (\text{ПДВ}_c - \text{ПДВ}) - (\text{C}_e - \text{C}_{\text{в.с}}) (1 - \text{C}_{\text{ПП}}), \quad (6)$$

де C_e – виробнича собівартість продукції (за кошторисом витрат);

$\text{Ц}_{\text{в}}$ – відпускна ціна послуг підприємства;

O_p – обсяг товарної (реалізованої) продукції;

ПДВ , $\text{C}_{\text{ПП}}$ – податок, відповідно, на додану вартість та на прибуток.

У виразі (6) умовні позначки з індексом «с» визначають показники виробництва і реалізації продукції, які скореговані за договором між КВП і ГЗК на інноваційні кошти. У разі отримання додаткового прибутку $\Delta \text{ЧП}$ на кінець інноваційного періоду тривалістю M (міс.) КВП може мати прибуток величиною:

$$\text{П}_{i,\delta} = [\Delta \text{ЧП} (1 - \delta) (1 + R_e)^{M-1} - \text{ПДВ} - \text{C}_n] (1 - \text{C}_{\text{ПП}}), \quad (7)$$

де δ – мінімальна частка прибутку на соціально-культурні заходи;

R_e – рентабельність підривних робіт.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Визначена доцільність запропонованого заходу на прикладі гірничого цеху ГЦ-2 КВП, що обслуговує ПівдГЗК (рис. 2). Після впровадження новітньої техніки й технології гірничий цех може підняти рентабельність виробництва з 6,6 до 14,75 %. «Кривбасвибхпром» оплачує Південному ГЗК збиток, пов'язаний з підвищенням ціни на висаджену гірську масу, через 5 місяців. Потім КВП установлює ціну на рівні нижче її попереднього рівня (12,69 грн/м³ замість прийнятої до інновації 14,52 грн/м³).

Загалом, взаємодію підприємств слід організовувати виходячи з двох рівнів прибутку: нижнього (мінімального), що формується на підставі оптової ціни на продукцію і забезпечує норму рентабельності підприємства, та верхнього (максимального), який відбиває можливе в наявних умовах зниження операційних витрат і забезпечує інноваційну активність. У випадку підвищення прибутку точка беззбитковості щодо її положення, обумовленого оптовою ціною вироблюваної продукції, переміщується в меншу сторону на величину, яка збільшується прямо пропорційно збільшенню сумарних постійних і зменшенню питомих змінних витрат.

Висновки й пропозиції. 1. Ефективність економічних відносин між підприємствами у складі об'єднання варто оцінювати за нормою рентабельності взаємодії, що визначає величину прибутку одного підприємства, яка припадає на 1 грн прибутку другого підприємства. Зазначені відносини мають забезпечувати норму рентабельності, близьку до одиниці, результатом чого будуть сприятливі умови для збільшення прибутку від операційної діяльності кожного підприємства не за рахунок одне одного, а завдяки впровадженню ефективніших технологій і засобів виробництва.

2. Одним зі шляхів покращення економічних відносин між підприємствами, що об'єднані у гірничо-металургійний комплекс, є спільне впровадження інноваційних заходів. Мотивація інноваційної активності ґрунтується на розподілі прибутку від впровадження заходів виходячи з коефіцієнта участі кожного підприємства в отриманні цього прибутку. Вказаний коефіцієнт розраховується залежно від чисельності виробничого персоналу, розміру витрат на інноваційне впровадження та привабливості вироблюваної продукції.

3. Для забезпечення взаємодії підприємств гірничозбагачувального комплексу, вигідної для кожного з них, оптова ціна висадженої гірської маси повинна встановлюватися в прямо пропорційній залежності від оптової ціни концентрату і співвідношень між сумами валових витрат та амортизаційних відрахувань спеціалізованого підприємства вибухових робіт та гірничозбагачувального комбінату на виробництво продукції.

4. Джерелом оновлення технічних засобів і технологій на підприємстві «Кривбасвибхпром» може бути додатковий прибуток, який забезпечить гірничозбагачувальний комбінат за рахунок цільового підвищення рентабельності послуг на висадження руди і розкривних порід. Збільшення прибутку КВП за рахунок вкладення додаткових коштів та прибутку від цього вкладення в інноваційну діяльність дозволяють знизити відпускну ціну гірської маси порівняно з її ціною до впровадження новітніх засобів, унаслідок чого швидко погашається збиток ГЗК, пов'язаний з підвищенням рентабельності зазначених послуг.

5. У подальших дослідженнях мають бути обґрунтовані напрями зниження операційних витрат, що обумовлені взаємодією підприємств. З цією метою слід встановити показники відносного скорочення названих витрат та абсолютної економічності, які визначатимуть, відповідно, ту частку витрат, що може бути скорочена у середньому за кожною статтею кошторису, й можливу економію коштів загалом за всіма елементами витрат.

Список використаних джерел

1. *Економічна енциклопедія* : у 3 т. Т. 1 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – 864 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Ковалева С. В.* Вдосконалення форм інтеграції виробництва (на прикладі гірничо-металургійного комплексу України) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.01 / С. В. Ковалева. – Дніпропетровськ, 1997. – 19 с.
3. *Іщенко М. І.* Економічна взаємодія підприємств гірничозбагачувального комплексу : монографія / М. І. Іщенко ; за наук. ред. проф. В. І. Прокопенка. – Дніпродзержинськ : Андрій, 2007. – 288 с.
4. *Беа Ф. К.* Экономика предприятия : пер. с нем. / Ф. К. Беа, Э. Дихтл, М. Швайтцер. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 928 с.
5. *Турило А. М.* Економіко-математичне моделювання багатоцільових задач виробничо-господарської діяльності промислового підприємства / А. М. Турило, Є. В. Афанасьєв // Вісник КТУ. – Кривий Ріг : КТУ, 2004. – Вип. 3. – С. 187–191.
6. *Ратушний Ю.* Розвиток підприємства гірничозбагачувальної галузі: моніторинг середовища функціонування / Ю. Ратушний // Економіст. – 2002. – № 11. – С. 38–41.
7. *Маймула В. Е.* Предприятия и их связи в условиях перехода к рыночной экономике / В. Е. Маймула // Економічний вісник Національної гірничої академії України. – Дніпропетровськ : РВК НГА України, 1999. – Т. 2. – С. 103–104.
8. *Мочерний С. В.* Основы экономической теории / С. В. Мочерний, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко ; за ред. С. В. Мочерного. – К. : Академія, 1997. – 464 с.
9. *Дзюбенко О. Г.* Планування діяльності підприємства в ринкових умовах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08. 06. 01 / О. Г. Дзюбенко. – Хмельницький, 2003. – 20 с.
10. *Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку: нормативна база.* Нова редакція. – Х. : Курсор, 2003. – 214 с.
11. *Методические рекомендации по формированию себестоимости продукции (работ, услуг) в промышленности* : утв. Приказом Госкомитета промполитики Украины от 02.02.2001 г. № 47 / рук. Н. И. Клименко. – К., 2001. – 175 с.
12. *Темченко А. Г.* Методика обґрунтування економічно найвигіднішої продуктивності гірничорудних підприємств / А. Г. Темченко, С. В. Максимов, Н. В. Пасічник // Економіка: проблеми теорії і практики. – 2003. – Вип. 182. – Том 2. – С. 464–472.
13. *Катаев А.* Выявление внутренних резервов экономии материальных и топливно-энергетических ресурсов крупных технологических комплексов / А. Катаев, А. Мелихов, О. Бородецкая // Экономика Украины. – 2003. – № 3. – С. 46–49.

УДК 656.07

В.П. Ільчук, д-р екон. наук**І.О. Хоменко**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ШЛЯХИ НАРОЩУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ****В.П. Ильчук**, д-р экон. наук**И.А. Хоменко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПУТИ НАРАЩИВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА
ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ****Valerii Pchuk**, Doctor of Economics**Inna Khomenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

WAYS OF INCREASING PRODUCTIVE CAPACITY OF TRANSPORT

Досліджено стан потенціалу транспортних підприємств на сучасному етапі розвитку ринку транспортних послуг в Україні, основні проблеми його формування та використання. Запропоновано ключові напрямки нарощування виробничого потенціалу транспортної сфери. Визначено роль транспортної інфраструктури в підвищенні ефективності функціонування транспортних підприємств.

Ключові слова: виробничий потенціал, транспортна інфраструктура, транспортні підприємства, транспортна система, ресурсний потенціал.

Исследовано состояние потенциала транспортных предприятий на современном этапе развития рынка транспортных услуг в Украине, основные проблемы его формирования и использования. Предложены ключевые направления наращивания производственного потенциала транспортной сферы. Определена роль транспортной инфраструктуры в повышении эффективности функционирования транспортных предприятий.

Ключевые слова: производственный потенциал, транспортная инфраструктура, транспортные предприятия, транспортная система, ресурсный потенциал.

The state transport undertakings capacity at the present stage of development of the transport market in Ukraine, the main problems of its formation and use. The proposed key areas of increasing productive capacity of transport. The role of transport infrastructure in enhancing the efficiency of transport companies.

Key words: productive capacity, transport infrastructure, transport companies, transport system, resource potential.

Постановка проблеми. На сьогодні проблема пошуку ефективних нових шляхів нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств України набуває все більшого значення. Вирішення цієї проблеми забезпечить якісне задоволення потреб споживачів транспортних послуг, підвищення ефективності функціонування транспортної інфраструктури, оптимізацію і координацію діяльності різних видів транспорту з метою підвищення їх конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках транспортних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї проблеми і пошуку нових шляхів нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств України були присвячені праці таких учених, як: О. Белокрилова, Н.М. Бондар, Дж. Берне, О. Білоруса, В. Будкіна, В. Гейця, В.А. Карасева, Л. Кривцуна, Я.І. Кузьминова, Д. Лук'яненко, Є. Панченка, О. Плотнікова, А. Поручника, С.І. Соколенко. Суттєвий науковий доробок у дослідженні сутності, структури, класифікації, оцінки потенціалу транспорту в цілому, окремих його видів та транспортних підприємств також відображено в наукових працях багатьох вітчизняних учених, зокрема В.Г. Алькеми, В.В. Віннікова, В.М. Загорулька, Д.К. Прейгера, О.В. Собкевича, О.Ю. Ємельянової, П.В. Пузирьової.

Метою цієї статті є розроблення нових шляхів нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- з'ясувати поняття виробничого потенціалу транспортних підприємств;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- визначити головні проблеми його ефективного використання;
- запропонувати основні шляхи нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Важливість транспортної галузі в економіці будь-якої країни важко переоцінити. Без неї не може функціонувати жодна сфера діяльності. Транспортна система – одна з основних галузей економіки, яка при стабільному та ефективному функціонуванні сприяє необхідним умовам розвитку економіки країни, обороноздатності, безпеки держави, її цілісності, підвищенню рівня життя.

Україна розташована у вигідній позиції для транзитних операцій, це підтверджується й тим, що вона посідає провідне місце серед країн з найбільшою кількістю транзитних перевезень.

Протягом останніх трьох років кількість перевезених вантажів та пасажирів в Україні має тенденцію до зниження. Значною мірою на це вплинули кризові явища в державі: нестабільна політична та економічна ситуації, зміна влади, нестабільне та недосконале законодавство. Зниження обсягів перевезень посприяло значному скороченню доходів й погіршенню стану як рухомого складу, так і інфраструктури транспортної галузі.

Стратегічний план розбудови транспортної галузі включає в себе введення в дію державної політики реформування та розвитку транспортно-дорожнього комплексу, посилення ефективності управління на транспорті, модернізацію наявних і створення нових об'єктів інфраструктури, підвищення безпеки та доступності послуг на транспорті.

Нині можна стверджувати, що транспортна галузь в основному задовольняє потреби українського населення та економіки країни у перевезеннях, але варто зазначити, що вона має певні недоліки, які негативно впливають на конкурентоспроможність транспортних послуг. До них можна віднести показники, що виражають ступінь безпеки, ефективність та якість здійснюваних перевезень, негативний вплив на навколишнє середовище, що в сьогоденних реаліях не відповідають вимогам, які висувають перед нами міжнародні стандарти.

До проблем транспортної галузі, що потребують вирішення, належать і значний знос рухомого складу, дефіцит інвестиційних ресурсів, незначні інвестиції, необхідність впровадження інноваційних технологій для підвищення рівня матеріально-технічної бази, обмежене спрямування бюджетних коштів, незначне використання потенціалу країни як транзитної тощо.

Транспортна галузь потребує і технічного переобладнання та осучаснення інфраструктури. Необхідно реформувати й управління автомобільним, залізничним, водним та авіатранспортом для якомога ефективнішого використання основних засобів та збільшення продуктивності.

Насамперед, для підвищення конкурентоспроможності необхідно впроваджувати реформи у галузі дорожнього господарства. До основних напрямків можна віднести капітальні ремонти, реконструкції головних автомагістралей і доріг, що дасть можливість підвищити попит до нашої країни як транзитної. За рахунок цього буде змога отримувати більшу кількість грошових надходжень до бюджету завдяки стягненню від перетину кордону.

Залізниця для української транспортної системи є одним із головних видів транспорту. Проте інвестування в цю сферу є значно нижчі, ніж це необхідно. Оновлення як інфраструктури, так і рухомого складу проводиться повільними темпами, що підвищує небезпеку руху, впливає на скорочення термінів між ремонтами і тим самим знижує швидкість, безпечність перевезення пасажирів та доставки вантажів. На це, головним чином, впливає незначне фінансування, що обумовлює низький обсяг капіталовкладень у купівлю нових вагонів та локомотивів, а також в оновлення основних засобів залізниць.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Реформування транспортного сектору економіки варто починати з управління та контролю, адже саме це може посприяти ефективнішому використанню ресурсів, що спрямовуються на розвиток, зменшенню корупційних схем, що, у свою чергу, дасть змогу підвищити дохідність функціонування транспортних підприємств.

Сьогодні в Україні відбуваються кризові процеси, на які значний вплив мали політична нестабільність, низький рівень економіки, витрати бюджетних коштів на фінансування військових програм, військові дії тощо. Необхідність реформування транспортної галузі має вагоме значення для підвищення конкурентоспроможності національного виробника як у країні, так і за кордоном, що дасть змогу підвищити фінансово-економічний рівень країни в майбутньому та сприяти просуванню на світовий ринок вітчизняних товарів і послуг.

Незначні інвестиції бюджетного фінансування транспорту призводять до технологічного занепаду транспортної галузі, зниженню комфорту та безпеки. Для запобігання таким явищам потрібно шукати нові джерела залучення коштів, які б дали змогу розвиватись транспортній галузі нашої країни до європейських вимог.

Підприємства транспортної сфери частково належать до таких, що утворюють і формують загальну економічну систему або, як ще можна сказати, інфраструктуру в галузях економіки. Головною метою її є задоволення попиту на транспортні послуги фізичних і юридичних осіб, тобто задоволення виробничих або невиробничих потреб. Крім цього, транспортна інфраструктура відіграє ключову роль, виступаючи важливим фактором інтеграційних процесів, в основі яких лежить сполучення суб'єктів господарювання, що знаходяться на значних відстанях один від одного.

Транспортна інфраструктура являє собою певну множину об'єктів, яка об'єднує в собі територіальні шляхи сполучення, спеціальний рухомий склад, засоби комунікації та управління, системи технічного забезпечення. Саме від ступеня розвитку транспортної інфраструктури значною мірою залежить виробничий потенціал транспортних підприємств та ступінь його використання.

Нині існує проблема дефіциту енергоносіїв, яка у свою чергу є головною причиною нестачі палива різних типів. Саме це під час оцінювання виробничого потенціалу транспортних підприємств зумовлює проблеми його ефективного використання.

Під поняттям «виробничий потенціал транспортних підприємств» розуміється сукупність виробничих потужностей та множина всіх типів ресурсного забезпечення, які задіяні і використовуються під час надання споживачам послуг (або виконання робіт) у галузі транспорту (транспортних послуг). Використання наявних потужностей та ресурсного забезпечення транспортних підприємств є узгодженим і спрямованим на задоволення попиту на транспортні послуги з боку як фізичних, так і юридичних осіб.

У сучасних умовах господарювання однією з важливих проблем постає саме нестача ресурсів. Це стосується і транспортних підприємств. Потреба в ресурсах та її задоволення можливе лише за рахунок пошуку нових шляхів та джерел утворення, а також напрямів раціонального використання за допомогою залучення нових партнерів у процесі надання транспортних послуг.

Наведена нижче таблиця демонструє тенденції зміни ресурсних можливостей підприємств за всіма видами транспорту в їх кількісному вираженні за період 2013–2014 рр.

Як видно з показників, що наведені в цій таблиці, обсяги власних фінансових ресурсів підприємств різних видів транспорту є недостатніми для розроблення та впровадження інновацій для забезпечення якісних змін у їхній діяльності. За звичайних умов на розвиток та покращення функціонування підприємств транспортної галузі витрачається значна частина коштів з їх чистого прибутку, але, на жаль, за умови збитковості більшої частини транспортних підприємств необхідні інвестиції є неможливими.

Таблиця

Ресурсне забезпечення суб'єктів транспортної інфраструктури у 2013–2014 рр.

Види транспорту та транспортної діяльності	Роки	Показники, млн грн		
		Запаси товарно-матеріальних цінностей	Залишкова вартість основних засобів, нематеріальних активів, інвестиційної нерухомості	Знос основних засобів
Авіаційний, у тому числі	2013	2476,1	4916,2	3760,8
	2014	2568,1	4443,0	4990,7
пасажирський	2013	247,9	1637,1	1097,6
	2014	233,5	1488,1	2006,9
вантажний (авіаційний, космічний)	2013	2228,2	3279,1	2663,2
	2014	2334,6	2954,9	2983,8
Наземний (без урахування трубопровідного), у тому числі	2013	2633,9	40927,7	986 179,6
	2014	3154,5	48 289,5	1 163 161,9
пасажирський	2013	398,4	20 934,8	30 817,3
	2014	415,4	26 252,3	35 161,3
вантажний	2013	2235,5	19 992,9	955 362,3
	2014	2739,1	22 037,2	1 128 000,6
Водний, у тому числі	2013	204,4	1260,9	2559,3
	2014	291,1	1286,8	2580,9
пасажирський	2013	38,8	150,0	10,6
	2014	44,9	166,7	11,1
вантажний	2013	165,6	1110,9	2548,7
	2014	246,2	1120,1	2569,8
Допоміжна діяльність у сфері транспорту	2013	6020,8	100 796,9	3 364 604,2
	2014	6780,9	110 445,8	4 134 946,3

Для вирішення наявних проблем підвищення конкурентоспроможності транспортної галузі необхідно знайти нові шляхи нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств, методи підвищення ефективності їх діяльності і функціонування відповідно до основних стратегічних напрямків розвитку транспорту.

Беручи до уваги сучасні тенденції розвитку національних господарських систем, слід визначити такі пріоритетні цілі транспортного сектору економіки України:

- оновлення основних засобів та нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств;
- удосконалення та модернізація рухомого складу;
- розбудова транспортної інфраструктури.

Державна участь у процесах фінансування технологічного оновлення транспортних підприємств пов'язана з реалізацією інноваційних проектів у сфері транспорту, крім того, для прискорення їх здійснення повинна передбачатися реальна можливість заохочення приватного капіталу на засадах концесії чи державно-приватного партнерства та інших форм співробітництва держави з приватними структурами за умов позитивних результатів спільного підприємництва. Перспективи розвитку напрямків нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств пов'язуються з удосконаленням системи транснаціональних магістралей, інших об'єктів транспортної галузі, систем змішаного зв'язку, а також внутрішніх водних шляхів і національних автомагістралей, що включаються у світову транспортну систему.

Сьогодні актуальною є потреба в забезпеченні розроблення стратегій розвитку державно-приватного партнерства у транспортній галузі, в якій потрібно точно розмежува-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ти участь державного та приватного секторів у процесі проектування, фінансування, будівництва, модернізації об'єктів транспортних підприємств; чітко окреслити напрями бюджетної підтримки, критерії розподілення ризиків, засади підготовки фахівців приватно-державної співпраці.

З метою пошуку потенційного інвестора необхідно поглибити співпрацю з потужними вітчизняними та закордонними інвестиційними організаціями, поширити інформацію відносно стратегічних рішень та практичних впроваджень у процесі державно-приватного співробітництва, створити сприятливі умови для інвесторів.

Погоджуючись із пропозиціями науковців Національного інституту стратегічних досліджень щодо розвитку транзитного потенціалу України, цільними будуть розроблення та впровадження довгострокової стратегії розвитку транзиту територією України та державної цільової програми розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів з урахуванням пріоритетів європейської інтеграції відповідно до положень і норм ЄС. Необхідно також створити правове підґрунтя для активного розвитку мультимодальних та інтермодальних перевезень та їх інтеграції з європейською мультимодальною мережею (TEN-T).

Особливо важливою в нарощуванні виробничого потенціалу транспортних підприємств вважається соціальна складова. Йдеться про забезпечення кожному громадянину ефективної, безпечної, стійкої транспортної системи, яка б забезпечувала високу якість транспортних послуг для кожного споживача і була б добре збалансованою з національними інтересами країни в цілому. Необхідно зазначити, що значну увагу в Україні варто приділити інноваціям на транспортних підприємствах, які мають стати «рушійною силою» транспортної політики нашої держави. Для досягнення цього необхідно виконати такі завдання [8]:

- запровадження та реалізація програми моніторингу технологій, що створена слідувати за новітніми розробками, які є перспективними без транспортної галузі;
- інноваційне оновлення рухомого складу та розвиток технологій, освоєння ринків;
- активізація наукових досліджень та сприяння розвитку науково-фахового потенціалу у транспортній сфері.

Сучасний етап розвитку України вимагає нових важелів економічного реформування, у тому числі визначення конкретних пріоритетів розвитку вітчизняних транспортних підприємств в умовах глобалізації, створення промислової інфраструктури й умов для розвитку конкуренції та активізації ініціативи приватного сектору, а також нарощування виробничого потенціалу підприємств транспортної сфери.

Найважливішими умовами розвитку та ефективного функціонування транспортного комплексу є збалансованість і самодостатність, що дає змогу забезпечувати його здатність своєчасно й адекватно реагувати на зміну потреб економіки і населення у транспортних послугах, визначаючи напрями й міру концентрації зусиль на вирішенні основних стратегічних завдань розвитку транспортного комплексу відповідно до довгострокових соціально-економічних і геополітичних пріоритетів України.

Реалізація стратегічних напрямків розвитку транспортних підприємств забезпечить інтеграцію вітчизняного транспортного комплексу в європейську та світову транспортні системи; активізацію інвестиційної діяльності у сфері транспорту; підвищення якості транспортних послуг; модернізацію матеріально-технічної бази; прискорення розвитку транспортної інфраструктури; вдосконалення системи безпеки функціонування транспорту; розширення можливостей для участі вітчизняних перевізників на міжнародному ринку транспортних послуг; активізацію розвитку інтермодальних і мультимодальних перевезень; мінімізацію негативного впливу транспорту на навколишнє середовище.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Для збільшення ефективності використання та нарощування виробничого потенціалу транспортних підприємств економічно обґрунтованим стратегічним кроком є створення транспортно-логістичних кластерів на потенційно сприятливих територіях, активізація державно-приватного партнерства.

Формування стратегії розвитку транспортного комплексу як міжгалузевої системи і фактора становлення регіональних економічних кластерів здійснюється за такими принципами:

- відповідності спрямованості стратегічних завдань соціально-економічного розвитку регіону та країни в цілому;
- підтримки стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, пов'язаних єдиними транспортними шляхами (транспортно сполучених регіонів);
- орієнтованості на кластерний тип регіонального розвитку;
- пріоритетності соціальної спрямованості розвитку транспортного комплексу.

В умовах новітніх викликів, глобалізації, зростання конкуренції, впровадження та розвитку кластерів і кластерних технологій вважається одним із перспективних засобів забезпечення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки.

Ефективність кластерної моделі досягається за рахунок інноваційності, розвитку взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення взаємообміну інформацією, знаннями, ноу-хау. В умовах глобалізації та інтеграції до ЄС процеси реформування економіки України повинні супроводжуватися формуванням нового типу відносин між суб'єктами господарювання, а також розвитком нових механізмів реалізації їх економічних інтересів, одним з яких і є кластеризація.

Мережевий характер розвитку сучасної економіки з підвищеною роллю транспортно-інфраструктурної складової в забезпеченні конкурентоспроможності територій зумовлює необхідність кластерних форм організації бізнесу на ринку транспортних послуг. Проте кінцевою метою стає більш повна реалізація виробничого потенціалу кластерно-логістичних структур транспортного ринку і підвищення конкурентоспроможності всіх учасників кластера за рахунок: ефекту масштабу, спільних проектів, доступу до специфічних матеріальних і людських ресурсів, обміну знаннями, технологіями. Головною ж перевагою використання таких підходів стає можливість досягнення значного економічного ефекту за рахунок скорочення, як мінімум, на 30–40 % сукупних логістичних витрат у дистрибуції під час транспортування, зберігання та розподілу товаро-матеріальних потоків на основі оптимізації логістичних схем доставки, що впливає на ціни й конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світових ринках.

Транспортно-логістичний кластер дозволяє:

- розвивати базові термінально-логістичні структурні елементи на основі формування вантажопереробних терміналів, термінально-складських комплексів багатопільового призначення, що надають усю сукупність складських митних та супроводжуваних послуг;
- підвищувати конкурентоспроможність транспортних коридорів;
- скорочувати частку транспортних витрат у валовому внутрішньому продукті;
- забезпечувати кооперацію та інтеграцію малих і середніх логістичних організацій – транспортних, експедиторських, складських та ін. у загальну логістичну систему;
- адаптувати внутрішні структури і зовнішні бізнес-зв'язки до умов мінливого середовища.

Як специфічна організаційна форма транспортно-логістичний кластер створюється з метою підвищити ефективність управління технологічними ланцюгами переміщення вантажопотоків від постачальників сировини, виробничих структур до споживачів, взаємодіючих у межах єдиного потокового процесу, сприяючи розвитку і росту логістичного

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

потенціалу певної території. Транспортно-логістичні кластери включають у себе комплекс інфраструктури та компаній, що спеціалізуються на зберіганні, супроводженні й доставці вантажів і пасажирів. Кластер може включати також організації, що обслуговують об'єкти портової інфраструктури, компанії, що спеціалізуються на морських, річкових, наземних, повітряних перевезеннях, логістичні комплекси та інші. Транспортно-логістичні кластери розвиваються в регіонах, що мають значний транзитний потенціал.

Транспортно-логістичні кластери формуються з урахуванням конкретної соціально-економічної ситуації, що складається на конкретній території, а також перспектив її розвитку. Необхідний детальний аналіз наявних можливостей і обмежень у процесі розроблення механізмів функціонування певного кластера, де слід підкреслити, що у створенні та подальшому розвитку транспортно-логістичних кластерів важливу роль мають відігравати державні структури та науково-дослідні організації, які сприяють більш точному визначенню стратегії розвитку кластера та його раціонального складу. Транспортно-логістичний кластер здатний забезпечити зв'язок між економічними суб'єктами за рахунок переміщення вантажопотоків у часі і просторі. Переміщення потоків неможливо без розвинутих інформаційних комунікацій, у зв'язку з чим принцип комунікаційної єдності, що передбачає наявність єдиного інформаційного простору, повинен лежати в основі формування транспортно-логістичних кластерів. Здатність кластера до збереження своїх якостей та структури під впливом зовнішніх факторів визначається таким поняттям, як цілісність. Взагалі цілісність кластера характеризується взаємопов'язаністю, взаємозалежністю підприємств, що входять до нього, відносно відокремленістю від зовнішнього середовища. Цілісність кластера відображається через досягнення певного рівня розвитку, оскільки інтеграція транспортних підприємств сприяє формуванню нових властивостей кластера як системи. При цьому отримується синергетичний ефект. Результати діяльності підприємств, що входять до кластера, обумовлені і властивостями кластера в цілому. Структура кластера, в якій координаційно-логістичний центр об'єднує всі транспортні підприємства, нарощуючи їх виробничий потенціал, орієнтуючи їх на надання якісних транспортних послуг, не підвищуючи тарифи на перевезення і не збільшуючи власні витрати, є однією з найважливіших відображень цілісності, об'єднання підприємств у систему для реалізації спільної мети – максимізації прибутку.

Партнерство організацій у кластері, ефективне використання їхніх можливостей, застосування кооперації та конкуренції створило потенціал, що перевищує суму потенціалів окремих складових. Отриманий таким чином синергетичний ефект проявляється в тому, що компанії і фірми виграють за рахунок можливості обмінюватися позитивним досвідом і знижувати витрати, спільно використовуючи ті самі послуги та постачальників.

Висновки і пропозиції. Кластерний підхід спрямований на формування й ефективне використання виробничого потенціалу транспортних підприємств, на забезпечення сталого та безпечного функціонування транспортної системи, гарантовано й ефективно задовольняє попит на перевезення пасажирів і вантажів та спирається на оновлену систему пріоритетів. Акцент повинен бути зроблений на структурні зміни, на вдосконалення правових, економічних та адміністративних механізмів, що приводять до стійкого якісного розвитку транспортної системи.

Список використаних джерел

1. *Базиліук А. В.* Системно-діалектичний підхід до аналізу транспортних кластерів / А. В. Базиліук, О. І. Хоменко // *Управління проектами, системний аналіз і логістика.* – 2012. – № 10. – С. 358–364.
2. *Єрмакова О. А.* Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі : монографія / О. А. Єрмакова. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 221 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. *Лифар В. В.* Організаційно-правові аспекти формування територіального кластера в регіоні / В. В. Лифар // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 2. – С. 188–195.
4. *Озерська Г. В.* Транспортно-логістичні кластери як основа реалізації транскордонного співробітництва / Г. В. Озерська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 126–129.
5. *Онищенко О. В.* Етапи організації транспортно-логістичного ядра кластерної структури / О. В. Онищенко // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2013. – № 2. – С. 78–81.
6. *Парубець О. М.* Економіко-організаційні принципи взаємодії суб'єктів транспортних мереж / О. М. Парубець // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – С. 18–22.
7. *Портер М. Э.* Конкуренция : пер. с англ. / М. Э. Портер. – М. : Вильямс, 2000. – 495 с.
8. *Сич М. Є.* Кластерно-логістична модель розвитку національного ринку транспортних послуг / М. Є. Сич, О. В. Бойко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2014. – № 4. – С. 25–29.
9. *Стійкий розвиток регіонів України на базі кластеризації (теоретико-методологічний аспект)* / [ред. К. Ф. Ковальчука та ін.]. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2012. – 280 с.
10. *Тураева М. О.* Транспортная инфраструктура стран Центральной Азии в условиях современной регионализации : доклад. – М. : Институт экономики РАН, 2014. – 62 с.
11. *Хоменко І. О.* Автомобільний транспорт у зовнішньоекономічній діяльності регіону / І. О. Хоменко, Є. М. Сич // Збірник наукових праць Київського університету економіки і технологій транспорту. Серія «Економіка і управління». – К. : КУЕТТ, 2004. – Вип. 5. – С. 169–180.
12. *Хоменко І. О.* Методичні підходи до формування транспортних кластерів у контексті регіональної стратегії розвитку / І. О. Хоменко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки» : зб. наук. праць. – Чернігів : ЧДТУ, 2011. – № 4 (54). – С. 238–242.
13. *Хоменко І. О.* Потенціал розвитку просторово-господарської структури транспортного ринку регіону / І. О. Хоменко, Є. М. Сич // Збірник наукових праць Київського університету економіки і технологій транспорту. Серія «Економіка і управління». – К. : КУЕТТ, 2005. – Вип. 7. – С. 72–83.
14. *Хоменко І. О.* Системоутворюючі фактори регіонального розвитку / І. О. Хоменко, Є. М. Сич // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки» : зб. наук. праць. – Чернігів : ЧДТУ, 2007. – № 31. – С. 79–83.
15. *Хоменко І. О.* Формування та розвиток транспортних кластерів: теорія і практика / І. О. Хоменко. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 203 с.
16. *Якименко Н. В.* Розвиток транспортно-логістичного-промислових кластерів регіонів України / Н. В. Якименко, С. П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 63–69.
17. *Cluster Observatory* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.clusterobservatory.eu/index.html>.
18. *Cluster policy in Europe* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.clusterobservatory.eu/system/modules/com.gridnine.opencms.modules.eco/providers/getpdf.jsp?uid=100146>.
19. *Enright M. J.* Survey on the Characterization of Regional Clusters: Initial Results / M. J. Enright // Working Paper, Institute of Economic Policy and Business Strategy: Competitions Program, University of Hong Kong, 2000. – 25 p.
20. *Ketels C.* Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies / C. Ketels, G. Lindqvist, O. Solvell. – Stockholm : Center for Strategy and Competitiveness ; 1-st ed., 2006. – 38 p.
21. *Sorensen S. Y. et al.* EMCC case studies. Transport&Logistics sector: Padborg cluster, Denmark. Copenhagen : Danish Technological Institute, 2008. – 362 p.
22. *Torregrosa A.* Valenciaport logistic cluster. Valencia: Foundation Valenciaport, 2004. – 247 p.
23. *World Economic Forum, 2014.* The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/node/145867>.

УДК 330.338:633

А.В. Лісовий, д-р екон. наук

Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦТВА**А.В. Лисовой**, д-р экон. наук

Национальный университет государственной налоговой службы Украины, г. Ирпень, Украина

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РАСТЕНИЕВОДСТВА**Andrii Lisovyi**, Doctor of Economics

National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF REGULATION OF INNOVATION DEVELOPMENT OF CROP INDUSTRY

Розглянуто основні теоретико-методологічні засади регулювання інноваційного розвитку рослинництва. Досліджено чотири типи інновацій, які сприяють ефективному виробництву продукції рослинництва. Проведено узагальнення факторів інноваційного розвитку, що дозволили виявити пріоритетні напрямки вдосконалення системи державного стимулювання та підтримки інноваційного розвитку рослинництва.

Ключові слова: рослинництво, інноваційний розвиток, організаційно-економічне забезпечення, інноваційні процеси, конкурентоспроможність, економічний розвиток, ринкове середовище.

Рассмотрены основные теоретико-методологические основы регулирования инновационного развития растениеводства. Исследованы четыре типа инноваций, которые способствуют эффективному производству продукции растениеводства. Проведено обобщение факторов инновационного развития, которые позволили выявить приоритетные направления совершенствования системы государственного стимулирования и поддержки инновационного развития растениеводства.

Ключевые слова: растениеводство, инновационное развитие, организационно-экономическое обеспечение, инновационные процессы, конкурентоспособность, экономическое развитие, рыночная среда.

The article describes the main theoretical and methodological framework governing the development of innovative plant. Four types of innovations that contribute to effective crop production are studied. Factors of innovative development that have identified priority areas for improving the system of state support and stimulate innovation of crop are generalized.

Key words: crop, innovative development, organizational and economic support, innovative processes, competitiveness, economic development, market environment.

Постановка проблеми. Рослинництво відіграє провідну роль у соціально-економічній політиці України. Основою інноваційного розвитку рослинництва повинно стати впровадження нової техніки та технології вирощування різних аграрних культур. Важливим завданням формування та функціонування ефективного інноваційного розвитку рослинництва є визначення особливостей регулювання та специфіки управління в умовах ринкового середовища та орієнтацію на європейські ринки збуту.

Аналіз світового досвіду дозволив виявити, що державна регіональна політика більшості країн спрямована на створення сприятливих умов для розвитку виробництва продукції рослинництва. Зокрема, у країнах з перехідною економікою державна політика спрямована на становлення формувань ринкового типу через надання фінансової допомоги та створення спеціальних структур щодо інформаційно-консультаційного забезпечення в підгалузі. В розвинутих країнах світу сформована комплексна система підтримки рослинництва, в якій домінують економічні (інноваційні) методи регулювання. Серед цих методів виділяють пільгове оподаткування, фінансово-бюджетну, фондову та зовнішньоекономічну підтримку інноваційного розвитку.

Таким чином, на сьогодні не повністю розкритими залишаються теоретико-методологічні засади вдосконалення методів та підходів управління інноваційним розвитком у рослинництві, якими є стратегічне планування, системний та ситуаційний підходи, що передбачають аналіз зовнішнього середовища і вироблення відповідних рекомендацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження організаційно-економічного забезпечення рослинництва зробили такі зарубіжні та вітчизняні вче-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ні-економісти, як: С.І. Баран, Н. Бейнтема, Р. Бірнер, О.І. Волков, Е. Волтерс, О.І. Дацій, Л.П. Дідере, К.А. Елліот, М.М. Ільчук, І.О. Іртишева, М.Ю. Коденська, М.Х. Корецький, Г.М. Лебідь, Л. Рейнолдс, М.А. Садиков, Б.О. Сенів, О.В. Скидан та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах обмежених фінансових і матеріальних ресурсів для забезпечення подальшого розвитку рослинництва потрібні значні інноваційні рішення та їх інвестиції. Важливим моментом є визначення напрямів вкладання коштів та вибору технології, які виражають економічну політику держави в підгалузі рослинництва, що формується на довготривалій період. Проте слід зазначити, що водночас залишаються не повністю розкритими та систематизованими питання методологічних засад регулювання інноваційного розвитку рослинництва.

Мета статті. Головна мета цієї роботи полягає в уточненні та поглибленні теоретико-методологічних підходів, розробленні положень і рекомендацій щодо обґрунтування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку рослинництва.

Виклад основного матеріалу. Нинішня економічна ситуація в інноваційному розвитку рослинництва виникла через неефективне використання наявного потенціалу розвитку тієї чи іншої організаційної структури – насамперед, інноваційна складова.

За умови повної реалізації можливостей інноваційного розвитку рослинництво матиме значно кращі ринкові позиції у сфері діяльності національної економіки.

Впровадження інноваційного виробництва дозволить значно знизити нормативні затрати на продукцію, яка виробляється. Це особливо важливо під час орієнтації діяльності держави на зовнішні ринки продажу продукції, тому що продукція рослинництва є недосить конкурентоспроможною саме через домінування в її випуску затратних, не ресурсозберігаючих технологій.

Водночас, світова практика ведення ефективної інноваційної діяльності в цій сфері побудована на постійному впровадженні наукоємних, високотехнологічних виробництв.

В умовах жорсткої конкуренції на аграрному ринку продукції, сировини і продовольства перевагу отримує та галузь, яка зможе запропонувати максимально низьку ціну (відносно конкурентів) на свою продукцію. А низька ціна досягається завдяки зменшенню собівартості виробництва.

Сьогодні вже не виробництво диктує умови на аграрних ринках і визначає ціну реалізації своєї продукції, а навпаки, підприємство реалізує продукцію за цінами, що складаються на ринку через збалансування попиту і пропозиції, як на окремі групи товарів, так і в цілому на вироблену та спожиту в рослинництві продукцію і сировину.

Проблема ефективного використання науково-технічних досягнень інновацій у рослинництві завжди була досить актуальною, але так до кінця і не вирішеною.

У період глобальної трансформації всієї економічної системи наявні вертикальні та горизонтальні зв'язки між господарськими суб'єктами, їх жорстка ієрархічна підпорядкованість зазнають швидких і незворотних змін, тому основними інноваційно-стратегічними рисами рослинництва в ринкових умовах є ефективне використання природних ресурсів та біологічних особливостей нових або значно покращених видів рослинництва.

Розвиток інноваційної діяльності, в рослинництві зокрема, залежить від багатьох факторів, серед яких основним є інституційне забезпечення, призначення якого у створенні інституціональних умов функціонування та регулювання інноваційного процесу як системи організаційно-економічних відносин.

В умовах конкурентного ринку інновації – головний чинник суспільного прогресу. Наявність негативів у інституційно-правовому забезпеченні гальмує розвиток інноваційної діяльності за будь-яких умов, обмежуючи можливості зростання економіки. Головними проблемами, що ускладнюють розвиток інновацій у рослинництві, є фактичне спрямування державної політики на закріплення моделі економіки, яка ґрунтується на

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

низьких технологічних укладах, і слабкий розвиток ринкових інститутів, що продукує стагнацію та консервацію середовища.

У сучасних умовах існує необхідність подолання кризових явищ у цій підгалузі, що сприятиме відновленню інноваційних процесів, зростанню ефективності й конкурентоспроможності виробництва інноваційної продукції рослинництва. За рахунок активізації інноваційних процесів у рослинництві та створенні умов для організації та управління інноваційною діяльністю можливий ефективний розвиток галузевих інновацій, який нині ускладнений нерозвиненістю інноваційної інфраструктури та незадовільним фінансовим станом.

Під інноваційним процесом у рослинництві розуміють систему заходів щодо проведення комплексу наукових досліджень та розробок, створення інновацій, їх освоєння з метою максимізації доходів і підвищення конкурентоспроможності продукції рослинництва на основі зниження витрат і підвищення її якості, що забезпечує прискорене економічне зростання та розширене відтворення підгалузі.

Інновації в рослинництві ми визначаємо як кінцевий результат впровадження нової або вдосконаленої продукції, техніки, технології, сорту, організації виробництва, системи його управління з метою одержання різних видів ефекту та забезпечення процесу розширеного відтворення [4].

Більшість учених вважають, що розвитку рослинництва сприятимуть чотири типи інновацій:

- селекційно-генетичні (створення нових сортів і гібридів рослин, стійких до шкідників та несприятливих до факторів навколишнього середовища);
- техніко-технологічні (створення нової техніки, добрив, засобів захисту рослин; розроблення нових технологій оброблення культур, що відповідають сучасним вимогам екологізації виробництва; розроблення нових ресурсозберігаючих технологій виробництва, зберігання і перероблення продукції);
- організаційно-управлінські та економічні (нові форми організації та управління в рослинництві, організації та мотивації праці; формування науково-технічного кадрового потенціалу; вироблення нових концепцій, стратегій, форм і механізмів інноваційного розвитку);
- соціально-екологічні (комплексний розвиток сільських територій; поліпшення умов життя, праці та відпочинку населення; забезпечення сталого виробництва екологічно чистої продукції).

Стосовно інноваційних процесів у рослинництві, як показали дослідження багатьох науковців, необхідно виділяти чотири основні групи факторів інноваційного розвитку: технологічні, технічні, біологічні та організаційно-економічні.

Технологічні фактори – фактори, що використовують удосконалені технології вирощування інноваційних видів культур, що призводить до зниження їх собівартості, а отже, і до зростання конкурентоспроможності вітчизняного рослинництва.

Технічні фактори – фактори, що охоплюють удосконалення наявних і створення нових типів машин, механізацію та автоматизацію в рослинництві, впровадження сучасної техніки й освоєння нових джерел енергії, які визначають якість виробничого процесу та його результативність.

Біологічні фактори – фактори, що полягають у використанні процесів росту, розвитку та продукування рослин.

Узагальнення факторів інноваційного розвитку дозволили виявити пріоритетні напрямки вдосконалення системи державного стимулювання та підтримки інноваційної підтримки рослинництва (рис. 1).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

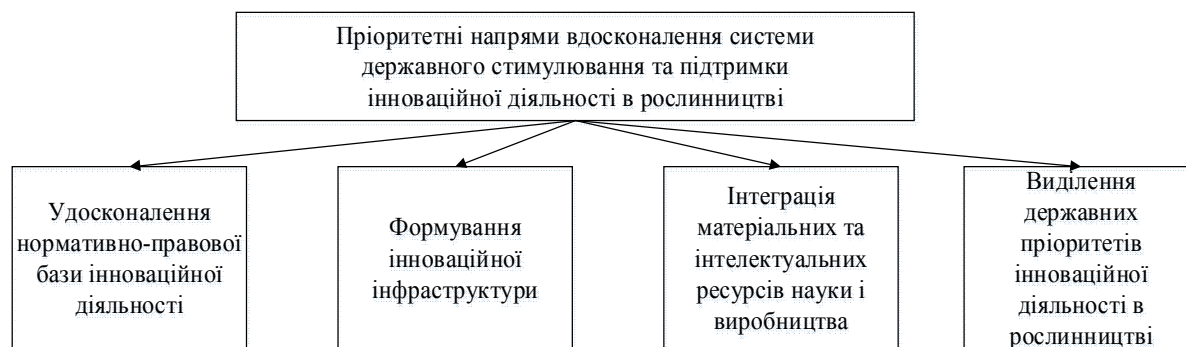

Рис. 1. Пріоритетні напрями вдосконалення системи державного стимулювання та підтримки інноваційної діяльності в рослинництві

До удосконалення нормативно-правової бази інноваційної діяльності, формування інноваційної інфраструктури в рослинництві можна віднести такі фактори: інтеграція матеріально-технічних та інтелектуальних ресурсів галузевої науки, освіти і виробництва; організація підготовки та перепідготовки інноваційних кадрів, створення ринку галузевих інновацій та ін.

Дієвими механізмами та інструментами реалізації цих напрямків є податкові пільги, пряма державна підтримка інноваційної діяльності з бюджетів різних рівнів, створення та розвиток системи інформаційно-консультаційної підтримки інновацій, участь у створенні та підтримка функціонування галузевих венчурних фондів і компаній [1].

Об'єктом інноваційних змін в рослинництві є його внутрішнє та зовнішнє середовище.

Середовище функціонування інновацій у рослинництві являє собою сукупність послідовних взаємопов'язаних інноваційних процесів, для кожного з яких характерні різні типи інноваційних продуктів.

До найбільш поширених видів інновацій у рослинництві належать використання нових видів ресурсів, матеріально-технічних засобів (зокрема, вдосконалення вже наявних та впровадження нових) та технологій [2].

У процесі регулювання інноваційної діяльності в рослинництві потрібно сформувати програму інноваційного розвитку рослинництва (рис. 2), яка включає в себе такі етапи:

- оцінювання ефективності використання інвестованого капіталу, який формується у процесі реалізації інвестиційного проекту та вихідної інвестиції; проект визнається ефективним, якщо забезпечується повернення вихідної суми інвестицій і необхідна прибутковість для інвесторів, що надали капітал;
- інвестування капіталу, яке так само як і грошові потоки, які генеруються цим капіталом, приводяться до теперішнього часу або до певного розрахункового року (який, як правило, передреє початку реалізації проекту);
- дисконтування капітальних вкладень і грошових потоків, які проводяться за різними ставками дисконту та визначаються залежно від особливостей інвестиційних проектів; під час визначення ставки дисконту враховуються структура інвестицій і вартість окремих складових капіталу.

Формування програми інноваційного розвитку являє собою складову системи інвестування підприємств рослинництва та знаходиться на початковому етапі свого становлення, оскільки перспективи її розвитку залежать від багатьох факторів, насамперед, від фінансової стабілізації та інвестиційного потенціалу національної економіки.

У свою чергу, забезпечення підгалузі рослинництва позиковими коштами має бути виправданим і економічно ефективним. Це визначає необхідність проведення конкурсу інвестиційних проектів і формування «Регіональної інвестиційної програми» (РІП).

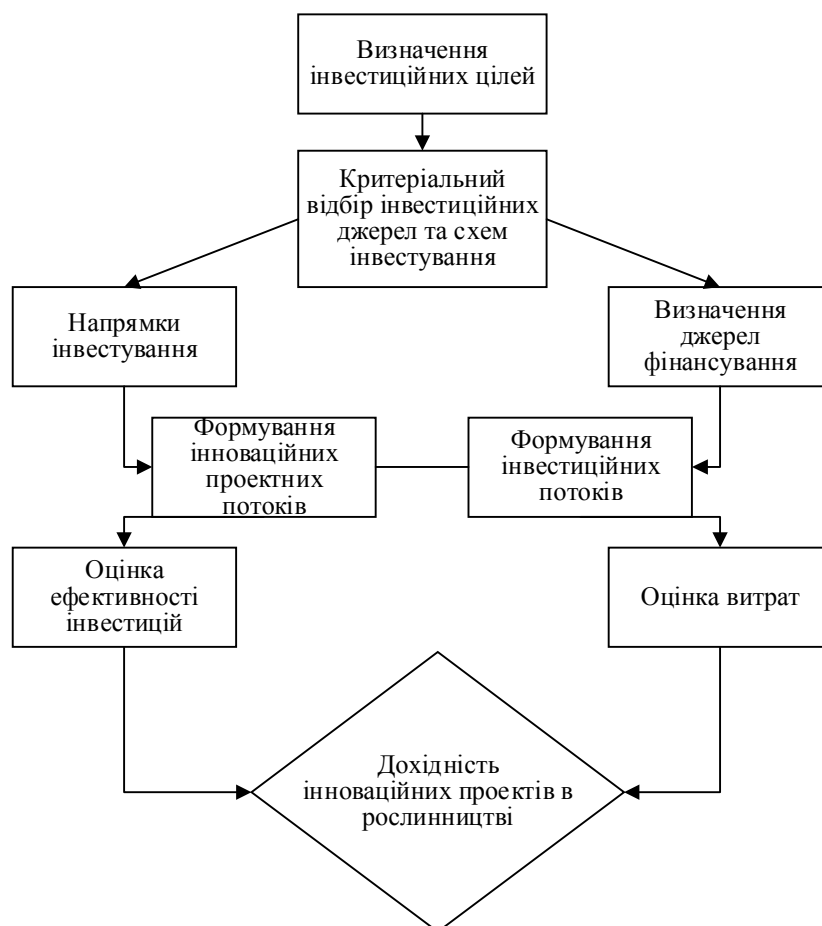

Рис. 2. Формування програми інноваційного розвитку рослинництва

Проекти, включені в РПП, надалі повинні мати пріоритети під час надання різних форм державної підтримки.

Проекти, які подаються та претендують на включення в інвестиційну програму, повинні:

- передбачати впровадження передових технологій, розвиток сировинної бази, розвиток транспортної інфраструктури регіону (мати такі показники ефективності):
- позитивний чистий дисконтований дохід, індекс прибутковості проекту більше одиниці, внутрішню норму прибутковості проекту (бюджетної ефективності) вище вартості кредитних (бюджетних) коштів, залучених на реалізацію проекту;
- мати погодження проекту – міжвідомчої комісії з розміщення продуктивних сил на території регіону, позавідомчої екологічної експертизи проектно-кошторисної документації;
- мати високу ступінь опрацьованості визначення ринку збуту продукції рослинництва (обов'язкове підтвердження довгостроковими договорами на поставку продукції, або укладенням спеціалізованих організацій); певні джерела залучення позабюджетних інвестицій (у тому числі підтвердження наявності власних коштів у розмірі не менше 20 % для проектів, пов'язаних з капітальними вкладеннями), досягнуту домовленість з конкретними інвесторами і погоджені умови інвестування; проведення переговорів з потенційними інвесторами на рівні адміністрації регіону.

Підприємства, що претендують на включення в РПП, не повинні мати простроченої заборгованості перед регіональним бюджетом та не повинні знаходитися в стадії реорганізації, ліквідації або банкрутства; мати програму реформування підприємства, не мати простроченої заборгованості до бюджетів усіх рівнів і позабюджетних фондів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

РІП впливає на формування і використання регіонального та місцевих бюджетів. Це відображається в її бюджетній ефективності, оцінювання якої включає визначення бюджетного ефекту. Модель регіональної інвестиційної програми повинна відображати взаємозв'язок економічних інтересів основних учасників програми, рух фінансових потоків між бюджетами різних рівнів, банками, інвестиційними установами, іншими інвесторами та підприємствами, які реалізують інвестиційні проекти у складі регіональної інвестиційної програми.

Таким чином, інноваційний розвиток у рослинництві – це системно організований процес, що пронизує науково-технічні (інноваційні), виробничі, маркетингові та збутові етапи виготовлення нового продукту, який спрямований на задоволення конкретних суспільних потреб національної економіки.

Вирішення всіх першорядних завдань, що стоять перед підгалуззю рослинництва, можливо тільки за рахунок організації інноваційного розвитку на основі зваженої інноваційної політики [5].

До основних напрямків інноваційної політики належать:

- підтримка створення та освоєння інновацій;
- забезпечення правового регулювання інноваційного розвитку аграрних підприємств;
- розвиток ефективних форм партнерства і кооперації, формування організаційно-економічних структур;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності;
- розвиток міжнародного співробітництва в галузі інновацій.

Інноваційний розвиток у рослинництві передбачає комплексне використання наукомістких факторів виробництва технологічної, організаційної, економічної та управлінської сферах для забезпечення стабільно високої конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках. Під час формування основних напрямів інноваційного розвитку рослинництва головне – комплексність, тобто участь в інноваційному процесі всіх суб'єктів інноваційного циклу (розробників ідей, підприємців, інвесторів та ін.).

Необхідно враховувати, що інноваційна діяльність може бути «нежиттєздатним типом поведінки» тільки за умов прийнятних витрат процесу освоєння інновацій. Деякі види інновацій потребують великих фінансових коштів, і, отже, підприємства змушені витратити значні фінансово-інвестиційні ресурси, брати кредити і входити в зону підвищеного фінансового ризику.

Висновки і пропозиції. Узагальнення та аналіз наявних визначень і трактувань інновацій та інноваційної діяльності дозволили адаптувати їх до використання в підгалузі рослинництва. Під інноваціями в рослинництві пропонується розуміти кінцевий результат розроблення і впровадження нової або вдосконаленої продукції, техніки, технології, організації виробництва та системи управління з метою отримання економічного, інноваційного, соціального та екологічного ефектів для забезпечення стійкого процесу розширеного відтворення. Інноваційна діяльність у рослинництві являє собою систему заходів щодо організації наукових розробок, спрямованих на створення та фінансування інновацій, їх впровадження у виробництві з метою максимізації доходів та підвищення конкурентоспроможності продукції рослинництва за рахунок витрат, підвищення її якості та обсягів виробництва продукції, що забезпечить прискорене економічне зростання національної економіки. Аналіз і класифікація всіх складових інноваційного процесу дозволили виявити пріоритетні напрямки інноваційного розвитку рослинництва, до яких увійшли вдосконалення системи селекції культур, освоєння ресурсозберігаючих технологій, застосування техніко-технологічної модернізації вироб-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ництва, розроблення та реалізація механізмів посилення державної підтримки і стимулювання інноваційної діяльності в рослинництві.

Список використаних джерел

1. *Зубець М.* Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві : [монографія] / М. Зубець. – К. : Аграрна наука, 2009. – 192 с.
2. *Інноваційна діяльність в аграрній сфері та інституціональний аспект* : монографія / [П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
3. *Пріоритети інноваційного розвитку АПК України* : наукова доповідь / А. Е. Юзефович, Д. Ф. Крисанов ; ред. В. М. Трегобчук. – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 56 с.
4. *Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь* / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
5. *Стеченко Д. М.* Інноваційні форми регіонального розвитку : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : Вища шк., 2002. – 254 с.

УДК 339.17:005.6

Н.С. Барабаш, канд. екон. наук

М.О. Никонович, канд. екон. наук

А.О. Міщенко, канд. екон. наук

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

АЛГОРИТМІЗАЦІЯ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ ЗА КРИТЕРІЯМИ ЯКОСТІ ЙОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Н.С. Барабаш, канд. екон. наук

М.А. Никонович, канд. екон. наук

А.А. Мищенко, канд. екон. наук

Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев, Украина

АЛГОРИТМИЗАЦИЯ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛИЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ ПО КРИТЕРИЯМ КАЧЕСТВА ЕГО МЕНЕДЖМЕНТА

Nataliia Varabash, PhD in Economics

Maryna Nykonovych, PhD in Economics

Anna Mishchenko, PhD in Economics

Kyiv National University of Trade and Economic, Kyiv, Ukraine

ALGORITHMIZATION OF TRADE ENTERPRISE'S ECONOMIC ACTIVITY ANALYSIS BY THE CRITERIONS OF THE QUALITY OF ITS MANAGEMENT

Обґрунтовано доцільність оцінювання якості менеджменту торговельного підприємства за критерієм економічної доданої вартості EVA. Установлено, що ефективність менеджменту обумовлює належний рівень економічної безпеки на торговельному підприємстві. Запропонований алгоритм забезпечить ідентифікацію торговельних підприємств, які створюють/можуть створювати для досліджуваного підприємства загрозу випередження інтегрального показника конкурентоспроможності.

Ключові слова: торговельне підприємство, конкурентоспроможність, економічне зростання, EVA, рівень економічної безпеки, менеджмент.

Обосновано необходимость оценивания качества менеджмента торгового предприятия по критериям экономической добавленной стоимости EVA. Определено, что эффективность менеджмента обуславливает необходимый уровень экономической безопасности на торговом предприятии, которые создают/могут создавать предприятию угрозу опережения интегрального показателя конкурентоспособности.

Ключевые слова: торговое предприятие, конкурентоспособность, экономический рост, EVA, уровень экономической безопасности, менеджмент.

The necessity of evaluating the quality of management of trade enterprise on the criteria of economic value added EVA is justified. the required level of trade enterprise's economic security is determined by the management efficiency. The proposed algorithm provides identification of trade enterprises which create / can create the advancing of integral index of competitiveness.

Key words: trade enterprise, competitiveness, economic growth, EVA, the level of economic security, management.

Постановка проблеми. Необхідною умовою забезпечення стабільного функціонування підприємств на ринку у перспективі є чітке окреслення критеріїв якості менеджменту, цільове орієнтування, на які обумовлюватимуть ефективність господарської діяльності підприємств як гарант його економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності менеджменту підприємств досліджувалось багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема: Ж.-Ж. Ламбен, О. Ларіонова, Т. Котуранова, Г. Козаченко, Дж. Мартін та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вирішення завдань комплексного компаративного аналізу в сукупності має забезпечувати певну результативність, яка й характеризуватиме ефективність менеджменту торговельного підприємства. Нарощування конкурентних переваг як основних умов функціонування підприємства серед конкурентів, посилення рівня конкурентоспроможності як основного показника господарської діяльності підприємства у бізнес-середовищі забезпечуються налагодженими алгоритмами торговельного підприємства.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Метою статті є визначення та обґрунтування ключових методичних напрямків здійснення комплексного компаративного аналізу діяльності підприємства торгівлі за критеріями якості його менеджменту.

Виклад основного матеріалу. У західноєвропейських країнах оцінювання економічного зростання підприємства часто ототожнюють із визначенням економічної доданої вартості EVA (economic value added), яка характеризує ефективність діяльності підприємства з позицій його власників. По суті EVA відображає нарощування вартості підприємства, необхідне для забезпечення його подальшого господарювання, і розраховується:

$$EVA = (P - T) - IC \cdot WACC = NP - IC \cdot WACC = \left(\frac{NP}{IC} - WACC \right), \quad (1)$$

де P – прибуток від операційної діяльності;
 T – податки та інші обов'язкові платежі;
 IC – інвестований у підприємство капітал;
 $WACC$ – середньозважена вартість капіталу;
 NP – чистий прибуток.

$$EVA = \left(\frac{NP}{IC} - WACC \right) \cdot IC = (ROI - WACC) \cdot IC, \quad (2)$$

де ROI – рентабельність капіталу, інвестованого в підприємство.

При цьому $WACC$ необхідно розраховувати за такою формулою:

$$WACC = PЗК \cdot dЗК + PВК \cdot dBК, \quad (3)$$

де $PЗК$ – вартість залученого капіталу;
 $dЗК$ – частка залученого капіталу в капіталі підприємства;
 $PВК$ – вартість власного капіталу;
 $dBК$ – частка власного капіталу в капіталі підприємства.

Інформаційне наповнення показника EVA є дуже важливим для інвесторів, від яких залежить функціонування переважної більшості підприємств, не здатних власними ресурсами забезпечувати свою господарську діяльність. Так, EVA дозволяє дати відповідь на запитання інвесторів підприємства: який вид фінансування (власне чи залучене) та який розмір капіталу необхідний для отримання відповідного прибутку. Це питання є дуже важливим у стратегії нарощування конкурентних переваг та зміцнення інтегрального показника конкурентоспроможності торговельного підприємства, виступаючи свого роду гарантом досягнення таких цілей у перспективі.

Сутність EVA полягає в тому, що цей показник відображає додавання вартості до ринкової вартості підприємства та оцінювання ефективності його менеджменту завдяки визначенню, як саме підприємство оцінюється ринком.

Концепція EVA використовується західними компаніями як довершений інструмент вимірювання ефективності їх діяльності загалом та видами. Водночас EVA є індикатором якості управлінських рішень, які обумовлюють ефективність менеджменту підприємства загалом. Постійна позитивна величина EVA свідчить про збільшення вартості підприємства, тоді як негативна – про її зниження.

Так, для ПрАТ «Фуршет» при $WACC=13,1\%$ економічна додана вартість становить $EVA = -1024,9$ тис. грн. За такими результатами спостерігається зменшення ринкової вартості ПрАТ «Фуршет», що відповідно, негативно характеризує ефективність його менеджменту.

Якщо показник EVA розглядається як критерій ефективності менеджменту торговельного підприємства, то основним завданням є підвищення його значень. Для цього достатньо за допомогою виділення складових формули (2) (відкоректований прибуток,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

інвестований капітал, вартість капіталу) побудувати дерево цілей підприємства і розподілити відповідальність за їх досягнення.

Варто зазначити, що значення показника EVA під час здійснення комплексного компаративного аналізу господарської діяльності торговельного підприємства не є вирішальним критерієм інформаційно-аналітичного забезпечення під час прийняття управлінських рішень, орієнтованих на нарощування конкурентних переваг та збільшення інтегрального показника конкурентоспроможності торговельного підприємства. Це пояснюється різноспрямованістю результатів таких досліджень. Визначення EVA в системі комплексного компаративного аналізу характеризує наближеність торговельного підприємства до досягнення основної його мети – економічного зростання. Важливо враховувати стратегічний характер досягнення мети економічного зростання торговельного підприємства та інформаційну короткостроковість показника EVA. Мається на увазі, що негативне значення EVA в поточному періоді не перешкоджає економічному зростанню підприємства в перспективі.

Під ефективністю менеджменту торговельного підприємства у системі комплексного компаративного аналізу слід розуміти таке управління, яке забезпечує ефективність господарської діяльності за всіма її векторами та підвищення конкурентоспроможності підприємства у ринковому середовищі. Виходячи з таких трактувань, можна стверджувати, що ефективність менеджменту обумовлює відповідний рівень економічної безпеки на торговельному підприємстві. При цьому $EVA > 0$ характеризує позитивний стан економічної безпеки, а $EVA < 0$, відповідно, свідчить про наявність загроз економічної безпеки.

Таргет-спрямування досягнення лідерських позицій на ринку змушує торговельні підприємства вдаватися до всіляких заходів для залучення якомога більшої кількості клієнтів, партнерство з якими забезпечує підприємству ділову та ринкову активність, примноження економічних вигод, економічне зростання. Беручи до уваги суб'єктивний характер здійснення господарської діяльності численними підприємствами-конкурентами, основною метою яких є нарощування конкурентних переваг для підвищення власних позицій у бізнес-середовищі, виникають певні невирішені питання, що породжують загрози для подальшого господарювання. Будь-які прояви факторів загрози щодо стабільності подальшого функціонування підприємства в економічній літературі досліджується під категорією «економічної безпеки». Єдиного підходу серед вітчизняних та зарубіжних учених щодо трактування цього поняття не існує. Тому, пристосовуючи контекст дефініції до предметної області комплексного компаративного аналізу, під економічною безпекою торговельного підприємства пропонується розглядати сукупність контрольованих умов, сприятливих для здійснення поточної господарської діяльності та досягнення стратегічних цілей підприємства.

Досліджуючи суть економічної безпеки торговельного підприємства, необхідно чітко окреслити фактори, вплив яких обумовлює її стан. Торговельне підприємство функціонує у бізнес-середовищі як відкрита система, яка знаходиться під впливом численних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Відповідно, економічна безпека торговельного підприємства має сприяти забезпеченню контрольованості впливу цих факторів. Тобто вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на господарську діяльність обумовлює стан економічної безпеки торговельного підприємства.

Вплив внутрішніх факторів знаходить своє відображення на ефективності менеджменту підприємства. У разі позитивного впливу факторів внутрішнього середовища спрацьовує індикатор $EVA > 0$, який свідчить про налагодженість і скерованість дій системи менеджменту торговельного підприємства у процесі забезпечення оперативного та перспективного управління. Негативний вплив факторів внутрішнього середовища

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

визначається $EVA < 0$, який характеризує наявність певних суперечностей та конфліктних ситуацій у системі менеджменту торговельного підприємства у частині розроблення альтернативних управлінських рішень та їх реалізації.

Акцентування уваги на мінімізацію негативного впливу лише зовнішніх факторів є некоректним у разі досягнення стратегічних цілей торговельного підприємства. Адже саме налагодженість системи менеджменту торговельного підприємства є запорукою прийняття ефективних управлінських рішень щодо його стратегічного розвитку: зміцнення інтегрального показника конкурентоспроможності, який гарантує лідерське позиціонування підприємства на ринку для подальшого економічного зростання.

Особливу загрозу для економічної безпеки торговельного підприємства становить вплив факторів зовнішнього конкурентного середовища, обумовлений фактичними або ймовірними управлінськими діями інших учасників ринків, спрямованих на завоювання лідерських позицій на певному сегменті ринку. Мається на увазі, досягнення іншими підприємствами основних цілей господарської діяльності: нарощування конкурентних переваг та зміцнення конкурентоспроможності. Сукупність таких дій конкурентів може спричинити зниження стану захищеності торговельного підприємства та призвести до значних фінансових втрат, після чого підприємство змушене буде скоординувати ресурсний потенціал на відновлення попереднього стану господарської діяльності та на попередження банкрутства, а зміцнення конкурентоспроможності в такому випадку буде другорядною метою. Так, у конкурентів з'являються можливості стрімкого посилення власних конкурентних позицій за рахунок тимчасової зміни цільового спрямування господарської діяльності торговельного підприємства.

Волатильний характер господарської діяльності торговельних підприємств у динамічній конкурентній боротьбі створює певні невирішені питання щодо забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства у процесі зміцнення його конкурентоспроможності. У зв'язку з цим виникає необхідність кількісного виміру рівня економічної безпеки торговельного підприємства для формування відповідних висновків щодо формування його подальшої управлінської стратегії підприємства.

Адаптовуючи класичну формулу розрахунку сукупного критерію економічної безпеки підприємства до розробленої системи показників комплексного компаративного аналізу за векторами господарської діяльності торговельного підприємства, отримуємо:

$$k_{EB} = \sum_{i=1}^n L_i \cdot d_i, \quad (4)$$

де L_i – значення локального показника конкурентоспроможності за i -им вектором господарської діяльності;

d_i – питома вага i -го вектора складової інтегрального показника конкурентоспроможності;

n – кількість векторів господарської діяльності торговельного підприємства.

За локальними показниками конкурентоспроможності за векторами господарської діяльності та інтегральними показниками конкурентоспроможності (табл. 1) розраховуємо сукупний критерій економічної безпеки торговельних підприємств.

Таблиця 1

Локальні показники конкурентоспроможності за векторами господарської діяльності та інтегральні показники конкурентоспроможності торговельних підприємств

Підприємства	L_1	L_2	L_3	L_4	L_5	I
«Фуршет»	10,52	8619,19	227,25	4,76	0,56	560,6
«Сільпо»	12,83	9998,31	223,76	5,44	0,68	562,1
«Фора»	10,01	7732,01	207,34	4,12	0,47	523,1
«АТБ»	10,84	8232,11	221,01	4,47	0,54	538,9

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Градація значень рівня економічної безпеки в економічній літературі не розроблена, оскільки вибір критеріїв є довільним індивідуально для кожного підприємства. Тому значення розрахованого для ПрАТ «Фуршет» не має ніякої інформаційної значущості для системи менеджменту. Проте сутність комплексного компаративного аналізу, в системі якого досліджується рівень економічної безпеки підприємства, апіорі передбачає порівняння отриманого результату з аналогічними результатами досліджуваних торговельних підприємств. Для ідентифікації рівня економічної безпеки ПрАТ «Фуршет» відносно конкурентів розраховуємо сукупний критерій економічної безпеки (на основі табл. 1) для ТОВ «Сільпо», ТОВ «Фора» та ТОВ «АТБ» (табл. 2).

Таблиця 2

Сукупний критерій економічної безпеки торговельних підприємств

«Фуршет»	«Сільпо»	«Фора»	«АТБ»
132570,41	177933,57	114370,07	125,48

Результати встановленого рівня економічної безпеки для торговельних підприємств у системі комплексного компаративного аналізу свідчать про домінування над ПрАТ «Фуршет» за цим критерієм ТОВ «Сільпо». Такі результати не є критичними для діяльності ПрАТ «Фуршет», проте вимагають негайних досліджень на предмет встановлення причин недостатнього рівня. При цьому для максимального виявлення всіх наявних та ймовірних загроз економічної безпеки ПрАТ «Фуршет» доцільно аналізувати в такому напрямі не лише ТОВ «Сільпо» як лідера, а й інші торговельні підприємства, що досліджувались раніше.

Оскільки критеріями оцінювання економічної безпеки торговельних підприємств були обрані вектори господарської діяльності (ресурсозабезпечення, витрат, навантаженості, фінансової стійкості і платоспроможності, рентабельності), то ідентифікація причин недостатнього рівня має здійснюватися саме в їх розрізі. Мова йде про детальний аналіз кожного вектора господарської діяльності ПрАТ «Фуршет» на предмет виявлення серед них найбільш вразливих до впливу конкурентів. Для цього нами пропонується застосувати ідентифікацію ризиків у системі комплексного компаративного аналізу як дієвого методичного інструменту виявлення наявних та ймовірнісних загроз в оперативному та перспективному аспектах відповідно. Основним завданням при цьому є ідентифікація торговельних підприємств, які створюють/можуть створювати для ПрАТ «Фуршет» загрозу випередження інтегрального показника конкурентоспроможності. Для отримання релевантної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства, актуальним є ідентифікація ризикотворчих векторів господарської діяльності тих торговельних підприємств, які на попередньому етапі були визначені ризиковими для конкурування ПрАТ «Фуршет». Лише в такому випадку може йти мова про дієвість системи економічної безпеки торговельного підприємства, яка забезпечує загалом ефективність його менеджменту.

Таким чином, ефективність менеджменту торговельного підприємства обумовлює реалізація окремих досліджень у системі комплексного компаративного аналізу, серед яких:

- розрахунок економічної доданої вартості підприємства EVA як гаранта його економічного зростання;
- встановлення стану економічної безпеки відповідно до EVA;
- визначення сукупного критерію економічної безпеки підприємств-конкурентів.

Послідовне виконання дій розробленого алгоритму дозволить торговельному підприємству не лише досягати поставлених цілей в аспекті зростання конкурентоспроможності, а й побудувати ефективну систему менеджменту у такий спосіб, що забезпечував би збільшення економічної доданої вартості підприємства.

Висновки і пропозиції. Стрімкі ринкові еволюції породжують певні ризикові питання і вимагають постійного оновлення наявного методичного інструментарію управління економічними процесами. У таких умовах забезпечення належного рівня економічної безпеки торговельного підприємства є запорукою його подальшого функціонування та досягнення лідерських позицій у конкурентному середовищі. Усвідомлюючи всі негативні наслідки, які може зумовити низький рівень економічної безпеки, необхідно оптимізувати всі критерії ефективності менеджменту для уникнення кризових ситуацій на підприємстві, коли його стратегічні цілі зміцнення конкурентоспроможності та економічного зростання змінюють вектор на відновлення власної господарської діяльності для можливості подальшого функціонування.

Запропонований алгоритм оцінювання економічної доданої вартості та економічної безпеки у системі комплексного компаративного аналізу, на нашу думку, забезпечить належний рівень ефективності менеджменту торговельного підприємства. А своєчасність та чітка скерованість дій системи менеджменту на поліпшення результативних показників її ефективності забезпечить, у свою чергу, нові конкурентні переваги, дуже необхідні у конкурентному функціонуванні торговельного підприємства у бізнес-середовищі.

Список використаних джерел

1. *Козаченко Г. В.* Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
2. *Котуранова Т. В.* Управління ринковою вартістю торговельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Т. В. Котуранова. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – 20 с.
3. *Ламбен Ж.-Ж.* Менеджмент, ориентированный на рынок : пер. с англ. / Ж.-Ж. Ламбен ; под ред. В. Б. Колчанова. – СПб. : Питер, 2004. – 800 с. – (Серия «Классика МВА»).
4. *Ларионова Е.* Экономическая добавленная стоимость [Электронный ресурс] / Е. Ларионова // Бух. вести. – 2003. – № 3. – Режим доступа : <http://www.vmgroupp.ru/publications/public11.htm>.
5. *Мартін Дж. Д.* VBM – управління, що базується на вартості. Корпоративна відповідь революції акціонерів : пер. з англ. / Дж. Д. Мартін, Вільям Дж. Петті ; за наук. ред. О. Б. Максимової, Ю. Шарипової. – Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2006. – 272 с.

УДК 631:155

О.В. Митяй, канд. екон. наук

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЯК СКЛАДОВА В УПРАВЛІННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ АПК

О.В. Митяй, канд. экон. наук

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, г. Умань, Украина

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ В УПРАВЛЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

Oksana Mytiai, PhD in Economics

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

INNOVATION AS A COMPONENT IN THE MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS IN AGRICULTURAL SECTOR

Розглянуто сучасні тенденції пріоритетних напрямів удосконалення механізму управління інноваційними процесами у межах забезпечення конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, агропромисловий комплекс, управління.

Рассмотрены современные тенденции приоритетных направлений совершенствования механизма управления инновационными процессами в рамках обеспечения конкурентоспособности предприятий агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, конкурентоспособность, агропромышленный комплекс, управление.

The article reviews current trends the priorities of improving the mechanism for managing innovation processes within the provision of competitive agricultural enterprises.

Key words: innovations, innovative activity, competitiveness, agriculture, management.

Постановка проблеми. Головною закономірністю розвитку економіки та її найважливішого сектору – агропромислового комплексу – є інтеграція в постіндустріальне товариство і перехід до нової якості економічного зростання. Ключовими факторами успіху підприємств АПК у сучасних умовах повинні стати: прикладні дослідження, оновлення продуктивних сил і технологій, модернізація засобів виробництва, реалізація резерву науково-технічного потенціалу, підйом конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, всемірне вдосконалення виробничої і соціальної інфраструктури агропромислового комплексу, розвиток творчого потенціалу людей. Інноваційні процеси повинні визначати успіх підприємств з позицій соціальної значущості агропромислового комплексу в економіці регіону і країни. Найважливішими чинниками досягнення високого рівня конкурентоспроможності залишається концентрація виробництва, розвиток виробництва нових видів продукції, всемірне підвищення якості продукції (послуг), що випускається, і стимулювання становлення нових потреб. У зв'язку з тим, що для багатьох інноваційних рішень знадобляться великі інвестиції, велика частина інновацій з'явиться на великих підприємствах агропромислового комплексу. Сільське господарство як найважливіша сфера діяльності – це своєрідний і яскравий приклад інновації, воно вимагає когнітивної рухливості. Специфіка сільськогосподарської праці полягає в тому, що вона вимагає поєднання природничо-наукових і соціальних знань. Сільське господарство породило нові складні проблеми і чергові інновації, соціальні, економічні і технологічні одночасно. Подальший розвиток соціального розшарування, політичних структур, торгових зв'язків і принципів управління – все це виникло як результат проблем, які були породжені введенням цієї сфери діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що в агропромисловому комплексі країни і регіону намітилися позитивні тенденції, цей сектор істотно програє за показниками, що визначають конкурентоспроможність аграрного виробництва.

Отже, розроблення в цьому напрямку були і залишаються актуальними. Особливу увагу привертають праці таких авторів: В. Алексійчука, В. Андрійчука, П. Гайдуцького,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

І. Гришової, О. Гудзь, С. Кваши, В. Кужеля, М. Дем'яненка, Ю. Коваленка, І. Лукінова, М. Маліка, П. Мостового, В. Нелепи, А. Павленка, Б. Пасхавера, П. Саблука, Л. Сороки, Г. Черевка, А. Шеремети, В. Шморгуна, Л. Худолія, В. Юрчишина [1–11] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Такі дослідження потребують комплексного підходу до вивчення, теоретичного і методологічного осмислення, обґрунтування і практичного впровадження наукових розробок у галузі інноваційної діяльності як складової в управлінні конкурентоспроможністю підприємств АПК.

Мета статті. Головною метою цієї статті є обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення механізму управління інноваційними процесами у межах забезпечення конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. Впродовж останніх років народне господарство розвивалося, в основному, за рахунок зростання обсягів виробництва в низькотехнологічних сферах економічної діяльності. Цю проблему підтверджують і міжнародні організації.

Рейтинг України значно знизився за трьома складовими: макроекономічна стабільність (-15 пунктів), рівень розвитку фінансового ринку (-21 пункт) і оснащеність новими технологіями (-15 пунктів). Відповідно до даних щорічного глобального рейтингу сприяння веденню бізнесу Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації, Україна посіла 145-е місце [3].

Як свідчить світова практика, процес економічної глобалізації, а також ринкова орієнтація економіки України вимагають приведення в дію взаємозалежних техніко-технологічних, організаційно-економічних і управлінських чинників ефективного освоєння у виробництві науково-технічних досягнень. Інноваційний чинник стає вирішальним для виходу національної економіки з депресивного стану, забезпечення її постійного розвитку, зниження залежності держави від імпорту, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції і збільшення експортного потенціалу країни.

Представлені результати досліджень мають безпосереднє відношення і до АПК, ситуація в якому може бути охарактеризована як кризова. Сталося падіння обсягів виробництва, погіршали показники відновлення продукції, яка випускається підприємствами аграрного сектору, відзначається надзвичайно низький рівень інноваційної активності. Галузь виявилася неконкурентоспроможною на світовому ринку.

Треба визнати, що Україна в порівнянні з розвиненими країнами істотно відстає за основними показниками ефективності виробництва: продуктивність праці, техніко-технологічне забезпечення, енергоємність, врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність худоби. При цьому слід зазначити, що використання потенціалу національного АПК не відповідає його можливостям. Тут доречно згадати останні роки радянського періоду, коли Україна щорічно виробляла зерна – 51–52 млн т, м'яса – 6,5 млн т, молока – 24,5 млн т, цукру – 6,5 млн т [1]. Для порівняння, нині: виробництво зерна – 39,2 тис. т, м'яса – 2,9 тис. т, молока – 11,3 тис. т.

На початку ринкових реформ в Україні їх організатори виходили з тези про те, що роль держави повинна зводитися до мінімуму. У першій половині 90-х рр. в аграрному секторі ця мета була досягнута: сільськогосподарські підприємства, фермерські й особисті підсобні господарства фактично почали функціонувати поза межами державного регулювання. Аналіз засвідчив, що однією з головних причин відставання сільськогосподарства і всього АПК України є відсутність науково обґрунтованої системи інноваційного забезпечення функціонування галузі. Навіть наявний інноваційний потенціал агропромислового комплексу використовується в межах 10 %.

Відсутність заходів державного протекціонізму, незатребуваність виробництвом наукових розробок (до 50 %) призвели до згорання інноваційної інфраструктури в АПК.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглядаючи зарубіжний досвід, найбільш цінним, на наш погляд, є інноваційне забезпечення аграрного сектору в США. Попри те, що у світі немало країн зі сприятливішими для ведення сільського господарства кліматичними умовами, саме США були і залишаються ведучою аграрною державою світу. Пояснюється це особливостями державної політики США, спрямованої на всемірне сприяння формуванням АПК, у тому числі на інноваційну підтримку.

Зростання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції в США і країнах Західної Європи забезпечується за рахунок реалізації досягнень науково-технічного прогресу. Сукупні витрати на наукові дослідження, пов'язані з розвитком сільського господарства, становлять у США близько 4 млрд дол. В Україні для забезпечення розвитку аграрної науки необхідно щорічно виділяти з державного бюджету кошти в сумі не менше 1,7 %, а в перспективі – 2,3–2,5 % вартості продукції, виробленої в агропромисловому комплексі. Нині цей показник не перевищує 0,4 % [1].

Зважаючи на специфіку розвитку вітчизняного агропромислового комплексу й особливості функціонування та розташування аграрних наукових установ, виділяється проблема детального розроблення концепції створення і розвитку інноваційних структур, сферою інтересів яких буде сільське господарство. Організаційно-управлінський чинник діє у тому випадку, коли фірми інтегруються з науковими установами, центрами, університетами тощо, внаслідок чого виникають нові організаційні форми, які забезпечують розвиток інноваційної діяльності. До них відносяться: технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, регіональні науково-промислові комплекси, науково-технічні центри, спеціалізовані підрозділи підприємства (творчі бригади, проектні групи), венчурні фірми та ін.

Забезпечити сучасну інноваційну політику в змозі тільки добре навчені кадри. Вони повинні мати знання у галузі правової охорони і використання інтелектуальної власності, вміння прогнозувати комерційний потенціал нових розроблень, володіти навичками управління фінансами і знати весь процес просування інноваційних технологій на ринку. Тому не буде перебільшенням сказати, що запорукою ефективного інноваційного процесу є якісна освіта. Для того, щоб «виростити» інноваційно активного господарюючого суб'єкта, держава повинна вже сьогодні створити умови для творчого зростання, щоб не зменшити роль інтелектуального потенціалу у сфері агропромислового виробництва.

Не викликає сумніву, що для реалізації інноваційної діяльності потрібно великі інвестиції. На жаль, більшість сільськогосподарських товаровиробників, не маючи власних ресурсів, не можуть скористатися кредитами.

Дослідження багатьох учених свідчать про те, що майже половина сільськогосподарських підприємств взагалі не вкладала до 2007 року інвестицій, а значить і не фінансувала свою інноваційну діяльність. Серед основних «інноваційних» напрямів вкладення коштів – придбання нової сільськогосподарської техніки. В інші інновації, такі як механізація й автоматизація робіт, впровадження нових технологій, енергозбереження, підвищення безпеки праці і навчання персоналу, засоби, вклали тільки 1–3 % сільськогосподарських підприємств. Підприємствами не приділяється увага таким важливим для їх нормального функціонування питанням, як розвиток системи збуту, механізація й автоматизація робіт, впровадження новітніх технологій, енергозбереження, навчання персоналу. Очевидно, що на вирішення цих проблем не дає можливості зосередитися, головним чином, постійний недолік засобів. Проте, на нашу думку, це викликано недоліком уваги з боку керівників підприємств, від яких і залежить вирішення інвестиційних проблем.

Таким чином, у результаті дослідження ділової активності сільськогосподарських підприємств можна зробити такий висновок: на стан інвестування в сільському господарстві постійно негативно впливають ті ж чинники, які існують в інших сферах еко-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

номіки, а саме: недолік засобів (у 48–51 % господарств) і високі процентні ставки кредитів (38–42 % господарств).

Причому нині вплив першого з вищезгаданих факторів зменшився (відсоток підприємств скоротився до 48 %), а другого – зріс (на 42 %), що можна пояснити високим урожаєм і, як наслідок, поліпшенням фінансового стану сільгоспвиробників, а також кризисом у банківській системі. Менше впливають на процеси інвестування в сільськогосподарстві труднощі з отриманням довгострокових кредитів (15–22 % упродовж трьох років, причому в 2010 р. зафіксоване найвище з цих значень) і побоювання створювати заборгованість (15 % у 2010 р. проти 10–13 % у попередні роки).

Розвиток інноваційного потенціалу відбувається завдяки припливу приватного капіталу в аграрну сферу при відповідній державній підтримці.

Механізм інвестиційного забезпечення інновацій на рівні окремих підприємств реалізується за трьома основними напрямками: мобілізація власних джерел фінансування інновацій; державна підтримка інноваційних ініціатив; створення привабливих умов для залучення у галузь приватних інвесторів [2].

Характеризуючи сучасний стан інвестиційної діяльності підприємств України, слід зазначити, що проблема формування джерел інвестування програм інноваційного розвитку сьогодні стоїть надзвичайно гостро і посилюється значною потребою в інвестиційних ресурсах для структурної перебудови економіки, модернізації підприємств і створення інноваційної продукції. Основним видом інноваційно-інвестиційного напрямку є вкладення коштів сільськогосподарських підприємств у техніко-технологічний розвиток. Ця особливість інноваційних процесів у сільськогосподарських підприємствах обумовлена потребою в оновленні їх матеріально-технічної бази, відпрацьований ресурс якої становить 70–80 %. Якщо раніше щороку Україна купувала 10–12 тисяч зернозбиральних комбайнів і стільки ж списувала, маючи загалом 115–117 тисяч комбайнів, то нині на селі 40–44 тисячі фізично і матеріально застарілих комбайнів [1].

На нашу думку, інноваційна діяльність підприємств агропромислового комплексу має бути підпорядкована досягненню головної мети: максимально повне задоволення вимог споживачів до кількості та якості продукції, що випускається, при мінімально можливих витратах на її розроблення і виробництво з одночасним забезпеченням її безпеки як у виготовленні, так і у споживанні.

Звертаючись до понятійного апарату, слід зазначити, що інновація – це процес, спрямований на розроблення і впровадження сучасних технологій, нових, адекватних ринковим умовам господарювання організаційних форм і методів управління, нових джерел економічної вартості [3]. Категорія інновацій тісно пов'язана з таким поняттям, як інноваційний процес, що є сукупністю процедур і засобів, за допомогою яких наукове відкриття, ідея перетворюються на економічне, соціальне й освітнє нововведення, що є одним з найголовніших завдань забезпечення конкурентоспроможності [2].

Конкурентоспроможність підприємства АПК – це його здатність здійснювати прибуткову господарську діяльність в умовах конкурентного ринку, яка забезпечується вмілим використанням організаційно-управлінських, науково-технічних, економічних, виробничих, маркетингових й інших засобів ведення ефективної господарської діяльності.

Характеризує конкурентоспроможність підприємства АПК і можливість його адаптації до змінних умов конкуренції. Йдеться про комплекс інтелектуальних, техніко-економічних і організаційно-економічних характеристик, що визначають успіх підприємства на ринку, здійснення реінжинірингу і формування керівного впливу на конкурентоспроможність. Конкурентоспроможними є ті підприємства, де якнайкраще організовано виробництво і збут товару, ефективніше управління фінансами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Показниками конкурентоспроможності підприємства можуть бути фінансово-економічні показники його діяльності, такі як фондвіддача, рентабельність продажів, поточний коефіцієнт ліквідності, коефіцієнт оборотності обігових коштів, рентабельність активів, рентабельність продукції, коефіцієнт завантаження виробничих потужностей, а також такі, як інвестиційна привабливість, технологічність і екологічність виробництва, займана підприємством частка ринку і т. ін. [4].

Таким чином, конкурентоспроможність підприємств АПК – це властивість об'єкта системи АПК і його сервісу, що характеризується мірою реального або потенційного задоволення їх конкретній потребі в порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на цьому товарному ринку.

Нами були проаналізовані головні чинники: складові – руйнівний для підприємств АПК і конкурентоспроможності сільських регіонів зворотний зв'язок і визначальні – зростання економічного, соціального й екологічного безладу в агропромисловій сфері, послаблення соціальної і конкурентоспроможної організації сільських регіонів.

Якість реалізованих нововведень істотно залежить від того, як організований інноваційний процес, організація якого є найважливішим елементом механізму управління. Проведений аналіз організації інноваційної діяльності на підприємствах агропромислового комплексу дозволив виявити недоліки, що проявляються зазвичай у таких основних формах:

- потенційно ефективні інновації не впроваджуються або впроваджуються зі значною затримкою в часі, внаслідок чого не використовується можливість отримати корисний ефект від їх використання;
- впроваджуються інновації, які не мають необхідного інноваційного потенціалу, внаслідок того, що допускаються помилки в оцінюванні корисності;
- не впроваджуються інновації, які вимагають значно більших витрат, ніж очікувалося під час ухвалення рішення про їх впровадження;
- нерідко інновації впроваджуються не тому, що вони можуть забезпечити корисний ефект, а тому, що вони модні;
- впровадження інновацій не дає очікуваного результату в силу явного або прихованого опору з боку працівників підприємства;
- впровадження інновацій не дає очікуваного результату через недосконалу організацію їх розроблення і реалізації;
- впровадження інновацій не забезпечує очікуваного ефекту внаслідок того, що терміни їх розроблення і реалізації виявляються значно більшими, ніж планувалося.

Подібне дослідження дозволило обґрунтувати елементи майбутньої стратегії управління конкурентоспроможністю і стійким розвитком підприємств АПК, орієнтованою на створення економічних умов для мобілізації чинників з урахуванням вжиття заходів державного регулювання та проведення обґрунтованої протекціоністської політики, спрямованої на впровадження інновацій.

У пропонованій стратегії основні соціально-екологічні вимоги до моделі стійкого розвитку регіональних підприємств АПК припускають необхідність її зв'язку зі стратегією продовольчої безпеки, розглядаючи останню не як стратегію «збереження і виживання», а як стратегію «стабілізації» і «стійкого розвитку» [6].

За наявної системи господарювання економічний регіон (область) вступає в економічний оборот не як цілісна економічна система, що має свою логіку розвитку, своє місце в народногосподарському комплексі країни, а як конгломерат економічно не пов'язаних між собою виробничих і підприємницьких структур, а кожне підприємство або формування не пов'язані з інтересами цього регіону в цілому. Це, природно, породжує органічні недоліки у використанні природних багатств і виробничо-економічного потенціалу

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

окремих економічних регіонів, а також заважає їх соціальному й економічному розвитку і процвітання, якнайповнішому використанню їх можливостей і резервів.

Слід зазначити, що у разі, коли підприємство опирається на власні ресурси, йому потрібна співпраця з іншими підприємствами, що мають у розпорядженні базові технології, але й такі, що не мають інвестицій і досвіду масового виробництва. У межах агропромислового комплексу цей елемент інноваційної діяльності має велике значення [7]. Здійснюватися така співпраця може за такими напрямками: інвестиції в науково-дослідну роботу; надання управлінської допомоги; виділення незалежного підприємства у разі появи попутних, непрофільних технологій; об'єднання переваг і можливостей великого та малого підприємств; створення самостійного підрозділу, який розробляє нетрадиційну технологію з великою перспективою і високим ризиком.

Водночас, для реалізації інноваційних проектів потрібна активізація інвестиційної політики. Тоді як інвестиційний процес у сільському господарстві продовжує відставати від інших галузей реального сектору.

Для забезпечення всебічної інтенсифікації та підвищення ефективності агропромислового виробництва необхідно вдосконалювати систему і методи управління використанням резервів інвестиційного потенціалу АПК регіону. Одним з найважливіших засобів цього є системне виявлення і використання резервів підвищення ефективності інвестиційного потенціалу агропромислового виробництва.

На нашу думку, відродження підприємств АПК можливе тільки на основі впровадження інноваційних технологій і вдосконалення управління інноваційними процесами. Нами запропоновані два основні напрями організації ефективного управління інноваційним процесом:

– інтеграція всіх стадій інноваційного проекту в єдиний безперервний процес, зміна структури всіх рівнів управління і координація зв'язків між ними по вертикалі і горизонталі. Такі доцентрові тенденції виникають за необхідності консолідації ресурсів підприємства для виконання конкретного великомасштабного завдання;

– виділення управління інноваційними процесами в самостійний об'єкт управління, тобто відособлення інноваційних структур від підрозділів, що виконують традиційні функції.

Висновки і пропозиції. Зростаюча роль інноваційного чинника і пов'язані з цим перспективи отримати, у прийнятні терміни, очікуваний економічний ефект не дають можливості розраховувати на швидкі результати через ситуацію, яка склалася в АПК з впровадженням, практичним використанням новітніх наукових розробок і їх масовим використанням.

Для вирішення цієї проблеми потрібні інституціональні механізми державного регулювання АПК. Істотним інститутом підтримки інноваційної діяльності й одним з напрямів, стимулюючих розвиток інноваційних процесів в АПК на регіональному рівні, може бути створення обласних фондів підтримки інноваційної діяльності, що формуються як з бюджетних джерел, так і за рахунок відрахувань підприємств АПК регіону.

Отже, необхідно сформулювати регіональний фонд інноваційних пропозицій, що дозволяє потенційним інвесторам орієнтуватися в можливостях вигідного вкладення капіталу в ефективні проекти АПК регіону.

Таким чином, для того, щоб інноваційний розвиток агропромислового виробництва відповідав своєму призначенню і приносив очікувані результати, потрібне всебічне і повноцінне її забезпечення, яке дозволить змінити наявний інертний і навіть регресивний характер цього процесу.

Інноваційний шлях розвитку АПК України не має альтернативи, проте нинішній його стан не відповідає вимогам сучасної глобалізованої економіки. Основними пробле-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

мами підвищення інноваційної активності в АПК є відсутність серйозної державної підтримки інституційного середовища, кризові явища в сільському господарстві, дефіцит фінансових коштів, труднощі кредитування. При цьому слід зазначити великий потенціал галузей АПК у перспективі з позиції посилення ролі інновацій в їх діяльності.

Список використаних джерел

1. *Алексійчук В. М.* Кредитне обслуговування АПК, досвід та напрямки розвитку / В. М. Алексійчук. – К. :ІАЕ, 1998. – 91 с.
2. *Гришова И. Ю.* Анализ рынка птицеводства в контексте конкурентоспособности пищевой промышленности Украины / И. Ю. Гришова // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2014. – Вып. 3. – С. 53–60.
3. *Гришова И. Ю.* Инновационная модель развития предприятий молокоперерабатывающей отрасли / И. Ю. Гришова, И. А. Крюкова // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – 2014. – № 1. – С. 20–24.
4. *Гудзинський О. Д.* Управління результативністю діяльності підприємств (теоретико-методологічний аспект) : монографія / О. Д. Гудзинський, Н. В. Гайдамака, С. М. Судомир. – К., 2011. – 175 с.
5. *Гудзь О. Є.* Сучасний вимір конкурентоспроможності аграрної сфери: виклики та перспективи / О. Є. Гудзь, О. С. Степасюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент та бізнес» / редкол. : Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К. : ВЦ НУБіПУ, 2010. – Вип. 154, ч. 2. – С. 81–87.
6. *Гуторова І. В.* Використання рейтингових оцінок для аналізу конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / І. В. Гуторова // Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент». – 2010. – № 6/1 (41). – С. 80–85.
7. *Єрмаков О. Ю.* Методологія економічного дослідження організаційних форм виробництва / О. Ю. Єрмаков // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 31–37.
8. *Кваша С. М.* Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н. Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99–104.
9. *Кужель В. В.* Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / В. В. Кужель, І. Ю. Гришова, В. А. Замлинський // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 201–206. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.
10. *Піддубний І. О.* Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : навч. посіб. / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна ; за ред. І. О. Піддубного. – Х. : ІНЖЕК, 2004. – 264 с.
11. *Черевко Д. Г.* Конкурентоспроможність переробних підприємств АПК України в умовах її членства в СОТ / Д. Г. Черевко // Вісник СНАУ. – 2009. – № 4 (35). – С. 118–123.

УДК 338.22:005.95/.96

Т.П. Панюк, канд. екон. наук

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ**Т.П. Панюк**, канд. экон. наук

Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно, Украина

ЗНАЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ**Tetiana Paniuk**, PhD in Economics

Rivne State University of Humanitarian, Rivne, Ukraine

THE VALUE OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS IN MANAGEMENT OF PROCESSING ENTERPRISES PERSONNEL

Досліджено сутність та значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств. Визначено проблеми пошуку нових механізмів управління персоналом. Розроблено методичні рекомендації щодо вдосконалення управління персоналом на переробних підприємствах у контексті соціальної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, управління персоналом, персонал, методи управління персоналом, кадрова політика, стратегічне управління персоналом, мотивація соціальної відповідальності.

Исследована суцність и значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом перерабатывающих предприятий. Определены проблемы поиска новых механизмов управления персоналом. Разработаны методические рекомендации по усовершенствованию управления персоналом на перерабатывающих предприятиях в контексте социальной ответственности бизнеса.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, управление персоналом, персонал, методы управления персоналом, кадровая политика, стратегическое управление персоналом, мотивация социальной ответственности.

Sutnismist investigated and importance of CSR HR processing enterprises. The problems of finding new mechanisms for personnel management. Methodical recommendations to improve management personnel at processing plants in the context of social responsibility.

Key words: social responsibility, personnel management, personnel, management staff, personnel, strategic HR management, motivation of social responsibility.

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку економіки, соціальна відповідальність бізнесу набула вагомого значення у функціонуванні підприємств. Їх сталий розвиток характеризується трьома складовими: економічною, екологічною та соціальною. За умови ефективної діяльності підприємств ці складові повинні гармонійно поєднуватися, проте соціальна є найвагомішою та найскладнішою, оскільки впливає на всі етапи життєвого циклу організації та суспільство загалом. Потреби людини посідають першочергове місце, а їх задоволення – основне завдання на всіх рівнях. Персонал підприємств є основним ресурсом, від якого залежить ефективність діяльності та отримання максимального прибутку. Тому основним завданням управлінської ланки є його мотивування, створення сприятливого психологічного мікроклімату в колективі та забезпечення сприятливими умовами праці на робочому місці для продуктивної роботи, а отже, вдосконалення старих та пошуку нових методів управління персоналом, де першочергове місце посідає значення соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у визначення сутності, змістової характеристики та значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: С. Бобильов [1], Х. Гальчак [2], І. Гришова [11], Н. Діденко [4], В. Кужель [5], Н. Пархоменко [7], І. Крюкова, О. Митяй, О. Чирва, М. Малік, М. Дем'яненко, Т. Шабатура, А. Керролл [10] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зроблено вченими вагомий внесок у теоретико-методологічний ракурс дослідження зазначеної проблеми, вирішено багато її методичних та прикладних аспектів. Проте з практичного погляду, а

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

саме значенню соціальної відповідальності в управлінні персоналом у контексті соціальної відповідальності бізнесу переробних підприємств приділено недостатньо уваги. Зокрема, дискусійними залишаються питання пошуку нових та вдосконалення наявних механізмів управління персоналом.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств. Виокремлення основних проблем управління персоналом у контексті соціалізації бізнесу та пошук заходів щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. У відносинах між державою, громадськими інституціями та приватними компаніями простежуються істотні зміни як в Україні, так і в усьому світі. Поряд з економічними важелями все більшу роль у забезпеченні конкурентоспроможності, досягненні високої продуктивності та прибутковості виробництва відіграють неекономічні показники роботи підприємства на мікро- та макрорівнях – це рівень соціального забезпечення працівників; турбота про здоров'я та безпеку громадян; задоволення очікувань споживачів; обґрунтованість ціноутворення; відповідальність за власних постачальників; відповідальність за тих, хто реалізовує продукцію (послуги); етичність і порядність у відносинах зі споживачами; відкритість інформації про підприємство і продукцію (послуги); постійне оцінювання рівня задоволення потреб споживачів; пріоритет інтересів споживачів під час вирішення конфліктів; сумлінність та достовірність реклами; своєчасність сплати податків; підтримка суспільних рухів за якість і добротність; оновлення техніко-технологічної бази з метою покращення якості продукції та раціональне використання виробничих ресурсів з метою захисту навколишнього середовища тощо.

Особливо помітні зміни в управлінні персоналом відбулися у приватному секторі, який переходить до більш поглиблених стратегічних форм взаємодії як з державою, так і з громадськістю [3]. Поняття «соціальна відповідальність бізнесу» показує цю взаємодію.

Наприкінці 1970-х рр. А. Керролл запропонував трактувати корпоративну соціальну відповідальність як відповідність економічним, правовим, етичним і дискреційним очікуванням, що їх покладає суспільство на організації в певний період [10]. Також він розробив модель, засновану на визнанні визначальної ролі суспільного договору, яка охоплює чотири типи соціальної відповідальності організації: економічну, правову, етичну і так звану дискреційну. Дискреційну відповідальність А. Керролл пов'язує зі сферою, в якій суспільство ще не сформувало чітких очікувань, і вона є такою за змістом, що передбачає індивідуальний добровільний вибір менеджера.

На думку вченого, окреслені ним типи КСВ не є такими, що взаємно виключають один одного, як і не утворюють континууму з економічними інтересами на одному полюсі і соціальними – на другому, і співвідносяться між собою, скоріше, у порядку історичної еволюції. Хоч усі ці типи відповідальності вже існують одночасно в бізнес-організаціях, – зазначав він, – історія бізнесу свідчить про більш ранню увагу до економічних і правових аспектів і про більш пізню – до аспектів етичних і дискреційних. Більше того, будь-яка взята відповідальність або дія бізнесу може мати вбудовані економічні, правові, етичні і дискреційні мотиви [10].

Розвиваючи логіку К. Девіса та інших розробників базової концепції КСВ, А. Керролл вкладає у неї управлінський контекст, оскільки вона може бути використана для полегшення ідентифікації причин конкретних дій бізнесу, а також для привертання уваги до етичних і дискреційних умов, що їх менеджери часто забувають [10].

Значення соціальної відповідальності бізнесу для діяльності вітчизняних переробних підприємств дуже вагома, як зазначав В.В. Кужель. Вона спрямована на дотримання високих стандартів господарської діяльності, соціальних стандартів і якості роботи з

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище з метою вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення партнерських відносин між бізнесом, суспільством і державою; покращення результативності бізнесу в довгостроковому періоді [5]. Тому якість роботи персоналу переробних підприємств безпосередньо залежить від управління персоналом у контексті соціальної відповідальності бізнесу.

В умовах динамічних змін чітко постає проблема пошуку нових механізмів управління персоналом, які відповідатимуть новим вимогам. Сучасні інноваційні підходи до соціального розвитку підприємства стимулюють і формують принципово нові його стратегічні напрями. Один з таких напрямів полягає в ефективному управлінні персоналом, що ґрунтується на системі цінностей, яку формує саме підприємство. В сучасних умовах, розглядаючи механізм управління персоналом загалом, варто починати із системи цінностей, а далі підбирати форми і методи управління персоналом, які імпонують цій системі, будувати кадрову політику (підбір, навчання, розвиток персоналу), враховуючи вплив зовнішніх і внутрішніх факторів. Фундаментом управління персоналом є, все-таки, організаційна культура з її функціями: охоронною, інтегруючою, регулювальною, мотиваційною, економічною та іншими [4].

При достатньо закріплених у діяльність підприємства вже перелічених функціях організаційної культури та інших, вони стають впливовим фактором регулювання відносин персоналу на різних рівнях ієрархії. Якщо розглядати організаційну культуру і моделювання поведінки людей, то її можна вважати фактором психологічного впливу. Аспекти управління персоналом можна розглядати в контексті ієрархії, виділяючи верхню ланку – керівний персонал і нижню – підлеглих працівників. Для нижнього рівня система цінностей організації не є домінуючою, оскільки ця категорія працівників приймає те, що декларується на вищих рівнях, тому вони виступають як суб'єкти прийняття (але не обов'язково сприйняття) системи нав'язаних цінностей, а не ідеологами. Таким чином, якщо розглядати систему цінностей як домінанту в концепції управління персоналом, то вона ідеологічно формується представниками управлінської еліти та власниками, а наймані ж працівники, як правило, непричетні до формування культури організації [2]. Проте вони повинні розуміти важливість підвищення кваліфікації як основу власної продуктивності та самовдосконалення, що є системою соціальних гарантій і безпеки. Економічна цінність працівника визначається кваліфікацією, загальними знаннями, здібностями ефективно вирішувати складні проблеми, які дозволяють працівнику швидко пристосовуватися до економічних і соціальних умов життя. Тому в концепції управління персоналом вагому роль відіграють такі підсистеми: управління мотивацією, управління розвитком та соціально-психологічні методи управління. Вони формують першочергові, корпоративні моделі компетенції, етику ділових відносин, формалізовані і неформалізовані норми поведінки.

Реалізація вищезазначеного не можлива без стратегічного управління персоналом. На переробних підприємствах воно вирішує такі завдання:

1) забезпечує підприємства необхідними трудовими ресурсами відповідно до їх стратегії;

2) формує внутрішнє середовище підприємств таким чином, щоб внутрішньоорганізаційна культура, ціннісні орієнтири, пріоритети у потребах створюють умови та стимулюють відтворення та реалізацію людських ресурсів та власне стратегічне управління;

3) усуває суперечність у питаннях централізації-децентралізації управління персоналом [7]. Виконання завдань стратегічного управління персоналом переробних підприємств залежить не тільки від досконалості їх розроблення керівником підприємства, але й від втілення стратегії виконавцями.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Стратегічне управління персоналом здійснюється через розроблення персонал-стратегії [9]. Об'єктом такої стратегії є фізичні особи, які мають трудові відносини з підприємством-роботодавцем, характеризуються певними якісними і кількісними характеристиками, що визначають їхню здатність до діяльності в інтересах підприємства. Суб'єктом персонал-стратегії є система органів управління, що включає служби управління персоналом, структурних підрозділів підприємства, об'єднаних за принципом функціонального підпорядкування та лінійних керівників на всіх рівнях управління.

Влучне застосування персонал-стратегії встановлюється вмінням персоналу до продуктивної та творчої праці, інтелектуального розвитку, генерування нових ідей, здобуття нових знань та навичок, що у гармонійному співвідношенні становить кадровий потенціал підприємства. Враховуючи потреби переробних підприємств, першочерговою проблемою яких є нестача висококваліфікованих кадрів, здатних продуктивно працювати на новітній техніці та виробляти якісну продукцію, яка відповідає сучасним вимогам суспільства, їх діяльність спрямована на інноваційний тип розвитку. Відбувається оновлення техніко-технологічної бази з метою розширення асортименту продукції та раціонального використання виробничих ресурсів з метою задоволення суспільних потреб та зменшення забруднення навколишнього середовища. Ці заходи також мають соціальний аспект, який у першу чергу стосується інтересів суспільства і виникає такий зв'язок: суспільство – підприємство – персонал. Цей ланцюг можна пояснити таким чином, що задоволені потреби суспільства позитивно та прибутково впливають на підприємство, яке мотивує персонал для більш продуктивної та ефективної праці.

Важливою складовою стратегічного управління персоналом є кадрова політика. Вона є стратегією роботи з персоналом, що відповідає концепції розвитку переробних підприємств. Світовий досвід свідчить, що більшість фірм і організацій розробляють свої власні принципи політики управління персоналом. До основних принципів належать: довічна зайнятість; найм персоналу високого класу; можливість кар'єрного росту; тривалий період підготовки; єдиний статус; система атестацій та співбесід; стійкі переконання, цінності, культура; повага до особистості; участь персоналу в управлінні; максимальна відповідальність; розширені горизонтальні зв'язки; заохочення розбіжностей у поглядах.

На переробних підприємствах для підвищення їх прибутковості завдяки раціональному використанню трудових ресурсів науковцями розроблено індивідуальні стратегії управління персоналом та сформована досконала політика в контексті соціальної відповідальності бізнесу, загальними принципами якої є:

- науковість та інноваційність (виконання новітніх наукових та інноваційних рекомендацій у сфері управління персоналом);
- справедливість;
- комплексність та системність роботи з персоналом;
- послідовність;
- дотримання трудового законодавства;
- рівність усіх кадрів та відсутність дискримінації;
- економічність (забезпечення окупності витрат на підготовку персоналу);
- конкретність та адресність [6].

Важливе значення в управлінні персоналом переробних підприємств має концепція соціальної відповідальності, де його власник має ухвалювати рішення і здійснювати дії, які збільшують рівень добробуту і відповідатимуть інтересам як суспільства, так і підприємства [1]. Тому мотивація соціальної відповідальності власника і як наслідок підприємства, що враховує інтереси суспільства, є результатом послідовності етапів: потреби – мотиви – соціально відповідальні дії – цілі, що зображені в табл. 1 та 2.

Таблиця 1

Мотивація соціальної відповідальності з позиції власника [9]

Складові соціальної відповідальності	Потреби	Мотиви	Цілі
Економічна відповідальність	Матеріальні потреби	Прагнення до стабільного позитивного фінансового стану. Прагнення до визнання підприємства, формування ділової репутації	Фінансовий стан. Визнання підприємства. Довіра суспільства
Юридична відповідальність	Потреба в безпеці	Прагнення відчувати стабільність, упевненість, довіру у зв'язку з законністю здійснюваної діяльності	Стабільність, упевненість, безпека, розвиток
Етична відповідальність	Потреба в причетності. Потреба в пошані	Прагнення відповідати етичним принципам, прийнятим у суспільстві. Прагнення до схвалення етичних принципів у суспільстві. Прагнення до розширення норм етичної практики в межах підприємства. Прагнення до вдосконалення особистої системи моральних цінностей	Схвалення соціально-етичних принципів підприємства. Моральний розвиток. Моральне задоволення
Прийнята на себе відповідальність	Духовні потреби	Прагнення до духовного розвитку особи. Прагнення до соціального й етичного схвалення особи. Прагнення здійснити внесок у розвиток суспільства і вирішення соціальних проблем	Духовне задоволення. Соціальне визнання, етичне схвалення

Провівши аналіз табл. 1, зазначимо, що глибинну мотивацію соціальної відповідальності власника підприємства як особи можна навести у вигляді етапів: потреби власника – мотиви власника – соціально відповідальні дії – цілі власника [3]. Всі дії спрямовані на отримання максимального прибутку, отримання якого безпосередньо залежить від продуктивної та якісної роботи персоналу.

Таблиця 2

Мотивація соціальної відповідальності з позиції підприємства [9]

Потреби підприємства	Мотиви підприємства	Цілі підприємства
Ресурси Умови Прибуток Розвиток	Стабільність розвитку прибуткової діяльності. Формування довгострокових переваг. Встановлення позитивних стабільних відносин із суспільством. Здобуття довіри й ділової репутації підприємства. Визнання підприємства і його соціально-етичної позиції в суспільстві	Мінімізація витрат. Одержання прибутку. Розвиток підприємства. Стійка ділова репутація. Збільшення вартості підприємства. Соціальна довіра, підтримка, визнання

Аналізуючи табл. 2, зазначимо, що мотиви соціальної відповідальності з позиції підприємства як організації можуть бути такими: прагнення зберегти успішні й прибуткові відносини; прагнення до сприятливих довгострокових перспектив; прагнення встановити відносини між підприємством і суспільством на основі довіри; розвиток корпоративної культури; прагнення створити міцну соціальну позицію і ділову репутацію [3].

Мотивація соціальної відповідальності з позиції власника та підприємства залежить від персоналу, дії якого спрямовані на утвердження цих мотивів, правильно підібрані методи управління сприятимуть досягненню успіхів та роботи на перспективу згідно з сучасними інноваційними вимогами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

До соціально відповідальних підприємств прибуток повертається у вигляді збільшення вартості підприємства, підвищенні ефективності праці персоналу, зростання лояльності споживачів, зміцненні конкурентних переваг тощо. Висвітлюючи соціальну діяльність публічно, підприємства одержують віддачу за рахунок формування позитивного інформаційного образу через ЗМІ [8].

Висновки і пропозиції. Отже, процес формування ефективної та результативної політики управління персоналом переробних підприємств у контексті соціальної відповідальності бізнесу повинен бути пов'язаним з менеджментом на підприємствах, основними вимогами якого є: взаємозалежність функціонування стратегії управління персоналом та загальної стратегії підприємства; стабільність та гнучкість політики управління персоналом; економічна обґрунтованість політики, яка повинна спиратися на економічні розрахунки та враховувати можливості підприємства; індивідуальний підхід до кожного працюючого та врахування ролі людського фактора у виробництві; орієнтація на довготривале планування; соціальна спрямованість політики управління персоналом, яка направлена на досягнення економічного ефекту і соціального захисту працюючих; активна політика повинна бути спрямована на робочу силу в усіх фазах її відтворення з новітніми інноваційними вимогами. Також потрібно звернути увагу на пошук ефективної політики управління персоналом, стержнем якої має стати, насамперед, культура цільового управління. Вона передбачає наявність чіткого механізму управління за цілями та результатами.

Список використаних джерел

1. *Бобильов С. Н.* Економіка стійкого розвитку : навчальний посібник / С. Н. Бобильов, Е. С. Гирусов, Р. А. Перельот. – М., 2004. – 437 с. ; *Льовашев К. В.* Про соціальну суть концепції стійкого розвитку / К. В. Льовашев // Соціологічні дослідження. – 1997. – № 4. – С. 3–14.
2. *Гальчак Х. Р.* Сучасний механізм управління персоналом в умовах соціального розвитку підприємств / Х. Р. Гальчак // Сучасні проблеми економіки і менеджменту. : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10–12 листопада 2011 року) / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 207–208.
3. *Гришова И. Ю.* Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов / И. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2015. – № 2. – С. 33–37.
4. *Діденко Н. Г.* Соціальна відповідальність бізнесу як складова соціального партнерства в системі соціально-трудових відносин в Україні / Н. Г. Діденко // Менеджер. – 2007. – № 4. – С. 31–35.
5. *Кужель В. В.* Очікуваний результат соціальної відповідальності бізнесу та його вплив на стратегічний розвиток економіки агропродовольчої сфери [Електронний ресурс] / В. В. Кужель // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 3 (13). – С. 162–166. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>.
6. *Панюк Т. П.* Стратегія управління персоналом як напрям розвитку підприємств молочної галузі Рівненської області [Електронний ресурс] / Т. П. Панюк, Ю. М. Барський // Ефективна економіка. – 2014. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3610>.
7. *Пархоменко Н. А.* Середовище стратегічного управління персоналом / Н. А. Пархоменко // Науковий вісник ЛНАУ. – 2010. – № 17. – С. 172–180.
8. *Родіонов О. В.* Формування концепції соціальної відповідальності підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Родіонов. – Режим доступу : <http://www.nbuv.ua/e-journals/vsunud/2009-6E/09rovsvp.htm>.
9. *Романюк Л. М.* Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством та його персоналом / Л. М. Романюк // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 210–218.
10. *Carroll A. B.* (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance / A. B. Carroll // Academy of Management Review. – Vol. 4 (4). – P. 500.
11. *Gryshova I.* Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 24–27.

УДК 658.8:635.25/26

І.В. Соломаха, канд. екон. наук

А.В. Жабинська, студент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОВОЧЕВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

И.В. Соломаха, канд. экон. наук

А.В. Жабинская, студент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОВОЩНОГО РЫНКА В УКРАИНЕ

Iryna Solomakha, PhD in Economics

Alena Zhabynska, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

CONDITION OF UKRAINE'S VEGETABLE MARKET AND TRENDS OF ITS DEVELOPMENT

Представлено детальний аналіз ринку цибулевих овочів України в цілому, а також по областях країни за період з 2000 по 2014 рік. Наведені дані характеризують показники посівних площ, урожайності, виробництва, реалізації цибулевих овочів та динаміку зовнішньоекономічних показників. Визначено проблеми та перспективи національного виробництва цибулевих овочів з урахуванням економічних чинників.

Ключеві слова: овочепродуктовий підкомплекс, національний ринок цибулевих овочів, регіональний ринок цибулевих овочів, зовнішньоекономічна ситуація, продовольча безпека країни.

Представлен детальный анализ рынка луковых овощей Украины в целом, а также по областям страны за период с 2000 по 2014 год. Приведенные данные характеризуют показатели посевных площадей, урожайности, производства, реализации луковых овощей и динамику внешнеэкономических показателей. Определены проблемы и перспективы национального производства луковых овощей с учетом экономических факторов.

Ключевые слова: овощепродуктовый подкомплекс, национальный рынок луковых овощей, региональный рынок луковых овощей, внешнеэкономическая ситуация, продовольственная безопасность страны.

The article contains a detailed analysis of Ukraine's market of onion vegetables as a whole, as well as in the regions of the country from 2000 to 2014. The presented data characterize the performance of sown areas, crop-producing power, production, selling onion vegetables and dynamics of foreign economic indices. The problems and prospects of domestic production of onion vegetables in view of economic factors have been described.

Key words: vegetable subcomplex, national market of onion vegetables, regional market of onion vegetables, foreign economic situation, country's food security.

Постановка проблеми. Виробництво овочів є традиційним напрямком діяльності для України та всіх без винятку її регіонів і для цього є всі необхідні умови. Водночас у зв'язку з недостатньою увагою з боку держави до підтримки інноваційного високоврожайного вітчизняного виробництва, відсутність сучасних сховищ для зберігання, дефіцит овочів заміщується імпортом, що призводить, з одного боку, до відтоку вітчизняного капіталу, з іншого – знижує потенціал національних виробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних основ та практичних проблем функціонування та розвитку аграрного ринку зробили такі вітчизняні науковці, як М.П. Бутко [1], В.П. Галушко, М.В. Гладій, О.І. Дацій, Л.В. Дейнеко, М.Я. Дем'яненко, І.В. Кобута, М.Ф. Кропивко, А.С. Лисецький, Ю.Я. Лузан, А.Г. Мазур, О.В. Олійник, П.Т. Саблук, М.П. Сичевський, М.А. Хвесик, Л.Г. Чернюк та багато ін. Над безпосереднім розвитком ринку цибулевих овочів працюють такі вітчизняні вчені: О.М. Біленька [2], Р.В. Логоша [3], В.А. Колтунов [4], В.П. Рудь [4], О.О. Кіях [5] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах відкритості економічної системи функціонування ринку овочівництва набуває важливого значення та посідає особливе місце в продовольчому балансі, забезпечуючи організм людини корисними поживними речовинами. Найбільш високу харчову цінність для споживача мають цибулеві овочі. Вони містять багато ефірних олій (тіосульфат, аліцин), що обумовлюють фітонцидні властивості, вітаміну С, вуглеводів, а також проте-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

катехінову кислоту, що має антибіотичні властивості. Але серед сучасних маркетингових досліджень стан ринку цибулевої продукції окремо не досліджується, а характеризується в комплексі з ринком овочівництва.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження стану, динаміки та проблем національного і регіонального ринку саме цибулевих овочів та визначення основних важелів прискорення його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Овочепродуктовий підкомплекс – одна з найважливіших складових аграрного промислового комплексу. Овочівництво і баштанництво належать до п'ятірки галузей, які формують сучасну спеціалізацію рослинництва України, адже частка овоче-баштанної продукції у вартісній структурі валової продукції рослинництва становить 20,7 % (для порівняння: зернові культури – 21,1 %). Загальний валовий збір овоче-баштанної продукції в 2012 році сягнув майже 11 млн тонн, у тому числі овочів відкритого ґрунту – 10 млн тонн, овочів захищеного ґрунту – 0,4 млн тонн (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка посівних площ, валових зборів, урожайності овочевих культур в Україні

Показники	Рік									2012 у % до 2000 р.
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Овочі відкритого ґрунту										
Посівна площа, тис. га	516,0	461,8	467,6	446,2	455,3	453,5	464,9	500,9	502,8	97,5
Валові збори, млн т	5,58	7,02	7,76	6,55	7,67	7,97	7,75	9,44	10,0	179,2
Урожайність, ц/га	108,2	152,0	165,9	146,8	168,5	175,7	166,6	188,3	192,0	184,1
Овочі захищеного ґрунту										
Посівна площа, тис. га	2,53	2,67	2,69	2,67	2,62	2,90	2,87	3,17	3,32	131,2
Валові збори, млн т	0,237	0,277	0,303	0,288	0,295	0,374	0,376	0,398	0,425	179,3
Урожайність, кг/м ²	9,4	10,4	11,3	10,8	11,3	12,9	13,1	12,6	12,8	136,2

Джерело: [6].

Абсолютні показники валових зборів 2012 року – найбільші за всю історію існування овочівництва і, що характерно, це відбувається на фоні підвищення рівня урожайності. Тобто останнім часом овочівництво розвивається переважно інтенсивним шляхом, що вимагає постійних інвестицій у цю галузь.

За Державним реєстром сортів рослин, придатних для поширення в Україні в 2014 році, налічується 156 видів сортів цибулі, з яких цибуля городня – 133 сортів, порей – 11 сортів, батун – 7, шалот – 2, шніт – 1, цибуля-слизун – 2, а часник – 5 сортів.

У нашій країні цибулю щороку вирощують на площах від 57 до 67 тис. га. При цьому на відміну від інших овочевих культур виробництво цибулевих овочів в основному розміщено у господарствах населення, частка яких у загальному виробництві становить майже 85,7 % (табл. 2). Проте за останні дев'ять років відмічається поступове укріплення позицій спеціалізованих овочевих підприємств, частка яких зросла від 9,2 (2005 р.) до 14,5 % (2014 р.) [6].

Значні коливання розмірів посівних площ останніми роками призводили до великих відмінностей в обсягах виробництва цієї культури. Так, площа посівів цибулі в 2011 році становила 66,6 тис. га, а в 2014 році – 58,8 тис. га. І як наслідок, в 2011 році було вироблено 1174,9 тис. т цибулі на ріпку, а в 2014 – 1108,6 тис. т (табл. 3).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таблиця 2

*Площа, з якої зібрано урожай овочевих культур / Harvested area under vegetables
(мус. га / thsd.ha)*

Рік	Овочі / Vegetables		У тому числі / Including	
	усього / total	з них відкритого ґрунту / of which grown in the open	цибуля на ріпку / onion	часник / garlic
Усі категорії господарств / All types of agricultural holdings				
1995	489,3	485,7	67,7	20,1
2000	518,6	516,0	64,5	23,4
2005	464,4	461,8	57,3	19,1
2010	467,8	464,9	59,6	19,5
2011	504,1	501,0	66,6	21,2
2012	502,8	499,5	64,1	22,5
2013	493,8	488,8	58,7	22,7
2014 ¹	463,8	459,3	58,8	21,9
у тому числі господарства населення / including households				
1995	295,4	293,2	40,8	20,0
2000	406,8	404,8	49,3	23,3
2005	413,9	411,8	49,8	19,1
2010	421,2	418,8	51,9	19,4
2011	449,2	446,6	56,1	21,0
2012	457,1	454,3	55,4	22,2
2013	456,7	452,2	52,9	22,3
2014 ¹	425,1	421,0	51,8	21,6

Примітка: ¹дані наведені без урахування частини зони проведення антитерористичної операції та АР Крим.

Джерело: складено за даними [7].

Таблиця 3

Виробництво овочевих культур / Production of vegetables (мус. т / thsd. t)

Рік	Овочі / Vegetables		У тому числі / Including	
	усього / total	з них відкритого ґрунту / of which grown in the open	цибуля на ріпку / onion	часник / garlic
Усі категорії господарств / All types of agricultural holdings				
1995	5879,8	5607,4	567,6	82,8
2000	5821,3	5584,5	563,0	127,0
2005	7295,0	7018,5	751,1	145,6
2010	8122,4	7746,5	908,9	157,4
2011	9832,9	9434,9	1174,9	171,9
2012	10016,7	9592,1	1141,3	171,4
2013	9872,6	9321,3	1019,9	185,6
2014 ¹	9637,5	9156,4	1108,6	191,1
у тому числі господарства населення / including households				
1995	4272,7	4105,7	384,9	82,3
2000	4835,0	4693,0	459,4	126,9
2005	6514,3	6374,2	676,3	145,4
2010	7157,8	6922,7	771,3	157,2
2011	8292,4	8037,7	902,4	171,0
2012	8582,8	8293,5	879,0	170,5
2013	8713,9	8290,3	863,0	184,3
2014 ¹	8297,2	7929,5	890,6	189,9

Примітка: ¹дані наведені без урахування частини зони проведення антитерористичної операції та АР Крим.

Джерело: складено за даними [7].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Але незважаючи на незначне зменшення посівних площ і відповідно обсягів виробництва цибулі, спостерігається суттєвий зріст її урожайності. Так, урожайність цибулі в 2014 році становила 188,5 ц/га, що майже 2,2 рази більше, ніж у 1995 році (табл. 4). Це пов'язано, передусім, з поступовим впровадженням нових технологій вирощування, сучасного обладнання, використанням нового посадкового матеріалу, хімічних препаратів та добрив.

Таблиця 4

*Урожайність овочевих культур / Yield of vegetables (ц з 1 га площі,
з якої зібрано врожай / centners per 1 ha of the harvested area)*

Рік	Овочі / Vegetables		У тому числі / Including	
	усього / total	з них відкритого ґрунту / of which grown in the open	цибуля на ріпку / onion	часник / garlic
Усі категорії господарств / All types of agricultural holdings				
1995	120,2	115,4	83,8	41,1
2000	112,3	108,2	87,3	54,3
2005	157,1	152,0	131,1	76,2
2010	173,6	166,6	152,4	80,8
2011	195,0	168,0	176,3	81,0
2012	199,2	192,0	178,1	76,2
2013	199,9	190,7	173,7	81,7
2014 ¹	207,8	199,4	188,5	87,4
у тому числі господарства населення / including households				
1995	114,6	140,1	94,4	41,0
2000	118,9	115,9	93,3	54,4
2005	157,4	154,8	135,9	76,2
2010	169,9	165,3	148,7	81,0
2011	184,6	180,0	160,9	81,5
2012	187,8	182,5	158,6	77,0
2013	190,8	183,3	163,1	82,6
2014 ¹	195,2	188,3	171,9	87,8

Примітка: ¹дані наведені без урахування частини зони проведення антитерористичної операції та АР Крим.

Джерело: складено за даними [7].

Проте у кінцевому підсумку абсолютний середній показник урожайності за всіма категоріями господарств не перевищує 20 т/га, що значно нижче рівня розвинених країн світу. Тобто серед шістнадцяти країн за показником урожайності 2012 року Україна посідає п'ятнадцяту рейтингову позицію, маючи сприятливі кліматичні умови та найкращі чорноземи світу (табл. 5). Тож Україна ще не може на високому рівні конкурувати з іншими країнами у світі.

Таблиця 5

Урожайність овоче-бажанних культур світу, т/га

Країна	Рік						Темпи зростання (з 1965 р. до 2012 р.), раз	Рейтинг країн за показником урожайності
	1965	1975	1985	1995	2005	2012		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Нідерланди	28,6	31,6	44,4	51,3	44,4	44,8	1,6	1
Іспанія	16,6	17,4	20,0	26,2	33,9	33,4	2,0	2
Німеччина	13,3	17,4	23,4	26,7	29,7	29,1	2,2	3
Португалія	20,9	27,6	22,8	25,7	29,1	26,8	1,3	4
Єгипет	18,7	18,1	22,9	24,3	26,9	26,7	1,4	5

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
США	14,1	17,3	21,1	25,1	28,2	26,5	1,9	6
Італія	16,7	20,8	24,2	23,4	26,9	26,4	1,6	7
Білорусь	17,2	15,3	17,7	12,7	23,6	25,9	1,5	8
Туреччина	14,1	15,6	20,8	23,4	24,8	25,6	1,8	9
Канада	11,9	13,9	17,9	20,4	24,3	24,0	2,0	10
Польща	17,1	16,7	19,5	22,2	24,7	23,1	1,4	11
Франція	12,9	12,4	16,4	20,3	22,4	22,6	1,8	12
Великобританія	19,3	19,9	23,9	17,3	21,1	21,9	1,1	13
Китай	11,4	14,6	16,1	18,8	19,3	21,3	1,9	14
Україна	11,2	12,9	14,0	10,2	14,7	19,9	1,8	15
Росія	12,9	13,6	15,3	14,9	16,9	16,8	1,3	16

Джерело: [6].

Новим та перспективним напрямком для отримання ранньої продукції є виробництво озимої цибулі ріпчастої в промислових обсягах. Основними перевагами цього методу є скорочення строку отримання готової продукції, а саме: збирання цибулі починається на 1–1,5 місяці раніше порівняно з цибулею весняного посіву і на 2–3 тижні раніше за розсадну культуру. В більшості країн, де культивують озиму цибулю, її виробляють для отримання пучкової продукції та реалізації з зеленим пером. Але можливо його використовувати і як ріпку, якщо проводити збирання по досягненню стиглості. Під час дотримання технологічних прийомів та вимог культури до умов вирощування можна отримати по 40–45 т/га цибулі ріпки або від 80 до 100 тисяч пучків і конкурувати з провідними країнами-виробниками цибулевих овочів.

Українське овочівництво відіграє виняткову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, людині щоденно необхідно споживати 440 г овоче-баштанної продукції у свіжому, консервованому чи замороженому вигляді. Дані табл. 6 наочно демонструють, що в 2013 році пересічний громадянин споживав 163,3 кг овочів на рік, що на 61 % більше рівня 2000 року. У річній нормі споживання овочів цибуля і часник становлять 6,5 % або 10,5 кг на 1 людину, у тому числі із захищеного ґрунту 9,5 кг. Цибуля ріпчаста є найбільш поширеною серед інших видів цибулі.

Таблиця 6

Рівень споживання основних продуктів харчування населенням України

Назва продуктів харчування	Науково обґрунтована норма на рік	Рік							
		2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
М'ясо та м'ясопродукти, кг	83	33	39	51	50	52	51	54	56
Молоко та молочні продукти, кг	380	199	226	214	212	206	205	215	221
Яйця (шт)	290	166	238	260	272	290	310	307	309
Хлібні продукти, кг	101	125	124	115	112	111	110	109	108
Картопля, кг	124	135	136	132	133	129	139	140	135
Овочі та баштанні продовольчі культури, кг	161	102	120	129	137	144	163	163	163
Риба та рибні продукти, кг	20	8,4	14,4	17,5	15,1	14,5	13,4	13,6	14,6
Цукор, кг	38	37	38	41	38	37	38,5	38	37
Олія, кг	13	9,4	13,5	15,0	15,4	14,8	13,7	13,0	13,3

Джерело: [6].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На національному овочевому ринку відмічається неефективне формування пропозиції і розподілу праці. Аналіз балансу попиту і пропозиції за 2000–2013 рр. свідчить про збільшення (на 75,5 %) ємності овочевого ринку. Проте темпи зростання продукції на продовольство за цей період зросли тільки на 49 %, тобто змінилися дещо іншими темпами. Негативним є і той факт, що частка фонду споживання у валовому виробництві постійно знижується і на сьогодні становить майже 70 %, проти 80,7 % – 2000 році (табл. 7).

Таблиця 7

Баланс овочів і багаторічних культур в Україні

Показник	Рік									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Виробництво, тис. т	6195	7606	8745	7317	8489	8976	8873	10562	10815	10668
Запаси на кінець року, тис. т	201	196	718	-85	689	534	-22	514	458	-13
Імпорт, тис. т	29	100	168	158	356	232	311	285	213	237
Всього ресурсів, тис. т	6023	7510	8195	7560	8156	8674	9206	10333	10570	10918
Експорт, тис. т	30	36,2	201	298	251	347	335	303	346	379
Витрачено на посів, тис. т	86	90	100	99	102	108	118	126	127	130
Втрати, тис. т	177	393	573	515	612	645	835	991	1077	1231
Фонд споживання всього, тис. т	5002	5663	5927	5509	5975	6312	6581	7440	7452	7431
Частка фонду споживання у виробництві, %	80,7	74,5	67,8	75,3	70,4	70,3	74,2	70,4	68,9	–
Частка втрат у виробництві, %	2,9	5,2	6,6	7,0	7,2	7,2	9,4	9,4	10,0	–
у т. ч. на 1 особу, кг	101,7	120,2	126,7	118,4	129,2	137,1	143,5	162,8	163,4	163,3

Джерело: [6].

Серед регіонів України спостерігається нерівномірне розподілення показників виробництва та реалізації цибулі ріпчастої (табл. 8).

Таблиця 8

Виробництво цибулі на ринку (тис. т)

Регіони України	Роки						
	1995	2005	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	567,6	751,1	908,9	1174,9	1141,3	1019,9	1108,6
Автономна Республіка Крим	30,7	11,9	42,2	60,2	46,7	54,8	–
Вінницька	21,1	34,8	46,7	50,1	39,7	44,9	65,3
Волинська	8,8	17,2	19,0	19,6	19,7	20,5	19,4
Дніпропетровська	43,5	35,9	59,5	68,9	62,4	57,8	71,6
Донецька	59,5	48,8	48,9	59,9	57,4	49,6	50,1
Житомирська	13,1	23,4	21,3	30,5	26,3	22,6	26,6
Закарпатська	3,1	7,7	20,7	17,8	14,8	14,8	14,7
Запорізька	38,3	36,8	40,2	49,0	47,5	53,7	77,3
Івано-Франківська	7,1	9,8	9,2	11,0	12,1	11,6	11,8
Київська	35,1	38,4	40,6	47,5	52,2	51,7	59,9
Кіровоградська	31,2	32,1	31,7	31,3	27,6	25,9	27,0
Луганська	28,3	34,9	28,0	34,2	39,9	34,0	14,6
Львівська	10,2	24,6	25,5	30,1	30,1	28,8	30,2
Миколаївська	40,7	35,8	38,1	60,7	59,5	42,1	65,4
Одеська	26,5	106,7	81,7	128,9	133,6	89,0	103,8
Полтавська	18,9	22,9	29,4	35,0	29,3	31,3	40,4

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 8

1	2	3	4	5	6	7	8
Рівненська	6,4	14,5	19,1	22,2	20,7	25,1	25,6
Сумська	7,9	14,5	13,3	19,8	19,9	23,1	21,6
Тернопільська	13,7	11,7	20,7	22,3	21,9	24,1	28,2
Харківська	35,4	57,5	43,3	64,2	64,6	59,9	67,0
Херсонська	25,0	37,6	140,6	222,2	229,4	170,5	192,5
Хмельницька	15,5	26,5	20,2	21,4	23,6	24,3	26,9
Черкаська	22,5	36,3	38,5	35,1	29,4	28,5	36,3
Чернівецька	5,3	15,1	14,8	14,7	16,7	15,4	16,4
Чернігівська	19,8	15,7	15,7	18,3	16,3	15,7	16,0

Джерело: складено за даними [7].

Так, у 2014 році найбільше виробництво цибулі було зосереджене в Херсонській (192,5 тис. т), Одеській (103,8 тис. т) та Запорізькій (77,3 тис. т) областях, що становить відповідно 17,3, 9,3 і 7 % від загального виробництва держави (табл. 8). Найбільше реалізовано продукту при цьому було у Херсонській області – 47 703,6 т (2 124,2 грн за тонну), в Одеській області – 11 044,2 т (1 945,6 грн за тонну) та в Миколаївській області – 10 520,4 т (2 124,7 грн за тонну), що становить відповідно 48, 11 і 10,5 % від загально-го обсягу реалізації країни (рис. 1).

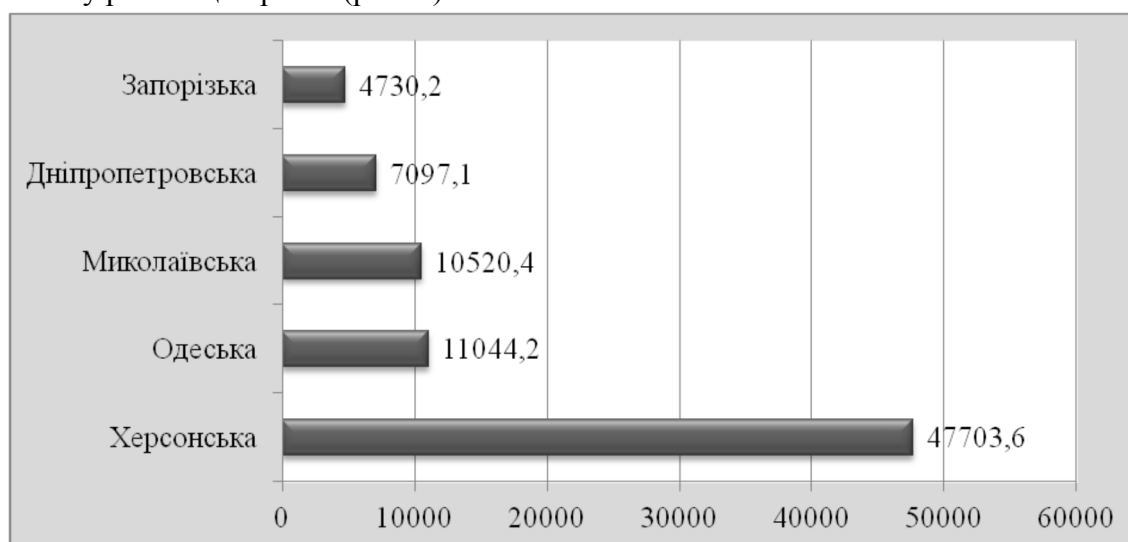

Рис. 1. Лідери реалізації цибулевих овочів серед областей України в 2014 році, т

Джерело: складено авторами.

За напрямом реалізації в Херсонській області було реалізовано 37,2 т населенню в рахунок оплати праці, 3 085,1 т реалізовано на ринках, через власні магазини, палатки та 43 703,3 т іншим господарюючим об'єктам. В Одеській області відповідно було реалізовано 18,8, 1945,3 і 8864,2 т від загального обсягу реалізації області [8].

Що ж стосується зовнішньоекономічної ситуації, то Україна, яка з середини 90-х років минулого століття була імпортером цибулі ріпчастої та часнику, голосно заявила про себе як про надійного експортера в 2007, 2009 та 2013 роках. 2008 рік можна назвати переломним для цибулевого бізнесу, оскільки обсяги виробництва цибулі досягли 1,05 млн т при урожайності 169 ц/га. Завдяки рекордному врожаю і невисоким цінам Україна змогла різко збільшити обсяги експорту цього товару до Росії, Білорусі та Молдови (табл. 9).

Ціни на цибулеву продукцію значно коливаються протягом року. Так, на рис. 2 зображена динаміка середньомісячних цін на цибулю ріпчасту протягом 2014–2015 років. Ціна цибулі ріпчастої на оптовому ринку сільськогосподарської продукції «Столич-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ний» протягом 5 місяців (з січня по травень 2015 р.) зросла майже у 4 рази, з 2,50 до 8,50 грн (рис. 2). Коливання цін на цибулеву продукцію спостерігається не тільки за місяцями року, а і за географічним принципом.

Таблиця 9

Сумарний обсяг імпорту та експорту підгрупи 0703 «Цибуля, цибуля-шалот (шарлот), часник, цибуля-порей та інші цибулинні овочі, свіжі або охолоджені» за кодами ТНЗЕД

Рік	Імпорт			Експорт			Виробництво	
	тис. доларів США	%	Вага нетто (імпорт), т	тис. доларів США	%	Вага нетто (експорт), т	Цибуля на ріпку, (тис. т)	Часник, (тис. т)
2004	516	0,0	2153	14	0,0	114	563,0	127,0
2005	516	0,0	2153	14	0,0	114	751,1	145,6
2006	749	0,0	2747	994	0,0	6454	868,7	145,6
2007	598	0,0	1918	13457	0,03	66160	721,7	131,5
2008	11723	0,01	42733	507	0,0	2180	1049,2	136,8
2009	5380	0,01	18775	9228	0,02	68348	875,6	150,1
2010	22389	0,04	52771	523	0,0	1855	908,9	157,4
2011	15117	0,02	34487	972	0,0	2665	1174,9	171,9
2012	6814	0,01	8253	2553	0,0	19215	1141,3	171,4
2013	10487	0,01	10847	6750	0,01	51315	1019,9	185,6
2014 ¹	22233	0,04	37832	2075	0,00	15729	890,6	189,9

Примітка: ¹дані наведені без урахування частини зони проведення антитерористичної операції та АР Крим.

Джерело: складено авторами за даними [9].

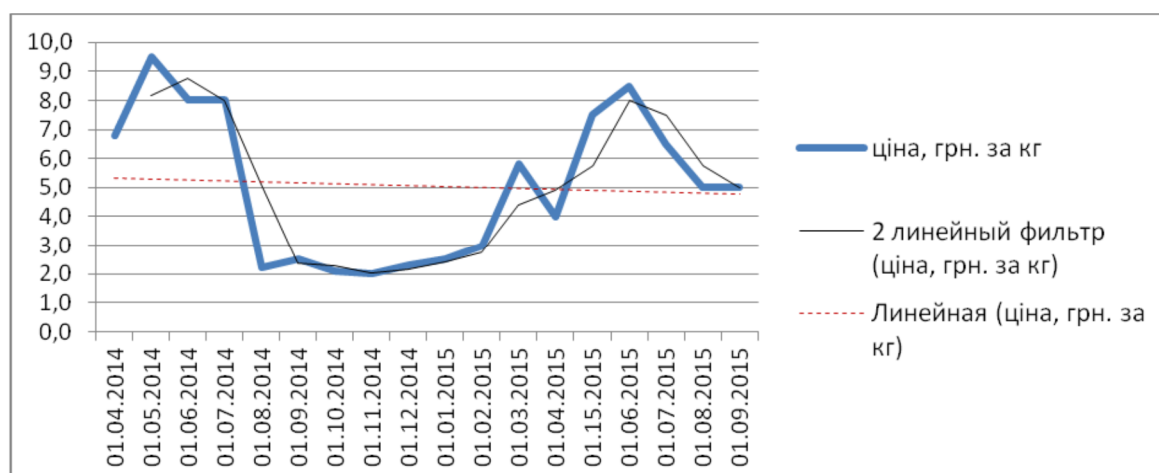

Рис. 2. Динаміка оптових цін на цибулю ріпчасту на сільськогосподарському оптовому ринку «Столичний» з 01.04.2014 по 01.09.2015, грн/кг

Джерело: складено авторами.

У зв'язку з тим, що на ринку цибулевої продукції постійно збільшується конкуренція, сільгоспвиробники повинні використовувати всі можливі шляхи підвищення середньої ціни реалізації продукції для поліпшення свого фінансового стану, а саме: вирощувати більше ранньої продукції за рахунок використання нових сортів та інноваційних технологій; збільшити строк зберігання цибулевої продукції з метою розширення сезону її збуту; проводити сортування, пакування й передпродажну доробку цибулевої продукції тощо.

Висновки і пропозиції. Формування та подальший розвиток ринку овочевої продукції залежить від кількості населення, його купівельної спроможності, питомої ваги міського населення, природно-кліматичних умов, розвитку овочівництва у країні, питомої ваги ім-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

портної овочевої продукції, співвідношення попиту та пропозиції тощо. Овочевий ринок слід розглядати як сукупність економічних відносин між виробниками та споживачами щодо купівлі та продажу продукції овочівництва в межах певної території, що має природно-кліматичні, соціально-економічні, політико-правові та історичні особливості.

Велика кількість асортиментних груп овочевої продукції, трудомісткість процесу вирощування, відсутність сучасних овочесховищ, труднощі зі збутом вирощеної продукції з причин обмеженої інформації про ринкову кон'юнктуру та не сформованістю маркетингової інфраструктури складають основний перелік проблем для аграрних товаровиробників.

Як свідчить досвід багатьох передових сільськогосподарських підприємств із вирощування овочевої продукції, за рахунок економічно обґрунтованого і комплексного використання інтенсивних ресурсозберігаючих технологій та підбору високопродуктивних сортів можна досягти високих показників ефективності виробництва. Тому пріоритетними напрямками підвищення конкурентоспроможності галузі овочівництва вважаємо формування маркетингової інфраструктури збуту овочів, забезпечення державної підтримки формування оптових овочевих ринків, створення кооперативних овочесховищ; створення обслуговуючих кооперативів та заготівельних пунктів збуту овочевої продукції дрібнотоварним формуванням, здійснення моніторингу цін, дослідження кон'юнктури ринку та розроблення державних програм підтримки галузі.

Однак вітчизняні підприємства досі не навчилися використовувати потенціал країни повною мірою. Так, кілька років тому, коли український ринок овочевої продукції почав динамічно розвиватися, європейські виробники були стурбовані появою важливого конкурента, який за їх прогнозами, міг забезпечити Європейський Союз дешевою овочевою продукцією. Проте і донині цього не відбулося через недостатні інвестиційні вкладення в галузь. Тому вітчизняне овочівництво і надалі залишається неконкурентоспроможним на світовому овочевому ринку.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.
2. Біленька О. М. Вихідний матеріал в селекції цибулі ріпчастої на лежкість [Електронний ресурс] / О. М. Біленька. – Режим доступу : <http://www.ovoch.com/publ.html> ; <http://www.ovoch.com/files/58.pdf>.
3. Логоша Р. В. Маркетингові дослідження ринку овочів в Україні [Електронний ресурс] / Р. В. Логоша. – Режим доступу : <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/840.pdf>.
4. Колтунов В. А. Якість і конкурентоспроможність сортів і гібридів цибулі ріпчастої [Електронний ресурс] / В. А. Колтунов, І. М. Гордієнко. – Режим доступу : <http://www.ovoch.com/publ.html> <http://www.ovoch.com/files/59.pdf>.
5. Рудь В. П. Виробництво цибулі ріпчастої в Україні та його наукове забезпечення [Електронний ресурс] / В. П. Рудь, О. О. Кіях, Є. М. Ільїнова. – Режим доступу : <http://www.ovoch.com/publ.html> ; <http://www.ovoch.com/files/58.pdf>.
6. Корнієнко С. І. Овочевий ринок: реалії та наукові перспективи / С. І. Корнієнко // Овочівництво та баштанництво: міжвідомчий науково-тематичний збірник. – 2013. – № 59. – С. 7–22.
7. Рослинництво України : статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zb_rosl_2014.
8. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : статистичний збірник – 2013 / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 54 с.
9. Офіційний сайт Державної митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arc.customs.gov.ua>.
10. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами – 2014 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 108 с.

УДК 519.86:332.3

Н.Л. Ющенко, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ**Н.Л. Ющенко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ РАЦИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ УГОДИЙ**Nadiia Yushchenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

MATHEMATICAL MODEL OF FORMING RATIONAL STRUCTURE OF AGRICULTURAL LANDS

Стаття присвячена систематизації факторів впливу на якість земель сільськогосподарського призначення, а також огляду й аспектам класифікації економіко-математичних моделей як інструментів прийняття рішень, спрямованих на забезпечення стійкого землекористування в Україні.

Ключові слова: землекористування, деградація, відтворення родючості ґрунтів, оптимізація сівозмін, математична модель.

Статья посвящена систематизации факторов, влияющих на качество земли сельскохозяйственного назначения, а также обзору и аспектам классификации экономико-математических моделей как инструментов принятия решений, направленных на обеспечение устойчивого землепользования в Украине.

Ключевые слова: землепользование, деградация, воспроизводство плодородности почв, оптимизация севооборота, математическая модель.

The article is devoted to the systematization of the factors affecting the quality of agricultural land, as well as aspects of the review and classification of mathematical economic models as tools for decision-making for sustainable land use in Ukraine.

Key words: land degradation, soil fertility reproduction, optimization of crop rotation, mathematical model.

Постановка проблеми. Найбільшу територію України займають землі сільськогосподарського призначення (71 %), 78 % з яких є ріллею. 97,2 % земель сільськогосподарського призначення систематично використовуються у господарських цілях, є основою ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва та забезпечення населення необхідними продуктами харчування і лише 2,8 % нині виконують інші функції. На всій території поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 % території), забруднення (приблизно 20 %), підтоплення (12 %). За даними Державного агентства земельних ресурсів України, щорічні втрати ґрунту становлять близько 600 млн тонн, у тому числі понад 20 млн тонн гумусу, 0,5 млн тонн азоту, 0,4 млн тонн фосфору і 0,7 млн тонн калію, що спричинено застосуванням хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив [45].

Така ситуація в системі землекористування пов'язана із тривалим виснаженням українських земель через вирощування технічних культур, що експортуються в Європу для виробництва біопалива, у той час як продукти харчування для українців закуповуються на світовому ринку [41], а також не запровадженням сівозмін. Станом на 01.01.2014 р. із 18 650 господарств, які використовують земельні ділянки площею понад 100 га, мали проекти землеустрою з еколого-економічного обґрунтування сівозмін тільки 649, або 3,5 %, у тому числі освоїли сівозмінні лише 60 [17].

Наявний в Україні ліберально-ринковий механізм використання сільськогосподарських земель сформовано у такий спосіб, що відносно земельних ресурсів він працює здебільшого з негативним екологічним результатом, оскільки містить економічні регулятори, які не завжди обмежують руйнівне землекористування. Зокрема, фіскальні платежі є такими, що суб'єктам землекористування вигідніше їх сплатити, ніж витратити кошти на охорону землі чи впровадження екологічнобезпечних методів господарювання [10, с. 90].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проблеми у сфері охорони земель значною мірою зумовлені також незавершеністю процесу інвентаризації й автоматизації системи ведення державного земельного кадастру, недостатністю нормативно-правового забезпечення, проведення освітньої та просвітницької роботи, низькою інституціональною спроможністю відповідних органів виконавчої влади [28].

Зберегти наявний земельний потенціал України можливо лише завдяки формуванню системи сталого землекористування, переходу від економічно спрямованих форм до парадигми розвитку, в основу якої покладено необхідність забезпечення умов виживання людства у середовищі, зміненому його ж діяльністю, що передбачає використання землі за таких умов, які гарантували б недопущення незворотних екологічних наслідків і не підривали здатність ефективного функціонування екосистем [42].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання управління земельними відносинами набули розвитку в працях таких зарубіжних науковців, як Д. Беккер, Н. Берг, Т. Бургесс, Т. Вебер, Р. Вебстер, Д. Маргхим, Р. Парке, Д. Хелмс. Питанням ноосферного антикризового управління економікою, метою якого є збереження народу, збереження довкілля і поліпшення якості життя людей, приділяється увага у працях учених-економістів В. Гейця, П. Нікітенка, А. Осипова, В. Оскольського, І. Синякевича та ін. Обґрунтуванню принципів і методів управління земельними ресурсами присвячені роботи таких учених країн СНД й українських, як Д.І. Бабміндра, Ю.Д. Білик, І.К. Бистряков, С.Ю. Булигін, С.М. Волков, В.Г. В'юн, В.В. Горлачук, Г.І. Горохов, А.С. Даниленко, Д.С. Добряк, С.І. Дорогунцов, В.В. Дорофієнко, М.В. Калінчик, О.П. Канащ, С.М. Кваша, М.А. Лендел, О.Г. Мордвінов, Л.Я. Новаковський, С.О. Осипчук, І.В. Петенко, С.Ф. Поважний, І.А. Розумний, А.Я. Сохнич, М.М. Трегобчук, А.М. Третяк, В.М. Федоров. Серед робіт, присвячених правовій охороні природи, у тому числі й ґрунтів, слід відзначити таких українських науковців: В.І. Андрейцева, П.Ф. Кулинич, Ю.С. Шемшученко, Т.Г. Ковальчук, М.А. Фролова й ін. Питанню дослідження раціонального землекористування, відтворенню земельно-ресурсного потенціалу у вітчизняній літературі приділили увагу Я. Білоусько, П. Коренюк, О. Кучер, В. Паштецький, В. Товстопят, Г. Чорний, М. Яструб. Свої статті щодо визначення впливу на стан ґрунту багаторічного вирощування однойменних культур на ділянках сільськогосподарських угідь присвятили О.В. Рома, А.І. Сененко, Н.Б. Сененко. Питання відтворення родючості ґрунтів завдяки веденню органічного виробництва та ринків органічного виробництва досліджували С.С. Антонєць, В.І. Артиш, Н.В. Бородачева, М.В. Капштик, М.І. Кобець, Є.В. Милованов, М.К. Шикуча та ін.

Виділення не вирішеної раніше частини проблеми. Проте багато проблем відтворення, користування та охорони земель, питання розвитку системи екологобезпечного землекористування, забезпечення заходів для постійного відновлення родючості ґрунту, захисту земель від деградації залишаються невирішеними. У зв'язку з чим дослідження, спрямовані на відновлення ефективного землеволодіння і землекористування, є актуальними, особливо з огляду на те, що 17.09.2013 р. 68-а сесія Генеральної Асамблеї ООН, визнаючи ключову роль ґрунтів у забезпеченні продовольчої безпеки і стійкого розвитку, виконанні найважливіших екологічних послуг, проголосила 2015 рік Міжнародним роком ґрунтів (резолюція A/RES/68/232).

Верховною Радою України прийнятий Земельний кодекс України, Закони України «Про охорону земель», «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19.06.2003 р. та інші нормативні документи, спрямовані на захист земельних ресурсів. Проте, як засвідчує практика, це не вирішує головної проблеми – знищення 41,6 млн га родючих українських чорноземів, що не мають аналогів у світі та станов-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

лять 62 % [22] основного фонду орних земель України і близько 8 % світових запасів чорноземів та інших родючих ґрунтів.

Мета статті. Метою цієї статті є системний аналіз факторів впливу на якість земель сільськогосподарського призначення, а також систематизація і класифікація економіко-математичних моделей розміщення, спеціалізації та розвитку виробництва, використання обмежених ресурсів, визначення раціональної структури земельних площ для їх використання у необхідному технологічному режимі, співвідношення галузей, підвищення біопродуктивності земельних ресурсів, ефективності природоохоронних заходів та інших як інструментів прийняття рішень, спрямованих на забезпечення стійкого землекористування в Україні.

Виклад основного матеріалу. У ст. 14 Конституції України [16] записано: «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави». Земельний фонд України є стратегічно важливим сектором вітчизняної економіки, особливо з огляду на перспективи світової продовольчої кризи, адже за прогнозами демографів до 2030 року кількість голодуючих на планеті сягне 1 млн осіб.

Сьогодні більше 805 млн осіб у світі голодують або недоїдають. Зростання чисельності населення потребує збільшення виробництва продуктів харчування приблизно на 60 %. Оскільки виробництво продовольства істотно залежить від стану ґрунтів, важливо зберегти їх здоров'я і продуктивність. За оцінками Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) [31], 33 % глобальних земельних ресурсів уже деградували, у той час як вплив людини на ґрунт зростає і нерідко досягає критичних масштабів. Деградація земель відбувається у різних формах, включаючи ерозію, ущільнення, герметизацію і засолення ґрунту, вимивання з нього органічних і поживних речовин, підкислення, забруднення та інших процесів, пов'язаних із нестабільною практикою управління земельними ресурсами. Формування одного сантиметра ґрунту може тривати до 1000 років. У ФАО попереджають, якщо не запроваджувати нові підходи, то у 2050 році загальна площа орних і родючих земель на душу населення становитиме лише четверту частину рівня 1960 року.

Україна – один із світових лідерів у забезпеченості продуктивними земельними ресурсами: площа земель в обробітку (рілля і багаторічні насадження) у розрахунку на душу населення втричі більша за відповідний середньосвітовий показник [29, с. 38].

За земельною площею Україна після європейської частини Росії є найбільшою країною Європи, а за якісним складом ґрунтів та біопродуктивністю угідь – одна з найбагатших держав світу. За різними даними науковців Україна вже втратила від 10 до 30 % чорноземів завдяки неефективному їх використанню під виснажливі культури, а саме порушенню сівозмін під час вирощування технічних культур, зокрема, ріпаку, соняшнику, кукурудзи, тобто «важких» культур (рис.) та, незважаючи на це, площі під ці культури безконтрольно збільшуються.

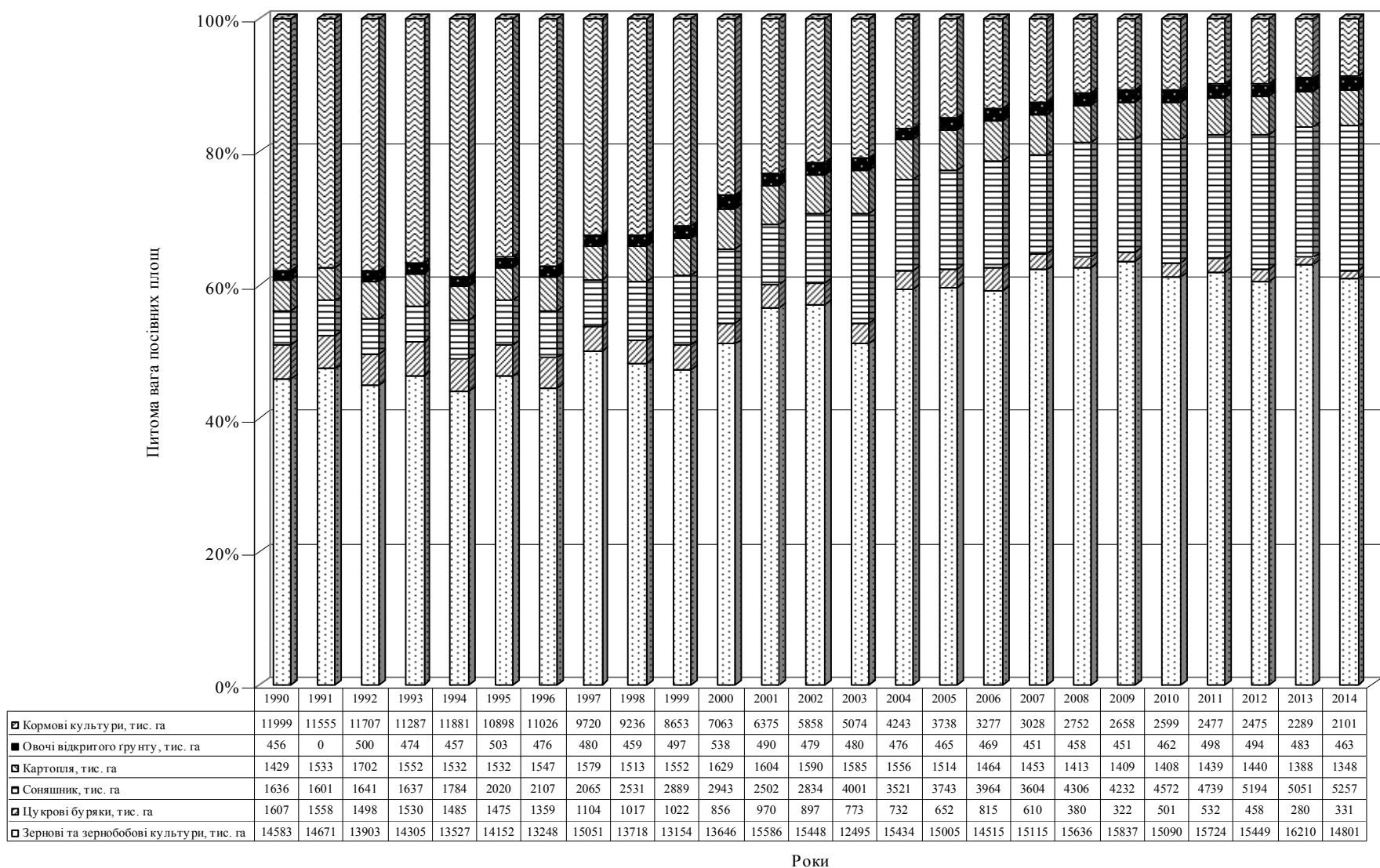

Рис. Динаміка структури посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні за роки незалежності
Джерело: побудовано за даними [9].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В аграрній економіці України спостерігаються процеси надконцентрації земельного капіталу. За різними джерелами, 106 трансрегіональних високоінтегрованих формувань, так званих агрохолдингів, із середніми розмірами землекористування 99,5 тис. га ведуть сільськогосподарське виробництво на розосереджених по сільських територіях орендованих землях, організують діяльність на майже 10550 тис. га сільськогосподарських угідь країни. Кількість і розміри таких об'єднань рік у рік збільшуються. Це виробничі формування, продукція яких є конкурентоспроможною за рахунок використання ефекту масштабу і, частково, замкнутого циклу виробництва продуктів харчування [32, с. 10]. Виникли диспропорції між рослинництвом і тваринництвом, у тому числі у рослинництві – між вирощуванням експортноорієнтованих культур (у [29, с. 41] це олійні та зернові культури) і продукції, необхідної для задоволення повсякденних потреб населення країни, а у тваринництві – між виробництвом молока, яловичини і свинини та продукцією промислового птахівництва. Наслідками цього є низький загальний рівень споживання вітчизняних продуктів харчування, незбалансованість раціону та вживання в їжу імпортованих продовольчих товарів сумнівної якості [38, с. 5]. Розвиток агропромислового виробництва за умови обрання такого шляху його організації веде не лише до посилення соціального напруження, активізації процесів перерозподілу власності та зменшення різноманіття форм господарювання на селі тощо, а й нераціонального використання землі: порушуються сівозміни, деградують ґрунти. Крім того, Україна належить до країн з найнижчим рівнем державної підтримки відтворення у сільському господарстві з розрахунку на 1 га орних земель [32, с. 7], у той час як у міжнародній практиці застосовують понад 150 економічних інструментів вирішення екологічних проблем у землекористуванні, з яких близько 80 – це податки і платежі [10, с. 91].

У сучасному суспільстві довкілля і здоров'я людини за пріоритетністю поступаються економічному розвитку. Стратегією державної екологічної політики України на період до 2020 року [28] визнана необхідність забезпечення збалансованості екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільного розвитку держави. Одним із засобів вирішення проблеми раціонального використання земель наряду із запровадженням контролю за дотриманням екологічних систем обробітку ґрунту та виробництва сільськогосподарської продукції, превентивних заходів та посиленням відповідальності за екологічну безпеку землекористування, поетапним скороченням площ земель сільськогосподарського користування (насамперед, еродованої ріллі) з одночасним розширенням площі природоохоронних територій (лісу, лісосмуг, зон рекреації) з метою посилення стійкості агроландшафтів [3] та ін. може бути використання економіко-математичного інструментарію та комп'ютерної техніки для аналізу альтернатив і вибору оптимальних з погляду встановлених критеріїв (критерію), адже з метою реалізації Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [33] суб'єктами господарювання прискорено запроваджуються нові сучасні інформаційно-комунікаційні технології та рішення щодо створення інформаційних ресурсів і запровадження електронних технологій для підвищення їх конкурентних переваг. В аграрному секторі існують можливості застосування сучасних інформаційних технологій за такими напрямками, як вибір агротехнології та вирішення технічних проблем, експертиза інвестиційних проектів, розроблення бізнес-планів господарств, контроль якості продукції та природного середовища, економічний аналіз і прогнозування розвитку аграрної сфери, сприяння розвитку кооперації та інтеграції товаровиробників, маркетингові послуги й ін. Методи математичного моделювання забезпечують розроблення моделей таких завдань, як розвиток, розміщення і спеціалізація виробництва, використання дефіцитних ресурсів, оптимізація посівних площ, оптимальне співвідношення галузей тощо. Застосування економіко-математичних ме-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тодів і ЕОМ у процесі вирішення завдань взаємоузгодження й оптимізації функціонування системи сільського господарства загалом і її елементів є досить ефективним, оскільки дозволяє одночасно врахувати всі економічні та фізичні умови і знаходити найкращий варіант.

Класифікація економіко-математичних моделей аграрної сфери виконана, зокрема, у [25, с. 47–48].

З огляду на ознаки загальної класифікації математичних моделей [11, с. 59–62] за цільовим призначенням їх можна поділити на теоретико-аналітичні – моделі для вивчення загальних властивостей і закономірностей перебігу економічних процесів як, наприклад, наведені в [39; 26, с. 101–106] – розглядаються два типи моделей: лінійні відносно оцінюваних параметрів та нелінійні відносно оцінюваних параметрів як і для парного регресійного аналізу, так і для багатофакторного регресійного аналізу [24, с. 65–67], і прикладні, що застосовуються для оцінювання функціонування економічних об'єктів у конкретних умовах та прийняття відповідних рішень, як економіко-математична модель оптимізації посівних площ сільськогосподарських культур на прикладі СФГ «Мічуріна» Васильківського району Дніпропетровської області з метою максимізації прибутку від реалізації продукції сільського господарства, яку планують вирощувати [15], або оптимізації виробничої структури на прикладі ТОВ «АБТ» Білокуракинського району Луганської області в [47] чи прогнозування урожайності сільськогосподарських культур за допомогою методу Брандона за даними п'ятнадцяти підприємств [25, с. 47–49].

За масштабом економічного об'єкта розроблений науковцями і практиками арсенал економіко-математичних моделей прийняття раціональних рішень у сільському господарстві можна розподілити на макроекономічні [12], мезомоделі – діють на рівні галузі [39] або [5], [13] – на рівні регіону і мікроекономічні моделі [44].

За характером кінцевої мети слід розрізняти моделі описові (дескриптивні), що лише пояснюють факти, які спостерігались, або дають прогноз, тобто це моделі без критерію оцінювання досліджуваного об'єкта [26, с. 101–106], використання нелінійної регресійної залежності у вигляді виробничої функції Кобба-Дугласа для опису певного процесу [26, с. 75–77] чи рівняння регресії вигляду $y = af_1(x_1)f_2(x_2)\dots f_i(x_i)\dots f_k(x_k)$ [24, с. 65–67] і оптимізаційні (нормативні) моделі – передбачають раціональну цілеспрямовану діяльність, формалізують мету економічного розвитку, можливість та засоби її досягнення [2; 8; 21; 44; 47].

За характером відображення причинно-наслідкових аспектів розрізняють моделі жорстко детерміновані, як [47; 23], і моделі, що враховують випадковість і невизначеність, наприклад, економіко-математична модель оптимізації галузевої структури виробництва високотоварних сільськогосподарських підприємств, побудована на базі поетапної задачі стохастичного програмування з імовірнісними обмеженнями, що є більш адекватною конкретним виробничим умовам та відображає особливості виробництва, пов'язані з коливанням випадкових величин [7] або [36], або [5] – економіко-математична модель оцінювання регіонального інвестиційного клімату сільського господарства з використанням теорії нечіткої логіки використовує поряд з кількісними змінними й лінгвістичні, що визначені нечітко, що дозволяє включити до моделі певні макроекономічні показники (рівень тіньової економіки, рівень інфляції, ймовірність виникнення обставин непереборної сили, природні умови, внутрішньополітична ситуація, законодавча ситуація), які впливають на формування інвестиційного клімату, дає змогу оцінити зміну умов інвестування, а у випадку несприятливих оціночних результатів забезпечує інформацію про напрямки та межі зміни вхідних параметрів, які приведуть до покращення інвестиційної ситуації в регіональному АПК.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

За способом відображення чинника часу економіко-математичні моделі поділяються на статичні [1, с. 174–175; 18] і динамічні [39] або [37], де наводиться комплекс економіко-математичних моделей оцінювання економічних та страхових ризиків в агросфері України, причому моделювання наслідків від сільськогосподарського страхування здійснюється за умов максимізації прибутку та його корисності з боку агровиробника по кожному виробничому періоду.

Час в економіко-математичних моделях може змінюватися неперервно або дискретно як, наприклад, у моделі встановлення послідовності виконання технологічних операцій із захисту рослин від шкідливих організмів кожним агрегатом чи машиною у необхідній послідовності з метою мінімізації часу простою механізмів (задача нелінійного математичного програмування з булевими змінними, характер виробничих процесів – дискретний), наведеної у [4].

З урахуванням запропонованих у [6] ознак загальної класифікації математичних моделей, застосовувані в АПК моделі за характером вирішуваних економічних задач можна поділити на виробничі, наприклад, [2; 48; 14, с. 234–236; 30; 36], транспортні [18], управління матеріальними запасами [48], моделі економічного аналізу [13; 35], ціноутворення [8], прогнозування [25, с. 47–49; 27; 43, с. 123–126] та інші.

Залежно від рівня формалізації зв'язків між величинами існують моделі алгоритмічні – описуються послідовністю дій, які необхідно виконати, щоб розв'язати поставлену задачу моделювання (до алгоритмічних моделей належать, зокрема, так звані імітаційні моделі – моделюючі алгоритми, що імітують поведінку досліджуваного об'єкта), наприклад, наведена в [39], та аналітичні моделі, що описуються функціональними і логічними співвідношеннями, зокрема, про які йдеться в [13; 20, с. 123–127; 26, с. 75–77; 27].

За формою математичних залежностей [40] економіко-математичні моделі обґрунтування управлінських рішень у аграрній сфері логічно розподілити на лінійні, наприклад, множинна лінійна регресія (розглядається в [20, с. 123–127]) або задача лінійного програмування з [46] і нелінійні – модель динамічного програмування для формування оптимальної сівовозміни великого сільськогосподарського підприємства в [44] або функцію Кобба-Дугласа в [26, с. 75–77].

Залежно від особливостей методології і техніки моделювання виокремленню підлягають функціональні моделі, які широко використовуються в економічному регулюванні, коли на поведінку об'єкта («вихід») впливають за допомогою зміни «входу», та структурні моделі, в яких велике значення мають внутрішні залежності між елементами систем. Так, ефективність сільськогосподарського виробництва у регіоні залежить від спільної взаємодії суб'єкта господарювання та державних органів, тому у [35] йдеться про використання апарату математичного моделювання для аналізу умов виробничої діяльності, що передбачає розгляд зовнішнього середовища навколо суб'єкта діяльності – умов господарювання, факторів виробництва, регіональних особливостей тощо. Побудову математичної моделі можливо проводити за будь-яким чинником, що визначається як істотний для відповідного виду аграрного виробництва, а також за кількома чинниками водночас. Як чинник зовнішнього середовища, що стає предметом моделювання, пропонується розглянути процедуру оподаткування доходів від сільськогосподарського виробництва. При цьому модель впливу зовнішніх чинників будується на явищі корупції в податкових органах, яке наявне в будь-якій економіці, що розвивається.

Типовими структурними моделями є моделі міжгалузевих зв'язків, зокрема, робота [30] присвячена економіко-математичним моделям встановлення приросту доходу (або прибутку) сільськогосподарського підприємства під впливом зміни матеріаломісткості виробництва.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Сільськогосподарське виробництво як об'єкт управління на основі системи моделей є складною системою, що охоплює множини певним чином взаємопов'язаних складових, які виконують функції використання виробничих і природних ресурсів з метою отримання сільськогосподарської продукції у середовищі постійних збурень. Необхідно враховувати вплив випадкових, нерегульованих людиною, стохастичних факторів природного походження (кількості опадів, їх розподілу, температури повітря тощо), що суттєво впливають на урожайність сільськогосподарських культур, витрати праці й ресурсів на одиницю продукції. Моделювання структури виробництва підприємств аграрної сфери у ринкових умовах охоплює земельні ресурси (W_1^3), трудові ресурси (W_2^T), основні матеріальні засоби (W_3^K), оборотні матеріальні засоби (W_4^O), фінансові ресурси (W_5^Φ), інформаційні ресурси (W_6^I). Сукупність цих показників у їх взаємозв'язку обумовлює виробництво відтворювальних процесів (PRP), які можна представити функціонально залежністю вигляду [30]:

$$PRP = f(W_1^3, W_2^T, W_3^K, W_4^O, W_5^\Phi, W_6^I)$$

Системний підхід до оцінювання розміщення природних ресурсів та ефективності розподілу й використання інших ресурсів припускає одночасне врахування територіальних і галузевих зв'язків та пропорцій, їх поєднання в єдиний комплекс, дозволяє застосовувати економіко-математичні методи під час обґрунтування та розроблення основних напрямів підвищення ефективності розподілу й використання всіх видів ресурсів.

Великий загальний розмір земельних ресурсів, багатоваріантний характер їх використання у різних природно-кліматичних умовах вимагають застосування методів математичного моделювання для розв'язання задачі оптимізації структури земельних ресурсів з урахуванням таких особливостей, як сезонність виробництва, обов'язковість застосування мінеральних добрив, насіння, засобів захисту сільськогосподарських рослин, спеціальної техніки, трудових ресурсів, паливно-енергетичних ресурсів і т. ін., екологічний стан земельних ресурсів тощо. Залучення математичних методів дозволить цілеспрямовано впливати на навколишнє середовище, тобто керувати процесами, об'єктами, явищами, підпорядковуючи їх необмеженим постійно зростаючим потребам суспільства та економічним інтересам з метою одержання необхідних кінцевих результатів, підвищення біопродуктивності земельних ресурсів та ефективності природоохоронних заходів.

Раціональна структура сільськогосподарських угідь як чинник екологічно збалансованого землеробства передбачає наукове обґрунтування (оптимізацію) співвідношення набору й обсягів культур, що чергуються у визначеному порядку і в часі, яке дасть змогу створити агротехнічну безпеку землекористування, сприятиме взаємному поповненню елементів, забезпечить сприятливий стан посівів, дозволить запобігти руйнуванню фізичних властивостей ґрунту і забезпечить стійкість до ерозійних процесів.

З метою підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських культур доцільно виконати раціональний розподіл земельних угідь під вирощувані культури. Якщо для побудови економіко-математичної моделі використати такі умовні позначення: x_{ij} – невідома площа, що відводиться на i -тій ділянці під вирощування j -ї культури, га; i – номер ділянки землі; n – кількість усіх земельних ділянок; j – вид сільськогосподарської культури; m – кількість усіх потенційних видів культур; b_i – величини i -тої земельної ділянки, га; a_j – площа у гектарах, що відводиться під j -ту культуру; c_{ij} – собівартість оброблення одиниці площі i -тої ділянки під j -тою культурою, то задача зводиться до

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

визначення плану розподілу земельних ділянок під вирощування різних видів сільськогосподарських культур $X = (x_{ij})_{n \times m}$, що забезпечуватиме мінімум витрат

$$f = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m c_{ij} x_{ij} \rightarrow \min$$

і виконання обмежень

$$\begin{cases} \sum_{j=1}^m x_{ij} = b_i, i = \overline{1; n}, \\ \sum_{i=1}^n x_{ij} = a_j, j = \overline{1; m}, \\ \sum_{j=1}^m a_j = \sum_{i=1}^n b_i, \\ x_{ij} \geq 0, i = \overline{1; n}, j = \overline{1; m}. \end{cases}$$

Перші n умов у системі обмежень стосуються розмірів земельних ділянок, наступні m обмежень щодо величини площ, що відводитимуться для вирощування виду сільськогосподарської культури, а останнє – відображає вимогу дотримання балансу площ.

За виглядом економіко-математичної моделі поставлена задача може бути віднесена до спеціальних задач лінійного програмування транспортного типу [19, с. 104–120] і легко розв'язана за допомогою надбудови «Поиск решения» MS Excel.

Якщо враховувати урожайність сільськогосподарських культур i , відповідно, ввести додаткові позначення: y_{ij} – урожайність j -тої культури на i -тій ділянці землі; u_j – очікуваний валовий збір (урожай) j -тої культури, то економіко-математична модель набуде вигляду.

Визначити план $X = (x_{ij})_{n \times m}$, що

$$f = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m c_{ij} x_{ij} \rightarrow \min$$

за умов отримання бажаного врожаю сільськогосподарських культур різних видів (перші m обмежень системи) та використання наявних земельних площ (останні n умов):

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n y_{ij} x_{ij} \geq u_j, j = \overline{1; m}, \\ \sum_{j=1}^m x_{ij} \leq b_i, i = \overline{1; n}, \\ x_{ij} \geq 0, i = \overline{1; n}, j = \overline{1; m}. \end{cases}$$

Що також є задачею лінійного програмування [19, с. 14–17], а саме задачею розподілу, і розв'язується симплекс-метод [19, с. 64–70] з реалізацією вищезазначеного засобу («Поиск решения» Excel).

Питанням визначення структури угідь, яка б підтримувала формування з основних у певному регіоні сільськогосподарських культур таких посівних площ, які б забезпечували бездефіцитний баланс гумусу; диференційовані сівозміни; широкого впровадження агро меліоративних, гідротехнічних, лісомеліоративних та інших заходів; оптимізації просторової структури земель під час організації виробництва; врахування природно-кліматичних умов під час землекористування; дотримання екологічних норм навантаження; застосування нових ґрунтозахисних і ресурсозберігаючих технологій присвячена достатня кількість наукових робіт. У [47] розроблена модель оптимізації виробничо-галузевої структури сільськогосподарського підприємства; модель оптимізації галузевої структури виробництва у високотоварних сільськогосподарських підприємств-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вах методами лінійного програмування наведена в [7]; інтегральна модель територіального АПК [12] та ін.

Висновки і пропозиції. Від критичної маси інтелекту, нагромадженої у народі, і насамперед у представників державної влади, управлінців, керівників системи науки та освіти, церковних діячів, залежить втілення в життя чимдалі актуальнішої ноосферної соціально-економічної теорії, започаткованої на початку ХХ ст. видатним українським ученим В.І. Вернадським, який стверджував, що від людини залежить доля планети і що людству потрібно виробити єдину стратегію взаємодії з природою, для чого дуже важливо не тільки створювати нові технології для виробництва, але й формувати екологічне мислення у суспільстві. При цьому головними критеріями ефективності економіки мають бути не прибуток і навіть не зростання ВВП (хоча це важливо), а здоров'я народу, поліпшення його трудової життєдіяльності, збереження та відтворення природи.

Безумовно, здійснена у цій роботі систематизація економіко-математичних моделей у жодному разі не претендує на повноту чи абсолютність. Метою було продемонструвати широке різноманіття концептуальних підходів, моделей і методів, застосування яких на практиці дало б змогу знизити ступінь впливу чинників суб'єктивності стосовно економічного аналізу та підвищити обґрунтованість рішень.

Раціональною основою формування економічного механізму екологобезпечного землекористування в Україні можуть бути:

- стимулювання екологобезпечного землекористування, що включатиме як заохочувальні (передбачені ст. 27 Закону України [34]), так і примусові механізми;
- встановлення структури регіональних угідь, яка б підтримувала баланс агро- та екосистем на безпечному для природи рівні;
- запровадження контролю за дотриманням екологічних систем обробітку ґрунту та виробництва сільськогосподарської продукції;
- впровадження механізмів державної підтримки самозайнятості сільських жителів у сільськогосподарській та несільськогосподарській діяльності, у сфері розвитку сільських видів туризму, перероблення місцевої сировини, відродження національних ремесел тощо на засадах сімейного господарювання;
- спрямування дошкільної і шкільної освіти на екологічно безпечне використання та збереження природних ресурсів, у тому числі й землі.

Список використаних джерел

1. Акулич *И. Л.* Математическое программирование в примерах и задачах : учеб. пособие для студентов эконом. спец. вузов / И. Л. Акулич. – М. : Высш. шк., 1986. – 319 с.
2. Барський *Ю. М.* Модель оптимізації виробництва сільськогосподарських та підсобних підприємств / Ю. М. Барський // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – № 7. – С. 7–11.
3. Бурлака *Н. І.* Напрями державного регулювання малопродуктивних та деградованих земельних ресурсів в умовах проведення земельної реформи / Н. І. Бурлака // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 1 (56), т. 2. – С. 122–128.
4. В'юненко *О. Б.* Економіко-математична модель календарного планування захисту рослин / О. Б. В'юненко, І. А. Мачуський, Т. В. Токарева // Вісник Сумського державного університету. – 1998. – № 1 (9). – С. 148–152.
5. Глонь *О. В.* Моделювання систем керування в умовах невизначеності / О. В. Глонь, В. М. Дубовий. – Вінниця : Універсум, 2005. – С. 17–24.
6. Григорків *В. С.* Економічна кібернетика : навч. посіб. / В. С. Григорків. – Чернівці : Рута, 2006. – 198 с.
7. Дем'яненко *С. І.* Інноваційне зростання – основа стабільності агропромислового комплексу / С. І. Дем'яненко // Наука та інновації. – 2005. – № 1. – С. 87–98.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві / С. І. Дем'яненко. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – С. 246–252.
9. Державна служба статистики України. Рослинництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Добряк Д. С. Ефективність екологобезпечного землекористування в Україні в ринкових умовах / Д. С. Добряк, В. М. Будзяк, О. С. Будзяк // Економіка України. – 2013. – № 7 (620). – С. 83–93.
11. Економіко-математичне моделювання : навч. посібник / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний, О. Д. Шарапов та ін. ; за заг. ред. В. В. Вітлінського. – К. : КНЕУ, 2008. – 536 с.
12. Жубржицька О. В. Вивчення основ економічного моделювання розвитку АПК у вищих закладах освіти / О. В. Жубржицька // Географічна наука та освіта в Україні. – К. : Фітосоціоцентр, 2000. – С. 63–66.
13. Зульфугарова С. О. Моделі управління економічним розвитком регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / С. О. Зульфугарова. – Запоріжжя, 2010. – 22 с.
14. Касьяненко В. О. Моделювання та прогнозування економічних процесів / В. О. Касьяненко, Л. В. Старченко. – Суми : Університетська книга, 2006. – 356 с.
15. Кісіль М. Ю. Особливості Використання методів економіко-математичного моделювання в стратегічному менеджменті сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / М. Ю. Кісіль. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=377>.
16. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
17. Концептуальні засади розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій. Проект Національної академії аграрних наук України [Електронний ресурс]. – К., 2014. – Режим доступу : <http://naas.gov.ua>.
18. Кравченко Р. Г. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве / Р. Г. Кравченко. – М. : Колос, 1978. – 424 с.
19. Крушевский А. В. Математическое программирование и моделирование в экономике : учеб. пособие для вузов / А. В. Крушевский, К. И. Швецов. – К. : Вища школа. Головное изд-во, 1979. – 456 с.
20. Математичні методи в економіці та моделювання соціально-економічних процесів в АПК / В. А. Кундіуса, Л. А. Мочалова, В. А. Кегель, Г. С. Сидоров. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – М. : Колос, 2001. – 288 с.
21. Мильнер Б. З. Системный подход к организации управления / Б. З. Мильнер, Л. И. Евенко, В. С. Рапопорт. – М. : Экономика, 1983. – 224 с.
22. Міністерство аграрної політики. Економіка. Панорама аграрного сектору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua/page/?6351>.
23. Могильна Л. М. Теоретично-методологічні основи інноваційних процесів / Л. М. Могильна // Аграрний форум – 2008 : матер. Міжнар. науково-практичної конф. (15–18 жовтня 2008 р., Суми). – Суми : Університетська книга, 2008. – С. 207–209.
24. Моделювання та методи системного аналізу в економіці. – К., 1999. – 120 с.
25. Наконечний С. І. Математичне моделювання техніко-економічних процесів АПК / С. І. Наконечний, С. С. Савіна, Т. С. Наконечний. – К., 1996. – 240 с.
26. Наконечный С. И. Математическое моделирование экономических процессов сельскохозяйственного производства : учеб. пособие / С. И. Наконечный, В. Г. Андрийчук. – К. : КИНХ, 1982. – 106 с.
27. Овсієнко Ю. І. Використання комп'ютерної техніки при побудові математичних моделей методом найменших квадратів / Ю. І. Овсієнко. – К., 2010. – С. 294–299.
28. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : затв. Законом України №2818–VI від 21.12.2010 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

29. *Пасхавер Б.* Сценарії розвитку агросфери / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2011. – № 11. – С. 38–44.
30. *Підлісецький Г.* Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г. Підлісецький, В. Товстопят // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 81–87.
31. *Природа* России: 2015 год – Международный год почв [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.priroda.ru/news/detail.php?ID=10966>.
32. *Присяжнюк М.* Про необхідність і напрями поглиблення аграрної реформи / М. Присяжнюк, П. Саблук, М. Кропивко // Економіка України. – 2011. – № 6. – С. 4–16.
33. *Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки* [Електронний ресурс] : Закон України №537-V від 9.01.2007 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
34. *Про охорону земель* [Електронний ресурс] : Закон України № 962-IV від 19.06.2003 р. із змінами. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15/>.
35. *Россоха В. В.* Оцінка виробничого потенціалу аграрних підприємств / В. В. Россоха. – М. : Экономика, 1983. – С. 33–44.
36. *Светлов Н. М.* Обоснование весовых коэффициентов исходов в стохастических моделях сельскохозяйственного производства / Н. М. Светлов // Доклады ТСХА. – М. : Издательство МСХА, 1995. – Вып. 266. – С. 190–195.
37. *Скрипниченко В. В.* Концептуальна модель страхування аграрних ризиків щодо стимулювання ефективного розвитку АПК України / В. В. Скрипниченко // Актуальні проблеми розвитку АПК : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Луцьк, 2011. – С. 37–40.
38. *Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення)* / В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4–14.
39. *Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой* / под общ. ред. проф. А. П. Градова. – СПб. : Спец. лит., 1996. – С. 43–55.
40. *Твердохліб М. І.* Класифікація математичних моделей технологічних укладів економіки / М. І. Твердохліб // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 284–289.
41. *Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація* : наук. доп. / О. М. Бородіна, В. М. Геєць, А. О. Гуторов та ін. ; [за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи]. – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2012. – 56 с.
42. *Устойчивое развитие: теория, методология, практика* : учебник / [под ред. Л. Г. Мельника]. – Сумы : Университетская книга, 2009. – С. 1142.
43. *Цюпко С. В.* Экономико-математические модели прогнозирования развития сельского хозяйства Украины : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.03.02 / С. В. Цюпко. – К., 2001.
44. *Чабан Г. В.* Моделювання як метод прогнозування в сільському господарстві / Г. В. Чабан // Зб. наук. пр. Черкаського держ. техн. ун. Сер.: Економічні науки. – 2003. – Вип. 11. – С. 28–41.
45. *Чудовська В.* Дослідження ринку органічної продукції в Україні / В. Чудовська // Наукові засади сталого розвитку економіки : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 16-17 червн. 2011 р. – Тернопіль : Крок, 2011. – С. 331–333.
46. *Шипилкіна Ю. В.* Применение экономико-математических методов для обоснования комплекта машин сельскохозяйственного предприятия / Ю. В. Шипилкіна // Труды конференции МОНА – 2001. – Алтай : РИИ АлтГТУ, 2001. – С. 1–2.
47. *Экономико-математические методы в планировании сельскохозяйственного производства* : [учеб. пособие] / [А. М. Гатаулин, Г. В. Гаврилов, Л. А. Харитоновна и др.] ; под ред. А. М. Гатаулина. – М. : Агропромиздат, 1986. – С. 272–276.
48. *Ющенко Н. Л.* До питання управління матеріальними запасами з використанням економіко-математичних моделей / Н. Л. Ющенко, А. О. Мороз // VII Міжнародна наук.-практ. конф. «Математичне та імітаційне моделювання систем. МОДС '2012», 27–30 черв. 2012 р. – Чернівці–Жукін, 2012. – С. 207–210.

УДК 338.48

О.І. Лукомська, викладач

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ**О.И. Лукомская**, преподаватель

Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно, Украина

СУЩНОСТНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА**Oksana Lukomska**, teacher

Rivne State University of the Humanities, Rivne, Ukraine

ESSENTIAL CHARACTERISTIC OF RURAL GREEN TOURISM

Наведено дефініції поняття «сільський зелений туризм», проаналізовано різні підходи до його визначення вітчизняними й зарубіжними авторами і виділено спільні та відмінні ознаки. У результаті дослідження трактувань категорії «сільський зелений туризм» охарактеризовано принципи та функції сільського зеленого туризму. Обґрунтовано важливість соціального фактора розвитку сільського зеленого туризму. Висвітлено зв'язок із соціальною відповідальністю бізнесу, яка підкреслює взаємозв'язок між економічними, екологічними та соціальними аспектами.

Ключові слова: сільський зелений туризм, сільський туризм, функції, соціально-економічний розвиток, соціально-відповідальність бізнесу.

Приведены дефиниции понятия «сельский зеленый туризм», проанализированы различные подходы к его определению отечественными и зарубежными авторами и выделены общие и отличительные признаки. В результате исследования трактовок категории «сельский зеленый туризм» охарактеризованы принципы и функции сельского зеленого туризма. Обоснована важность социального фактора развития сельского зеленого туризма. Освещена связь с социальной ответственностью бизнеса, которая подчеркивает взаимосвязь между экономическими, экологическими и социальными аспектами.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, сельский туризм, функции, социально-экономическое развитие, социальная ответственность бизнеса.

The article deals with the definitions of the concept "rural green tourism", analysis of different approaches to its determination given by blighty and foreign authors, moreover common and distinctive features are singled out. As a result of research of the category "rural green tourism" interpretations the principles and functions of the rural green tourism are characterized. The importance of the social factor in the development of the rural green tourism is proved. The connection with the social responsibility of business emphasizing the relationship between economic, ecologic and social aspects is highlighted.

Key words: rural green tourism, rural tourism, functions, social and economic development, social responsibility of business.

Постановка проблеми. Процеси соціально-економічних трансформацій, що відбуваються в аграрному секторі економіки України, зумовлюють пошук нових нетрадиційних організаційно-правових форм підприємництва, спрямованих на забезпечення економічного зростання аграрної сфери. Одним із пріоритетних шляхів подолання кризи, що склалась в аграрному секторі, є активізація сільського населення до підприємницької діяльності в невиробничій сфері сільського зеленого туризму (СЗТ). Враховуючи те, що в умовах загальноекономічної кризи економічні і соціальні проблеми села надзвичайно загострилися, широке розповсюдження і розвиток сільського зеленого туризму (як форми активної та ефективної самозайнятості людини) та диверсифікації операційної діяльності агробізнесу є особливо актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку сільського зеленого туризму відображено в роботах В. Биркович [1], С. Ілляшенко [8], С. Кузик [12], М. Рутинського [19], Н. Скрипник [20], С. Соколенко [21], С. Шахраюк-Онофрей [22] та інших. Соціально орієнтований аспект функціонування СЗТ, як сегмента агробізнесу, досліджували І. Гришова [5], В. Кужель [11], Т. Панюк [17]. Стратегічні напрямки розвитку СЗТ розглядаються у працях В. Васильєва [3], І. Крюкової [10], Ю. Лупенка [13], М. Маліка [14], В. Месель-Веселяка [13], О. Митяй [15]. Окремі аспекти сільського зеленого туризму висвітлені у працях відомих учених у галузях туризмознавства, соціології, зокрема: Ж. Богданової [2], А. Дроздова [7], Ю. Герасименко [4] та інших дослідників.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить велику кількість досліджень і розробок у цій сфері та враховуючи стрімкий розвиток суспільно-економічних відносин, адаптацію підприємств сільського зеленого тури-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

зму до інноваційного розвитку національної економіки, дискусійними залишаються питання щодо сутності як поняття, так і специфікації процесу сільського зеленого туризму в контексті попередження соціально-економічних конфліктів в аграрній сфері, зайнятості населення та соціальної відповідальності агробізнесу.

Метою цієї роботи є дослідження сутності та місця сільського зеленого туризму в розвитку агробізнесу і його соціальної орієнтації в розбудові цього сектору.

Виклад основного матеріалу. Метою стратегії розвитку форм господарювання та інтеграції сільськогосподарського виробництва є формування збалансованої взаємодоповнюючої диверсифікованої системи господарюючих суб'єктів у сфері сільського господарства, що забезпечує ефективне використання конкурентних переваг галузі, раціональне ведення сільськогосподарського виробництва та використання трудових ресурсів сільської місцевості, сприяння соціально-економічного розвитку сільських територій, збереження кращих історичних традицій та національних уподобань ведення сільського господарства, культурно-етнографічної спадщини. Досягнення стратегічних цілей у сфері розвитку форм господарювання та інтеграції виробництва передбачається здійснити за допомогою формування агроструктур, які за своєю організаційною формою і розміром відповідають аналогам світового ведення сільського господарства [13, с. 42–43]. Як свідчить світова практика, інноваційною формою агробізнесу, яка може забезпечити сталий розвиток аграрної сфери та національної економіки, є сільський зелений туризм.

За даними компанії «Бізнес-ресурс» [9], 35 % міського населення Європи надають перевагу відпочинку на природі, переважно в сільській місцевості. Розвиток сільського («зеленого») туризму не тільки допомагає збереженню природних територій, забезпечує роботою місцеве населення, але й сприяє наповненню бюджетів країн і регіонів. У Франції дохід від нього до загальнодержавного бюджету становить понад 1 млрд євро, а до бюджетів регіонів – 2 млрд євро, в Італії прибуток від зеленого туризму становить 350 млн дол щороку [9]; у бюджеті Сербії він перевищує 100 млн євро, або 15 % надходжень від усіх видів туризму, що розвиваються у країні. У Великобританії 10 % підприємців, що провадять бізнес у сільській місцевості, пропонують послуги у сфері сільського туризму, а в Німеччині – 4 % [16]. За оцінками європейських експертів, із зеленим туризмом пов'язані від 0,5 до 0,9 млн робочих місць, для туристів в Європі може бути надано більше 2 млн місць розташування в сільських садибах. Країни Європейського Союзу отримують прибуток від зеленого туризму 10–20 % загального прибутку туристичної індустрії [3].

Ці дані свідчать про великі перспективи (за належної організації туристичного бізнесу) залучення досить значних цільових груп споживачів, що, у свою чергу, здатне створити передумови для сталого розвитку регіонів України. Проте практика свідчить, що в Україні формування ринку туристичних послуг відбувається безсистемно і неконтрольовано [8]. Регіональні представництва Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні просувають близько 600 різних садиб загальною місткістю понад 6 тис. місць, які щорічно приймають не менше 800 тис. осіб. Для порівняння: у Польщі агротуризмом займаються близько 12 тис. господарств, у Франції, Англії й Німеччині – не менше 20 тис. у кожній країні. В Україні «приймаюча сторона» в основному зосереджена в традиційних туристичних регіонах Приазов'я та Карпатах, де і сконцентровані приблизно 90 % сільських туристичних садиб [3].

Зважаючи на світовий факт пріоритетності сільського зеленого туризму (про що свідчить вагомий відсоток прибутку від цієї діяльності), дослідження сутності та актуальності для України цієї форми агробізнесу є першочерговим завданням.

Поняття «сільський зелений туризм» (далі СЗТ) у різних контекстах вживається по-різному: сільський туризм, зелений туризм, природний туризм, пригодницький туризм, біотуризм та ін. У сучасній літературі висвітлена широка класифікація різновидів тури-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

зму: культурно-етнічний, агротуризм, екологічний, розважальний, екстремальний тощо. Для більш чіткого розуміння різниці між ними необхідно звернути увагу на професійний рівень власників об'єктів розміщення. Основна відмінність сільського туризму від туризму звичайного – це те, що туристичні послуги надають особи, які мають інший фах (сільськогосподарські робітники, працівники сфери обслуговування, вчителі) та надають ці послуги в сільській місцевості.

Результатом дослідження поняття «сільський зелений туризм» науковцями є наявність безлічі думок щодо дефініції цієї категорії, деякі з них наведені в табл.

Таблиця

Визначення сільського зеленого туризму з погляду зарубіжних і вітчизняних авторів

	Визначення	Автор, джерело
Зарубіжне визначення	Сільський зелений туризм визначається як спрямована мандрівка в сільську місцевість з метою ознайомлення з місцевою культурою та історією природного середовища, яка не порушує цілісності екосистеми, при цьому робить охорону природних ресурсів вигідною для сільських мешканців	Міжнародна спілка екотуризму [24]
	Сільський зелений туризм визначається як мандрівка з відповідальністю перед навколишнім середовищем відносно незайманих територій з метою вивчення і насолоди природою, що сприяє її охороні, чинить «м'який» вплив на навколишнє середовище, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих мешканців у збереженні природи та отриманні ними переваг від цієї діяльності	Міжнародний Союз охорони природи [23]
	Сільський туризм – це вид туризму, який відбувається в сільських місцевостях (не обов'язково пов'язаний із сільським господарством), наприклад, екскурсійні подорожі	Michał Gazdecki [25]
	Сільськогосподарський туризм є однією з альтернатив для підвищення доходів і потенційної економічної життєздатності малих фермерських господарств та сільських громад	Nilsson P. [26]
	Сільський зелений туризм — складна багатоаспектна діяльність, що включає в себе пішохідні прогулянки, гірські походи та альпінізм, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання й рибальство, а також інші, менш спеціалізовані форми туризму	World Tourism Organization UNWTO [27]
Вітчизняне визначення	Сільський зелений туризм – відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства	Проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» [18]
	Сільський туризм – стаціонарний відпочинковий вид туризму, що організовується на базі сільських поселень, зокрема, особистих селянських господарств, який передбачає використання місцевих рекреаційних ресурсів з метою проведення різноманітних циклів рекреаційних занять	Рутинський М. [19]
	Сільський (зелений) туризм – певний вид рекреаційної діяльності, який пропонує відпочиваючим відпочинок на природі (озера, лісопарки, дендропарки, ліси, річки, гідропарки) в екологічно чистих сільських місцевостях у приватному житловому секторі	Скрипник Н.Я. [20]
	Сільський (зелений) туризм – специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна і трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості, культурної, історичної та етнографічної спадщини	Биркович В.І. [1]
	Сільський зелений туризм – специфічна форма відпочинку на селі, де суб'єктами надання туристичних послуг є не професіонали, а мешканці села – власники особистих, підсобних і фермерських господарств, які опираються на наявні місцеві ресурси	Шахраюк-Онофрей С.І. [22]
Сільський зелений туризм розглядається як один із засобів диверсифікації джерел прибутків сільського населення, компонент комплексного розвитку сільських територій та сільської інфраструктури, а також як один з факторів стратегії подолання бідності в сільській місцевості	Соколенко С.І. [21]	

Джерело: сформовано автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проаналізувавши наявні дефініції поняття «сільський зелений туризм», можна зауважити, що в них наявні лише зовнішні ознаки, тобто розглянуто цей вид туризму тільки з погляду споживача. При цьому відсутні сутнісні ознаки, а саме – не зазначено, що це вид підприємницької діяльності, що це відносини між споживачем послуг і тим, хто їх надає, щодо отримання прибутку одним та понесення витрат іншим. Також автори майже всіх визначень категорії «сільського зеленого туризму» не врахували інтереси місцевого сільського населення та деякі не зважили на екологічну орієнтацію цього виду туризму.

Виходячи з табл., можна визначити основні принципи сільської туристичної діяльності (з поправкою на авторське сприйняття), суть яких полягає в тому, що СЗТ:

- стимулює і задовольняє бажання спілкуватися з природою через цілеспрямовані подорожі по відносно незайманих природних територіях, як правило, національним природним паркам, заповідникам;
- запобігає негативному впливу на природу й культуру та спонукає туроператорів і туристів сприяти охороні природи та соціально-економічному розвитку територій;
- поєднує відпочинок, розваги й екологічне виховання мандрівників і вимагає дотримання досить жорстких правил поведінки, які є принциповою умовою успішного розвитку самої галузі;
- активізує зайнятість місцевого населення і не суперечить його інтересам і соціально-економічному розвитку;
- сільський зелений туризм – складова індустрії туризму, яка виробляє і продає свій турпродукт та отримує від цього прибуток.

Отже, основними цілями СЗТ є: екологічна освіта, підвищення культури взаємин людини з природою, вироблення етичних норм поведінки у природному середовищі, виховання почуття особистої відповідальності за зміни у природі і її окремих елементів, а також відновлення духовних і фізичних сил людини, забезпечення повноцінного відпочинку в умовах природного середовища.

Сільський зелений туризм як багатовимірне суспільно-економічне й культурне явище є серйозним чинником змін як серед учасників туристичного руху, так і на території свого розвитку. Ці зміни можуть розглядатися в кількісних та якісних категоріях. Одним з дослідницьких підходів, який застосовується для опису змін під впливом сільського зеленого туризму, переважно якісного характеру, є функції, які він виконує. Так, Ж.А. Богданова виділяє сім функцій туризму, а саме: рекреаційна, економічна, екологічна, виховна, культурна, соціальна й політична [2, с. 195]. Оскільки сільський зелений туризм є однією з форм туризму, то, відповідно, функції виконує ті ж самі.

Виконуючи рекреаційну функцію, сільський зелений туризм сприяє оздоровленню відпочиваючих, покращенню їхнього фізичного та душевного стану, що позитивно впливає на стан здоров'я та продуктивність людської праці; розширенню кола спілкування, формуванню та розвитку соціально-культурних зв'язків, обміну досвідом; відродженню промислів і традицій українського народу; бережному використанню природо-рекреаційних ресурсів тощо.

Культурна функція здійснюється через ознайомлення з культурою, побутом, традиціями, способом життя сільських мешканців. СЗТ став «послом миру» в розширенні культурно-етичних контактів між міським і сільським населенням.

Просвітницька і виховна функції цього виду туризму поєднані між собою. Внаслідок відновлення туристичних маршрутів, які пов'язані з національно-визвольною боротьбою українського народу, історико-культурною спадщиною українського козацтва, героїчною боротьбою із різними завойовниками тощо, підвищується інтерес до пізнання рідного краю. Це в кінцевому підсумку впливатиме на патріотичне виховання, насамперед, підростаючого покоління.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Екологічна функція сільського зеленого туризму особливо актуальна в сучасних умовах. З одного боку, туризм є споживачем природних ресурсів і своєю діяльністю впливає на її стан, а з іншого – в їх збереженні та раціональному використанні мають бути зацікавлені організатори туризму. Захист туристичних ресурсів та довкілля загалом повинен стати пріоритетним напрямом розвитку туризму [12, с. 10–11]. З огляду на необхідність збереження навколишнього середовища на рівні світових екологічних стандартів суб'єкти туристичного бізнесу на сільських територіях повинні розробляти власні екостратегії, спрямовані на створення якісної екологічно чистої продукції та на збереження і відновлення природних ресурсів. Таким чином, екологічно орієнтована стратегія забезпечить у майбутньому успішність агробізнесу. При цьому повинен дотримуватися традиційний принцип ведення сільського господарства: максимальний урожай сільськогосподарських культур за найменших затрат праці без руйнації природного середовища. Тобто застосування інноваційних інтенсивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції також не повинно призводити до порушення екобалансу територій.

У розкритті економічного змісту сільського туризму та його діяльності вагоме значення має врахування мети туристичної подорожі. Адже від мотивації туризму залежатиме не лише формування туристичного попиту, а й отримання бажаних наслідків від реалізації запропонованих послуг. Виконуючи цю функцію сільський зелений туризм сприяє формуванню додаткового доходу в аграрній сфері, активізації підприємницької діяльності селянської родини, ефективному використанню вільних засобів господарства, поліпшенню благоустрою сільських населених пунктів, розширенню можливостей реалізації сільськогосподарської продукції, урізноманітненню спеціалізації фермерських та особистих селянських господарств, стимулюванню розвитку сфери послуг, підвищенню рівня зайнятості сільського населення, активізації торгівлі в регіонах, розвитку інфраструктури села.

Соціальна значущість СЗТ пов'язана зі зміною умов існування людини, ритму її життя і здоров'я. А.В. Дроздов виділяє такі соціальні функції зеленого туризму:

- збагачення туристів життєво важливими загальнокультурними і природничо-науковими екологічними знаннями, у тому числі у сфері особистої та суспільної екологічної безпеки;
- емоційне оздоровлення, позбавлення від «міського» стресу;
- соціалізація світогляду туристів завдяки формуванню їх екологічної культури, що включає нові, важливі для сталого розвитку суспільства ціннісні орієнтації та поведінку, адекватну екологічному імперативу;
- формування толерантного ставлення до незнайомих раніше культур і етносів, до їх способу життя і традицій, адаптованих до природного середовища проживання;
- створення нових робочих місць для місцевого населення;
- зростання добробуту місцевого населення та розвиток професійної освіти, направленої на придбання туристичних та природоохоронних професій;
- розвиток ремесел;
- удосконалення місцевого самоврядування [7].

Для ефективної реалізації цих функцій держава повинна підтримувати СЗТ як пріоритетний напрям розвитку агробізнесу та впроваджувати соціально орієнтовані стратегії його розвитку. На думку О.І. Крюкової, найбільш прийнятною постає стратегія центрованої диверсифікації, яка ґрунтується на концентрації зусиль зелених садиб у спектрі використання наявних можливостей і пошуку додаткових на основі вже функціонуючих туристичних ресурсів. Така стратегія орієнтована на підтримання рівня зростання попиту за рахунок нарощування туристичних потоків і розширення комплексу

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

послуг. Розроблення стратегії та реалізація допоміжних проектів і цільових програм розвитку зеленого туризму сприятиме вирішенню найважливіших соціально-економічних проблем та сформує фундаментальні засади становлення цієї галузі як провідного виду економічної діяльності регіонів [10].

Для стимулювання розвитку сільського туризму важливо врахувати світовий досвід щодо застосування механізмів державної та регіональної підтримки. До них, зокрема, належать: податкові канікули та пільги; надання дешевих кредитів; інформаційна підтримка; зниження мита; прямі субсидії або надання гарантій на інвестиції з метою залучення закордонних інвесторів; участь у проектах ЄС TACIS щодо підтримки «зеленого» туризму [8]. Крім того, привабливість вибору селянином офіційного статусу підприємця має бути підтримана доступністю для нього переваг учасника прозорих ринків продукції та засобів виробництва, поширення на селянське господарство, що набуло підприємницького статусу, переваги одержувача державної допомоги або учасника цільових програм розвитку певних напрямів господарювання, суб'єкта спрощеної системи оподаткування й обліку. Перевагами соціальних зобов'язань особистих селянських господарств мають стати їхня участь у соціально-економічних програмах розвитку територій місцевих громад, прозоре використання залученої робочої сили, участь членів господарства та залучених працівників у системі пенсійного страхування тощо [14].

Саме соціально-економічний фактор постає потужним інструментом формування конкурентоспроможного національного виробництва, капіталізації вітчизняного агропромислового бізнесу та туристичної діяльності, забезпечення сталого економічного зростання, чітко орієнтованого на підвищення добробуту нації. Це потребує вдосконалення наявних механізмів і методів управління агробізнесом (структурним елементом якого є сільський зелений туризм) як з боку окремих суб'єктів господарювання, так і з боку державних інституціональних органів, провідне місце серед яких мають посідати ефективні заходи соціального характеру [11, с. 16].

У цьому розрізі важливою стає роль соціальної відповідальності бізнесу, яка підкреслює взаємозв'язок між економічними, екологічними та соціальними аспектами, які є складовими сталого розвитку підприємств та впливають на їх діяльність [17]. І.Ю. Гришова зазначає, що соціальна відповідальність бізнесу є можливістю трансформації соціальних проблем у додаткову вартість бізнесу за рахунок реалізації його латентних складових і потенціалом нарощування ринкової вартості бізнесу [5]. Тому дослідження соціально орієнтованого аспекту розвитку сільського зеленого туризму вказують на те, що дієвим інструментом реалізації соціальної відповідальності агробізнесу є багатофункціональний розвиток сільських територій, який відбувається через залучення сільськогосподарських виробників до розбудови соціальної інфраструктури села. Крім здійснення виробництва, тобто задоволення потреб споживачів високоякісною сільськогосподарською продукцією, агробізнес покликаний виділяти кошти на розвиток тих територій, де є переваги розвитку сільського зеленого туризму [4, с. 78]. Як зазначає І.Ю. Гришова, одним із векторів реалізації соціально орієнтованого бізнесу є добровільний внесок підприємницького сектору в розвиток суспільства за допомогою використання механізму соціальних інвестицій [6].

Отже, в аграрній сфері повинні продовжитися соціально-економічні перетворення у напрямку розвитку багатокладної економіки на основі різних форм власності і господарювання та становлення підприємництва [15], у тому числі у такому секторі агробізнесу, як сільський зелений туризм. Адже його ефективне функціонування позитивно впливає на вирішення соціально-економічних проблем агробізнесу та туризму, сприяє збереженню селянства як носія української ідентичності, культури і духовності, а це

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

додаткові можливості для популяризації української культури, поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості України.

Висновки і пропозиції. Дослідження вчених вказують на необхідність впровадження соціально-економічних стратегій розвитку сільського зеленого туризму, пошуку нових джерел фінансування цього сектору агробізнесу, які передбачають не тільки державні та іноземні потоки капіталовкладень, а й авансування ресурсів через соціальне інвестування підприємництва, зокрема, у сферу сільського туризму. Оскільки його розвиток не тільки сприятиме реалізації альтернативних джерел самозабезпечення аграрного бізнесу в період обмеженості фінансових ресурсів внаслідок сезонності виробництва, а й розширенню кон'юнктури агропромислового ринку в умовах виходу в світовий простір. Це, у свою чергу, забезпечить сталий розвиток аграрної сфери та національної економіки в цілому.

Проведені дослідження свідчать про те, що трансформаційні процеси у сфері агробізнесу та сільського зеленого туризму пов'язані з соціально-економічним, екологічним та культурно-патріотичним аспектами розвитку суб'єктів господарювання та держави. Враховуючи зазначене, сільський зелений туризм доцільно розглядати як інноваційний засіб диверсифікації агробізнесу, який сприяє його сталому розвитку, активізації інвестиційних процесів та конкурентоспроможності аграрної сфери. Наші подальші дослідження будуть спрямовані на структуруванні критеріїв, за допомогою яких в Україні можна було б відрізнити сільський туризм від усіх інших та сегментувати його за формами організації сільського дозвілля.

Список використаних джерел

1. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. Стратегічні пріоритети / В. І. Биркович // Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – № 1 (6). – С. 138–143.
2. Богданова Ж. А. Поняття та види туристичної діяльності в Україні / Ж. А. Богданова // Вісник ЖДТУ. Економічні науки: економіка, організація і управління підприємством. – 2009. – № 4 (50). – С. 194–197.
3. Васильєв В. П. 15 років сільському зеленому туризму України [Електронний ресурс] / В. П. Васильєв // Дім, сад, город. – 2010. – № 4. – Режим доступу : <http://www.greentour.com.ua/english/node/231>.
4. Герасименко Ю. Розвиток сільських територій як інструмент реалізації соціальної відповідальності агробізнесу [Електронний ресурс] / Ю. Герасименко. – Режим доступу : http://www.econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17.
5. Гришова І. Ю. Финансовое обеспечение перерабатывающих предприятий в контексте формирования финансовых потоков / И. Ю. Гришова // Азимут научных исследований: экономика и управление. – 2012. – № 1. – С. 22–24.
6. Гришова І. Ю. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2014. – Вип. 4. – С. 183–187.
7. Дроздов А. В. Экотуризм: определения, принципы, признаки, формы / А. В. Дроздов // Актуальные проблемы туризма-99. Перспективы развития туризма в южном Подмоскowie : сборник. – М., 1999. – С. 32–41.
8. Ілляшенко С. М. «Зелений» туризм як один з напрямів сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / С. М. Ілляшенко, Н. С. Ілляшенко, В. О. Щербаченко // Економіка України. – 2013. – № 8. – С. 33–39. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2013_8_4.pdf.
9. Как Евросоюз помогает Украине развивать «зеленый» туризм [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.business"resurs.com.ua/index.php?option=com_articles&task=view&id=1622](http://www.business).
10. Крюкова І. О. Стратегічні імперативи розвитку зеленого туризму в Південному регіоні України / І. О. Крюкова // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 69–75.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

11. *Кужель В. В.* Соціальна орієнтація державної підтримки підприємств агропродовольчої сфери / В. В. Кужель // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 5 (15). – С. 15–16.
12. *Кузик С. П.* Географія туризму : навчальний посібник / С. П. Кузик. – К. : Знання, 2011. – 271 с.
13. *Лупенко Ю. О.* Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
14. *Малік М. Й.* Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М. Й. Малік, В. М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 87.
15. *Митяй О. В.* Перспективні стратегічні напрями розвитку внутрішнього ринку АПК в контексті продовольчої безпеки / О. В. Митяй // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 12–19.
16. *Национальная ассоциация сельского туризма* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.naturs.ru>.
17. *Панюк Т. П.* Роль соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємств / Т. П. Панюк // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 2 (2). – С. 87–92.
18. *Проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм»* від 23 жовтня 2003 р. № 4299, внесений народним депутатом України В. Кафарським (перше читання).
19. *Рутинський М.* Сільський туризм / М. Рутинський. – К. : Знання, 2006. – 271 с.
20. *Скрипник Н. Я.* Рекреаційна географія : навч. посіб. / Н. Я. Скрипник, А. М. Сердюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 296 с.
21. *Соколенко С. І.* Особливості діяльності та розвитку об'єктів зеленого туризму у регіонах та проблеми створення міжнародних кластерів у цій галузі [Електронний ресурс] / С. І. Соколенко, М. Д. Бузинський // Все о туризме. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_ukr/sokolenko.htm.
22. *Шахраюк-Онофрей С. І.* Сільський зелений туризм як інструмент ефективного розвитку сільських територій прикордонних регіонів / С. І. Шахраюк-Онофрей // Науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2011. – № 2 (26). – С. 43–50.
23. *Ceballos-Lascuráin, Héctor.* 1993b. Ecotourism in Central America. Technical Report for WTO/UNDP. Project CAM790/011.
24. *Ecotourism Society,* 1994. Western D. Defining Ecotourism. In: Ecotourism: A Guide for Planners and Managers. The Ecotourism Society, North Bennington, USA, 1993.
25. *Gazdecki M.* Turystyka przyrodnicza, ekoturystyka, turystyka wiejska, agroturystyka i turystyka kulinarna (NERAF) – definicje, koncepcje, przykłady [Електронний ресурс] / М. Gazdecki. – Режим доступа : http://temporary_downloads/gazdecki_Tour-Salon_prezentacja.pdf.
26. *Nilsson P.* Staying on farms; an ideological background. *Annals of Tourism Research.* – 2002. – № 29. – Р. 7–24.
27. *World Tourism Organization UNWTO* [Електронний ресурс] / Всесвітня туристична організація. – Режим доступа : <http://www2.unwto.org/search/node/rural-green-tourism>.

УДК 658.12

М.М. Мужеляк, аспірант

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ВІТЧИЗНЯНИХ
МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ****М.М. Мужеляк**, аспірант

Национальный университет «Львовская политехника», г. Львов, Украина

**ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНОЙ
СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ
МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ****Myroslava Muzheliak**, PhD student

National University "Lviv Polytechnic", Lviv, Ukraine

**ANALYSIS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY DEVELOPMENT ON
UKRAINIAN ENGINEERING ENTERPRISES**

Виділено передумови становлення та перешкоди розвитку соціально відповідальної діяльності машинобудівних підприємств, що дозволило виділити два етапи розвитку КСВ. Крім того, досліджено рейтингову оцінку соціально відповідальної діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств згідно з Індексом прозорості. У підсумку сформувано SWOT-матрицю, що характеризує поточні результати соціально відповідальної діяльності машинобудівних підприємств та визначає перспективні напрями її розвитку.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, управління машинобудівними підприємствами, сильні та слабкі сторони КСВ підприємств, можливості та загрози розвитку КСВ.

Описаны предпосылки становления и препятствия развития социально ответственной деятельности машиностроительных предприятий, что позволило сформировать два этапа развития КСО. Кроме того, исследовано рейтинговую оценку социально ответственной деятельности отечественных машиностроительных предприятий соответственно с Индексом прозрачности. В итоге сформировано SWOT-матрицу, в которой описаны текущие результаты социально ответственной деятельности машиностроительных предприятий, а также перспективные направления ее развития.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, управление машиностроительными предприятиями, сильные и слабые стороны КСО предприятий, возможности и угрозы развития КСО.

The article points out preconditions and hindrances of CSR activity on engineering enterprises. As a result here are forming two phases of CSR development in Ukraine. In addition the CSR rating of engineering enterprises was observed, which based on Transparency Index. Also it was learned current information of CSR activity of engineering enterprises', what lets forming SWOT matrix. Beside it was excreted perspective direction of CSR development in SWOT matrix.

Key words: corporate social responsibility, engineering enterprise management, strengths and weaknesses of CSR, opportunities and threats of CSR.

Постановка проблеми. Розвиток системи менеджменту машинобудівних підприємств супроводжується виникненням нових теорій та концепцій, серед яких на увагу заслуговує управління на засадах корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ). Зародження такого підходу бере початок в Європі ще в середині минулого століття, результатом чого є формування на практиці комплексних стратегій КСВ, зокрема, такими автомобілебудівними підприємствами, як Audi чи Ford. Натомість в Україні період активного обговорення та реалізація системи заходів з КСВ припадає лише на початок ХХ століття. При цьому варто відзначити, що окремі із них здійснювались ще з середини минулого століття. Йдеться, зокрема, про підприємства з пострадянським минулим, до яких, попри машинобудівні, можна віднести гірничо-металургійні, а також підприємства хімічної та енергетичної промисловості. Зважаючи на історичні особливості розвитку національної економіки такі підприємства несуть найбільше соціальне навантаження, що проявляється у збереженні на їх балансі великих санаторно-лікувальних та відпочинкових комплексів, послугами яких впродовж року мають можливість користуватись їхні працівники [6, с. 58]. Увага приділялась також питанням охорони праці та техніки безпеки, але все зводилось, як правило, лише до дотримання норм чинного трудового законодавства.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Отже, вітчизняні машинобудівні підприємства у своїй діяльності враховують інтереси та потреби, перш за все, внутрішньої групи заінтересованих сторін – працівників. Інші ж заходи, які б відповідали потребам зовнішніх груп заінтересованих сторін, реалізуються рідко і безсистемно. Все це є наслідком відсутності системи управління соціально відповідальною діяльністю підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Якщо предметом перших досліджень у сфері КСВ підприємств були теоретичні підходи до визначення сутності цієї концепції через окремі її елементи (принципи, напрями, сфери, інструменти тощо), то на сьогодні науковцями розроблено чимало моделей та механізмів управління соціально відповідальною діяльністю вітчизняних підприємств. Серед них, зокрема, Т. Антошко, Д.О. Баюра, Л.А. Грицина, О.В. Козирева, В.П. Кукоба, І.В. Лебедев, О. Степанова, М.І. Сухотеріна та ін. Проте активні наукові дискусії та результати проведених досліджень не дозволяють сформувати ефективну систему управління КСВ машинобудівних підприємств.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Процес побудови системи управління КСВ машинобудівних підприємств є складним та тривалим, а його обґрунтованість залежить від результатів аналізування передумов та особливостей розвитку їх соціально відповідальної діяльності.

Мета статті. Таким чином, постає завдання дослідити умови, в яких розвиваються машинобудівні підприємства, проаналізувати, як вони сприяють або ж навпаки перешкоджають розвитку їх КСВ. Крім того, необхідно визначити напрями та сфери соціально відповідальної діяльності підприємств, а також особливості дотримання окремих принципів та застосування інструментів КСВ.

Виклад основного матеріалу. Низький рівень розвитку КСВ у діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств спричинений рядом факторів. По-перше, це відсутність спеціалізованих правових норм чи стандартів. Єдиною спробою визначити основні положення КСВ на рівні держави було формування Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні [7]. Його метою є: закладення основ вітчизняної концепції КСВ; визначення меж відповідальності влади, бізнесу та суспільства; формування мети, цілей та завдань розвитку КСВ; окреслення засад державної політики щодо розвитку КСВ тощо. Але нині цей документ усе ще перебуває на стадії обговорення.

По-друге, перешкодою на шляху встановлення та розвитку КСВ у діяльності вітчизняних підприємств, у тому числі і машинобудівних, є низький рівень поінформованості про зміст КСВ. Так, згідно з результатами опитування, проведеного Українською маркетинговою групою та Центром «Розвитку КСВ», частка тих підприємств, які чули про КСВ, у 2005 році становила 78,1 %, а у 2010 – 76,3 %. При цьому більш поінформованими є великі за масштабами діяльності підприємства [2, с. 13]. Якщо ж врахувати, що на частку великих машинобудівних підприємств припадає в середньому 1 %, а станом на кінець 2013 року – це лише 46 підприємств із 5103, то підприємства галузі мало обізнані не лише щодо підходів до управління діяльністю на засадах КСВ, але й у змісті такої концепції.

По-третє, ще однією перешкодою у розвитку КСВ, на яку вказують вітчизняні підприємства, є відсутність стимулів з боку держави, зокрема, через надання податкових пільг. І тут погоджуємось з думкою І.В. Лебедева про те, що такий інструмент державного регулювання не є ефективним та суперечить сутності КСВ як добровільного обов'язку підприємства задовольняти потреби та інтереси заінтересованих сторін. Тому «...держави, безумовно, не може не стимулювати розвиток КСВ, але повинна робити це не методами прямого тиску або “плати за соціальну свідомість” у вигляді податкових

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

пільг, а створюючи відповідні правила гри, коли бути соціально безвідповідальним стане економічно невигідним і морально неприйнятним» [5, с. 19].

По-четверте, найбільш вагомим чинником, який гальмує розвиток КСВ, є нестача коштів, на що вказали 61,4 % опитаних Центром «Розвитку КСВ» у 2010 році [2, с. 26]. Проте вважаємо, що такий результат є наслідком необізнаності підприємств щодо змісту та ефективності окремих інструментів реалізації КСВ. Так, наприклад, соціальне партнерство дозволяє формувати спільний бюджет грошових коштів, а джерелом формування соціальних інвестицій часто є залучені ззовні фінансові ресурси, зокрема, за допомогою фандрайзингу.

Відомо, що одним із принципів КСВ є прозорість та відкритість ведення бізнесу, а це передбачає оприлюднення інформації про результати діяльності. Тому варто розглянути динаміку значень так званого Індексу прозорості. Спосіб його розрахунку ґрунтується на міжнародній методиці, розробленій організацією Beyond Business (Ізраїль) та Центром «Розвитку КСВ» (Україна), і полягає в оцінюванні сайтів підприємств щодо наявності повної та доступної інформації про результати їх соціально відповідальної діяльності. Максимально можливе значення Індексу прозорості – 200 балів, які формуються за такими 4 критеріями: 1) наявність звіту про діяльність компанії у соціальній та екологічній сферах (40 % загального результату, або 80 балів); 2) рівень розкриття інформації за окремими сферами КСВ (35 % загального результату, або 70 балів); 3) легкий доступ читача до будь-якої інформації про соціальну та екологічну відповідальність компанії (10 % загального результату, або 20 балів); 4) потенційна доступність веб-сайта з погляду різних аспектів – мови, наявності контактної інформації, адаптованості для людей з обмеженими можливостями тощо (15 % загального результату, або 30 балів) [3; 4; 9].

У табл. 1 згруповано інформацію про місця в рейтингу за Індексом прозорості підприємств-лідерів (зокрема, першої п'ятірки) та машинобудівних підприємств із вибірки 100 найбільших підприємств України, результати соціально відповідальної діяльності яких досліджувались.

Таблиця 1

Індекс прозорості вітчизняних підприємств у 2011–2014 роках

Назва підприємства	Місце в рейтингу за Індексом прозорості			
	2011	2012	2013	2014
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	4	4	2	1
ДТЕК	1	2	1	2
АТ «СКМ»	5	1	3	3
ПАТ «Оболонь»	3	-	4	4
Метінвест	2	3	5	5
ДП Науково-виробничий комплекс газотурбобудування «Зоря» – «Машпроект»	31	-	-	35
АТ «Мотор Січ»	31	25	35	42
ПАТ «Азовмаш»	-	16	-	42
ВАТ «Турбоатом»	59	-	-	51
ДП «Антонов»	-	-	-	54
ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»	77	-	-	-
ПАТ «АвтоКрАЗ»	82	-	-	-
ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод»	101	37	-	-
ПАТ «Стаханівський вагонобудівний завод»	106	-	-	-

Примітка: – підприємство у звітному періоді не потрапило до вибірки.

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 9] та даних Центру «Розвиток КСВ» (Режим доступу: <http://csr-ukraine.org>).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З даних табл. 1 бачимо, що у вибірку потрапило 9 машинобудівних підприємств, серед яких найнижчий рівень розкриття інформації характерний для ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод», ПАТ «АвтоКрАЗ» та ПАТ «Стаханівський вагонобудівний завод», що свідчить про недотримання принципу відкритості. Негативним також є зниження місця в рейтингу АТ «Мотор Січ» та ПАТ «Азовмаш», які станом на кінець 2014 року розділили 42-е місце. Проте рівень прозорості соціально відповідальної діяльності АТ «Мотор Січ» не змінився, на що вказує значення бальної оцінки – 33 бали, або 16 % як у 2012, так і в 2014 році. А от кількість отриманих балів ПАТ «Азовмаш» зменшилась із 40 у 2012 році до 33 у 2014 році. Зважаючи на місця в рейтингу ДП «Науково-виробничий комплекс газотурбобудування “Зоря” – “Машпроект”», впливає, що рівень прозорості його соціально відповідальної діяльності порівняно з іншими машинобудівними підприємствами є найвищим. При цьому бачимо, що, незважаючи на зростання бальної оцінки (зокрема, 30 балів у 2011 році та 34 бали – у 2014), за 2011–2014 роки його місце в рейтингу знижено із 31-го на 35-е місце. Позитивними є зміни в рейтингу для ВАТ «Турбоатом». Підприємство не лише піднялось у рейтингу, але й збільшило кількості отриманих балів із 19 у 2011 році до 30 у 2014.

Таким чином, бальові значення Індексу прозорості машинобудівних підприємств становлять менше 40 %, або 80 балів. Не кращою є статистика і для всієї вибірки підприємств, зокрема, понад 100 балів у 2012 році мали лише 5 із них, у 2013 – 7 і в 2014 – 8 [8]. Однією із причин низького рівня прозорості соціально відповідальної діяльності машинобудівних підприємств є відсутність практики щодо складання та оприлюднення нефінансових звітів, за що надається найбільша кількість балів. Натомість такі звіти формуються кожним із п'яти підприємств-лідерів рейтингу Індексу прозорості. При цьому структура та зміст даних нефінансових звітів постійно вдосконалюється і тим самим наближається до прописаних у стандарті GRI (Global Reporting Initiative) норм. Додано, що загалом згідно з результатами дослідження у 2012 році лише 9 підприємств із сформованої вибірки оприлюднили на своїх веб-сайтах нефінансову звітність, у 2013 – 13 і в 2014 – 14.

Незважаючи на відсутність системи управління соціально відповідальною діяльністю, дослідження інформації, розміщеної на офіційних сайтах машинобудівних підприємств, дозволяє виділити такі сильні і слабкі сторони, а також загрози і можливості (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз соціально відповідальної діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Наявність сертифікатів та ліцензій на здійснення окремих видів діяльності.</p> <p>Постійне врахування та задоволення базових потреб та інтересів внутрішніх груп стейкхолдерів.</p> <p>Розроблена система менеджменту та кваліфікована робоча сила.</p> <p>Стабільний прямий та зворотний зв'язок з постачальниками, споживачами, кредиторами.</p> <p>Усвідомлення загроз для зовнішніх груп стейкхолдерів, які виникають у результаті господарської діяльності підприємства.</p> <p>Обслуговуюча функція машинобудівних підприємств та орієнтація їх діяльності на зовнішні ринки.</p> <p>Здійснення благодійної діяльності самостійно або у співпраці з партнерами</p>	<p>Відсутність комплексного розуміння концепції КСВ і як наслідок розмежування цілей господарської та соціальної відповідальності діяльності.</p> <p>Відсутність злагодженої системи управління соціально відповідальною діяльністю.</p> <p>Відсутність стратегії КСВ, кодексів етичної поведінки, нефінансових звітів, які б відповідали міжнародним нормам та стандартам.</p> <p>Часті порушення та недотримання базових потреб та інтересів зовнішніх груп стейкхолдерів.</p> <p>Формування в основному короткострокових та середньострокових бізнес-цілей</p>

Закінчення табл. 2

Можливості	Загрози
<p>Співпраця з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та громадами територій присутності з метою формування системи «суспільного договору» та виявлення істотних питань.</p> <p>Вивчення світового досвіду впровадження концепції КСВ у господарську діяльність та його адаптування до вітчизняних особливостей організування та розвитку бізнесу.</p> <p>Вивчення досвіду здійснення соціально відповідальної діяльності вітчизняними підприємствами інших сфер економіки.</p> <p>Участь у спільних проектах та програмах з різних напрямів КСВ як організатор чи співорганізатор.</p> <p>Поширення інформації про добрі практики соціально відповідальної діяльності</p>	<p>Відсутність національної Концепції КСВ, інституційної підтримки та стимулів з боку держави.</p> <p>Часті зміни норм чинного законодавства щодо особливостей ведення господарської діяльності підприємств.</p> <p>Складність формування діалогу з різними групами стейкхолдерів у зв'язку з тим, що їх потреби та інтереси часто є суперечливими та протилежними.</p> <p>Недостатність коштів для фінансування окремих проектів з КСВ.</p> <p>Довготривале очікування отримання переваг соціально відповідальної діяльності</p>

Джерело: узагальнено автором.

Аналізування особливостей реалізації вітчизняними підприємствами соціально відповідальних заходів дозволяє виділити такі два етапи становлення КСВ:

– Перший етап (2006–2008 роки), який характеризується активною участю підприємств у Мережі Глобального Договору (ГД) – ініціативи ООН, метою якої є поширення досвіду щодо реалізації заходів з КСВ. В основі цієї ініціативи 10 принципів, зокрема, щодо прав людини, трудових відносин, навколишнього середовища та боротьби з корупцією. Перші підписанти ГД в Україні – це підприємства з часткою іноземного капіталу (наприклад, ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг») та підприємства, орієнтовані на міжнародні ринки (наприклад, ДТЕК чи Метінвест). Ще однією особливістю цього етапу розвитку КСВ є участь у 2007 році України у розробленні міжнародного стандарту ISO 26000:2010 «Соціальна відповідальність».

– Другий етап (з 2008 року), для якого характерним є: по-перше, розширення соціально відповідальної діяльності з внутрішнього напрямку на зовнішній; по-друге, реалізація заходів з КСВ здійснюється на постійних засадах (частіше, ніж раз у рік), особливо промисловими підприємствами, про що свідчать результати опитування, проведеного Українською маркетинговою групою та Центром «Розвитку КСВ» [1, с. 15;3, с. 20–23]; по-третє, оприлюднення перших нефінансових звітів, що відповідали формі «Звіту про прогрес» (COP – Communication on Progress), оскільки це є однією з умов участі в Мережі ГД. Власне із-за недотримання цієї вимоги щороку ООН виключає підприємства зі списку учасників ГД. Так, наприклад, у 2013 році з числа учасників виключено ВАТ «Суднобудівний завод “Залив”» (м. Керч).

Висновки і пропозиції. Отже, заходи з КСВ, які здійснюються машинобудівними підприємствами, здебільшого є безсистемними та непостійними, більшість із них мають декларативний характер. Незважаючи на певні позитивні результати соціально відповідальної діяльності вітчизняних підприємств, мають місце недотримання принципів КСВ, а також часті порушення базових потреб та інтересів груп заінтересованих сторін, тому загальний стан КСВ у машинобудуванні можна визначити як незадовільний. Усе це необхідно враховувати під час формування системи управління соціально відповідальною діяльністю машинобудівних підприємств. Зокрема, по-перше, потрібно визначити єдиний підхід до розуміння КСВ; по-друге, сформувати узгоджені з господарською діяльністю мету та завдання КСВ; по-третє, створити робочу групу, яка управлятиме КСВ. Як наслідок, буде сформовано вітчизняну модель соціально відпові-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

дальної діяльності підприємств, що відповідатиме найвищому третьому рівню КСВ. Її особливостями буде поширення практики формування стратегій з КСВ на тривалі проміжки часу, узгоджене виконання заходів за економічною, екологічною, суспільною та соціально-трудовою сферами КСВ, ефективне використання на практиці сукупності інструментів КСВ тощо.

Список використаних джерел

1. *Акімова І.* Соціальна відповідальність українського бізнесу: результати опитування / І. Акімова А. Марцінків, О. Осінкіна. – К. : КІТ, 2005. – 55 с.
2. *Зінченко А. Г.* Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку / А. Г. Зінченко, М. А. Саприкіна. – К. : Фарбований лист, 2010. – 56 с.
3. *Індекс прозорості компаній.* – К. : Seven Color, 2012. – 28 с.
4. *Індекс прозорості та підзвітності компаній в Україні.* – К. : Фарбований лист, 2011. – 31 с.
5. *Лебедев І.* Корпоративна соціальна відповідальність: концепція і модель для України / І. Лебедев // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 5. – С. 13–19.
6. *Плахова Е. Н.* Социальное предпринимательство как фактор развития гражданского общества в Украине / Е. Н. Плахова // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : [зб. наукових праць ДонДУУ]. Серія «Соціологія». – Донецьк : ДонДУУ, 2011. – Вип. 140, т. X. – С. 55–61.
7. *Проект Концепції Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.svb.org.ua>.
8. *Прозорість сайтів українських ТОП–100 не підвищується* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://csr-ukraine.org/article/>.
9. *Результаты оценки КСО сайтов ТОП–100 компаний в Украине* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://civil-rada.in.ua/?p=2271>.

УДК 658.82:664/665(477)

Х.І. Штирхун, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МАРКЕТИНГОВА ПІДТРИМКА СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ**К.И. Штырхун**, аспирант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МАРКЕТИНГОВАЯ ПОДДЕРЖКА СТИМУЛИРОВАНИЯ СБЫТА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ**Khrystyna Shtyrkhun**, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

MARKETING SUPPORT OF SALES PROMOTION OF ORGANIC PRODUCTS IN UKRAINE

Визначено стан законодавчої підтримки органічного виробництва в Україні. Проведено порівняльний аналіз основних показників ринку органічної продукції у Молдові, Туреччині, Україні та досвід державної підтримки ринку органічної продукції в цих країнах. Визначено канали збуту органічної продукції у різних країнах, в Україні та Чернігівській області. Сформульовано основні перешкоди, які стримують розвиток ринку органічної продукції в Україні. Розроблено маркетингові заходи для просування та збуту органічної продукції в Україні.

Ключові слова: ринок органічної продукції, державна підтримка, виробництво, просування, збут, споживання.

Определено состояние законодательной поддержки органического производства в Украине. Проведен сравнительный анализ основных показателей рынка органической продукции в Молдове, Турции, Украине и опыт государственной поддержки рынка органической продукции в этих странах. Определены каналы сбыта органической продукции в разных странах, в Украине и Черниговской области. Сформулированы основные препятствия, которые притормаживают развитие рынка органической продукции в Украине. Разработаны маркетинговые мероприятия для продвижения и сбыта органической продукции в Украине.

Ключевые слова: рынок органической продукции, государственная поддержка, производство, продвижение, сбыт, потребление.

The article defines the condition of legislative support of organic production in Ukraine. The comparative analysis of the main indicators of organic market in Moldova, Turkey, Ukraine and experience of the state support of the organic market in these countries are carried out. Sales channels of organic products in the different countries, in Ukraine and Chernihiv region are determined. The main obstacles which interfere with the development of the organic market in Ukraine are formulated. Marketing activities for promotion and distribution of organic products in Ukraine are developed.

Key words: market of organic products, government support, production, promotion, distribution, consumption.

Постановка проблеми. Ринок органічної продукції як у світі, так і в Україні на сьогодні є надзвичайно перспективним. Він здатен задовольнити зростаючі потреби населення у продуктах високої якості, що, у свою чергу, допоможе отримати виробникам конкурентні переваги, стабільний дохід та надасть можливість розширення виробництва органічної продукції. Проте органічний ринок в Україні є ринком продавця, адже на внутрішньому ринку спостерігається низька конкуренція серед виробників, вузький асортимент органічних продуктів, майже повна відсутність внутрішнього платоспроможного попиту на цей вид продукції та постійно зростаючий попит з боку іноземних споживачів. Тому необхідне розроблення дієвих заходів щодо формування ринку вітчизняної органічної продукції, підвищення рівня знань населення України про органічну продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, що уповільнюють розвиток перспективного ринку органічної продукції в Україні, приділено достатньо уваги з боку науковців. Отримані результати висвітлені у роботах Т.В. Боровик, Ю.П. Воскобійника [1], Є.В. Гавази, Т.Г. Дудар, О.Т. Дудар [2], Д.С. Кропивко, О.Г. Михайленка [3], Т.Л. Мостенської, Н.М. Феценко [4], О.В. Ходаківської, В.А. Чудовської тощо. Н.М. Феценко вважає, що вдосконалення маркетингових технологій є одним з основних елементів розвитку ринку продукції органічного сільського господарства [4]. О.Г. Михайленко підкреслює відсутність вітчизняного досвіду у сфері реалізації органічної продукції, наявність надто високих цін на неї, недостатню обізна-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ність споживачів, обмеженість товарного асортименту, які стримують розвиток пропозиції такої продукції з боку вітчизняних виробників [3, с. 40]. Т.Г. Дудар та О.Т. Дудар для активізації просування та збуту органічної продукції пропонують впровадження відповідної маркетингової стратегії на основі створення кооперативів органічних господарств та наголошують на необхідності організації широкої кампанії з підвищення суспільної обізнаності щодо переваг органічного виробництва [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте у вказаних роботах недостатньо уваги приділялось питанням маркетингової підтримки процесам активізації просування та збуту органічної продукції в Україні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення маркетингових заходів щодо просування та збуту органічної продукції в Україні. Реалізація поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- визначення стану законодавчої підтримки органічного виробництва в Україні;
- аналіз основних показників ринку органічної продукції у країнах, розвиток яких є схожим з українським, та досвід державної підтримки ринку органічної продукції в цих країнах;
- визначення каналів збуту органічної продукції в інших країнах, в Україні та Чернігівській області;
- сформулювати основні перешкоди, які стоять перед розвитком ринку органічної продукції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Виробництво органічної продукції у Чернігівській області та в Україні в цілому є надзвичайно актуальним питанням сьогодення. Адже прийняття України в європейський міжнародний простір вимагає підвищення якості сільськогосподарської продукції та екологізацію виробництва. Свідченням цього є поступове формування законодавчого підґрунтя для виробництва органічної продукції в Україні.

Останнім часом нашим урядом було прийнято багато дуже важливих нормативно-правових документів. Серед них слід виділити такі:

– Державна цільова програма розвитку села на період до 2015 р. – програмою передбачалося зростання частки органічної продукції до 10 % у загальному обсязі валової продукції сільського господарства, проте очікуваного результату так і не було досягнуто через відсутність державної підтримки та стимулювання виробників для ведення органічного господарства [5].

– Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» – Законом передбачено створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства, запровадження системи екологічного маркування продуктів харчування та збільшення частки органічних земель до 7 % [6].

– Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» (вступив у дію з січня 2014 р.) визначає певні правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та спрямований на забезпечення належного функціонування ринку органічної продукції та справедливої конкуренції, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, покращення стану здоров'я населення. Цей Закон – це перший крок до державного визнання та підтримки українського органічного сільського господарства [7].

– Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., у якій одним із пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей є забезпечення продовольчої безпеки держави за допомогою сприяння розвитку органічного землеробства, насамперед в особистих селянських і середніх господарствах [8].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року – пріоритетними напрямами всіх регіонів України є забезпечення досягнення високих стандартів якості, безпеки та екологічності продукції [9].

– Стратегія сталого розвитку Чернігівської області на період до 2020 року – одним із пріоритетних завдань Стратегії області є розвиток виробництва екологічно чистих продуктів харчування та органічного землеробства [10].

– Проект Програми фінансової підтримки органічного виробництва в Чернігівській області на 2015–2020 роки, згідно з яким держава надає 100 % компенсацію затрат виробника на проведення сертифікації виробництва (сировини, продукції) та витрат під час перехідного періоду, незалежно від видів сільськогосподарської діяльності. Така підтримка передбачає зменшення собівартості виробництва органічної продукції та здешевлення вартості органічної продукції з метою забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Протягом 2015–2020 рр. з обласного бюджету буде виділено 1,5 млн грн. Метою програми є збільшення частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства області [11].

Існують ще й інші законодавчі акти, які спрямовані на збереження навколишнього середовища (як складові органічного виробництва), серед них Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», ЗУ «Про відходи», Програма охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014–2020 роки, Програма використання та охорони земель Чернігівської області на 2011–2020 роки тощо.

Досвід державної підтримки органічного виробництва в Україні знаходиться поки що на початковому рівні, тому Україна повинна вчитися на прикладі інших країн, які вже зробили крок уперед у цьому напрямку. Дуже слушним для України є досвід Туреччини та Молдови, адже внутрішні ринки органічної продукції обох цих країн є слабо розвинутими, а цільовим міжнародним ринком для них є Європейський Союз, проте вони вже змогли врегулювати законодавство щодо виробництва органічної продукції. Тому пропонуємо проаналізувати основні показники органічного виробництва (табл. 1), дослідити та провести паралель між досвідом державної підтримки цих країн (табл. 2).

Таблиця 1

Основні показники органічного виробництва у 2013 р.

Країна	Органічна площа, га	Частка органічної площі, %	Кількість виробників, шт	Внутрішній ринок, млн євро	Споживання на 1 особу, євро/ос.	Експорт, млн євро	Стан законодавчої бази
Туреччина	461396	1,9	65042	4	0,1	20*	реалізовано повністю
Республіка Молдова*	22102	0,9	172	-	-	15	реалізовано повністю
Україна	393400	1,0	175	12	0,3	36	етап розроблення

Примітка: інформація про Молдову наведена за 2011 рік; значення експорту Туреччини наведено за 2012 рік через відсутність офіційних даних про наступні роки.

Джерело: www.organic-world.net, www.organicdatanetwork.net.

Найбільша органічна площа серед представлених трьох країн припадає на Туреччину, вона на 17 % більше від України (табл. 1). У результаті, показник частки органічної площі є найвищим у Туреччині. За цим показником Туреччина у 2013 році знаходилась на 45-му місці у світі, Україна – на 65-му. Це пов'язано з тим, що Туреччина посідає одне з провідних місць за кількістю виробників органічної продукції в Європі та 6-е місце у світі. Їх кількість у порівнянні з Україною є більшою майже у 372 рази.

Державна підтримка ринку органічної продукції Молдови та Туреччини

Показник	Молдова	Туреччина
Фінансова підтримка органічного господарства	Виплата субсидій лише протягом перших двох років переходу на органічне сільське господарство. У 2012 році: 1 рік переходу – 40 євро/га; 2 рік переходу – 24 євро/га	Пільгове кредитування підприємців органічного сільського господарства через Сільськогосподарський банк Туреччини (кредитна ставка менше на 60 %) Додаткові виплати для ведення органічного сільського господарства в особливо екологічно вразливих регіонах Туреччини
Підтримка досліджень	Державна програма «Органічне сільське господарство в Молдові» – об'єднання зусиль різних науково-дослідних закладів для забезпечення належного використання природних ресурсів Активна діяльність у інноваційних розробках та вдосконаленні науково-практичних засад органічного сільського господарства, методів біологічного захисту рослин та технологій органічного виробництва під керівництвом Академії наук Молдови	Фінансування практично всіх науково-дослідних інститутів для підтримки досліджень з органічного виробництва
Консультаційно-дорадча підтримка	Створено профільний Департамент органічного сільського господарства, відновлюваної енергії та зрошення в Міністерстві сільського господарства та харчової промисловості Молдови Призначення державного службовця у кожному адміністративному регіоні Молдови, відповідального за органічне сільське господарство	Призначення Міністерства фахівців з органічного сільського господарства в кожному провінційному сільськогосподарському директораті, через які воно впроваджує навчальні програми
Підтримка експорту	Субсидування органічної продукції, призначеної для експорту (40 % від ціни традиційного продукту) і 20 % – для товарів, проданих на внутрішньому ринку	Державна компенсація витрат на інспектування та сертифікацію Відшкодування витрат на аналіз зразків органічної продукції, за необхідності підтвердження відповідності вимогам стандартів
Підтримка збуту і просування	Низький рівень підтримки збуту продуктів органічного виробництва на внутрішньому ринку Заохочення споживання органічних продуктів у державному секторі (дитячих садках, школах, лікарнях, армії та державних закладах). При купівлі державною або громадською організацією органічних харчових продуктів, вона отримує субсидію у розмірі 20 % від середньої ціни на аналогічний продукт традиційними методами	Проект «Поширення знань про органічне сільське господарство» Проведення Міністерством сільського господарства та розвитку сільських територій Туреччини інформаційних кампаній для підвищення рівня обізнаності та зацікавленості у виробництві та споживанні органічної продукції Обов'язковість щомісячної трансляції по телебаченню півгодинних освітніх програм для популяризації органічної продукції

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Незважаючи на відсутність даних про експорт органічної продукції Туреччини та Молдови у 2013 році, на основі тенденцій розвитку органічного ринку попередніх років цих країн можемо стверджувати, що обсяги експорту Туреччини та Молдови є меншими у порівнянні з Україною. Проте спільною рисою України з Молдовою є можливість експорту органічної продукції за більш високою ціною. Цей факт є важливою рушійною силою для розвитку органічного сільського господарства в обох країнах.

Внутрішній ринок Туреччини та Молдови у порівнянні з Україною є значно меншим. Наприклад, внутрішній ринок Туреччини є втричі меншим за український. Причиною цього є низький рівень обізнаності населення щодо органічної продукції, на що і спрямована державна підтримка цих країн (табл. 2).

Як бачимо, у Молдові спостерігається незначна підтримка збуту і просування органічних продуктів на внутрішньому ринку, проте акцент робиться на підтримку виробництва органічної продукції для експорту. В Туреччині підтримка держави також більш спрямована на виробництво продукції, але впроваджуються проекти щодо підвищення рівня обізнаності населення про органічну продукцію.

Досягненням у сфері просування вітчизняної органічної продукції у Молдові стало запровадження національного логотипу органічної продукції Міністерством сільського господарства та харчової промисловості Молдови у 2011 році. В Україні ж поки що немає власного логотипу органічної продукції, хоча у кінці 2014 року було зроблено чергові спроби його розроблення та впровадження, які виявились марними. Але цей захід є дуже необхідним, адже такий логотип підвищуватиме рівень обізнаності населення України про органічну продукцію та допоможе знайти прихильників продукції вітчизняного виробництва, яка є набагато дешевшою за аналогічну іноземну, та дасть змогу підвищити рентабельність вітчизняної органічної продукції. Тому нині Органічний Листок ЄС є найкращим візуальним елементом для всіх сертифікованих органічних продуктів, що є доступними на ринку України, оскільки вони засвідчені відповідно до Постанови Ради ЄС.

Незначний рівень підтримки збуту та просування органічної продукції в Туреччині, Молдові та Україні вимагає переймання досвіду в більш розвинених країнах. Так, на нашу думку, показовим для всіх трьох країн досвід Нідерландів, де державна підтримка спрямована на заохочення попиту та підвищення рівня знань і впровадження інновацій, що робить цю країну сильним гравцем на ринку органічної продукції. Наприклад, у Нідерландах супермаркет «Натудіс» розробив новий дизайн упаковок органічної продукції та нові рекламні кампанії для молоді, пропагуючи споживання здорової їжі. Це збільшило попит на продукцію на 15%. В Україні нині є 232 органічні продукти, які виробляються 109 підприємствами і фермерськими господарствами та просуваються на ринку під 13 брендами. Асортимент органічних продуктів харчування у Чернігівській області фактично відсутній. Якщо цю продукцію і можна десь побачити, то лише в окремих супермаркетах Чернігова, зокрема у «Симпатик», «Wine Time» та прилавках на ринку.

Канали збуту органічної продукції в інших країнах, в Україні та Чернігівській області наведено на рис. 1. Переважна кількість Європейських країн реалізують органічну продукцію через супермаркети (більше 75%). З іншого боку, у країнах з низьким рівнем розвитку внутрішнього ринку органічної продукції (Словаччина, Іспанія, Греція та Португалія) частка супермаркетів у загальному розподілі реалізації органічної продукції низька. В Україні найпотужнішими каналами збуту органічної продукції є супермаркети та спеціалізовані магазини здорового харчування.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Великобританія, Данія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Нідерланди	→ супермаркети (більше 75 %)
Франція	→ супермаркети (більше 50 %)
	→ спеціалізовані крамниці (20 %)
	→ прямий збут збільшує свою важливість
Канада	→ супермаркети (більше 40 %)
	→ великі мережі крамниць натуральних харчових продуктів та незалежні магазини здорових харчових продуктів (33 %)
	→ інші точки роздрібною продажу (17,5 %)
	→ фермерські ринки, доставка в споживчих кошиках, служби харчування та клуби покупців (решта)
	→ роздрібні мережі (68 %)
Чехія	→ спеціалізовані крамниці здорових харчових продуктів (18%)
	→ розвиток органічного громадського харчування
	→ продаж на фермах та через «доставку споживчих кошиків»
	→ фермерські ринки (збільшення популярності)
	→ спеціалізовані магазини здорового харчування
Німеччина	→ прями продажі на основі попереднього замовлення
	→ спеціалізовані магазини здорового харчування
Словаччина, Іспанія, Греція, Португалія	→ частка супермаркетів у загальному розподілі реалізації органічної продукції низька
Словаччина	→ прямий маркетинг безпосередньо від фермерів (90 %)
Іспанія	→ невеликі продовольчі магазини
Польща	→ прями продажі та крамниці здорових і натуральних харчових продуктів (найважливіші канали)
	→ спеціалізовані місцеві ринки у великих містах Польщі
	→ ринки органічних продуктів у великих містах
Туреччина	→ ринки органічних продуктів у великих містах
Україна	→ Найпотужніші канали:
	→ супермаркети («Сільпо», «Good Wine», «Мегамаркет», «Ашан», «Delight», «Billa», «Фуршет», «Novus»)
	→ спеціалізовані магазини здорового харчування у містах-мільйонниках («Натур Бутік», «Еко-Шик», «Органік Ера»)
	→ Знаходяться на стадії розвитку:
	→ інтернет-магазини
	→ мережа екоготелів («Мезон Бланш»)
	→ органічний кейтерінг (виїзне ресторанне обслуговування)
→ Не користуються популярністю:	
→ магазини на фермах	
→ система доставок кошиків з органічними продуктами	
Чернігівська область	→ супермаркети «Wine Time», «Симпатик», окремі прилавки на ринках у м. Чернігові

Рис. 1. Світовий та вітчизняний досвід розподілу каналів збуту органічної продукції
Джерело: складено автором на основі [12–14] та власних досліджень.

В Україні набувають популярності органічні магазини «Натур Бутік», «Еко-клуб», Торговий дім «Органік Ера», які пропонують своїм покупцям широкий асортимент органічних сертифікованих продуктів харчування, а також органічної косметики, товарів для дому та дітей вітчизняного та імпортного виробництва, товари також можна замо-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вити в їхніх інтернет-магазинах. До того ж компанії Торговий дім «Органік Ера», «Натур Бутік», «Еко-Шик», «Glossary» пропонують послуги органічного кейтерінгу (виїзного ресторанного обслуговування).

Крім того, в Україні вже існує екосадиба «Мезон Бланш», сертифікована за міжнародною екологічною програмою Green Key, яка включає екоготель, кафе, спа та магазин. В оформленні екосадиби використовуються натуральні матеріали, кімнати прибираються органічними засобами, а гостям пропонується органічна косметика [15].

Таким чином, в Україні спостерігаються позитивні зміни у розвитку органічного ринку, проте необізнаність населення щодо сутності органічної продукції стримують цей розвиток.

У практиці розвинутих країн світу існує три моделі каналів збуту органічної сільськогосподарської продукції, коли основними учасниками є кооперативи виробників та споживачів (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика моделей збуту органічної сільськогосподарської продукції у системі «кооперативи виробників – кооперативи споживачів»

Модель	Характеристика
1. Ринки органічної продукції	На ринках представлені органічні продукти місцевого виробництва та імпортовану продукцію, яка не виробляється в цьому регіоні та поставляється на замовлення. За допомогою цієї моделі досягається принцип прямого зв'язку «виробник – споживач»
2. Рівноправне партнерство	Споживачі є рівноправними партнерами у вирощенні і збуті органічної продукції та розділяють ризики з фермерами. Кооперативи споживачів частково фінансують сільськогосподарську діяльність фермерів для отримання продукції відповідної якості за нижчими цінами пропорційно до здійснюваного фінансування
3. Продовольчі кооперативи	Підписання контрактів між супермаркетами та місцевими кооперативами органічних фермерів формує продовольчі кооперативи. Мережа супермаркетів співпрацює з місцевими фермерами на кожному етапі продовольчого циклу, забезпечуючи при цьому фермерів усім необхідним для вирощення відповідної продукції (кормами, насінням тощо). Коли продукція готова для реалізації, супермаркет здійснює оптову закупівлю продукції та розповсюджує її через свою мережу

Джерело: складено автором.

Основними перешкодами, які стоять перед розвитком органічного виробництва, є [1, с. 8; 3, с. 40]:

- неформованість нормативно-правової бази;
- відсутність досвіду сільгоспвиробників щодо виробництва органічної продукції;
- недостатня обізнаність споживачів щодо сутності органічної продукції та низький рівень довіри до органічної продукції;
- відсутність державної фінансової підтримки органічного виробництва;
- виробництво органічної продукції виключно великими товаровиробниками;
- недостатність інвестицій у переробні підприємства з виробництва органічної продукції;
- нерозвиненість торгової мережі органічної продукції, труднощі у процесі зберігання та реалізації на оптові ринки;
- відсутність маркетингового досвіду реалізації органічної продукції;
- високі ціни на сертифіковану органічну продукцію;
- високі тарифи на послуги сертифікованих компаній;
- обмеженість товарного асортименту вітчизняної органічної продукції стримують розвиток пропозиції такої продукції з боку вітчизняних виробників;
- низька купівельна спроможність населення.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проте, на нашу думку, серед них існує дві найголовніші проблеми, на які треба реагувати у першу чергу:

1. Високі ціни на сертифіковану органічну продукцію у поєднанні з низькою купівельною спроможністю населення.

2. Необізнаність населення України про сутність органічної продукції та важливість її споживання.

Тому пропонуємо модель підвищення рівня виробництва та просування органічної продукції в Україні (рис. 2).

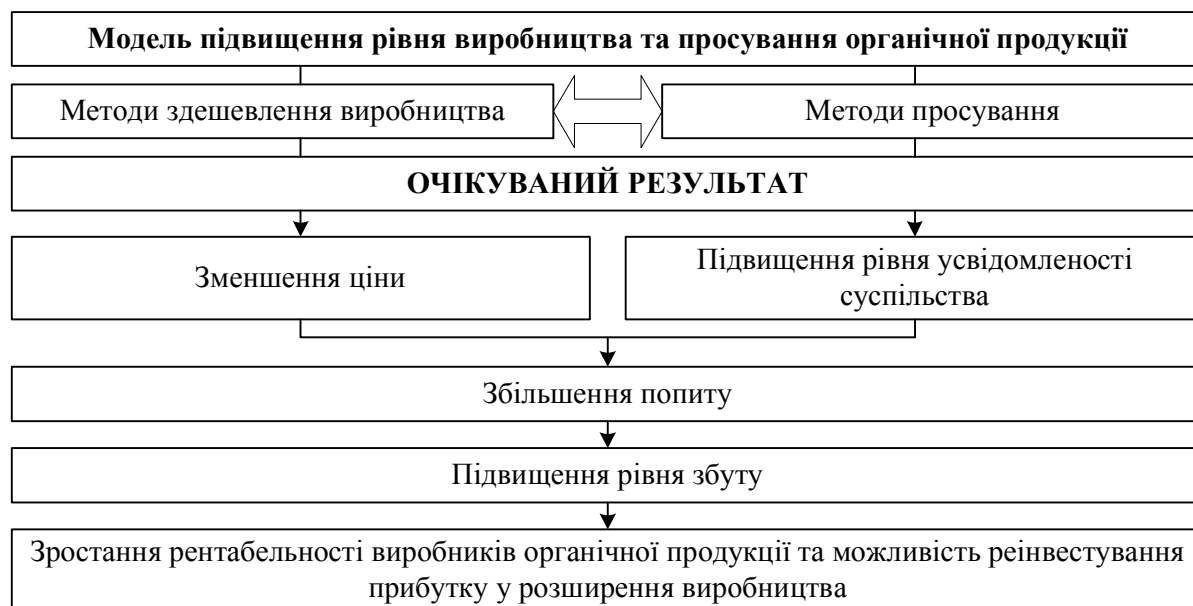

Рис. 2. Модель підвищення рівня виробництва та просування органічної продукції в Україні
Джерело: розроблено автором.

Харчова продукція повинна бути, перш за все, якісною, ця категорія включається до поняття «органічна продукція». Управління якістю повинно починатися та закінчуватися маркетингом: якісна продукція стимулює попит на товар, проте, щоб створити якісний продукт, що зацікавить споживача, працівники відділу маркетингу повинні ретельно проаналізувати ринок, вивчити поточні смаки та вподобання покупця, а також передбачити майбутні. Споживча якість та ефективна система керування ціною – найголовніші елементи, що формують конкурентоспроможність продукції та можливість її збуту. Причому саме якість стимулює покупців купувати продукцію конкретного виробника [16].

Для підвищення якості органічної продукції державі потрібно розробити та застосувати методи стимулювання співпраці виробників сільськогосподарської органічної продукції зі спеціалізованими науково-дослідними установами області (Чернігівська філія Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», Чернігівське відділення Державного геологорозвідувального інституту, Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН України тощо) з метою нарощування конкурентоспроможної продукції.

Одними з найважливіших елементів маркетингу є вибір каналів та методів стимулювання збуту продукції. Принцип інтерактивності, запропонований нами у роботі [17], полягає у взаємодії виробників органічної продукції зі споживачами за допомогою всіх доступних комунікаційних засобів. Тому, на наш погляд, його можна реалізувати за допомогою таких заходів:

1. Пропаганда здорового способу життя серед населення області та активне інформування про корисність споживання органічної продукції через засоби комунікації: ра-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

дію, телебачення, Інтернет, газети, журнали, зовнішньої реклами (використання бігбордів). Наприклад, трансляція по телебаченню щомісячних півгодинних освітніх програм про особливі властивості органічної продукції, її корисність та вплив на здоров'я, а також відмінні риси між конвенційним та органічним методами виробництва продукції.

2. Організація виставок, флешмобів, тематичних інформаційних кампаній та освітньо-розважальних заходів. Так, пропонуємо провести акцію «Подаруй собі здоров'я» серед людей, які мають негативні звички. Наприклад, обмінювати пачку цигарок на дегустаційну порцію органічної продукції та робити опитування серед учасників акції щодо рівня задоволеністю смаком продукції, яку вони скуштували.

3. Розміщення у супермаркетах органічної продукції на полицях біля традиційної продукції. За допомогою такого підходу потенційні споживачі на підсвідомому рівні поступово будуть ознайомлюватись із асортиментом органічної продукції та підвищувати свій рівень обізнаності щодо неї.

4. Програма заохочення споживання органічних продуктів у державних закладах. Проте ця програма підходить лише для великих органічних виробників, які у змозі постачати необхідний обсяг органічної продукції на постійній основі (переважно, як органічної сировини для подальшого перероблення в секторі громадського харчування). Ця програма сприятиме популяризації органічної продукції серед населення.

5. Надання безкоштовного доступу до семінарів, конференцій, круглих столів, презентацій для населення з органічного сільського господарства.

6. Впровадження логотипу органічної продукції на національному та регіональному рівнях.

7. Включення дисциплін з органічного виробництва у навчальні програми вищих навчальних закладів.

8. Проведення конкурсу знань про органічне сільське господарство серед студентів сільськогосподарських вищих навчальних закладів та подібного конкурсу серед студентів ВНЗ несільськогосподарського спрямування.

Таким чином, ринок органічної продукції в Україні знаходиться на етапі свого становлення, тому потребує значних інвестицій для подальшого росту. Більшість вітчизняних виробників органічної продукції ще не досягли самоокупного рівня та не можуть реінвестувати прибутки у розширення своєї діяльності. Тому, крім міжнародної підтримки у сфері консультаційних послуг та сприяння розвитку органічного ринку в Україні, вони також потребують державної підтримки для полегшеного ведення органічного господарства, організації виробничо-збутових ланцюгів та підвищення рівня продажу органічної продукції.

Висновки і пропозиції. Законодавче забезпечення ринку органічної продукції в Україні знаходиться на етапі розроблення. Прийнято декілька дуже важливих законів для регулювання ринку органічної продукції в Україні. Однак потрібне ще і фактичне виконання вимог та завдань, визначених у розроблених нормативно-правових актах. Порівняння основних показників ринку органічної продукції у Молдові та Туреччині показав, що розвиток органічних ринків цих країн є схожим з українським, проте Україна за деякими показниками значно випереджає Молдову та Туреччину. Дослідження державної підтримки органічних ринків у зазначених країнах дав змогу визначити пріоритетні напрями для запозичення та імплементації в Україні. Аналіз каналів збуту органічної продукції у розвинутих країнах, Україні та Чернігівській області дав змогу визначити найпотужніші канали збуту, канали, що знаходяться на стадії розвитку, та канали, які не користуються популярністю в Україні. Дослідження показало позитивні зміни у розвитку органічного ринку України, однак необізнаність населення щодо сутності органічної продукції стримують цей розвиток. Також було визначено проблеми, що стримують розвиток органічного ринку в Україні, які дали змогу запропонувати конкретні заходи щодо стимулювання збуту орга-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

нічної продукції, а саме підвищення рівня обізнаності населення щодо користі від споживання органічної продукції та її позитивного впливу на здоров'я. Реалізація вказаних методів повинна стати запорукою відтворення та збереження здоров'я нації. А збільшення попиту на органічну продукцію підвищить рівень рентабельності органічних виробників та дасть можливість розширення виробництва органічної продукції.

Список використаних джерел

1. *Воскобійник Ю. П.* Ємність ринку органічної продукції в Україні [Електронний ресурс] / Ю. П. Воскобійник // Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». – К., 2013. – Режим доступу : [Agrostatistics.pdf](#).
2. *Дудар Т. Г.* Аналіз стану маркетингу органічної продукції та шляхи розвитку каналів її збуту на агропродовольчому ринку / Т. Г. Дудар, О. Т. Дудар // Вісник Львів. нац. аграр. ун-ту. Серія «Економіка АПК». – 2010. – № 17 (2). – С. 160–166.
3. *Михайленко О. Г.* Розвиток органічного сільського господарства в системі євроінтеграційних процесів в Україні / О. Г. Михайленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2014. – Вип. 6, ч. 3. – С. 40–45.
4. *Фещенко Н. М.* Проблемні моменти ринку органічної сільськогосподарської продукції / Н. М. Фещенко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7. – С. 141–150.
5. *Державна* цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – 8 жовтня (№ 73). – С. 7.
6. *Про Основні* засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818–VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
7. *Про виробництво* та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 03.09.2013 № 425–VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20–21. – Ст. 721.
8. *Стратегія* розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. від 17 жовтня 2013 р. № 806-р // Урядовий кур'єр. – 2013. – 21 листопада (№ 215).
9. *Державна* стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс] : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>.
10. *Стратегія* сталого розвитку Чернігівської області на період до 2020 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Чернігівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : http://cg.gov.ua/web_docs/1/2015/03/docs/STR_2020_1.pdf.
11. *Проект* Програми фінансової підтримки органічного виробництва в Чернігівській області на 2015–2020 роки [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Департаменту агропромислового розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : <http://apk.cg.gov.ua/index.php?id=13389&tp=1&pg=>.
12. *Офіційний* сайт Федерації органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://organic.com.ua>.
13. *Ходаківська О. В.* Світова практика державного регулювання та підтримки органічного виробництва / О. В. Ходаківська, С. Г. Корчинська // Вісник Харківського національного університету сільського господарства. Серія «Економічні науки». – 2011. – Вип. 113. – С. 418–423.
14. *Іржі Урбан.* Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. Досвід інших країн [Електронний ресурс] / Урбан Іржі. – К. : Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL), 2013. – 124 с. – Режим доступу : <https://www.ukraine.fibl.org>.
15. *План* маркетингу просування органічної продукції. – Полтава, 2014. – 32 с.
16. *Штирхун Х. І.* Теоретичні засади маркетингового підходу до збутової діяльності аграрних підприємств / Х. І. Штирхун // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління». – К. : ДЕТУТ, 2015. – Вип. 31. – С. 324–334.
17. *Ільчук В. П.* Якість агропродукції у системі маркетингу / В. П. Ільчук, Х. І. Штирхун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2014. – Вип. 9–1. – Ч. 4. – С. 65–69.

УДК 658.8:659.126

В.Л. Пазюк, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИННОГО БРЕНДА**В.Л. Пазюк**, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВИННОГО БРЕНДА**Viktoriia Paziuk**, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

DETERMINATION OF THE EFFECTIVENESS OF WINE BRAND

Стаття присвячена визначенню ефективності винного бренду. Розкрито соціальну спрямованість бренду, послідовність його формування. Зазначено основні фактори, що впливають на ефективність винного бренду. Визначено підрунтя для створення винного бренду. Доведено, що ефективність винного бренду залежить як від приросту прибутку, завдяки його наявності, так і складових витрат, пов'язаних з формуванням та просуванням бренду.

Ключові слова: бренд, формування бренду, ефективність бренду, соціальна спрямованість бренду.

Статья посвящена определению эффективности винного бренда. Раскрыта социальная направленность бренда, последовательность его формирования. Указаны основные факторы, влияющие на эффективность винного бренда. Определены основания для создания винного бренда. Доказано, что эффективность винного бренда зависит как от прироста прибыли, благодаря его наличию, так и составляющих затрат, связанных с формированием и продвижением бренда.

Ключевые слова: бренд, формирования бренда, эффективность бренда, социальная направленность бренда.

The article is devoted to the defining the effectiveness of wine brand. Disclosed social orientation of the brand, the sequence of its formation. It indicates the main factors that influence the effectiveness of wine brand. Defined the basis for creating of wine brand. It is proved that the effectiveness of wine brand depends of the profit growth, due to its availability and cost components associated with the formation and promotion of the brand.

Key words: brand, brand formation, the effectiveness of brand, social dimension of brand.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення найбільш загрозливими тенденціями в економіці є розвиток кризових явищ, що створюють невизначеність на світових та вітчизняних ринках. Виробничим підприємствам в умовах спаду купівельної спроможності необхідно впроваджувати дієві методи і засоби просування і збуту своєї продукції. Одним із ефективних засобів активізації збуту збутової діяльності є розроблення та впровадження бренду для основних видів товарів із виробничої програми підприємства. Кожний бренд є об'єктом купівлі-продажу, тобто бренд впливає на фінансову оцінку компанії та свідчить про результати її діяльності. Ефективність винного бренду ґрунтується на конкурентоспроможності, позитивних асоціаціях споживачів, побудові лояльності та привабливості для цільової аудиторії. Питання ефективності винного бренду є досить складним, оскільки деякі бренди досягають відомості та лояльності споживачів порівняно з конкурентами задовго до початку значних витрат на просування та рекламу. Визначивши показники ефективності винного бренду, можна буде з'ясувати пріоритети під час створення та просування винного бренду. Тому важливо у нестабільній економічній ситуації використовувати інноваційні методики та технології для визначення ефективності винного бренду. Визначення ефективності бренду проводять такі відомі компанії, як Young&Rubicam, Prophet Brand Strategy, Total Research, Nielsen, Interbrand та ін. Оскільки ефективність винного бренду показує успішність цього бренду на вітчизняному або світовому ринках, актуальною темою для дискусій та досліджень залишається розроблення методів і технологій визначення ефективності винного бренду.

Аналіз досліджень і публікацій. Опубліковані результати досліджень щодо проблем оцінювання ефективності винного бренду показали, що немає єдності щодо визначення загальноновизнаного підходу до вивчення цього питання. Останні дослідження та публікації висвітлюють національні, емоційні, соціальні та інші підходи, на основі яких розробляються та виводяться бренди на ринок, оцінюється їхня вартість і ефекти-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вність застосування. Зокрема, методики дослідження та визначення сутності бренда висвітлювали у своїх працях такі науковці, як: Д. Аакер [1], П. Дойл [4], С. Девіс [5], Т. Шевелева [15], Т. Гед [3], О. Панасюк [11], В. Зотов [8], О. Зозульов [7] та ін. Аналізуючи дослідження та публікації, спрямовані на визначення ефективності винного бренду, можна зробити висновки, що розроблені методики дозволяють тільки в першому наближенні визначити ринкову позицію бренду, методи його просування, встановити його цінність тощо. Визначення ефективності винного бренду, незважаючи на всі здобутки, потребує подальших досліджень, оскільки запропоновані методики досить громіздкі і не зручні у користуванні, чим ускладнюють практичне їх застосування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення методу визначення ефективності винного бренду.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасного ринку української алкогольної продукції виявив соціально-економічні проблеми, зумовлені надмірним вживанням алкоголю. Надмірне споживання алкогольної продукції, до якої відноситься вино, є реальною загрозою для здоров'я і розвитку нації та потребує дієвих заходів, спрямованих на підвищення культури споживання, а також забезпечення зростання якісної продукції на ринку вина в Україні. Основна суперечність у розвитку винного бренду виникає між необхідністю зростання обсягів реалізації винної продукції та організацією протидії надмірному споживанню алкогольної продукції, до якого відноситься і вино (рис. 1).

Рис. 1. Соціальна спрямованість винного бренду

Рисунок 1 показує, що соціальна спрямованість винного бренду формує культуру споживання, створюючи нові тенденції в комунікації зі споживачем. Отже, ключовим фактором успіху і конкурентної переваги виробників та реалізаторів вина є створення винного бренду, який зможе ефективно просувати на ринок якісну винну продукцію, впливати на культуру споживання алкогольної продукції.

Підґрунтя для створення винного бренду (рис. 2) ґрунтується на реальному продукті конкретного виробника, який має певний статус у ринковому середовищі, заявивши про себе і свій товар торговою маркою (товарним знаком). Розроблення вказаної атрибутки товару відноситься до надбудови першого рівня, який підвищує статус продукту в ринковому середовищі. Виходу на новий якісний рівень товарної марки (торгового

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

знака), на якому вони трансформуються у бренд (другий рівень надбудови), передують вагомі зусилля виробничих і торговельних підприємств, пов'язані з інтенсивним рекламним супроводом, креативними ідеями та інноваційними рішеннями у сфері дизайну товару, його упаковки, в засобах захисту від підробки і т. ін.

Рис. 2. Підґрунтя створення винного бренду

Бренд – це ідея компанії, яка висвітлюється за допомогою зовнішніх атрибутів: логотип, фірмовий стиль, слоган, корпоративна культура, імідж та ін., а також інформаційного образу, який формується у свідомості споживача, що в подальшому визначає його поведінку [13]. У промислово розвинених країнах успішний бренд стає не тільки засобом впливу на споживача, але й дає змогу корпораціям впливати на соціально-економічну ситуацію у країні.

На сучасному українському ринку вина вміння виробника створити власну культуру споживання є основним фактором побудови справжнього винного бренду. Відповідно до цього формування винного бренду залежить не тільки від світових тенденцій, державного регулювання, стратегії розвитку підприємства, але й від особливостей споживання алкогольної продукції. Тому важливо сформувати винний бренд, соціально-економічні показники якого побудовані на символізації споживчих цінностей. Отже,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

професійно сформований винний бренд створює культуру споживання алкогольної продукції і має вплив на рівень розвитку суспільства та на мислення споживачів [9]. Важливим завданням виноробної галузі є просування на ринок саме якісної продукції, яка має свій бренд і гарантує споживачам задоволення їх смаків.

Методи і технології визначення ефективності бренда побудовані на основі соціологічних, фінансово-економічних підходах, поведінкових та психологічних мотивах споживачів, використовують також комплексні підходи. Визначення ефективності винного бренда ґрунтується на моделі перетворення внеску бренда в додаткові фінансові потоки через кількісні параметри аналізу продажів, що обумовлює поетапне визначення показників, які впливають на ефективність винного бренда [6; 10; 14]. Авторський підхід до визначення ефективності винного бренда ґрунтується на відношенні приросту прибутку за певний проміжок часу від реалізації товару, що володіє брендом, порівняно зі звичайним аналогічним товаром до суми витрат, пов'язаних з формуванням та просуванням бренда (1).

$$E_{\text{Вб}} = \frac{\Delta\Pi_{(t_1, t_2)}}{\sum_{i=0}^n B_i(t_1, t_2)} = \frac{\Pi_{1(t_1, t_2)} - \Pi_{2(t_1, t_2)}}{B_{1(t_1, t_2)} + B_{2(t_1, t_2)} + \dots + B_{n(t_1, t_2)}}, \quad (1)$$

$E_{\text{Вб}}$ – ефективність винного бренда;

$\Delta\Pi_{(t_1, t_2)}$ – приріст прибутку від реалізації вина, що володіє брендом порівняно з реалізацією аналогічного вина без бренда за проміжок часу $(t_1 - t_2)$;

$\Pi_{1(t_1, t_2)}$ – прибуток від реалізації вина, що має свій бренд, за період $(t_1 - t_2)$;

$\Pi_{2(t_1, t_2)}$ – прибуток від реалізації вина, що не володіє брендом за період $(t_1 - t_2)$;

$\sum_{i=0}^n B_i$ – складові витрати, що пов'язані з формуванням винного бренда;

i – поточна складова витрат на створення винного бренда;

n – кількість складових витрат на створення винного бренда;

B_1 – витрати на рекламу винного бренда, пов'язаних з його просуванням;

B_2 – витрати на створення (дизайну) тари (пляшки), етикетки і т. ін.;

B_3 – витрати на вдосконалення технології виготовлення продукту гарантованої якості як передумови створення визнаного бренда;

B_4 – витрати на зовнішню упаковку товару;

B_5 – витрати на маркетингові послуги;

B_6 – витрати на мерчандайзинг;

B_7 – витрати на команду з просування бренда;

B_8 – витрати на програми лояльності для споживачів та клієнтів;

B_9 – витрати на маркетингові дослідження, сегментацію, позиціонування і вибір цільових ринків;

B_{10} – витрати на мотивацію праці менеджерів і співробітників служби маркетингу, а також торгового персоналу;

B_{11} – витрати на захист продукції від підробок.

Визначення ефективності винного бренда є досить неоднозначним, але важливим науковим і практичним завданням, його складність прямо пропорційна ступеню неви-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

значеності споживчих очікувань та уподобань, моді на винні продукти, фактора сезонності, багатом зовнішнім і внутрішнім чинникам, що виникають внаслідок об'єктивного розвитку подій та впливають на стан розвитку галузі як соціально-економічної системи.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши представлені вище методичні, основи визначення ефективності винного бренда слід зазначити, що отримання об'єктивних результатів можливе за умов максимального врахування всіх факторів, які впливають на його результативність. У складних економічних умовах необхідно, щоб виробник вина зосереджував свої зусилля на ефективному використанні власного бренда. Завдання розрахунку ефективності винного бренда повинно полягати в тому, щоб визначити найбільш впливові показники, які характеризують винний бренд. Отже, незважаючи на те, що проблема визначення ефективності бренда є досить вивченою, велика кількість її аспектів залишається не повністю розкритою, має різні тлумачення і потребує свого подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. *Аакер Д.* Создание сильных брендов / Д. Аакер. – М. : Изд. дом Гребенникова, 2003. – 380 с.
2. *Галузева* програма розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo-law.kiev.ua/15653.html>.
3. *Гэд Т.* Создай свой бренд / Т. Гэд, А. Розенкрейц ; пер. с англ. и под ред. И. В. Андреевой. – СПб. : Нева, 2004. – 191 с.
4. *Дойль П.* Маркетинг, ориентированный на стоимость : пер. с англ. / П. Дойль ; под ред. Ю. Н. Катуревского. – СПб. : Питер, 2001. – 480 с.
5. *Дэвис С. М.* Управление активами торговой марки: секреты успешных брендов : пер. с англ. / Скотт М. Дэвис. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с. – (Маркетинг для профессионалов).

УДК 351.95:005.96:347.97/.99 (477)

Л.Д. Оліфіренко, д-р наук з держ. упр.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

Т.М. Віктор, магістр

Господарський суд Чернігівської області, м. Чернігів, Україна

РОЛЬ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В МЕХАНІЗМІ СУДОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Л.Д. Олифиренко, д-р наук по гос. упр.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

Т.Н. Виктор, магистр

Хозяйственный суд Черниговской области, г. Чернигов, Украина

РОЛЬ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА В МЕХАНИЗМЕ СУДЕБНОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Lilija Olifirenko, Doctor of Public Administration

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Tetiana Viktor, master

Commercial Court of Chernihiv region, Chernihiv, Ukraine

THE ROLE OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE MECHANISM OF COURT ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF REFORMING OF THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

Розглянуто складові кадрового менеджменту в органах судової влади з огляду реформування судової системи України. Обґрунтовано рекомендації з удосконалення кадрового менеджменту стосовно механізму судового адміністрування за рахунок формалізації та універсалізації інституціональної, організаційної, інформаційно-аналітичної, фінансової, технологічної та кадрової складових забезпечення судочинства.

Ключові слова: кадровий менеджмент, органи судової влади, реформування судової системи, судове адміністрування.

Рассмотрены составляющие кадрового менеджмента в органах судебной власти. Обоснованы рекомендации по усовершенствованию кадрового менеджмента в механизме судебного администрирования за счёт формализации и универсализации институциональной, организационной, информационно-аналитической, финансовой, технологической и кадровой составляющих обеспечения судопроизводства.

Ключевые слова: кадровый менеджмент, органы судебной власти, реформирование судебной системы, судебное администрирование.

The components of personnel management in the judiciary with a view to the reforming of the judicial system of Ukraine are reviewed. Recommendations for improvement of personnel management regarding the mechanism of judicial administration due to formalization and universalization of the institutional, organizational, analytical, financial, technological and human components of ensuring justice are proved here.

Key words: personnel management, judicial authorities, the reform of the judicial system, court administration.

Постановка проблеми. Реформування судової системи України передбачає впровадження ефективних методів адміністрування та вимагає переосмислення ролі кадрового менеджменту в органах судової влади, спрямованих на формування висококваліфікованого апарату суду з позицій підвищення вимог державного управління до забезпечення міжнародно-правових стандартів. Необхідність радикальних перетворень кадрового менеджменту суду та забезпечення ефективного професійного розвитку зумовлена потребою у висококваліфікованих кадрах, компетентних фахівцях, здатних до відповідального прийняття рішень в умовах реформування судової системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні та практичні засади кадрового менеджменту в органах судової влади, у тому числі управління кадровим складом у межах суду, висвітлювались у роботах М.Г. Мельника, Л.М. Москвича, С.Ю. Обрусної, Д.М. Притики, А.А. Стрижака, В.І. Татькова. Окремі аспекти судового адміністрування з позицій державного управління розкриваються у роботах

В.Д. Бринцева та О.Ю. Дудченко. Доктринальне значення у контексті теоретичних засад організації роботи персоналу в державних органах мають напрацювання Ю.П. Битяка, Д.В. Неліпи, О.Ю. Оболенського, В.В. Толкованова та інших. Проте науковий доробок стосується тільки окремих проблем судового кадрового менеджменту, у зв'язку з чим складові реформування судової системи відзначаються суперечливістю та непослідовністю, що не сприяє формуванню єдиної концепції та практичному вирішенню актуальних питань реформування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що від початку здійснення судової реформи в Україні пройшло вже чимало часу, однак висвітлення у наукових публікаціях питання ефективності судового кадрового менеджменту не отримало належного теоретико-правового обґрунтування. Радикальні перетворення, які здійснюються у контексті адміністративної та судової реформ в Україні, потребують формування нової державної кадрової політики у сфері судового адміністрування.

Мета статті полягає у визначенні комплексності у підходах до вдосконалення кадрового менеджменту як складової механізму судового адміністрування з урахуванням принципів державного управління та менеджменту персоналу. Для досягнення поставленої мети вирішуються завдання щодо обґрунтування основних засад судового кадрового менеджменту та заходів з удосконалення організації роботи фахівців апарату органів судової влади в умовах реформування судової системи України.

Виклад основного матеріалу. У контексті реформ судової системи України першочерговими завданнями є питання, що пов'язані з підготовкою та впровадженням організаційно-правових засад діяльності органів судової влади, спрямованих на підвищення ефективного використання кадрового потенціалу апарату суду, вироблення дієвих методів оцінювання якості надання судових послуг, регламентацію прав і відповідальності фахівців апарату суду, визначення рівня їх професіоналізму.

Особливістю менеджменту в судовій системі є цілеспрямована та організаційна роль держави завдяки результативності системи органів і посадових осіб щодо врегулювання суспільних процесів, поведінки та діяльності громадян.

Регламентація судової влади визначається конституційними основами судочинства, найбільш фундаментальним з яких є незалежність суддів і суду. Під знаком дотримання цього основного принципу має будуватися організаційний механізм забезпечення діяльності суду та відповідати міжнародним стандартам надання судових послуг. При цьому під міжнародними стандартами слід розуміти не лише норми і положення відповідних правових актів, договорів, конвенцій, а й загальновизнану практику формування механізму судового адміністрування у національних моделях судоустрою [1, с. 155].

Загальновизнаною концепцією судової системи є модель формування організаційних структур судового адміністрування, що координуються з єдиного центру, у тому числі з питань, які не належать до безпосереднього здійснення правосуддя.

Головна складність, що перешкоджає автоматичному перенесенню навіть адекватних концептуальних підходів із загальної сфери державного управління на судове управління, обумовлена пріоритетністю перед багатьма іншими принципами незалежності судів і суддів [1, с. 156].

Правова гармонізація напрацьованих принципів державного управління зі специфічністю судової влади потребує визнання кадрового менеджменту як провідної ланки у реформуванні судової системи України, оскільки справедливе судочинство та належний захист прав і свобод особи безпосередньо пов'язані з результативністю кадрового менеджменту, який здійснює цілісне управління кадровими процесами в органах судової влади щодо досягнення пріоритетів судового адміністрування.

Нині результативність здійснення правосуддя залежить не лише від процесуальних форм та якості суддівського корпусу, але й від менеджменту організації, що потребує вдосконалення механізму судового адміністрування за рахунок поліпшення кадрового менеджменту суду. Саме тому питання судового адміністрування є важливою складовою успішного здійснення судами їхнього конституційного й соціального призначення. Як зазначає С.Ю. Обрусна, «... судове управління, як різновид соціального управління, поєднує в собі ознаки державного управління і самоуправління та включає діяльність з організаційного керівництва судами, організаційного забезпечення функціонування судів, виконання відповідними державними органами установчих функцій щодо судової влади відповідно до Конституції та законів України за неухильного дотримання принципу незалежності суддів, їх підзвітності і підкорення тільки закону» [9].

Можна погодитись з думкою О.Ю. Дудченко про те, що «... природу управлінських процесів, що протікають у суді, більш точно передає поняття „адміністрування в суді“, якому можна надати визначення як цілеспрямованої практичної діяльності осіб, які займають адміністративні посади в певному суді, що передбачає керування конкретним, окремим елементом судової системи (судом), і полягає в технологічному процесі підготовки, прийняття управлінських рішень, направлених на забезпечення належного функціонування суду з метою забезпечення ефективного здійснення правосуддя» [3]. Враховуючи ці позиції, можна дійти висновку, що судовому адмініструванню притаманні атрибути державного управління, що свідчить про стратегічний вибір управлінського впливу в напрямі посилення ваги адміністрування органів судової влади. Єдиним обмеженням у використанні прогресивних методів та прийомів загального управління є необхідність забезпечення самостійності суду, незалежності та верховенства права у судочинстві. З огляду на викладене, судове адміністрування повинно формуватися на засадах:

- розуміння, що організаційно-управлінське забезпечення правосуддя є однією з фундаментальних складових судової влади;
- розбудови судового менеджменту на державному та регіональному рівнях;
- удосконалення механізмів судового адміністрування щодо впливу керівників судів на діяльність суду.

Методами судового адміністрування судової влади є способи і прийоми організації та практичного втілення управлінських функцій з метою досягнення цілей правосуддя. Судова реформа потребує оновлення стратегічного бачення майбутнього суду як найважливішої передумови формування політики кадрового менеджменту та всіх без винятку його складових. Пріоритети та розвиток кадрового потенціалу апарату суду, передбачення динаміки розвитку суспільства та пов'язаних з цим потреб у змінах дають можливість залучення відповідних кадрів, які відповідають швидкоплинним змінам потреб судового кадрового потенціалу [2; 4].

Кадровий менеджмент суду, як складний, багатосторонній та специфічний аспект судової влади, ґрунтується на основоположних принципах державного управління, закладених у нормах адміністративного права, зокрема, принципах єдності та оперативної самостійності у прийнятті рішень, відповідальності за їх результати. Таке розуміння завдань вимагає комплексного підходу та урахування організаційно-економічних, соціально-психологічних, правових, технологічних та інших аспектів щодо формування відповідного механізму судового адміністрування.

Наявні напрацювання щодо кадрового менеджменту спрямовані на те, щоб працівники могли використовувати весь свій потенціал та наявні можливості для підвищення продуктивності праці та якості роботи, прагнули до підвищення власного кваліфікаційного рівня з метою забезпечення результативної діяльності організації. Саме тому термін «кадровий менеджмент» трактується досить широко, а отже, будь-яке його визна-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

чення буде недостатньо повним. Так, кадровий менеджмент у механізмі судового адміністрування абсолютизує роль персоналу, зосереджуючись на результативному управлінні, яке віддзеркалює незмінні цілі діяльності судів, а також формує стратегією реформування судової системи. І неважливо, ставиться завдання чи діє зворотний зв'язок, контролюється або надихається на досягнення персонал, – вміння розуміти карту світу кожного працівника й дивитися на оточення його очима є навичкою номер один у судовому кадровому менеджменті [5, с. 170].

Виходячи з цього, наукове обґрунтування поняття кадрового менеджменту в механізмі судового адміністрування включає організацію судової влади; добір та управління кадрами; перевірку рівня організованості роботи; аналіз та узагальнення статистики судів з питань кадрового забезпечення, а також практику судового адміністрування, прогресивні зразки якої стають алгоритмом результативного досягнення цілей правосуддя.

Як елемент механізму судового адміністрування, кадровий менеджмент суду являє собою систему планування, організації, мотивації і контролю персоналу, необхідної для формування та досягнення цілей судового органу під час здійснення правосуддя.

Сучасний розвиток української демократії, свободи та верховенства права вимагає докорінного поліпшення якості кадрового потенціалу судів, що зумовлює потребу у висококваліфікованих кадрах, ерудованих, компетентних фахівцях з інноваційним мисленням, здатних до відповідального прийняття управлінських рішень. У зв'язку з цим специфіка сучасної судової системи потребує безперервного вдосконалення судового кадрового менеджменту, оскільки наявність матеріальних, інформаційних ресурсів та інноваційних технологій зводить до мінімуму досягнення результату за відсутності вміння управління кадровими ресурсами.

Судовий кадровий менеджмент є комплексом взаємопов'язаних організаційних і соціально-психологічних методів, які забезпечують ефективність діяльності суду, моделюють норми та принципи відносин в апараті суду, безпосередньо впливаючи на ефективне функціонування судової системи, обумовлюючи оптимізацію взаємозв'язків між законодавчою та виконавчою владою на засадах додержання гарантій незалежності та самостійності судової системи.

Завданнями судового кадрового менеджменту є: підвищення ефективності діяльності судової системи (завдяки добору кваліфікованих фахівців); результативність (надана кваліфікованими фахівцями судова послуга є якісною та своєчасною); готовність до змін (рівень кваліфікації працівників апарату суду відповідає запитам суспільства).

Ефективний кадровий менеджмент ґрунтується на об'єктивному оцінюванні кадрового потенціалу, який, як зазначає Н.Л. Гавкалова, «... враховує вимоги до компетентності (ступеня обізнаності та кваліфікації), кількісні (чисельність працівників) та якісні параметри (рівень професійної підготовки, досвід роботи), соціальні (комунікабельність, дисциплінованість) та психологічні (рівень моралі, культури) характеристики працівника, що дає змогу розробляти дієву стратегію розвитку персоналу формування кадрового складу в організації» [2, с. 12–13].

Вимоги суспільства щодо підвищення якості діяльності судів, запровадження нових стандартів судового адміністрування вимагають вироблення нового кадрового менеджменту суду, що виходить за межі суто кадрового діловодства та добору персоналу. Ці завдання можуть реалізовуватися за рахунок додержання принципів: оптимального поєднання централізації та децентралізації управління; правильного добору і розстановки кадрів; мотивації та стимулювання; урахування потреб та інтересів як фахівців, так і організації.

Функціонування інституту кадрового менеджменту в судових органах досліджувалось на основі аналізу кадрового менеджменту в судових системах європейських держав [8]. Проте, беручи за основу визнані європейські стандарти кадрового адміністру-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

вання судів, необхідно враховувати історію державотворення, результативність попередньої влади у питаннях реформування судової системи, менталітет громадян, національні особливості та традиції судових систем тощо. Разом з тим звід принципів і правил на європейському рівні має стати для національних законодавців своєрідним орієнтиром під час розроблення й ухвалення законодавчих актів, спрямованих на вдосконалення кадрового менеджменту в судовій системі України, а для судових адміністрацій досвід зарубіжних країн є гарним прикладом у визначенні напрямів покращення судового кадрового адміністрування.

Подальше вдосконалення загального рівня судового адміністрування потребує розроблення та практичного втілення комплексних заходів, спрямованих на впровадження інноваційних методів в організації роботи суду. Керуючись комплексним підходом у питаннях удосконалення судового кадрового менеджменту, доцільно виділити такі напрями: якісне та кількісне планування кадрового складу суду; мотивація праці; правове та інформаційне забезпечення фахівців апарату суду; створення позитивного іміджу судової системи та окремого суду; управління діловою кар'єрою; навчання кадрів; зовнішній та внутрішній моніторинг; популяризація діяльності в органах судової влади.

Відповідно до засад судового адміністрування кадровий менеджмент, як важливий фактор успішного функціонування судової системи, має відповідати трьом критеріям результативності, зокрема: професіоналізм персоналу; якість діяльності; престижність праці.

Отже, кадровий менеджмент судів поєднує різні функції, які виявляються в особливостях його впливу на апарат суду. Провідні спеціалісти у галузі судового адміністрування пропонують таку класифікацію функцій судового кадрового менеджменту: планування, організація, робота з кадрами, керівництво, контроль [12; 15]. Нині така класифікація функцій судового кадрового менеджменту стала основою багатьох досліджень, хоча до неї було внесено чимало доповнень, уточнень та змін. На нашу думку, кадровий менеджмент суду охоплює не тільки функції, що традиційно пов'язуються з кадровою роботою, а й знання, навички та здібності, завдяки яким персонал суду моделює принципи фахової поведінки, зокрема: результативність, продуктивність, індивідуалізацію результатів та врахування довгострокової перспективи під час прийняття рішень з кадрового менеджменту суду [16; 17].

Для України, яка намагається реформувати судову систему, виняткове значення у контексті судового кадрового менеджменту має правовий статус фахівців органів судової влади, законодавча регламентація якого недостатньо чітка, незважаючи на складність роботи та рівень відповідальності. Цей напрям потребує вироблення дієвих гарантій, пов'язаних з характером роботи в апараті суду, з метою перетворення таких посад на престижну правову професію, завдяки вдосконаленню законодавства, піднесенню правового статусу фахівців суду, зокрема дотримання положень ч. 3 ст. 22 Конституції України, які не допускають звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод під час прийняття нових або внесення змін до чинних законів.

Однією з основних складових судового кадрового менеджменту є адекватний розподіл повноважень між фахівцями апарату суду, що вимагає дослідження функціонального аналізу посад, тобто систематичного збору та узагальнення інформації про обов'язки та умови роботи персоналу суду. Практика показує, що проведення всебічного аналізу посад не є частим та звичайним явищем в українських судах, однак результати функціонального аналізу посад повинні стати підставою для регулярного оновлення посадових інструкцій з урахуванням динамічних змін суспільства, робочого середовища, технологічного прогресу, зростання вимог до знань, навичок, здібностей і особистісних якостей фахівців апарату суду.

З огляду на раціональний розподіл функцій в апараті суду виникає необхідність створення класифікаторів функцій конкретного фахівця суду (з кодуванням конкретної функції управління та комплексного завдання). Зокрема, у процесі розроблення класифікатора функцій доцільно взяти до уваги співвідношення між затраченим людським ресурсом на виконання головної, основних та допоміжних функцій фахівців апарату суду в процесі їх діяльності, оскільки серед останніх знаходяться такі, які є джерелом зайвих витрат робочого часу.

Сприяючи єдності у визначенні посадових обов'язків працівників апарату судів, впровадження класифікатора функцій доводить, що функції фахівців апарату суду формуються та змінюються не довільно, а відповідно до потреб судді та їх навантаження; пропорція між якістю виконуваної функцій та використанням людського ресурсу повинна бути оптимальною, а перекладання функцій інших працівників апарату суду чи заміщення тимчасово відсутніх працівників не повинно впливати на безпосередні повноваження в межах робочого часу.

Сьогодні суспільство зацікавлене у наданні якісних судових послуг, незалежно від політичних впливів чи міркувань, що ставить перед кадровим менеджментом суду завдання щодо належного оцінювання діяльності фахівців апарату судового органу з урахуванням комплексу організаційних процедур, спрямованих на визначення рівня професійних знань осіб, які посідають посади в апараті суду, під час виконання ними безпосередніх професійних обов'язків та виявлення недоліків в організації праці. Результати оцінювання сприяють виявленню необхідності підвищення рівня професійної компетентності фахівців суду, а також мають на меті раціональну організацію їх праці, подальше планування кар'єри, мотивуючи кожного до ефективного виконання покладених на них завдань. Проте відсутність єдиного затвердженого на законодавчому рівні комплексу процедур та критеріїв оцінювання в органах судової влади ускладнює процес належного оцінювання професійної діяльності апарату суду та якості надання судових послуг.

Результативний кадровий менеджмент та успішне судове адміністрування вимагає ефективного використання професійного потенціалу апарату суду завдяки застосуванню передових управлінських методик, які б дали можливість проаналізувати діяльність провідних фахівців з мінімальними витратами на їх утримання за кількісним складом та найбільш ефективним з погляду на кінцеві результати.

Прикладом застосування передових підходів може слугувати метод функціонально-вартісного аналізу, який у контексті кадрового менеджменту суду досліджує функції фахівців органів судової влади та спрямований на пошук резервів зниження витрат на організацію роботи і досягнення професіоналізму на основі вибору ефективних способів організації діяльності. У такому разі дослідження об'єкта, як системи, включає в себе такі складові елементи, без яких неможливе здійснення організаційних функцій, а саме: організаційна структура, кадрове забезпечення, технічні засоби управління, фахова інформація, діловодство, рішення [17].

Метою застосування методу функціонально-вартісного аналізу в судових установах є вдосконалення організації роботи провідних фахівців апарату суду за допомогою закріплення головної функції, за рахунок зменшення кількості допоміжних, що виключає дублювання та максимально сприяє використанню кадрового професійного потенціалу. Проте застосування методу функціонально-вартісного аналізу в судах має свої обмеження, зокрема: навантаження провідних фахівців суду щодо виконання ними головних функцій безпосередньо залежить від навантаження судді, яке спрогнозувати неможливо, оскільки пов'язано з кількістю позовних заяв, що надійшли до суду; діяльність фахівців апарату суду фактично є управлінською і тому не може бути розрахована з точністю і заздалегідь.

Сприяючи престижу посади в апараті суду, головним завданням кадрового менеджменту повинна бути чітка система просування по службі та перспективи службової кар'єри у майбутньому. Забезпечуючи результативність діяльності суду, судовий кадровий менеджмент повинен бути спрямований на створення таких умов діяльності фахівців апарату суду, за яких фахівці, які відповідають названим вимогам, бажали обіймати відповідні посади у судах. У цьому контексті основоположними принципами, на які має спиратись судовий кадровий менеджмент, є демократичний добір та просування по службі за діловими якостями; постійне навчання працівників апарату суду, заохочення їх до розвитку службової кар'єри; персональні заслуги з урахуванням здібностей, знань і навиків [11].

Робота з фахівцями суду в межах кадрового менеджменту повинна включати використання індивідуальних здібностей персоналу; спрямованість на перманентне навчання кадрів та опанування новітніх управлінських технологій; застосування інновацій; ретельний добір працівників на основі чіткої системи оцінювання [12].

Одним із способів забезпечення результативності діяльності суду є стаке зростання професіоналізму фахівців апарату судів. Вдосконалення знань та обмін досвідом, набуття нових компетенцій, розкриття та збагачення фахового потенціалу має стати як особистою потребою, так і невід'ємною вимогою судового кадрового менеджменту.

З погляду кадрового менеджменту основною причиною проблем недостатньої результативності роботи фахівців суду є відсутність матеріальної та нематеріальної мотивації. Актуальним та неврегульованим на сьогодні залишається питання оплати праці фахівців апарату суду, яке у багатогранній системі мотивації посідає найвагоміше місце, оскільки заробітна плата є основним джерелом доходів державних службовців [6]. Водночас, реалії сьогодення призвели до того, що оплата праці працівників апарату суду втратила свою стимулюючу функцію, оскільки низький рівень заробітної плати й високі вимоги до кандидатів на посади державних службовців не мотивують до результативної роботи в апараті суду.

У зв'язку з недостатнім фондом оплати праці відсутня можливість забезпечення диференціації заробітної плати фахівців апарату суду, що сприяє штучному зниженню вартості людського капіталу та унеможливає формування стабільного колективу, який би забезпечив ефективну діяльність апарату, внаслідок постійного відтоку найбільш досвідчених і кваліфікованих кадрів.

Проблемним залишається питання про те, що доведені Державною судовою адміністрацією України органам судової влади доходи і витрати щодо фондів оплати праці не враховують видатки на стимулюючі виплати та збільшення штатної чисельності працівників апарату судів. Внаслідок цього значна частина працівників апарату суду отримує заробітну плату, яка складається лише з обов'язкових виплат і слабо пов'язана з кваліфікацією, освітою, професійною підготовкою, рівнем відповідальності та специфікою трудових функцій в органах судової влади.

За таких обставин першочерговими змінами у судовому адмініструванні має стати вдосконалення системи оплати праці фахівців апарату суду, співрозмірно результатам атестації та оцінюванню професійної діяльності, з урахуванням посилення посадової диференціації оплати та обсягу покладеної відповідальності, що дозволить подолати несправедливі міжпосадові, міжвідомчі та міжрегіональні розбіжності в оплаті їх праці. Такий перегляд умов оплати праці має забезпечити конкурентоспроможність служби в органах судової влади на ринку праці порівняно з роботою в інших галузях, підвищити зацікавленість фахівців апарату суду в подальшому кар'єрному просуванні на засадах особистих професійних досягнень.

Нині концептуальні зміни у судовому кадровому менеджменті вимагають від провідних фахівців апарату суду зосередження зусиль не тільки на усвідомленні потреби нових професійних компетенцій, а передбачають постійне вдосконалення професійного рівня, що є не тільки правом, а й обов'язком кожного фахівця суду.

Динамічне державотворення та прогресивні напрями кадрового менеджменту вимагають підвищення якості професійної підготовки, адже професіоналізація є одним із факторів інноваційного розвитку держави, що зумовлює необхідність постійного пошуку оптимальної моделі професійного навчання фахівців апарату суду як державних службовців. Основними факторами розвитку системи професійної підготовки є зміна пріоритетів у процесі відбору кадрів, орієнтація навчального процесу на потреби органів влади [7, с. 37].

Усі види та форми підвищення кваліфікації та навчання забезпечують розвиток компетентності, формування сучасних підходів до професійної діяльності, спонукання до постійного оновлення знань, а також розвивають вміння приймати рішення, керуючись чинним законодавством України і власним досвідом. У ході реалізації заходів з підвищення кваліфікації фахівців апарату суду кадровий менеджмент суду повинен сприяти застосуванню прогресивних методик навчальних програм, збільшенню обсягів державного замовлення на підготовку кваліфікованих кадрів, забезпечувати належне ресурсне забезпечення для навчання.

Проте ці чинники можуть успішно розвиватися лише за умови доцільності та якісно забезпеченої зростаючої потреби у результатах діяльності фахівців суду, що вимагає створення нового мотиваційного механізму, який зобов'язував та стимулював фахівців апарату суду до регулярного оновлення власних професійних навиків.

Вжиття постійних заходів для належної організації роботи судів завжди залишається актуальним завданням, оскільки ефективність правосуддя залежить не лише від визначених процесуальних форм його здійснення, а й безпосередньо від організаційної, управлінської діяльності суду, в тому числі якості кадрового складу судової системи – професіоналізму суддів і працівників апарату суду, ефективності судового управління – як судовою системою, так і окремим судом [15, с. 12]. Разом з тим формалізація організації судочинства вимагає визнання того факту, що попри те, що суд є унікальною установою щодо вирішення спорів та здійснення правосуддя, цей орган являє собою адміністративну установу з відповідними потребами і функціями. Сучасний кадровий менеджмент в органах судової влади обумовлює необхідність формування нових пріоритетів, до яких належать:

- стабільність кадрового складу судових органів у поєднанні з його цілеспрямованим оновленням;
- об'єктивне оцінювання професійних якостей претендентів на посади в апараті суду;
- залучення кадрів нової генерації, насамперед обдарованої молоді, забезпечення умов для їх службового росту і закріплення на роботі досвідчених спеціалістів.

Створюючи позитивний імідж суду, виникає необхідність побудови чіткої системи роботи з кадровим складом апарату суду, яка передбачала б високу мотивацію та захищеність фахівців апарату суду; належне ресурсне та інформаційно-технічне забезпечення; публічність; запровадження дієвих механізмів запобігання появи корупції та конфлікту інтересів.

Відповідно до нових завдань, визначених «Стратегією державної кадрової політики на 2012–2020 роки» [13], «Стратегією розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки» [14] з урахуванням принципів державного управління, забезпечено кардинальне оновлення змісту діяльності кадрових служб завдяки переорієнтації з ведення

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

кадрового обліку на стратегічне управління людськими ресурсами та впровадження комплексного підходу.

З метою поліпшення системи кадрового менеджменту суду служби персоналу органів судової влади повинні стати повноцінними методичними та координуючими центрами судового кадрового менеджменту, зосередженими на професійній діяльності кожного фахівця апарату суду, прогнозуванні їх розвитку та кар'єри, сприяти просуванню по службі на підставі професійних якостей, а не вислуги років.

Безумовно, належна організація роботи та здійснення ефективного судочинства безпосередньо залежить від знань та професійних якостей як керівництва кожного суду, так і окремого працівника, однак вирішення порушених питань значною мірою залежить від відповідних законодавчих способів їх вирішення [10; 15, с. 14; 16; 17].

Нині ефективність кадрового менеджменту в органах судової влади залежить від стабільності політичних та соціально-економічних процесів у державі, тому цілком закономірно, що судове адміністрування повинно сприяти забезпеченню престижу та професіоналізму посад в апараті суду й результативності судової системи України.

Становлення кадрового менеджменту у судовій системі України – завдання непросте, потребує постійного вдосконалення та креативного підходу на рівні формалізованого, оскільки розпочате радикальне судове та адміністративне реформування зумовлюють вироблення нової державної кадрової політики як у сфері державного управління, так і в судовому адмініструванні.

Висновки і пропозиції. З метою підвищення ефективності кадрового менеджменту у механізмі судового адміністрування в органах судової влади та заохочення висококваліфікованих фахівців обіймати посади в апараті суду необхідно забезпечити престиж займаних посад у судах, зокрема:

- окреслити сучасні вимоги до кандидатів на посади в апарат суду на законодавчому рівні;
- забезпечити належне ресурсне, фінансове та інформаційно-технічне забезпечення фахівців апарату суду;
- створити умови для професійного розвитку та кар'єрного росту фахівців суду завдяки використанню індивідуальних здібностей кожного працівника апарату суду;
- застосувати інновації за допомогою відповідної мотивації, стимулювання та заохочення працівників судових установ;
- обумовити професійні відносини фахівців в апараті суду.

Сприяючи результативній діяльності суду, доцільно комплексно врегулювати ці питання на рівні закону щодо Державної судової адміністрації України.

Перспективою подальших досліджень має стати пошук та розроблення моделі універсалізації кадрового менеджменту в механізмі судового адміністрування у контексті реформування судової системи України.

Список використаних джерел

1. *Бринцев В. Д.* Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія / В. Д. Бринцев. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
2. *Гавкалова Н. Л.* Кадровий потенціал як основа розвитку кадрового менеджменту / Н. Л. Гавкалова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2014. – № 3. – С. 4–14.
3. *Дудченко О. Ю.* Адміністрування в судовій системі: поняття та перспективи реформування / О. Ю. Дудченко // Юрист України: науково-практичний журнал. – 2013. – № 2. – С. 138–143.
4. *Кадрова політика в суді: практичний досвід сьогодення* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fair.org.ua/content/tender/HRM_Manual_UKR_Final.doc.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

5. *Мельник М. Г.* Класифікація принципів кадрового забезпечення діяльності органів судової гілки влади / М. Г. Мельник // Держава та регіони. Серія : Право. – 2011. – № 2. – С. 170–173.
6. *Менеджмент для публічної влади* : навчальний посібник / за заг. ред. М. П. Бутка. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. – 360 с.
7. *Неліпа Д. В.* Розвиток професійної підготовки державних службовців на основі компетентнісного підходу [Електронний ресурс] / Д. В. Неліпа // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2014. – № 2 (46). – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/>.
8. *Обрусна С. Ю.* Зарубіжний досвід судового управління та можливості його використання при реформуванні судової системи України / С. Ю. Обрусна // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 4. – С. 52–73.
9. *Обрусна С. Ю.* Поняття судового управління: проблеми дефініції / С. Ю. Обрусна // Право і безпека : науковий журнал. – 2010. – № 2 (34). – С. 42–46.
10. *Олійченко І. М.* Шляхи формування та удосконалення електронного урядування в системі органів державної влади / І. М. Олійченко, М. Ю. Дітковська // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки» : науковий збірник. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2013. – № 4 (70). – С. 475–482.
11. *Організація роботи суду* : навч. посіб. для студ. спец. вищ. навч. закл. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, О. М. Овчаренко та ін. – Х. : Право, 2012. – 256 с.
12. *Сабадош Г. О.* Адміністративно-державний менеджмент як інструмент реорганізації системи державного кадрового забезпечення [Електронний ресурс] / Г. О. Сабадош, А. А. Константінова // Державне управління : удосконалення та розвиток. – 2014. – № 4. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/>.
13. *Стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 роки* : схвалена Указом Президента України від 01.02.2012 року №45/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>.
14. *Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки* : затверджена рішенням Ради суддів України від 11.12.2014 року № 71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/RSU_site/2014/Att1_strategy.pdf.
15. *Татьков В. І.* На шляху до ефективного судочинства / В. І. Татьков // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 3. – С. 12–15.
16. *Шевченко О. М.* Структура і зміст комунікативної компетентності державних службовців / О. М. Шевченко // Историко-правовые, социально-экономические и технологические аспекты развития общества : материалы докладов Междунар. науч.-практ. конф. (г. Чернигов, 25 марта 2015 года). – Чернигов : Украинско-Российский институт, 2015. – С. 124.
17. *Olifirenko L.* Organizational Development of Public-Private Partnerships / L. Olifirenko // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 part. – Part 1. : Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection. – Chernihiv : CNUT, 2015. – P. 32–33.

УДК 330.322(177.51)

Н.І. Гавриленко, канд. техн. наук**А.Ю. Моцак**, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ****Н.И. Гавриленко**, канд. техн. наук**А.Ю. Моцак**, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПРОБЛЕМЫ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ
ЧЕРНИГОВСКОГО РЕГИОНА****Nelia Havrylenko**, PhD in Technical Sciences**Anastasiia Motsak**, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

PROBLEMS OF INVESTMENT SUPPORT OF CHERNIHIV REGION DEVELOPMENT

Проаналізовано ресурсну забезпеченість інвестиційної активності, оцінено потенційні можливості та запропоновано заходи для збільшення інвестиційної привабливості Чернігівського регіону.

Ключові слова: інвестиції, прямі іноземні інвестиції, інвестиційне забезпечення, капітальні інвестиції.

Проанализирована ресурсная обеспеченность инвестиционной активности, оценены потенциальные возможности и предложены меры для увеличения инвестиционной привлекательности Черниговского региона.

Ключевые слова: инвестиции, прямые иностранные инвестиции, инвестиционное обеспечение, капитальные инвестиции.

The article analyzes the resource provision of investment activity, assessed potential and proposed measures to increase the investment attractiveness of Chernihiv region.

Key words: investment, foreign direct investment, investment security, capital investment.

Постановка проблеми. Україна – єдина серед європейських країн, яка тривалий час потерпає від кризових явищ. Після глобальної кризи 2008–2009 рр. більшості країнам вдалося відновити позитивну економічну динаміку, Україна ж сьогодні знову потерпає від кризових проявів. Нинішня дуже слабка економічна динаміка – в умовах поглиблення і розширення негативних тенденцій в економіці, низького рівня довіри до системи державного управління, високої корупції, слабкої фінансової дисципліни, незадовільної інвестиційної привабливості та надмірного боргового навантаження – вказує на збереження «переддефолтних» ризиків і втрату країною гідного місця у світовій економіці.

Світове посткризове відновлення вкотре висвітлило вагомість інвестицій для забезпечення економічної міцності країни. Ті країни, яким вдалося підтримати інвестиційну привабливість і не допустити інвестиційного обвалу в період глобальної кризи, досягли значно кращих результатів посткризового відновлення. Чим меншими були втрати країн в інвестиційних обсягах, тим меншими були втрати як в економічній динаміці загалом, так і в доступі приватного сектору до фінансових ресурсів.

В Україні інвестиційні втрати 2008–2009 рр. суттєво погіршили готовність світових інвесторів до входження у країну, а слабка інвестиційна політика 2010–2013 рр. по суті відвернула вітчизняних і міжнародних інвесторів від вітчизняної економіки, наслідком чого стало подальше «вимивання» інвестиційного потенціалу. Тому в період кризи 2013–2014 рр. Україна ввійшла у дуже послабленому стані й не мала вагомих важелів протидії новій кризовій хвилі. Країна опинилася серед інвестиційних аутсайдерів, сьогодні не видно чинників, за рахунок яких вдасться помітно покращити її інвестиційні позиції, а тому найближчими роками слабкість інвестиційних процесів і надалі стримуватиме економічне відновлення країни загалом [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ресурсного забезпечення інвестиційної діяльності перебувають під пильною увагою вітчизняних і зарубіжних нау-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ковців. Зокрема, вони знайшли відображення у працях О.І. Амоші, С.С. Аптекаря, М.Г. Білопольського, Д.П. Богині, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, І.І. Лукінова, Ю.В. Макогона, Е. Рейзвіха, П. Ромера, Р. Лукаса, Р.Дж. Барро, А.І. Сухорукова, М.Г. Чумаченка, В.С. Яцкова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак необхідними вбачаються подальші наукові дослідження у галузі ресурсного забезпечення інвестиційної діяльності (зокрема, поживлення інвестиційної активності) в окремих регіонах. Важливість таких досліджень пов'язана, зокрема, з необхідністю обґрунтування механізму реалізації регіональних програм інноваційно-інвестиційного розвитку.

Метою статті є аналіз фінансового підґрунтя інвестиційної активності на території регіону та огляд перспектив забезпечення інвестиційних процесів на Чернігівщині фінансовими ресурсами у близькій перспективі.

Виклад основного матеріалу. В умовах обмеженості ресурсів державного та місцевих бюджетів, а також зменшення масштабів прямого державного втручання в економічну діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, провідне місце у структурі джерел формування інвестиційних ресурсів усіх регіонів України належить і буде належати у перспективі власним фінансовим ресурсам підприємств та організацій. Кожен регіон робить свій економічний внесок у розвиток країни. Зокрема, ефективність інвестиційної діяльності Чернігівського регіону вирішальною мірою залежить від рівня розвитку сільського господарства, капітального будівництва, інвестиційного та промислово-будівельного комплексів, що, у свою чергу, зумовлюється виробничим потенціалом, його матеріально-технічною базою, науково-технічним рівнем проектних рішень та забезпеченням фінансовими ресурсами. Підвищення інвестиційної активності у регіоні, тенденція до якого останнім часом набула деякого розвитку, теж було фінансово забезпечене саме внутрішніми джерелами капітальних вкладень.

Аналізуючи капітальні інвестиції за джерелами фінансування (табл. 1) за 2012–2014 рр., бачимо, що в цілому відбулось зниження майже на 17 % усього обсягу інвестицій до попереднього періоду (по Україні зменшення на 23 %). Чернігівщина вважається депресивним регіоном за багатьма показниками, як наслідок – повністю відсутність коштів закордонних інвесторів за останні три роки, що досить негативно відображається на економіці і несе велике навантаження на підприємства та організації, адже частка їх власних коштів становить майже 78 % від всього обсягу. Кількість капітальних інвестицій у Чернігівщину становлять лише 1 % від капітальних інвестицій по Україні, а за обсягами їх на одну людину область посідає 19-е місце по Україні.

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування Чернігівського регіону за період 2012–2014 рр. [2]

Джерела	Освоєно (використано) капітальних інвестицій					
	2012 р., тис. грн	у %	2013 р., тис. грн	у %	2014 р., тис. грн	у %
Усього	2 737 297	100	2 842 006	100	2 431 117	100
у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету	155 514	5,68	41 935	1,48	15 973	0,66
коштів місцевих бюджетів	122 452	4,47	101 833	3,58	117 443	4,83
власних коштів підприємств та організацій	1 763 110	64,41	1 797 762	63,26	1 888 119	77,66
кредитів банків та інших позик	159 079	5,81	419 887	14,77	185 271	7,62
коштів закордонних інвесторів	-	-	-	-	-	-
коштів населення на індивідуальне житлове	480 229	17,54	418 524	14,73	170 532	7,01
інших джерел фінансування	47 214	1,72	39 558	1,39	39 492	1,62

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Розглянемо капітальні інвестиції за видами економічної діяльності в Чернігівському регіоні, які наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності Чернігівського регіону за період 2013–2014 рр. [2]

Види економічної діяльності	Освоєно (використано) капітальних інвестицій			
	2013 р., тис. грн	у %	2014 р., тис. грн	у %
Усього:	25 86 784	100	2 431 117	100
Сільське, лісове та рибне господарство	984 958	38,1	770 278	31,7
Промисловість	611 624	23,6	895 910	36,9
Будівництво	611 105	23,6	416 196	17,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт авто-транспортних засобів і мотоциклів	122 536	4,7	74 186	3,1
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	68 389	2,6	83 876	3,5
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	94 072	3,6	92 779	3,8
Освіта	4104	0,2	5416	0,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	17 976	0,7	14 925	0,6
Операції з нерухомим майном	33 222	1,3	32 611	1,3
Інше	38 798	1,6	43 760,1	1,8

З них найбільші обсяги капітальних інвестицій освоєні підприємствами переробної промисловості – 780,252 млн грн (32,1 % від загального обсягу). Для наочності зобразимо графічно капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2014 р. на рис. 1 у відсотковому відношенні до загальної суми інвестицій.

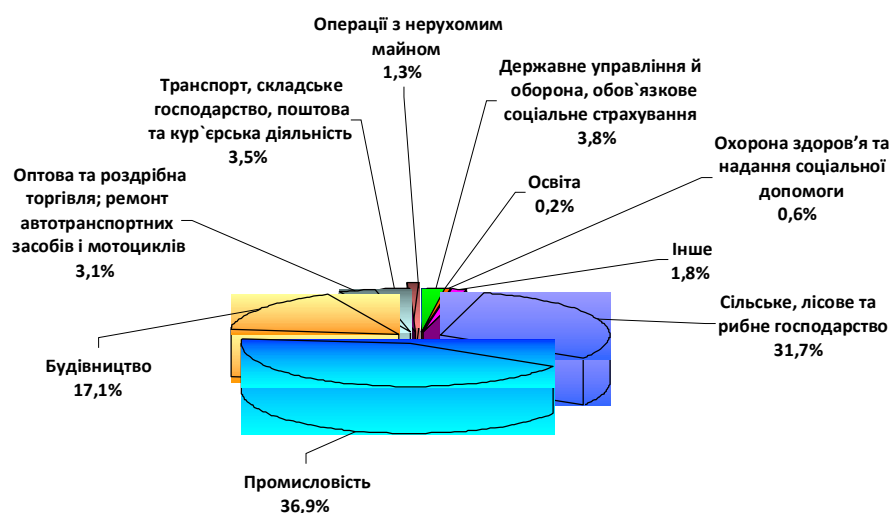

Рис. 1. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності Чернігівського регіону за 2014 р., % [3]

У сільському господарстві, питома вага якого становить 31,7 % від загального обсягу капітальних інвестицій, обсяги залучених капітальних інвестицій за 2014 рік зменшились на 214,68 млн грн у порівнянні з відповідним періодом минулого року.

Також відбулося зменшення освоєних інвестицій у будівництві (від загального обсягу капітальних інвестицій 17,1 %), де освоєно 416,196 млн грн, що на 194,909 млн грн менше ніж за 2013 рік; в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті авто-транспортних засобів і мотоциклів (3,1 %), де освоєно 74,186 млн грн, що на 48,35 млн грн менше ніж за 2013 рік.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Збільшився обсяг освоєних інвестицій у порівнянні з відповідним минулорічним періодом майже у 2,1 рази в інформації та телекомунікації (0,2 % від загального обсягу капітальних інвестицій) та майже в 2 рази у галузі тимчасового розміщення й організації харчування (0,2 % від загального обсягу капітальних інвестицій).

Загалом відбулося значне зменшення капітальних інвестицій за видами економічної діяльності, хоча у загальному рейтингу інвестиційної привабливості Чернігівська область посіла 9-е місце, що є значним покращенням порівняно з попереднім роком, коли Чернігівщина посідала 21-е місце в загальному рейтингу інвестиційної привабливості серед регіонів України. Це пояснюється тим, що реальні економічні показники регіону (валовий регіональний продукт на душу населення, обсяг здійснених інвестицій тощо) вказують на те, що зусилля з покращення інвестиційного середовища регіону необхідно продовжувати та інтенсифікувати.

За 2014 рік обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну скоротився з 57 056,4 млн дол США станом на 01.01.2014 до 45 916,0 млн дол США станом на 31.12.2014, падіння становило 19,53 %. Майже аналогічно (19,16 %) становило падіння прямих іноземних інвестицій і в Чернігівську область (рис. 2). Обсяг внесених із початку інвестування в економіку області прямих іноземних інвестицій станом на 31 грудня 2014 становив 103,8 млн дол США.

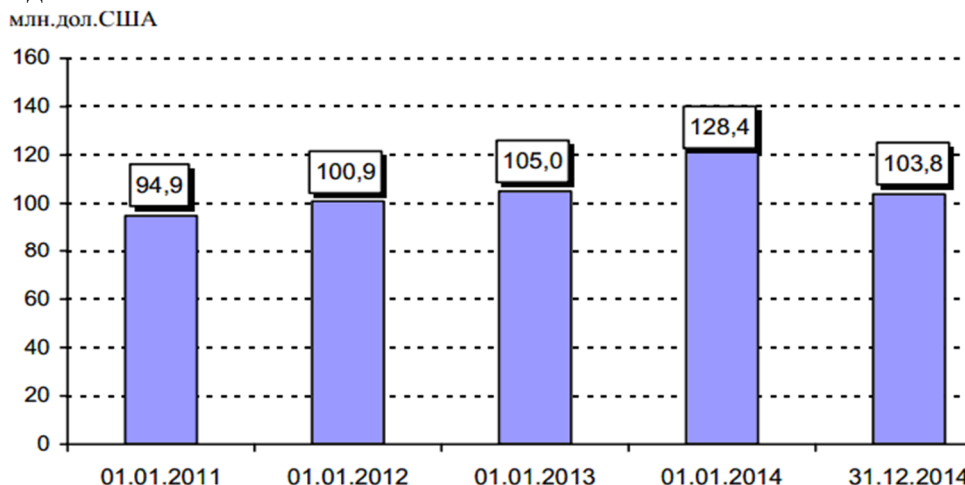

Рис. 2. Обсяг прямих іноземних інвестицій у Чернігівську область у 2014 р., млн дол США

У 2014 році в економіку області закордонними інвесторами вкладено 5,9 млн дол США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за цей період становить 30,5 млн дол (у т. ч. за рахунок курсової різниці – 23,0 млн дол, вибуття капіталу – 7,5 млн дол).

Інвестиції в економіку області надійшли із 40 країн світу. З країн ЄС з початку інвестування внесено 82,8 млн дол інвестицій (79,8 % загального обсягу акціонерного капіталу), з інших країн світу – 21,0 млн дол (20,2 %).

До основних країн-інвесторів, на які припадає 78,8 % загального обсягу прямих інвестицій, входять: Німеччина – 42,3 млн дол, Польща – 16,4 млн дол, Кіпр – 12,9 млн дол, Беліз – 3,5 млн дол, Віргінські Острови (Британія) – 2,7 млн дол, Туреччина та Італія – по 2,0 млн дол США (рис. 3) [4].

Значні обсяги іноземних інвестицій зосереджено на підприємствах промисловості – 80,2 млн дол (77,3 % загального обсягу прямих інвестицій), у т. ч. переробної – 76,4 млн

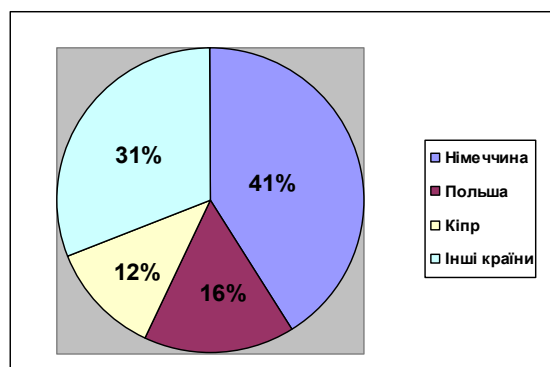

Рис. 3. Прямі іноземні інвестиції з країн світу в Чернігівську область у 2014 р., %

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

дол. Серед галузей переробної промисловості суттєві обсяги інвестицій внесено у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 49,9 млн дол, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 16,8 млн дол США.

На підприємствах сільського, лісового та рибного господарства та у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування зосереджено по 5,4 млн дол прямих інвестицій (по 5,2 % загального обсягу), на підприємствах транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 4,2 млн дол (4,1 %), на підприємствах оптової та роздрібної торгівлі; із ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 3,0 млн дол (2,9 %).

Як бачимо з табл. 3, інвестиції у всі без виключення сфери економіки області зменшилися.

Таблиця 3

Прямі іноземні інвестиції в Чернігівській області за видами економічної діяльності, млн дол США

Види економічної діяльності	Обсяги інвестицій на			
	01.01.2014 р., тис. грн	у %	31.12.2014 р., тис. грн	у %
Усього	128 433,3	100	103 810,7	100
Сільське, лісове та рибне господарство	8340,6	6,5	5423,4	5,2
Промисловість	91 352,5	71,1	80 243,6	77,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	6926,4	5,4	3040,6	2,9
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	8311,3	6,5	4212,9	4,1
Операції з нерухомим майном	3459,1	2,7	1821,7	1,8
Інші види економічної діяльності	10 043,4	7,8	9068,5	8,7

Регулярне ж лідерство з залучення інвестицій в області посідає вже вкотре м. Прилуки з показником 45 849,6 тис. дол США, випередивши м. Чернігів на 14 234,5 тис. дол США. В м. Чернігів було залучено 31 615,1 тис. дол США за 2014 рік. Також варто відзначити, що падіння показника залучення інвестицій за 2014 рік по м. Чернігову найбільше і становить більше 10 млн грн.

Заборгованість підприємств області за кредитами та позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями (борговими інструментами) перед прямими інвесторами на 31 грудня 2014 р. становила 32,6 млн дол США. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу та боргових інструментів) на 31 грудня 2014 р. становив 136,4 млн дол США. Прямі інвестиції з області в економіку країн світу за даними підприємств та організацій не здійснювались [5].

Для збільшення інвестиційної привабливості регіону необхідно здійснити такі заходи, як: розвиток інфраструктури; сприяння розвитку малого бізнесу; забезпечення більшої прозорості влади й рівності в підходах під час здійснення адміністративних процедур, у т. ч. митних процедур; розвиток аграрно-промислового комплексу; розвиток туристично-рекреаційної сфери.

Висновки та пропозиції. Таким чином, розвиток інвестиційної діяльності в регіоні має відбуватися за активної участі органів державної влади, які мають визначати інституційне середовище розвитку. Пошук і запровадження інноваційних підходів до вдосконалення правових, економічних та організаційних засад регіонального розвитку є невід'ємною умовою забезпечення зростання інвестиційних притоків у область, наближення економічної та соціальної єдності, зростання конкурентоспроможності Че-

рнігівського регіону – тільки тоді Чернігівська область буде різновекторно розвиватися і добробут жителів регіону буде стабільним.

У цілому інфраструктура Чернігівщини перебуває на низькому рівні, і місцевим органам влади необхідно інтенсифікувати роботу з її модернізації. Заходи, які необхідно вжити для покращення ситуації, включають контроль над ефективністю використання коштів на будівництво, ремонт та отримання доріг, дотримання прозорої тендерної політики (у тому числі, допущення до участі в тендерах закордонних учасників). Іншими напрямками роботи мають стати реконструкція й оновлення старих та аварійних будинків у містах регіону, модернізація системи водопостачання і водовідведення.

Місцевим органам влади необхідно сприяти створенню умов для надання суб'єктам малого бізнесу державної підтримки, у т. ч. фінансової. Створення бізнес-інкубаторів, проведення інвестиційних виставок із залученням закордонних підприємств також допоможе в розвитку малого й середнього бізнесу на Чернігівщині.

Для Чернігівщини, як прикордонного регіону, важливе значення має більш прозора та менш забюрократизована робота митних органів, діяльність яких повинна бути максимально спрямована на забезпечення рівних умов для всіх учасників ринку. На жаль, нині в Чернігівській області значно погіршилась оцінка фактора «Корупція»: перемістилась з 8-го місця на 20-е.

Важливою складовою регіональної економіки Чернігівщини є сектор АПК. Наявність кордонів із Білоруссю створює гарні можливості експорту сільськогосподарської продукції. Дешева й кваліфікована робоча сила є гарною передумовою для створення працевітких виробництв у харчовій і переробній галузях. Для підвищення інвестиційної привабливості сектору АПК Чернігівщини необхідно здійснити багато заходів: розбудувувати інфраструктуру, підтримувати експорт продукції сільськогосподарського комплексу, сприяти розширенню сільськогосподарської кооперації, що дозволить оновити матеріально-технічну базу аграрного сектору.

Збільшення туристичної привабливості регіону потребує комплексного підходу: покращення інфраструктури (будівництво й ремонт доріг, водопостачання та водовідведення, збирання та перероблення сміття тощо), інформаційна компанія на підтримку регіону, пропаганда історико-культурних й архітектурних пам'яток, сприяння розвитку міжнародного туризму в регіоні.

Список використаних джерел

1. *Юрчишин В.* Україна: від кризи до кризи / В. Юрчишин, К. Маркевич // Україна-2014: соціально-економічна криза та пошук шляхів реформування. – К., 2014. – С. 21.
2. *Офіційний сайт* Головного управління статистики у Чернігівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chernigivstat.gov.ua/>.
3. *Довідка* щодо інвестиційної діяльності за підсумками 2014 року за даними Головного управління статистики в Чернігівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cg.gov.ua/>.
4. *Інвестиційна привабливість* регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://investcenter.km.ua/images/stories/pdf/retyng.pdf>.
5. *Бородуха М.* Стан інвестицій, залучених в Чернігівську область у 2014 році [Електронний ресурс] / М. Бородуха. – Режим доступу : <http://pfirs.org/blogs-dumka-ekspertiv/entry/dumka-ekspertiv/stan-investitsij-zaluchenikh-v-chernigivsku-oblast-u-2014-rotsi.html>.

УДК 330.342:339.924

Л.М. Газуда, канд. екон. наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ТЕОРІЇ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**Л.М. Газуда**, канд. экон. наук

ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, Украина

ТЕОРИИ ИНТЕГРАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ**Lesia Hazuda**, PhD in Economics

HSEE “Uzhhorod National University”, Uzhhorod, Ukraine

THEORIES OF INTEGRATION DEVELOPMENT OF TERRITORIAL ECONOMIC SYSTEMS

Дослідження інтеграційних процесів розвитку територіальних економічних систем ґрунтується на основі узагальнення наукових підходів до розуміння сутності теорій інтеграції, здійсненого за двома напрямками – тобто формування інтеграційних процесів у межах певних територіальних утворень та інтеграція національної економіки у міжнародні процеси. Сформовано й обґрунтовано типологію інтеграційних утворень територіальних систем за багатограними ознаками інтеграції.

Ключові слова: інтеграційні процеси, територіальні економічні системи, теорії інтеграції, територіальні утворення, інтеграція національної економіки.

Исследование интеграционных процессов развития территориальных экономических систем базируется на основе обобщения научных подходов к пониманию сущности теорий интеграции, осуществленного по двум направлениям – то есть формирование интеграционных процессов в рамках определенных территориальных образований и интеграция национальной экономики в международные процессы. Сформировано и обосновано типологию интеграционных образований территориальных систем по многогранным признакам интеграции.

Ключевые слова: интеграционные процессы, территориальные экономические системы, теории интеграции, территориальные образования, интеграция национальной экономики.

The study of integration processes in development of territorial economic systems is based on generalization of scientific approaches to understanding of the sense of integration theories. The generalization is conducted in two lines - development of integration processes within certain territorial units and integration of the national economy into international processes. A typology of integration formations of territorial systems according to various peculiarities of integration is developed and substantiated.

Key words: integration processes, territorial economic systems, integration theories, territorial units, integration of national economy.

Постановка проблеми. У процесі поглиблення трансформаційних реформ особливої актуальності набувають питання посилення взаємодії між різними територіальними системами як передумови забезпечення стійкого економічного зростання країни. З іншого боку, проблема інтеграційного розвитку територій держави та пошуку нових моделей її розвитку особливо актуалізується в період інтеграції у міжнародний економічний простір. Інтеграційний розвиток територіальних систем здатний забезпечити ефективно використання переваг територіального поділу праці, ресурсного потенціалу територій та мінімізувати ризики їх дивергентних процесів. Дивергентні процеси територіального розвитку у фінансово-економічній сфері призводять до трансформування ролі територіальних економічних систем на національному рівні, визначаючи або нівелюючи шанси окремих територій та країни в цілому на економічний успіх у міжнародному просторі. Зважаючи на вищенаведене, проблема забезпечення інтеграційних процесів територіальних систем є особливо актуальною та важливою в умовах активізації функціонування вітчизняної ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові умови господарювання обумовлюють необхідність пошуку результативних механізмів функціонування територіальних економічних систем, передусім на мезорівні. Дослідження інтеграційних процесів, що відбуваються в економічних системах на різних рівнях розвитку і в сучасних умовах господарювання, здійснювали зарубіжні вчені, зокрема У. Бек, А. Клімов, К. Крауч,

Р. Мартін та ін. У своїх працях вони обґрунтували потребу у забезпеченні інтеграційних процесів територіальних економічних систем, що сприятиме, на основі поєднання інтересів територіальних органів управління та територіальних громад, формуванню збалансованого економічного розвитку на перспективу.

На цьому наголошує й О. Москаленко, оскільки вважає, що тривала рецесія останніх років сприяла переосмисленню вітчизняними вченими варіантів вибору із сукупності антикризових заходів [13, с. 6]: стала зрозумілою необхідність вбудовування «запасу міцності» в економічну систему і «запасу домінування», заснованого на закріпленні за країною конкурентних технологічних переваг у світовій економіці. Тим часом слід змістити акцент державної політики з експортноорієнтованої економіки на розвиток внутрішнього ринку та формування внутрішнього платоспроможного попиту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із інструментів формування внутрішнього ринку є територіальна інтеграція економічних систем, яка здатна поєднати ресурси та зусилля на випуску конкурентоспроможної продукції всіх учасників (елементів) системи, спрямувавши їх на досягнення позитивного результату, яким стане зростання ВВП, або ВРП. Це дозволить концентрувати ресурси для реалізації можливостей усіх суб'єктів територіальних економічних систем у підвищенні ефективності їх функціонування як у поточному періоді, так і у перспективі.

Мета статті. На основі узагальнення наукових підходів до розкриття сутності теорій інтеграції, виокремлених у два блоки, зокрема інтеграції національної економіки у міжнародні процеси та інтеграції в межах певних територіальних утворень, сформувані типологію інтеграційних утворень територіальних систем за багатогранністю ознак інтеграції.

Викладення основного матеріалу. Поняття «інтеграція» з'явилося порівняно недавно, у 20-х роках ХХ ст. Піонерами теорії інтеграції були Р. Шмед, Х. Кельзен, Д. Шіндлер, які розглядали її з погляду об'єднання людей, країн у соціально-політичну спільноту. У процесі історичної еволюції поняття «інтеграція» набувало дедалі нових ознак та значення в економічних відносинах розвитку суспільства.

Нині науковці зіштовхнулися із ще однією проблемою – відсутністю теорії, яка б розкривала тенденції та закономірності економічної взаємодії суб'єктів інтеграційних процесів у межах територіальних економічних систем. Потреба у створенні такої теорії в умовах посилення інтеграційних процесів України в європейській економічній простір стрімко зростає. Як влучно зазначає представник «структурної школи» інтеграції П. Стрітен, справжня інтеграція – це дещо більше, ніж просто об'єднання кількох економік. Вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, що є невід'ємною частиною невідворотного процесу зміни їхньої структури [26, с. 16–17]. Як бачимо, науковець відстоював позицію міжнародної інтеграції економік та формування партнерських відносин між країнами в межах інтеграційного угруповання.

За умови відсутності теорії, яка б виступала синтезом наявних парадигм та концепцій інтеграційних процесів територіальних економічних систем, методологія дослідження теорій інтеграції включатиме в себе два блоки (рис.).

Перший охоплює теорії міжнародної торгівлі, які розкривають особливості інтеграції національної економіки у міжнародні процеси. Другий – застосування теорій економічного зростання, розміщення виробництва, просторового розвитку, які відображають інтеграцію в межах певних територіальних утворень.

Зупинимось на розгляді окремих теорій, які найбільше відповідають завданням дослідження процесів інтеграції територіальних економічних систем, висновки якого можна використати для регулювання та прогнозування цих процесів.

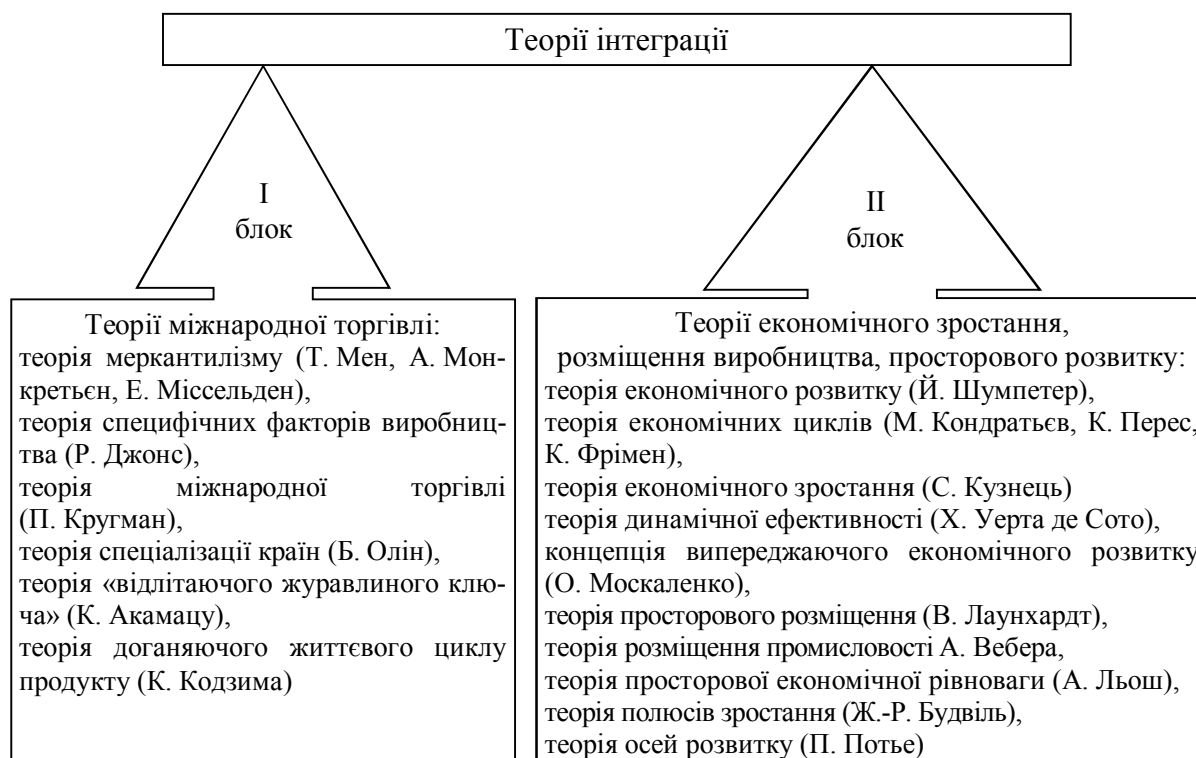

Рис. Методологія дослідження теорій інтеграції

I блок охоплює теорії, які пояснюють причини та принципи участі країни у міжнародних інтеграційних процесах; особливості міжнародної торгівлі, міжнародного поділу праці.

Розвиток інтеграційних процесів територіальних систем слід розглядати у поєднанні з наявними теоріями міжнародної торгівлі, оскільки чинники, тенденції, форми міжтериторіальної інтеграції обумовлюються історичним розвитком міжнародних економічних зв'язків між країнами, або ж самим процесом інтернаціоналізації. Інтернаціоналізація господарського життя розпочинається наприкінці XVII – початку XVIII ст., у період промислової революції та переходу промислового капіталізму до машинної стадії. На цій стадії інтернаціоналізація господарського життя здійснювалася здебільшого у формі інтернаціоналізації процесу обміну [5, с. 26]. Міжнародний поділ праці здійснювався у такий спосіб, що група найрозвинутіших країн, технологічний спосіб виробництва яких ґрунтувався на машинній праці, а інша, більша група країн, технологічний спосіб виробництва яких ґрунтувався здебільшого на ручній праці, виробляла сільськогосподарську продукцію та видобувала сировину [14, с. 26–27]. Таким чином, розвиток міжнародної торгівлі поклав початок процесам *міжнародної та міжтериторіальної інтеграції* як ознакам типології інтеграційних процесів. На цьому етапі інтеграційного розвитку країни, об'єднуючи свої зусилля, визначали спосіб виробництва сільськогосподарської продукції.

Важливим кроком у розвитку процесів інтеграції є теорія меркантилізму. Основним внеском цієї економічної теорії є обґрунтування особливої ролі міжнародної торгівлі в економічному зростанні країни та розроблення конкретної моделі її розвитку. Виникнення теорії меркантилізму пов'язане з виходом за межі феодальних теорій самозабезпечення й обґрунтування ролі товару в межах нової господарської системи. Тут держава розглядалася як інструмент регулювання міжнародної торгівлі, до функцій якого мають входити [11, с. 10]:

– підтримка позитивного торговельного балансу – слід вивозити товарів більше, ніж ввозити;

– заборона або суворе обмеження вивозу сировини і дозвіл безмитного імпорту сировини, яка не видобувається всередині країни;

– заборона будь-якої торгівлі колоній з іншими країнами, а також заборона колоніям виготовляти готові товари.

За такої позиції розвивалася *галузева спеціалізація* країни як основа територіального поділу праці між державами, розширювалися економічні зв'язки між окремими країнами, відносини між суб'єктами підприємницької діяльності, що сприяло міжнародним інтеграційним процесам. За цієї теорії країни повинні мати експортноорієнтовану структуру економіки, вивозячи при цьому товари з високим рівнем доданої вартості, тобто з високим ступенем їх оброблення. Отже, інтеграція полягала в об'єднанні зусиль навколо випуску готового конкурентоспроможного продукту, який користувався б попитом за кордоном.

Згідно з теорією специфічних факторів виробництва (Джонс Р.), в основі міжнародної торгівлі лежить розходження у відносних цінах на товари, які виникають через різну забезпеченість країн специфічними факторами виробництва. Водночас ця теорія передбачає, що різниця у факторах виробництва у країнах призводить до розходжень у відносній пропозиції товарів і відносних цінах, що й спонукає їх торгувати. У результаті міжнародної торгівлі фактори, специфічні для експортного сектору, розвиваються, а фактори, специфічні для сектору, що конкурує з імпортом, скорочуються [7]. За цією теорією посиленню інтеграційних зв'язків між країнами сприяла спеціалізація на виробництві конкретних видів товару та забезпеченість окремими факторами виробництва, що сприяє міжнародному поділу праці та посиленню *міжгалузевої предметної спеціалізації*.

Значний внесок у розвиток теорії торгівлі в умовах монополістичної конкуренції зробив П.Р. Кругман [9, с. 168]. Він є засновником «нової теорії міжнародної торгівлі», яка пояснює останню відповідно до умов монополістичної конкуренції [11, с. 25]. Модель міжнародної торгівлі в умовах монополістичної конкуренції встановлює залежність величини продажів певної фірми від продажів галузі загалом, кількості фірм у галузі, ціни товару цієї фірми, середньої ціни конкуруючих товарів.

Торгівля між країнами, які однакові або дуже схожі за наявними факторами виробництва, пояснюється *спеціалізацією* країн на певних товарах через непорівняльні переваги, а економія відбувається, коли зростання витрат факторів на одиницю приводить до зростання виробництва більше ніж на одиницю. Внаслідок цього виникає інтернаціоналізація виробництва та утворення різних інтеграційних угруповань на міжнародному рівні.

Сучасний розвиток міжнародної торгівлі з урахуванням інтеграційних процесів характеризується поширенням між країнами торгівлі диференційованими товарами тієї чи іншої галузі. У зв'язку з цим знайшла свій прояв теорія внутрішньогалузевої торгівлі. Згідно з нею, за ступенем диференціації номенклатури товарів міжнародна торгівля поділяється на: внутрішньогалузеву торгівлю – обмін між країнами диференційованою продукцією різних виробників; міжгалузеву торгівлю – обмін між країнами продукцією різних галузей. Ця теорія торгівлі дозволяє задовольнити різноманітні потреби споживачів, які бажають мати більший вибір товарів у межах однієї товарної групи.

Лауреат Нобелівської премії Б. Олін у своїй роботі «Міжрегіональна та міжнародна торгівля» розробив теорію спеціалізації країн, згідно з якою існує схожість умов торгівлі як на міжнародному, так і на регіональному рівнях, що визначає умови інтеграції та спеціалізації з урахуванням відповідних особливостей. Маючи спільні фактори виробництва, які визначають спеціалізацію економіки регіону, території мають змогу створювати *інтеграційні утворення різних форм*, які виходять на зовнішні ринки. Такими формами можуть бути концерни, консорціуми, синдикати, холдинги, корпорації тощо.

З інтеграційного погляду науковий інтерес становить теорія «відлітаючого журавлиного ключа» (К. Акамацу) [23, с. 107–108], яка розглядає взаємозв'язки між промис-

ловим розвитком і міжнародною торгівлею у вигляді послідовності V-подібних кривих зростання імпорту, внутрішнього виробництва та наступного експорту [19, с. 45].

У продовження цієї теорії було розроблено теорію доганяючого життєвого циклу продукту (К. Кодзима) [23, с. 107–108], яка описує економічну політику експортної орієнтації конкурентоспроможних на зовнішніх ринках галузей, і на цій основі нарощення *конкурентних позицій* інших галузей [19, с. 45]. Згодом цю теорію було доповнено чинниками міжнародної інтеграції і доведено, що прямі іноземні інвестиції транснаціональних компаній можуть сприяти економічному зростанню у країнах, що мають низькі показники розвитку.

Інтеграційну спрямованість країни мав «план Маршалла», який став першим етапом сучасної євроінтеграції. «План Маршалла» був, по суті, першим елементом реальної європейської економічної інтеграції, оскільки передбачав скасування торговельних бар'єрів і створення інститутів координації економічної політики в межах Європи. Важким інструментом євроінтеграції стала Організація європейського економічного співробітництва ОЄЕС (англ. ОЕЕС – Organization European for Economic Cooperation), на основі якої було створено Організацію економічного співробітництва та розвитку, яка і нині залишається важливим елементом міжнародної системи економічних відносин [22, с. 24–25]. Адаптуючи «план Маршалла» до сучасної економіки територіальних систем, його можна успішно реалізувати за умови спільної та прийнятної для територіальних громад програми інтеграції економічних систем. За таким підходом більш розвинені території допомагатимуть «слабшим» в економічному відношенні територіальним системам, надаючи, наприклад, фінансову підтримку для економічного відновлення, що сприятиме інтеграції економічних систем. Програма інтеграції повинна бути зрозумілою для всіх суб'єктів економічних систем та відображати їх територіальні пріоритети. Наприклад, для одних територій пріоритетами в інтеграції можуть слугувати об'єкти інноваційного розвитку, промисловості, для інших – розвиток агропромислового сектору. Наприклад, уряд вказує на пріоритетність агропромислового сектору та енергозбереження, науковці на перший план висувають інноваційну економіку – від розроблення до впровадження [22, с. 26].

II блок охоплює теорії, які пояснюють природу та механізм національних інтеграційних процесів у межах різних територіальних систем.

Концепція випереджаючого економічного розвитку, яка сформувалась на основі теорій економічного розвитку (Й. Шумпетер), економічних циклів (М. Кондратьєв, К. Перес, К. Фрімен), економічного зростання (С. Кузнець), динамічної ефективності (Х. Уерта де Сото), збігу історичних обставин розвитку (Г.В. Колодко) і представником якої є О. Москаленко, має стати системою наукових знань про сукупність інститутів влади і соціальних інститутів, про способи їх дій та механізми впливу кожного з них на забезпечення високої ефективності економічної політики держави, про принципи результативного державного управління [13, с. 7]. Отже, науковці розглядають взаємодію різних *інститутів управління* на національному рівні як інтеграційний елемент територіальних систем. Вони пропонують концентрувати ресурси на вирішенні завдань технологічного, наукового, освітнього та соціального напрямів.

Умовою розгортання процесу випереджаючого економічного розвитку має стати пріоритетний розвиток людського капіталу і людського потенціалу через форсовані інвестиції в людину, її освіту та здоров'я. Цей механізм ініціативного впливу держави на людський капітал створює перспективні можливості для переходу економіки на новий технологічний спосіб виробництва з вищим рівнем ефективності. Наприклад, економіки США, країн ЄС-15, скандинавських країн, Японії та Китаю, що демонстрували високі темпи нарощування інвестицій у людський розвиток, охорону здоров'я, перебува-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ючи в умовах інтелектуальної (інноваційної) конкуренції між економічними системами, змогли забезпечити високі темпи економічного розвитку та запас соціально-економічної міцності [13, с. 8]. Такий «запас міцності» дозволяє країні у періоди рецесії зберігати рівень життя населення, не нижчий від середнього усталеного у країні, а норму прибутку бізнесу – у точці беззбитковості [1, с. 97]. Отже, країни інтегрувалися з орієнтацією саме на процес формування *людського капіталу* як основу забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Питання інтеграційних утворень досліджував представник теорії просторового розміщення, німецький учений В. Лаунхардт, який розробив метод вагового (або локаційного) трикутника для знаходження оптимального розміщення підприємства залежно від вагових співвідношень вантажів та відстаней, на які вони перевозяться [24]. На думку науковця, інтеграційне утворення формується у вигляді трикутника, в центрі якого розміщене базове підприємство, до якого тяжіють інші елементи територіальної системи.

За теорією розміщення промисловості А. Вебера, яка була викладена у праці «Про розміщення промисловості: чиста теорія штандарта (розміщення)», розміщення промисловості визначається трьома «орієнтаціями» [17, с. 39]:

- транспортною (будівництво підприємств здійснюється там, де витрати на транспорт мінімальні);
- робітничою, або трудоресурсною (будівництво підприємств здійснюється у пунктах з найбільш дешевою робочою силою);
- агломераційною (підприємства розміщуються в центрах скупчення інших промислових підприємств, що веде до скорочення витрат на створення транспортних сполучень енергетичного господарства, комунальних об'єктів, тобто всього того, що називається виробничою інфраструктурою).

Основними принципами розміщення промисловості на території регіону за теорією А. Вебера є такі [4]:

- на основі мікроекономічного підходу можна побудувати методологічну схему оптимального рішення щодо розміщення окремих підприємств;
- мінімізація витрат окремого підприємства є головним критерієм його розміщення.

Отже, науковець розглядав інтеграцію на основі об'єднання підприємств, які прагнуть *мінімізувати свої витрати*, тобто основною ознакою формування інтеграційного утворення є витрати на робочу силу, транспортні витрати, виробничі витрати.

А. Льош у своїй праці «Просторова організація господарства» розробив теорію просторової економічної рівноваги [3, с. 40], в якій висунув ідею оптимальної конфігурації районів і побудував абстрактну модель районування території у вигляді стільників. У центрі шестикутника – центральне місце. Кожен район включає інші райони, які мають також форму шестикутника [3, с. 40]. Вчений виділяє різні *рівні інтеграційних утворень*: від найменшого до найбільшого, де кожен наступний рівень поглинає попередній. Він визначає радіус збуту різноманітних товарів, враховуючи при цьому витрати на транспортування та фактор попиту як функцію ціни. Товари з однаковими радіусами реалізації приводять до формування окремої категорії ринків. Ці ринки тісно наближаються один до одного, утворюючи мережу шестикутника, яка покриває всю територію. Таким чином, представлений науковцем шестикутник і являє собою певну інтеграційну систему, що містить у собі сукупність підприємств, які формують ринок товарів та попит на них.

Ж.-Р. Будвіль обґрунтовує полюси зростання як джерела інноваційного і перспективного розвитку, оскільки вони розглядаються не тільки як сукупність підприємств лідируючих галузей виробництва, але й конкретних територій (населених пунктів). Це ж стосується й регіональних полюсів зростання, які обумовлюють набір галузей, що функціонують і розвиваються в урбанізованій зоні і здатні впливати на перспективний роз-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

виток економічної діяльності [18, с. 45–46]. Він запропонував свою класифікацію інтеграційних утворень, яка охоплює [6, с. 90; 15, с. 36–39]:

- дрібні та середні міста, що спеціалізуються на галузях третинного сектору та обслуговують прилеглу сільську місцевість;
- промислові міста середнього розміру з диверсифікованою структурою господарства, що розвиваються за рахунок зовнішніх впливів;
- велику міську агломерацію з розвинутою структурою господарства, яка охоплює пропульсивні галузі, що зумовлює автономність зростання;
- полюси інтеграції, що поєднують кілька міських систем і визначають усю еволюцію просторових структур.

Таким чином, можна говорити про різні *види інтеграційних утворень*, починаючи від *сільських територій* і закінчуючи *великими агломераціями*, кожне з яких може спеціалізуватись на різних видах економічної діяльності та інтегруватись у національну або в міжнародну економічну систему.

П. Потье у теорії осей розвитку акцентував свою увагу на розвитку міських агломерацій, згідно з якою території розташовані між полюсами зростання і є своєрідним інтеграційним утворенням [21], через які проходять різні види економічних потоків, завдяки чому територія стає своєрідною економічною системою.

Проведений аналіз теорій та концепцій міжнародної торгівлі, економічного зростання, розміщення виробництва, просторового розвитку дозволив визначити основні засадничі принципи участі територій в інтеграційних процесах. До них, зокрема, належать принципи: відкритості територіальної економічної системи; цілісності територіальної системи; синергійності елементів економічної системи; забезпечення спеціалізації економічної системи; забезпечення конкурентних позицій території; формування людського капіталу території.

Зважаючи на це, основними чинниками, що сприяють інтеграційним процесам територіальних економічних систем, є:

- наявність тісних зв'язків між різними елементами системи, зокрема підприємствами різних форм власності та видів економічної діяльності, інтереси яких тісно переплітаються;
- спільність проблем соціально-економічного розвитку територій;
- однаковий (схожий) рівень спеціалізації економіки регіону;
- спільні пріоритети соціо-еколого-економічного розвитку територій;
- високий ступінь демографічного взаємовпливу, який зумовлює щільність соціальних контактів [5, с. 18];
- подібність (можливо і єдність) етноісторичних традицій та конфесійної ситуації [20].

Розглядаючи економічні течії, можна спостерігати наявність різних видів інтеграційних утворень, від найменших, які представлені сільськими територіями, до найбільших – у вигляді об'єднаних міських агломерацій. У науковій літературі висвітлюються питання дослідження видів інтеграційних утворень, однак і досі немає узагальненої їх типології, що вимагає більш детального дослідження для їх систематизації, узагальнення та синтезу.

У ринкових умовах підґрунтям економічної інтеграції є прямі економічні зв'язки на рівні первинних суб'єктів економічної діяльності, які, розвиваючись, забезпечують поступове об'єднання господарств [5, с. 16]. Лише за наявності тісних економічних зв'язків між різними елементами (територіальними суб'єктами господарювання, підприємствами тощо) територіальної системи можлива внутрішня інтеграція. Інші науковці виділяють міжтериторіальну або міжрегіональну інтеграцію чи співробітництво як передумови забезпечення інтеграційного процесу. Міжтериторіальне співробітництво означає будь-яку взаємоузгоджену діяльність, спрямовану на започаткування відносин

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

між територіальними общинами та органами влади двох або більше договірних сторін, включаючи укладання між територіальними общинами та органами влади інших держав угод про співробітництво [16].

Поняття транскордонного співробітництва, яке є значно ширшим за міжрегіональне, у своїх роботах розглядає Н. Мікула. Науковець тлумачить його як співпрацю суміжних територій сусідніх держав, де визначальним є наявність кордону між співпрацюючими територіями [12, с. 13].

Вагомий внесок у процеси забезпечення інтеграції економічних систем внесла І.З. Сторонянська, яка розглядає міжрегіональну економічну інтеграцію як процес зближення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів суб'єктів господарювання двох і більше регіонів, що перетворює їх на цілісний господарський механізм, на міжрегіональну економічну систему [19, с. 17].

Представник школи регіональної економіки В.К. Євдокименко інтерпретує міжрегіональну економічну інтеграцію як процес поглиблення різноманітних виробничо-ресурсних взаємозв'язків між суб'єктами регіональної економіки на умовах взаємовигідності. При цьому науковець виділяє інтеграцію на рівні органів влади і на рівні підприємств [5, с. 19].

Таким чином, за рівнем інтеграції виділяють внутрішньорегіональну (внутрішньотериторіальну), міжрегіональну (міжтериторіальну), транскордонну та міжнародну інтеграцію.

Інші вчені розглядають інституційний тип інтеграції, зважаючи на те, що ініціаторами зазвичай виступають державні структури окремих регіонів. При цьому виокремлюють [10, с. 34]: горизонтальну інтеграцію – передбачає об'єднання підприємств, що діють в одній галузі, на одному галузевому ринку; вертикальну інтеграцію – об'єднання компаній, які функціонують у різних галузях, але пов'язані між собою послідовними стадіями виробництва або обігу.

За сферою інтеграційних процесів пропонується виокремити виробничу, інноваційну, зовнішньоекономічну та інституційну інтеграцію.

Обґрунтування теорій та концепцій, синтез підходів до дослідження видів інтеграції дозволяє розробити типологію інтеграційних утворень територіальних систем за різними ознаками (таб.).

Таблиця

Типологія інтеграційних утворень територіальних систем

Класифікація інтеграції	Типи інтеграції	Характеристика інтеграції	Представники наукового підходу
1	2	3	4
За рівнем	Внутрішньорегіональна (внутрішньотериторіальна)	Інтеграція суб'єктів господарської діяльності у межах одного регіону (або на одній території)	Мікула Н.А., Сторонянська І.З., Євдокименко В.К.
	Міжрегіональна (міжтериторіальна)	Інтеграція між суб'єктами господарської діяльності різних територіальних утворень (регіонів)	
	Транскордонна	Інтеграція між суб'єктами господарювання суміжних територій сусідніх держав	
	Міжнародна	Інтеграція між суб'єктами господарської діяльності різних держав	
За напрямом	Горизонтальна	Передбачає об'єднання підприємств, що діють в одній галузі, на одному галузевому ринку	Євдокименко В.К.
	Вертикальна	Об'єднання компаній, які функціонують у різних галузях, але пов'язані між собою послідовними стадіями виробництва або обігу	

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл.

1	2	3	4
За сферою	Виробнича	Об'єднання суб'єктів господарської діяльності у сфері виробництва конкурентоспроможної продукції	Авторський підхід
	Інноваційна	Об'єднання зусиль суб'єктів господарювання під час створення інновацій, ноу-хау, промислових зразків, винаходів тощо	
	Зовнішньоекономічна	Об'єднання зусиль суб'єктів господарювання щодо виходу на зовнішні ринки	
	Інституційна	Сфера об'єднання, за якої ініціатором інтеграції виступають державні органи управління	
За формою	Картель	Договірне об'єднання підприємств переважно однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності – регулювання збуту виготовленої продукції	Євдокименко В.К.
	Концерн	Форма статутних об'єднань підприємств, що характеризується єдністю власності й контролю	
	Консорціум	Вид об'єднання, куди може входити промисловий і банківський капітал з метою реалізації масштабних програм	
	Корпорація	Товариство, спілка, сукупність осіб, об'єднаних на основі виробничих, наукових та комерційних інтересів	
	Синдикат	Організаційна форма існування різновиду картельної угоди, що передбачає реалізацію продукції учасників через створений спільний збутовий орган або збутову мережу одного з учасників об'єднання	
	Спільні підприємства	Спільна підприємницька діяльність кількох партнерів, у т. ч. партнерів з різних країн, спрямована на кооперацію у сфері виробництва, інвестиційної діяльності, збуту товарів	
	Трест	Монополістичне об'єднання підприємств, що раніше належали різним підприємцям, у єдиний виробничо-господарський комплекс	
	Фінансова група	Форма співробітництва між суб'єктами господарювання для акумуляції обігових коштів, прискорення взаємних розрахунків фінансового капіталу з метою стабілізації промислового виробництва	
Холдинг	Специфічна організаційна форма об'єднання капіталів: інтегроване товариство, що безпосередньо не здійснює виробничу діяльність, а використовує свої кошти для придбання контрольних пакетів акцій інших підприємств, які є учасниками концерну або іншого об'єднання		
За просторовим охопленням	Кластер	Група географічно близьких і взаємопов'язаних організацій, що діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну	Євдокименко В.К.
	Єврорегіон	Форма співробітництва між органами місцевої влади адміністративно-територіальних одиниць різних держав	
	Спеціальна (вільна) економічна зона	Територія, на якій запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб	
За умовами досягнення	Ефективна	Інтеграція дозволяє забезпечити приріст ВВП	Авторський підхід
	Неефективна	Інтеграція не забезпечує позитивний приріст ВВП	
За інтенсивністю	Високого рівня	Передбачає високий рівень інтеграції	Авторський підхід
	Низького рівня	Передбачає низький рівень інтеграції	

Джерело: складено автором на основі [12, с. 13; 19, с. 17; 5, с. 16–19].

Наведена типологія інтеграційних утворень територіальних систем дозволяє зробити висновок про те, що її слід розглядати комплексно, де кожна з ознак доповнює характеристики інтеграції та стане передумовою регулювання процесів конвергенції та інтеграції відповідних територій.

Висновки та пропозиції. Отже, важливою складовою розвитку територіальної економічної системи є інтеграційні процеси як у межах країни, так і на міжнародному рівні, оскільки сприяють вирівнюванню економічного розвитку територій, розбудові соціальної сфери, вирішенню багатьох екологічних проблем. Водночас міжнародні інтеграційні процеси позитивно впливають на політичні відносини між країнами, активізуючи міжнародне співробітництво, зміцнюючи культурні зв'язки, пом'якшуючи візовий режим, що в цілому сприяє забезпеченню збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку територіальних систем, а вибір напрямів спеціалізації, сфер, глибини інтеграції як складових національної концепції інтеграції повинен зумовлюватися винятково територіальними та національними інтересами.

Список використаних джерел

1. *Адрианов В. Д.* Эволюция основных концепций регулирования экономики от теории меркантилизма до теории саморегуляции : монография / В. Д. Адрианов. – М. : Экономика, 2008. – 326 с.
2. *Бек У.* Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек ; [пер. з нім. О. Юдіна]. – К. : Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
3. *Бутов В. И.* Основы региональной экономики : учеб. пособие / В. И. Бутов, В. Г. Игнатов, Н. П. Кетова. – М. : Ростов-на-Дону, 2001. – 448 с.
4. *Вебер А.* Теория размещения промышленности / А. Вебер. – М., 1926. – 310 с.
5. *Євдокименко В. К.* Особливості регіонального регулювання економічної інтеграції : монографія / В. К. Євдокименко, І. В. Яскал. – Чернівці : Прут, 2011. – 256 с.
6. *Заблоцький Б. Ф.* Регіональна економіка : навч. посіб. / Б. Ф. Заблоцький. – Львів : Новий світ-2000, 2007. – 548 с.
7. *Ковальська Л. Л.* Територіальна організація роздрібної торговельної мережі: оцінка та механізми забезпечення її раціональності : монографія / Л. Л. Ковальська, О. Ю. Чужкова. – Луцьк : ЛНТУ, 2011. – 216 с.
8. *Крауч К.* Постдемократія / К. Крауч ; пер. з англ. Н. В. Эдельман. – М. : Высшая школа экономики, 2010. – 192 с.
9. *Кругман П. Р.* Международная экономика. Теория и политика : учебник для ВУЗов : пер. с англ. / П. Р. Кругман, М. Обстерфельд. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
10. *Лопатинський Ю. М.* Трансформація аграрного сектору: інституційні засади / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.
11. *Міжнародна торгівля* / А. П. Румянцев, А. І. Башинська, І. М. Корнилова, Ю. В. Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
12. *Мікула Н.* Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
13. *Москаленко О. М.* Випереджаючий економічний розвиток: теоретико-інституціональні засади і проблеми реалізації в Україні / О. М. Москаленко // Економіка України. – 2014. – № 8 (633). – С. 4–18.
14. *Мочерний С. В.* Світове господарство в умовах глобалізації : монографія / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, С. В. Фомішин. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 200 с.
15. *Павленко В. П.* Управління регіональним розвитком в умовах перехідної економіки України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / В. П. Павленко. – К., 2006. – 198 с.
16. *Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або органами влади [Електронний ресурс].* – Страсбург, 1998. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_520.
17. *Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник* / С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 988 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

18. *Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка* : підручник / С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін. ; за заг. ред. С. І. Дорогунцова. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2007. – 992 с.

19. *Сторонянська І. З. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку* / І. З. Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2009. – 392 с. – (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

20. *Сторонянська І. З. Організаційно-економічні основи міжрегіонального співробітництва прикордонного регіону (на прикладі Західного регіону України)* : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / І. З. Сторонянська. – Львів, 2002. – 20 с.

21. *Челноков И. В. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона* / [И. В. Челноков, Б. И. Герасимов, В. В. Быковский] ; под науч. ред. Б. И. Герасимова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 112 с.

22. *Шаров О. М. Вихід з кризи: уроки «плану Маршалла» та перспективи для України* / О. М. Шаров // *Економіка України*. – 2014. – № 12 (637). – С. 20–28.

23. *Шніцер М. Порівняння економічних систем* : [пер. з англ.] / М. Шніцер. – К. : Основи, 1997. – 519 с.

24. *Launhardt W. Die Bestimmung des Zweckmassigsten Standort Einer Gewerblichen Anlage* // *Zeitschrift des Vereins der Deutscher Sngeniers*. – 1982. В. XXX. – № 3.

25. *Martin R. EMU versus the regions? Regional convergence and divergence in Euroland* / R. Martin // *Journal Economic Geograpy*. – 2001. – № 1. – P. 51–80.

26. *Streeten P. Economic Integration Aspects and Problems* / P. Streeten [Second Revised and Enlarged Edition]. – Leyden, 1964. – P. 16–17.

УДК 330.111.4+332.1

Б.Г. Чемісов, канд. геогр. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ****Б.Г. Чемисов**, канд. геогр. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРОДУКТИВНЫХ СИЛ
И РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ****Borys Chemisov**, PhD in Geographic Sciences

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THEORETICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES AND
REGIONAL ECONOMY**

Розглянуто різні трактування терміна «фактори розміщення виробництва». На основі здійсненого аналізу надано авторське розуміння факторів розміщення виробничого об'єкта і сформульовано визначення цього поняття. Викладено аналіз зв'язків факторів розміщення з техніко-економічними показниками підприємства, яке розміщується. Запропоновано трактування відмінностей змісту понять «фактори розміщення», «фактори регіонального розвитку» та «фактори регіональної організації виробництва». Обґрунтовано, що в регіональному аспекті природні та економічні умови і ресурси виступають у декількох ролях. З одного боку, вони являють собою фактори розміщення нових виробничих об'єктів, з іншого – поєднання умов та ресурсів у регіоні є одним з факторів регіональної організації виробництва поряд з його структурою, регіональними функціями, ринковими і державними регуляторами виробництва.

Ключові слова: фактори розміщення, умови та ресурси, техніко-економічні показники підприємства, фактори регіонального розвитку, регіональна організація виробництва.

Рассмотрены различные трактовки термина «факторы размещения производства». На основе осуществлённого анализа представлено авторское понимание факторов размещения производственного объекта и сформулировано определение этого понятия. Изложен анализ связей факторов размещения с технико-экономическими показателями размещаемого предприятия. Предложена трактовка отличий содержания понятий «факторы размещения», «факторы регионального развития» и «факторы региональной организации производства». Обосновано, что в региональном аспекте природные и экономические условия и ресурсы выступают в нескольких ролях. С одной стороны, они представляют собой факторы размещения новых производственных объектов, с другой – сочетание условий и ресурсов в регионе является одним из факторов региональной организации производства наряду с его структурой, региональными функциями, рыночными и государственными регуляторами производства.

Ключевые слова: факторы размещения, условия и ресурсы, технико-экономические показатели предприятия, факторы регионального развития, региональная организация производства.

The article deals with different interpretations of the concept “factors of production location”. Based on the analysis it is set forth the author understanding of factors of placing of production object and determination of this term is formulated. The analysis of connections of factors of location with the technical and economic indicators of the hosted company is expounded. Interpretation of differences of maintenance of concepts “factors of location”, “factors of regional development” and “factors of regional organization of production” is offered. The author considers that in the regional aspect the natural and economic conditions and resources play several roles. On the one hand they are the factors placing new production facilities, on the other - combination of terms and resources in a region is one of factors of regional organization of production along with his structure, regional functions, market and state regulators of production.

Key words: factors of accommodation, facilities and resources, technical and economic indicators of the company, factors of regional development, a regional organization of production.

Постановка проблеми. Фактори розміщення виробництва є однією з найважливіших проблем при локації виробничих підприємств. Обґрунтуванню оптимального варіанта розташування виробничих підприємств присвячено багато робіт вітчизняних і зарубіжних учених, в яких аналізу факторів розміщення надається важлива роль. Нині в економічній літературі дефініції цього поняття мають різні трактування, що зумовлює певні відмінності в підходах під час розроблення методичного інструментарію щодо обґрунтування ефективності розміщення виробничих об'єктів та оцінювання розміщення продуктивних сил, яке склалося на сьогодні. Крім того, становить інтерес з'ясування ролі умов та ресурсів як факторів розміщення, так і фактора регіональної організації виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі, яка присвячена розміщенню виробництва, зазначається чисельність та велика різноманітність факторів розмі-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

щення. Одні фактори впливають на розміщення будь-якого виробничого об'єкта, інші, діючи тією чи іншою мірою на розміщення одного підприємства, можуть не впливати на дислокацію іншого.

Наведемо як приклад два угруповання факторів розміщення. Перше міститься в анкеті, розісланій підприємцям Університетом штату Флорида [4, с. 20–21].

I. Ринкові фактори. А. Попит. 1. Зв'язок з ринком збуту. 2. Можливості розширення ринку збуту.

II. Фактори, що впливають на виробничі витрати. Б. Робоча сила. 1. Професійна організованість та активність працюючих. 2. Рівень заробітної плати. 3. Продуктивність праці. 4. Трудове законодавство штату. 5. Наявність робочої сили у штаті. 6. Можливість залучення робочої сили (включаючи фахівців) з інших штатів. В. Сировина і матеріали, паливо й енергія. 1. Ціни на сировину, паливо та енергію. 2. Тарифи на перевезення. 3. Наявність місцевої сировини та енергії. 4. Забезпеченість водою необхідної якості. Г. Інші витрати. 1. Рівень позичкового відсотка на капітал. 2. Наявність капіталу. 3. Тарифи на перевезення готової продукції. 4. Можливості для усунення виробничих відходів. 5. Кліматичні умови, що впливають на виробничі витрати. Д. Місцеві умови. 1. Соціальна інфраструктура (просвітництво, медицина, пожежна охорона, поліція і т. ін.). 2. Ставлення місцевого населення до будівництва цього об'єкта. 3. Структура і рівень місцевих податків. 4. Сприяння влади штату промислового будівництву.

III. Суб'єктивні чинники. Е. Суб'єктивні чинники. 1. Привабливість кліматичних умов. 2. Особисті міркування економічного характеру. 3. Особисті міркування позаекономічного характеру.

IV. Інші фактори (на розсуд фірми).

Інше угруповання включає такі типові фактори для виробничих (переробних) фірм [1].

1. Затрати на працю в регіоні: розмір заробітної плати; значущість профспілок; зміни заробітної плати; зміна значущості профспілок.

2. Доступність і продуктивність ресурсів у регіоні: доступність робочої сили; витрати на енергію; додана вартість; трудові втрати.

3. Фіскальна політика місцевих (регіональних) органів влади: зростання доходу на душу населення; податки; зміни в податках; ділова активність у регіоні; зростання дефіциту місцевого бюджету.

4. Затрати на регулювання зайнятості в регіоні: фонди соціального страхування; допомоги по безробіттю; середній розмір страхової суми; чисті виплати з фонду зайнятості.

5. Основні показники рівня життя в регіоні: освіта; прожитковий мінімум; громадський транспорт; медичне обслуговування.

Щодо дефініції факторів розміщення як наукової категорії слід зазначити, що в літературі з цієї проблеми немає єдиного тлумачення. Наявні визначення можна поділити на три групи.

Першу групу складають визначення широкого тлумачення, в яких під факторами розміщення розуміються будь-які обставини (причини, сукупність аргументів), що зумовили те чи інше рішення про розміщення [6, с. 286–287; 3, с. 624; 5, с. 20].

До другої групи входять визначення, в яких ключовими словами є «природні та економічні умови і ресурси». Відповідно до цього підходу факторами розміщення виробництва називають: «сукупність нерівнозначних ресурсів, під час використання яких проявляється відношення між цим об'єктом розміщення і територією, яке зрештою визначає оптимальну (раціональну) з позиції обраних критеріїв і поставленої мети локацію об'єкта» [2, с. 242]; «регіональні відмінності умов і ресурсів, природних та економічних (що виникли в результаті функціонування суспільного виробництва), необхідних для здійснення процесу розширеного виробництва, під впливом яких складається й удоско-

налюється територіальний поділ праці»; «найважливіші ресурси й умови промислового виробництва, які необхідні для випуску продукції і відрізняються суттєвою територіальною диференціацією (як за їх наявністю, так і за економічними показниками); «скупність численних різноякісних умов, ресурсів, передумов, потрібних для вибору місця розміщення або подальшого розвитку будь-якого соціально-економічного об'єкта з урахуванням його особливостей, виробничих критеріїв і поставленої мети» [8, с. 23–24]. У зарубіжних регіональних дослідженнях розповсюджено розуміння факторів розміщення як «територіально диференційованих природних, економічних та соціальних умов виробництва» [4, с. 15]. Нині в межах концепції сталого розвитку велика увага приділяється в дослідженнях стану навколишнього середовища як чиннику розміщення господарської діяльності [7, с. 142].

Третя група визначень сформована з урахуванням того, що до змісту поняття «фактори розміщення виробництва» включаються техніко-економічні параметри самого об'єкта, що розміщується, або тільки властивості наміченого до розміщення виробництва, які визначають міру важливості його «економічної близькості» до місця розташування певних елементів середовища [6, с. 286]. Також пропонується вважати оцінку умов та ресурсів одним з чинників розміщення. Міркування щодо оцінки умов та ресурсів як одного з факторів розміщення обґрунтовується тим, що вона залежить від методики її розрахунку, а зміна методики оцінювання окремих чинників призводить до необхідності перегляду прийнятого рішення.

Як впливає з викладеного, трактування змісту поняття «фактори розміщення» в сучасній літературі носить дискусійний характер і потребує подальшого розгляду. Крім того, потребує з'ясування зв'язків цього поняття з такими науковими категоріями, як «фактори регіонального розвитку» і «фактори регіональної організації виробництва».

Метою статті є визначення змісту поняття «фактори розміщення» та з'ясування ролі регіональних природних і економічних умов та ресурсів як факторів розміщення, факторів регіонального розвитку та регіональної організації виробництва.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з того, що виробниче підприємство являє собою складну поліструктурну виробничо-економічну і соціальну систему. Відмінності у визначеннях підприємства обумовлюються різними аспектами його розгляду: юридичними, виробничо-технічними, організаційними, економічними, соціальними тощо. У контексті проблем розміщення під виробничим підприємством розуміють територіально цілісний компактний об'єкт, де виробляється і реалізується певна продукція. Особливістю цього визначення є висування територіальної ознаки (територіальної цілісності і компактності) як однієї з головних. Це важливо і під час дослідження питань територіальної організації виробництва регіону.

При локації виробничого об'єкта природні та соціально-економічні умови і ресурси виступають стосовно нього як зовнішні (екзогенні) причини, що впливають на його розміщення, у той час як техніко-економічні показники підприємства є його внутрішніми (ендогенними) характеристиками як конкретної виробничо-економічної системи. Техніко-економічні параметри і технологічні особливості будуть факторами розміщення в тому випадку, якщо вони є характеристиками діючих підприємств і впливають на вибір варіанта місцеположення нового об'єкта, який намічений до будівництва. Ця обставина має важливе значення під час проектування локальних територіально-виробничих утворень (локальних галузевих і міжгалузевих комплексів, виробничих кластерів, планувальних промислових вузлів) і регіональних виробничих циклів.

Становить інтерес аналіз зв'язків факторів розміщення з техніко-економічними показниками підприємства, яке розміщується. За наявних нині методик оцінювання умов і ресурсів та конкретних техніко-економічних показників підприємства, різні варіанти

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

його розміщення аналізують з метою визначення геоточки з найбільш оптимальним для цього об'єкта поєднанням умов і ресурсів, які і виступають факторами (причинами) розміщення підприємства саме в цій геоточці.

Серед техніко-економічних показників підприємства є такі, які показуючи ступінь використання підприємством тих чи інших умов і ресурсів (трудомісткість, матеріаломісткість, водомісткість, енергоємність і т. ін.), відображають тим самим значущість окремих умов і ресурсів як чинників розміщення. Наприклад, показник чисельності працюючих, який характеризує певною мірою трудомісткість підприємства, водночас відображає ступінь використання цим підприємством трудових ресурсів та їх вплив на його розміщення; показник витрати води (водомісткість) – ступінь використання водних ресурсів та їх вплив на розміщення підприємства; показник отримання та відправлення вантажів – ступінь використання транспортно-географічного положення та його вплив на вибір місця розташування підприємства тощо.

Конкретні величини цих показників є індикаторами інтенсивності використання підприємством регіональних умов та ресурсів і їх можна, на наш погляд, позначити як «пов'язані» з регіональними факторами розміщення.

Узагальнюючи викладене, під факторами розміщення виробничого об'єкта ми розуміємо поєднання природних і соціально-економічних умов та ресурсів у конкретній геоточці, яке оптимальне з погляду забезпечення організації випуску цього виду продукції відповідно до обраної технології її виробництва та отримання прибутку прийнятною для фірми величиною.

З цього приводу вбачається необхідним розглянути зміст понять «умови» і «ресурси». Слід зазначити, що в літературі з цієї проблеми немає єдиного тлумачення цих термінів. В одних дослідженнях під умовами розуміють і ресурси, в інших – їх розмежовують і здійснюють аналіз окремо. Ми дотримуємося тієї думки, що природні умови – це тіла і сили природи, які на цьому рівні розвитку продуктивних сил суттєві для життя і діяльності людського суспільства, але не беруть участь безпосередньо у виробництві. У фаховій літературі як виняток називають сільське і лісове господарство, рекреаційну діяльність, на які природні умови чинять безпосередній вплив.

Природні ресурси, згідно з зазначеним поглядом, представляють тіла і сили природи, які нині можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності. Використовуючи аналогічним чином критерій безпосередньої участі у виробництві, можна, на нашу думку, розмежувати соціально-економічні умови і ресурси.

У регіональному аспекті умови і ресурси виступають у декількох ролях. Коли йдеться про розміщення підприємства, то регіональні природні й економічні умови та ресурси виступають стосовно нього як фактори, що впливають на вибір його місцеположення. Для діючих у регіоні підприємств, а також у контексті розробок прогнозних варіантів розбудови економіки регіону природні та економічні умови і ресурси розглядаються як фактори його розвитку, а наявне їх поєднання в регіоні є одним з факторів регіональної організації виробництва.

Регіональна організація поряд з територіальною є, на наше переконання, одним з аспектів просторової організації виробництва. Територіальну організацію ми розуміємо як процес організації та самоорганізації територіально-виробничих утворень різних типів та видів, який здійснюється під впливом ринкового механізму та державних важелів регулювання, і результати цього процесу фіксуються на сьогодні у територіальній структурі виробництва.

Регіональну організацію виробництва доцільно розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це організація національної економіки як системи

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

взаємодіючих регіонів. У вузькому сенсі регіональна організація виробництва – це організація виробництва в окремих регіонах. З усієї множини галузей виробництва розміщуються і набувають розвитку в конкретному регіоні ті, для яких є необхідні умови, або, інакше кажучи, техніко-економічні особливості яких відповідають умовам і ресурсам регіону. При цьому напрями формування виробничої структури регіону тісно пов'язані з регіональними функціями виробництва: зовнішньою (участь у міжрегіональному поділі праці), внутрішньою (виготовлення і поставка на місцевий ринок, виходячи з наявних умов і ресурсів, конкурентоспроможної продукції для задоволення своїх виробничих потреб та потреб населення), а також внутрішньорегіональною ресурсною, яка проявляється у характері й інтенсивності використання тих чи інших умов та ресурсів регіону.

Таким чином, умови та ресурси регіону, структура і регіональні функції його виробництва перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодії. Отже, виробництво регіону відповідним чином організоване: характерне для регіону поєднання умов та ресурсів і конкретні регіональні функції його виробництва визначають виробничу структуру. І, навпаки, ефективне здійснення виробництвом регіону регіональних функцій на базі його умов та ресурсів можливе при відповідній виробничій структурі.

Тому, на нашу думку, регіональна організація виробництва у вузькому сенсі (організація виробництва регіону) – це узгодженість та впорядкованість між собою виробничої структури, регіональних функцій та поєднання природних і економічних умов, ресурсів, яка досягається поєднанням дії ринкових та державних регуляторів.

У цій інтерпретації факторами регіональної організації виробництва поряд з регіональними функціями виробництва, його структурою, ринковими та державними регуляторами є також умови та ресурси території.

Висновки і пропозиції. Ускладнення питань обґрунтування розміщення продуктивних сил на сучасному етапі розвитку і трансформаційні аспекти просторової організації виробництва викликають необхідність активізації наукових досліджень щодо уточнення і конкретизації понятійно-термінологічного апарату системи регіонально-економічних наук. Повною мірою це відноситься до таких важливих наукових категорій, як «фактори розміщення підприємств», «регіональні фактори розвитку», «фактори регіональної організації», зміст яких було проаналізовано в цій статті. Результати таких досліджень сприяють більш ефективному вирішенню питань розміщення підприємств та проблем сталого розвитку регіонів, які є просторовим аспектом глобальної триєдиної концепції сталого розвитку.

Відповідно до викладеного дослідження фактори розміщення виробничого об'єкта – це поєднання природних і соціально-економічних умов та ресурсів у конкретній геоточці, яке оптимальне з позиції забезпечення організації випуску цього виду продукції відповідно до обраної технології її виробництва й отримання прибутку прийнятною для фірми величиною. Серед техніко-економічних показників підприємства, яке розміщується, є такі, що показуючи ступінь використання підприємством тих чи інших умов і ресурсів, відображають тим самим значущість окремих умов і ресурсів як чинників розміщення та їх можна позначити як «пов'язані» з регіональними факторами розміщення. Техніко-економічні параметри і технологічні особливості будуть факторами розміщення в тому випадку, якщо вони є характеристиками діючих підприємств і впливають на вибір варіанта місцеположення нового об'єкта, який намічений до будівництва.

Регіональна організація виробництва у вузькому сенсі (організація виробництва регіону) – це узгодженість та впорядкованість між собою виробничої структури, регіональних функцій та поєднання природних і економічних умов, ресурсів, яка досягається поєднанням дії ринкових та державних регуляторів.

У цій інтерпретації факторами регіональної організації виробництва поряд з регіональними функціями виробництва, його структурою, ринковими та державними регуляторами є також регіональні умови й ресурси території.

Список використаних джерел

1. *Акулич И. Л.* Пути совершенствования управлением производством в лёгкой промышленности [Электронный ресурс] / И. Л. Акулич. – М. : Лёгкая индустрия, 1980. – 160 с. – Режим доступа : <http://legkoprom.ru/index5-3.html>.
2. *Алаев Э. Б.* Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
3. *География.* Современная иллюстрированная энциклопедия / редкол. : А. П. Горкин (гл. ред.) [и др.]. – М. : Росмэн-Прес, 2006. – 624 с.
4. *Горкин А. П.* География постиндустриальной промышленности (методология и результаты исследований, 1973–2012 годы) / А. П. Горкин. – Смоленск : Ойкумена, 2012. – 348 с.
5. *Ищук С. І.* Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С. І. Іщук. – К. : ЄУФІСМБ, 1999. – 185 с.
6. *Социально-экономическая география: понятия и термины : словарь-справочник* / отв. ред. А. П. Горкин. – Смоленск : Ойкумена, 2013. – 328 с.
7. *Стадницький Ю. І.* Стан довкілля як чинник розміщення господарської діяльності / Ю. І. Стадницький // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 142–148.
8. *Стеченко Д. М.* Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : Вікар, 2002. – 374 с.
9. *Чемисов Б. Г.* Проблемы теории и методики исследования территориальной организации промышленности региона (административной области) / Б. Г. Чемисов // Экономическая география : межвед. научн. сб. – К. : Изд. Киевского ун-та, 1978. – Вып. 24. – С. 48–55.
10. *Чемисов Б. Г.* Розміщення та просторова організація промислового виробництва і регіональна економіка: етимологія понять / Б. Г. Чемисов // Регіональна економіка. – 2011. – № 3. – С. 167–171.

УДК 330.322

Н.Т. Шадура-Никипорець, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**РОЛЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ
ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ****Н.Т. Шадура-Никипорець**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**РОЛЬ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РАЗВИТИИ РЕГИОНАЛЬНЫХ
ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СИСТЕМ****Nataliia Shadura-Nykyporets**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THE ROLE OF SMALL BUSINESS IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL
ECONOMIC SYSTEMS**

На сучасному етапі функціонування економіки України особливої актуальності набувають питання розвитку малого підприємництва, яке розглядається як головний фактор стабілізації, що здатен підвищити добробут населення, сприяти зайнятості та демонополізації. Оскільки зазначені процеси мають суттєву регіональну диференціацію, то доцільно перенести акценти досліджень з макро- на мезорівень. З метою оцінки вагомості малого підприємництва у функціонуванні регіональної господарської системи запропоновано використовувати трикомпонентний інтегральний індекс.

Ключові слова: підприємництво, мале підприємство, інтегральний індекс, розвиток, регіон.

На современном этапе функционирования экономики Украины особую актуальность приобретают вопросы развития малого предпринимательства, которое рассматривается как главный фактор стабилизации, способный повысить благосостояние населения, способствовать занятости и демонополизации рынков. Поскольку указанные процессы имеют существенную региональную дифференциацию, то целесообразно перенести акценты исследований с макро- на мезоуровень. С целью оценки роли малого предпринимательства в функционировании региональной хозяйственной системы предложено использовать трикомпонентный интегральный индекс.

Ключевые слова: предпринимательство, малое предприятие, интегральный индекс, развитие, регион.

At present the economy Ukraine of particular relevance to the issues of small business, which is seen as a key stabilizing factors, which might increase welfare, promote employment and monopolization. Since these processes are significant regional differentiation, it is advisable to shift emphasis to research on macro-meso. To evaluate the importance of small business in the functioning of the regional economic system proposed to use three-component integral index.

Key words: business, small business, integrated code, development, region.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується поєднанням глибинних трансформаційних процесів у сфері виробництва та загостренням широкого кола соціальних проблем. Ці явища спричинені впливом як зовнішніх чинників, таких як глобалізація та інтернаціоналізація господарського життя, так і певними специфічними питаннями, які носять не лише національний відтінок, а й відображають особливості функціонування регіональних господарських систем України.

За таких умов набувають актуалізації питання дослідження діяльності малого підприємництва, адже, як засвідчує досвід розвинених країн, саме малий бізнес формує передумови соціально-економічного розвитку країни загалом та окремих її регіонів, як провідний сектор ринкової економіки, а активізація підприємницької діяльності у сфері малого та середнього бізнесу є одним із шляхів подолання кризового стану економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи роль малого підприємництва у регіональному розвитку на сучасному етапі, українські дослідники [1–3; 6; 7; 10] вказують на певні його переваги. Зокрема, мале підприємництво «дає можливість створювати нові робочі місця, впроваджувати наукові технології, що, як правило, не потребують значних вкладень коштів. Відносно низький рівень капіталомісткості підприємств цього сектору надає можливості для швидкого оновлення й уникнення старіння матеріально-технічної бази виробництва. Оскільки малі підприємства в основному є вузькоспеціалізованими, то забезпечується високий рівень якості продукції» [10], мале підприємництво «сприяє активізації інноваційних процесів, мобілізації науково-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

технічних ресурсів, розвитку наукомістких галузей, оперативно реагуючи на зміну ринкової кон'юнктури, надає ринковій економіці необхідної гнучкості, формує конкурентне середовище та забезпечує індивідуалізацію виробництва» [1].

Загально визнано, що саме мале підприємництво є базовою ланкою стабільності й добробуту країни та її регіонів. Так, на малий бізнес у європейських державах припадає значна частка ВВП (Німеччина – 60 %, Італія – 70 % [5]), малі підприємства посідають вагомe місце у структурі підприємництва (у США, Японії, Великобританії, Німеччині, Італії, Франції на малий та середній бізнес припадає близько 95 % усіх підприємств [5]), забезпечують зайнятість населення (частка робочих місць на малих підприємствах – 75 % [1], а близько 85 % нових робочих місць в Європі створюють малі та середні підприємства [10]), малий бізнес є фундаментальною основою під час формування «середнього класу», а це, по-перше, послаблює тенденцію до соціальної диференціації, властивої для ринкової економіки; по-друге, формує клас, дуже великий за чисельністю, в якого доходи значно вищі, ніж заробітна плата у пересічного громадянина [1].

На думку В.М. Гейця та Е.М. Лібанової, «в умовах системної перебудови національної економіки підприємницький сектор виконує провідну роль і виступає гарантом стабільності економіки та підвищення рівня життя громадян. Мале підприємництво на сьогодні є локомотивом підприємницького сектору» [9, с. 54].

Основи становлення та розвитку малого бізнесу, його вплив на соціально-економічний стан регіону, тенденції функціонування викликають значний інтерес у вітчизняних наукових колах. Свої дослідження присвятили цій тематиці, зокрема, такі дослідники, як Ю.М. Бажал, О.І. Благодарний, З.С. Варналій, Л.І. Вороніна, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, П.В. Єгоров, О.І. Карпова, В.І. Кредісов, Г.М. Рижакова, М.П. Бутко, Е.М. Лібанова, З.В. Герасимчук та ін.

Незважаючи на значні здобутки, що висвітлені в наявних теоретико-методологічних та практичних розробках, існує нагальна необхідність систематичного моніторингу рівня розвитку малого бізнесу та переміщення акцентів таких досліджень з макrorівня на регіональний.

Мета статті. Метою цього дослідження є аналіз вагомості малого підприємництва в розвитку регіональних господарських систем та виявлення динаміки її зміни і регіональної диференціації.

Виклад основного матеріалу. Постійна зміна стану, векторів розвитку та інтенсивності процесів, що обумовлюють функціонування та результативність діяльності суб'єктів малого підприємництва в регіонах України, вимагає проведення на регулярній основі дослідження рівня їх розвитку.

З цією метою дослідники використовують різні прийоми та методи. Однак більшість науковців [1; 7; 10] віддає перевагу використанню інтегрального показника під час проведення узагальненого оцінювання рівня розвитку малого бізнесу.

Погоджуючись з їхньою думкою, нами для проведення формалізованого оцінювання рівня розвитку малого підприємництва на регіональному рівні запропоновано використовувати інтегральний індекс (I_p), що визначається за формулою:

$$I_p = \sqrt[3]{I_k \cdot I_z \cdot I_{\Pi}}, \quad (1)$$

де I_k – коефіцієнт, що показує питому вагу підприємств малого підприємництва у загальній кількості підприємств регіону;

I_z – коефіцієнт, що показує питому вагу зайнятих на підприємствах малого підприємництва у загальній кількості зайнятого населення регіону;

I_{Π} – коефіцієнт, що показує питому вагу обсягу реалізованої продукції підприємств малого підприємництва у загальному обсязі реалізації продукції регіону.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Цей показник може набувати значення від 0 до 1. Його прирощення характеризує збільшення вагомості саме малого бізнесу. Методичною особливістю запропонованого параметра є те, що всі часткові коефіцієнти, використані під час його розрахунку нормалізовані за допомогою обрахунку питомої ваги. Це означає, що в межах регіону сума аналогічних показників для середнього та великого бізнесу може бути визначена як залишок $(1 - I_p)$, що надає інформацію про домінуючі у регіоні форми підприємницької діяльності.

Запропонований інтегральний індекс характеризує вагомість сфери малого підприємства у розвитку певного регіону і надає інформацію для їх подальшого ранжування та групування.

Сучасний трансформаційний етап господарювання України вимагає дослідження стану малого бізнесу в регіональному розрізі не лише у визначений проміжок часу, а й у динаміці. Тому порівняння інтегральних індексів за кілька періодів дозволить виявити напрям зміни, що притаманний певній регіональній господарській системі. Виявити характеристики динамічних змін можна за допомогою показників росту:

$$K_p = \frac{I_{pi}}{I_{p0}}, \quad (2)$$

де K_p – регіональний коефіцієнт росту;

I_{pi} – інтегральний індекс розвитку малого підприємства регіону в досліджуваному періоді;

I_{p0} – інтегральний індекс розвитку малого підприємства регіону в базисному періоді.

Оскільки інтегральний індекс характеризує регіональний рівень, то його порівняння з аналогічним загальнонаціональним показником дозволить оцінити інтенсивність розвитку малого бізнесу певного регіону відносно середнього в Україні. З цією метою пропонуємо скористатись коефіцієнтом випередження (відставання), що обраховується за формулою:

$$K_B = \frac{I_p^i}{I_p^{НАЦ}}, \quad (3)$$

де K_B – регіональний коефіцієнт випередження;

I_p^i – інтегральний індекс розвитку малого підприємства в i -му регіону;

$I_p^{НАЦ}$ – інтегральний індекс розвитку малого підприємства у країні.

Апробація запропонованої авторської методики оцінювання вагомості ролі малого бізнесу у розвитку регіональної господарської системи дозволила провести комплексний аналіз малого підприємства України за даними 2013 р. та 2010 р. (табл.).

Таблиця

Групування регіонів України за інтегральним індексом розвитку малого підприємства

Регіон	2010 рік			2013 рік			
	I_p	Ранг	Група	I_p	Ранг	Група	Зміна групи
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	0,35128	–	–	0,34962	–	–	–
АР Крим	0,43687	11	III	0,41879	11	II	↓
Вінницька	0,42442	14	II	0,45951	3	III	↑
Волинська	0,34396	20	II	0,34851	20	II	–
Дніпропетровська	0,29795	24	I	0,28078	24	I	–
Донецька	0,25005	25	I	0,24744	25	I	–
Житомирська	0,45942	4	III	0,43379	8	II	↓

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл.

1	2	3	4	5	6	7	8
Закарпатська	0,42686	13	III	0,38862	15	II	↓
Запорізька	0,34736	19	II	0,35179	19	II	–
Івано-Франківська	0,44736	7	III	0,41004	13	II	↓
Київська	0,33749	21	I	0,34099	21	I	–
Кіровоградська	0,45340	5	III	0,44814	5	II	↓
Луганська	0,29937	23	I	0,30573	23	I	–
Львівська	0,38460	18	II	0,37952	17	II	–
Миколаївська	0,44551	8	III	0,44004	7	II	↓
Одеська	0,44149	9	III	0,45412	4	III	–
Полтавська	0,31799	22	I	0,31813	22	I	–
Рівненська	0,43489	12	III	0,42980	9	II	↓
Сумська	0,39922	16	II	0,38683	16	II	–
Тернопільська	0,45153	6	III	0,35374	18	II	↓
Харківська	0,40165	15	II	0,41283	12	II	–
Херсонська	0,50405	2	III	0,55024	1	III	–
Хмельницька	0,47104	3	III	0,44720	6	II	↓
Черкаська	0,38959	17	II	0,39498	14	II	–
Чернівецька	0,51377	1	III	0,50384	2	III	–
Чернігівська	0,43794	10	III	0,42693	10	II	↓

Розраховані показники демонструють, що на сучасному етапі вплив малого бізнесу на регіональний розвиток в Україні є незначним, адже величина регіонального інтегрального індексу коливається лише в межах від 0,2 до 0,55 при максимальному значенні 1,0.

За силою впливу малого бізнесу на господарські процеси регіони України можна поділити на три групи. За даними 2013 р. сформовано такі групи:

1) регіони з незначним впливом малого підприємництва ($I_p < 0,338$): Дніпропетровський, Донецький, Київський, Луганський та Полтавський регіони. Господарський комплекс цих регіонів формується під впливом середнього та великого бізнесу;

2) регіони посередньої сили впливу малого підприємництва ($0,338 < I_p < 0,426$): АР Крим, Волинський, Житомирський, Закарпатський, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Львівський, Миколаївський, Хмельницький, Черкаський та Чернігівський регіони. На формування господарського комплексу цих регіонів середній та великий бізнес чинять більший вплив, ніж малий;

3) регіони вагомий сили впливу малого підприємництва ($0,426 < I_p$): Вінницький, Одеський, Херсонський та Чернівецький регіони. На формування господарського комплексу цих регіонів малий бізнес чинить домінуючий вплив.

Розраховані індекси вказують, що у 2013 р. лише чотири регіони характеризуються показниками розвитку малого підприємництва, що створюють вагомий вплив на соціально-економічний стан його господарської системи, для решти регіонів на сучасному етапі, на жаль, потенціал малого бізнесу не використовується.

Порівняння з групуванням за даними 2010 р. вказує на погіршення стану. Так, лише в одному регіоні відбулось покращення позицій за інтегральним індексом, а погіршення характерно для 10 регіонів. Зазначене вказує на поглиблення асиметрії: максимальне та мінімальне значення інтегрального індексу в 2010 р. відрізнялося в 2,05 рази, а у 2013 р. – в 2,22, тобто регіональна диференціація зросла на 8 %.

Слід відзначити, що протягом аналізованого періоду показники вагомості малого бізнесу в соціально-економічному становищі України зазнали незначного погіршення (національний коефіцієнт росту набув значення 0,9953), однак це явище було неоднорідним у регіональному розрізі (рис. 1).

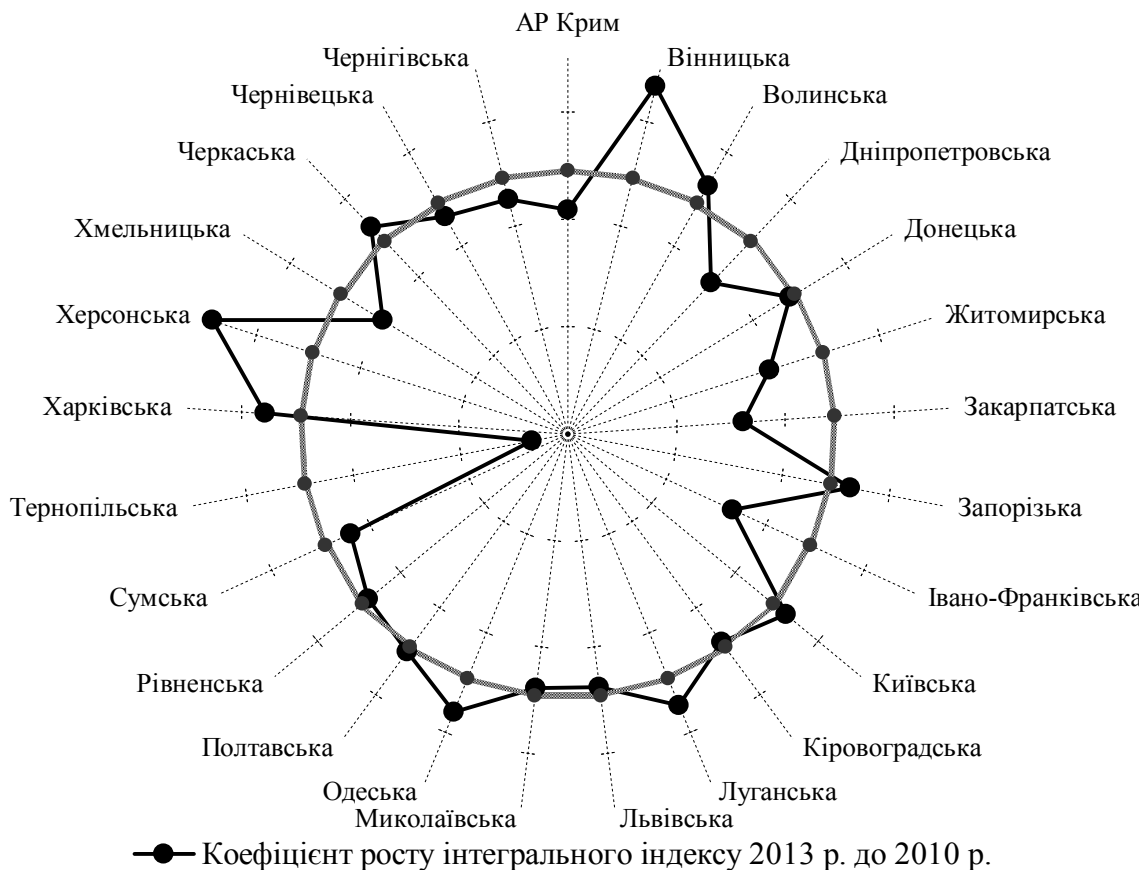

Рис. 1. Відхилення коефіцієнта росту інтегрального індексу від загальноукраїнського рівня за регіонами, 2013 р.

Прирощення інтегрального індексу характерно для 10 регіонів (40 %) і максимально сягає 9 % для Херсонської області. Зниження інтегрального індексу характерно для 15 регіонів (60 %) і максимально сягає 21,6 % для Тернопільської області, що і сформувало загальнонаціональну негативну тенденцію.

З метою більш детального виявлення регіональних зрушень скористаємося даними щодо коефіцієнтів випередження (рис. 2, 3) та їх зміни.

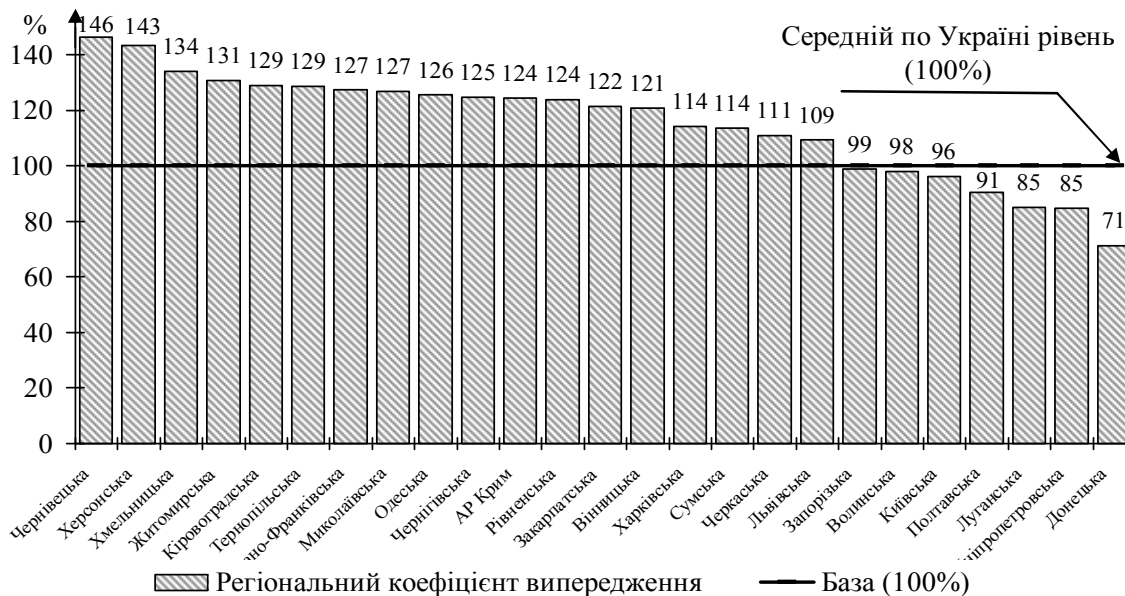

Рис. 2. Регіональний коефіцієнт випередження, 2010 р.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

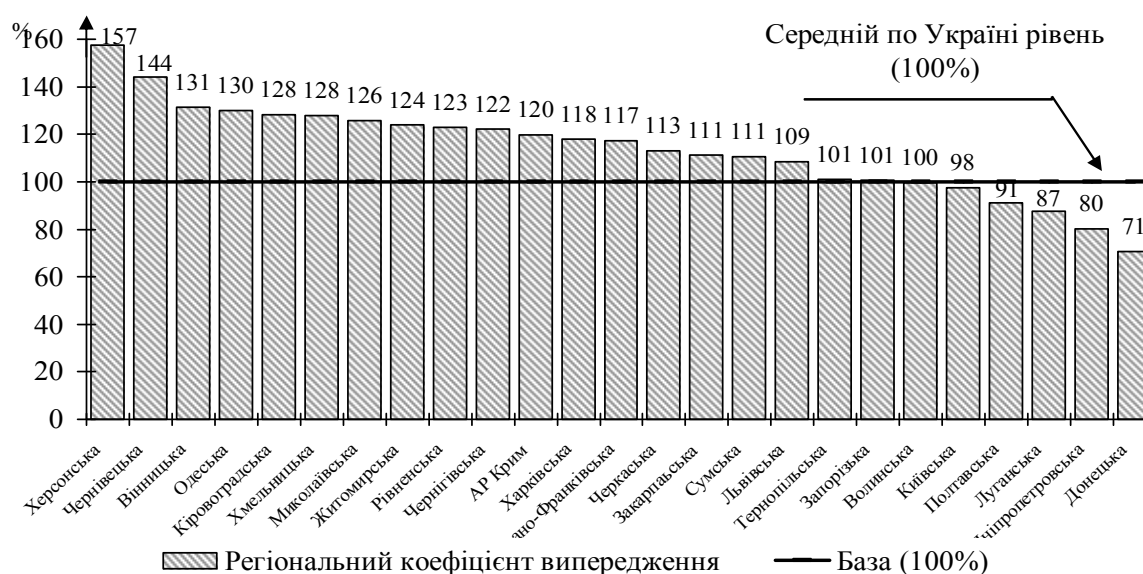

Рис. 3. Регіональний коефіцієнт випередження, 2013 р.

Так, у 2010 р. сім регіонів характеризуються значенням інтегрального індексу нижчим від середньонаціонального, для одного регіону показник перевищує національний рівень у межах 10 %. У 2013 р. лише шість регіонів характеризуються значенням інтегрального індексу нижчим від середньонаціонального, для трьох регіонів – показник перевищує національний рівень у межах 10 %. Зазначене ще раз вказує на поглиблення асиметрії: ступінь впливу функціонування малого бізнесу на господарський комплекс регіону носить диференційований характер.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження вказує на важливість переміщення акцентів з макро- на мезорівень під час розроблення заходів активізації малого підприємництва. Саме такий підхід забезпечить урахування регіональних особливостей та забезпечить високу соціально-економічну ефективність на етапі їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П. Методологія оцінки ролі малого підприємництва в інноваційному розвитку регіону / М. П. Бутко, О. В. Попело // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 67–74.
2. Гальцова О. Л. Малий бізнес: стан та перспективи розвитку в агропромисловому комплексі / О. Л. Гальцова // Держава та регіони. – 2013. – № 2. – С. 243–248.
3. Данилишин Б. М. Державна підтримка та податкове регулювання підприємницької діяльності в Україні: монографія / Б. М. Данилишин, О. М. Кондрашов. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 296 с.
4. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва 2013: статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 471 с.
5. Концепція програми розвитку малого та середнього бізнесу на найближчі 10 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246421342&cat_id=244277212.
6. Ляпін Д. В. Основні моделі розвитку малого підприємництва в Україні / Д. В. Ляпін // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 20. – С. 90–95.
7. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону: монографія / за заг. ред. А. З. Підгорного. – Одеса: Атлант, 2012. – 242 с.
8. Приймак В. І. Математичні методи економічного аналізу / В. І. Приймак. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 296 с.
9. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь / О. В. Андрєєв, К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. М. Геєць, Е. М. Лібанова та ін. – К.: Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, 2010. – 219 с.
10. Семченко-Ковальчук О. Б. Стан та перспективи розвитку малого і середнього підприємництва: регіональний аспект / О. Б. Семченко-Ковальчук // Вісник ЧДТУ. – 2013. – № 2. – С. 196–203.

УДК 336.143.01

А.А. Шерстобитова, канд. экон. наук

Тольяттинский государственный университет, г. Тольятти, Россия

**О ПОДДЕРЖКЕ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В САМАРСКОЙ ОБЛАСТИ РФ****А.А. Шерстобітова**, канд. экон. наук

Тольяттинський державний університет, м Тольятті, Росія

**ПРО ПІДТРИМКУ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА У САМАРСЬКІЙ ОБЛАСТІ РФ****Anna Sherstobitova**, PhD in Economics

Togliatti State University, Togliatti, Russia

**ABOUT THE SUPPORT OF DEVELOPMENT OF SMALL AND MIDDLE RUSSIAN
BUSINESS IN THE SAMARA REGION**

Исследованы тенденции развития малого и среднего бизнеса в России и мировой практике. Внимание акцентировано на изучении проблемы относительно Самарского региона РФ. Выявлены основные проблемы, сдерживающие развитие субъектов малого и среднего предпринимательства, а также рассмотрена структура государственной поддержки хозяйствующих субъектов. Доказано, что достижение устойчивого развития малых и средних предприятий в условиях постоянного изменения внешней среды является одной из наиболее важных задач в текущей экономической политике государства.

Ключевые слова: экономический потенциал региона, конкурентные преимущества, государственная поддержка предпринимательства, устойчивое развитие региона.

Досліджено тенденції розвитку малого та середнього бізнесу в Росії і світовій практиці. Зосереджено увагу на вивченні проблеми щодо Самарського регіону РФ. Виявлено основні проблеми, що стримують розвиток суб'єктів малого і середнього підприємництва, а також розглянута структура державної підтримки господарюючих суб'єктів. Доведено, що досягнення сталого розвитку малих і середніх підприємств в умовах постійної зміни зовнішнього середовища є одним з найбільш важливих завдань у поточній економічній політиці держави.

Ключові слова: економічний потенціал регіону, конкурентні переваги, державна підтримка підприємництва, сталий розвиток регіону.

Tendencies of development of small and medium business in Russia and world practice are investigated. The author stops on studying of a problem of rather Samara region of the Russian Federation. The main problems constraining development of subjects of small and average business are revealed and also the structure of the state support of economic entities is considered. By the author it is proved that achievement of a sustainable development of small and medium-sized enterprises in the conditions of continuous change of environment is one of the most important tasks in the current economic policy of the state.

Key words: economic capacity of the region, competitive advantages, state support of business, sustainable development of the region.

Анализ мировой практики показывает, что сектор малого и среднего предпринимательства является основой создания и развития национальной экономики [1]. Предприятия малого и среднего бизнеса в развитых странах составляют важнейший сектор национальных экономик. Если крупные предприятия определяют уровень научно-технического и производственного потенциала страны, то малые и средние организации, являясь наиболее массовой формой деловой жизни, обеспечивают социально-экономическую стабильность развития. Согласно мировой статистики, доля малых и средних компаний в ВВП России на сегодняшний день составляет порядка 20 %, в то время как в странах Евросоюза, США, Китае этот показатель превышает 50 %. Занята в малом и среднем предпринимательстве пока только четверть работающих россиян. По прогнозам правительства РФ, к 2020 г. доля малого бизнеса в ВВП России должна составить 50 % [6].

Рассматривая структуру экономически активного населения Самарского региона, выявлено, что доля работающих граждан в сфере малого и среднего бизнеса составляет 31 % (рис. 1). Государственная поддержка субъектов малого предпринимательства в Самарской области осуществляется с 1993 года. В 1994 году была разработана областная целевая программа поддержки и развития малого бизнеса, были выделены средства

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

в областном бюджете на ее реализацию, принят региональный Закон «О государственной поддержке малого предпринимательства в Самарской области».

Основными задачами государственной поддержки в области малого и среднего бизнеса являются: развитие нормативного правового поля в сфере малого и среднего предпринимательства; развитие инфраструктуры поддержки малого и среднего предпринимательства как целостной системы; развитие различных форм имущественной поддержки малого и среднего предпринимательства; внедрение новых форм финансовой поддержки, расширение доступа к кредитным, трудовым и иным ресурсам, оказание финансовой поддержки субъектам малого и среднего предпринимательства; развитие системы консалтинговой поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства по вопросам эффективного управления, направленного на повышение конкурентоспособности продукции (работ, услуг) и ее продвижение на внутренние и внешние рынки; подготовка, переподготовка и повышение квалификации кадров для субъектов малого и среднего предпринимательства и организаций инфраструктуры, развитие и поддержка предпринимательской инициативы.

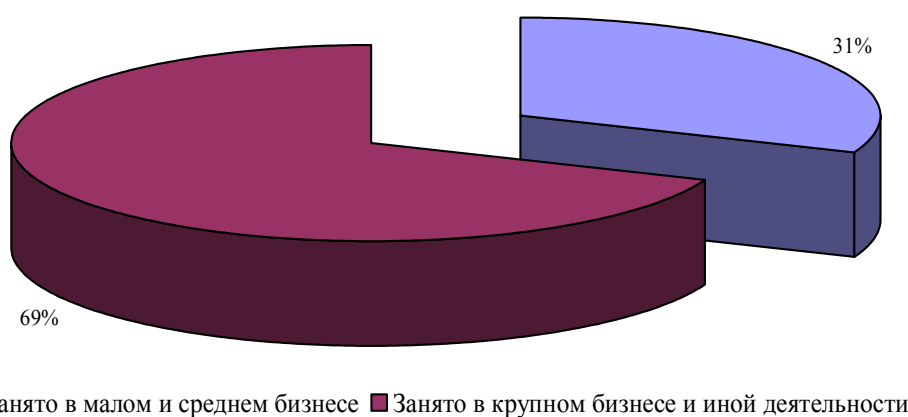

Рис. 1. Структура занятого населения Самарской области

Малое и среднее предпринимательство несет в себе потенциал экономического роста, и уровень его развития напрямую влияет на экономический прогресс и социальную стабильность региона, на устойчивость экономики региона к циклическим и общемировым кризисам.

Самарская область по уровню развития малого предпринимательства является лидером среди регионов Приволжского федерального округа, по отдельным показателям входит в первую пятерку регионов России. В Самарской области насчитывается 64,3 тыс. субъектов малого и среднего предпринимательства без микропредприятий: 0,3 тыс. средних предприятий, 10,3 тыс. малых предприятий – юридических лиц и 53,7 тыс. предпринимателей без создания юридического лица. Среднесписочная численность занятых на малых предприятиях составила 195,6 тыс. человек. Объем оборота малых предприятий по итогам 9 месяцев 2008 года составил 252,0 млрд рублей.

По количеству малых предприятий на 100 тыс. жителей (324,6 малых предприятий) Самарская область занимает среди регионов Приволжского федерального округа первое место, среди регионов России – десятое.

Несмотря на то, что потенциал малого и среднего предпринимательства в Самарской области оценивается как положительный, существует ряд проблем, сдерживающих интенсивное развитие:

– отсутствие нормативной правовой базы, регулирующей деятельность субъектов среднего предпринимательства на территории Самарской области;

ПРОБЛЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- недостаточное развитие нормативной правовой базы муниципальных образований Самарской области в сфере развития субъектов малого и среднего предпринимательства;
- отсутствие эффективного взаимодействия малых и средних предприятий с крупными промышленными предприятиями Самарской области, что сдерживает рост конкурентоспособности продукции (работ, услуг) предприятий Самарской области;
- наличие диспропорции в развитии предпринимательства на территории Самарской области между развитыми городскими округами и муниципальными образованиями с низкой бюджетной обеспеченностью;
- наличие искусственных барьеров для активного участия субъектов малого и среднего предпринимательства в сфере жилищно-коммунального хозяйства;
- затрудненный доступ субъектов малого предпринимательства, особенно начинающих, к финансово-кредитным ресурсам, который наиболее остро проявляется в муниципальных районах Самарской области с низкой бюджетной обеспеченностью.

Отбор этих проблем для программной разработки и их решения на областном уровне определяется необходимостью обеспечения устойчивого развития Самарской области и наличием достаточно эффективных механизмов для решения этих проблем в рамках Программы, в том числе апробированных в рамках предыдущих областных целевых программ.

Несмотря на долгий период поддержки малого и среднего предпринимательства в регионе, существуют проблемы, сдерживающие его развитие (рис. 2).

Рис. 2. Основные проблемы, сдерживающие развитие малого и среднего предпринимательства

Сегодня государственная поддержка малого и среднего предпринимательства в Самарской области включает в себя значительное количество различных организаций, которые оказывают субъектам малого и среднего предпринимательства помощь в своей деятельности.

Это, прежде всего, департамент развития предпринимательства министерства экономического развития, инвестиций и торговли Самарской области, который проводит бесплатное обучение начинающих предпринимателей; организует участие предпринимателей Самарской области в федеральных выставках, деловых миссиях в другие регионы Российской Федерации, предоставляет субсидии начинающим предпринимателям на создание собственного дела, уплату лизинговых платежей по договорам лизинга, на производство инновационных товаров и услуг, модернизацию оборудования, организацию детских клубов и центров времяпрепровождения детей.

Государственная поддержка субъектов малого и среднего предпринимательства осуществляется в соответствии с областной целевой программой «Развитие малого и среднего предпринимательства в Самарской области» на 2009–2015 годы, которая охватывает все виды и формы государственной поддержки предпринимательства в Самарской области. Ее структура отражена на рис. 3 [7].

Рис. 3. Структура государственной поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства

Программой предусмотрено совершенствование нормативного правового поля и правового обеспечения предпринимательской деятельности в целях реализации государственной политики в сфере малого и среднего предпринимательства, предусматривающей, в том числе, выработку предложений по совершенствованию налогового законодательства, а именно: подготовку проектов законодательных и иных нормативных правовых актов, направленных на развитие инфраструктуры поддержки предпринимательства; подготовку проектов законодательных и иных нормативных правовых актов в целях совершенствования рыночных механизмов, правового обеспечения деятельности предприятий и направленных на развитие субъектов малого и среднего предпринимательства в Самарской области.

Финансовая поддержка предприятий малого и среднего бизнеса подразумевает предоставление субсидий, микрозаймов, поручительств, лизинга оборудования. В качестве поддержки начинающих предприятий программой предусмотрено предоставление на безвозмездной и безвозвратной основе субсидий (грантов на создание собственного бизнеса) юридическим лицам (за исключением субсидий государственным (муниципальным) учреждениям), индивидуальным предпринимателям, физическим лицам – производителям товаров, работ, услуг, в целях возмещения затрат в связи с производством товаров, выполнением работ, оказанием услуг в части расходов на: государственную

регистрацию юридического лица или индивидуального предпринимателя; приобретение основных средств и производственного оборудования, уплату первого лизингового платежа по договору лизинга; обеспечение приобретения права по договору коммерческой концессии.

К инфраструктуре поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства в Самарской области, участвующих в реализации областной целевой программы, относится «Информационно-консалтинговое агентство Самарской области», оказывающее бесплатные консультации предпринимателям по вопросам ведения бизнеса, ГУП Самарской области «Гарантийный фонд поддержки предпринимательства Самарской области», выступающий поручителем по кредитам субъектов малого и среднего предпринимательства, микрофинансовые организации Самарской области, предоставляющие займы, Центр инновационного развития и кластерных инициатив, оказывающий поддержку малым инновационным предприятиям, региональный центр развития предпринимательства Самарской области, оказывающий поддержку экспортно-ориентированным малым предприятиям, Фонд содействия развитию венчурных инвестиций в малые предприятия в научно-технической сфере Самарской области, Региональный центр инноваций и трансфера технологий, Самарская областная лизинговая компания для малого и среднего бизнеса, бизнес-инкубаторы, ассоциации предприятий и предпринимателей Самарской области, отстаивающие интересы субъектов малого и среднего предпринимательства в органах власти Самарской области и т. д.

Оказание поддержки предприятий в области подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров будет осуществляться путем проведения следующих мероприятий:

– подготовка, переподготовка, повышение квалификации кадров, организаций инфраструктуры поддержки малого и среднего предпринимательства, микрофинансовых организаций – некоммерческих организаций, кредитных кооперативов, сельскохозяйственных кредитных потребительских кооперативов, физических лиц – потенциальных предпринимателей, в том числе школьников старших классов, учащихся и выпускников высших и средних профессиональных учебных заведений;

– предоставление субсидий некоммерческим организациям, не являющимся государственными (муниципальными) учреждениями, на подготовку, переподготовку, повышение квалификации (обучение) кадров, организаций инфраструктуры поддержки малого и среднего предпринимательства, микрофинансовых организаций – некоммерческих организаций, кредитных кооперативов, сельскохозяйственных кредитных потребительских кооперативов, физических лиц – потенциальных предпринимателей, в том числе школьников старших классов, учащихся и выпускников высших и средних профессиональных учебных заведений.

Также предусмотрено предоставление на безвозмездной и безвозвратной основе субсидий юридическим лицам, являющимся субъектами малого и среднего предпринимательства – действующими более одного года инновационными компаниями, фактически производящими инновационные товары, осуществляющими инновационные работы или оказывающими инновационные услуги, а также фактически осуществляющими затраты на технологические инновации, в целях возмещения затрат в связи с производством товаров, выполнением работ, оказанием услуг в части расходов на: приобретение машин и оборудования, связанных с технологическими инновациями; приобретение новых технологий (в том числе прав на патенты, лицензий на использование изобретений, промышленных образцов, полезных моделей); приобретение программных средств; обучение и подготовку персонала, связанного с инновациями; уплату процен-

тов по кредитам, привлеченным в российских кредитных организациях; сертификацию и патентование.

Если иное не предусмотрено законом Самарской области об областном бюджете на соответствующий финансовый год и плановый период, Министерство экономического развития, инвестиций и торговли Самарской области является главным распорядителем средств областного бюджета, направляемых на финансирование мероприятий данного подраздела в следующих формах бюджетных ассигнований: на предоставление субсидий автономным учреждениям на возмещение нормативных затрат по оказанию государственных услуг физическим и (или) юридическим лицам; на предоставление субсидий автономным учреждениям на цели, не связанные с возмещением нормативных затрат на оказание ими государственных услуг (выполнение работ) физическим и (или) юридическим лицам (за исключением бюджетных инвестиций); на предоставление субсидий юридическим лицам (за исключением субсидий государственным (муниципальным) учреждениям), индивидуальным предпринимателям, физическим лицам – производителям товаров, работ, услуг.

Создание благоприятных условий ведения бизнеса в Самарской области способствовало развитию сферы малого и среднего предпринимательства, которая в настоящее время насчитывает свыше 123 тысяч субъектов малого и среднего предпринимательства.

Самарская область занимает лидирующую позицию по развитию предпринимательства среди регионов Приволжского федерального округа, по основным показателям входит в первую пятерку.

Достижение устойчивого развития малых и средних предприятий в условиях постоянного изменения внешней среды является одной из наиболее важных задач в текущей экономической политике государства, так как от успеха ее решения зависит положение России в мировом экономическом пространстве.

Список использованных источников

1. Глухова Л. В. Управление затратами на качество функционирования социально-экономических систем / Л. В. Глухова // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2008. – № 6. – С. 21–26.
2. Гришова И. Ю. Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов / И. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь // Актуальные проблемы экономики и управления, 2015. – № 2. – С. 33–37.
3. Гришова И. Ю. Економічна стійкість як індикатор ефективності системи економічного захисту та безпеки підприємств / І. Ю. Гришова, О. А. Хлестун // Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ : монографія / за ред. О. О. Непочатенко. – Умань : Видавець «Сочинський», 2015. – С. 171–178.
4. Крюкова І. О. Методологічні засади формування механізму інноваційного розвитку підприємства на основі управління фінансовими потоками / І. О. Крюкова // Економічний розвиток: теорія, методологія, управління : зб. наук. праць. – Будапешт–Валенсія–Київ, 2013. – С. 81–87.
5. Крюкова І. О. Стратегія інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрного виробництва / І. О. Крюкова, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – Одеський національний політехнічний університет. – 2013. – № 4 (9). – С. 133–142.
6. Кузьминич Г. Г. Конкурентоспособность предпринимательских структур малого и среднего бизнеса в России / Г. Г. Кузьминич // Экономика, управление, финансы (II) : материалы Междунар. заоч. науч. конф. (г. Пермь, декабрь 2012 г.). – Пермь : Меркурий, 2012. – С. 21–24.
7. Официальный сайт Правительства Самарской области) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.samregion.ru/>.
8. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис–XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 24–27.

UDC 351.354:303.094.7

Ihor Oliychenko, Doctor of Public Administration
Maryna Ditkovska, PhD in Public Administration
Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

IMPROVED MANAGEMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

I.M. Олійченко, д-р наук з держ. упр.
М.Ю. Дітковська, канд. наук з держ. упр.
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

И.М. Олейченко, д-р наук по гос. упр.
М.Ю. Дитковская, канд. наук по гос. упр.
Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА

The article focuses on the analysis of the problems of improvement of management systems socio-economic development of the region. The issues of quality assessment information using tools of quality control are studied. The basic approaches and ways of creating quality information for decision making are considered. The ways of improving the management of socio-economic development of the region are suggested.

Key words: socio-economic development, region, quality management system, quality information, information system, information technology.

Проведено аналіз проблем удосконалення систем управління соціально-економічним розвитком регіону. Досліджено питання оцінювання якості інформації з використанням інструментів контролю якості. Розглянуто основні підходи та шляхи формування якісної інформації для прийняття рішень. Запропоновано шляхи вдосконалення управління соціально-економічним розвитком регіону.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіон, система управління якістю, якість інформації, інформаційна система, інформаційні технології.

Проведен анализ проблем совершенствования систем управления социально-экономическим развитием региона. Исследован вопрос оценки качества информации с использованием инструментов контроля качества. Рассмотрены основные подходы и пути формирования качественной информации для принятия решений. Предложены пути совершенствования управления социально-экономическим развитием региона.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, система управления качеством, качество информации, информационная система, информационные технологии.

Statement of the problem. The effectiveness of decision-making processes in the management of socio-economic development of the region is dependent upon the quality of the information. Public servants have to assimilate masses of data and convert that data into information. Information is most important resource for an organization. Developments in computer technology made possible for public servants to select the information they require, in the form best suited for their needs and in time they want. This information must be accurate, concise, timely, complete, well presented and storable. Therefore it is necessary to use quality management systems in the decision-making process which are based on the concepts of ISO 9000 and TQM (total quality management).

Analysis of recent research and publications. The issues of information support of regional management investigated in the works of national and foreign scientists: Bakaev A.A., Bersutsky J.G., Bersutsky A.J., Bryllyuen L., Wiener N., Glushkov V.M., Ashby W. Ross, England J., Kalyuzhnyy R.A., Kastler H., Kolmogorov A.M., Korogodin V.I., Lepa M.M., Martin N., Nykytov V.A., Nicolis G., Porokhnya V.M., Sytnyk V.F., Ursul A.D., Shamrai V.A., Shannon K.

Allocation of the unsolved earlier parts of the overall problem. Despite the fundamental research information support of regional management, the problem of quality of information used for decision making not enough researched. One of the important problems

is the definition of basic information product characteristics that determine the quality of management information. Therefore, formation and development of quality management systems in information systems of government are particularly relevant.

The objectives of the article. The aim of this work is to study the information about government activity and providing suggestions for its improvement.

The object of this work is to study the formation of information quality in the regional management.

The subject of research is theoretical concepts and practical approaches to the formation of information quality in the regional management.

The main material. The study of the nature and characteristics of the information used in the information systems of state authorities, substantiation of principles of formation of information resources in regional management, researching information problems of administrative activity in conditions of informatization shows that the efficiency of information systems is largely associated with the quality of information used for decision making. To achieve high information quality we must create a system of quality management for information that will allow her to work in accordance with the requirements ensuring consumers – users of information systems and consumers information product.

The standards reflect the concept of practical importance of quality in the production of goods and services. Requirements for quality systems define international standards ISO 9000. For example, the standard ISO 9001:2008 “Quality management systems – Requirements” states requirements which explain when an organization must demonstrate that it is capable of effectively and efficiently meeting customer, statutory, and regulatory requirements. Nowadays modern methods of quality management are combining total quality management (TQM) and Lean Six Sigma technologies.

The ISO 9000 family of standards has been developed to assist organizations, of all types and sizes, to implement and operate effective quality management systems. The ISO 9000 series of standards is the international standard for quality management. The objective of this series of standards is to aid supplier quality assurance and to provide a common, authoritative and widely accepted standard by which to evaluate and compare the potential of firms to meet acceptable levels of quality and reliability. The word potential is vital here, since it looks at the system and not the product. Quality management systems can assist organizations in enhancing customer satisfaction. Customers require products with characteristics that satisfy their needs and expectations. These needs and expectations are expressed in product specifications and collectively referred to as customer requirements. Customer requirements may be specified contractually by the customer or may be determined by the organization itself. In either case, the customer ultimately determines the acceptability of the product.

The quality management system approach encourages organizations to analyze customer requirements, define the processes that contribute to the achievement of a product which is acceptable to the customer, and keep these processes under control. A quality management system can provide the framework for continual improvement to increase the probability of enhancing customer satisfaction and the satisfaction of other interested parties. It provides confidence to the organization and its customers that it is able to provide products that consistently fulfill requirements. Quality is seen as the degree of customer satisfaction. Quality metrics reflect characteristics of a product.

Quality of information has many specific features that distinguish it from material objects. On the one hand, information is a reflection of reality, but on the other - information is recorded on physical media. The first component is difficult to quantify in terms of quality and require qualitative approaches, and the second - meets all requirements of the facility, which is the result of the production process. Also in relation to the first component, the main

issue is the relation between information and reflection of reality. However, there is no consensus as to what is the nature of this connection.

The terms “data” and “information” do not mean the same thing. Data is the raw material in the production of information. Information, on the other hand, is facts or conclusions that have meaning within a context. Raw data is rarely meaningful or useful as information. To become information, data is manipulated through tabulation, statistical analysis, or any other operation that leads to greater understanding of a situation. For data manipulation we use information systems [4]. For the user of information system is important to obtain information that would meet its requirements. User's requirements are reflected in product specifications. For assessment of information quality we can use quality metrics.

The development of the science of information is a shift from quantitative approaches Shannon and Wiener to the qualitative characteristics of information. If the first approach is concerned the theory of communication on the basis of technical means, the second - on the study of social information, its qualitative aspect. At present there is no universally accepted definition of information. Most often information is defined as messages, news, data, facts, the signals and so on. Such definitions indicate the various parties notion of information that allows reveal only some of its aspects

Information technologies, including Internet-based information systems, are playing vital and expanding roles in government administration. Information technology can help all kinds of public administration bodies improve the efficiency and effectiveness of their governance processes, managerial decision making, and workgroup collaboration. This benefit occurs irrespective of whether the information technology is used to support product development teams, support processes, transactions, or any other activity. Information technologies and systems are an essential ingredient for governance success in today's dynamic global environment [9].

There is a classification of information systems. When information system applications focus on providing information and support for effective decision making by managers, they are called management support systems. Providing information and support for decision making by all types of managers and business professionals is a complex task. Conceptually, several major types of information systems support a variety of decision-making responsibilities: management information systems, decision support systems, and executive information systems. Management information systems (MIS) provide information in the form of reports and displays to managers and many business professionals to support decision making. Decision support systems (DSS) give direct computer support to managers during the decision-making process. Executive information systems (EIS) provide critical information from a wide variety of internal and external sources in easy-to-use displays to executives and managers. For example, top executives may use touch-screen terminals to view instantly text and graphics displays that highlight key areas of organizational and competitive performance.

Several other categories of information systems can support either operations or management applications. For example, expert systems can provide expert advice for operational chores like equipment diagnostics or managerial decisions such as loan portfolio management. Knowledge management systems are knowledge-based information systems that support the creation, organization, and dissemination of business knowledge to employees and managers throughout a company. Information systems that focus on operational and managerial applications in support of basic business functions such as accounting or marketing are known as functional business systems. Finally, strategic information systems apply information technology to a firm's products, services, or business processes to help it gain a strategic advantage over its competitors [8].

These classes of information systems are used in government. The experience gained business management system is used in the system of government. This is especially true of

information systems that are able to solve problems business management and public administration. It is important that these systems provide qualitative information for public servants.

Information quality (IQ) (also called Quality of information or QoI) is a multidimensional concept that encompasses critical relationships among multiple attributes, such as timeliness, accuracy, Relevance/appropriateness, availability/accessibility, reliability or objectivity, completeness, Level of detail/conciseness, The presentation of information, Value of information and others. Together, these attributes contribute to the validity of the information. Quality information is the cornerstone of sound agency decision making and inspires trust in the justice system and in the law enforcement entities that use information. Such information enables agencies to perform their jobs efficiently and effectively [10]. It is various aspects of the information and the accuracy and validity of the actual values of the data, data structure, and database/data repository design. Traditionally, the basic elements of information quality have been identified as accuracy, completeness, currency, reliability, and context/meaning [6].

Timeliness of information reflects the length of time between the information's availability and the event or phenomenon it describes. Timeliness is a concept that material should be sufficiently current to ensure that any determination based on the record will be accurate and fair [3]. Information must be on time for the purpose for which it is required. Information received too late will be irrelevant.

Accuracy is the degree of closeness of a measured or calculated quantity to its actual (true) value. Information needs to be accurate enough for the use to which it is going to be put. To obtain information that is 100 % accurate is usually unrealistic as it is likely to be too expensive to produce on time. The degree of accuracy depends upon the circumstances [11].

Relevance/appropriateness is how suitable a resource might be to an individual's needs. Relevance can be measured in terms of system performance or from the point of view of the user: the system view of relevance is that it is a measure of how well an information object matches a query, given the representation of the object and the system capabilities; a user view of relevance takes into account a deeper knowledge of the user's needs beyond what is stated in the query [5]. Information should be relevant to the purpose for which it is required. It must be suitable. What is relevant for one manager may not be relevant for another. The user will become frustrated if information contains data irrelevant to the task in hand.

Availability/accessibility is the property of being accessible and usable upon demand by an authorized entity [2]. Availability refers to ensuring the timely, reliable access to data and information services by unauthorized users. It also refers assurance that information, services, and IT system resources are accessible to authorized users and/or system-related processes on a timely and reliable basis and are protected from denial of service [7].

Reliability or objectivity deals with the truth of information or the objectivity with which it is presented. We can only really use information confidently if you are sure of its reliability and objectivity. Data reliability is the accuracy and completeness of computer-processed data, given the uses they are intended for [1].

Completeness refers to the extent that relevant records are present and the fields in each record are populated appropriately. Information should contain all the details required by the user. Otherwise, it may not be useful as the basis for making a decision. Ideally all the information needed for a particular decision should be available. However, this rarely happens; good information is often incomplete. To meet all the needs of the situation, you often have to collect it from a variety of sources [1].

Level of detail/conciseness. Information should be in a form that is short enough to allow for its examination and use. There should be no extraneous information. Clearly there is a trade-off between level of detail and conciseness.

The presentation of information is important to the user. Information can be more easily assimilated if it is aesthetically pleasing.

Value of information. The relative importance of information for decision-making can increase or decrease its value to an organization. Validity refers to whether the data actually represent what you think is being measured. Validity encompasses the entire experimental concept and establishes whether the results obtained meet all of the requirements of the scientific research method [10].

The above properties are general properties. There are also information properties that belong to the group of quality properties. They are: purposefulness, effectiveness, fixity, invariance, frailty, broadcast, reproducibility, multiplicativity, variability, multipotency. There are also special properties: adequacy, pithiness, sufficiency, stability, topicality, targeting, nonadditivity, noncommutativity, nonassociativity, concentrations and performance. Information also should be available within set cost levels that may vary dependent on situation. If costs are too high to obtain information an organization may decide to seek slightly less comprehensive information elsewhere.

For the improving the quality of administration in the state power system is important to assess information that public servants use for the decision making. They can use ABC-analysis for assessment of information quality. ABC analysis is an inventory categorization method which consists in dividing items into three categories (A, B, C): A being the most valuable items, C being the least valuable ones. This method aims to draw managers' attention on the critical few (A-items) not on the trivial many (C-items). This method use The Pareto principle: 20 % of population owns 80 % of nation's wealth; 20 % of employees cause 80 % of problems; 20 % of items accounts for 80 % of firm's expenditure. The ABC approach states that a company should rate items from A to C, basing its ratings on the following rules: A-items are goods which annual consumption value is the highest; the top 70–80 % of the annual consumption value of the company typically accounts for only 10–20 % of total inventory items; B-items are the interclass items, with a medium consumption value; those 15–25 % of annual consumption value typically accounts for 30 % of total inventory items; C-items are, on the contrary, items with the lowest consumption value; the lower 5 % of the annual consumption value typically accounts for 50 % of total inventory items.

Steps for the classification of information attributes are: 1) find out the result of the evaluation of attribute of information in points; 2) list out all the attributes and arrange them in the descending value; 3) accumulate value and add up number of points and calculate percentage on total inventory in value and in number; 4) draw a curve of percentage items and percentage value; 5) mark off from the curve the rational limits of A, B and C categories.

Research of information quality was done in Chernihiv regional state administration. The totality of the properties has been divided into three groups: Group A, which is 20 % of the most influential properties; Group B – 30 % less influential; Group C – 50 % of properties which are less important. The analysis was conducted using expert methods, where each of the experts was evaluated each property. Next by average estimates of each property was conducted ranking of results. As experts were involved public servants. Studies show the Group A includes properties: presentation of information, timeliness, accuracy, relevance, adequacy, effectiveness. The group B includes pithiness, purposefulness, targeting, level of detail, reliability, availability, performance, sufficiency, completeness. The group C includes properties: fixity, invariance, frailty, broadcast, reproducibility, multiplicativity, variability, multipotency, stability, topicality, nonadditivity, noncommutativity, nonassociativity, concentrations.

The most common sources of information in public administration are: national level of government administration, local level of government administration, legislation governance,

appeals and results of control in public administration, problem and emergencies. ABC-analysis allows determine properties specific to each source of information. The research results are shown in Table.

Table

Information sources and properties of information

№	Information Sources	Properties
1.	National level of government administration	accuracy, relevance, effectiveness
2.	The local level of government administration	presentation of information, adequacy, accuracy
3.	Legislation governance	effectiveness, relevance timeliness
4.	Appeals	relevance, effectiveness, adequacy
5.	Results of control in public administration	accuracy, timeliness, relevance and adequacy
6.	Problem and emergencies	adequacy, relevance

Studying the properties of information shows that information for effective decision-making in public administration must to have properties such as: accuracy, relevance, effectiveness, presentation of information, adequacy and timeliness. Based on the analysis of quantitative and qualitative characteristics of information in the executive branch may be proposed definition of information in public administration, as a documented information on events and phenomena in the society, the state, the natural environment that meets the requirements of accuracy, relevance, effectiveness, presentation of information, adequacy, timeliness and selected to provide state-management functions.

Conclusions and suggestions. Information communication technology allows managers make decisions cheaper, faster and more democratic. Good information system is used to provide important information for decision making. The information technology may be used for the processing, storing or distribution of data. Data as a raw material for the production of information and information as a result of this production must be qualitative. Quality management system provides a best solution for automating decision-making process. It provides a solution for identifying corrective actions, issuing risk assessments and identifying risks. Quality Management System establishes a vision for the public servants, sets standards, builds motivation, sets goals for employees, helps fight the resistance to change within organizations and helps direct the corporate culture.

We can use different methods to assess the quality data and information. One of the most effective methods is an assessment of information attributes. The proposed method of ABS-analysis allows determine the most important properties of information. These properties can be studied also with respect to different sources of information. The results of analysis will help to evaluate the information obtained to make decisions and select the most important and necessary information. Ultimately such analysis allows improving the quality of management decisions in the management of socio-economic development of the region.

References

1. *Applied Research and Methods: Assessing the Reliability of Computer-Processed Data* (GAO-09-680G) (July 1, 2009). at 4. Government Accountability Office, <http://www.gao.gov/>.
2. *Cloud Service Level Agreement Standardisation Guidelines*, at 15. [Ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?action=display&doc_id=6138](http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?action=display&doc_id=6138).
3. *DM3595-001*, at 29. <http://www.ocio.usda.gov/sites/default/files/docs/2012/DM3595-001.pdf>.
4. *Effy Oz Management Information Systems*. (6th ed) . Boston : Course Technology. 2009.
5. *Georeferencing: The Geographic Associations of Information* (2006) Glossary, at 242-43.
6. *Guide to Conducting Privacy Impact Assessments for State, Local, and Tribal Justice Entities*, 2012 at 38. [https://it.ojp.gov/gist/47 File/ Guide to Conducting Privacy Impact Assessments_compliant.pdf](https://it.ojp.gov/gist/47_File/Guide_to_Conducting_Privacy_Impact_Assessments_compliant.pdf).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

7. *National Telecomm. Info. Sys. Security Instructions (NSTISSI) 4009; NIST Special Publication 800-53; FIPS 200; FIPS 199. See also 44 U.S.C. §3542 (“Ensuring timely and reliable access to and use of information”).*

8. *O'Brien. J, Marakas G. Management Information Systems (10th ed.). Boston: Irwin McGraw-Hill. 2011.*

9. *Olifirenko L. Efficiency of Institutional Changes in the Context of Modernization of Governmental Mechanisms of Economic Development / L. Olifirenko // Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика / Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 14 листопада 2014 року). – Запоріжжя : КПУ, 2014. – С. 137–139.*

10. *Privacy, Civil Rights, and Civil Liberties Compliance Verification for the Intelligence Enterprise, 2010 App. B, at 42. https://www.ncirc.gov/documents/public/supplementaries/privacy_verification.pdf.*

11. *U.S. Census Bureau, Glossary <http://www.census.gov/glossary/>.*

УДК 339.138

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук**О.О. Пустова**, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКУ
ДЕПОЗИТІВ В УКРАЇНІ****А.В. Кравчук**, д-р екон. наук**О.О. Пустова**, магістр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ РЫНКА
ДЕПОЗИТОВ В УКРАИНЕ****Hanna Kravchuk**, PhD Doctor of Economics**Olha Pustova**, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**FEATURES OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF THE DEPOSIT
MARKET IN UKRAINE**

Виявлено сегментарні диспропорції та асиметрії функціонування ринку депозитів в Україні, що на підставі проведеного ретроспективного аналізу дозволяє сформулювати заходи стабілізації його розвитку.

Ключові слова: депозит, депозитний ринок, криза, домашні господарства, фінансові корпорації, валюта.

Выявлены сегментарные диспропорции и асимметрии функционирования рынка депозитов в Украине, что на базе проведенного ретроспективного анализа позволяет предложить пути стабилизации его развития.

Ключевые слова: депозит, депозитный рынок, кризис, домашние хозяйства, финансовые корпорации, валюта.

The article focuses on the segmental imbalances and asymmetries in the functioning of the Deposit market in Ukraine, on the basis of a retrospective analysis allows us to formulate measures to stabilize its development.

Key words: deposit, deposit market, the crisis, households, financial corporations, currency.

Вступ. Депозитний ринок є важливою складовою функціонування будь-якої розвинутої країни, оскільки він є основним джерелом формування ресурсної бази банківської системи, без якої не можливе існування та ефективна діяльність економіки країни взагалі. В умовах сьогодення, коли в Україні спостерігається криза як економічна, так і політична, підвищується соціальна напруга, існує необхідність дослідити сучасний стан функціонування депозитного ринку та вплив на нього нинішньої ситуації і заходів регуляторних органів.

Теоретико-методологічні засади функціонування ринку депозитів та практичні його аспекти відображені у роботах таких вітчизняних дослідників, як О. Васюренка, Т. Васильєвої, І. Івасіва, А. Мороза, М. Савлука, О. Дмитрієвої, І. Д'яконової, С. Козьменка, В. Кириленка, В. Рисіна. Значну увагу питанням розвитку та якісного формування сегментів депозитного ринку приділяють у своїх працях також зарубіжні науковці, такі як М. Фрідмен, Дж. Герлі, Е. Шоу, Г. Айленбергер, Р. Еллер, П. Роуз.

Метою дослідження є проведення ґрунтовного аналізу сучасного стану функціонування ринку депозитів, виявлення основних проблем та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу досліджень. Сутність депозитних операцій банку полягає в акумулюванні тимчасово вільних грошових коштів на визначений термін та за певну плату і подальше їх використання на власний розсуд та ризик. Депозити належать до пасивних операцій банку і є більш дешевим, у порівнянні з міжбанківським кредитом, джерелом формування ресурсної бази.

В умовах сучасного стану розвитку економіки у країні, коли спостерігається підвищення інфляції, зростання курсів валют, депозити стають, перше за все, засобом збереження коштів, тому дослідження сучасного стану ринку депозитів є актуальною темою.

Депозитні операції у світовій практиці прийнято класифікувати на корпоративні та приватні, в Україні вони, відповідно, мають назву депозитів юридичних та фізичних

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

осіб. Також розрізняють депозити до запитання та строкові депозити. Депозити до запитання – це кошти, які розміщуються на поточних рахунках і можуть бути в будь-який момент вилучені клієнтом, тому за ними нараховується мінімальна ставка, вони є дешевими, однак досить нестабільними. Строкові депозити – це кошти, які розміщуються на певний термін. За такими депозитами нараховуються більш високі відсоткові ставки, але вони є й більш надійними.

Для виявлення сучасного стану на ринку депозитів проведемо дослідження за основними показниками за останні 5 років. Так, загальний обсяг депозитів за секторами економіки наведено на рис. 1.

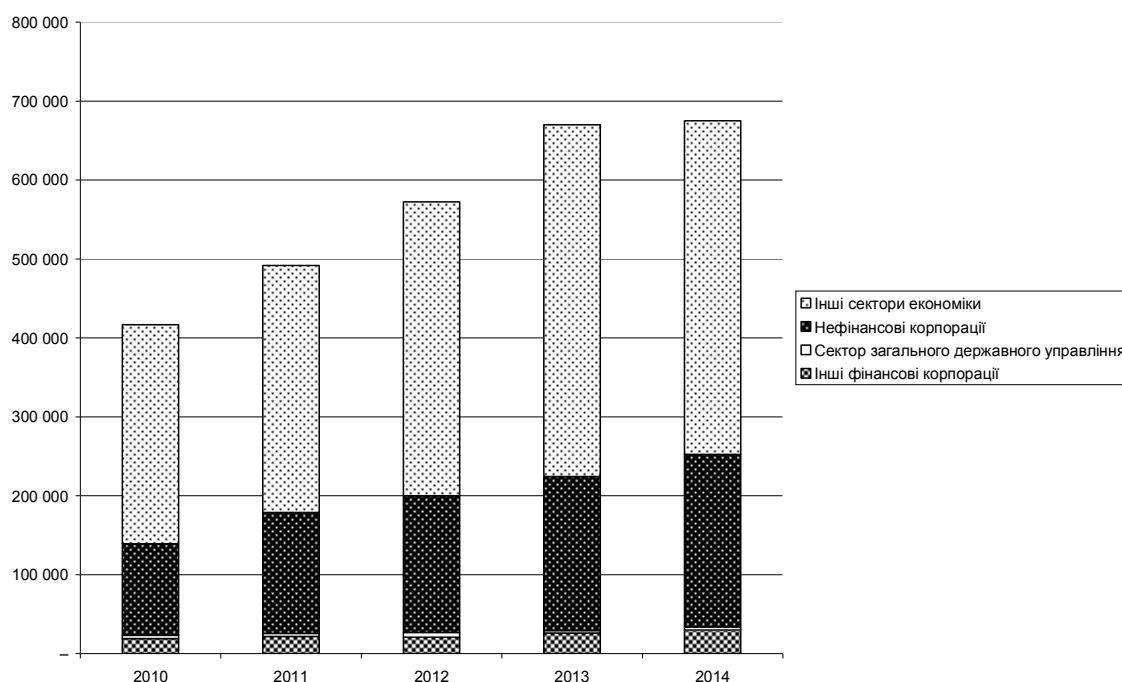

Рис. 1. Динаміка зміни обсягу депозитів за секторами економіки

Аналізуючи дані, представлені на рис. 1, бачимо, що відбувалось зростання загального обсягу депозитів у період з 2010 до 2013 років, загалом вони зросли в 1,6 раза, або на 253 324 млн грн. Таке зростання демонструє стабільний розвиток та зростання ринку депозитів і подолання наслідків кризи 2008–2009 років. Однак уже на кінець 2014 року спостерігається зростання загального обсягу депозитів, але дуже на незначну частку (0,76 %, або на 5 119 млн грн), що є наслідком кризових явищ, які відбуваються у всіх сферах економіки, у тому числі і банківській діяльності.

Протягом досліджуваного періоду в структурі депозитів переважають вклади інших секторів економіки, тобто домашніх господарств та некомерційних корпорацій, що обслуговують ці господарства, їх частка перевищувала 60 %. У 2014 році їх обсяг скоротився на 5,17 %, або на 23 020 млн грн, тобто зменшення відбулося більшими темпами, ніж загалом за всіма секторами. Причинами цього є те, що спостерігається ліквідація значної кількості банківських установ – це призводить до втрати клієнтів та зменшення довіри населення до банківської системи, крім того, відбувається і зменшення доходів населення, зростання безробіття, підвищення цін на товари та послуги, що призводить до обсягу вільних коштів. Оскільки депозити домашніх господарств становлять валову частку на ринку, тому проаналізуємо їх структуру детальніше (рис. 2 і 3).

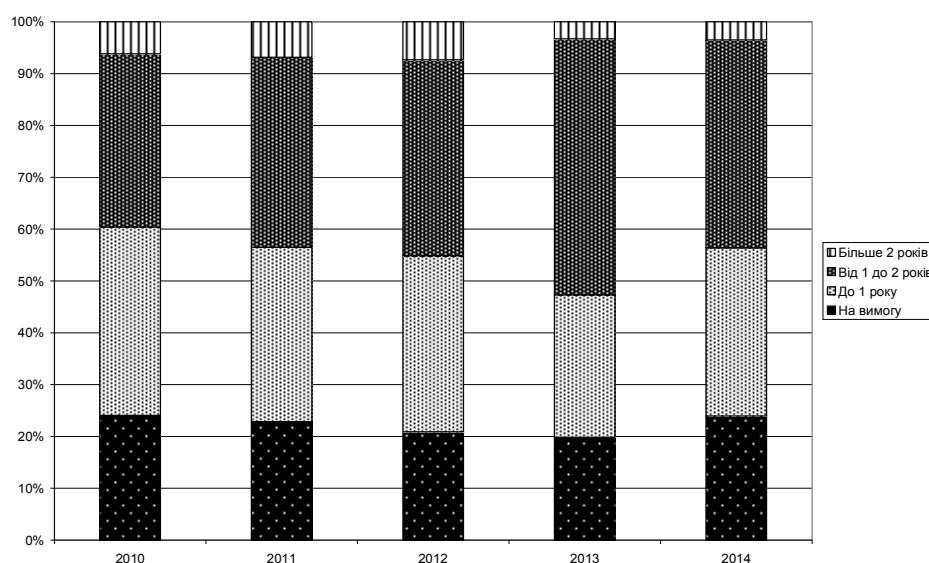

Рис. 2. Динаміка зміни структури депозитів домашніх господарств у розрізі строків погашення

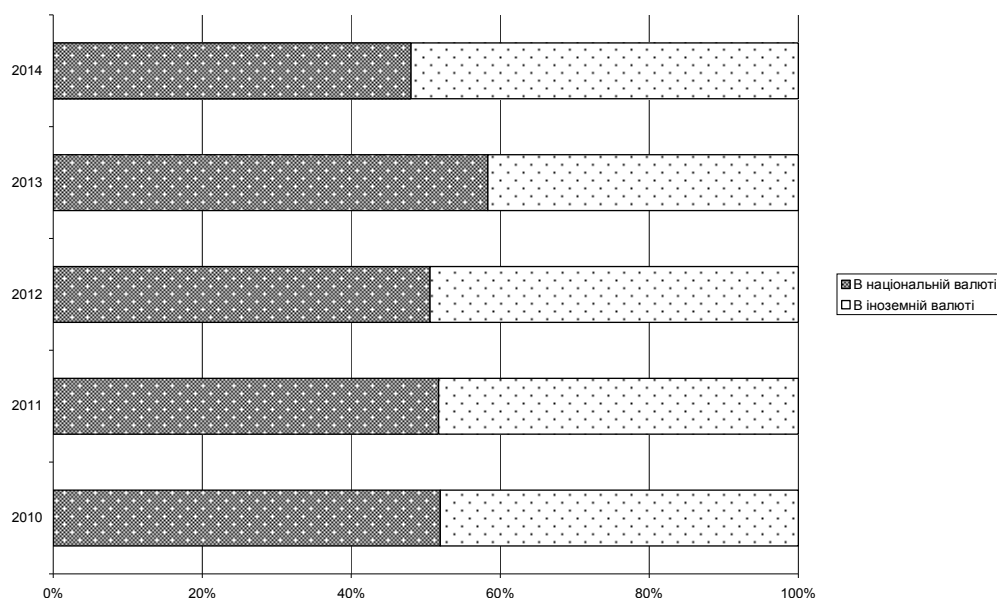

Рис. 3. Динаміка зміни структури депозитів домашніх господарств у розрізі валюти вкладу

Згідно з даними, що представлені на рис. 2, бачимо, що найбільшу частку в структурі депозитів домогосподарств становлять середньострокові депозити терміном від 1 до 2 років. Частка таких депозитів щорічно змінювала свою тенденцію, однак найбільше значення мала в 2013 році, коли досягала 49,4 %, однак уже в 2014 році вона знизилась до 40,12 %. В абсолютних показниках, навпаки, щорічно відбувалось зростання протягом 2010–2013 років, але вже в 2014 вони зменшили свій обсяг на 23,16 %, або на 50 556 млн грн. Таке зменшення пов'язане з нестабільністю в банківській системі та зниженням довіри населення до банків, тому населення віддає перевагу менш дохідним короткостроковим депозитам та депозитам на вимогу. Цю тенденцію і підтверджено на рис. 2. Так, частка депозитів на вимогу зросла на 4 %, а депозитів до 1 року – майже на 5 %. В абсолютних показниках депозити до запитання зростають протягом досліджуваного періоду, однією з причин є проведення державою політики щодо переходу на безготівкові операції, тому домашні господарства відкривають поточні рахунки для одер-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

жання заробітних плат, переказів з інших міст та країн, збереження та накопичення коштів. Короткострокові депозити – це депозити, що відкриваються, найчастіше, на 1, 3, 6 та 9 місяців, за ними нараховується відсоткова ставка значно більша, ніж за депозитами до запитання, однак нижча, ніж за більш строковими депозитами. Однак спостерігалось збільшення обсягу таких депозитів до 2012 року, причиною цього є недовіра населення до банківської системи після кризових явищ 2008–2009 років, проте вже в 2013 році відбувається зменшення на 3,36 %, або на 12 451 млн грн, але вже в 2014 році знову спостерігається збільшення майже на 12 %, або на 14 292 млн грн. Таке зростання знову є причиною зниження довіри до банківської системи.

Найменшу частку в структурі депозитів домашніх господарств становлять довгострокові депозити терміном більше 2 років. Ця група депозитів є найбільш стабільною для банківської установи, однак і найбільш дорогою. За такою групою також спостерігається зростання до 2012 року як і у частці у структурі, так і в абсолютному розмірі. Однак у 2013 році відбулось скорочення майже в 2 рази, тобто на 46 %, або на 12 482 млн грн, а в 2014 році майже не змінився обсяг – зменшився на 0,02 %, або на 3 млн грн.

Аналізуючи структуру депозитів домашніх господарств відносно валюти вкладу, то бачимо, що за період 2010–2013 років переважали депозити в національній валюті, відсоткова ставка за якими є вищою в порівнянні з депозитами в іноземній валюті. Так, у 2013 році їх частка становила більше 58 %. Проте у 2014 році відбулось зростання як частки, майже до 52 %, так і обсягу на 18 %, або на 33 153 млн грн, таке зростання є наслідком зростання курсу валют та прагненням населення зберегти та примножити саме іноземну валюту. В свою чергу, депозити в національній валюті зменшились на 22,1 %, або на 56 970 млн грн.

Наступне місце у структурі загального обсягу депозитів на депозитному ринку посідають нефінансові корпорації. Їх частка змінювалась протягом досліджуваного періоду, однак завжди перевищувала 27 %, а в 2014 році зросла до 32,4 %. В абсолютному значенні з 2010 до 2014 року відбувається зростання, і незважаючи на загальну тенденцію до скорочення в 2014 році, обсяг депозитів, наданих нефінансовими корпораціями, зріс на 12,1 %, або на 23 565 млн грн у порівнянні з 2013 роком. Нефінансові корпорації – корпорації, основним видом діяльності яких є виробництво товарів чи надання нефінансових послуг, тобто це корпорації реального сектору економіки. Це зростання пов'язане, передусім, з правовими нормами, що існують у країні, корпорації повинні розмішувати вільні грошові ресурси на рахунках у банку, крім того, корпорації, у порівнянні з домашнім господарством, більш стабільні, оскільки менше схильні до розірвання договорів чи припинення співпраці з банком.

Загалом корпорації прийнято поділяти на державні нефінансові корпорації та на інші нефінансові корпорації, проте обсяг вкладень цих підгруп різний. У 2014 році розмір депозитів інших нефінансових корпорацій майже в 5 разів перевищував вкладення державних нефінансових корпорацій, тому більш детально переглянемо структуру депозитів інших нефінансових компаній (рис. 4 і 5).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

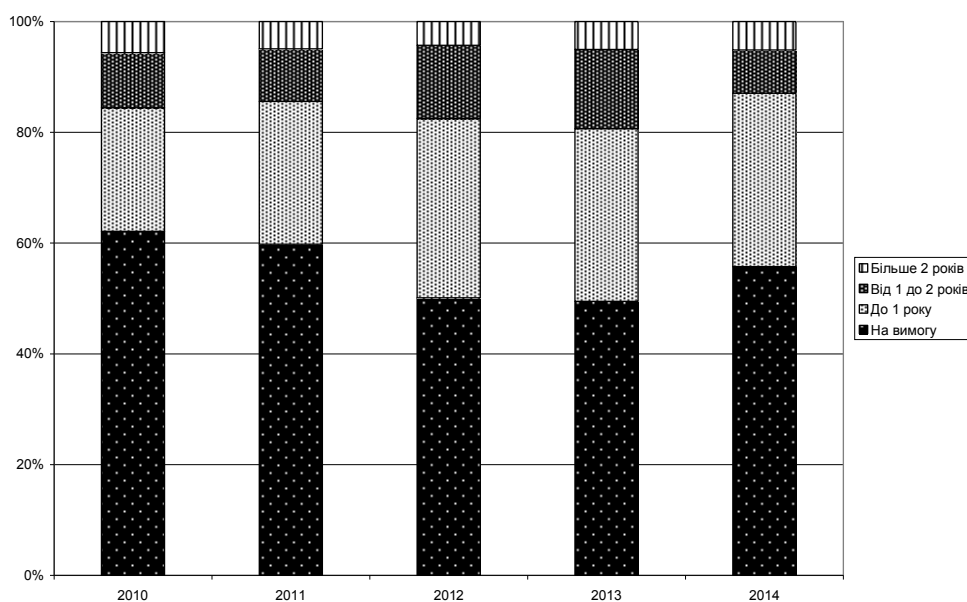

Рис. 4. Динаміка зміни структури депозитів інших нефінансових корпорацій у розрізі строків погашення

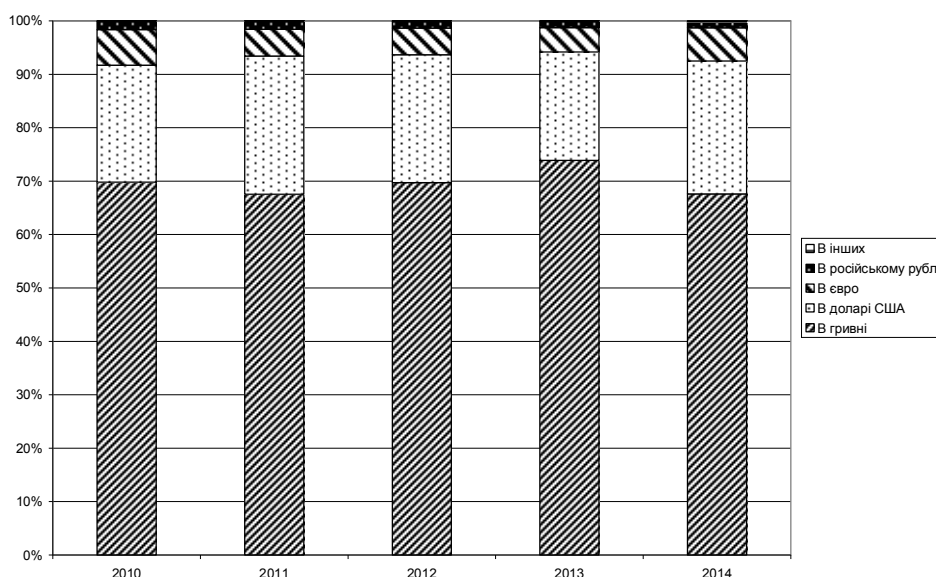

Рис. 5. Динаміка зміни структури депозитів інших нефінансових корпорацій у розрізі валюти вкладу

Бачимо, що протягом досліджуваного періоду найбільшу частку становлять кошти нефінансових корпорацій на вимогу. Як зазначалося раніше, причиною цього є законодавчі норми, які існують на сьогодні, тому підприємства вимушені зберігати свої кошти в банківських установах і вони віддають перевагу залишати кошти на поточних рахунках. Однак бачимо, що в період 2012–2013 років частка таких коштів знизилась до 50 %, це демонструє зацікавленість нефінансових організацій різних форм власності (крім державної) в отриманні додаткового доходу й підвищення їх довіри та впевненості в банківській діяльності.

Але вже у 2014 році знову зростає до 56 % частка депозитів на вимогу, оскільки відбуваються кризові явища у країні загалом та в банківській системі зокрема, і підприємства, з одного боку, потребують більше коштів для покриття поточних розрахунків, а з іншого – знижується рівень довіри до банків.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В абсолютних значеннях депозити на вимогу не мають чіткої тенденції, їх розмір то збільшується, то зменшується протягом досліджуваного періоду, але в 2014 році їх обсяг зріс на 21 %, або на 17 855 млн грн і досяг значення 101 355 млн грн – найбільшого в періоді з 2010 по 2014 роки.

Значну частку становлять короткострокові депозити. За останні 3 роки їх частка перевищувала 30 % у загальному обсязі депозитів. З 2010 року вони щорічно зростають і за 5 років зросли в 2,5 рази або на 34 137 млн грн. Таке зростання демонструє бажання організацій отримувати додатковий дохід і наявність у них вільних грошових коштів, однак невпевненість у банківській діяльності зупиняють більшість підприємств вкладати кошти строком більш як на 1 рік. Це демонструє і менша частка в загальній структурі депозитів вкладів, залучених терміном від 1 до 2 років. Їх обсяг також зростає в перші 4 роки дослідження, проте скорочується в 2014 році на 41 %, або на 9 906 млн грн. Таке скорочення є наслідком кризи у країні та непостійністю політики держави в подоланні кризових явищ.

Незначну частку являє собою депозит терміном більше 2 років, протягом досліджуваного періоду вона становила близько 5 %. Така низька частка у структурі як нефінансових корпорацій, так і у структурі домашніх господарств демонструє, що таким чином залучається невеликий обсяг ресурсів. Це є поганою тенденцією, оскільки для банківських установ стає дуже ризиковим надавати кредити на довготривалий час, тобто пропонувати іпотечні кредити, лізинг, що значно звужує ринок кредитування, а отже, можливості як підприємств, так і домашніх господарств.

Аналізуючи структуру депозитів нефінансових компаній за валютою вкладів, було виявлено, що корпорації віддають перевагу розміщенню в національній валюті. Протягом досліджуваного періоду частка таких вкладів становила близько 70 %, у 2013 році досягла найбільшого значення в 74 %, однак у наступному році знизилась до 68 %. В абсолютних величинах також відбулось незначне зниження в 2014 році на 1,4 %, або на 1 782 млн грн. Проте відбулось зростання в 2014 році депозитів, розмішених у доларах США на 32 %, або на 10 990 млн грн, хоча протягом 2011–2013 років їх обсяг майже не змінювався. Таке зростання пов'язане зі зростанням курсу валют та намаганням підприємств придбати валюту, хоча б за рахунок її розміщення на депозит, унаслідок введення обмежень з боку держави на валютнообмінні операції.

Також зріс розмір вкладів в євро на 47 %, або на 3 598 млн грн, хоча як і з «доларовими» вкладками попередні 3 роки їх розмір майже не змінювався. Таке зростання теж є наслідком зростання курсу валюти та бажанням корпорацій зробити збереження в іноземній валюті.

Зовсім незначне місце посідають депозити в російських рублях, близько 1 %, і спостерігається тенденція до зменшення частки таких депозитів у загальній структурі. В натуральному вираженні їх розмір постійно змінюється, але не має певної тенденції, з року в рік спостерігається то зростання, то зниження.

Частка вкладів в інших валютах є незначною, до 2014 року вона не перебільшувала 0,1 %. Однак в 2014 році вона зросла до 0,21 %, хоча є не досить високою. Таке значення цих депозитів пов'язане, передусім, з тим, що на сучасному етапі розвитку майже немає попиту та пропозиції на депозитному ринку на вклади в інших валютах, крім названих.

Висновки. У загальній структурі депозитів, що представлені на ринку депозитів України, після інших секторів економіки та нефінансових корпорацій посідають інші фінансові корпорації, однак їх частка є досить малою, вони не перевищували 5 % протягом досліджуваного періоду. До них належать:

- страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- інші фінансові посередники, тобто установи, що здійснюють фінансування інвестицій, включаючи фінансовий лізинг, продаж у розстрочку, особисте кредитування;
- допоміжні фінансові організації, вони безпосередньо не є фінансовими посередниками і до них відносять маклерські фірми з операцій з цінними паперами, вексельні контори тощо.

Низький рівень вкладень таких організацій пов'язаний із слабким розвитком страхового та фондового ринків України, нерозвиненістю інвестиційного середовища тощо.

Найменша частка серед загальних вкладень в Україні належить сектору загального державного управління, вона змінювала своє значення, однак становила менше 1 %, крім 2012 року, коли вона становила 1,04 %. У натуральному вираженні також немає чіткої тенденції. В 2014 році обсяг депозитів державного сектору зріс на 27,56 %, або на 813 млн грн. Така низька частка депозитів сектору загального державного управління є зрозумілою, оскільки більшість організацій, що здійснюють загальнодержавне управління, або повністю, або частково фінансуються з бюджету країни і в них немає власних збережень, які можуть розміщуватись на депозитах.

Проаналізувавши стан депозитного ринку України, було виявлено, що значно знижуються темпи зростання обсягу депозитних ресурсів, що в подальшому може призвести до їх скорочення, а отже, і позбавить банківську систему можливості стабільно та ефективно виконувати роль фінансового посередника, що у свою чергу зробить неможливим функціонування економіки країни. Тому в умовах кризи, що спостерігається на сьогодні, для керівництва держави одним із пріоритетних напрямів є стимулювання фізичних та юридичних осіб щодо розміщення коштів на депозитах, забезпечення стабільності валютного курсу та валютообмінних операцій.

Список використаних джерел

1. *Баховська Л. Я.* Особливості функціонування ринку банківських депозитних послуг в сучасних умовах розвитку економіки України [Електронний ресурс] / Л. Я. Баховська. – Режим доступу : <http://elconf.com.ua/9-arkhivny-materialy/2014>.
2. *Житний П. Д.* Депозитна політика комерційних банків на сучасному етапі та шляхи її удосконалення / П. Д. Житний // Вісник Національного банку України. – 2012. – Вип. 8. – С. 9–16.
3. *Олексенко М. В.* Депозитна політика комерційних банків України на сучасному етапі / М. В. Олексенко // Вісник Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 4 (16). – С. 166–171.
4. *Офіційний веб-сайт НБУ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

УДК 330.322

В.Ф. Савченко, д-р екон. наук**Д.В. Шатирко**, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

РИЗИКИ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ РИНКУ**В.Ф. Савченко**, д-р экон. наук**Д.В. Шатырко**, аспирант

Черниговский государственный технологический университет, г. Чернигов, Украина

РИСКИ ВЕНЧУРНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА**Volodymyr Savchenko**, Doctor of Economics**Dmytro Shatyрко**, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

VENTURE INVESTMENT RISKS AS AN INTEGRAL COMPONENT OF MARKET DEVELOPMENT

Досліджено сутність, природу та види ризиків венчурного інвестування. Розкрито їх значення та роль у розвитку венчурної індустрії як однієї з її складових. Вивчено вплив ризиків на становлення венчурного бізнесу в Україні. Надано пропозиції щодо розвитку венчурного інвестування в державі.

Ключові слова: ризик, венчурний капітал, інвестиції, інновації, венчурний ринок.

Исследована сущность, природа и виды рисков венчурного инвестирования. Раскрыто их значение и роль в развитии венчурной индустрии как одной из её составляющих. Изучено влияние рисков на становление венчурного бизнеса в Украине. Предложены пути развития венчурного инвестирования в государстве.

Ключевые слова: риск, венчурный капитал, инвестиции, инновации, венчурный рынок.

Was investigated the essence, nature and types of risk venture investment. Disclosure of their importance and role in the development of the venture capital industry, as one of its components. Studied the effect of risk on the development of venture business in Ukraine. Proposed the ways to develop of venture capital investment in the country.

Key words: risk, venture capital, investment, innovation, venture market.

Постановка проблеми. Венчурне інвестування на сьогодні є одним з ефективних інструментів фінансування інноваційних розробок та підприємств, які обумовлюють технологічний розвиток країни. Але воно супроводжується високим рівнем ризику. Значущість ризику у процесі інвестування дозволяє віднести його до складу елементів розвитку венчурного ринку. Дослідження венчурної індустрії, її особливостей та факторів функціонування, особливо таких важливих, як ризик, є досить актуальною темою. Господарський комплекс України має багато проблем, головною з яких є застарілі технології виробництва. Тому особливого значення набуває вивчення особливостей венчурного інвестування як важливої складової інноваційної інфраструктури та досвіду його використання з метою покращення сучасного стану національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ризиків венчурного інвестування у своїх роботах вивчали такі вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, як: Л.Л. Антонюк, І.Т. Балабанов, А.А. Вишняков, В.В. Дмитренко, С.В. Єрмасова, А.Е. Живиця, В.В. Ковальов, Є.М. Лепило, Г.Є. Муслімова, А.Е. Панягина, С.А. Попов, А.С. Семенов та інші. Ними визначено поняття ризику, вивчені його природа та наслідки. Значну увагу приділено впливу ризику як фактора небезпеки інвестування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Будучи невід'ємною частиною розвитку венчурного інвестування, ризик має на нього неоднозначний вплив. Тому додаткового дослідження потребує саме його позитивний аспект, а також взаємозв'язок факторів розвитку цієї індустрії. Недостатньо вивченим є вплив ризику на становлення венчурного бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Венчурний капітал визначається як форма капіталу для створення та розширення підприємств або реалізації окремих новаторських проєктів. По-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

няття «венчур» (venture) у перекладі з англійської мови означає «ризик», «ризикове починання», «ризикове підприємство». Венчурне інвестування є особливою формою вкладення інвестицій у нові проекти. Його відмінність від прямого інвестування і банківських позик полягає у таких характерних рисах, як: довгостроковий та ризиковий характер венчурного капіталу; швидке зростання виробництва і, як наслідок, отримання надприбутків; тісний взаємозв'язок з інноваціями та науково-технічним розвитком; інвестиції спрямовуються в акціонерний капітал в обмін на частку або пакет акцій або надаються у формі інвестиційного кредиту, як правило, на термін від 3 до 7 років; прибуток венчурного капіталіста виникає лише тоді, коли після 3–7 років після інвестування він зуміє продати пакет акцій, що належить йому, за ціною, яка у декілька разів перевищує первинне вкладення; очікувана норма прибутку всередині фірми (IRR) становить близько 35–40 % [1, с. 453]. Світова практика доводить, що розвинений ринок венчурного капіталу стимулює науково-технічний прогрес і є ефективним механізмом пошуку, відбору та впровадження інноваційних технологій для становлення високотехнологічного виробництва.

Венчурний капітал є капіталом, що надається інвестиційними компаніями, які потім спільно управляють інноваційними підприємствами, що знаходяться на різних етапах розвитку (старт, розширення або трансформація) і демонструють потенціал суттєвого зростання. За кордоном механізми венчурного фінансування підприємницьких проектів широко використовуються на практиці вже не одне десятиліття і набувають значного поширення. Воно виникло та розвивалося у США наприкінці 50-х років ХХ століття. Згідно з даними 2013 р., найбільший обсяг здійснених венчурних інвестицій припадає на США та країни ЄС – 68,2 та 15,3 % від загальної суми відповідно [2, с. 2]. Сьогодні США посідають лідируючі позиції за обсягами венчурного інвестування та за кількістю реалізованих проектів. За 2014 р. стартапи Америки отримали венчурних інвестицій у розмірі 48,3 млрд дол США, що на 61 % більше ніж у 2013 р. [3].

Поширеність та розвиненість венчурної індустрії забезпечується значними перевагами, які отримують сторони цього процесу. На рис. 1 представлені переваги, що отримують держава, об'єкти венчурного фінансування та венчурні капіталісти. Ці ж переваги є факторами розвитку ринку венчурного інвестування.

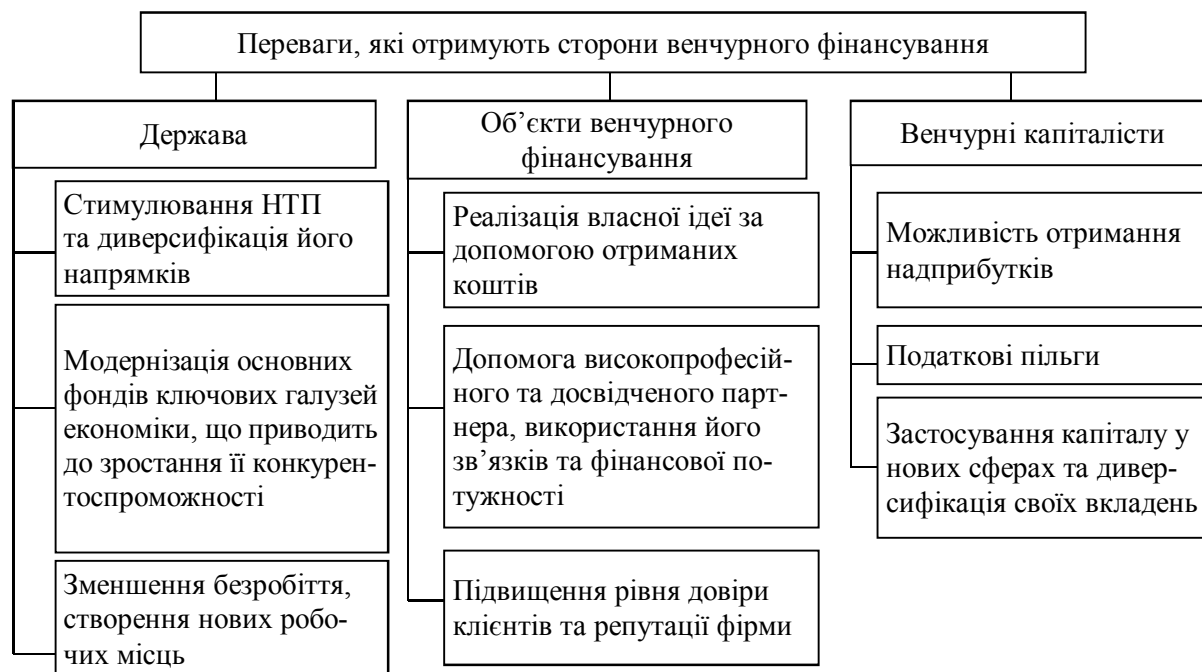

Рис. 1. Переваги венчурного інвестування для сторін процесу [4, с. 808]

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Однією з головних особливостей венчурного капіталу є орієнтація на високі рівні прибутковості. Разом з тим він характеризується значним ступенем ризикованості, тобто високою ймовірністю не отримати очікуваного прибутку або навіть втратити кошти. Як свідчить світова практика, отримання прибутків можливе лише за умов високих інноваційних та інвестиційних ризиків, які притаманні кожному інноваційному проекту. Слід констатувати, що венчурний капітал прагне до підприємницьких проектів та сфер діяльності, що характеризуються високими ризиками, поєднаними з можливим високим рівнем рентабельності.

Сучасна економічна теорія та практика підтверджують, що найбільш успішними є саме високоризикові проекти. Тому ризик, як показник можливого надприбутку, є невід'ємною складовою розвитку венчурної індустрії. Він є фактором, який, з одного боку, дещо стримує зростання цього ринку, відлякуючи більш консервативних власників капіталу, а з іншого – стимулює подальшу венчуризацію у світі, адже висока ефективність вкладень привертає все більше інвесторів. Цей зв'язок та роль, яку виконує ризик венчурного інвестування у процесі розвитку цієї індустрії, проілюстровано на рис. 2.

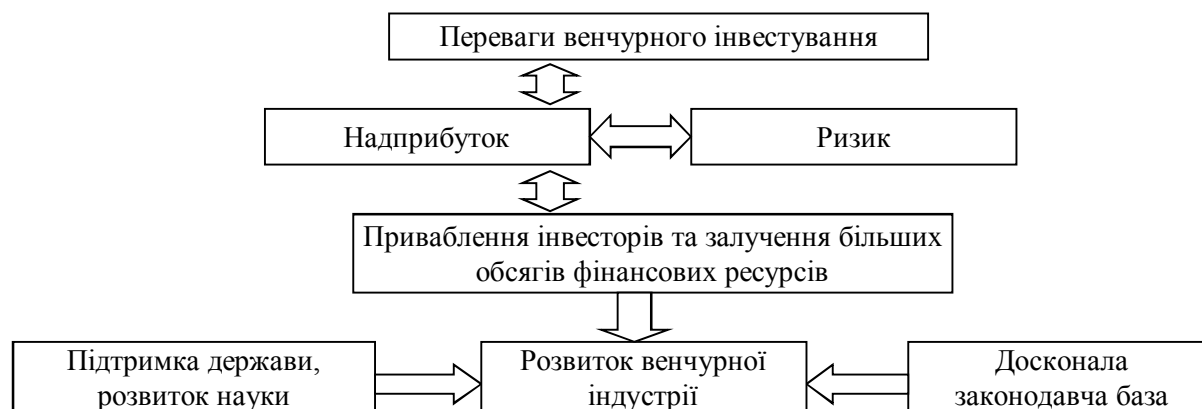

Рис. 2. Основні складові розвитку ринку венчурного інвестування

Джерело: розроблено авторами.

Досвід існування підприємств з високим ступенем ризику свідчить про те, що близько 15 % з них зазнають повної невдачі, 25 % заробляють менше, ніж витрачають, 30 % отримують дохід, який тільки покриває фінансові вкладення, і лише 30 % отримують надвисокий прибуток [5, с. 34].

Для венчурного капіталу, як інвестиційного активу, ризикованість є природною, але вона посилюється ризиками інновацій. Значна кількість наукомістких високотехнологічних проектів завершаються провалом. Вкладення у такі проекти дуже ризиковане, проте дивіденди, отримані у разі успіху, є непорівнянними з традиційним прибутком. Так, за комп'ютерну гру «Тетрис» її розробник росіянин Олексій Пажитнов отримав квартиру в Москві та комп'ютер (який оцінено приблизно в 15 тис. дол), обчислювальний центр ім. А.А. Дородніцина РАН, від британської софтвертної компанії Andromeda отримав близько 4 млн дол, а компанія Nintendo, що мала остаточні права на гру, в результаті заробила на проекті більше 1 млрд дол [5, с. 35].

Також досить показовим є приклад компанії “Yahoo!” (інформаційні послуги). За результатами останніх чотирьох років прибутковість її цінних паперів становила 3 998 % [3].

На думку В. Ковальова, ризик – це можливість виникнення умов, що призводять до негативних наслідків. І. Балабанов, визначаючи ризик як небезпеку втрат, водночас підкреслює, що з економічного погляду, ризик – здійснення події з трьома можливими економічними результатами: негативним (збиток, програш); позитивним (вигода, прибуток, виграш); нульовим (ні збитків, ні прибутку) [6, с. 3].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як вже зазначалося, ризик венчурного інвестування обумовлений інвестиційним та інноваційним видами ризику, які властиві новим проектам. Інвестиційний ризик пов'язаний з можливістю втрати прибутку у ході реалізації інвестиційних проектів. Інноваційний ризик виникає в результаті невизначеності в інноваційній сфері, починаючи від розроблення інноваційної ідеї, її втілення у продукт або технології і закінчуючи реалізацією на ринку. Систематизація ризиків венчурного проекту в процесі реалізації інвестиційного проекту представлена в табл. 1. Вони є систематичними, тобто такими, що обумовлені некерованими зовнішніми факторами.

Таблиця 1

Систематичні ризики венчурного інвестування

Причина та сфера виникнення	Вид ризику
Зміна економічної кон'юнктури	Входження економіки в кризовий стан
	Інфляційні коливання
	Колівання валютних курсів
Зміна законодавства	Збільшення податків
	Посилення обмежень та бар'єрів у певних видах діяльності
Соціально-політичні зміни	Перерозподіл власності
	Введення надзвичайного стану, військові дії
	Активізація страйкових рухів
	Природно-техногенні явища

Джерело: складено за [7].

Систематичні ризики характерні для всіх суб'єктів економіки – учасників інвестиційної діяльності. Ця група ризиків не залежить від діяльності суб'єктів венчурного інвестування і вони не можуть суттєво впливати на них у процесі інвестиційної діяльності, але повинні передбачати і враховувати їх.

Друга група представлена несистематичними ризиками, що залежать від діяльності суб'єктів венчурного інвестування й обумовлені факторами, яких значною мірою можна запобігти за рахунок ефективного управління. Оскільки на всіх етапах реалізації інноваційного проекту існує значна кількість несистематичних ризиків, варто розглянути їх у розрізі цих етапів (табл. 2). Ризики першого етапу зазвичай виявляються вже у процесі реалізації проекту і є наслідком допущених помилок під час підготовки та планування майбутньої роботи. Щодо етапу розвитку, тут варто додати, що він пов'язаний з іншими ризиками, до яких схильні всі господарюючі суб'єкти (невиконання сторонами угод, підписання угод з неплатоспроможними партнерами, кадрові ризики та інше). Також на цьому етапі особливо небезпечними є технологічні ризики, адже вони мають здебільшого об'єктивний характер та можуть завдати значних збитків, а інколи роблять подальший розвиток проекту неможливим.

Особливо відповідальним є заключний етап реалізації, який визначає кінцеву суму прибутку або збитку інвестора, а тому прийняті у цей період неправильні рішення можуть спричинити значні фінансові втрати.

Окремо варто виділити найнебезпечнішу для інвестора групу видів ризиків – фінансові. Інвестор не купує контрольний пакет акцій, віддаючи контроль менеджменту компанії. Він дає кошти, які використовують як фінансовий ресурс для того, щоб забезпечити швидке зростання і розвиток бізнесу. Тому фактично венчурний інвестор бере на себе лише фінансовий ризик, уникаючи всіх інших перелічених ризиків, які лягають на управління венчурної компанії та опосередковано впливають на власника капіталу, ведучи до фінансового ризику. Природа фінансового ризику впливає з природи фінансових операцій. Його відносять до спекулятивних ризиків, тобто таких, що виражаються у ймовірності отримання

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

як позитивного, так і негативного результату. Говорячи про фінансові ризики венчурної індустрії, мають на увазі інвестиційні ризики, серед яких головними є такі:

– ризик фінансових втрат (можливість повної або часткової втрати капіталу внаслідок неправильного вибору об'єкта інвестування або неправильної оцінки ризиків, притаманних цьому об'єкту);

– ризик зниження прибутковості (можливість зменшення доходу інвестора внаслідок впливу різних проектних ризиків, неврахованих або недооцінених);

– ризик упущеної вигоди (настання непрямого збитку через невикористану можливість отримання прибутку в результаті відмови від інвестицій в альтернативні проекти на користь невдало обраного об'єкта венчурних інвестицій, який не приніс очікуваного доходу) [8].

Таблиця 2

Несистематичні ризики венчурного інвестування за етапами впровадження інвестиційного проекту

Етап реалізації	Вид ризику	Причини
1. Зародження венчурного проекту	Неправильний вибір об'єкта інвестування	Недостатня обґрунтованість визначення пріоритетів економічної і ринкової стратегії компанії (короткострокові інтереси переважають над довгостроковими); неправильно оцінені перспективи компанії на ринку, її фінансова стійкість; неправильне оцінювання ринку споживання
	Помилки під час прогнозування планових результатів	Недооцінка або переоцінка майбутніх грошових потоків
	Неправильний вибір стратегії забезпечення проекту	Помилки під час оцінювання необхідного обсягу інвестиційних ресурсів
	Неефективний механізм реалізації проекту	Помилки під час вибору організаційно-правової форми фірми, встановлення систем оподаткування, обліку, контролю та управління матеріальними і людськими ресурсами
2. Розвиток венчурного проекту	Неефективність управління проектом	Управління покладається на ініціатора проекту або на спеціально найнятих менеджерів. Їхні якості та ставлення до керування визначають наявність/відсутність цього ризику
	Діяльність конкурентів	Поява товарів-замінників інноваційного продукту, порушення авторських прав, патентів
	Маркетингові ризики	Помилки у процесі визначення цільового сегмента ринку; неправильна стратегія продажу продукту, його просування та збуту; неефективна рекламна компанія
	Технологічні ризики	Невідповідність технічного рівня виробництва технічному рівню нового продукту (незможність досягти запланованої якості з використанням наявних ресурсів); можливість технологічних аварій
	Екологічні ризики	Можливий негативний вплив виробництва або споживання інноваційного продукту на навколишнє середовище
3. Вихід інвестора з проекту	Невчасний вихід з проекту	Вихід інвестора занадто рано (акції ще недооцінені) або занадто пізно (вартість активів знижується)
	Невиконання зобов'язань	Конфлікт інтересів між співвласниками проекту – його творцем та інвестором

Джерело: складено за [7; 8].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В умовах стабільності економік розвинутих країн більший вплив мають несистематичні ризики, оскільки політичні, соціальні, правові, інституціональні фактори появи систематичних ризиків є відносно сталими й рідко зазнають різких змін, а тому, зазвичай, імовірність ризиків, спричиненими ними, не є великою. Також ризики економічного та політичного середовища практично не піддаються прогнозуванню й управлінню. З огляду на ці моменти у західній практиці найбільшу увагу приділяють вивченню, попередженню та мінімізації впливу тих ризиків, що піддаються управлінню учасників процесу інвестування або спричинені ними самими. Все частіше використовується ризик-менеджмент, сутність якого визначають його складові:

1. Виявлення всіх потенційних ризиків.
2. Аналіз та оцінювання ідентифікованих ризиків.
3. Розроблення стратегії управління ризиками.
4. Постійний контроль ризиків, корегування тактичними заходами плану управління ними.

Ризик-менеджмент передбачає значну кількість методів та інструментів управління ризиками, серед яких варто виділити такі, як ефективний відбір проектів інвестування; розподіл ризиків між усіма учасниками; диверсифікація ризиків; поетапне та лімітоване фінансування проекту; страхування.

В умовах України використання цих методів управління ризиками ускладнюється значним впливом систематичних ризиків (нестабільність політичного та економічного середовища), що мають більшу вірогідність здійснення, ніж у країнах розвинутого Заходу. Тому можливість керування ризиками значно зменшується, від чого ризик, як складова розвитку венчурного бізнесу, набуває більш деструктивний характер, зменшуючи активність інвесторів і значно уповільнюючи розвиток цієї форми інвестування. При цьому мотивація вкладень – отримання надприбутків, ідучи на великий ризик, – значно слабшає. Тобто можна зазначити, що висока ризиковість венчурного інвестування посилюється нестабільністю всіх сфер життя в Україні та слабким розвитком інфраструктури, в тому числі фондового ринку. Але незважаючи на негативні фактори його розвитку, венчурний ринок існує і поширюється в національній економіці, маючи свої особливості.

Характерним для венчурного інвестування в Україні є те, що воно вважає за свої об'єкти ті проекти, які не є інноваційними, з метою зменшення ризику інвестування завдяки усуненню з нього ризику інновацій. Підтвердженням цього є структура активів у портфелі венчурних інвестицій в Україні, що відображена на рис. 3.

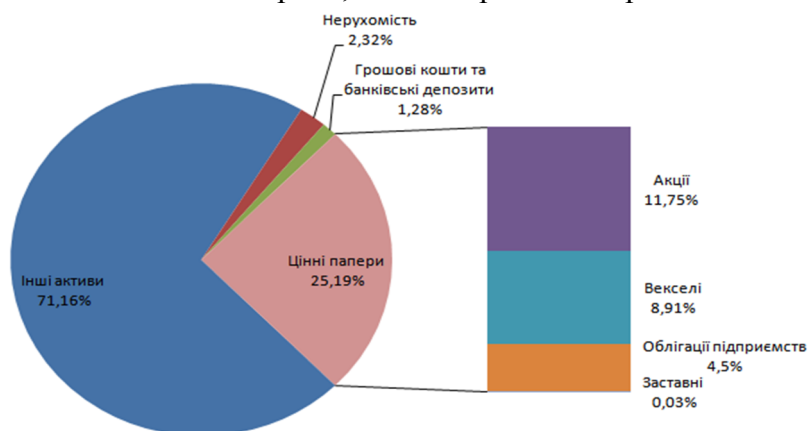

Рис. 3. Структура активів у портфелі венчурних інвестицій на 30.09.2014 р. [9]

Примітка: до «інших активів» належать дебіторська заборгованість, корпоративні права, виражені в інших, ніж цінні папери, формах, а також позики компаніям, у яких ІСІ (інститути спільного інвестування) володіють часткою в капіталі (для венчурних фондів).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Можна стверджувати, що венчурний капітал в українській економіці направляється у середньоризикові та короткострокові інвестиційні операції. Більше 25 % коштів венчурних фондів інвестовані в цінні папери. Тобто значні кошти спрямовуються не у високоризикові інноваційні розробки, а в цінні папери для отримання доходів у вигляді дивідендів та відсотків. Інвестори не беруть на себе високі ризики інноваційних проєктів, а фінансують у галузі традиційної економіки, які є для них більш зрозумілими, отримуючи достатній рівень прибутку та жертвуючи можливими надприбутками від новітніх розробок. Таким чином, ризиковість венчурного інвестування зменшується за рахунок усунення інноваційної складової, що призводить до втрати його основного призначення – розвитку високотехнологічних виробництв.

Венчурні капіталісти України таким чином мінімізують ризики своїх втрат, при цьому збільшуючи ризики для суспільства, адже для його добробуту та стабільності національна економіка має наздоганяти країни-лідери, що потребує її технологічного оновлення на основі впроваджень інновацій. Водночас, як показала світова практика, одним з найефективніших інструментів фінансування інноваційних ідей є саме венчурне інвестування.

Висновки і пропозиції. Венчурне інвестування є високоризикованою формою вкладень із значним ступенем невизначеності, адже у ньому поєднуються інвестиційні ризики та ризики розроблення і впровадження інноваційних проєктів. Разом з тим, як свідчать сучасна економічна теорія та практика, інвестування у новітні технології є найприбутковішим, а тому ризик є не тільки попереджуючим знаком небезпеки та стримуючим фактором. Він завжди супроводжує надприбуток, який є головною мотивуючою силою інвесторів. Ризик, як сигнал можливості отримання високого прибутку, притягує власників коштів, що обумовлює збільшення фінансових ресурсів у цій індустрії і дає поштовх для подальшого її розширення. Саме ця його роль визначає ризик як невід’ємну складову процесу розвитку та становлення венчурної індустрії. Проведене у роботі дослідження природи, ролі та видів ризику сприяє кращому знанню цього питання, зменшенню його негативного ефекту через розуміння методів керування ним та, відповідно, збільшенню позитивного впливу.

Також варто зазначити, що ризики венчурного інвестування менш руйнівні від тих наслідків, до яких може привести відмова від цього бізнесу, адже на сучасному етапі більшість новітніх розробок, що вивели людство та світову економіку на якісно новий рівень високорозвиненого інформаційного суспільства, були свого часу реалізовані завдяки венчурному фінансуванню. Відмова від цього бізнесу значно уповільнить подальший розвиток усіх систем. Можливість ризику не підлягає усуненню, але його можна передбачити та мінімізувати наслідки. Для вирішення цих завдань у світі все більшого поширення набуває ризик-менеджмент, який є інструментом ефективного управління зазначеним явищем.

В Україні у процесі розвитку венчурного бізнесу ризик діє більш дестимулююче, адже підсилюється нестабільністю майже всіх систем країни. Ризиковий характер інновацій разом з нестабільністю стримують активність інвесторів у цій сфері. Тому характерна особливість національної венчурної індустрії полягає у зосередженості більшої кількості вкладень у проєктах у традиційних галузях економіки, що виключає ризик інновацій, залишаючи лише звичайні ризики процесу інвестування та нестабільної економіки. Такий підхід наносить значну шкоду національному господарству, уповільнюючи його розвиток та не реалізуючи наявний потенціал. Політична, економічна нестабільність, корупція та нестача фінансових ресурсів не дозволяють багатьом вітчизняним науковцям реалізовувати свої ідеї, не дають можливості розвитку малих високотехнологічних підприємств. Усунення цих проблем значно зменшить ризикова-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ність та сприятиме використанню венчурного інвестування за призначенням як дієвого інструменту вирішення проблеми обмеженості фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проектів, що значно підвищить технологічний рівень української економіки.

Список використаних джерел

1. Муляр Т. В. Функції венчурного капіталу в контексті фінансової безпеки країни / Т. В. Муляр // Економічні науки. Серія: облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(2). – С. 452–458.
2. *Global venture capital insights and trends* – Ernst & Young [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Global_venture_capital_insights_and_trends_2014/\\$FILE/EY_Global_VC_insights_and_trends_report_2014.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Global_venture_capital_insights_and_trends_2014/$FILE/EY_Global_VC_insights_and_trends_report_2014.pdf).
3. *National Venture Capital Association* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvca.org/>.
4. Шотік Т. М. Венчурне підприємництво як складова інноваційної інфраструктури / Т. М. Шотік // Вісник Національного університету «Львів. політехніка». – 2008. – № 633. – С. 805–813.
5. Лапко О. О. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку економіки / О. О. Лапко // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 3. – С. 25–42.
6. Панягина А. Е. Подходы к пониманию и классификации рисков / А. Е. Панягина // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. – 2012. – № 6. – С. 7–9.
7. Жовтанецький Н. О. Класифікація ризиків венчурного інвестування / Н. О. Жовтанецький // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2008. – № 1–2. – С. 87–92.
8. Винников А. Г. Классификация рисков и методы управления рисками венчурных фондов [Электронный ресурс] / А. Г. Винников. – Режим доступа : http://morvesti.ru/archive/tdr/element.php?IBLOCK_ID=66&SECTION_ID=1388&ELEMENT_ID=2924.
9. Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua/>.

УДК 35.071

Ю.С. Вдовенко, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОМПОНЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ****Ю.С. Вдовенко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА УКРАИНЫ****Yurii Vdovenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**FINANCIAL-ECONOMIC COMPONENT OF IMPROVEMENT OF THE
ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL STRUCTURE OF UKRAINE**

Досліджено сучасні процеси реформування системи місцевого самоврядування і територіальної організації влади, акцентовано увагу на дискусійних питаннях децентралізації та напрацьовано рекомендації щодо вдосконалення адміністративно-територіального устрою України.

Ключові слова: реформа, місцеве самоврядування, адміністративно-територіальний устрій.

Исследованы современные процессы реформирования системы местного самоуправления и территориальной организации власти, акцентировано внимание на дискуссионных вопросах децентрализации и наработаны рекомендации по усовершенствованию административно-территориального устройства Украины.

Ключевые слова: реформа, местное самоуправление, административно-территориальное устройство.

In the article author explores current process of reform of local self-governance and territorial organization of power, focuses on debating points of decentralization and generates recommendations for improving of administrative and territorial structure of Ukraine.

Key words: reform, local self-governance, administrative and territorial structure.

Постановка проблеми. Одна з найбільш всеохопних реформ, на порозі якої стоїть Україна – реформа децентралізації. Проведення адміністративно-територіальної реформи на засадах децентралізації викликане:

- недосконалістю наявної структури адміністративно-територіального поділу;
- значною відмінністю за кількістю населення, площею та іншими параметрами адміністративно-територіальних одиниць одного рівня;
- невідповідністю адміністративно-територіального поділу України нормам, діючим у країнах ЄС;
- низькою ефективністю діяльності органів місцевого самоврядування;
- недостатньою податковою базою для бюджетного фінансування регіонального та місцевого розвитку;
- відсутністю механізмів впливу на виробничу та соціальну сфери;
- недосконалістю системи правовідносин у межах адміністративно-територіальних одиниць органів місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій;
- поляризацією інтересів центру і регіонів;
- відсутністю умов для інвестування і розвитку місцевого бізнесу.

Тому в межах реформи необхідне поєднання політичної, адміністративної, економічної, фінансово-бюджетної децентралізації.

Аналіз досліджень і публікацій. Основними науковими та практичними завданнями, які сьогодні вирішуються вітчизняними науковцями у сфері місцевого розвитку, є децентралізація системи державного управління з метою передачі значної частини функцій та повноважень на місцевий рівень та дерегуляція і лібералізація відносин органів влади з реальним сектором економіки.

У цьому контексті на увагу заслуговують дослідження, які проведені І. Адамець щодо адміністративної реформи як комплексної соціально-управлінської проблеми;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

С.І. Іщуком з теорії, методів і практики розміщення продуктивних сил; В. Д. Бакуменком, В.М. Князевим з питань європейських орієнтирів адміністративного реформування в Україні; Т.Л. Мироною, О.П. Добровольською, А.Ф. Процай, С.Ю. Колодієм з питання економічного розвитку регіонів як об'єктів управління; А. Клемешиним з вивчення регіону в умовах глобалізації; В.І. Луговим щодо наукового і кадрового забезпечення адміністративної реформи в Україні; В.К. Симоненко стосовно регіональної політики та проблем місцевого розвитку в Україні; А.Ф. Ткачуком відносно досвіду й уроків місцевого самоврядування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча реформа децентралізації є українським продуктом, варто підкреслити, що вона ґрунтується на європейському досвіді. Від початку її реалізації за основу була взята польська модель. Як наслідок, основною ідеєю є суттєве розширення повноважень, зокрема економічних та управлінських територіальних громад. Саме на рівні громад має забезпечуватись надання якісних та доступних адміністративних та соціальних послуг, становлення інститутів демократії, задоволення інтересів громадян, узгодження інтересів держави та місцевого самоврядування [1].

З одного боку, проведення реформи регулюється офіційним документом – Концепцією реформування органів місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженою ще першого квітня 2014 року. З іншого боку є значні очікування громадян, які далеко не в усьому збігаються з офіційним документом. План діяльності передбачає внесення змін до Конституції, розроблення відповідних актів законодавства, врегулювання системи адміністративно-територіального устрою та її моделювання, забезпечення бюджетної децентралізації, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи.

Сьогодні є підстави констатувати наявність достатніх можливостей для використання європейського досвіду децентралізації в Україні, а питання полягатиме радше в інституційній спроможності державної та місцевих влад впровадити цей досвід, що потребує відповідного наукового обґрунтування.

Мета статті. З огляду на вищезазначене, метою цієї статті є дослідження сучасних процесів реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, а також розроблення пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення впроваджуваної реформаторської моделі.

Виклад основного матеріалу. З наукового погляду стосовно фінансово-економічних засад адміністративно-територіального устрою необхідно звернути увагу на такі основні його ознаки:

- адміністративно-територіальний устрій – найбільш виразно помітна, юридично закріплена форма регіоналізації суспільства;
- являє собою поділ території держави на адміністративно керовані частини (адміністративно-територіальні одиниці, осередки тощо);
- є вагомим чинником забезпечення територіальної цілісності, динамічного і збалансованого соціально-економічного розвитку, ефективного використання ресурсного потенціалу, а також необхідною передумовою для практичної реалізації принципів сталого розвитку в межах територіальних адміністративних утворень і держави в цілому.

В основі загальних реформаційних процесів адміністративно-територіального устрою знаходиться децентралізація як явище, яке, з одного боку, вдосконалює систему управління через перерозподіл і делегування функцій, повноважень усередині системи, а з іншого – створює умови для лібералізації діяльності підконтрольних владі складових суспільної і соціально-економічної систем.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Це стосується політичної, адміністративно-правової, соціальної та економічної систем. У територіальному вимірі децентралізація передбачає передачу функцій управління на нижчі територіальні рівні без зміни адміністративно-територіального поділу або через проведення територіальної реформи. В державному управлінні децентралізація передбачає формування системи місцевого самоврядування та передачі йому і гарантуванні державою права та реальної можливості територіальних громад самостійно вирішувати в межах Конституції та законів місцеві проблеми [2].

Основним аргументом здійснення децентралізації є підвищення ролі місцевих органів влади в ефективності економічного розвитку і вирішенні соціальних питань [3].

Децентралізація передбачає вибори місцевої влади, розширення представництва місцевостей у парламентах через формування палат представників регіонів, впровадження договірного характеру взаємозв'язків між регіональним та національним рівнем. Цим визначається рівень контролювання і втручання та, відповідно, незалежності у прийнятті рішень. Реальна децентралізація передбачає можливість територіям мати у своєму розпорядженні фінансові ресурси та свободу у прийнятті та реалізації рішень [4].

В адміністративному аспекті під час проведення децентралізації існують можливості вибору її форм.

Деконцентрація, за якою передаються повноваження з управління, використання коштів та реалізації соціальної політики від центральних органів до органів в уже наявних районах або в новостворених з умовою, що прямий контроль за виконанням цих повноважень ведеться з центру. Форма делегування повноважень передбачає напівавтономність місцевих урядів у використанні коштів та реалізації соціальної політики. Вони не повністю контролюються центром, але з визначених законами питань підзвітні йому. Існують форми децентралізації за передання всіх повноважень у сфері управління, використання коштів та реалізації соціальної політики до регіонального або місцевого рівня.

Децентралізація у формі приватизації означає перехід усіх підприємств, установ та організацій у приватну власність під час зняття з держави відповідальності за управління, використання фінансів та реалізацію соціальної політики.

Тією або іншою мірою зазначені форми можуть використовуватися у процесі проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. Науковці пропонують декілька основних кроків, необхідних для децентралізації влади в Україні [5; 6].

1. Визначити територіальну основу органів місцевого самоврядування та виконавчої влади.
2. Розмежувати повноваження між органами місцевого самоврядування різних рівнів.
3. Розмежувати повноваження між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади.
4. Визначити необхідну кількість фінансово-економічних ресурсів на кожному рівні.
5. Зробити органи місцевого самоврядування підзвітними перед виборцями і державою.
6. Забезпечити обмеження можливостей впливу державної бюрократії на соціально-економічне життя.
7. Використати самоорганізацію суспільства як механізм соціально-економічного розвитку.

Питання адміністративно-територіальної реформи поступово з теоретичної дискусії переноситься у практичну площину [7]. Пропонуються різні підходи щодо термінів, умов її проведення, врахування регіональних особливостей, зміни статусу областей. Одним із варіантів пропонується зменшити кількість областей і районів. Є думки щодо здійснення федералізації. Пропонується оптимізувати регіони за рівнем соціально-економічного розвитку: обсягом ВВП, кількістю населення, етнічними ознаками.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Нині в Україні розроблено декілька концепцій адміністративно-територіального поділу. Одні з них в основі передбачають зменшення кількості адміністративно-територіальних одиниць, інші – укрупнення районів без змін кордонів областей.

Їх наслідком має бути:

- забезпечення однакових можливостей до саморозвитку всіх адміністративно-територіальних одиниць;
- усунення дублювання в державному управлінні;
- зменшення витрат бюджету на адміністративні послуги;
- зростання рівня життєдіяльності населення;
- вдосконалення взаємодії, організації, внутрішньої упорядкованості й узгодженості складових частин.

Серед факторів, що визначають особливості адміністративно-територіального реформування, називають:

- просторово-територіальний, від якого залежить можливість трансформації до сучасних європейських форм;
- соціальний, що включає демографічні ознаки територіального поділу;
- психологічний, що полягає в реальності подолання стереотипів централізованого управління;
- економічної життєздатності адміністративно-територіальних одиниць;
- комунікаційний, який відноситься до здатності в нових умовах забезпечити інформаційні, транспортні, виробничі та інші зв'язки в межах нових територій та між ними;
- зовнішньополітичний та зовнішньоекономічний, що визначають можливості самоврядних територій до співробітництва в межах світового та європейського простору;
- розподільчий щодо реального перерозподілу владних повноважень і ресурсів;
- контрольний щодо дотримання національних правових актів на рівні регіонів та самоврядних структур.

З урахуванням різних поглядів урядом України пропонується трирівнева просторово-організаційна структура: громада – район – регіон. При цьому передбачається врегулювати суперечність щодо переваги адміністративного підходу над територіальним. Надважливим питанням є визначення в цій тріаді базового рівня. Від нього залежатиме функціонування соціально-економічної системи територіальних одиниць, взаємодія умов та факторів, які сприятимуть досягненню максимально можливого результату.

До конкретних параметрів реформування належить:

- визначення сутності поняття «територіальна громада». За проектом Закону України «Про територіальний устрій України» [8], вони мають являти собою «адміністративно-територіальну одиницю, до якої входять жителі одного або декількох поселень, яка має визначені межі її території і є територіальною основою для створення та діяльності органів місцевого самоврядування громади та надання населенню громади визначеного рівня адміністративних, соціальних та культурних послуг»;
- наявність на їх території поселень з кількістю жителів не менше 5 тис. осіб (в Україні середньостатистична громада нараховуватиме 9–10 сіл);
- урахування регіональних особливостей розселення;
- транспортна доступність;
- демографічні тенденції;
- можливість здійснення економічної діяльності в межах громади;
- здатність забезпечити соціальні потреби населення території;
- можливість представляти інтереси громад, забезпечувати право на самоврядування.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для розуміння дискусійності проблеми розглянемо декілька підходів.

Модель адміністративно-територіальної реформи в Україні, розроблена Інститутом трансформації суспільства та схвалена Всеукраїнською радою міських голів, містить такі основні засади:

1. Реформа повинна закласти основи для розвитку країни за фінансово-економічною моделлю народного капіталізму, на засадах демократії та самодостатності територій.

2. Мета адміністративно-територіальної реформи має полягати в демонополізації та децентралізації системи державного управління через розширення повноважень місцевих самоврядних органів влади. До повноважень центральної влади повинно належати передусім вироблення та реалізація загальнодержавної стратегії розвитку.

3. Створена у ході реформи система місцевого самоврядування має бути підкріплена відповідною фінансовою базою, що дасть змогу динамічно розвиватися територіальним громадам, убезпечить від хабарництва та штучного перерозподілу грошей.

4. В основу вибору стратегії адміністративно-територіальної реформи потрібно покласти інтереси громади, основною функцією якої має стати надання громадянам щонайбільшого обсягу публічних послуг високої якості.

5. Міські голови повинні стати рушійною силою адміністративно-територіальної реформи та ініціювати розроблення нового законодавства, яке б відповідало інтересам громад.

6. Потрібно забезпечити комплексність проведення реформи місцевого самоврядування. Це означає, що зміна адміністративно-територіального устрою має відбуватися одночасно з податковою та бюджетною реформами.

7. У Законі України «Про адміністративно-територіальний устрій України» повинні міститися такі основні положення:

- дворівнева система місцевого самоврядування в Україні;
- територіальна громада – основна ланка місцевого самоврядування;
- ліквідація делегованих повноважень органів місцевого самоврядування;
- ліквідація районних рад та районних державних адміністрацій;
- створення замість областей паланок-департаментів (орієнтовна назва);
- добровільна форма об'єднання громад за результатами місцевих референдумів;
- ліквідація системи держказначейств на рівні громад;
- скасування державних тендерних закупівель на рівні громад;
- ліквідація силових структур на рівні громад.

Успішному впровадженню реформи в Україні мусить передувати вироблення оптимальної, економічно та історично обумовленої концепції нового територіального устрою та здійснення самоврядування в державі.

Система місцевого самоврядування в Україні повинна мати цілісну вертикально-горизонтальну структуру і складатися з двох рівнів:

1. Територіальні громади.
2. Паланки (департаменти).

Дворівневу систему місцевого самоврядування в Україні варто доповнити його особливою формою – містом-агломерацією. Базовим рівнем та основною одиницею місцевого самоврядування для України має стати територіальна громада. Це певна кількість людей, що проживає на спільній території і за допомогою місцевого референдуму приймає рішення про об'єднання в самодостатню самоврядну одиницю. Будь-який населений пункт може бути громадою незалежно від кількості осіб, яка в ньому проживає. Існування районів є недоцільним.

До сфери діяльності громади повинні належати всі соціально-економічні справи місцевого значення, а саме: упорядкування земельного господарства, організація функці-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

онування комунальної системи та інфраструктури, залучення інвестицій, утримання об'єктів загального користування, організація роботи комунального транспорту, житлове будівництво, облаштування торговельних площ, охорона навколишнього середовища, організація освітнього й культурного життя, охорона здоров'я, підтримання громадського порядку, організація роботи пожежних служб та ін. На рівні громад доцільно ліквідувати структури СБУ, МВС, прокуратури, податкові адміністрації.

Другий рівень місцевого самоврядування – паланки (департаменти, округи, регіони). У межах кожної паланки повинна діяти державна адміністрація і місцевий самоврядний виборний орган – рада паланки, що обиратиме свого голову, формуватиме виконком та призначатиме керівника виконкому з числа депутатів.

Головне завдання самоврядних органів паланок – формування стратегії розвитку території, реалізація загальних соціально-економічних програм (стосовно будівництва і підтримання шляхів, інфраструктури, забезпечення екологічного балансу тощо). Сфера освіти та культури, охорони здоров'я має фінансуватися як з бюджету паланки, так і з державного бюджету – залежно від призначення закладів, які входять до їх інфраструктури.

Особливою формою місцевого самоврядування мають стати міста-агломерації, яким потрібно надати подвійний статус – громади і паланки. Йдеться про великі міста-мегаполіси з прилеглими до них громадами. Територіальні утворення, що входять до міста-агломерації, обирають раду агломерації.

Висунуті пропозиції містять як конструктивні положення, так і суперечності, які підлягають подальшому аналізу.

Модель, запропонована Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, спрямована на надання більших фінансово-економічних можливостей ухвалювати рішення на місцевому рівні, керувати охороною здоров'я, комунальним господарством, освітою, гуманітарною сферою, мати інструменти фінансового характеру, які дозволять регіонам заробляти гроші і частину з них залишати на місцях.

Щодо укрупнення, то сьогодні в Україні налічується 11,5 тис. суб'єктів місцевого самоврядування, з яких більше 10 тис. – це сільські ради. Фактично, більшість сільських рад має населення не більше 500 мешканців. Як зазначають фахівці, така адміністративно-територіальна одиниця не може прийняти більшість тих адміністративних повноважень, які планують передати із центру. Отже, передбачається їх укрупнення.

Села мають групуватися довкола центрів економічного зростання – у громади. Тому чисельність населення у громадах буде різною. Однак усі вони зможуть виконувати свої повноваження. Громади не повинні бути утворені за допомогою механічного об'єднання, однак світовий досвід показує, що впровадження добровільного об'єднання ніколи не є успішним, але якщо в Україні кілька десятків громад об'єднуються за власним бажанням, це теж буде корисно. На етап добровільності планується відвести два роки. У кожному селі буде посадова особа, яка представлятиме інтереси громади. У менших селах ця робота виконуватиметься на громадських засадах, у більших – передбачається окрема посада. У результаті, нинішні райони будуть поділені на громади, до кожної з яких увійде по кілька населених пунктів.

Водночас кількість районів в областях також зміниться. Під час реформи планується укрупнити 490 районів, нині відбуваються дискусії щодо необхідної кількості. Україна готова створити новий тип децентралізованих органів влади на рівні, нижчому за обласний, під назвою «повіт». Один з можливих сценаріїв нової структури означав би існування приблизно 100–130 таких нових одиниць. Водночас область втратила б деякі функції, і її роль певним чином звузилася б до завдання координації між цими повітами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Вимога децентралізації у країні може ґрунтуватися на кількох цілях. В економічній теорії децентралізації зазначається, що розчарування виборців надмірним регулюванням можна зменшити, якщо виборці з неоднаковими інтересами матимуть можливість мешкати на різних територіях з окремими політичними механізмами прийняття рішень. Другий напрямок мислення в економіці стосується підвищення фіскальної відповідальності за витрачання власних коштів, якщо рішення приймаються на нижчому рівні ближче до людей.

Якщо вийти за межі власне економіки, з'являється додатковий аргумент – обмеження повноважень центрального уряду. Обмеження повноважень центрального уряду є, звичайно, непрямому причиною недавніх кроків з децентралізації в Україні, особливо фіскальної децентралізації. Функції та джерела доходів передаються від центрального уряду до нижчих рівнів, головним чином, до рівня, нижчого за обласний. Це слушно з огляду на економічне обґрунтування, згідно з яким на нижчому рівні приймаються більш оптимальні рішення стосовно функцій, які можуть здійснюватися органами влади саме цього нижчого рівня. В цьому контексті важливим кроком є збільшення розмірів органів влади на найнижчому рівні до розміру громад з тим, щоб вони могли взяти на себе більший обсяг функцій, ніж той, що могли виконувати дуже малі села та містечка до недавнього часу.

Новий рівень повітів може бути дуже ефективним у виконанні функцій рівня, нижчого за обласний – навіть більш ефективним за новий реструктурований місцевий рівень. Може виявитися навіть, що й сама кількість таких повітів (100), є оптимальною для виконання функцій. Однак разом із послабленням повноважень області залишиться поза увагою вертикальний розподіл влади.

Отже, реформа передбачає створення трирівневої системи: громада, район, регіон. На рівні громади є тільки місцеве самоврядування, тобто це міський / сільський / селищний голова або голова громади, міська / сільська / селищна рада, або рада громади і виконком цієї ради. На рівні району діє районна рада, яка обирає райвиконком по лінії самоврядування. По лінії державної влади (призначається з центру) – райдержадміністрація або префектура. На рівні області – обласна рада та облвиконком, а зі сторони держави відповідно облдержадміністрація або префектура області.

У статті актуалізовано концепцію реформування адміністративно-територіального устрою, яка нами розроблена [9]. У ній констатується, що для України питання передачі значної частини фінансово-економічних ресурсів та функцій державного управління на місцевий і регіональний рівень набуває першочергового значення, оскільки нині проблемами, які гальмують подальший демократичний розвиток країни, є: невідповідність форм, методів і принципів управління потребам розвитку адміністративно-територіальних одиниць і європейському досвіду місцевого самоврядування; законодавча неврегульованість правового статусу адміністративно-територіальних одиниць; відсутність чітких критеріїв для утворення районів, віднесення населених пунктів до категорій сіл, селищ, міст; надмірна подрібненість адміністративно-територіальних одиниць; недостатнє забезпечення фінансово-економічної та соціальної самодостатності місцевого самоврядування.

Найбільш проблемним питанням вважається фінансово-економічна складова реформування на місцевому рівні. Водночас аналіз української специфіки свідчить, що перш ніж приступати до нього необхідно провести підготовчі заходи, а саме, зміни на другому (районному) і третьому (обласному) рівнях, оскільки без цього не може бути повністю реалізованою бюджетна реформа, що має забезпечити економічну самостійність громад.

Наукове обґрунтування зазначеному підходу до реформування адміністративно-територіального устрою дають теорії: просторової економіки, оскільки територія ви-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

значається як основа забезпечення життєдіяльності населення, яке на ній проживає; щодо полюсів зростання і центрів розвитку, яка вивчає рівень впливу на територіальний розвиток галузей виробництва та місця їх розташування; щодо необхідності регулювання регіонального розвитку з боку держави та можливості вирівнювання регіональних диспропорцій і відмінностей між регіонами методами вільного ринку; щодо форми відносин між центром і регіонами; субсидіарності, яка доводить ефективність наближення управління до якомога нижчого рівня вирішення проблем.

Одним із варіантів удосконалення системи адміністративно-територіального устрою пропонується обмеження кількості макроекономічних адміністративно-територіальних одиниць (укрупнення областей і створення на їх базі каскадних округів). Водночас аргументами для статус-кво на рівні областей є сформований соціально-економічний потенціал, спільність економіко-географічних параметрів та спеціалізації виробництва, стан комунікацій та коопераційних зв'язків, однорідність національно-демографічних показників.

У контексті наукових досліджень, світової практики й аналізу сучасного стану фінансово-економічної системи та системи державного управління в Україні є підстави зробити наголос на розширенні у процесі реформування ролі і повноважень у системі адміністративно-територіального устрою районів та зменшення впливу обласного рівня.

Район в Україні фактично є базовою цілісною складовою з аграрно-промисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та міськими населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні одиниці і представляє їх спільні інтереси. Райони мають фінансово-економічні та організаційно-управлінські можливості і ресурси виконати завдання утворення самодостатніх сільських та селищних округів на основі добровільного об'єднання територіальних громад кількох сусідніх сіл, селищ в одну територіальну громаду.

За надання районам законодавчого статусу єдиної територіальної громади та відповідних функцій місцевого самоврядування можливо вдосконалити наявну систему адміністративно-територіального устрою в Україні на вихідних положеннях: фінансово-економічна спроможність, унітарний державний устрій; триланкова система адміністративно-територіального поділу; створення адміністративно-територіальних одиниць з особливим статусом.

Такий підхід співвідноситься із законодавчо визначеним розподілом власності на державну та комунальну, розмежуванням владних повноважень між державними, регіональними та самоврядними органами управління, передачею значної їх частини на місцевий рівень. Його суть у можливості у практичній діяльності оперувати достатньою кількістю засобів та механізмів для забезпечення функціонування району як соціально-економічної і суспільно-політичної системи та його розвитку.

Вже сьогодні районний рівень об'єктивно є базовим, оскільки:

- район знаходиться в центрі соціально-економічної системи; вищі рівні – держава, області, міста обласного підпорядкування, нижчі – міста районного підпорядкування, селища, села;
- у районі, на відміну від сіл, селищ і міст районного підпорядкування, є всі необхідні державні структури, які забезпечують управління, виконання законів на підвладній території з урахуванням місцевих особливостей, а також життєдіяльність населення, що проживає там;
- райони знаходяться ближче до суб'єктів господарювання і населення та влада краще знає їх проблеми й потреби і тому рівень керованості всіма процесами значно вищий.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Варто зазначити, що зміни в законодавстві щодо розподілу державної власності між державою, областями та районами, зміна бюджетної політики в бік збільшення відрахувань у місцеві бюджети підтверджує об'єктивну необхідність орієнтації держави на районний рівень управління. Як свідчить аналіз, більшість селищ і сіл навіть у разі об'єднання в округи не матимуть достатніх фінансових та кадрових ресурсів для забезпечення вирішення економічних, соціальних, господарських проблем і в цілому життєдіяльності населення.

Орієнтація на першому етапі реформування на районний рівень також обумовлюється поточними проблемами щодо виплати заробітної плати; пенсій, соціальної допомоги; забезпечення розрахунків за енергоносії та комунальні послуги; діяльності системи охорони здоров'я, освіти; створення робочих місць і працевлаштуванню населення; дотримання правопорядку; контролю за екологічними процесами й ліквідацією стихійних лих; співпраці з фондами, партіями та громадськими організаціями, а також інших питань.

Пропозиції до шляхів реформування адміністративно-територіального устрою:

- забезпечення етапності та послідовності досягнення поставленої мети;
- в організаційному плані реформу слід впроваджувати тоді, коли буде створено її достатнє нормативно-правове, кадрове та фінансове забезпечення;
- реформу адміністративно-територіального устрою необхідно проводити разом з конституційною, судово-правовою, податковою, бюджетною, земельною, житлово-комунальною реформами та реформою місцевого самоврядування.

На першому етапі пропонується:

1. Спростити виконавчу вертикаль по лінії область – район. За районними органами влади закріпити функції безпосереднього соціально-економічного розвитку і територіального управління, за обласними – регуляторні, координаційні, контрольні функції делеговані державою.

2. У районах створити виконкоми районних рад. Виконком організує розроблення та реалізацію програм соціально-економічного розвитку району й бюджету; укладає та розриває контракти з керівниками підприємств, установ і організацій; забезпечує здійснення контролю за додержанням підприємствами, установами, організаціями, платіжів до державного й місцевого бюджетів та позабюджетних коштів; здійснює і забезпечує виконання законів України, рішень вищих рівнів влади.

3. Вирішити питання щодо ліквідації надмірної подрібненості адміністративно-територіальних одиниць на нижчому рівні й укрупнення громад. У разі отримання відповідних повноважень районні органи влади проводять роботу з утворення сільських територіальних округів, яким на другому етапі реформування будуть надані повноваження щодо місцевого самоврядування.

4. Врегулювати правовий статус адміністративно-територіальних одиниць, визначити критерії для утворення області, міста, району, сільського населеного пункту. Вирішити питання щодо створення міськрайонних органів влади з метою підвищення ефективності управління територіями, зниження витрат на утримання державних органів та органів місцевого самоврядування, а також поліпшення якості надання послуг населенню.

5. Сформувати єдину систему проведення виборів на партійній основі з урахуванням того, що в більшості сільських населених пунктів відсутні партійні організації.

6. Для визначення подальших шляхів удосконалення адміністративно-територіального устрою враховувати, що на сучасному етапі більшість європейських країн будує відносини між державною владою і місцевим самоврядуванням на принципах фінансової, економічної, майнової автономії. Центральна влада виконує не управлінські, а регулюючі функції, контролює органи місцевої влади, щоб вони не виходили

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

за межі, визначені законом. Залежність місцевих органів від уряду забезпечується системою грошових субсидій і дотацій. У більшості постіндустріальних країн вони становлять від 1/3 до 1/2 всіх місцевих доходів. У разі конфлікту чи непокори місцевих органів влади центральна влада може застосовувати санкції, включаючи скасування субсидій, розпуск місцевого органу влади, передачу функцій урядовому представникові.

Висновки і пропозиції. В Україні потребують вирішення фінансово-економічні та організаційні питання проведення адміністративно-територіальної реформи, заснованої на децентралізації, лібералізації, дерегуляції суспільних та соціально-економічних відносин як необхідної умови економічного зростання, подолання негативних явищ у забезпеченні життєдіяльності населення. Основними завданнями реформи є передача значної частини функцій та повноважень на місцевий рівень та дерегуляції відносин органів влади з реальним сектором економіки. Науково-практичним пріоритетом є забезпечення за рахунок системи місцевого самоврядування, свободи підприємницької діяльності, ініціативи громадян для ефективної роботи галузей, які комунікують відносини між владою, економікою та суспільством і безпосередньо забезпечують життєдіяльність держави і громадян. Важливим питанням є використання в Україні європейських орієнтирів адміністративного реформування, досвіду й уроків місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. *Zalozenia reformy finansów samorządu terytorialnego na Ukrainie* / Wyższa szkoła informatyki i zarządzania w Rzeszowie, Instytut badań i analiz finansowych, 2014. – 22 s.
2. *Нижник Н. Р.* Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 128 с.
3. *Про місцеве самоврядування в Україні* : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
4. *Алексеев В. М.* Власність територіальних громад в Україні: шляхи розвитку : монографія / В. М. Алексеев. – Чернівці : Технодрук, 2007. – 336 с.
5. *Кравченко В. В.* Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права) : навч. посіб. / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. – К. : Арарат-Центр, 2001. – 176 с.
6. *Поживанов М. О.* Українські вектори місцевого самоврядування / М. О. Поживанов. – К. : Альтерпрес, 2004. – 368 с.
7. *Ігнатов В. І.* Все-таки централізація чи децентралізація? / В. Ігнатов, В. Ребало // Місцеве самоврядування. – 1998. – № 1–2. – С. 29–34.
8. *Проект Закону «Про територіальний устрій України»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dniprorada.gov.ua/proekt-zakonu-ukraini>.
9. *Вдовенко Ю. С.* Адміністративний менеджмент : навч. посіб. / Ю. С. Вдовенко, С. М. Вдовенко, О. В. Рогова. – Ч., 2015. – 264 с.

УДК 336-047.36:001.891

М.В. Дубина, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ДЕФІНІЦІЇ «ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ»

М.В. Дубина, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ИССЛЕДОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ДЕФИНИЦИИ «ФИНАНСОВЫЙ МОНИТОРИНГ»

Maksym Dubyna, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

STUDY OF DEFINITIONS “FINANCIAL MONITORING”

Проведено вивчення сутності дефініції «фінансовий моніторинг» через вивчення наявних у науковому просторі її трактувань та аналізу змісту таких категорій, як «контроль», «моніторинг», «фінансовий контроль». Досліджено відмінності між контролем і моніторингом як функціями управління. Також здійснено ідентифікацію та систематизацію основних підходів до дослідження дефініції «фінансовий моніторинг», до числа яких віднесено процесний, управлінський та структурний підходи.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, фінансовий контроль, моніторинг, контроль, процесний підхід, управління, функція.

Проведено изучение сущности дефиниции «финансовый мониторинг» через изучение имеющихся в научном пространстве ее трактовок и анализа содержания таких категорий, как «контроль», «мониторинг», «финансовый контроль». Исследованы различия между контролем и мониторингом как функциями управления. Также осуществлена идентификация и систематизация основных подходов к исследованию дефиниции «финансовый мониторинг», к числу которых отнесены процессный, управленческий и структурный подходы.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, финансовый контроль, мониторинг, контроль, процессный подход, управление, функция.

The investigation of the definition essence “financial monitoring” has been conducted in management through the existing in the scientific world representations and analysis of the content of such categories as “controlling”, “monitoring”, “financial control”. The differences between controlling and monitoring as management functions have been investigated. As well as the identification and systematization of the main approaches to the investigation of the definition “financial monitoring” to the number of which process, management and structural approaches have been defined.

Key words: financial monitoring, financial controlling, monitoring, controlling, process approach, management, functions.

Постановка проблеми. Фінансовий моніторинг є важливою складовою розвитку ринку фінансових послуг та загалом фінансової системи будь-якої країни, у межах якої спостерігається динамічний розвиток фінансових операцій. Загалом саме явище виникло як протидія процесам відмивання коштів, що отримані у результаті здійснення протиправної діяльності, до якої прийнято відносити операції у сфері наркоторгівлі, работоргівлі, міжнародного тероризму і т. ін.

Сьогодні особливої гостроти набувають питання створення механізмів протидії процесам залучення коштів до грошового обігу країни від здійснення нелегальних видів діяльності, які використовуються у подальшому для фінансування міжнародного тероризму, реалізації терористичних актів у різних країнах світу. Саме фінансове забезпечення таких дій та їх підтримка по всьому світі об'єктивно вимагає формування системи протидії таким операціям та зниження їх активності до мінімально можливого рівня. Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що питання забезпечення дієвої світової системи фінансового моніторингу безпосередньо пов'язані з фінансовою безпекою розвинутих країн, а інколи і з безпекою її громадян.

Майже всі держави світу дійшли згоди, що боротьба з відмиванням грошей, набутих злочинним шляхом, є досить проблемним питанням, вирішення якого потребує ефективного втручання контролюючих органів. Міжнародна співпраця ґрунтується на застосуванні різних методів та засобів, але ця робота має враховувати специфіку законодавства окремих держав. Адже кожна держава, відповідно до свого правового поля, розробляє та впроваджує свої заходи щодо боротьби з легалізацією злочинних коштів [2, с. 4].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, актуальними на сьогодні є питання поглиблення теоретичної бази дослідження особливостей функціонування системи фінансового моніторингу у межах національних економічних систем та формування практичних заходів щодо вдосконалення такої системи, пошуку нових механізмів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми створення дієвих систем фінансового моніторингу у межах кожної країни на сучасному етапі економічного розвитку завжди є актуальними та знаходяться у центрі уваги значної кількості науковців. Враховуючи досить високий рівень практичної значущості ефективності діяльності такої системи для розвитку країни, забезпечення її економічної та фінансової безпеки, у науковому просторі вже на сьогодні сформовано значний масив напрацювань у частині формування теоретичних, методологічних та прикладних засад розвитку системи фінансового моніторингу. До вчених, які зробили найбільший внесок у дослідження закономірностей її розвитку, варто віднести: О.О. Балануца, З.С. Варналій, В.К. Галіцин, Л.Г. Гулько, Е. Дмитренко, В.М. Каднічанська, І.М. Патюта, О.М. Петрук, В.Ю. Світлична, А. Хмелюк та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить вагому зацікавленість науковців у дослідженні особливостей розвитку системи фінансового моніторингу, нині така різноманітність наукових підходів призводить до ускладнення розуміння сутності фінансового моніторингу.

Мета статті. Метою статті є дослідження сутності дефініції «фінансовий моніторинг» через вивчення наявних уже у науковій літературі підходів до її розгляду, їх ідентифікації та аналізу.

Виклад основного матеріалу. Питання розвитку системи фінансового моніторингу дійсно є надактуальними у сучасних умовах функціонування національної економічної системи, враховуючи постійне зростання різнобічних загроз внутрішнього і зовнішнього характеру, та зважаючи на українські реалії існування значного рівня тіньової економіки. Проте варто розуміти, що, усвідомлюючи досить високий рівень використання нелегальних готівкових коштів в обігу між економічними суб'єктами, не варто сприймати створення системи фінансового моніторингу як ефективний інструмент у боротьбі з зазначеними явищами. Ефективність її може бути забезпечена лише у кореляції із дієвими національними заходами держави у сфері детінізації економічних процесів. Однак система фінансового моніторингу є досить ефективним інструментом у руках держави у процесі боротьби з організованою злочинністю, діяльність якої, як правило, пов'язана з отриманням нелегальних доходів та подальшим їх залученням до фінансової системи.

Загалом у науковій та нормативній літературі вже існує значна кількість трактувань дефініції «фінансовий моніторинг». Розглянемо деякі з них. Насамперед, зазначимо, що у законодавчому просторі сутність поняття «фінансовий моніторинг» визначено у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», де зазначається, що фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [9]. Відповідно також уточнюється сутність понять «державний фінансовий моніторинг» та «первинний фінансовий моніторинг». Проте у науковій літературі існують також й інші підходи до трактування зазначеного поняття. Розглянемо їх детальніше.

Зокрема, Е. Дмитренко, досліджуючи сутність вказаного поняття, зазначає, що фінансовий моніторинг – нова специфічна форма контролю, що охоплює систему органі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

заційно-правових, інформаційних, кадрових та інших заходів уповноважених суб'єктів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Однак у цій сфері є певні нормативні та організаційні чинники, які суттєво знижують ефективність використання цього інституту [6, с. 44]. Подібний підхід щодо ототожнення контролю та моніторингу також можна знайти у фінансовій енциклопедії за редакцією О.П. Орлюка, де відзначається, що фінансовий моніторинг – специфічна форма державного фінансового контролю, який проводять уповноважені державні органи та установи, що обслуговують здійснення фінансових операцій, відстежують та фіксують фінансові операції, які відповідають критеріям сумнівності, аналізують одержану інформацію про сумнівні операції з метою виявлення схем та механізмів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму [12, с. 430]. А.О. Задоя ідентифікує фінансовий моніторинг як форму фінансового контролю, зокрема, стверджуючи, що фінансовий моніторинг є особливою формою фінансового контролю, оскільки: мета фінансового моніторингу полягає у виявленні фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів; фінансовий моніторинг здійснюється за допомогою методів спостереження та перевірки; об'єктом фінансового моніторингу є господарські та фінансові операції, процеси суб'єктів господарювання, що розглядаються з погляду законності, доцільності, достовірності та економічної ефективності тощо [7, с. 62].

Проте існує й інша концепція дослідження сутності фінансового моніторингу, за якої, навпаки, робиться акцент на відмінності між фінансовим моніторингом та фінансовим контролем. Так, І.М. Патюта стверджує, що фінансовий моніторинг є поняттям, дещо схожим з поняттям фінансового контролю, однак фінансовий моніторинг є більш широким поняттям, оскільки передбачає постійне спостереження, що дає можливість прогнозувати випадки ризиків, пов'язаних з легалізацією коштів [8, с. 49].

Отже, на нашу думку, для об'єктивності дослідження сутності категорії «фінансовий моніторинг» необхідно також ідентифікувати зміст таких понять, як «моніторинг», «контроль» та «фінансовий контроль». Зокрема, одразу зазначимо, що у науковому просторі існують різні концепції щодо вивчення моніторингу та контролю як окремих функцій менеджменту та управління. Не ставимо за мету в межах цієї статті ґрунтовно їх усі аналізувати.

Загалом, варто відзначити, що між моніторингом та контролем дійсно є тісний зв'язок, оскільки їх призначення як функцій управління є досить схожим. Проте погоджуємося з науковцями, що між зазначеними поняттями є, на противагу, і певні відмінності, що і вплинуло на виникнення та існування цих дефініцій. Зокрема, контроль передбачає обов'язкову перевірку та зіставлення отриманих результатів з плановими очікуваннями або показниками. Моніторинг як функція управління більшою мірою направлений на фіксацію даних та подальшим ознайомленням з ними. Однак моніторинг за своєю сутністю теж не є просто спостереженням як метод наукового пізнання, він включає як фіксацію даних, так і первинний їх аналіз, тобто розуміння сутності.

Погоджуємося з визначенням В.К. Галіцина, що моніторинг – це найважливіший атрибут процесів управління, пов'язаний із вирішенням питань дослідження деякої проблеми, спостереженням за ситуацією плину і розвитку деякого процесу. Коли завдання моніторингу зрозуміло, його організація принципових труднощів не становить: виділяються внутрішня і зовнішня сфери, сприятливі й негативні чинники, визначаються джерела інформації та вимоги до неї і організується спостереження за ситуацією [4, с. 9–10]. Тобто, коли йдеться про моніторинг як функцію управління, насамперед, відбувається асоціація з процесом спостереження у визначних ситуаціях умовах.

Якщо ж ми досліджуємо контроль як важливу частину процесу управління, то, першодусім, розглядаємо відповідність реально отриманих даних певним критеріям, очіку-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ванням, прогнозам, а також підсвідомо розмірковуємо про варіанти розвитку подій у разі відповідності таких зіставлень та їх розбіжностей. Тобто контроль за своєю сутністю є більш директивною функцією управління, оскільки частково асоціюється з відповідальністю за процес, який перевіряється. Досить влучне визначення контролю дає Д.В. Сухінін: контроль – це функція держави та суспільства, їх інститутів і структур, що полягає в застосуванні різноманітних наглядових та оціночних механізмів за діяльністю органів, структур, організацій та особистим виконанням, дотриманням законодавства й різних норм, що можуть бути встановлені як державою, так і окремою організацією для стандартів виконавчої дисципліни, якості роботи та управління [11, с. 306]. Тобто у межах контролю інколи спостереження за початковими процесами, діями взагалі може не відбуватися, а у межах цієї функції акцент робиться на оцінюванні отриманих результатів у зіставленні з певними еталонними показниками та очікуваннями. Отже, контролю притаманні вже такі методи наукового дослідження: аналіз, який є більш ґрунтовним за своєю природою, ніж під час використання його у моніторингу, оцінювання, спостереження, вимірювання.

Розглянемо сутність також категорії «фінансовий контроль», враховуючи вже ідентифікований зміст поняття «контроль». У фінансовій енциклопедії зазначено, що фінансовий контроль – регламентована правовими нормами діяльність державних та муніципальних органів, інших публічних органів і недержавних організацій, суб'єктів господарювання чи їх структурних підрозділів, фізичних осіб, наділених відповідними повноваженнями або певними правами, спрямована на забезпечення обґрунтованості під час формування фондів коштів, повноти надходження коштів у відповідні фонди, законності й ефективності їх розподілу, перерозподілу і використання [12, с. 428]. Тобто, враховуючи сутність наведеного трактування, можна припустити, що фінансовий контроль вміщує у собі і фінансовий моніторинг. З одного боку, це дійсно так, оскільки у процесі здійснення моніторингу фінансових операцій відбувається порівняння отриманих даних з нормативними показниками. З іншого боку, на початковому етапі реалізації фінансового моніторингу дійсно відбувається спостереження за фінансовими операціями, а вже на другому його рівні – фінансовий контроль.

Дослідивши значну кількість різнобічних підходів до трактування сутності категорії «фінансовий моніторинг», вважаємо за необхідне акцентувати увагу на існуванні декількох різних за своїм змістом підходів до тлумачення вказаної дефініції, до числа яких можна віднести такі, що представлені на рис.

Рис. Основні підходи до дослідження сутності дефініції «фінансовий моніторинг»

1. Процесний підхід – за яким фінансовий моніторинг розглядається як безперервний процес аналізу фінансових операцій, які здійснюються суб'єктами підприємницької діяльності. Прихильниками такого підходу є М.В. Борець, Л.Г. Гулько, А.А. Хмельюк. Зокрема, М.В. Борець слушно зауважує, що фінансовий моніторинг – це

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

не тільки комплекс дій або заходів, спрямованих на запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а й постійний та безперервний процес, що включає у себе спостереження, аналіз, оцінку й прогноз фінансових операцій, у результаті яких виявляється наявність ознак відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. І тільки після цього відбуваються відповідні заходи відносно активів та учасників фінансових операцій, які їх проводять [3, с. 106]. Л.Г. Гулько конкретизує зазначений підхід до вивчення сутності фінансового моніторингу, зазначаючи, що фінансовий моніторинг – це неперервний процес заходів, що здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу, спрямованих на протидію фінансовим операціям, що пов'язані з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму [5, с. 863].

2. Управлінський підхід – за яким фінансовий моніторинг досліджується як окрема функція системи управління у сфері формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів у межах діяльності всіх економічних суб'єктів. Такої позиції дотримується О.О. Балануца, яка зазначає, що фінансовий моніторинг є особливою частиною систем управління різних рівнів економіки держави, дозволяючи отримати об'єктивну і своєчасну інформацію про зміни внутрішніх та зовнішніх щодо об'єкта управління умов, необхідну для прийняття ефективних управлінських рішень [1, с. 38].

3. Структурний підхід – вивчення фінансового моніторингу як системи заходів, методів, принципів його реалізації. Зауважимо, що такий підхід є найбільш розповсюдженим у науковій літературі у сфері вивчення особливостей функціонування фінансового моніторингу. Такий підхід у своїх працях використовують О.О. Балануца, Е. Дмитренко, В.Ю. Світлична. Зокрема, В.Ю. Світлична акцентує увагу, що фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного та первинного фінансового моніторингу [10, с. 153].

Зауважимо, що зазначені підходи за своїм змістом не суперечать один одному і цілком можуть використовуватися у процесі дослідження сутності дефініції «фінансовий контролінг». Таким чином, виконавши аналіз різних трактувань зазначеної категорії, які на сьогодні можна знайти у наукових працях, розподіливши їх на певні підходи, враховуючи отриману інформацію, надамо власне трактування дефініції «фінансовий контролінг». Зокрема, автор статті є прихильником процесного підходу до вивчення економічних явищ, оскільки їм притаманний постійний динамізм та зміна протягом часу. Таким чином, на наше переконання, *фінансовий моніторинг – процес ідентифікації фінансових операцій, що здійснюється суб'єктами господарювання у межах національної економічної системи, на предмет відповідності їх реалізації встановленим у межах законодавства вимогами та застосування сукупності дій та заходів з метою запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. У цьому визначенні нами поєднано два підходи до дослідження сутності фінансового моніторингу: процесний та структурний та використано більш мікроекономічний аспект дослідження зазначеного поняття.*

Висновки. Отже, у межах цієї статті виконано аналіз різнобічних трактувань дефініції «фінансовий моніторинг», які на сьогодні знаходяться у науковому просторі робіт, автори яких вивчають особливості розвитку системи фінансового моніторингу в межах національних економічних систем. Також для ґрунтовнішого дослідження змісту категорії «фінансовий моніторинг» проведено аналіз сутності таких понять, як «контроль», «моніторинг», «фінансовий контроль». Це дозволило ідентифікувати схожі та відмінні риси між контролем та моніторингом як функціями процесу управління, розмежувати

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

між собою такі категорії, як «фінансовий контроль» і «фінансовий моніторинг». Також у межах статті згруповано значну кількість трактувань дефініції «фінансовий моніторинг», що дозволило виділити такі підходи до їх дослідження: процесний, управлінський та структурний. Визначено їх сутність.

З урахуванням проведеного теоретичного дослідження запропоноване авторське трактування категорії «фінансовий моніторинг»: фінансовий моніторинг – процес ідентифікації фінансових операцій, що здійснюються суб'єктами господарювання у межах національної економічної системи, на предмет відповідності їх реалізації встановленим у межах законодавства вимогами та застосування сукупності дій та заходів з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Список використаних джерел

1. *Балануца О. О.* Особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні / О. О. Балануца // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 6. – С. 38–40.
2. *Білько Т. О.* Правові проблеми визначення поняття «фінансовий моніторинг» / Т. О. Білько // Фінансове право. – 2011. – № 2 (16). – С. 4–7.
3. *Борець М. В.* Поняття і категорії у дослідженні питань з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / М. В. Борець // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – Вип. 1 (17). – С. 105–109.
4. *Галіцин В. К.* Моделі та технології систем моніторингу в економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / В. К. Галіцин. – К. : КНЕУ, 2001. – 30 с.
5. *Гулько Л. Г.* Організаційно-економічний механізм фінансового моніторингу в суб'єктів первинного фінансового моніторингу / Л. Г. Гулько, О. В. Ільєва // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 863–866.
6. *Дмитренко Е.* Роль фінансового моніторингу у мінімізації латентності злочинів, передбачених статтями 209 та 209-1 Кримінального кодексу України / Е. Дмитренко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 43–49.
7. *Задоя А. О.* Фінансовий моніторинг: перспективи впровадження та проблеми реалізації / А. О. Задоя, І. П. Ткаченко // Економічний вісник НГУ. – 2005. – № 2. – С. 59–65.
8. *Патюта І. М.* Державний фінансовий моніторинг у контексті регулювання банківського сектору / І. М. Патюта // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 4. – С. 48–51.
9. *Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.*
10. *Світлична В. Ю.* Врахування факторів ризику в процесі здійснення фінансового моніторингу / В. Ю. Світлична, Т. І. Світлична // Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 111. – С. 152–159.
11. *Сухінін Д. В.* Відмінності між моніторингом, оцінюванням і контролем у системі органів місцевого самоврядування / Д. В. Сухінін // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 3 (42). – С. 301–308.
12. *Фінансова енциклопедія* / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [та ін.] ; за заг. ред. О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

УДК 338.2

М.М. Забаштанський, канд. екон. наук**Т.В. Забаштанська**, канд. екон. наук**А.В. Роговий**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ
КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****М.Н. Забаштанский**, канд. экон. наук**Т.В. Забаштанская**, канд. экон. наук**А.В. Роговой**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ЭФФЕКТИВНОСТИ КОНЦЕССИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ****Maksym Zabashtanskyi**, PhD in Economics**Tetiana Zabashtanska**, PhD in Economics**Andrii Rohovyi**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THE ROLE OF ECONOMIC DIAGNOSTICS IN ENSURING THE EFFECTIVENESS
OF CONCESSION ACTIVITIES**

Обґрунтовано необхідність проведення економічної діагностики концесійних об'єктів та вдосконалення методичних підходів до її здійснення. З метою вдосконалення методики організації її проведення запропоновано алгоритм комплексної економічної діагностики концесійного об'єкта. Визначено роль економічної діагностики в пошуку шляхів покращення фінансово-майнового стану концесійних суб'єктів господарювання. Систематизовано напрями вдосконалення організації концесійної діяльності з урахуванням особливостей процесу економічної діагностики.

Ключові слова: економічна діагностика, концесії, концесійна діяльність, методи економічної діагностики, фінансове забезпечення.

Обоснована необходимость проведения экономической диагностики концессионных объектов и совершенствования методических подходов к ее осуществлению. С целью усовершенствования методики организации ее проведения предложен алгоритм комплексной экономической диагностики концессионного объекта. Определена роль экономической диагностики в поиске путей улучшения финансово-имущественного состояния концессионных субъектов хозяйствования. Систематизированы направления совершенствования организации концессионной деятельности с учетом особенностей процесса экономической диагностики.

Ключевые слова: экономическая диагностика, концессии, концессионная деятельность, методы экономической диагностики, финансовое обеспечение.

The article substantiates the need for economic diagnostics concession facilities and improving methodological approaches to its implementation. In order to improve the organization of its methods of algorithm integrated economic diagnostics concession object. The role of economic diagnostics in finding ways to improve the financial and property concession entities. Systematized directions for improvement organization concession allowing for the process of economic diagnostics.

Key words: economic diagnosis, concessions, concession activity, methods of diagnostics of the economic, financial support.

Постановка проблеми. У сучасних умовах ефективного функціонування національної економіки передусім залежить не лише від забезпеченості основними факторами виробництва, а й від рівня розвитку та стану виробничої інфраструктури економіки країни, на яку покладено виконання функції життєзабезпечення суспільства. Невідповідність стану виробничої інфраструктури постійно зростаючим потребам суспільства щодо обсягів, якості та вартості товарів, робіт та послуг, споживання яких обумовлено використанням зазначеної інфраструктури, в першу чергу обумовлено невідповідністю наявного фінансового забезпечення суб'єктів господарювання державної та комунальної форм власності реальним потребам. Зважаючи на те, що акумулювання достатніх обсягів фінансових ресурсів унеможливується обмеженістю бюджетного фінансування, а також низькою результативністю їх функціонування, виникає об'єктивна необхідність запровадження концесійної форми управління з метою залучення фінансових ресурсів для відновлення технічного стану виробничої інфраструктури, фінансово-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

майнового стану зазначених суб'єктів господарювання, а також забезпечення відповідної якості їх товарів, робіт та послуг. Саме тому одним із можливих шляхів покращення фінансово-майнового стану зазначених суб'єктів господарювання є впровадження процесу економічної діагностики, адаптованого до специфічних умов їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти економічної діагностики підприємств розглядаються в працях зарубіжних та вітчизняних учених: А.Е. Воронкової, М.П. Бутка, О.О. Гетьмана, О.І. Гонти, С.М. Глухарьова, Ю.А. Горбачук, М.І. Головінова, Т.О. Загорної, В.Г. Маргасової, С.В. Онишко, В.Ф. Савченко, Л.Л. Тарангул, Н.В. Ткаченко, К.І. Швабія, С.М. Шкарлета, Г.О. Швиданенко та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вітчизняними науковцями та економістами приділяється значна увага проблемам практичного здійснення економічної діагностики суб'єктів господарювання. Проте, незважаючи на глибину проведених досліджень, концептуальні засади організації економічної діагностики концесійних суб'єктів господарювання залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших досліджень.

Мета статті. Метою цього дослідження є розгляд теоретичних та практичних підходів до здійснення економічної діагностики суб'єктів господарювання, які перебувають або можуть перебувати в концесії, а також обґрунтування необхідності врахування особливостей її застосування з метою підвищення результативності їх фінансово-господарської діяльності та відновлення виробничої інфраструктури національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Недостатній розвиток виробничої інфраструктури впливає не лише на результативність функціонування національної економіки, але і спричиняє виникнення ознак техногенної кризи. Зазначені причини обумовлюють необхідність використання нових форм управління об'єктами державної та комунальної власності, однією з яких є концесія. Разом з тим необхідність акумулювання значних обсягів фінансових ресурсів з метою відновлення їх фінансово-майнового стану потребує здійснення комплексної економічної діагностики з боку всіх учасників концесійної угоди. Нині серед науковців відсутня однастайна думка щодо дефініції «діагностика».

Н. Данилочкіна під діагностикою пропонує розуміти напрям економічного аналізу, що дозволяє виявити характер порушення нормального ходу економічних процесів на підприємстві [1].

А. Шеремет, Р. Сайфулін розглядають діагностику в аспекті аналізу фінансового стану підприємства, який передбачає оцінювання динаміки та структури статей бухгалтерського балансу, аналіз фінансової стійкості, ліквідності балансу, фінансових коефіцієнтів та системи критеріїв і методики оцінювання незадовільної структури балансу неплатоспроможного підприємства [2].

О. Коніна зазначає, що діагностика є частиною фінансового аналізу, яка спрямована на виявлення ступеня ризику та дозволяє виділити «больові точки» діяльності і представити можливі варіанти виходу з критичної ситуації [3].

І. Фаріон вважає діагностику методом аналізу внутрішнього середовища організації [4].

В. Раппопорт вважає діагностику здійсненням управлінської роботи з виявлення проблем і вузьких місць системи управління підприємством [5].

О. Короткова акцентує увагу на тому, що саме діагностика встановлює, визначає ознаки, причини деформацій і відхилень об'єкта від норми, тенденцій, задуму, цілей [6].

Г. Давидова, А. Беліков вважають діагностику процесом виявлення можливих відхилень системи, що самоорганізуються, від нормального режиму роботи, що характеризуються визначеним рівнем ефективності й надійності. Вона спрямована на оціню-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вання стану досліджуваних об'єктів в умовах неповної інформації з метою виявлення проблем у роботі підприємства і причин їхнього виникнення [7].

Неоднозначність у трактуванні дефініції «діагностика» спричиняє різноманітність тлумачень дефініції «економічна діагностика». Так, на думку О.О. Гетьман і В.М. Шаповала, економічна діагностика підприємства – це оцінювання економічних показників роботи підприємства на основі вивчення окремих результатів, неповної інформації з метою виявлення можливих перспектив його розвитку і наслідків ухвалення поточних управлінських рішень [8].

М.Ф. Коротаєв визначає економічну діагностику як комплекс досліджень, спрямованих на виявлення цілей функціонування господарюючого суб'єкта і способів їх досягнення.

На думку Ю.О. Тараруєва, економічна діагностика – це комплексний аналіз поточного стану і перспектив розвитку підприємства з метою вирішення проблем і використання переваг, що виникають та створюються у процесі його діяльності.

О. Дмитрієва вважає, що «економічна діагностика близька до економічного аналізу, однак це не одне й те саме. Вони розрізняються за цілями, завданнями та використовуваним інструментарієм». Аналіз визначає кількісне значення параметрів та виявляє відхилення різних параметрів від норми. Діагностика (постановка діагнозу) – це «агрегований» синтетичний висновок про стан досліджуваного об'єкта, який здійснюється на основі синтезу та зіставлення різної аналітичної інформації [9].

Наведені трактування дефініції економічної діагностики дають уявлення щодо її сутності та економічного змісту, проте, на наш погляд, доцільно розглядати економічну діагностику з позиції її використання у процесі фінансової діяльності суб'єктів господарювання та наявного фінансового механізму їх функціонування.

Враховуючи наявні трактування цього поняття, пропонуємо розглядати економічну діагностику як метод фінансового механізму, який спрямований на системне виявлення відхилень у процесі фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та обґрунтування можливих шляхів його сталого розвитку.

Процес економічної діагностики суб'єктів господарювання, які перебувають або можуть перебувати у концесії, має свої специфічні особливості. Це обумовлено специфікою самої форми управління, яка передбачає можливість розподілу між учасниками концесійної угоди зобов'язань щодо створення та управління концесійним об'єктом, майнової відповідальності та розподілу підприємницького ризику. У зв'язку з цим суб'єктом економічної діагностики концесійної діяльності може бути концесіонер, уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, а також територіальна громада. Виокремлення територіальної громади як суб'єкта економічної діагностики концесійних об'єктів обумовлено виконанням переважною частиною концесіонерів функцій щодо життєзабезпечення суспільства. Алгоритм комплексної економічної діагностики, а також оцінювання його впливу на процес управління фінансово-майновим станом концесійного об'єкта відображено на рис.

Поширення концесійної діяльності та практичне впровадження алгоритму комплексної економічної діагностики концесіонерів дозволить акумулювати необхідний обсяг фінансових ресурсів, відновити їх виробничі потужності, вплинути на загальну результативність функціонування об'єктів державної та комунальної власності. Проте недостатність статистичних даних функціонування об'єктів державної та комунальної власності, які відповідно до чинного законодавства можуть бути передані у концесію, дозволяють використати окремі елементи їх економічної діагностики. Динаміка показників результативності управління об'єктами державної власності відображена в табл. 1.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

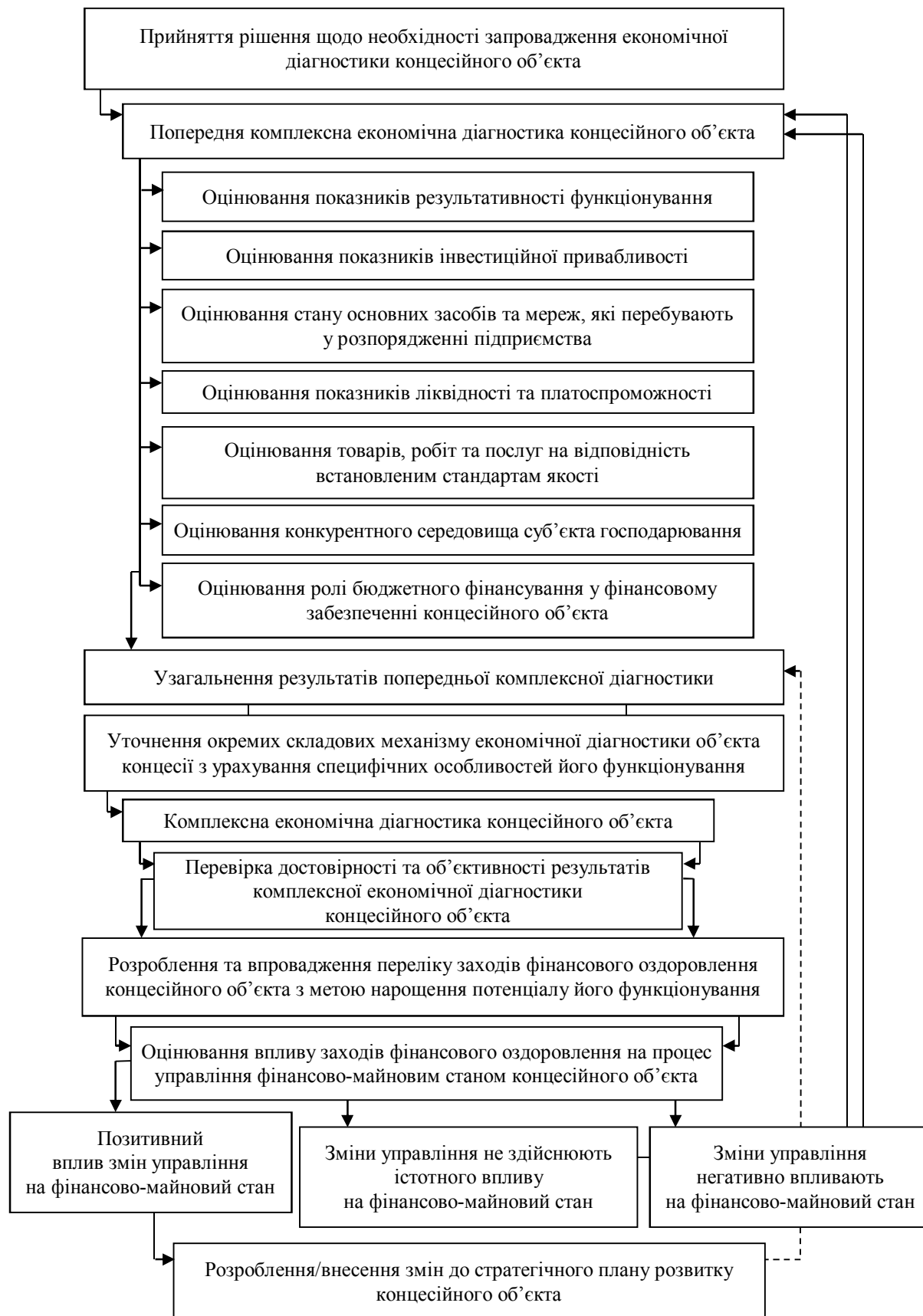

Рис. Алгоритм комплексної економічної діагностики концесійного об'єкта

Таблиця 1

*Результативність управління об'єктами державної власності у 2012–2013 рр.**

Найменування суб'єкта управління	2012		2013	
	Кількість суб'єктів господарювання	Чистий прибуток (збиток) тис. грн	Кількість суб'єктів господарювання	Чистий прибуток (збиток) тис. грн
Всього по Україні, в т. ч.:	3622	-11 889 626,3	3632	-17 839 347,9
Міністерства	1616	-12 258 677,2	1887	-16 727 246,1
Державні комітети та інші органи виконавчої влади	1301	-188 747,7	1042	-1 041 636,1
Місцеві органи виконавчої влади	86	-88 833,5	91	-125 663,3
Академії наук	440	-24 004,3	439	11 769,4
Господарські структури	174	670 631,4	173	43 428,2

Примітка:* – управління об'єктами державної власності АРК та Донецької обласної державної адміністрації не оцінювалось.

Джерело: складено за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Від'ємне значення результативності управління об'єктами державної власності свідчить про низьку ефективність менеджменту, що призвело до накопичення значного рівня фізичного та морального зносу основних засобів, зниження якості товарів, робіт та послуг, невідповідності наявного фінансового забезпечення реальним потребам. Крім того, протягом 2012–2013 рр. обсяг чистого збитку збільшився з 11 889 626,3 тис. грн до 17 839 347,9 тис. грн, або на 150 %. Аналогічна ситуація щодо результативності функціонування спостерігається і в житлово-комунальному господарстві країни (табл. 2).

Таблиця 2

Показники розвитку житлово-комунального господарства України за 2009–2013 рр.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Видатки з бюджету на житлово-комунальне господарство, млн грн	7498,1	5431,3	8679,3	20059,6	7704,7
Збитковість житлово-комунального господарства, %	-5,9	-12,3	-17,3	-4	-19,7
Обсяг реалізованих послуг житлово-комунального господарства, млн грн	24827,3	27850,1	31441,1	34049,2	34188,4

Джерело: складено за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства.

Показники розвитку житлово-комунального господарства за 2009–2013 рр. свідчать, що незважаючи на погіршення фінансово-майнового стану відбувається скорочення його фінансування, що найближчим часом може призвести до унеможливлення його функціонування та виникнення техногенної кризи.

Всі вищезазначені фактори підтверджують необхідність зміни підходів до управління об'єктами державної та комунальної власності. У зв'язку з цим усе більшого загострення набуває необхідність активної державної підтримки розвитку концесійної діяльності на території країни, підкріпленої механізмом комплексної економічної діагностики.

Висновки і пропозиції. Здійснення комплексної економічної діагностики концесійного об'єкта має носити системний та безперервний характер, незалежно від результатів його фінансово-господарської діяльності. Започаткування процесу комплексної економічної діагностики суб'єкта господарювання не повинно обов'язково збігатися з погіршенням його фінансово-майнового стану, оскільки в такому випадку він бути но-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сити характер антикризового управління. Періодичне здійснення економічної діагностики концесійного об'єкта також матиме позитивний вплив на його нівелювання негативних факторів його функціонування, проте цей ефект не буде мати системного характеру, а також не дозволить отримати довготривалий результат. Здійснення комплексної економічної діагностики суб'єктів господарювання є методом фінансового механізму, застосування якого дозволить компенсувати негативний вплив зовнішнього середовища та проявів ознак кризи в економіці. Використання елементів економічної діагностики у процесі фінансово-господарської діяльності концесіонерів сприятиме виокремленню пріоритетних шляхів підвищення ефективності функціонування концесійних об'єктів, що дозволить вплинути на результативність їх функціонування.

Список використаних джерел

1. *Контроллинг* как инструмент управления предприятием / под ред. Н. Г. Данилочкиной. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 278 с.
2. *Шеремет А. Д.* Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 176 с.
3. *Конина О. В.* Финансовая диагностика : учеб. пособие / О. В. Конина. – Волгоград : Деловой мир, 1998. – 265 с.
4. *Фаріон І. Д.* Діагностика і економічний аналіз у сфері послуг : курс лекцій / І. Д. Фаріон, Л. І. Савчук, С. М. Жукевич ; за ред. І. Д. Фаріона. – Тернопіль : Екон. думка, 2005. – 260 с.
5. *Раппопорт В. Ш.* Диагностика управления: практический опыт и рекомендации / В. Ш. Раппопорт. – М. : Экономика, 1988. – 127 с.
6. *Короткова Е.* Концепция менеджмента / Е. Короткова. – М. : Дека, 1997. – 304 с.
7. *Давидова Г. В.* Методика количественной оценки риска банкротства предприятий / Г. В. Давидова, А. Ю. Беликов // Управление риском. – 1999. – № 3. – С. 13–20.
8. *Гетьман О. О.* Економіка підприємства : навч. посіб. / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – 2-ге видання. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 488 с.
9. *Загорна Т. О.* Економічна діагностика : навчальний посібник / Т. О. Загорна. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 400 с.

УДК 368.023.5(477)

О.І. Панченко, канд. екон. наук**А.В. Сорока**, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**РИНОК СТРАХОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ
НЕСТАБІЛЬНОСТІ****Е.И. Панченко**, канд. екон. наук**А.В. Сорока**, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**РЫНОК СТРАХОВЫХ ПОСРЕДНИКОВ В УСЛОВИЯХ
МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ****Olena Panchenko**, PhD in Economics**Anna Soroka**, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THE MARKET OF INSURANCE INTERMEDIARIES IN TERMS
OF MACROECONOMIC INSTABILITY**

Розкрито особливості функціонування ринку страхового посередництва в Україні, визначено проблеми його розвитку в сучасних умовах, а також запропоновано заходи, спрямовані на поліпшення та активізацію діяльності страхових посередників в умовах інтеграції національного ринку страхових послуг у світовий страховий простір.

Ключові слова: страховий ринок, страхові посередники, страхові агенти, страхові брокери.

Раскрыты особенности функционирования рынка страхового посредничества в Украине, определены проблемы его развития в современных условиях, а также предложены меры, направленные на улучшение и активизацию деятельности страховых посредников в условиях интеграции национального рынка страховых услуг в мировое страховое пространство.

Ключевые слова: страховой рынок, страховые посредники, страховые агенты, страховые брокеры.

This article describes the functioning features of the insurance intermediaries market in Ukraine. It identifies some problems of the market development under the modern conditions and recommends some measures for improving and enhancing the activities of insurance intermediaries under present-day conditions of national insurance market integration into the world insurance space.

Key words: insurance market, insurance intermediaries, insurance agents, insurance brokers.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку національної економіки значно погіршилась ситуація на страховому ринку, спостерігається зменшення кількості укладених договорів страхування як з фізичними, так і з юридичними особами, зниження показників надходження страхових премій за основними видами страхових послуг і як наслідок – звуження частки застрахованих ризиків. Основними проблемами, з якими стикаються вітчизняні страховики, є недостатня кількість клієнтів і недовіра населення до страхового захисту, що негативно впливає на фінансовий стан як самих страхових компаній, так і страхового ринку загалом.

За таких обставин важливого значення набуває формування стійких зв'язків зі споживачами страхових послуг та створення широкої клієнтської бази для забезпечення необхідного рівня надійності страхової діяльності, а формування розгалуженої мережі збуту та дистрибуції страхових послуг стає необхідною умовою виходу страхового ринку з кризи. Досвід функціонування та розвитку європейських страхових ринків також доводить, що саме страхові посередники є рушійною силою підвищення ефективності діяльності страхових компаній та забезпечення страхувальників гарантіями максимальної безпеки.

Проте страхове посередництво в Україні не набуло належного розвитку та не відповідає сучасним вимогам, що стримує подальше зростання страхового ринку. Тому для вдосконалення ринку страхового посередництва та переходу на якісно новий рівень функціонування необхідно проаналізувати його сучасний стан, виявити всі наявні недоліки та проблеми, а також розробити першочергові заходи, спрямовані на підвищення ефективності діяльності страхових посередників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей та проблем діяльності посередників на страховому ринку присвячені численні праці таких вітчизняних учених, як В.Д. Базилевич, І.А. Габідулін, О.О. Гаманкова, О.М. Залетов, Р.В. Пікус, С.С. Осадець, А.Ф. Філонюк, В.М. Фурман, Я.П. Шумелда та ін. Однак існує потреба у більш детальному дослідженні сучасних тенденцій у розвитку страхового посередництва та розробленні ефективних заходів, спрямованих на подолання кризи на страховому ринку України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У своїх дослідженнях науковці акцентують увагу на важливості існування добре розвинуеного інституту страхових посередників в Україні. Однак у наукових роботах не розглянуті основні проблеми ринку страхового посередництва в нашій країні та ефективні способи їх вирішення в умовах кризи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення найсуттєвіших проблем діяльності страхових посередників в Україні та розроблення найбільш ефективних заходів, спрямованих на подолання негативних тенденцій розвитку ринку страхового посередництва нашої країни, а також наближення його до європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Страховий ринок – це складна інтегрована система, яка охоплює різноманітні структурні ланки [6]. Так, у структурі страхового ринку виокремлюють ринок страховиків, ринок страхувальників та ринок страхових посередників, який забезпечує зустріч страхувальників і страховиків, узгодження їх інтересів та укладання нових договорів страхування.

Посередників на страховому ринку традиційно поділяють на три групи:

- 1) прямі страхові посередники: страхові агенти, страхові брокери та перестрахові брокери;
- 2) непрямі страхові посередники:
 - професійні оцінювачі страхових ризиків: андерайтери, сюрвеєри;
 - професійні оцінювачі страхових збитків: аварійні комісари, аджастери, диспашери;
- 3) нестрахові посередники – забезпечують реалізацію механізму страхового захисту та надають консультаційні, інформаційні, рекламні, кредитно-банківські, аудиторські, нотаріальні та інші послуги суб'єктам страхових відносин.

Проте лише для прямих посередників основним видом їх господарської діяльності є посередництво. Основна діяльність непрямих і нестрахових посередників безпосередньо не пов'язана із залученням клієнтів, тому їх можна віднести до посередників на страховому ринку лише зі значним ступенем умовності. Непрямі страхові посередники, виконуючи свої функції щодо оцінювання ризиків і збитків, суттєво впливають на ставлення клієнтів до страхового захисту та прийняття рішення про страхування. Нестрахові посередники виконують забезпечувальну роль і є невід'ємною складовою процесу реалізації страхових послуг.

Відповідно до чинного Закону України «Про страхування» *страхові агенти* – це фізичні або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика й укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані зі здійсненням страхових виплат і страхових відшкодувань; *страхові брокери* – це юридичні або фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник; *перестрахові брокери* – це юридичні особи, які здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестрахованні від свого імені на підставі брокерської угоди зі страховиком, який має потребу в перестрахованні як перестраховальник [8].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Страхові агенти, які працюють в інтересах страховика, та страхові брокери, які представляють інтереси страхувальників, є сполучною ланкою у системі відносин «страхова компанія – клієнт» і відіграють важливу роль у збільшенні обсягів страхових послуг. Це підтверджує і міжнародний досвід, оскільки прямі страхові посередники забезпечують найбільший канал збуту страхових полісів у більшості країн Європейського Союзу, на який припадає 70–90 % усіх страхових премій, зібраних страховиками.

Враховуючи важливе значення страхового посередництва для належного функціонування страхового ринку, Рада міністрів ЄС у 2002 р. затвердила Директиву «Про посередництво у страхуванні», що суттєво вплинуло на покращення системи регулювання діяльності страхових брокерів і агентів. Регуляторні норми Директиви спрямовані на усунення бар'єрів для здійснення страхового посередництва в межах ЄС та на покращення захисту прав споживачів та гарантування однакового підходу до регулювання діяльності фізичних і юридичних осіб, які розповсюджують страхові послуги.

Тому у країнах ЄС законодавство, що регулює діяльність страхових посередників, передбачає порядок їх реєстрації, вимоги до рівня професійної підготовки та надання інформації, а також необхідність фінансових гарантій покриття відповідальності, що виникає при посередницькій діяльності. Реєстрація дозволяє контролюючим службам і клієнтам перевіряти ділові зв'язки посередників і визначати наскільки посередник відповідає встановленим критеріям. Сам факт реєстрації посередника свідчить про наявність попереднього етапу отримання дозволу та попередню перевірку його кваліфікації [2].

Натомість Україна значно відстає від зарубіжних країн щодо рівня залучення страхових посередників до розповсюдження страхових полісів, оскільки протягом останніх років діяльність посередників на вітчизняному страховому ринку не розвивалась, а сьогодні спостерігається значне зменшення її активності. Про це свідчить те, що за своїми кількісними характеристиками національний ринок страхових посередників кардинально відрізняється від переважної більшості західних країн.

Так, за підрахунками, українські брокери обслуговують незначну частку вітчизняного страхового ринку, тоді як у США і Канаді – 95 %, в Італії – 92 %, Німеччині – 87 %. На страхових ринках зарубіжних країн кількість брокерів значно перевищує кількість страхових компаній – в європейських країнах пропорція становить 10–18:1, у США – 230:1, у Канаді – 80:1 [7].

В Україні спостерігається абсолютно протилежна ситуація – 52 страхових брокери обслуговують 385 страхових компаній, тобто 1 брокер на 7 страхових компаній, при цьому їх регіональне розміщення дуже нерівномірне – 40 знаходяться у м. Києві, а інші – у Львівській, Харківській, Запорізькій областях. До того ж спостерігається тенденція до скорочення кількості страхових брокерів в Україні – майже за рік їх кількість зменшилась на 10 % (рис.).

Рис. Динаміка кількості страхових (перестрахових) брокерів і страхових компаній

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За результатами діяльності страхові брокери теж становлять незначну частку на страховому ринку. Так, за посередництвом брокерів на страховому ринку укладається близько 7 % всієї кількості страхових договорів, на які припадає всього близько 0,4 % чистих страхових премій, які збирають страхові компанії. Макроекономічна нестабільність у країні теж суттєво вплинула на динаміку показників діяльності страхових посередників (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників діяльності страхових брокерів

Показники	Роки			Динаміка показників, %	
	2012	2013	2014	2013/ 2012	2014/ 2013
1. Чисті страхові премії, отримані страховиками, млн грн	20 277,5	21 551,4	18 592,8	133,0	93,4
1.1. Страхові премії, отримані страховиками за договорами страхування, укладеними за посередництвом страхових брокерів, тис. грн	30146,7	84381,4	67613,1	267,9	86,5
1.2. Питома вага страхових премій, отриманих за посередництвом брокерів, %	0,15	0,39	0,36	+0,24	-0,03
2. Чисті страхові виплати, здійснені страховиками, млн грн	4970,0	4566,6	4893,0	91,9	107,1
2.1. Страхові виплати, здійснені страховиками-резидентами за договорами страхування, укладеними за посередництвом страхових брокерів, тис. грн	1137,4	9473,8	0,0	832,9	0,0
2.2. Питома вага страхових виплат, здійснених за посередництвом, %	0,2	2,1	-	+1,9	-
3. Кількість укладених договорів страхування, тис. шт	35 204,8	87 328,5	35 975,5	248,0	41,2
3.1. Кількість договорів страхування, укладених брокерами, тис. шт	2771,0	3165,0	2539,0	114,2	80,2
3.2. Питома вага договорів страхування, укладених за посередництвом, %	7,9	3,6	7,1	-4,3	+3,5

Проте, незважаючи на негативні тенденції, які спостерігаються на вітчизняному страховому ринку, кількість договорів страхування, укладених за посередництвом страхових брокерів, зростає. Це свідчить про те, що навіть у складних умовах діяльності страхових посередників, які пов'язані з недосконалістю законодавчої бази, неврегульованістю питання брокерської винагороди та недовірою клієнтів до страхування, посередницькі послуги затребувані. Тому існує необхідність поступової трансформації інституту брокерів у цивілізовану складову страхового ринку, яка забезпечить його подальший розвиток.

Незалежні страхові посередники є рушійною силою подальшого вдосконалення системи страхових відносин, оскільки їх діяльність має значні переваги, реальне використання яких дозволить вийти на інший якісний рівень розвитку страхового захисту.

Перевагами в діяльності страхових брокерів є те, що вони:

- мають ліцензію та реєстрацію Нацкомфінпослуг;
- забезпечують страхові компанії клієнтами;
- діють в інтересах страхувальників;
- надають консультації з питань страхового захисту;
- вивчають потреби споживачів страхових послуг, тому що ближче до споживачів послуг;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- сприяють удосконаленню страхових послуг і підвищенню їх якості за рахунок висування своїх вимог до страховиків;
- забезпечують підбір оптимального варіанта страхових послуг за співвідношенням «ціна – якість»;
- зменшують ймовірність використання спірних та неоднозначних трактувань в умовах договорів страхування;
- надають допомогу у разі настання страхового випадку (виклик аварійного комісара, збір необхідних документів, оформлення виплати, юридична підтримка клієнта тощо);
- вирішують конфліктні питання зі страховою компанією під час здійснення страхової виплати.

Необхідною умовою прояву та використання всіх переваг незалежного страхового брокерства є існування конкурентного страхового ринку, який забезпечує вільний вибір страхувальником страховика, а страховиком виду страхування.

Противагу незалежним брокерам складають страхові агенти, які є представниками страховика, що зацікавлені в укладанні максимальної кількості договорів страхування і незацікавлені у справедливому врегулюванні страхових випадків.

Особливістю діяльності страхових агентів на вітчизняному страховому ринку є відсутність чіткого законодавства щодо отримання ліцензій та створення реєстраційної бази, а також відсутність вимог до рівня їх професійної підготовки. Згідно з чинним законодавством страхові агенти є представниками страховика і діють у його інтересах за винагороду на підставі договору доручення зі страховиком. Отже, у формуванні агентської мережі беруть участь особи, які не включаються до штату і залучаються до роботи на договірних засадах та відсутність реєстрації й ліцензування суттєво ускладнює їх облік.

Аналізуючи показники діяльності агентів на страховому ринку, можна зробити висновок, що існує суттєва різниця між агентськими мережами, що забезпечують реалізацію страхових послуг по страхуванню життя та обслуговують страхові компанії, які здійснюють ризикові види страхування. Так, якщо агенти – фізичні особи в ризиковому сегменті є штатними працівниками, то в сегменті страхування життя – це особи, які діють на договірних засадах. До того ж частка агентів – юридичних осіб дуже незначна на ринку страхування життя і становить близько 14 %, в ризиковому страхуванні – 33 % (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників діяльності страхових агентів

Показники	Роки			Темп росту, %	
	2011	2012	2013	2012/ 2011	2013/ 2012
1	2	3	4	5	6
Страхові компанії, які здійснюють види страхування інші, ніж страхування життя					
Кількість страхових компаній	378	352	345	93	98
Кількість штатних працівників	29595	30121	28666	102	95
Кількість агентів – юридичних осіб	7478	8112	7426	108	92
Кількість агентів – фізичних осіб	26 685	24 424	15 011	92	61
Усього агентів за ризиковим страхуванням	34 163	32 536	22 437	95	69
Питома вага агентів – юридичних осіб у загальній кількості страхових агентів, %	22	25	33	+3	+8
Питома вага агентів – фізичних осіб у загальній кількості страхових агентів, %	78	75	67	-3	-8
Питома вага агентів – фізичних осіб у загальній кількості штатних працівників, %	90	81	52	-9	-29

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6
Страхові компанії, які здійснюють страхування життя					
Кількість страхових компаній	64	62	62	97	100
Кількість штатних працівників	1246	1162	1093	93	94
Кількість агентів – юридичних осіб	343	572	601	167	105
Кількість агентів – фізичних осіб	3787	3946	3728	104	94
Усього агентів за страхуванням життя	4130	4518	4329	109	96
Питома вага агентів – юридичних осіб у загальній кількості страхових агентів, %	8	13	14	+5	+1
Питома вага агентів – фізичних осіб у загальній кількості страхових агентів, %	92	87	86	-5	-1
Питома вага агентів – фізичних осіб у загальній кількості штатних працівників, %	304	340	341	+36	+1
Усього агентів	38293	37054	26766	97	72

Тому серед страхових агентів переважають фізичні особи, питома вага яких становить близько 70 % від загальної кількості агентів за ризиковим страхуванням і близько 90 % за страхуванням життя. Отже, можливості агентів – юридичних осіб, які здійснюють продаж страхових послуг як окремого товару або як супутньої послуги, використовуються не повною мірою. Розвиток зручного для клієнтів каналу реалізації страхового захисту дозволить забезпечити повне задоволення потреб клієнтів і стимулюватиме збут страхових послуг.

Активність діяльності агентів на страховому ринку дуже чутлива до економічної ситуації у країні, тому спостерігається значне коливання кількості агентів – фізичних осіб та агентів – юридичних осіб у періоди макроекономічної нестабільності. Так, після значного скорочення майже на третину в період фінансово-економічної кризи у 2009 році, вже у 2011 році кількість агентів – фізичних осіб досягла п'ятирічного максимуму – 26 685 осіб, але вже у 2013 році скоротилась майже на 45 % [11].

Особливістю вітчизняного страхового посередництва є те, що агентські організації іноді позиціонують себе як брокери та користуються їх перевагами, діючи в інтересах страховиків, а більшість страхових брокерів навпаки створюють як брокерську, так і агентську структури й укладають агентські та брокерські угоди, а значить виступають агентами-брокерами. Це пов'язано з нестабільністю вітчизняного страхового законодавства щодо оплати послуг, і таким чином страхові посередники пристосовуються до його змін, виступаючи в ролі того, хто отримує комісійну винагороду від страховика.

На сьогодні страхові брокери можуть отримувати комісійну винагороду тільки від страхувальника, а страхові агенти – від страховика. У зарубіжній практиці кожна країна має свої особливості в оплаті послуг страхових посередників, але найчастіше законодавством встановлюється вимога, що брокери отримують комісійні від страховиків та страхувальників, а страхові агенти від страхувальників. Тому для стимулювання розвитку мережі незалежних страхових брокерів для збільшення обсягів страхового захисту необхідно переглянути підходи до оплати їх послуг.

Проте страхові посередники в будь-якому випадку не можуть надати своїм клієнтам повної фінансової гарантії у страховому захисті, тому в європейській практиці використовується обов'язкове страхування професійної відповідальності брокерів з лімітом відповідальності 1,5 млн. євро. В Україні страхові брокери іноді теж використовують страхування професійної відповідальності на добровільних засадах для забезпечення своєї діяльності та отримання конкурентних переваг.

Загалом можна виокремити ще певні недоліки, які стримують розвиток діяльності посередників на вітчизняному страховому ринку.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

По-перше, це низький рівень страхової культури населення і, як наслідок, відсутність довіри до страхових посередників. Недовіра суспільства також зумовлена відсутністю встановлених вимог і механізмів надання посередниками фінансових гарантій страхувальникам, тому незначна частина населення користується послугами страхових брокерів чи агентів. У західних країнах страхові посередники виступають у ролі «сімейних» консультантів, які забезпечують формування оптимального пакета страхових послуг своїм клієнтам, враховуючи їх вимоги та особливості.

По-друге, характерною рисою ринку страхових посередників є невідповідність вітчизняного страхового законодавства принципам та стандартам міжнародного законодавчого простору. Так, діяльність страхових посередників регулюється недосконалим законодавством, яке позбавлене необхідної інформації, без якої ринок страхового посередництва в Україні не може діяти ефективно і це суттєво стримує його розвиток.

По-третє, практично не використовується багаторівневий мережевий маркетинг MLM (Multi-Level Marketing) як механізм просування послуг від страховика до клієнтів. Фахівці вважають, що мережевий спосіб продажу може активно використовуватись на страховому ринку, але для цього необхідно дотримуватись високого рівня культури та морально-етичних норм усім суб'єктам посередницько-страхових відносин, інакше їх використання може призвести до негативних наслідків.

Український страховий ринок у сучасних умовах активно інтегрується у світовий простір, тому дуже важливо підвищити ефективність функціонування кожної його складової. Для того, щоб ринок страхових посередників сприяв розвитку вітчизняного страхового ринку та став його рушійною силою, необхідно вирішити наявні суперечності та проблеми, які стримують активність страхового посередництва в Україні. У першу чергу, необхідно виконати такі вимоги:

- запровадити чіткі ліцензійні вимоги та критерії діяльності для страхових агентів і брокерів, які стосуються рівня професійної кваліфікації та репутації;
- сформувати централізовану електронну базу даних страхових посередників;
- вирішити наявні суперечності в механізмі отримання комісійної винагороди страховими посередниками;
- запровадити вимоги до страхових посередників щодо надання інформації клієнтам та їх консультування;
- встановити обов'язкове страхування професійної відповідальності страхових посередників.

Також необхідно вдосконалювати діяльність страхових посередників, спрямовану на формування довгострокових партнерських відносин з клієнтами. За розрахунками аналітиків, залучення нового клієнта для страхової компанії в п'ять разів дорожче, ніж утримання реального. Але вітчизняні страхові компанії втрачають близько 30 % своїх клієнтів у момент прийняття ними рішень щодо пролонгації страхового договору, зазвичай через незадоволення їх поточним обслуговуванням і діями страховика у разі настання страхової події. Отже, тільки зниження кількості випадків відмови клієнтів від страхової компанії після закінчення договору страхування дозволить підвищити її прибуток на 25–85 % [1]. Тому встановлення довготривалих посередницько-страхових відносин на партнерських засадах стає важливим чинником у реалізації полісів, оскільки споживачі зацікавлені не лише у повноцінних страхових послугах, а й у сучасному рівні обслуговування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на вітчизняному страховому ринку більшість страхових послуг реалізується клієнтам безпосередньо страховими компаніями, тоді як на розвинутих ринках вони розповсюджуються через страхових посередників. Ситуація значно погіршилась в умовах макроекономічної нестабільності, про що свідчать як кіль-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

кісні, так і якісні показники функціонування ринку страхових посередників. У результаті низький рівень розвитку страхового посередництва суттєво стримує збільшення обсягів страхового захисту. Отже, незважаючи на те, що ринок страхових посередників в Україні знаходиться на стадії становлення, необхідно забезпечити формування посередницько-страхових відносин, які відповідають міжнародним нормам і які викликають довіру в суспільстві. Створення умов, які сприятимуть посередницькій активності на страховому ринку, стане важливим чинником виходу страхового ринку з кризи.

Список використаних джерел

1. *Бастричев В. С.* Посередницький страховий ринок України: маркетингові аспекти / В. С. Бастричев, Є. М. Зубермежа // Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2008. – № 633. – С. 32–38.
2. *Вовчак О. Д.* Страхова справа : підручник / О. Д. Вовчак. – К. : Знання, 2011. – 391 с.
3. *Гончарук В.* Кто такой в Украине «страховой брокер» и «страховой агент»? [Електронний ресурс] / В. Гончарук // Власть денег. – 2008. – № 167. – Режим доступа : <http://forinsurer.com/public/08/02/19/3389>.
4. ДИРЕКТИВА про посередництво у страхуванні 2002/92/ЄС ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ від 9 грудня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/docs/EU/Директива%202002_92.pdf.
5. *Про страхування* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
6. *Панченко О. І.* Регіональні аспекти розвитку страхового ринку України / О. І. Панченко, М. В. Дубина // Вісник Чернігівського технологічного університету. – Чернігів : ЧДТУ, 2009. – Вип. № 38. – С. 102–115.
7. *Плиса В. Й.* Страхування : навч. посіб. / В. Й. Плиса. – К., 2006. – 392 с.
8. *Приказюк Н. В.* Діяльність страхових брокерів в Україні та її регулювання [Електронний ресурс] / Н. В. Приказюк // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1780>.
9. *Ткаченко Н.* Шляхи розвитку посередництва на страховому ринку України / Н. Ткаченко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2007. – № 6. – С. 77–84.
10. *Удосконалення системи регулювання страхового посередництва в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2005/U4_ukr.pdf.
11. *Українська федерація ubezpieczenia* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ufu.org.ua/ua/news/publications/6984>.

УДК 336:72

Н.В. Лагодієнко, ст. викладач

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**Н.В. Лагодиенко**, ст. преподаватель

Николаевский национальный аграрный университет, г. Николаев, Украина

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**Nataliia Lahodiienko**, senior teacher

Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

COMPONENTS OF PROVIDING FINANCIAL STABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Досліджено теоретико-методологічні засади формування та забезпечення фінансової стійкості підприємства аграрної сфери, визначено основоположні складові, що формують стан рівноваги аграрних підприємств, зазначені домінуючі напрями прояву фінансово-економічної стійкості аграрних підприємств в умовах трансформації галузі.

Ключові слова: фінансова стійкість, рівновага, стратегічний розвиток, складові фінансової стійкості, розвиток аграрних підприємств.

Исследованы теоретические и методологические подходы формирования и обеспечения финансовой стабильности аграрных предприятий, очерчены основополагающие составляющие, формирующие состояние финансового равновесия аграрных предприятий, определены доминантные направления проявления финансовой-экономической стабильности аграрных предприятий в условиях трансформации отрасли.

Ключевые слова: финансовая стабильность, финансовое равновесие, стратегическое развитие, составляющие финансовой стабильности, развитие аграрных предприятий.

Studied theoretical and methodological principles of formation and ensure the financial viability of agrarian sphere, defined the basic elements that form the equilibrium of agricultural enterprises referred dominant display of directions of financial and economic sustainability of agricultural enterprises in the transformation industry.

Key words: financial stability, balance, strategic development, the financial stability, the development of agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Фінансову складову економічної діяльності аграрних підприємств об'єктивно слід вважати конститутивним (базовим) елементом рівня економічного захисту бізнес-інтересів функціонування суб'єкта економічних відносин. Фінансова стійкість сучасних відносин у економічній сфері аграрного виробництва постає як неоднозначна та багатофакторна фінансово-економічна категорія. Характеризувати її можна з різних позицій, передусім, як базисне поняття у фінансовому менеджменті підприємств аграрної сфери та як основоположний критерій їх фінансової безпеки. У вітчизняних та зарубіжних наукових економічних дослідженнях спостерігається факт нероздільного, або часткового ототожнення фінансової стійкості із формуванням та реалізацією фінансово-економічного потенціалу підприємства та ефективністю управління фінансовою діяльністю, що, у свою чергу, характеризується синхронізацією та збалансуванням фінансових потоків підприємства, достатнім фінансовим забезпеченням стратегічного розвитку, оптимальною структурою капіталу та усталеним нарощенням ринкової вартості підприємств аграрної сфери в майбутньому періоді. Фундаментальне дослідження цієї фінансово-економічної категорії повинно бути, на наш погляд, зорієнтовано передусім на формування категоріального апарату дефініції, створюючи при цьому розгорнуту основу для визначення критеріїв управління фінансовим забезпеченням стратегічного розвитку підприємств аграрної сфери. Отже, в умовах трансформації аграрної економіки та перманентних кризових явищ проблема забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання аграрної сфери набуває своєї актуальності та своєчасності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Безперечно аргументованою є позиція науковців М.Я. Дем'яненка, І.Ю. Гришової, О.В. Глушко, Ж.В. Дерій, М.П. Бутка, І.О. Крюкової, В.О. Ткач, Т.С. Шабатури, В.В. Кужеля, А.В. Лісового, І.П. Отенко,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

О.В. Царенко, С.М. Шкарлета, Б.Й. Пасхавера, Н.С. Танклевської, І.Б. Хоми, В.В. Сафонова, Б.О. Язлюка [1–10], які дотримуються теорії, що фінансова стійкість підприємства є базисом функціонування економічних систем за умов нестабільності економічних процесів, невизначеності та динамічності економічного середовища. Забезпечення фінансової стійкості підприємств аграрного виробництва має широкий теоретико-методологічний базис, що посідає провідне місце в системі економічних концепцій, пов'язаних управлінням фінансовими потоками та традиційно використовується в практичній діяльності аграрних підприємств. Зміст економічної природи наукової категорії «фінансова стійкість» перетерпів еволюцію розуміння у значній кількості наукових публікацій, проте сьогодні дискусійним залишаються параметри загальної стійкості підприємств аграрної сфери, виходячи із перманентності кризових умов розвитку сучасної аграрної економіки України.

Для розкриття економічної природи дефініції «фінансова стійкість» науковці та вчені (як зарубіжні, так і вітчизняні) використовують багатовекторні методологічні підходи, внаслідок чого виникає часом неоднозначна кількість трактувань цієї категорії, що об'єднується у відповідні підходи. На основі визначеного підходу висвітлюють різні аспекти цього поняття, що породжує проблему об'єктивізації змістових характеристик економічної категорії, залишаючи відкритою тематику для подальших досліджень.

Мета дослідження. Дослідити змістовні характеристики та складові фінансової стійкості стратегічного розвитку підприємств аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу. Фінансова стійкість економічного стану підприємств є широко досліджуваною економічною категорією, важливим аспектом якої є її індикативні можливості під час визначення її рівня, діагностика та моніторинг її окремих системоутворюючих елементів. Наявність таких споріднених категорій, як фінансова та економічна стійкість формує розмитість у доборі категорійного апарату та методичного інструментарію для застосування цих категорійних понять.

Концептуально фінансова стійкість у сучасних дослідженнях позиціонується як елемент та складова економічної стійкості підприємства, яка забезпечує певний ступінь усталеності фінансового стану, необхідний рівень якої досягається за рахунок оптимізації джерел фінансування діяльності суб'єктів аграрної сфери та оптимальності у процесі управління фінансовими потоками. Практика комплексного дослідження фінансової стійкості в контексті із поглибленням категорійного апарату економічної стійкості сформувала різнопланові трактування цієї фінансово-економічної категорії. На думку І.Ю. Гришової, фінансова стійкість – це економічно виважений стан підприємства, який повинен визначатись конкретним співвідношенням елементів капіталу та активів підприємства, що встановлено в його балансі, та характеризується системою фінансових показників, які формують методичний інструментарій управління фінансовою стійкістю підприємств аграрної сфери [1]. Зазначається, що фінансова стійкість – це не лише сукупність відповідних показників, а й кваліфікована їх інтерпретація у процесі діагностики та моніторингу економічної діяльності підприємства. Дещо іншого підходу під час визначення фінансової стійкості підприємства дотримується О.В. Глушко, який наполягає на тому, що «дослідження здатності мобілізувати фінансові ресурси та використання їх у напрямку, який забезпечить економічне зростання» забезпечує більш об'єктивний погляд на це категорійне поняття [11]. Отже, критерієм стійкості визначено достатню наявність фінансових ресурсів для забезпечення відтворення аграрного виробництва та нарощення діяльності підприємства в майбутньому періоді. Проте, на наш погляд, фінансові ресурси мають свою ціну залучення в господарську діяльність підприємства та, сформовані в масштабах, що перевищують потребу в певному проміжку часу, не генерують додаткового прибутку і супроводжуються нарощенням фінан-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сових ризиків у часі, тобто потребують фінансового захисту, що об'єктивно притаманне саме аграрним підприємствам внаслідок специфіки функціонування фінансових потоків в аграрній сфері.

Тобто думка, що фінансову складову економічної стійкості підприємства доцільно позиціонувати через наявність фінансових ресурсів, які за умов постіндустріальної економіки поряд з інформаційними та інтелектуальними є базовим потенціалом, що забезпечує економічно стійке функціонування економічного суб'єкта [10], є досить обмеженою з позиції ефективного використання сформованого обсягу фінансових ресурсів підприємств та оптимального управління фінансовими потоками галузі.

Позиція щодо трактування фінансової стійкості підприємства Т.С. Шабатури ґрунтується на комплексному підході. Цей підхід є основним серед науковців-економістів для дослідження багатофакторних економічних явищ. У межах цього підходу фінансова стійкість – це один із фінансових станів підприємства, який стає можливим лише за наявності конкретних видів, кількості та якості фінансових ресурсів, необхідних і достатніх для досягнення поставленої мети та компетенцій управління цими ресурсами в процесі аграрного виробництва [2]. Фінансова стійкість підприємства у розумінні І.О. Крюкової – це відповідність обсягів фінансових ресурсів та джерел їх утворення, співставність дебіторської і кредиторської заборгованостей підприємства, можливості своєчасного розрахунку за зобов'язаннями та наявність власних коштів для примноження активів підприємства [9]. Такі підходи до трактування фінансової стійкості визначають дефініцію як сукупність показників, критеріїв та індикаторів (кількісного та якісного характеру), які надають оцінку реального рівня фінансового стану суб'єкта господарської діяльності, інтерпретацію відхилень показників, якими фактично і встановлюють рівень економічно стійкого функціонування суб'єкта господарської діяльності, проте не розкривають вартісний потенціал його розвитку в стратегічній перспективі та не враховують галузеві особливості розвитку підприємств аграрного виробництва.

Фінансова стійкість розкривається через певне співвідношення величини: структури та складу активів, зобов'язань і власного капіталу. Такий підхід обґрунтовується тим, що «стійке фінансове становище формується у процесі всієї виробничо-господарської або комерційної діяльності підприємства» [6]. У процесі дослідження понятійного апарату фінансової стійкості підприємств агропродовольчої сфери запроваджується методологічний інструментарій, який ураховує значний вплив ендегенних та екзогенних факторів, що, у свою чергу, трансформує контури вимірів сутнісних характеристик дефініції та визначає її практичну спрямованість у діяльності підприємств агропродовольчої сфери.

Дотримуючись теоретико-методологічних засад ресурсної концепції ми вважаємо, що фінансова стійкість підприємства аграрної сфери розглядається через необхідне і достатнє для досягнення поставленої мети кількісне та якісне співвідношення ресурсів підприємства й компетенція менеджменту щодо ефективного їх використання. На основі цієї концепції важливу роль у поглибленні категорії «фінансова стійкість підприємства» повинно відігравати також і відповідне до базових засад цієї концепції методологічне забезпечення. Цей методологічний інструментарій об'єднує показники фінансової стійкості в єдину динамічну систему, створюючи передумови для адекватної імплементації їх в інтегральний показник. При цьому для визначення категорії фінансової стійкості доцільно акцентувати увагу не лише на ресурсній концепції, але і на інших підходах та засадних умовах формування цієї економічної категорії. Деякі автори наголошують, що дослідити зміст деяких якісних показників можна із використанням інституційного підходу.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Специфіка фінансової стійкості як суто економічної категорії полягає в її багатогранності, оскільки це поняття охоплює значну кількість факторів впливу на суб'єкт господарювання. Виходячи із класичної ресурсної концепції та її органічного поєднання із сучасною вартісною концепцією, фінансову стійкість можна трактувати через трансформацію вартості капіталу підприємства. Суть цього погляду ґрунтується на виділенні певних ключових моментів зміни стадій кругообороту капіталу підприємства, що впливають на формування фінансової стійкості: структура, розподіл і використання капіталу, а також пов'язані з цим ризики. Така характеристика дає змогу позиціонувати фінансову стійкість суб'єкта аграрної сфери як безперервний та активний до змін процес кругообороту вартості капіталу в різні форми та всіх стадіях кругообороту (готова продукція, товари і послуги, грошові кошти, ресурси). Основна відмінність у цьому трактуванні фінансово-економічної категорії полягає у врахуванні руху капіталу та необхідності адаптації господарюючої одиниці в аграрній сфері до просторових умов і часових реалій.

На противагу трактуванням фінансової стійкості, що ґрунтуються на ресурсній концепції та вартісній концепції трансформації капіталу, існує підхід із яскраво вираженим імперативом стабілізації фінансового потенціалу підприємства. Згідно з цим підходом фінансово стійкими можуть вважатися лише ті підприємства, які формують власні активи виключно за рахунок власних фінансових ресурсів, що є досить дискусійним з погляду науковців, які широко використовують механізм фінансового левериджу. По-перше, підприємства втрачають потенціал нарощення рентабельності власного капіталу за рахунок залучених джерел.

По-друге, не допускається наявність дебіторської і кредиторської заборгованості, оскільки традиційно фінансову стійкість підприємства визначають через своєчасний розрахунок за своїми зобов'язаннями. Цей підхід не має практичної реалізації в сучасних умовах розвитку аграрної сфери через сезонність виробництва, дефіцит власних фінансових ресурсів та потребу в додатковому капіталу в період розширення кон'юнктури ринку, або нарощування нематеріальних активів, які є затратними і не можуть покриватися оборотним капіталом підприємства. Через це фінансову стійкість не можна характеризувати лише за допомогою показників поточної платоспроможності підприємства, відсутності залучених ресурсів, проте, безперечно, обґрунтованим є врахування можливостей виконання поточних зобов'язань та наявність збалансованих елементів у структурі активів і капіталу підприємств, оптимізованих за критеріями мінімізації вартості інвестованого капіталу й ризиків комерційної діяльності, економічного захисту стратегічних бізнес-інтересів та нарощення ринкової вартості бізнесу на перспективу.

Попри те, у контексті формування категорії економічної стійкості доцільно врахувати і постіндустріальні умови розвитку економіки та необхідність потужного потенціалу нематеріальних активів.

Фінансова стійкість є тим чинником підприємства як економічної системи, який визначає стан рівноваги, що забезпечує стабільну динаміку фінансово-господарської діяльності та перспективи стратегічного розвитку через консолідацію ресурсних можливостей та управлінських компетенцій, встановлення рівноваги між внутрішнім потенціалом і зовнішніми загрозами для забезпечення росту ринкової вартості бізнесу.

Особливість фінансової стійкості як індикатора економічної стійкості полягає в широкому переліку факторів, зокрема групи показників рентабельності, ділової активності, ліквідності та фінансової незалежності, що формують комплексну оцінку функціонування економічної одиниці. Здатність суб'єкта господарювання своєчасно здійснювати платежі та реалізовувати інші фінансові проекти для забезпечення розши-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

реного відтворення, а за умов непередбачуваних ситуацій зберігати платоспроможність та ліквідність, свідчить про фінансову стійкість підприємства [8; 12].

Суть категорії «фінансова стійкість» полягає у визначенні такого рівноважного співвідношення джерел формування капіталу та напрямків його використання, який забезпечить виконання всіх цілей та стратегічних завдань підприємства аграрної сфери. При цьому доцільно відзначити, що сутність фінансової стійкості, як показника діяльності підприємства, полягає у визначенні такого співвідношення розміру сформованого, розподіленого та використовуваного капіталу, який би зумовив зростання обсягів прибуткової виробничої діяльності, темпів зростання реального власного капіталу, а також збереження достатнього для функціонування підприємства рівня платоспроможності і кредитоспроможності.

Наукові пошуки, метою яких було формування цілісного і реалістичного розуміння фінансової складової економічної стійкості підприємства, зумовили необхідність використання консолідованого підходу. На основі цього підходу фінансова стійкість підприємства характеризується через можливості підприємства фінансувати свою діяльність, забезпечувати його фінансовими ресурсами, необхідними для відтворювального функціонування підприємства. Під час визначення цієї економічної категорії додатково потрібно враховувати ефективність фінансових відносин з іншими юридичними і фізичними особами та їхній рівень платоспроможності.

Дослідивши категорію фінансової стійкості підприємства, вважаємо доцільним визначити змістовне наповнення всіх складових та інтерпретувати синергетичний ефект як результат їхньої взаємодії. Категорійний апарат фінансової стійкості аграрного підприємства визначається переліком складових, які впливають на рівновагу підприємства з урахуванням взаємозв'язків між ними. Вчені [1–9], які досліджували фінансову стійкість, виділяють такий перелік її складових: О.В. Митяй аналізує економічну рівновагу та фінансову стійкість як сукупність фінансової, виробничої та організаційної підсистеми. О.А. Хлистун визначає такі складові, як фінансова, виробнича, маркетингова, організаційно-кадрова та інвестиційно-інноваційна складові фінансової стійкості сталого розвитку підприємств аграрної сфери. В.В. Кужель диференціює загальну економічну стійкість підприємства на виробничу, кадрову, фінансову та інноваційну складову. Є.І. Масленніков, аналізуючи економічну стійкість вітчизняних підприємств, виділяє маркетингові, фінансові, торгово-технологічні та організаційно-управлінські бізнес-процеси. О.В. Глушко економічну стійкість розглядає контекстно зі складовими конкурентоспроможності підприємства, визначає підсистеми за напрямками використання ресурсів на організаційно-управлінські і кадрові ресурси, техніко-технологічні ресурси та фінансові ресурси [1–10].

На основі запропонованого переліку підсистем стає зрозуміло, що складові фінансової стійкості підприємства є варіативними, із набором суб'єктивних компонент. Ці компонентні складові, як правило, визначаються за принципом галузевої належності об'єкта оцінювання та вектора наукового дослідження. Формування структури підсистем фінансової стійкості позиціонується як багатокритеріальне, комплексне завдання.

Методологія визначення адаптованого до умов сучасного ринку переліку складових фінансової стійкості передбачає такі критерії: повною мірою включати базові фактори впливу на економічну систему; враховувати складові економічної стійкості, які мають реальний і суттєвий вплив на суб'єкт господарювання; акцентування не тільки на особливостях галузі, але й на специфіці функціонування підприємства; врахування академічних знань у конкретній предметній сфері дослідження.

Враховуючи сформовані вище позиції, ми вважаємо обґрунтованим запропонувати доцільність використання визначеного переліку наступних складових фінансової стійкості для вітчизняних аграрних підприємств (табл.).

Таблиця

Домінантні напрями прояву фінансово-економічної стійкості аграрних підприємств

Назва підсистеми	Обґрунтування доцільності використання структурного елементу системи фінансової стійкості
Захисту	Рівень фінансової стійкості, по суті, відображає ефективність управління грошовими потоками, зокрема власними та позиковими коштами підприємства. Фінансова складова враховує кон'юнктуру фінансового ринку та його фінансових ресурсів. Важливою особливістю фінансової складової є визначення під час оцінювання рівня забезпеченості власними фінансовими ресурсами та ступеня залежності підприємства від зовнішніх джерел формування активів
Організаційно-кадрова	Кадрове забезпечення для сучасної економічної системи відіграє важливу роль у контексті забезпечення її стійкості. Актуальність цієї складової зумовлена зростаючою цікавістю до розвитку корпоративної культури підприємства та її впливу на функціонування підприємства. Цінність дослідження трудового потенціалу полягає у визначенні рівня гнучкості системи управління, а також рівня компетенцій менеджменту та забезпеченості висококваліфікованими кадрами
Техніко-технологічна	Виробнича стійкість підприємства залежить від результатів його операційної діяльності. Саме обсяг і якість виробленої та реалізованої продукції, наданих послуг чи виконаних робіт є передумовою економічно стійкого функціонування підприємства. В контексті такої складової доцільно враховувати відповідність продукції за якісними та монетарними показниками
Маркетингово-логістична	Широкі можливості відкрились для маркетингової діяльності з техніко-технологічним розвитком суспільства. При цьому маркетингові ініціативи формують імідж компанії та її продукції, тобто є частиною ділової репутації компанії. Логістична складова може займати значну частку у структурі витрат підприємства, за умови, якщо специфіка діяльності потребує цього. При цьому маркетингово-логістична складова ілюструє виконання фази переміщення товарів, фінансових чи інформаційних потоків для задоволення потреб споживачів. Врахування даних такого змісту є актуальним в умовах сучасної економіки, оскільки вони впливають на рівень економічної стійкості підприємства
Інноваційна	Інноваційна складова може проявлятися у всіх аспектах економічної стійкості підприємства. Враховуючи темпи технічного прогресу, інновації стали необхідною компонентою стійкого функціонування сучасних суб'єктів економіки. Стійкість інвестиційного потенціалу в контексті реалій функціонування економічних систем створює конкурентну перевагу для суб'єкта господарювання

Запропонована система складових фінансової стійкості підприємств аграрної сфери повною мірою ілюструє змістовну характеристику досліджуваної економічної категорії. Використання виділених характерних ознак категорії «фінансова стійкість», здійснення на їх основі аналізу для встановлення об'єктивності наявних трактувань цього поняття не забезпечує повного уявлення про можливості стійкого розвитку сучасного підприємства, а також генерування адекватного категорійного апарату фінансової стійкості. Це зумовлено тим, що фінансова стійкість досліджується з різних позицій і як наслідок поняття цієї економічної категорії формується в контексті предмета наукового дослідження. Такий підхід забезпечує лише висвітлення предметно-орієнтованих особливостей категорії. При цьому такий аспект не дозволяє повною мірою виявити чіткий перелік фундаментальних ознак фінансової стійкості підприємств в умовах сучасної економіки.

Висновки. Фінансову стійкість як категорію можна позиціонувати в контексті статичного й динамічного підходів, передбачаючи рівновагу всіх елементів економічної системи господарюючої одиниці. При цьому дотримуються позицій, що ці елементи забезпечують реалізацію задекларованих зобов'язань та досягнення сформованих стратегічних цілей. Характерною ознакою фінансової стійкості є запас фінансово-ресурсної ємності досліджуваного об'єкта, яка реалізується за умов активізації дестабілізуючих чинників внутрішнього та зовнішнього характеру. Саме гнучкість і адаптивність економічних складових підприємницької структури, тобто можливість своєчасно й ефек-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тивно реагувати на несприятливі зміни в середовищі функціонування суб'єкта господарювання, є рефлексією фінансової стійкості підприємства. Формування уніфікованого трактування поняття «фінансова стійкість» потребує врахування рівня дослідження економічної категорії. При цьому науковці виділяють внутрішню та зовнішню фінансову стійкість, які, по суті, диференціюють підсистеми цієї економічної категорії на керовані та некеровані підприємством фактори впливу.

Список використаних джерел

1. *Grishova I. Yu., Kryukova I. A., Zamlynskiy V. A., Galickiy A. N.* Scientific and methodical aspects of the formation of modern financial architecture for the enterprise. "Science progress in European countries: new concepts and modern solutions". March 28, 2013. – Stuttgart, Germany. Volume 3. pp. 29–32.
2. *Гришова І. Ю.* Соціально-економічне розвиток підприємств в контексті рішення економічних конфліктів / І. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь // Актуальні проблеми економіки і управління. – 2015. – № 2. – С. 33–37.
3. *Дем'яненко М. Я.* Теоретико-методологічні аспекти розвитку концепції фінансово-економічного захисту підприємств в аграрній сфері / М. Я. Дем'яненко, І. Ю. Гришова // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection. – Chernihiv : CNUT, 2015, pp. 107–110.
4. *Масленніков Є. І.* Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства : [монографія] / Є. І. Масленніков. – Одеса : Прес-кур'єр, 2015. – 316 с.
5. *Крюкова І. О.* Формування фінансової безпеки агропромислових підприємств / І. О. Крюкова // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 4 (58). – С. 41–45.
6. *Кужель В. В.* Аналіз стимулюючих та дестабілізуючих чинників розвитку агропродовольчої сфери України / В. В. Кужель // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection. – Chernihiv : CNUT, 2015. – Р. 67–70.
7. *Кужель В. В.* Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу / В. В. Кужель // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 17–22.
8. *Митяй О. В.* Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О. В. Митяй, О. А. Хлистуна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – Грудень. – С. 630–633. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>.
9. *Митяй О. В.* Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О. В. Митяй, О. А. Хлистуна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9–1. – Ч. 1. – С. 57–60.
10. *Глушко О. В.* Фінансова стійкість як категорійне поняття / О. В. Глушко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 171–175.
11. *Борщук І. В.* Показники фінансової стійкості як складова виміру ефективності функціонування підприємства / І. В. Борщук, О. В. Глушко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 722. – С. 17–21.
12. *Хома І. Б.* Формування системно-комплексного підходу в оцінці рівня економічної безпеки підприємства / І. Б. Хома // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2008. – № 611. – С. 32–41.
13. *Шкарлет С. М.* Ідентифікація стану економічної безпеки в сучасних умовах інноваційного розвитку підприємств / С. М. Шкарлет // Стратегія розвитку України. – 2007. – № 1–2. – С. 304–315.
14. *Шкарлет С. М.* Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі / С. М. Шкарлет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 6–12.

УДК 658.14:332.1

Ю.А. Малахова, аспірант

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ГРАНИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ КОЕФІЦІЄНТА ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВАНТАЖНОГО АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Ю.А. Малахова, аспірант

Национальный транспортный университет, г. Киев, Украина

ОБОСНОВАНИЕ ПРЕДЕЛЬНОГО ЗНАЧЕНИЯ КОЭФФИЦИЕНТА НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ГРУЗОВОГО АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА

Yuliia Malakhova, PhD student

National Transport University, Kyiv, Ukraine

SUBSTANTIATION LIMIT VALUE OF TAX LOAD RATIO ON TRUCKS TRANSPORT ENTERPRISES

Стаття присвячена визначенню параметричної моделі граничного значення коефіцієнта податкового навантаження, яке розмежовує діяльність підприємства на зони виживання та розвитку. Встановлено зв'язок між економічною рентабельністю активів та коефіцієнтом податкового навантаження підприємств. Здійснено аналіз граничного коефіцієнта податкового навантаження розвитку на середніх підприємствах вантажного автомобільного транспорту.

Ключові слова: система оподаткування, підприємство, економічна діяльність, податкове навантаження, рентабельність.

Статья посвящена определению параметрической модели предельного значения коэффициента налоговой нагрузки, которое разграничивает деятельность предприятия на зоны выживания и развития. Установлена связь между экономической рентабельностью активов и коэффициентом налоговой нагрузки предприятий. Осуществлен анализ предельного коэффициента налоговой нагрузки развития на средних предприятиях грузового автомобильного транспорта.

Ключевые слова: система налогообложения, предприятие, экономическая деятельность, налоговая нагрузка, рентабельность.

This paper is devoted to the definition of a parametric model boundary coefficient of the tax burden, which delineates the activity areas on survival and development. The relationship between economic return on assets ratio and the tax burden. The analysis of the coefficient of the tax burden of enterprise on businesses loaded with road transport.

Key words: taxation, enterprise, economic activity, tax burden, profitability.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань керівників підприємств є забезпечення сталого підвищення ефективності господарської діяльності, на яку суттєвий вплив справляє зовнішній чинник – діюча система оподаткування. Саме тому для кожного суб'єкта господарювання важливо на сьогодні розробити таку систему заходів з організації податкового менеджменту, яка не лише допоможе підприємствам виживати в сучасних умовах, але й стимулюватиме їх до розширення та підвищення ефективності діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему оцінювання податкового навантаження в системі податкового менеджменту підприємства досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, серед яких В. Бородин, В. Горб, М. Крейніна, О. Кудріна, М. Литвин, П. Малахов Т. Одіокова, В. Ткаченко та інші. Ними здійснювалися дослідження впливу різних показників системи оподаткування на економічну діяльність підприємства. За рівнем податкового навантаження визначали значущість податкового менеджменту [1, с. 83], чи необхідність податкового планування на підприємстві [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте на сьогодні залишається актуальною проблема оцінювання податкового навантаження з урахуванням інвестиційних можливостей підприємства.

Мета статті. Головною метою статті є обґрунтування граничного значення податкового навантаження підприємства для оцінювання впливу діючої системи оподатку-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вання на економічну діяльність підприємства з урахуванням його інвестиційних можливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова криза, зниження курсу національної валюти, зменшення обсягів продаж супроводжуються знеціненням більшості доходів підприємства, скороченням прибутків та погіршують фінансовий стан підприємства, загальмовують його розвиток, призводять до фінансової неспроможності, знижують конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим зменшення податкового навантаження на підприємство є завданням, яке потребує нагального вирішення. Все частіше податки сплачуються за рахунок обігових коштів, скорочуючи їх обсяги для ведення поточної діяльності. Крім цього, практика авансових платежів у бюджет, а також чинний у вітчизняній податковій системі механізм сплати ПДВ призводить до того, що для проведення належних податкових виплат підприємство змушене залучати зовнішні ресурси, які у зв'язку з високими ризиками й рівнем інфляції в Україні стають усе дорожчими [3]. При цьому використання кредитних коштів комерційних банків вимагає сплати значних відсотків, а отже, формує додаткові витрати для підприємства, чим знижують його прибутки та ліквідність.

Враховуючи це, необхідно сформувати таку систему корпоративного податкового менеджменту, яка б дозволила пом'якшити податковий тягар і стимулювати розвиток підприємства.

Важливою складовою податкового менеджменту є оцінювання впливу податкового навантаження на господарську діяльність, яке визначає рівень економічних обмежень можливостей розвитку підприємства, створюваних відрахуванням коштів на сплату податків і обов'язкових платежів [4, с. 206].

При цьому важливим є значення граничного податкового навантаження як межі між зонами виживання та розвитку. В певний часовий період воно дозволить приймати обґрунтовані рішення щодо подальшого розвитку підприємства.

У зоні виживання підприємство є збитковим або отримує мінімальну суму прибутку, не достатню для подальшого економічного розвитку.

Розвиток пов'язаний з інвестиційною діяльністю і вимагає залучення зовнішніх джерел фінансування інвестиційних витрат, у першу чергу кредитів комерційних банків.

Тому, керуючись методом фінансового левериджу [5], можна стверджувати, що в точці розподілу зон реалізується тотожність

$$Re = r_{cep}, \quad (1)$$

де Re – економічна рентабельність активів підприємства;

r_{cep} – середня відсоткова ставка за кредитами.

При цьому

$$R_e = \frac{\Phi P_{оп}}{BK + ДК + КК}, \quad (2)$$

де $\Phi P_{оп}$ – фінансовий результат від операційної діяльності;

BK – власний капітал;

$ДК$ – довгострокові кредити отримані;

$КК$ – короткострокові кредити отримані.

У точці розподілу зон виживання і розвитку підприємство має такий рівень економічної рентабельності активів підприємства, який створює мінімальні умови для забезпечення кредитів.

Виникає завдання встановлення зв'язку між економічною рентабельністю активів та коефіцієнтом податкового навантаження, який за результатами проведеного нами дос-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

лідження [6] для підприємств вантажного автомобільного транспорту визначається за формулою:

$$KПНi = \frac{\sum \Pi_i}{ВФРi}, \quad (3)$$

де $KПНi$ – коефіцієнт податкового навантаження i -го періоду;

$\sum \Pi_i$ – сума податків, зборів та обов'язкових платежів, нарахованих підприємством в i -му періоді;

$ВФРi$ – валовий фінансовий результат підприємства i -го періоду.

Валовий фінансовий результат можна визначити з параметричної моделі рентабельності продажів:

$$R_{Пi} = \frac{ВФРi}{Вi}, \quad (4)$$

де $R_{Пi}$ – рентабельність продаж підприємства i -го періоду;

$Вi$ – виручка від реалізації товарів (робіт, послуг) в i -му періоді.

Отже,

$$ВФРi = R_{Пi} \cdot Vi \quad (5)$$

Тоді

$$KПНi = \frac{\sum \Pi_i}{Ri \cdot Vi}. \quad (6)$$

Таким чином, коефіцієнт податкового навантаження пов'язаний з економічною рентабельністю активів через рентабельність продажів підприємства. Рентабельність продажів можна віднайти тоді, коли буде встановлений стохастичний зв'язок між нею та економічною рентабельністю активів.

Такий зв'язок буде встановлено за даними фінансової та податкової звітності за 2012–2014 роки по 22 середніх вантажних автотранспортних підприємств м. Києва¹. Характер залежності описують дані аналітичного угруповання, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Залежність рентабельності продажів підприємств від економічної рентабельності активів

Економічна рентабельність активів (R_e), %	Кількість середніх вантажних АТП м. Києва	Рентабельність продажів ($R_{П}$), %
до 0	17	-6,9
"0-10	17	20,2
"10-20	10	47,2
"20-30	4	32,8
"30-40	6	16,7
понад 40	12	25,7

На рис. 1 графічно відображена залежність рентабельності продажів від економічної рентабельності активів середніх вантажних автомобільних підприємств м. Києва.

¹ Зазначена вибірка є однорідною за чисельністю працівників та чистим доходом (виручкою) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), коефіцієнти варіації 33,2 та 31,3 % відповідно.

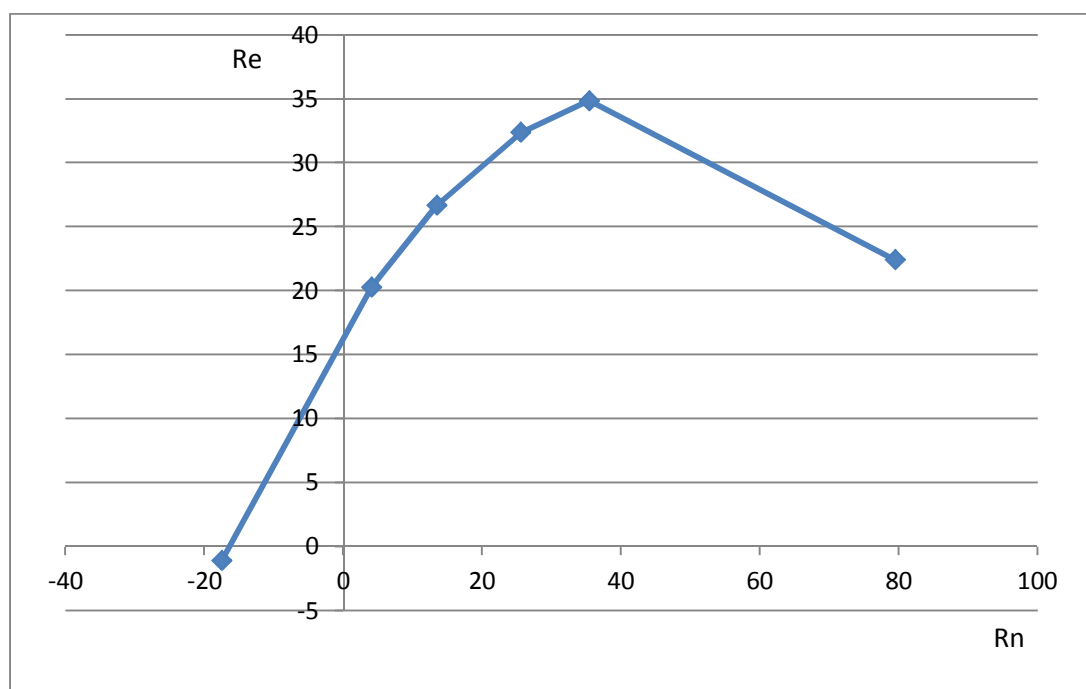

Рис. 1. Залежність рентабельності продажів від економічної рентабельності активів

Як бачимо, залежність може бути описано рівнянням регресії параболі. Це підтверджується найвищим показником тісноти зв'язку: кореляційне співвідношення при параболічній залежності становить 71,4 %, тоді як при гіперболічній – 34,5 %, і коефіцієнт кореляції при прямолінійній залежності – 38 %.

Розрахунки за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel дозволили отримати таке рівняння регресії:

$$R_n = 17 + 0,86 \cdot R_e - 0,01 \cdot R_e^2 \quad (7)$$

Враховуючи тотожність (1), рентабельність продажів у точці розподілу можна визначити за даними про середню відсоткову ставку за кредитами. Так, станом на 09.10.2014 року середня відсоткова ставка за кредитами комерційних банках міста Києва мала такі значення (табл. 2):

Таблиця 2

Середні відсоткові ставки в розрізі кредитів по м. Києву*

Вид кредиту	Середня відсоткова ставка, %
На обладнання	26,46
На автомобілі	17,04
На нерухомість	25,53
Овердрафт	37,75
На розвиток	24,85
На поповнення обігових коштів	25,71
Середній відсоток	26,22

Примітка: складено станом на 09.10.2014 року за даними компанії Простобанк Консалтинг, що здійснює регулярні дослідження українського ринку банківських послуг [7].

При значенні середньої відсоткової ставки за кредитами 26,22 % рентабельність продажів, розрахована за рівнянням регресії (7), становитиме 46,4 %.

За такої умови граничне значення коефіцієнта податкового навантаження для середніх вантажних автопідприємств м. Києва визначиться за формулою:

$$K_{ПНзрі} = \frac{\sum \Pi_i}{0,464 \cdot V_i} \cdot 100 \quad (8)$$

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За результатами розрахунку *KPH_{gr}* по кожному з 22 АТП побудовано відповідний розподіл підприємств (рис. 2).

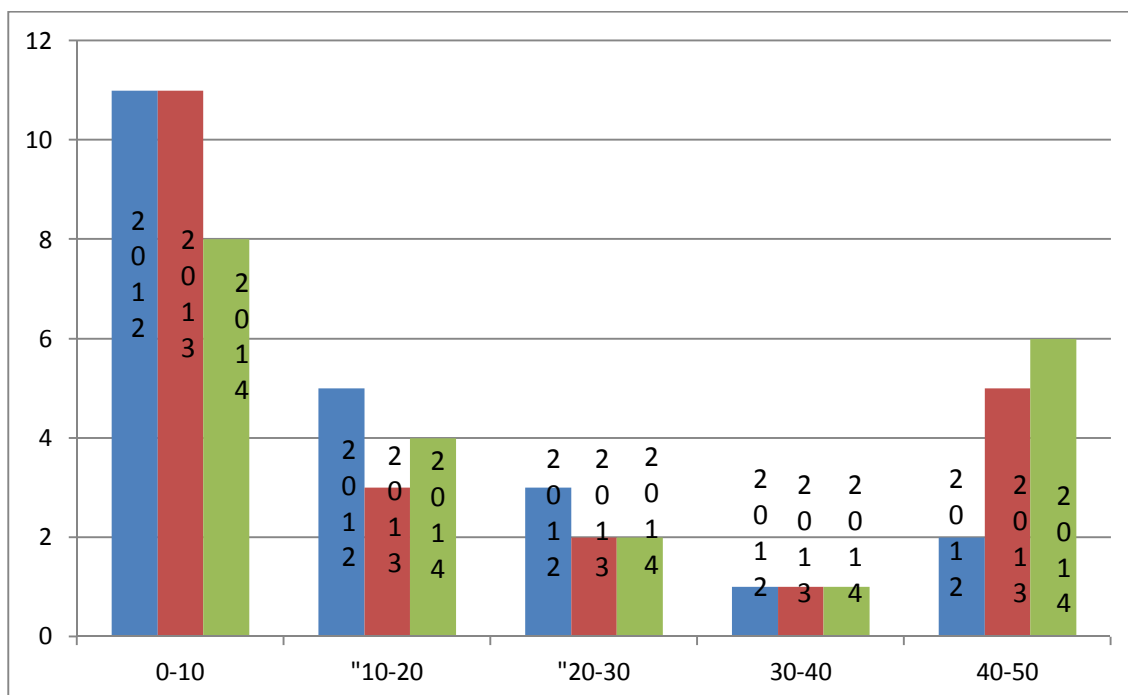

Рис. 2. Розподіл середніх вантажних автотранспортних підприємств м. Києва за рівнем граничного значення коефіцієнта податкового навантаження

Таким чином, аналіз граничного коефіцієнта податкового навантаження дозволяє визначити ступінь можливостей розвитку підприємства при діючій системі оподаткування. Так, на рис. 2 видно, що найбільша кількість вантажних автотранспортних підприємств міста Києва матиме змогу розвиватися при значенні граничного податкового навантаження до 10 %, а вже при значенні понад 30 % таку можливість мають одиниці підприємств.

Висновки і пропозиції. Можливість визначення граничного значення коефіцієнта податкового навантаження підприємств створює певні передумови для прийняття обґрунтованих рішень щодо подальшого розвитку підприємств.

Список використаних джерел

1. Новіков М. А. Порівняльний аналіз методик визначення податкового навантаження та шляхи їх удосконалення / М. А. Новіков // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 7. – С. 284–288.
2. Горб В. А. Управління податковими платежами підприємства : дис. ... канд. екон. наук / В. А. Горб. – Дніпропетровськ, 2005. – 194 с.
3. Вплив ПДВ на фінансово-господарську діяльність підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua>.
4. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : Инфра, 1998. – 479 с.
5. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – 3-тє вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2009. – 305 с.
6. Малахова Ю. А. Методичні засади визначення податкового навантаження на підприємствах автомобільного транспорту / Ю. А. Малахова // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 11. – С. 17–20.
7. Дані компанії Простобанк Консалтинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prostobiz.ua>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

УДК 336.712:330.101.52

К.О. Паляничко, аспірант

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ**Е.А. Паляничко**, аспірант

Одесский национальный экономический университет, г. Одесса, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ**Kateryna Palianychko**, PhD student

Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

FORMATION OF FUNDING RESOURCE BASE OF COMMERCIAL BANKS

Досліджено наслідки впливу фінансово-економічної і політичної криз на формування ресурсної бази комерційних банків України. Проведено аналіз динаміки ресурсної бази комерційних банків, основних складових банківських ресурсів (власного капіталу і зобов'язань) в умовах кризових явищ та інфляційного знецінення національної грошової одиниці. Запропоновано напрями стабілізації функціонування вітчизняної банківської системи, забезпечення підтримки ресурсної бази комерційних банків у світлі впливу політико-економічної кризи 2013–2014 рр.

Ключові слова: ресурсна база, банківські ресурси, комерційний банк, банківська система, власний капітал, зобов'язання, кризові явища.

Исследованы последствия влияния финансово-экономического и политического кризисов на формирование ресурсной базы коммерческих банков Украины. Проведен анализ динамики ресурсной базы коммерческих банков, основных составляющих банковских ресурсов (собственного капитала и обязательств) в условиях кризисных явлений и инфляционного обесценивания национальной денежной единицы. Предложены направления стабилизации функционирования отечественной банковской системы, обеспечения поддержки ресурсной базы коммерческих банков в свете влияния политико-экономического кризиса 2013–2014 гг.

Ключевые слова: ресурсная база, банковские ресурсы, коммерческий банк, банковская система, собственный капитал, обязательства, кризисные явления.

The article investigates consequences of financial and economic as well as political crises impacts on formation of funding resource base of commercial banks of Ukraine. The analysis of dynamics of funding resource base of commercial banks, the basic constituents of bank resources (private funds and liabilities) in the conditions of crisis phenomena and national monetary unit depreciation through inflation were conducted. The approaches for steady and stabilized operation in domestic banking system, provision of support in funding resource base of commercial banks against the background of economic and financial crisis of 2013–2014 were introduced.

Key words: funding resource base, bank resources, commercial bank, banking system, private funds, liabilities, crisis phenomena.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших елементів економіки країни є банківська система, яка мобілізує тимчасово вільні кошти та перетворює їх у функціонуючий капітал. Стабільному функціонуванню та подальшому розвитку банківської системи України сприяє нарощування обсягів банківських ресурсів. Від того, наскільки банки приділятимуть увагу формуванню ресурсів, залежить їх спроможність здійснення кредитних операцій, розвиток інвестиційної діяльності, формування резервів та підтримка фінансової стійкості, ліквідності. Перед українськими комерційними банками гостро стоїть проблема ефективного формування та використання ресурсної бази. Кризові явища у фінансовій системі України загострили цю проблему ще більше. Різка та тривала девальвація національної валюти, нездатність окремих комерційних банків виконувати свої зобов'язання перед українськими вкладниками спровокували недовіру до банківських установ та масове забирання грошей з депозитних рахунків. Тому аналіз формування ресурсної бази в умовах кризових явищ є актуальною проблемою комерційних банків України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ресурсної бази комерційних банків присвячено роботи багатьох учених-економістів. Теоретичні засади, пов'язані з мобілізацією банківських ресурсів, досліджували у своїх працях М. Алексеєнко, О. Васюренко, Ж. Довгань, Н. Заславська, О. Заруба, О. Заруцька, А. Мороз, М. Савлук. Особливості формування ресурсної бази розглядали Н. Бицька, О. Дзюблюк, Д. Завадська, В. Коваль, В. Корнєв, Т. Майорова та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак в умовах кризових явищ, гострої конкурентної боротьби та мінливості зовнішнього середовища існує

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

потреба вдосконалення дослідження формування ресурсної бази комерційних банків для забезпечення стабільності та фінансової стійкості банківської системи України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз формування ресурсної бази комерційних банків України в умовах політичної та фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. Основна роль банківських установ полягає у здійсненні посередницької діяльності щодо залучення вільних грошових ресурсів від суб'єктів господарювання та населення і розміщення цих ресурсів на ринку кредитів, валютному і фондовому ринках. У таких умовах для комерційних банків важливого значення набувають операції з акумулювання коштів та їх розміщенням на найбільш вигідних умовах. Від операцій з акумулювання коштів залежить розмір банківських ресурсів та масштаб діяльності комерційних банків.

Передусім дамо визначення терміну «банківські ресурси».

Вітчизняні автори В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренева зазначають, що банківські ресурси – сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні банку та використовуються ним для виконання своїх функцій та операцій [1, с. 87]. Ж.М. Довгань трактує поняття «банківські ресурси» у вузькому та широкому розумінні. На його думку, «у вузькому розумінні банківські ресурси – це акумульовані банком вільні кошти економічних суб'єктів на умовах виникнення зобов'язань власності чи боргу для подальшого розміщення на ринку з метою отримання прибутку». У широкому розумінні поняття «ресурс» (від фр. *ressources*) трактується не лише як «засоби» і «запаси», а і як «можливості». Тому, крім традиційних ресурсів, це поняття охоплює й реальні можливості банку не лише акумулювати грошові зобов'язання боргу чи власності, а й отримати прибуток від проведення дохідних банківських операцій [2, с. 6]. В.С. Хараман у дисертації сформулювала авторське поняття банківських ресурсів – як грошових коштів та вираженої у грошовій формі частки майна, що знаходяться у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення банківських операцій і надання банківських послуг для отримання прибутку [3, с. 8].

Відзначимо, що згідно з принципами бухгалтерського обліку та вимогами Національного банку України щодо публікації фінансової звітності, ресурси банківських установ поділяються на зобов'язання і капітал. На рис. 1 наведено дані про динаміку зміни ресурсної бази комерційних банків за 2004–2014 роки.

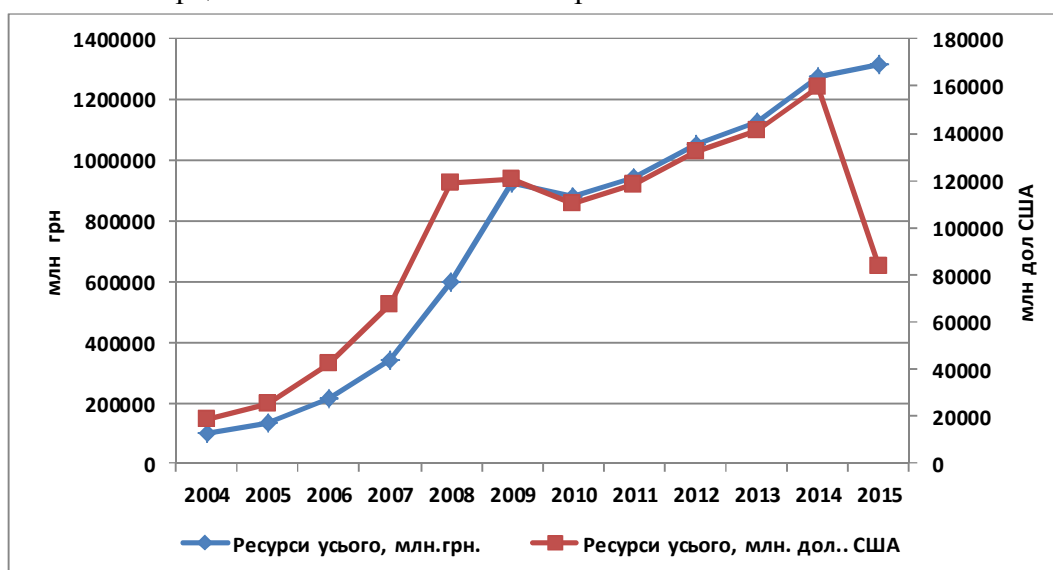

Рис. 1. Динаміка зміни ресурсної бази комерційних банків за 2004–2015 роки*

Примітка: * станом на 01.01.2015.

Джерело: складено автором на підставі [4].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Протягом аналізованого періоду спостерігалось динамічне зростання всіх складових ресурсної бази українських банків. Так, за період з 2004 по 2014 рр. вона збільшилася майже в 13,1 раза.

Для оцінювання реальної динаміки ресурсної бази комерційних банків нами представлено дані у вільноконвертованій валюті – долар США, оскільки політика курсоутворення щодо неї в Україні є ринковою. За основу перерахунку взято офіційний курс гривні щодо долара США, встановлений НБУ, станом на початок кожного року.

Як показують дані рис. 1, зростання ресурсної бази банків, номінованої в доларах США, у 2004–2014 рр. (за даними на початок року) становило 8,5 раза, тобто повільніше у порівнянні з показником, номінованим у гривні. Кризові явища та інфляційне знецінення національної грошової одиниці призвели в 2014 році до зниження вартості залучених банками ресурсів у доларовому еквіваленті майже на 47,8 %.

На рис. 2 представлено дані про динаміку зобов'язань і власного капіталу за 2004–2015 роки. За цей період зростання банківських ресурсів відбувалося більшою мірою за рахунок зростання власного капіталу, який збільшився у 14,9 раза (статутний капітал зростає значно швидше – 22,8 раза) (рис. 2). З огляду на ліквідацію окремих банківських установ та збиткову діяльність, обсяг власного капіталу протягом 2014 року зменшився на 44,58 млрд грн та станом на 01.01.2015 р. становить 148 023 млн грн.

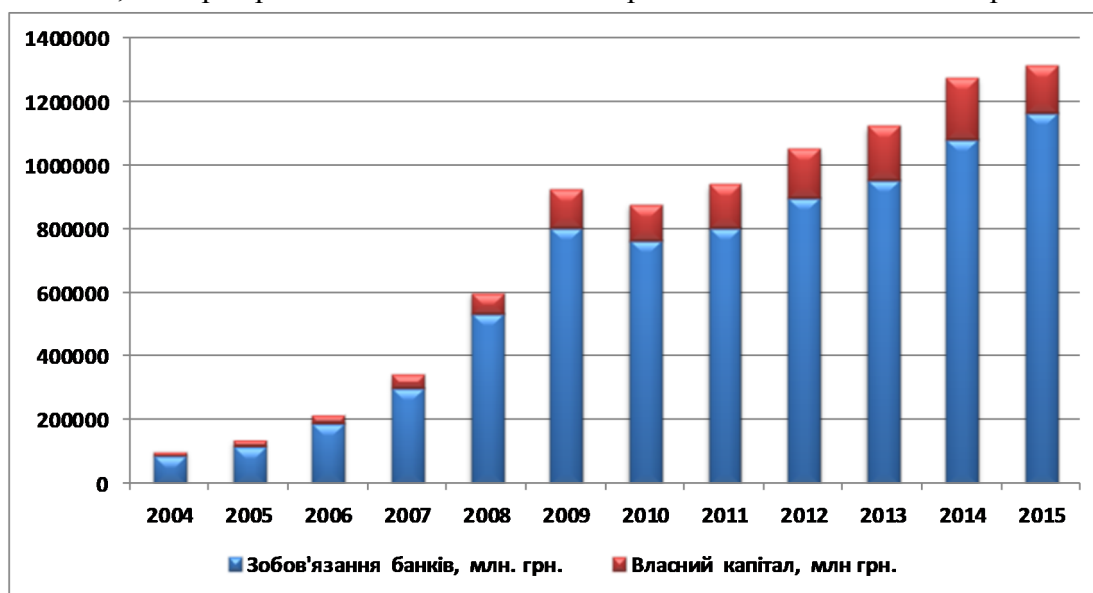

Рис. 2. Динаміка зобов'язань і власного капіталу за 2004–2015 роки*

Примітка: * станом на 01.01.2015.

Джерело: складено автором на підставі [4].

У результаті набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» [5] змінено визначені Законом України «Про банки і банківську діяльність» мінімальні обсяги статутного та додаткового капіталу банків. Так, мінімальний розмір статутного капіталу банку збільшено зі 120 млн грн до 500 млн грн. У 2014 році в 13 банківських установах працювала тимчасова адміністрація, 26 банківських установ було прийнято рішення ліквідувати. У багатьох з цих банків (БрокБізнесбанк, Реал Банк, Форум Банк тощо) обсяг статутного капіталу перевищував встановлений як мінімальний рівень в 500 млн грн.

На нашу думку, збільшення мінімального обсягу статутного капіталу банку не є достатньо ефективним заходом регулювання та підвищення стабільності банківської системи України, адже набагато більш важливими є регулювання напрямків вкладання капіталу,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тобто якість активів банку. В Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо упередження (мінімізації) негативного впливу на стабільність банківської системи» уточнюється, що у випадку відсутності з боку власників істотної участі у банку дій щодо збільшення обсягу статутного капіталу з метою приведення діяльності проблемної установи у відповідність із вимогами законодавства до них застосовується штраф у розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5].

На думку НРА «Рюрік», враховуючи негативний вплив складної соціально-політичної та економічної ситуації, слід очікувати збільшення кількості банків, що будуть визначені як проблемні або неплатоспроможні та щодо яких може бути прийняте рішення про ліквідацію. Водночас, варто зазначити, що рівень та якість розвитку ринку банківських послуг визначається не кількістю наявних банківських установ, а ступенем покриття населення банківськими продуктами та їх якістю [6]

Зобов'язання комерційних банків України за 2004–2014 роки у гривневому еквіваленті зросли у 13,4 раза (рис. 2). Обсяг зобов'язань банківської системи України збільшувався з початку 2014 року завдяки суттєвій девальвації національної валюти та станом на 01.01.2015 р. становив 1168,83 млрд грн. При цьому частка валютних зобов'язань станом на 01.01.2015 р. становила 54,49 % сукупних зобов'язань.

Впродовж 2014 року обсяг портфеля коштів клієнтів збільшився на 9,07 млрд грн та станом на 01.01.2015 р. становив 677,74 млрд грн, що зумовлено значною девальвацією національної валюти. Протягом 2014 року як з боку суб'єктів господарювання, так і з боку населення активно вилучались строкові кошти, в той час як залишки коштів на поточних рахунках збільшувались.

Причинами вилучення строкового ресурсу з боку суб'єктів господарської діяльності є економічна та політична нестабільність у державі, що зумовила виникнення фінансових труднощів, а також обмеженість доступу до кредитних ресурсів. Таким чином, підприємства змушені були вилучати власні депозити для фінансування поточної діяльності. У випадку ж з фізичними особами – вилучення строкових депозитів відбувалась на фоні зниження реальних доходів населення за одночасного підвищення рівня інфляції, а також зростання недовіри до банківської системи [6].

Депозитний портфель у регіональному розрізі представлено на рис. 3.

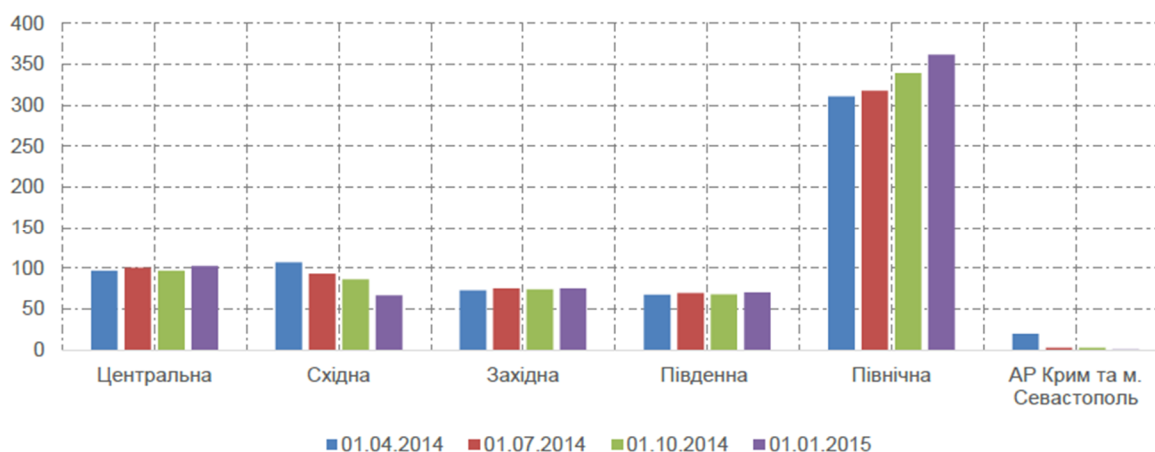

Рис. 3. Депозитний портфель у регіональному розрізі, млрд грн

Джерело: [6].

Протягом 2014 року обсяг депозитів у Донецькій та Луганській областях значно знизився, що обумовлено проведенням АТО в цих областях. На думку НРА «Рюрік», у подальшому швидкого нарощення депозитних клієнтських вкладів у цих областях очікувати не варто [6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зважаючи на складну соціально-політичну та економічну ситуацію, що склалася сьогодні у банківській сфері, фахівці пропонують НБУ здійснити відповідні заходи для підтримки ресурсної бази банківської системи, зокрема такі, як:

- знизити резервні вимоги НБУ;
- активно використовувати нові інструменти рефінансування банків;
- удосконалити нормативну базу формування та використання резервів на покриття кредитних ризиків;
- удосконалити вимоги до формування капітальної бази банків, наблизити її до світових стандартів відповідно до Базельської угоди тощо [7, с. 113].

Висновки і пропозиції. Кризові явища, що супроводжують банківську систему, неминучі і виникають періодично. Глибока *політична*, економічна та соціальна *криза* в *Україні* вплинула, перш за все, на макроекономічну стабільність економіки України та, як наслідок, значно послабила банківську ресурсну базу, що негативно позначилось на фінансових результатах діяльності банківської системи. Тому необхідно з боку Національного банку України та Верховної Ради України вживати заходи, спрямовані на стабілізацію роботи банківської системи загалом та окремих банків зокрема, а саме: забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банків; формування власних ресурсів в обсягах, що забезпечують розвиток та фінансову стійкість банку; підтримання резерву вільних грошей на мінімальному рівні; оптимізацію процентних ставок за депозитами й ощадними вкладками залежно від строків та інших характеристик.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку мають бути питання розроблення та ефективної реалізації сучасних стратегій банківської діяльності у сфері ресурсного забезпечення в умовах кризових явищ.

Список використаних джерел

1. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2007. – 796 с.
2. Довгань Ж. М. Ресурси комерційного банку: сформування та управління : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 / Ж. М. Довгань. – К., 2006. – 19 с.
3. Хараман В. С. Формування ресурсів комерційних банків та їх оптимізація : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / В. С. Хараман. – Донецьк, 2012. – 19 с.
4. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи [Електронний ресурс] : Закон України від 04.07.2014 № 1586-VII // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1586-18>.
6. Аналітичний огляд банківської системи України за 2014 рік // Національне рейтингове агентство «Рюрік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2014.pdf.
7. Заславська Н. П. Особливості формування ресурсного потенціалу банків в умовах економічної нестабільності / Н. П. Заславська // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. – Вип. 3 (44). – С. 111–113.

УДК 658.012.32(477):330.322

О.А. Руденко, аспірант

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна

ЗМІНИ В НАУКОВИХ ЗАСАДАХ ІНВЕСТИЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ – ОСОБЛИВОСТІ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

О.А. Руденко, аспірант

Черкасский государственный технологический университет, г. Черкассы, Украина

ИЗМЕНЕНИЯ В НАУЧНЫХ ОСНОВАХ ИНВЕСТИЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА – ОСОБЕННОСТИ РЫНОЧНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ УКРАИНЫ

Oksana Rudenko, PhD student

Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine

CHANGES IN INVESTMENT MANAGEMENT SCIENTIFIC BASIS – PECULIARITIES OF THE MARKET TRANSFORMATION OF UKRAINE

Досліджено розмаїття наукових поглядів щодо сутності, теорії і практики інвестиційного менеджменту. Розглянуто міжнародні рейтинги країн відносно привабливості інвестиційного клімату, основні етапи управління інвестиціями, класифікацію інвестиційних стратегій, головні завдання, принципи та функції інвестиційного менеджменту.

Ключові слова: інвестиційний менеджмент, ринкова трансформація, управління інвестиціями, завдання інвестиційного менеджменту, принципи.

Исследовано разнообразие научных взглядов относительно сущности, теории и практики инвестиционного менеджмента. Рассмотрены международные рейтинги стран относительно привлекательности инвестиционного климата, основные этапы управления инвестициями, классификацию инвестиционных стратегий, основные задачи, принципы и функции инвестиционного менеджмента.

Ключевые слова: инвестиционный менеджмент, рыночная трансформация, управление инвестициями, задачи инвестиционного менеджмента, принципы.

Studied the diversity of scientific views on the essence of the theory and practice of investment management. Considered international rankings of relative attractiveness of the investment climate, milestones, investment management, investment strategies classification, the basic objectives, principles and functions of investment management.

Key words: investment management, market transformation, investment management, investment management objectives, principles.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших складових ринкової трансформації економіки України є її інвестиційна політика. Розвиток соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні об'єктивно обумовлює необхідність розроблення ефективного механізму інвестиційного менеджменту. Адже навіть за високої привабливості окремих галузей у діяльності суб'єктів господарювання наявні значні проблеми щодо залучення інвестицій. Така невідповідність виникла через прагнення інвесторів до стійкого зростання рентабельності, що не сприяє вирішенню стратегічного завдання – отримання конкурентних переваг та сталого розвитку економіки у майбутньому.

Актуальність дослідження методів та інструментів управління інвестиційною діяльністю зумовлена необхідністю вдосконалення теоретико-методичного та практичного забезпечення інвестиційного менеджменту в Україні. В цьому контексті важливого значення набуває обґрунтування шляхів покращення управління інвестиціями суб'єктів господарювання та джерелами їх фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання управління інвестиційного менеджменту досліджували у своїх працях зарубіжні вчені: Г. Александер, Дж. Бейлі, Е. Боді, Л. Гітман, Е.Дж. Долан, А. Кейн, Д. Ліндсей, А.Дж. Маркус, Ф. Фабозци, У. Шарп та інші. Проблематиці інвестиційного менеджменту присвятили свої наукові праці провідні науковці України та країн СНД: М. Д. Білик, І. О. Бланк, В. В. Бочаров, А.О. Ходжаян, В.В. Ковальов, В. Ф. Максимова, А. А. Пересада, О.В. Фінагіна, В. П. Семенов, О. О. Терещенко, В. Г. Федоренко, А. В. Череп, В. Я. Шевчук, В. В. Шеремет та інші.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на розмаїття наукових поглядів щодо сутності, теорії і практики інвестиційного менеджменту та його вдосконаленням, ці питання залишаються недостатньо вивченими українською фінансовою наукою. Зокрема, потребують подальшого дослідження: вдосконалення основ до управління реальними і фінансовими інвестиціями та джерелами їх фінансування; розроблення практичних рекомендацій щодо формування і вибору оптимального варіанта інвестиційної стратегії суб'єктів господарювання та оцінювання привабливості – об'єктів інвестування; обґрунтування пропозицій щодо підвищення їх інвестиційної активності.

Метою статті є формування основ інвестиційного менеджменту в умовах ринкової трансформації економіки України.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з інтенсивним розвитком портфельного інвестування як самостійна галузь знань інвестиційний менеджмент сформувався у 50-і роки ХХ століття. З появою портфельного інвестування пов'язано виникнення і самого терміна «інвестиційний менеджмент», під яким первісно розумілася система управління фінансовими інвестиціями підприємства. Пізніше інвестиційний менеджмент включив у свою систему і розгляд питань реального інвестування. У теперішній час інвестиційний менеджмент є однією з галузей знань, яка найбільш динамічно розвивається. Тільки за останнє десятиріччя за розроблення проблем інвестиційного менеджменту значна частка дослідників удостоєна нобелівських премій.

Інвестиційний менеджмент є основою сукупності знань та вмій, що дає можливість нарощувати матеріальний та нематеріальний капітал, допомагає приймати виважені управлінські рішення на основі світового досвіду господарювання, що забезпечує розвиток організації (підприємства) в умовах ринкових трансформацій (табл.).

Таблиця

Поняття «інвестиційний менеджмент» за різними джерелами

Поняття «інвестиційний менеджмент»		Автори
Як процес	це процес управління всіма аспектами інвестиційної діяльності суб'єкта підприємництва	[1]
	це процес управління всіма аспектами інвестиційної діяльності компанії	[4]
Як система	(англ. management – управління) – сукупність методів, прийомів, способів та принципів управління інвестиційним процесом, рухом інвестиційних ресурсів з метою одержання доходу в майбутньому	[2]
	являє собою систему принципів і методів розроблення та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із здійсненням різних аспектів інвестиційної діяльності підприємства	[3]

Джерело: [1–4].

На нашу думку, інвестиційний менеджмент слід розглядати з таких позицій:

- як науковий напрям;
- процес управління;
- механізм формування інвестиційної політики;
- метод аналізу та прогнозування економічного зростання;
- метод оцінювання ефективності інвестицій.

В Україні багато аспектів управління інвестиціями знаходяться лише на стадії становлення через об'єктивні економічні труднощі трансформаційного періоду, недосконалості нормативно-правової бази, недостатнього рівня підготовки спеціалістів до роботи у складних економічних умовах і т. ін.

Головною метою інвестиційного менеджменту є забезпечення найбільш ефективних шляхів реалізації інвестиційної стратегії на окремих етапах її розвитку (рис.).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

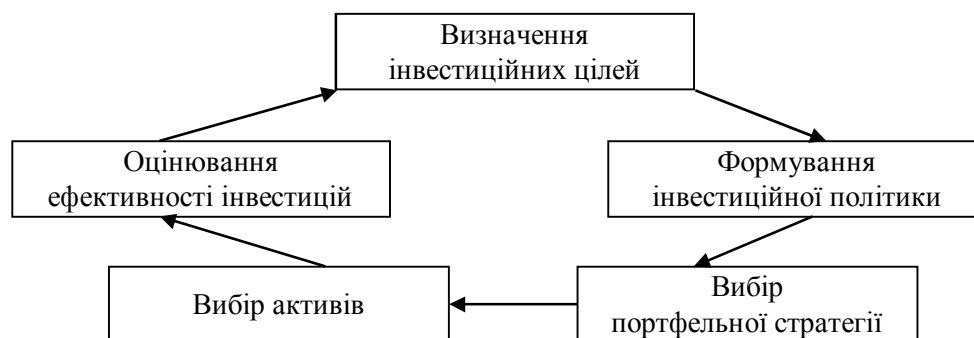

Рис. Етапи процесу управління інвестиціями

Джерело: [5, с. 92].

Будь-який суб'єкт інвестування намагається досягти інвестиційної мети, але ефективність його діяльності залежить від обраної стратегії управління інвестиціями.

За класифікацією, наведеною в роботах [6; 7], існують такі інвестиційні стратегії:

- інвестиційна бездіяльність – прибутковість вкладених засобів з часом знижується внаслідок морального й фізичного старіння виробничого апарату, погіршення організації виробництва тощо;
- пасивне інвестування – підтримка незмінного рівня розвитку підприємства призводить до відставання від середнього по галузі рівня і в майбутньому буде мати ті ж наслідки;
- активна стратегія – забезпечує зростання прибутковості до середньогалузевого рівня вкладень, припускає добір і реалізацію різних інноваційних проектів, активну поведінку на ринку;
- ефективна або випереджаюча стратегія пов'язана вже з інноваціями, що реалізують принципово нові технологічні рішення, які відрізняються значним ступенем ризику таких вкладень.

Економічне середовище в Україні є водночас привабливим і ризиковим для іноземних інвесторів, хоча Україна й займає стратегічно вигідне географічне положення, має високий природно-ресурсний та трудовий потенціал, що робить її перспективним інвестиційним середовищем. Але неможливо бути привабливою для потенційних інвесторів в умовах політичної нестабільності й втручання держави у ринкові процеси, не прибравши адміністративні бар'єри та корупційні схеми, які перешкоджають успішному веденню бізнесу та розвитку економіки України як на мікро-, так і на макрорівні.

Сучасний стан інвестиційного клімату України є незадовільним. Про це свідчать індекси різних світових компаній, що складають міжнародні рейтинги країн відносно привабливості їх інвестиційного клімату чи загального становища (рейтинг журналу "Euromoney", Institutional Investor, Індекс Глобалізації, рейтинг центру Heritage Foundation, Global Competitiveness Index та ін.).

Класифікація країн за ризиками журналу "Euromoney" публікується двічі на рік, де країни отримують загальну суму балів, що виводиться на підставі дев'яти показників: політичний ризик, економічний розвиток, показники заборгованості, прострочені або відстрочені борги, кредитні рейтинги, доступ до банківського фінансування, доступ до короткострокового фінансування, доступ до ринків капіталу, втрати під час стягнення вимог через суд.

За 2014 рік Україні вдалося дещо покращити свої позиції за показником глобального індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, посівши 76-е місце серед 144 країн [8]. Проте за індексом технологічного розвитку позиція України не покращується, її відносять до групи транзитивних країн, які конкурують за допомо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

гою низькотехнологічних засобів виробництва та мають низький рівень продуктивності праці, але наближаються до середньотехнологічно розвинених країн.

За індексом економічних свобод Україна в 2015 році посідає 162-е місце з 178 країн у рейтингу Heritage Foundation [9]. Це нижче, ніж було у 2013 році, коли Україна опинилася на 161-му місці, й досі найгірші показники з 10 індикаторів країна має за свободу інвестицій, свободу від корупції, фінансову свободу та права власності. Значення індексу України найнижче серед усіх країн Європи та не досягає середнього світового рівня. Країна належить до категорії «пригнічених» країн. Усе це лише погіршує інвестиційний клімат країни.

На думку вчених, інвестиційний менеджмент покликаний вирішувати такі основні завдання:

- 1) забезпечити високі темпи економічного розвитку країни завдяки здійсненню ефективної інвестиційної діяльності, розширенню її обсягів, а також за допомогою галузевої, асортиментної та регіональної диверсифікації цієї діяльності;
- 2) максимізувати прибуток від інвестиційної діяльності;
- 3) мінімізувати інвестиційні ризики;
- 4) забезпечити фінансову стабільність і платоспроможність країни у процесі реалізації інвестиційних програм;
- 5) визначити варіанти прискорення реалізації інвестиційних програм [4; 5].

В економічній літературі прийнято вважати пріоритетним завданням інвестиційного менеджменту забезпечення високих темпів економічного розвитку країни в умовах ринкової трансформації, а не максимізації прибутку.

Інвестиційний менеджмент являє собою систему принципів і методів розроблення та реалізації управлінських рішень, які пов'язані із здійсненням різноманітних аспектів інвестиційної діяльності країни.

Ефективне управління інвестиційною діяльністю України ґрунтується на таких принципах [2]:

1. Інтегрованість із загальною системою управління. Інвестиційний менеджмент органічно входить у загальну систему управління, є однією з основних функціональних систем, які забезпечують реалізацію стратегічних рішень.
2. Комплексний характер формування управлінських рішень. Усі управлінські рішення у сфері формування і реалізації інвестицій взаємозалежні та впливають на кінцеві результати інвестиційної діяльності країни.
3. Динамічний характер управління. Саме високий динамізм внутрішніх інвестиційних процесів, а також зовнішніх умов здійснення інвестиційної діяльності зумовлює динамічний характер управлінських рішень в інвестиційній сфері, спрямованих на своєчасне реагування на зміну умов інвестування.
4. Варіативність підходів до розроблення окремих управлінських рішень. Підготовка кожного управлінського рішення у сфері формування інвестицій і інвестиційних ресурсів країни повинна враховувати альтернативні можливості дій.
5. Орієнтованість на стратегічні цілі розвитку. Управлінські рішення у сфері інвестиційної діяльності не можуть суперечити стратегічним напрямкам розвитку країни.

До основних функцій інвестиційного менеджменту вчені відносять:

1. Дослідження зовнішнього інвестиційного середовища та прогнозування кон'юнктури інвестиційної діяльності (інвестиційного ринку).
2. Розроблення стратегічних напрямів інвестиційної діяльності. Формування системи довгострокових цілей інвестиційної діяльності.
3. Розроблення стратегії формування інвестиційних ресурсів суб'єкта інвестиційної діяльності (за рахунок власних джерел (прибуток, амортизаційні відрахування і т. ін.)

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

оцінюється ситуація на грошовому ринку (норма позичкового процента) та доцільність використання позичкових коштів, використання залучених коштів).

4. Пошук і оцінювання інвестиційної корисності проектів та вибір з них найефективніших. Проект має відповідати інвестиційній стратегії країни й бути максимально ефективним.

5. Оцінювання інвестиційних якостей фінансових інструментів і вибір з них найефективніших.

6. Формування та оцінювання інвестиційного портфеля за критеріями доходності, ризику й ліквідності.

7. Поточне планування та оперативне управління реалізацією окремих програм і проектів. Розроблення різноманітних видів поточних планів (календарні плани реалізації окремих інвестиційних проектів) і бюджетів цих проектів.

8. Організація моніторингу інвестиційних програм і проектів. Формується система базових показників за кожною інвестиційною програмою й окремими інвестиційними проектами; визначається періодичність збору та аналізу інформації; виявляються причини відхилення фактичних показників від намічених.

9. Підготовка рішень про своєчасну відмову від неефективних проектів (продаж окремих фінансових інструментів).

Управління фінансовими інвестиціями включає в себе аналіз фінансових ринків, визначення обсягів фінансових інвестицій у поточному періоді, вибір об'єктів інвестування, оцінку інвестиційних якостей окремих фінансових інструментів, формування портфеля фінансових інвестицій та ефективного управління ним.

У керуванні інвестиційним портфелем важливим є процес його формування та реструктуризації з урахуванням доходності, ліквідності та ризикованості об'єктів, які підбираються у портфель.

У формуванні інвестиційних ресурсів визначається їх необхідний загальний обсяг, ефективна схема фінансування інвестиційної діяльності, оптимальне співвідношення власних і залучених коштів тощо. Таким чином, основною метою інвестиційного менеджменту є визначення напрямків, методів, засобів та форм інвестування з метою підвищення ефективності виробництва й збільшення прибутку.

Висновки і пропозиції. У результаті дослідження розвитку інвестиційного менеджменту в умовах ринкової трансформації виявлено, що механізм управління формується й удосконалюється разом із розвитком ринкової системи господарювання. Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів та є достатньо інтегрованою. Саме тому процес удосконалення триває й досі.

Для суттєвого покращення місця України у світових рейтингах актуальним на сьогодні є питання вдосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного менеджменту й формування основи збереження і підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Є й певні позитивні кроки, які здійснені в цьому напрямі. А саме: створене правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства; підписано та ратифіковано Верховною Радою України міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з більше ніж 70 країнами світу; утворено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України тощо.

Список використаних джерел

1. Федоренко В. Г. Інвестування : підручник / В. Г. Федоренко. – К. : Алушта, 2006. – 408 с.
2. Докієнко Л. М. Інвестиційний менеджмент : підручник / Л. М. Докієнко, В. В. Клименко, Л. М. Акімова. – К. : Академвидав, 2011. – 408 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. *Бланк И. А.* Инвестиционный менеджмент : учеб. курс / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2001. – 448 с.
4. *Гончаренко Л. П.* Инвестиционный менеджмент : учебное пособие / Л. П. Гончаренко. – М. : КноРус, 2005. – 296 с.
5. *Погасій С. О.* Інвестиційний менеджмент (в прикладах і завданнях) : навч. посіб. / С. О. Погасій, О. В. Познякова, Ю. В. Краснокутська. – Х. : ХНАМГ, 2009. – 337 с.
6. *Балака Є. І.* Інвестиційний менеджмент : конспект лекцій / Є. І. Балака, О. Ю. Чередниченко, О. Л. Васильєв. – Х. : УкрДАЗТ, 2006. – 105 с.
7. *Економіка логістичних систем* : монографія / М. Васелевський, І. Білик, О. Дейнега, М. Довба та ін. – Львів : Видавництво університету «Львівська політехніка», 2008. – 596 с.
8. *Україна* посіла 76-е місце у рейтингу конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/business/2014/09/140903_competitiveness_report_ukaine_sa.
9. *Index of Economic Freedom* / Heritage Foundation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/index/country/Ukraine>.

УДК 339.71

В.В. Туров, аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

**СТАН ПОТОЧНОГО РАХУНКУ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ КАЗАХСТАНУ
В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ****В.В. Туров**, аспирант

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, г. Харьков, Украина

**СОСТОЯНИЕ ТЕКУЩЕГО СЧЕТА ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА КАЗАХСТАНА
В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ****Vladyslav Turov**, PhD student

V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

**CURRENT ACCOUNT OF KAZAKHSTAN UNDER THE FINANCIAL
INSTABILITY**

Досліджено стан поточного рахунку платіжного балансу Казахстану в умовах фінансової нестабільності. Виявлено, що девальвація національної валюти привела до незначного покращення сальдо поточного рахунку при одночасній великій залежності економіки від кон'юнктури світових енергетичних ринків. Погіршення поточного рахунку у разі зниження ціни на нафту до 50–60 доларів пов'язано зі скороченням вартісного обсягу експорту, який, у свою чергу, чинить тиск на торговий баланс. Погіршення показника рахунку поточних операцій посилить тиск на тенге.

Ключові слова: платіжний баланс, макроекономічна політика, девальвація, фінансова нестабільність, відкрита економіка.

Исследовано состояние текущего счета платежного баланса Казахстана в условиях финансовой нестабильности. Выявлено, что девальвация национальной валюты привела к незначительному улучшению сальдо текущего счета при одновременной большой зависимости экономики от конъюнктуры мировых энергетических рынков. Ухудшение текущего счета при снижении цены на нефть до 50–60 долларов связано с сокращением стоимостного объема экспорта, который, в свою очередь, оказывает давление на торговый баланс. Ухудшение показателя счета текущих операций усилит давление на тенге.

Ключевые слова: платежный баланс, макроэкономическая политика, девальвация, финансовая нестабильность, открытая экономика.

The article is devoted to the diagnostics of the current account of Kazakhstan under financial instability. It was revealed that the devaluation of the currency led to a slight improvement in the current account balance with simultaneous high economic dependence on the situation on the world energy markets. The deterioration of the current account with a decrease in oil prices to \$ 50–60 due to the reduction in the value of exports, which in turn puts pressure on the trade balance. Deterioration in the current account will increase the pressure on the tenge.

Key words: balance of payments, macroeconomic policy, devaluation, financial instability, open economy.

Постановка проблеми. Системні зміни, які відбуваються у світі під впливом кон'юнктурних коливань світового господарства, зумовлюють іманентні структурні зрушення у всіх без винятку економіках світу. Остання світова фінансово-економічна криза 2008–2012 рр. виявила економічні дисбаланси трансформаційних економік, особливо країн пострадянського простору, яких поряд зі спільністю ринкової трансформації та глобальних умов відрізняє різноманіття внутрішніх та зовнішніх економічних чинників.

Виникнення економічних дисбалансів у трансформаційних економіках має складну природу, а тому зберігає актуальність питання щодо їхнього розвитку в сучасній системі світового господарства. Проте досвід інтеграції Казахстану у сучасну світогосподарську систему та результати нових інтеграційних спрямувань є дуже цікавими для дослідників макроекономічних зрушень. Зокрема, такий напрям зміг би допомогти вивчити досвід перебування Казахстану в складі Євразійського економічного союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема флуктуацій платіжних балансів та шляхів їх регулювання присвячені численні праці українських і зарубіжних учених. Серед загалу наукових робіт варто виділити таких авторів: Л.А. Абалкін, А.П. Голіков, А.А. Гриценко, О.А. Довгаль, Н.А. Казакова, Д.Г. Лук'яненко, М.З. Мальський, М.М. Мацях, О.І. Рогач, В.І. Сідоров, В.В. Івантер, В.Н. Кириченко, Ф.Н. Клоцвог, І.І. Пузанов, А.С. Філіпенко, С.А. Циганов, Т.М. Циганкова, О.Б. Чернега, О.І. Шнирков, С.О. Якубовський, О.Л. Яременко та інших.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У Казахстані ці проблеми тією чи іншою мірою розглядали: Е.М. Аринов, Я.А. Аубакіров, У.Б. Баймуратов, Р.Е. Єлемесов, Е.Б. Жатканбаєв, Н. Ісінгарін, М.Б. Кенжегузін, А.К. Кошани, Н.К. Мамиров, С.С. Сатубалдина.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим фінансова нестабільність впливає на стан відкритих національних економік, експорт яких зосереджується на сировині. Тому розгляд стану поточного рахунку платіжного балансу Казахстану в умовах нових інтеграційних перетворень на пострадянському просторі потребує подальших наукових пошуків.

Мета статті. Метою статті є діагностика стану поточного рахунку платіжного балансу Казахстану в умовах фінансової нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Казахстан вистояв у період глобальної фінансової кризи й уникнув рецесії, але його банківський сектор як і раніше обтяжений великою часткою «поганих» кредитів, які успадкував від фінансової бульбашки на ринку нерухомості та іноземних запозичень у період 2006–2010 рр.

Як видно з рис. 1, протягом кризового періоду 2008–2009 рр. спостерігається зростання ВВП Казахстану (рис. 1).

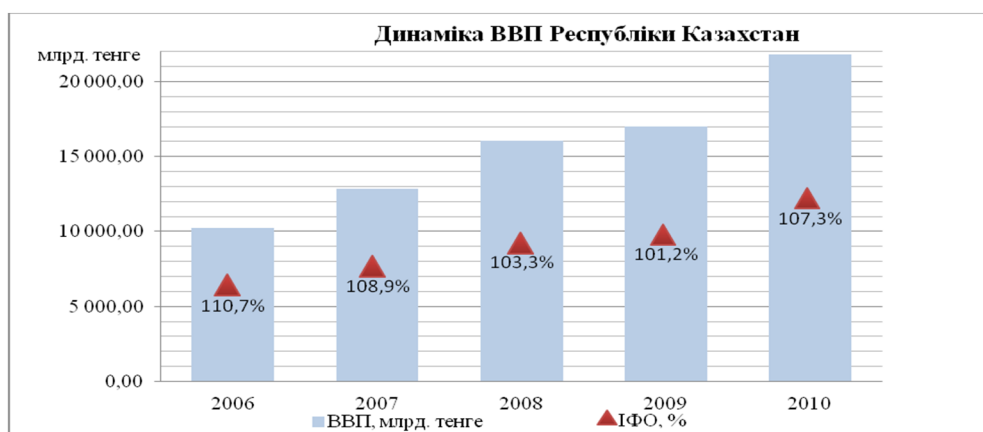

Рис. 1. ВВП Казахстану у період 2006–2010 рр. [8]

З І кварталу 2013 року платіжний баланс Казахстану складається відповідно до положень шостого видання «Керівництва по платіжному балансу та міжнародної інвестиційної позиції» (РПБ6). Основні методологічні зміни наведені у прес-релізі Національного банку Республіки Казахстан від 28 червня 2013 № 25 [9].

У 2014 році спостерігалось погіршення зовнішніх факторів для розвитку економіки Казахстану. Сталося загальне уповільнення економічного зростання у світі і зростання геополітичної нестабільності у зв'язку з подіями навколо України. Введення взаємних санкцій між Росією та країнами ЄС з США призвели до падіння темпів зростання і дестабілізації макроекономічної ситуації в Росії.

На тлі зміцнення темпів зростання ВВП США відбулося повне згорання ФРС третьої програми кількісного пом'якшення, що привело до зміцнення долара США.

Кон'юнктура світових цін на сировинні товари, коректування обмінного курсу національної валюти, операції банків і небанківських організацій з випуску боргових цінних паперів на зарубіжних ринках, динаміка іноземних активів Національного фонду і казахстанських банків стали визначальними факторами, що вплинули на стан платіжного балансу Казахстану в 2014–2015 рр. [10].

У звітному періоді темпи падіння світових цін на основні товари казахстанського експорту випереджали зниження цін на імпортовану Казахстаном продукцію і, в підсумку, в цілому за аналізований період індекс умов торгівлі, що розраховується як відношення зміни контрактних цін на експорт до зміни контрактних цін на імпорт, був нижчим на 2% в порівнянні з базовим періодом. При цьому сукупний індекс цін

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

казахстанського експорту відносно базового періоду був нижчим на 5 %, а індекс імпорتنих цін скоротився на 2 % [8].

На думку авторів аналітичної доповіді щодо перспектив казахстанської економіки, у результаті зазначених факторів, а також на тлі зростання видобутку сланцевої нафти в США і зростання поставок з боку Ірану, з якого частково були зняті економічні санкції, і Лівії, де після стабілізації ситуації у країні обсяг видобутої нафти виріс, відбулося зниження світової ціни на нафту марки Brent з 115 дол/барель у кінці червня 2014 до 50–60 дол/барель у кінці 2014 р. – початку 2015 р. [10].

Незважаючи на вищеписані тенденції на ринку нафти, ОПЕК відмовилася зменшувати квоти на видобуток сировини на своїй зустрічі в листопаді 2014 року.

Подальший розвиток ситуації на ринку нафти залежить від багатьох факторів. Експерти Міжнародного Енергетичного Агентства заявили, що в 2015 р. надлишок нафти зріс до більше 1 млн барелів на добу [10].

Ця обставина ставить під загрозу розвідку й освоєння нових родовищ, включаючи сланцеві, а також видобуток «чорного золота» на морському шельфі. Очікується, що обсяг видобутку нафти в США цього року скоротиться мінімум на 30 % в порівнянні з 2014 р. Значне скорочення видобутку нафти можливо і в Канаді.

Більшість компаній країни, які видобувають близько 50 % усієї нафти, оголосили про зниження витрат і планують добувати в добу приблизно на 300–350 тис. барелів менше, ніж у минулому році. Але у випадку загострення геополітичної ситуації на Близькому Сході ціни на нафту можуть тимчасово зрости. Під питанням експорт лівійської нафти. Нафтові родовища в Іраку можуть піддатися бомбардуванням, якщо опиняться під контролем радикальних угруповань [6].

Похитнути баланс попиту і пропозиції на ринку нафти в 2015 р. може зняття санкцій з Ірану. У цьому випадку до пропозиції нафтового ринку додасться близько 1 млн барелів на добу. Але ймовірність такого розвитку подій становить 50 %, вважають аналітики.

Враховуючи всі вищевикладені факти, середня ціна на нафту, можливо, буде перебувати в межах 50–60 доларів/барель.

Казахстан, чий найбільші торговельні партнери – Росія і Китай, відповів на ослаблення рубля та юаня конкурентною девальвацією (рис. 2): влада оголосила про перехід до вільного плаваючого курсу, після чого тенге впав на 26 % [9].

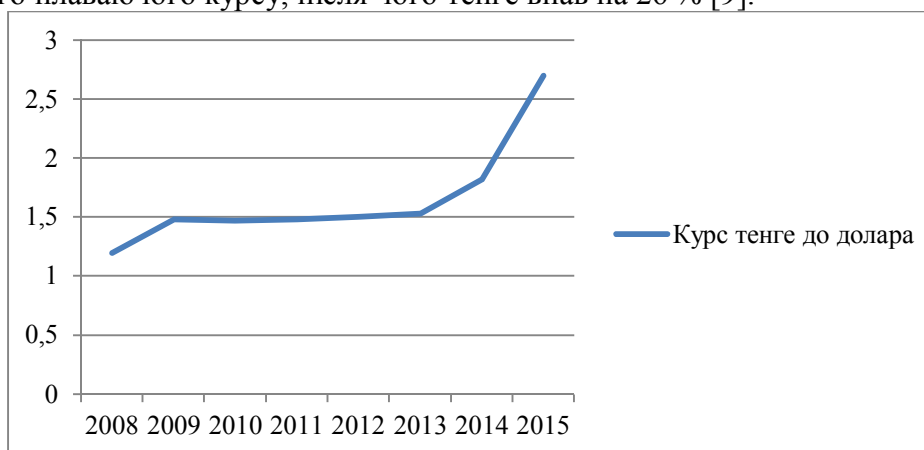

Рис. 2. Динаміка середньозваженого курсу тенге до долара [8]

На експорт сирової нафти припадає 55 % експортних доходів Казахстану, нафтові доходи формують близько половини держбюджету. В умовах падіння цін на нафту (з початку третього кварталу вони впали більше ніж на 20 %) девальвація тенге була неминуча. Катализатором була недавня девальвація китайського юаня, що спровокувала падіння більшості валют країн, що розвиваються. Китай закуповує 20 % казахстанського експорту, і

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

для збереження експортної конкурентоспроможності Казахстану необхідно було нівелювати ефект китайської девальвації. Те ж саме правильно й відносно рубля, який у третьому кварталі виступає гірше всіх серед основних валют (на Росію припадає 9 % казахстанського експорту) [8].

Додатковий тиск на валюти країн створює майбутній початок циклу жорсткості монетарної політики в США.

За результатами 2014 р. позитивне сальдо рахунку поточних операцій становило 4,6 млрд дол або 2,2 % до ВВП (рис. 3), у порівнянні з 0,9 млрд дол (0,4 % до ВВП) за 2013 р. [9].

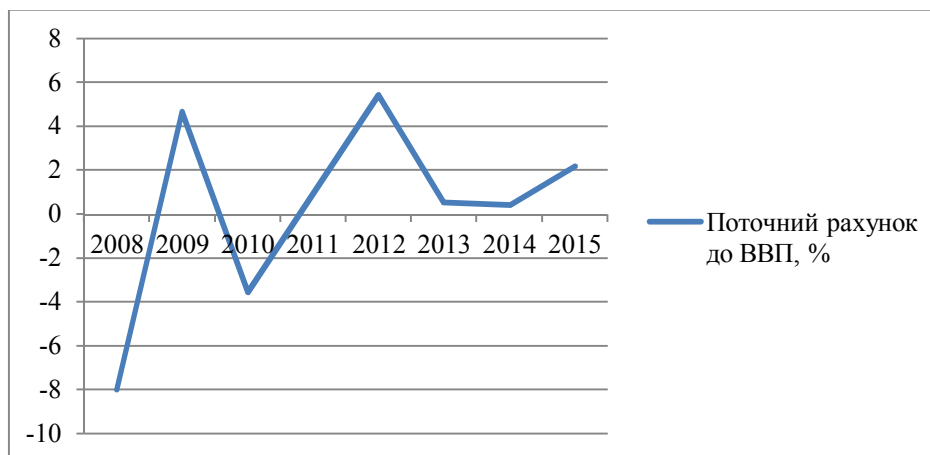

Рис. 3. Динаміка стану поточного рахунку Казахстану, % до ВВП [9]

Девальвація в лютому посилила торговельний баланс і тимчасово поліпшила цінову конкурентоспроможність (рентабельність) казахстанських підприємств. Після того, як відбулося зниження імпорту під впливом зростання цін на купівельну спроможність споживачів, профіцит торгового балансу збільшився з 15,6 млрд дол США в другій половині 2013 року до 22,6 млрд дол США в першій половині 2014 року.

Низький попит на інвестиційні товари на тлі знецінення курсу національної валюти призвів до падіння імпорту, що позитивно відбилося на рахунку поточних операцій і дозволило збільшити обсяги чистих іноземних активів. Однак у середньостроковій перспективі цей фактор є скоріше негативним.

У результаті, внесок чистого експорту у зростання ВВП значно підвищився до 2,7 процентних пунктів за дев'ять місяців 2014 року, в той час як у 2011–2013 рр. він був негативним. Проведена в лютому девальвація допомогла поліпшити платіжний баланс країни, усунувши його негативний вплив на зростання ВВП і підвищити валютні резерви НБ РК на 17 %. Але девальвація також призвела до зниження інвестиційного імпорту та зростання цін в економіці. Ціни на імпорتنі ресурси стали головною причиною зростання цін на товари, вироблені в Казахстані [10].

Високий профіцит поточного рахунку I півріччя 2014 року в 6,9 млрд дол перекрив у другій половині 2014 року дефіцит рахунку поточних операцій у 2,2 млрд дол. Основний внесок у розширення позитивного сальдо рахунку поточних операцій здійснений скороченням дефіциту балансу первинних доходів – на тлі різкого погіршення цінової кон'юнктури ринку нафти в IV кварталі 2014 скоротилися й обсяги доходів нерезидентів від прямих інвестицій [10].

У 2015 році в умовах можливого зниження попиту на основні казахстанські експортні сировинні товари, а також прогнозованого зниження цін на нафту і метали на світовому ринку, основним ризиком для економіки РК є подальше уповільнення галузей реального сектору економіки Казахстану, а в подальшому й галузей сфери послуг. Це призведе до зниження надходжень до Національного фонду та державного бюджету [10].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для підтримки сукупного попиту, як уже зазначалось вище, державою вжито заходи антикризового впливу. Главою держави прийнято рішення щодо залучення коштів Національного фонду до 3 млрд дол США (540 млрд тенге) щорічно на період з 2015 по 2017 рік [10].

За прогнозами Інституту економічних досліджень, рахунок поточних операцій платіжного балансу при можливих варіантах середньорічної ціни нафти марки Brent у 2015 році:

- при 80 дол США становитиме -129 млн дол;
- при 60 дол поточний рахунок буде негативним і становитиме -4,6 млрд дол;
- при 50 дол поточний рахунок прогнозується в обсязі -6,9 млрд дол [10].

Погіршення поточного рахунку у випадку зниження ціни на нафту до 50–60 дол пов'язано зі скороченням вартісного обсягу експорту, який, у свою чергу, чинить тиск на торговий баланс. Погіршення показника рахунку поточних операцій посилить тиск на тенге.

Висновки. Виявлено, що з часів входження у світову господарську систему як самостійного суб'єкта міжнародних економічних відносин, структура зовнішньоторгового обміну Казахстану не зазнала принципових змін з погляду міжнародної спеціалізації та надалі характеризується сировинною спрямованістю експорту та переважанням у імпорті обладнання, товарів проміжного та кінцевого споживання.

Аналіз основних макроекономічних показників Республіки Казахстан за останні роки, оскільки вони є головними показниками стану розвитку економіки країни, виявив таке.

Серед інших товарів, за рахунок яких зростає експорт Казахстану, найбільш значущими є глинозем, уран, водень, інертні гази й інші неметали, а також зернові, зокрема, пшениця та рис. Основними споживачами казахстанських енергоносіїв та продукції гірничодобувної промисловості у світовому господарстві багато років поспіль залишаються країни ЄС.

Значний позитивний внесок у відновлення економіки зробили заходи, що були прийняті урядом Республіки Казахстан у межах антикризової програми та які були націлені на розширення внутрішнього попиту й підтримку ділової активності в країні, а також заходи, які були націлені на створення бази посткризового розвитку.

Список використаних джерел

1. *Бияшева М. Х.* Влияние инвестиционных процессов на экономический рост в Казахстане : дис. д-ра : спец. 08.00.00 «Экономические науки» / М. Х. Бияшева ; ЕНУ им. Л. Н. Гумилева. – Астана, 2009. – 110 с.
2. *Габдуллина А. С.* Инновационная деятельность в регионах Казахстана / А. С. Габдуллина // Саясат-Policy. – 2010. – № 8. – С. 33–38.
3. *Инвестиционная деятельность в Республике Казахстан* // Статистический сборник. – Астана, 2010. – 122 с.
4. *Инновационная экономика Казахстана и Китая: опыт и перспективы.* – Алматы : ИД Эксклюзив, 2008. – 360 с.
5. *Исламский Банк Развития* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.isdb.org>.
6. *Каримова З.* Минеральные ресурсы Казахстана и мира / З. Каримова, Э. Умирбаева // Экономика и статистика. – 2002. – № 2. – С. 40–48.
7. *Касенов Е.* Влияние Таможенного союза на экономику Республики Казахстан / Е. Касенов // Экономика и статистика. – 2010. – № 1. – С. 4–6.
8. *ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ШОТТАРЫ 2010–2014* / Статистикалық жинақ. – Астана, 2015. – 126 с.
9. *Статистика платежного баланса.* Национальный банк Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.nationalbank.kz.
10. *Экономика Казахстана в 2015 году: ожидания и прогнозы : аналитический доклад* [Электронный ресурс]. – Астана, 2015. – Режим доступа : <http://forbes.kz/download/%D0%A4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%202.%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82.%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF.%20%2012.03.2015%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf>.

УДК 336.22

О.І. Гуцалюк, асистент

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ**Е.И. Гуцалюк**, ассистент

Национальный транспортный университет, г. Киев, Украина

ОСОБЕННОСТИ НАЛОГООБЛАЖЕНИЯ АВТОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**Olena Hutsaliuk**, assistant

National Transport University, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF TAXATION OF TRUCKING COMPANIES

Представлено структуру податків і зборів, які сплачують автотранспортні підприємства. Оподаткування підприємств, що здійснюють транспортні перевезення, проводиться згідно з чинним законодавством України. Особливості оподаткування полягають у сплаті поряд із загальними податками для підприємств специфічних податків і зборів. Наведено їх характеристики. Показано основні особливості функціонування податкової системи України, що мають вплив на діяльність підприємств транспорту.

Ключові слова: податок, збір, оподаткування, податкові ставки.

Представлена структура налогов и сборов, которые платят автотранспортные предприятия. Налогообложение предприятий, осуществляющих транспортные перевозки, проводится согласно действующему законодательству Украины. Особенности налогообложения заключаются в уплате наряду с общими налогами для предприятий специфических налогов и сборов. Приведены их характеристики. Показаны основные особенности функционирования налоговой системы Украины, которые имеют влияние на деятельность предприятий транспорта.

Ключевые слова: налог, сбор, налогообложения, налоговые ставки.

Shows the structure of taxes and fees paid by trucking companies. Taxation of companies engaged in transportation, is in accordance with the current legislation of Ukraine. Features taxes are payable at par with general taxes for businesses specific taxes and fees. Shows their characteristics. The author presents the main features of the tax system of Ukraine with the impact on enterprises of transport.

Key words: tax collection, tax, tax rates.

Постановка проблеми. В умовах світової фінансової кризи в більшості країн світу особливо важливу роль відіграють податки як ефективний механізм для здійснення державної політики, а саме: перерозподілу валового внутрішнього продукту, стабілізації ринкової кон'юнктури, антициклічного регулювання економіки, компенсації недоліків ринкових механізмів, розміщення ресурсів і забезпечення суспільними благами, заохочення бізнесу, ділової та інвестиційної активності, мотивації населення до праці, підтримання рівня зайнятості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних основ оподаткування здійснили українські та російські вчені: М.Я. Азаров, В.Л. Андрущенко, В.В. Бурковський, В.П. Вишневський, В.М. Геєць, А.І. Даниленко, А.І. Крисоватий, Т.Ф. Куценко, І.О. Луніна, В.М. Мельник, Т.В. Меркулова, С.Г. Міщенко, В.М. Пушкарьова, Г.О. П'ятаченко, А.М. Соколовська, В.М. Федосов, Д.Г. Черник та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для подальшого дослідження впливу оподаткування на діяльність підприємств транспорту в Україні з метою обґрунтування управлінських рішень щодо його вдосконалення необхідно проаналізувати особливості оподаткування у сфері транспортних послуг.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначити, узагальнити й систематизувати найбільш суттєві особливості функціонування податкової системи України, що мають вплив на діяльність підприємств транспорту.

Виклад основного матеріалу. Оподаткування підприємств, які здійснюють транспортні перевезення, проводиться згідно з чинним законодавством України. Особливості оподаткування полягають у сплаті поряд із загальними податками для підприємств специфічних податків і зборів: транспортний податок, екологічний податок, акцизний збір на автобуси і вантажний транспорт, акциз на електродвигуни, акцизний збір на переобладнання автомобілів, митні платежі (рис.).

Рис. Основні податки та збори, що сплачують підприємства транспорту в Україні
Джерело: складено автором на основі [5].

Далі буде розглянуто більш докладно спочатку специфічні податки та збори, що сплачують підприємства транспорту, а потім – основні загальні.

Транспортний податок. Порядок нарахування й сплати транспортного податку регулюється Податковим кодексом України. Об'єктом оподаткування є легкові автомобілі, які використовувалися до 5 років і мають об'єм циліндрів двигуна понад 3000 куб. см. Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен легковий автомобіль.

Платники податку – юридичні особи самостійно обчислюють суму податку станом на 1 січня звітного року і до 20 лютого цього ж року подають контролюючому органу за місцем реєстрації об'єкта оподаткування декларацію за формою. Щодо об'єктів оподаткування, придбаних протягом року, декларація юридичною особою – платником подається протягом місяця з дня виникнення права власності на такий об'єкт, а податок сплачується починаючи з місяця, в якому виникло право власності на такий об'єкт.

Екологічний податок. Об'єктом нарахування цього податку для автотранспорту є обсяг фактично використаних видів пального, внаслідок спалювання якого утворюються забруднюючі речовини. Розрахунок суми податку до сплати здійснюється платниками самостійно щокварталу нарастаючим підсумком з початку звітного року, виходячи з фактично використаного пального цього виду, на підставі нормативів і корегуючих коефіцієнтів, що враховують чисельність жителів населеного пункту та його народногосподарське значення.

Акциз на автобуси і вантажні автомобілі. На нові автобуси акциз встановлений у розмірі 0,003 євро за 1 куб. см двигуна, на старі – у розмірі 0,007 євро за 1 куб. см. Причому на автобуси, які експлуатувалися більше 8 років, ставка податку підвищується в 20 разів. На нові вантажівки, залежно від тоннажу, ставка акцизу встановлюється на рівні від 0,01 до 0,016 євро за 1 куб. см. На автомобілі, які використовувалися не більше 5 років, ставка акцизу зростає вдвічі, а на використовувані понад 8 років – у 20 разів.

Акциз на електродвигуни. Потраплять під оподаткування електромобілі. Ставка акцизу за один електродвигун становить 109 євро.

Митні платежі. Встановлена ставка спецмита на імпортні автомобілі з об'ємом двигуна від 1000 до 1500 куб. см на рівні 4,31 %, з об'ємом циліндра від 1500 до 2200 куб. см – на рівні 8,63 %. На сьогодні в Україні діє ввізне мито на легкові автомобілі в розмірі 10 %.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Структура податкових відрахувань, а також механізм і правила нарахування й сплати основних загальних податків і зборів для підприємств транспорту в основному відповідають аналогічним на підприємствах за іншими видами економічної діяльності.

Істотних відмінностей під час обкладання ПДВ вантажних перевезень, здійснюваних в Україні, і податком на прибуток підприємств транспорту від інших операцій та підприємств немає. Відповідно до Податкового кодексу України послуги з перевезення вантажів є об'єктом оподаткування податком на додану вартість на загальних умовах. Від оподаткування звільнені тільки операції із перевезення пасажирів міським транспортом і автомобільним транспортом у межах району, тарифи, на які регулюються у встановленому законном порядку, за винятком операцій із надання пасажирського транспорту в оренду.

Особливості функціонування податкової системи України, що мають вплив на діяльність підприємств транспорту.

По-перше, податкова система України характеризується складністю процесів оподаткування (умов обчислення та сплати податків), що призводить до збільшення адміністративного навантаження. Тягар від оподаткування в Україні значно обтяжується адміністративним навантаженням, яке пов'язане з великими грошовими та часовими витратами для дотримання норм податкового законодавства [1].

Незважаючи на те, що в деяких країнах світу ставки податкових платежів досить високі (значно вищі за ті, що діють нині в Україні), умови обчислення та сплати податків дуже прості, що значною мірою полегшує податковий тягар платника податку й значно зменшує частку ухилень від оподаткування. В Україні існування надто складних алгоритмів обчислення податків, встановлених законодавчими актами та інструкціями Державної податкової адміністрації України, призводить до великої кількості помилок і зловживань як з боку платників, так і з боку податківців.

Складність процесів оподаткування обтяжується відсутністю чіткої методики розрахунку податкового потенціалу та податкового навантаження, яка б враховувала рівень завантаженості наявних економічних ресурсів платників податків і регіонів та ефективність їхнього використання. Це робить неможливим розроблення адекватних і ефективних управлінських рішень в оподаткуванні.

За даними огляду «Ведення бізнесу» (Doing Business 2015), що був підготовлений спільно Світовим банком та Price Waterhouse Coopers і охоплює 189 країни світу, Болівія вже кілька років поспіль залишається країною, де найважче у світі сплачувати податки (189-е місце), Україна ж у 2015 році посіла 108-е місце (2010 і 2011 році посідала 181-е місце (у 2009 році – 182-е місце)) [7]. Водночас, експерти відзначають, що, незважаючи на суттєве покращення позицій, найближчі сусіди все одно випереджають Україну. Зокрема, Росія посіла в рейтингу 49-е місце, Болгарія – 89-е, Румунія – 52-е, Білорусь – 60-е, Польща – 87-е. Останнім часом у багатьох країнах світу спрощується сплата податків, що приводить до збільшення фіскальних доходів держави та залучення закордонних інвестицій. Перші місця у сфері податкових реформ посіли Об'єднанні Арабські Емірати і Катар [4].

Для ефективності спрощення процесу оподаткування велике значення має не тільки розмір податкової ставки, але й простота дотримання норм податкового законодавства. Більшість податкових систем світу побудовані таким чином, що дозволяють однозначно трактувати положення чинного податкового законодавства як платниками податків, так і податковими органами.

По-друге, складність у зіставленні статистичної інформації щодо бази оподаткування та розрахунку окремих податків значно затримує перейняття досвіду країн, що мають просту систему оподаткування. Податкова система в Україні була сформована після отримання нею незалежності завдяки частковому копіюванню систем оподаткування країн з розвинутою економікою. Однак належно не були враховані особливості розрахунку окремих

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

економічних показників різних країн та національної економіки, необхідність здійснення системних заходів щодо створення умов для сталого економічного зростання [2].

Методика, використана для обчислення ефективної (загальної) податкової ставки в кожній країні, ґрунтувалася на «Методиці визначення сукупного податкового навантаження», розробленої PriceWaterhouseCoopers [4]. Ця методика враховує всі податки, що сплачують підприємства. Ефективна (загальна) податкова ставка відображає відсоткове відношення всіх податків, які сплачує підприємство протягом другого року виробничої діяльності, до комерційного прибутку цього підприємства.

Третьою особливістю є нестабільність, неоднорідність та суперечливість нормативно-правової (законодавчої) бази оподаткування. Податкові системи різних країн світу відрізняються за типом побудови, кількістю податків, ставками податкових платежів, методикою їхнього розрахунку, видом стягнення тощо. Але всі вони ґрунтуються на загальних принципах, основними з яких є стабільність, однорідність та узгодженість законодавчої бази, чого немає в Україні. Вона не може бути незмінною протягом десятиліть, але принципові положення сплати податків не повинні змінюватись тривалий час. Підвищення ставок податків має бути ретельно обґрунтованим і відбуватися тільки якщо дуже необхідно збільшити витрати бюджету [1].

Неоднозначне тлумачення норм податкового законодавства у разі їх застосування в Україні негативно впливає на діяльність підприємницьких структур та знижує привабливість національної економіки для іноземних інвесторів [2]. Наявність економічно необґрунтованих розбіжностей щодо розрахунку доходів і витрат для визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток і податком на додану вартість значно ускладнює складення декларації про прибуток підприємств за даними бухгалтерського обліку.

Проблема дослідження показників функціонування системи оподаткування тісно пов'язана з методологією їхньої побудови. На сьогодні в Україні ті ж самі економічні показники у фінансовому та податковому обліку визначаються за різними методологіями, які мають значні розбіжності.

Четвертою особливістю є нестійке домінування прямих податків, основними з яких є податок з доходів фізичних осіб та податок на прибуток підприємств, при найбільшій частці серед податкових надходжень податку на додану вартість (майже 40 %) – основного з непрямих податків. Аналіз динаміки структури податкових надходжень Зведеного бюджету України (табл.) показав, що з часів отримання Україною незалежності значно змінилася структура податкових надходжень до зведеного бюджету з погляду співвідношення прямих і непрямих податків.

Таблиця

*Структура податкових надходжень до Зведеного бюджету України
у 2000–2014 рр., %*

Види податків	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Податкові надходження:	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
податок з доходів фізичних осіб	14,6	23,8	20,9	20,8	20,2	21,4	21,8	18	18,9	20,4	20,5
податок на прибуток підприємств	18,2	20,7	25,6	18,1	21,1	15,9	17,2	16,5	15,5	15,5	10,9
податок на додану вартість	21,5	29,7	26,5	40,1	40,5	40,6	36,8	38,9	38,5	36,2	48,02
акцизний податок	5,1	9,0	10,6	6,8	5,6	10,4	12	10,1	10,6	10,4	12,2
інші податки і збори	40,6	16,8	16,4	14,2	12,6	11,7	12,2	16,5	16,5	17,5	8,38

Джерело: розроблено автором на основі [6].

Дані табл. свідчать про те, що протягом 14 років податкова система України характеризувалася явним домінуванням непрямих податків. На сьогодні частка податку з доходів фізичних осіб зросла в порівнянні з 2000 роком майже вдвічі. Натомість щодо по-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

датку на додану вартість, то з 2000 по 2014 роки відбувалося різке зростання його частки в загальному обсязі податкових надходжень – з 21,5 до 48 % (майже на третину).

Такі структурні зміни свідчать про те, що нині в Україні відбувається переміщення ваги податкового навантаження на непрямі податки, що не відповідає принципу справедливості оподаткування, збільшує важкість податкового тягаря для суб'єктів з низьким рівнем доходів, які підпадають під вплив оподаткування, а також означає перенесення основного навантаження від податків на споживачів.

Слід зазначити, що в більшості країн світу перевага віддається прямому оподаткуванню, що обумовлено орієнтацією податкових систем на принцип соціальної справедливості. Пояснюється це тим, що прямі податки враховують пряму залежність податкового навантаження від рівня доходів, тому вони вважаються більш справедливими, ніж непрямі податки.

П'ятою особливістю є уповільнення розвитку малого підприємництва, що пов'язано з незацікавленістю економічних суб'єктів у розширенні обсягів діяльності через існування певних меж для застосування спрощеної системи оподаткування. Відповідно до українського законодавства суб'єкти підприємницької діяльності можуть довільно обирати форму оподаткування. На сьогодні в Україні існують такі форми оподаткування: спрощена система оподаткування за єдиним податком, загальна система оподаткування [1].

В Україні ставка єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва – фізичних осіб встановлюється місцевими радами за місцем їхньої державної реєстрації залежно від виду діяльності і становить від 20 до 243,6 грн на місяць. Суб'єкт підприємницької діяльності – юридична особа, який перейшов на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, самостійно обирає одну з таких ставок єдиного податку: 2 % суми виручки від реалізації продукції без урахування акцизного збору в разі сплати ПДВ або 4 % суми виручки від реалізації продукції, за винятком акцизного збору, у разі включення ПДВ до складу єдиного податку [2].

У країнах ЄС нині відсутні спрощені системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва, проте поширені інші форми їхньої державної підтримки: звільнення деяких підприємств від необхідності ведення звітності про результати господарської діяльності та запровадження спрощеної системи бухгалтерського обліку і звітності; запровадження спеціальних режимів сплати податку на додану вартість окремих підприємств (насамперед, фермерських господарств і сільськогосподарських кооперативів); використання податків на оціночний дохід і мінімальних податків.

Шоста особливість полягає у невідповідності критеріям ефективності системи розподілу доходів за видами бюджетів, зокрема надання в розпорядження місцевих органів влади тих податків, що є заслугою регіону, у недостатньому обсязі. Абсолютно обґрунтованою є потреба розгляду місцевого оподаткування в Україні й розподілу податків між державним і місцевим бюджетами. Відсутність чіткого взаємозв'язку між обсягом зібраних податків і доходами місцевих бюджетів позбавляє місцеві органи влади всіх рівнів стимулів до збільшення державних доходів та пошуку раціональної структури бюджетних витрат. Проблема наповнення місцевих бюджетів власними коштами викликана необхідністю задоволення соціальних потреб суспільства.

У світовій економіці розрізняють три умовних моделі, що відображають рівень бюджетної централізації ВВП, перерозподіл якого відбувається в основному за допомогою податків [2]: скандинавська (50–60 %); західноєвропейська (30–40 %); американська (25–30 %).

Україну сьогодні можна віднести до американської моделі, однак масштаби і повнота фінансування соціальних потреб суспільства встановлюються на значно більш низькому рівні. Теоретично це свідчить про необхідність посилення рівня оподаткування, але з іншого боку, необхідно враховувати такі показники, як стан нинішнього податкового навантаження і платоспроможність платників податків.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У податкових системах різних країн світу велике значення під час стягнення податкових платежів має розмежування рівнів компетенції загальнодержавних та місцевих органів самоврядування [3]. Досить чітко визначається кількість податків, які стягуються у державний, а які – у місцеві бюджети. Якщо суми податкових платежів, що надходять у місцеві бюджети, не вистачає для покриття всіх витрат, то вони одержують або допомогу із загальнодержавного бюджету, або частину зібраних до державного бюджету податків.

У країнах з розвинутою ринковою економікою, особливо Західної Європи, частка податків у доходах органів місцевого й регіонального самоврядування становить значні суми коштів [1]. Наприклад, у Данії, Іспанії, Норвегії, Швейцарії, Швеції, Фінляндії вони становлять понад 40 % від дохідної бази. В Україні цей показник становить значно менше.

У деяких країнах кількість місцевих податків досить значна: у Франції – понад 50, в Італії – понад 70, у Бельгії – понад 100 податків і зборів.

Сьома особливість полягає у значних масштабах застосування та малій ефективності й доцільності пільгового оподаткування. В Україні спостерігається ситуація, коли податкові пільги надаються у значних розмірах, але вони не завжди дають очікуваний результат. Отже, з'являється необхідність комплексного реформування податкової системи, яка б відповідала соціально-економічним умовам розвитку й відображала пріоритети податкової політики держави [3].

Слід зазначити, що податкові пільги піддаються в сучасному світі неабиякій критиці з боку як збирачів податків, так і науковців. Головною підставою висувається їхній руйнівний вплив на економічні процеси й порушення принципу нейтральності. Пільги мають подвійну мету свого впровадження:

- 1) з одного боку, вони покликані стимулювати підприємницьку діяльність і зменшити соціальну напруженість у суспільстві;
- 2) з іншого боку, вони можуть бути основою для виходу суб'єктів підприємницької діяльності з «тіні».

Пільги є досить розповсюдженим елементом оподаткування у країнах з розвиненими ринковими відносинами. Основна увага в побудові податкових систем у різних країнах світу приділяється розвитку підприємницької діяльності та залученню інвестиційних коштів як вітчизняними, так і іноземними особами. Для цього в державі створюються умови для стимулювання цих видів діяльності.

Сьогодні в Україні діє політика надання пільг із податку на прибуток, що орієнтується на стимулювання розвитку підприємств за видами економічної діяльності, які визначають позиції України у міжнародній торгівлі лише як сировинного постачальника. Але це свідчить не стільки про неефективність наявних податкових пільг, скільки про необхідність переорієнтації пільгового оподаткування до визнаної на Заході політики сприяння інвестиційному процесу на основі впровадження високотехнологічних виробництв. Тобто доцільним є вдосконалення пільгового оподаткування, яке поряд із наданням бюджетних субсидій і дотацій має стати основою фінансової стратегії структурної перебудови економіки.

Також одним із пріоритетних напрямів у реформуванні національної податкової системи має стати часткове скасування окремих (малоефективних) податкових пільг (преференцій) юридичним особам та надання пільг фізичним особам виключно з урахуванням рівня їх річного доходу незалежно від професійної або галузевої ознаки.

Восьмою особливістю можна назвати існування значної податкової заборгованості платників перед бюджетом та державними цільовими фондами, а також масштабного ухилення від сплати податків взагалі. Все це передусім зумовлено відсутністю ефективних механізмів, які забезпечують відповідальність суб'єктів господарювання за виконання своїх фінансових зобов'язань; недосконалістю системи списання та реструктуризації податкової заборгованості підприємств перед бюджетом; проведенням державою взаємозаліків, які роблять не вигідною своєчасну і в повному обсязі сплату податків платниками.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок після встановлення основних особливостей податкової системи України, слід окремо виділити недостатню узгодженість та ефективність діяльності Мінфіну, Державної фіскальної служби України та Держмитслужби щодо реалізації державної податкової політики, збирання податків і обов'язкових платежів, їх акумуляції в державному та місцевих бюджетах, а також їхню недостатню взаємодію з Державним комітетом статистики внаслідок недосконалого правового регулювання їх відносин і відсутності цілісної інформаційної бази.

Комплексне оцінювання соціально-економічного становища країни дозволить визначити вплив податкової системи і податкової політики на ділову активність суб'єктів господарювання. Глибокий та своєчасний аналіз податкових надходжень дасть можливість здійснювати на науковому та практичному рівні певні дорахунки окремих показників фінансово-економічних результатів діяльності підприємств, регіонів та держави в цілому, а також відстежити наслідки реалізації управлінських рішень щодо реформування господарського механізму.

Для підвищення ефективності адміністрування податків органами Державної фіскальної служби України, здійснення реального оцінювання податкового потенціалу і використання непрямих методів оподаткування необхідно використання статистичної інформації, побудованої на фінансовому обліку про діяльність платників податків.

Аналіз отриманої достовірної та своєчасної інформації дозволить забезпечити обґрунтованість визначення суб'єктів та об'єктів оподаткування й розрахунку податкових платежів, провести систематизування та групування даних податкової звітності, встановити причинно-наслідкові зв'язки досліджуваних процесів, визначити вплив і взаємодію різних факторів, оцінити ефективність прийняття управлінських рішень та можливі соціально-економічні наслідки.

Існування всіх цих проблем свідчить про те, що система оподаткування в Україні гостро потребує комплексної реформи та передусім удосконалення законодавства.

Через недосконалість ринкових інституцій регулювання економічних процесів, корумпованість владних структур, а також низький рівень податкової культури, можливості використання сучасного європейського досвіду оподаткування в Україні є дуже обмеженими. Тому стратегічно правильним можна вважати не стільки реформування податкових відносин на основі їх максимального наближення до європейських стандартів, скільки поширення практики використання податкового інструментарію для стимулювання економічного зростання у комплексі з вирішенням зазначених проблем.

Список використаних джерел

1. *Амоша О.* До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневський // *Економіка України.* – 2012. – № 6. – С. 11–19.
2. *Василик О. Д.* Податкова система України : навчальний посібник / О. Д. Василик. – К. : Поліграфкнига, 2013. – 478 с.
3. *Гора Н. О.* Облік видів економічної діяльності : підручник / Н. О. Гора. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 392 с.
4. *Група* всемирного банку Doing Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org.ukraine>.
5. *Податковий кодекс України від 17.07.2015 № 655–VIII* (зі змінами і доповненнями).
6. *Про Державний бюджет України 2000–2014 рр.* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
7. *Україна* піднялася в рейтингу Doing Business – 2015 [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. – Режим доступу : <http://icps.com.ua/ukrayina-pidnyalas-v-reytnhu-doing-business-2015>.

УДК 657.2

Р.В. Варичева, канд. екон. наук

Одеський інститут фінансів УДУФМТ, м. Одеса, Україна

**ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДАНИХ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-КАДРОВА СКЛАДОВА****Р.В. Варичева**, канд. экон. наук

Одесский институт финансов УГУФМТ, г. Одесса, Украина

**ЗАЩИТА ИНФОРМАЦИОННЫХ ДАННЫХ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА:
ОРГАНИЗАЦИОННО-КАДРОВАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ****Ruslana Varicheva**, PhD in Economics

Odessa Institute of Finance USUFIT, Odessa, Ukraine

**PROTECTION OF INFORMATION DATA OF MANAGEMENT ACCOUNTING:
THE ORGANIZATIONAL AND PERSONNEL COMPONENT**

Досліджено можливості захисту інформації управлінського обліку за рахунок реалізації організаційно-кадрової складової забезпечення безпеки бухгалтерської інформації, відповідне врегулювання якої організаційно-розпорядчими документами підприємства є основою захисту комерційної таємниці за рахунок чіткого визначення посадових обов'язків працівників, відповідальних за ведення управлінського обліку. Це сприятиме продуктивності праці та безпеці управління господарськими операціями підприємства, особливо в умовах застосування комп'ютерних технологій.

Ключові слова: управлінський облік, бухгалтерська інформація, комерційна таємниця, організаційно-кадрова складова.

Исследованы возможности защиты информации управленческого учета за счет реализации организационно-кадровой составляющей обеспечения безопасности бухгалтерской информации, соответствующее урегулирование которой организационно-распорядительными документами предприятия является основой защиты коммерческой тайны за счет четкого определения должностных обязанностей работников, ответственных за ведение управленческого учета. Это будет способствовать производительности труда и безопасности управления хозяйственными операциями предприятия, особенно в условиях применения компьютерных технологий.

Ключевые слова: управленческий учет, бухгалтерская информация, коммерческая тайна, организационно-кадровая составляющая.

Explore the possibilities information security management accounting through the implementation of organizational and personnel component security of accounting information, the resolution of which the administrative documents of the company are the basis for trade secret protection at the expense of a clear definition of responsibilities responsible for management accounting. This will contribute to productivity and security management operations of the company, especially in the application of computer technology.

Key words: management accounting, accounting information, trade secrets, organizational and personnel component.

Постановка проблеми. Бухгалтерська інформація є ключовим ресурсом для управління підприємством. В умовах кризових явищ в економіці успішна діяльність суб'єктів господарювання залежить не лише від якості інформації, зокрема управлінського обліку, а й уміння її захистити та убезпечити від розголошення.

Дослідження практики обмеження доступу до управлінської облікової інформації свідчить про різні підходи керівництва підприємств до захисту інформації. Зокрема, в ході анкетування виявлені випадки несанкціонованого доступу до облікової інформації та шахрайські дії з нею працівників підприємств характерні для 6 з 15 суб'єктів господарювання Одеської обл. (40%). Навіть розроблення на підприємствах документації щодо комерційної таємниці не забезпечує повністю захист інформації. Водночас для цих же підприємств характерні такі ознаки, як відсутність роботи з підвищення кваліфікації облікового персоналу, його плінність, низький рівень мотивації працівників. Крім того, на підприємствах спостерігаються проблеми недостатності кваліфікації працівників з управлінського обліку, інформаційні дані якого забезпечують процес прийняття управлінських рішень. Загалом такі негативні тенденції призводять до суттєвого зростання ризиків господарювання, неефективності управлінської системи, а отже, загроз настання збитків або банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації обмеженого доступу до комерційної таємниці досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема К.П. Боримська, Ф.Ф. Бутинець, М.Й. Малік, О.В. Митяй, І.Ю. Гришова, І.О. Крюкова, О.П. Войналович, А.П. Дикий, С.В. Івахненко, Н. Левицька, Л.Г. Ловінська,

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

С.О. Олійник, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, Л.К. Сук, С.С. Стоянова-Коваль та ін. [1–11]. В їхніх працях розкрито концептуальні основи захисту бухгалтерської інформації для досягнення економічної безпеки підприємств в умовах ринкових відносин.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах відсутності визначених державою організаційних заходів щодо створення умов для безпеки інформації, зокрема управлінського обліку, суттєво знижуються можливості для використання підприємствами своїх конкурентних переваг, що обумовлює актуальність дослідження питання забезпечення обмеженого доступу до цінної інформації за рахунок відповідної кадрової роботи на підприємстві. Виявлена тенденція до шахрайства з цінною інформацією на підприємствах з одночасними проблемами з кадровою політикою потребує окремого дослідження організаційно-кадрової складової захисту бухгалтерської інформації для управління.

Мета статті. Метою роботи є визначення можливостей захисту інформації управлінського обліку за рахунок реалізації організаційно-кадрової складової забезпечення безпеки бухгалтерської інформації.

Виклад основного матеріалу. Жорстка конкуренція в умовах ринкових відносин у сфері господарювання особливо підвищує значення створення системи економічної безпеки. Під час комп'ютеризації бухгалтерського обліку інформація як повноцінний економічний ресурс є ключовим фактором ефективності господарської діяльності, адже саме інформація дозволяє приймати управлінські рішення. Як наголошує К.П. Боримська, в умовах застосування автоматизованих засобів оброблення інформації зберігання інформації забезпечення безпеки підприємства від можливої втрати або витоку інформації, що характеризується високим рівнем ризику впливу на показники діяльності підприємства в конкурентному бізнес-середовищі, стає надзвичайно актуальною проблемою та потребує свого нагального вирішення [1, с. 19–20; 2, с. 23]. Суттєво зростають вимоги до захисту бухгалтерської інформації, зокрема внутрішньої управлінської звітності, обмежений доступ до якої якраз і сприяє налагодженню економічної безпеки підприємства.

Відповідно до положень Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (Стокгольм, 14.07.1967 р.) інформація з обмеженим доступом є засобом захисту від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з реалізацією прав на інтелектуальну власність [5, с. 22]. Однак переваги комп'ютеризації облікового процесу та прискорення можливостей оброблення облікової інформації, оперативне формування масивів даних цінної інформації можуть бути нівельовані через неграмотний підхід до кадрової політики та відсутність заходів щодо запобігання втрати комерційної таємниці підприємства.

У тлумачному словнику передбачено визначення терміна «таємниця»: 1) щось незгадане, ще не пізнане; 2) щось приховане від інших, відоме не всім, секрет; 3) схована причина чого-небудь [6, с. 642]. Господарський кодекс України [3] комерційну таємницю визначає як відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці та розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання. Таким чином, інформація буде комерційною таємницею, якщо її комерційна цінність досягається невідомістю інформації третім особам, обмежений вільний доступ до неї з урахуванням вимог законодавства та власник інформації вжив необхідних заходів для її охорони.

Стаття 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» передбачає, що підприємство самостійно розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності й контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів [4]. Враховуючи, що ведення управлінського обліку супроводжується постійним створенням і рухом задокументованої аналітичної й оперативної інформації та спрямоване на вдосконалення

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

процесу управління підприємством, підприємство може дійсно отримувати вигоди від управлінського обліку, якщо його інформація буде захищеною.

За даними дослідження видів комп'ютерних злочинів, проведеного Національним центром інформації з комп'ютерної злочинності (США), крадіжки інформації і комп'ютерних програм становлять 16 % у структурі злочинів. Така ж питома вага припадає на збої програмного забезпечення. Зміна інформаційних даних як злочин становить 12 %, а несанкціонований доступ до інформації в мережі – 2 % [8]. Крім того, через мережу Інтернет постійно здійснюються шахрайства, що в умовах комп'ютеризації обліку вимагає комплексного підходу до узагальнення й удосконалення практики захисту інформації управлінського обліку за такими напрямками:

- визначення організаційно-кадрових складових щодо забезпечення безпеки бухгалтерської інформації, обмежений доступ до якої сприяє виконанню завдань обліку;
- розроблення рекомендацій щодо формування організаційних документів на підприємстві, які дозволять захистити цінну інформацію.

Користувачі бухгалтерської інформації на практиці можуть стикатися з різними проблемами, які стосуються порушення строків надходження й оброблення документів, неякісної їх підготовки тощо, що призводить до затримання складання й подання звітності, формування недостовірних її показників. Це проблеми організації документообороту на підприємстві. Використання в умовах інформаційного суспільства програмного забезпечення електронного документообороту вимагає розроблення системи санкціонованого доступу до цінної інформації, пошуку можливостей зниження ризиків її втрати через відмову програм, обладнання, вірусні атаки тощо. Внесення змін до порядку оброблення первинної бухгалтерської документації повинно відбуватися з одночасним забезпеченням захисту інформації, зокрема за рахунок відповідної кадрової роботи.

Серед організаційно-кадрових складових, спрямованих на забезпечення безпеки бухгалтерської інформації для виконання завдань обліку, виділено такі блоки:

1. Складання переліку працівників, відповідальних за процеси з підготовки, оброблення та передачі документів. Розроблення посадових інструкцій для таких осіб з передбаченням обов'язку зберігати цінну інформацію.
2. Ознайомлення відповідних працівників з рівнями доступу до інформації. Видача кодів, паролів доступу тощо до певних носіїв інформації.
3. Ознайомлення персоналу з поведінкою з комерційною таємницею та відповідальністю за її розголошення.
4. Створення системи контролю за зберіганням комерційної таємниці.
5. Формування корпоративних цінностей підприємства, застосування моральних і матеріальних стимулів для формування відповідного ставлення персоналу до підприємства.

Ефективність передбачених складових організаційно-кадрового характеру щодо захисту цінної для підприємства інформації можливо забезпечити за умови їх комплексного застосування. За наявності факту заподіяння шкоди підприємству внаслідок неправомірних дій персоналу щодо несанкціонованого використання комерційної таємниці підприємство зможе захистити свої право у судовому порядку.

Усі заходи з обмеження доступу до цінної інформації, перш за все, стосуються персоналу, який перебуває у трудових відносинах з підприємством. Розголошення відомостей, які є комерційною таємницею і доступ до яких обмежено на підприємстві для сторонніх осіб, передбачає притягнення до юридичної відповідальності з урахуванням норм чинного законодавства.

Серед обов'язків працівника, які стосуються збереження комерційної таємниці підприємства, можуть бути: виконувати визначений на підприємстві режим доступу до комерційної таємниці; не використовувати цінну інформацію для особистих потреб; не розголошувати цінну інформацію після закінчення трудового договору; компенсувати

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

нанесену підприємству шкоду за розголошення комерційної таємниці; після закінчення строку трудового договору повернути матеріальні носії комерційної таємниці. На окремого працівника підприємства покладається обов'язок ведення журналу реєстрації документів з грифом «комерційна таємниця». Відповідні документи формуються в окрему справу документів та підлягають періодичній перевірці у ході інвентаризації на предмет їх наявності й актуальності.

Створення системи контролю за діями працівників з формування і використання комерційної таємниці є складним та індивідуальним процесом для кожного підприємства, оскільки передбачає наявність належного рівня кваліфікації бухгалтерів та інших працівників, які залучені до документообороту та комп'ютерного оброблення інформаційних даних. Система захисту і безпеки інформації у процесі комп'ютерного її оброблення неможлива без належного контролю за виконанням працівниками підприємства своїх обов'язків.

Превентивним заходом контролю є залучення керівником підприємства до процесу створення режиму доступу до цінної інформації різних компетентних фахівців (облікові працівники, юрист, програміст, технологи, інженери, працівники відділу кадрів тощо). Взаємодія такого персоналу під час розроблення режиму доступу до інформації дозволить сформулювати вимоги до процедур з підготовки, використання, зберігання, оброблення цінної інформації, встановити обмеження щодо її оприлюднення, спеціальний доступ відповідно до компетенції працівників.

Особлива увага у ході контролю персоналу повинна приділятися працівникам з управлінського обліку, які у зв'язку зі своїми посадовими обов'язками володіють переважною частиною економічної інформації підприємства. Це підсилює значення контролю кваліфікації та компетенції бухгалтерів, а також правильної організації їх роботи в комп'ютерній мережі, з використанням обладнання для збереження інформації, розмежуванням доступу до баз даних. Відповідно, атестація та підвищення кваліфікації персоналу з управлінського обліку передбачають перевірку та формування вмінь бухгалтера щодо модифікації програмного забезпечення облікового процесу, розуміння проблем адміністративного управління доступом, достатності захисту даних, доступу до інформації, комплексної системи захисту інформації, легітимності та безперервності захисту. Бухгалтер зобов'язаний бути обізнаним з програмними можливостями обмеження доступу до комерційної таємниці в електронному форматі та відповідними заходами із забезпечення безпеки інформації в комп'ютерному середовищі.

Формування корпоративних цінностей підприємства і відповідне застосування моральних і матеріальних стимулів до персоналу щодо адекватного ставлення до комерційної таємниці може частково вирішити проблемне питання притягнення до відповідальності осіб, які звільнилися з підприємства та працювали з цінною інформацією. Наприклад, щодо бухгалтерів, які звільняються або звільнилися, Кодекс етики в англо-американській моделі обліку передбачає відповідні обов'язки такого персоналу, зокрема:

- не розголошувати комерційну інформацію, яку отримано у процесі виконання роботи, якщо це не суперечить законодавству;
- інформувати працівників щодо конфіденційності інформації для виконання ними своєї роботи і контролювати дотримання конфіденційності;
- утримуватися від використання цінної інформації з корисливою метою [7, с. 44].

Застосування подібних норм етики в Україні не сприятиме повноцінному захисту цінної інформації підприємств. Етичні норми поведінки з комерційною таємницею повинні доповнювати інші заходи організаційно-кадрового характеру, представлені вище. Забезпечення належних систем матеріального і морального стимулювання персоналу, наявність перспектив участі в розподілі прибутку підприємства дозволять підвищити працездатність працівників і зацікавити їх у збереженні комерційної таємниці, зокрема в частині інформації, яка становить цінність для управління.

Висновки і пропозиції. Таким чином, ведення бухгалтерського обліку, який формує інформаційну базу для управління підприємством, передбачає передусім застосування електронного документообороту. Він не лише прискорює оперативність оброблення та зведення даних у вигляді звітності для управління, а й створює реальне підґрунтя для інноваційного розвитку підприємств за рахунок поширення використання інформаційних технологій в економіці. Однак неправомірне використання або розголошення інформації управлінського обліку, яка переважним чином є комерційною таємницею, може нівелювати значення інформаційних технологій та знижувати якість управління підприємством.

У збереженні цінної для підприємства інформації вагому роль відіграє робота з персоналом, зміст якої запропоновано розглядати в умовах конкретного підприємства через відповідні організаційно-кадрові складові, спрямовані на забезпечення безпеки бухгалтерської інформації для виконання завдань бухгалтерського обліку. Їх комплексне застосування дозволяє за наявності факту розголошення комерційної таємниці підприємства відшкодувати йому завдану шкоду в судовому порядку. Уточнення і закріплення запропонованих заходів у відповідних організаційно-розпорядчих документах підприємства сприятиме чіткості визначення посадових обов'язків працівників, відповідальних за облікову роботу, що пов'язано з формуванням управлінської звітності. Це сприятиме продуктивності праці та безпеці управління операціями підприємства, особливо в умовах застосування комп'ютерних технологій.

Вагоме значення серед представлених складових має соціальна, пов'язана з матеріальним та моральним стимулюванням персоналу в аспекті роботи з комерційною таємницею, зокрема працівників управлінського обліку. Чітке визначення обов'язків і дієвий контроль роботи такого персоналу сприяє забезпеченню працездатності працівників та захисту цінної інформації для управління.

Список використаних джерел

1. *Боримська К. П.* Захист бухгалтерської інформації в обліковій політиці з метою оподаткування: організаційні аспекти / К. П. Боримська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 2. – С. 14–21.
2. *Боримська К. П.* Концептуалізація захисту бухгалтерської інформації при міжкорпоративному електронному документообороті торговельних підприємств: проблемні аспекти / К. П. Боримська, Н. В. Кінзерська // Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки. 2013. – № 3 (65). – С. 16–25.
3. *Господарський кодекс України № 436-IV* від 16 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України № 996-XIV від 16 липня 1999 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
5. *Комерційна таємниця й система промислової секретності (досвід Великобританії)* // Ук-раинские деловые новости. – 1995. – № 19. – С. 22.
6. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – Изд. 7-е, стереотип. – М. : Сов. энциклопедия, 1968. – 990 с.
7. *Хорнгрен Ч.* Управленческий учет : пер. с англ. / Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар. – 10-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 1008 с.
8. *Черкасов В. Н.* Бизнес и безопасность. Комплексный подход / В. Н. Черкасов. – М. : Армада-пресс, 2001. – 384 с.
9. *Гришова І. Ю.* Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10 (172). – С. 169–172.
10. *Гришова І. Ю.* Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості / І. Ю. Гришова, С. С. Стоянова-Коваль // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2. – С. 195–203.
11. *Гришова І. Ю.* Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов / И. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2015. – № 2. – С. 33–37.

УДК 336.22:004(047.3)

О.І. Волот, канд. екон. наук

А.М. Гордієнко, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Е.И. Волот, канд. экон. наук

А.М. Гордиенко, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ВНЕДРЕНИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ НАЛОГОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В УКРАИНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Olena Volot, PhD in Economics

Anna Hordiienko, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC TAX REPORTING IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Обґрунтовано переваги впровадження електронної звітності в оподаткуванні. Визначено можливі проблеми та ризики під час впровадження електронної звітності в оподаткуванні.

Ключові слова: електронна звітність, Державна фіскальна служба України (ДФС), оподаткування.

Обоснованы преимущества внедрения электронной отчетности в налогообложении. Определены возможные проблемы и риски при внедрении электронной отчетности в налогообложении.

Ключевые слова: электронная отчетность, Государственная фискальная служба Украины (ДФС), налогообложение.

The advantages of implementing electronic reporting in taxation. The identified potential problems and risks when implementing electronic reporting in taxation.

Key words: electronic reporting, State Fiscal Service of Ukraine (DFS), taxation.

Постановка проблеми. Питання переходу від паперової форми звітності до електронної у сфері оподаткування є особливо важливим у наш час та має суттєве значення для спрощення процедури подання податкової звітності та подальшого її оброблення. У 2014 році відзначається позитивна динаміка у питанні переходу підприємств від паперової форми декларування до електронної. На кінець 2014 року кількість електронних митних декларацій загалом по Україні досягла 94 % загальної кількості оформлених митних декларацій (для порівняння – на кінець 2013 року – 87 %) [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість проблемою застосування електронної звітності в оподаткуванні розкривали у своїх працях такі визначні науковці, як П.В. Мельник [1], А.М. Новицький [1], С.М. Онисько [5], Л.М. Очеретько [6], С.П. Ріппа [1], С.В. Солодухін [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на плідну працю вчених та значні досягнення, існує багато неузгоджених та невирішених питань щодо впровадження та розвитку електронної системи подання податкової звітності підприємствами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення особливостей впровадження та використання електронної звітності в оподаткуванні, а також виявлення основних ризиків та проблем під час її впровадження.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетним напрямом роботи органів Державної фіскальної служби України (ДФС) є створення сприятливих умов для платників з подання звітності в електронному вигляді. У 2014 році на цьому шляху досягнуто значних успіхів, а саме: 98,3 % звітності з податку на додану вартість надсилається платниками засобами телекомунікаційного зв'язку. Протягом 2014 року через централізовану систему опрацьовано понад 87,96 млн документів, надісланих платниками в електронному вигляді [3].

Із впровадженням нових механізмів системи подання електронної звітності Україна на крок наближається до світових економічних стандартів, оскільки індустріально роз-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

винуті країни світу відмовилися від паперової форми подання звітності. Світовий досвід запровадження електронної звітності наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Запровадження електронної звітності: світовий досвід

Країна	Особливості запровадження електронної звітності
Сполучені Штати Америки	У 1986 році у США вперше пройшло апробацію подання податкової звітності по каналах зв'язку. У 2006 році було видано постанови, які забороняли подавати деякі звіти іншим способом, ніж електронний
Ірландія	У 1997 році Комісією інформаційного суспільства Ірландії було проголошено необхідність впровадження «самообслуговування по Інтернету». У вересні 2000 року була впроваджена система РОС (Служба доходів он-лайн), що дозволяє здійснювати електронне декларування та сплату різних податків та зборів у зручний час та у зручному місці всім своїм клієнтам та їх агентам
Люксембург	Із набранням чинності податкової реформи 2001–2002 років Люксембург став однією з перших країн Європи, в якій сплачують податки через Інтернет. За даними Організації учасників економічного розвитку підприємства й організації, Люксембург посідає перше місце серед організацій європейських країн, що подають податкову звітність через Інтернет
Німеччина	Німеччина однією з перших у 1997 році прийняла закон про електронно-цифровий підпис. Податкові декларації електронною поштою німці здають з 1999 року. Але іноді відправлення електронної звітності доводиться дублювати звичайною поштою
Казахстан	У Казахстані розроблено ПЗ «Кабінет платника податків», що надає можливість користувачам отримувати доступ до форм податкової звітності через мережу Інтернет з будь-якого зручного для користувача місця

Джерело: розроблено авторами на основі [2; 9].

Оцінивши досвід країн із розвиненою економікою, які, допускаючи помилки, вдосконалювали податкове законодавство, Україна потребує нетрадиційного підходу до реформування наявної податкової системи.

Незважаючи на зацікавленість підприємств процесом переходу до електронної звітності, виникають певні проблеми. Найвагомішою з них є психологічна – тобто платники податків, не маючи відповідного досвіду подання податкової звітності в електронному вигляді, відчувають невпевненість у виконаній ними роботі. Вирішення цієї проблеми повинно бути першочерговим завданням.

Процес впровадження електронної звітності в оподаткуванні містить у собі численні переваги як для ДФС, так і для платників податків. Але виникає також велика кількість проблемних питань, що потребують вирішення (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги та недоліки процесу впровадження електронної звітності в оподаткуванні

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – економія робочого часу; – заощадження коштів на придбання бланків звітних документів; – проведення автоматичної перевірки підготовлених документів на наявність арифметичних помилок та опісок; – оперативне оновлення форматів подання документів в електронному вигляді по телекомунікаційним каналам зв'язку; – конфіденційність інформації та зниження впливу людського фактора; – оперативність оброблення одержаної інформації 	<ul style="list-style-type: none"> – соціально-психологічні фактори; – потреба додаткових фінансових вкладень у процес автоматизації електронної звітності; – необхідність у доступі до мережі Інтернет, який є платним; – проблеми у провайдера Інтернету; – необхідність платного придбання програмного забезпечення для відправлення електронної податкової звітності; – необхідність купувати за власні кошти електронні ключі в Акредитованих Центрах Сертифікації Ключів (АЦСК) для подання електронної податкової звітності

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 5; 8].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Як бачимо, перехід до електронної форми звітності дозволив платникам податків заощадити чимало робочого часу. Немає необхідності заповнювати звітність у паперовому вигляді, відвідувати контролюючі державні органи щодо подання податкової звітності та з питань її заповнення. Вагомою перевагою для платників є скорочення фінансових витрат на придбання бланків та транспортних витрат.

Застосування електронної звітності в оподаткуванні несе за собою певні витрати. Встановлення програмного забезпечення для подання звітності є платним, як і постійний доступ до мережі Інтернет. Також обов'язково необхідно придбати електронні ключі. Але якщо бути проінформованим про всі переваги електронної звітності, то вони будуть значно вагоміші, ніж понесені витрати. В Україні створено нормативно-правову систему для ефективного функціонування електронного документообігу. Перелік нормативно-правових актів наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Перелік нормативно-правових актів

Нормативно-правові акти	Характеристика
Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. № 851-IV	Закон встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів
Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 р. № 852-IV	Закон визначає правовий статус електронного цифрового підпису та регулює відносини, що виникають під час використання електронного цифрового підпису
Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1453 «Про затвердження Типового порядку здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади»	Типовий порядок встановлює загальні правила документування в органах виконавчої влади управлінської діяльності в електронній формі й регламентує виконання дій з електронними документами з моменту їх створення або одержання до відправлення чи передачі до архіву органу виконавчої влади
Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 № 1454 «Про затвердження Порядку обов'язкової передачі документованої інформації»	Порядок визначає механізм обов'язкової передачі на зберігання центральному засвідчувальному органу або засвідчувальному центру посилення сертифікатів відкритих ключів документованої інформації акредитованим центром сертифікації ключів у разі припинення його діяльності

Для розвитку електронних сервісів для суб'єктів господарювання необхідно запровадити нові та модернізувати наявні електронні сервіси обслуговування платників податків; супроводжувати програмне забезпечення із формування та подання податкової звітності до органів ДФС в електронному вигляді засобами телекомунікаційного зв'язку; реалізувати та підтримувати в ДФС XML-формат для експорту звітних документів платників податків до електронної бази ДФС, а також проведення роботи щодо формування електронних форм документів податкової звітності (PDF формат) [7].

Висновки та пропозиції. Таким чином, система подачі податкової звітності в електронному вигляді забезпечує тісну взаємодію податкових органів та платників податків, має певні переваги та недоліки. Перспективним є впровадження єдиної системи для формування та подачі електронної податкової звітності для всіх підприємств України. Для досягнення цієї мети та ліквідації негативних аспектів необхідно докласти зусиль як платникам податків, так і органам ДФС, адже впровадження електронної податкової звітності значно спрощує роботу бухгалтерської служби та керівників підприємства, а також податкової служби.

Список використаних джерел

1. *Електронне оподаткування: сутність та перспективи застосування* : [монографія] / П. В. Мельник, А. М. Новицький, О. А. Долгий, С. П. Ріппа та ін. ; за заг. ред. П. В. Мельника. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. – 332 с.
2. *Запровадження електронної звітності: світовий досвід* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/>.
3. *Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2014 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/166710.html>.
4. *Мельник Т.* Податкова звітність в електронному вигляді: теорія та практика / Т. Мельник // *Бухгалтерський облік і аудит.* – 2008. – № 10. – С. 43–47.
5. *Онисько С. М.* Податкова система : підручник / С. М. Онисько, І. М. Тофан, О. В. Грицина ; за заг. ред. С. М. Онисько. – Львів : Магнолія-2006, 2013. – 351 с.
6. *Очеретько Л. М.* Проблеми впровадження електронної звітності підприємств / Л. М. Очеретько, А. С. Козицький // *Економічний простір.* – 2010. – № 38. – С. 126–132.
7. *План роботи Державної фіскальної служби України на 2015 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/166710.html>.
8. *Пюро М.* Буковинські бухгалтери – за електронну звітність / М. Пюро // *Вісник податкової служби України.* – 2011. – № 44.
9. *Солодухін С. В.* Механізм оцінки ефективності впровадження системи електронної податкової звітності / С. В. Солодухін, А. Л. Єгоров // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* – 2011. – № 5, т. 2. – С. 39–44.

УДК 657.1:502.171

В.С. Лень, канд. экон. наук**А.М. Коливешко**, аспирант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА**В.С. Лень**, канд. экон. наук**О.М. Колівешко**, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ЕКОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ**Vasiliy Len**, PhD in Economics**Aleksandr Koliveshko**, PhD student

Chernigiv National University of Technology, Chernigiv, Ukraine

ECOLOGICAL ACTIVITY IN THE ACCOUNTING SYSTEM

Рассмотрено место учета экологической деятельности в системе бухгалтерского учета. Обосновано, что учет экологической деятельности является подсистемой бухгалтерского учета и осуществляется в пределах финансового и управленческого учета. Также выяснено, что понятие «экологический учет» является понятием высшего уровня в сравнении с понятием «бухгалтерский учет экологической деятельности». Под экологическим учетом следует понимать процесс распознавания, оценки и передачи экологической информации, которая дает возможность пользователям такой информации компетентно принимать решения и формировать суждения.

Ключевые слова: экологический учет, учет экологической деятельности, подсистема бухгалтерского учета экологической деятельности.

Розглянуто місце обліку екологічної діяльності в системі бухгалтерського обліку. Обґрунтовано, що облік екологічної діяльності є підсистемою бухгалтерського обліку й здійснюється в межах фінансового та управлінського обліку. Також з'ясовано, що поняття «екологічний облік» є поняттям вищого рівня в порівнянні з поняттям «бухгалтерський облік екологічної діяльності». Під екологічним обліком варто розуміти процес розпізнавання, оцінювання й передачі екологічної інформації, що дає можливість користувачам такої інформації компетентно приймати рішення й формувати судження.

Ключові слова: екологічний облік, облік екологічної діяльності, підсистема бухгалтерського обліку екологічної діяльності.

The place of accounting of ecological activity in the accounting system is considered in the article. It is proved that accounting of ecological activity is a subsystem of accounting and is carried out within financial and management accounting. It is also proved that the concept of "environmental accounting" is a concept of higher level in comparison with the concept of "accounting of ecological activity". Environmental accounting refers to the process of recognition, assessment and transfer of ecological information that enables users of such information to make concrete decisions and to form judgements competently.

Key words: environmental accounting, accounting of ecological activity, the subsystem of accounting of ecological activity.

Постановка проблемы. В последнее время мировое сообщество осознало, что устойчивое функционирование экологических систем является крайне важным для сохранения здоровья человека и создания условий для развития будущих поколений. Это привело к усилению внимания общественности к экологическим проблемам не только на мировом, а и на местном уровне. Концепция устойчивого развития предполагает, что субъекты экономической деятельности должны рассматривать деятельность по охране окружающей среды как неотъемлемую часть ведения бизнеса.

Для информирования общественности об экологической деятельности на мировом уровне разработаны соответствующие нормативные документы. В частности, в соответствии с Международным стандартом ISO/FDIS 26000 предприятия должны проявлять надлежащую предусмотрительность (*due diligence*), которая в контексте социальной ответственности представляет собой всеобъемлющий активный процесс выявления фактического и потенциального отрицательного социального, экологического и экономического влияния решений и деятельности организации с целью избежать и минимизировать это влияние [1].

В декабре 2013 года опубликован Международный стандарт «Интегрированная отчетность» (*International Integrated Reporting Council*). Ожидается, что с течением времени этот стандарт станет нормой корпоративной отчетности [2]. Рабочей группой Международного Совета по интегрированной отчетности до конца 2015 года должны быть разработаны

Учебная программа по интегрированной отчетности и Руководство для тренеров. Официальные провайдеры данной программы в своих регионах начнут оказывать услуги по сертификации топ-менеджеров и специалистов в области интегрированной отчетности начиная с 2016 года [3]. В этом стандарте, наряду с другими требованиями, предусмотрено раскрывать в интегрированной отчетности и экологические аспекты деятельности, в том числе воздействие на внешнюю среду, экологические последствия.

Осознание значимости экологии субъектами экономической деятельности проявляется в увеличении затрат на охрану и восстановление окружающей среды, что требует формирования надлежащей информации для управления этими затратами.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы учета экологической деятельности и его места в системе бухгалтерского учета исследовали В.М. Жук, И.В. Замула, Н.И. Беренда, О.В. Ильичева, Т.А. Кирсанова, О.С. Кожухова, С.О. Левицкая, Р.П. Лизогуб, Л.В. Лукьянихин, П.М. Майданевич, И.А. Маслова, Э.К. Муруева, Н.В. Остапенко, О.Ф. Савченко, Л.А. Сахно, О.В. Тараничева, Н.Н. Рубанова, Е.А. Супрунова, И.Н. Санникова, В.А. Фостолович и другие. Эти ученые исследовали понятийный аппарат учета экологической деятельности, его место в общей системе учета и в системе бухгалтерского учета, отдельные вопросы его организации, а также проблемы информационного обеспечения системы экоменеджмента на уровне предприятия, что явилось весомым вкладом в развитие теории и методологии бухгалтерского учета экологической деятельности.

Выделение не решенных ранее частей общей проблемы. Важным является выделение в системе бухгалтерского учета подсистем, в которых накапливается информация об экологической деятельности, однако в научном сообществе по этому вопросу единого мнения не достигнуто.

Цель статьи. Основной целью статьи является определение места учета экологической деятельности в общей системе бухгалтерского учета.

Изложение основного материала. Для обоснования места бухгалтерского учета экологической деятельности в общей системе бухгалтерского учета предприятия нами проанализировано много научных публикаций отечественных и российских ученых.

Т.А. Кирсанова [4] считает, что экологический учет целесообразно отнести к управленческому учету как неотъемлемую его часть. В.М. Жук делает вывод, что экологический учет несомненно должен стать частью управленческого учета [5]. П.М. Майданевич утверждает о необходимости широкого внедрения экологического учета в общую информационную систему финансового учета [6].

Л.М. Пелиньо [7] утверждает, что показатели экологической деятельности формируются в системе финансового и управленческого учета. С ней соглашаются также Н.И. Беренда и Н.В. Остапенко [8].

В.З. Папинко [9] учет экологической деятельности предлагает учитывать в подсистемах учетной системы, с конкретными задачами относительно каждой из них: «В финансовом учете – предоставлять пользователям обобщенную ретроспективную информацию о природоохранной деятельности предприятия в денежном измерении; в управленческом учете – отслеживать в масштабе реального времени природоохранную деятельность в денежном и натуральных измерителях, информировать систему менеджмента об эффективности использования ресурсов и т. п., в контроллинге – аккумулировать информацию для планирования, учета, анализа и стратегического управления природоохранной деятельностью предприятия».

Э.К. Муруева [10] считает, что показатели экологической деятельности следует формировать в системах экологического финансового и экологического управленческого учета. Экологический финансовый учет автор отличает от традиционного детальным рассмотрением прибылей и доходов от инвестиций в экологию, а экологический управ-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ленческий учет – детальным рассмотрением физической информации о потоках энергии, воды, материалов, включая отходы, так и стоимостной информации о связанных с ними затратах, результатах и сбережениях.

Самостоятельным направлением бухгалтерского учета считает экологический учет О.С. Кожухова [11], который вместе с финансовым и управленческим учетом включает в себя учет доходов и затрат от экологической деятельности, активов природоохранного назначения, экологического налога, рентных платежей, штрафных санкций за нарушение экологического законодательства, а также сбор информации и составление отчетов об экологической деятельности. Практически такие же предложения приведены И.Б. Садовой [12], а П.А. Сахно [13] выделяет экологический учет в отдельную систему, которая включает три основные составляющие: учет экологических затрат; учет экологических обязательств; отчетность о природоохранной деятельности.

Как самостоятельное направление бухгалтерского учета хозяйствующего субъекта, который обеспечит бухгалтерский учет соответствующей экологической информацией, определяет экологический учет Е.В. Ильичова [14]. Вместе с тем она отмечает, что в настоящее время экологический учет не имеет систематизированного характера. Однако на приведенном ею рисунке экологический учет представлен отдельно от бухгалтерского и показана их взаимосвязь.

Австрийские ученые Н.А. Jobstl и J.N. Hogg предложили систему учета из трех элементов: бухгалтерский, социальный и экологический бухгалтерский учет [15]. То есть авторы структурно выводят экологический учет за пределы системы бухгалтерского учета. Составляющими бухгалтерского экологического учета они считают: экологический учет, экологический баланс, анализ жизненного цикла, экологический аудит, учет экологических затрат, экологический Impact-анализ, учет естественного капитала, учет для составления экологической публичной отчетности.

Анализ приведенных источников свидетельствует, что разные авторы определяют разное место бухгалтерского учета экологической деятельности, а именно:

- учет экологической деятельности является прерогативой управленческого учета;
- учет экологической деятельности является прерогативой финансового учета;
- учет экологической деятельности осуществляется в подсистемах финансового и управленческого учета;
- учет экологической деятельности следует осуществлять в отдельной подсистеме бухгалтерского учета;
- учет экологической деятельности выводится за границы традиционного бухгалтерского учета и является отдельной системой экологического бухгалтерского учета.

Прежде всего следует отметить, что словосочетание «экологический учет», которое применяют авторы в вышеприведенном обзоре литературных источников, не является корректным. Нами раньше приводилось обоснование, что вместо него для субъектов хозяйственной деятельности следует применять словосочетание «бухгалтерский учет экологической деятельности» [16]. Понятие «экологический учет» тоже имеет право на существование, если рассматривать учет вообще как процесс распознавания, оценки и передачи информации, которая дает возможность пользователям такой информации компетентно принимать решения и формировать суждения. В этом случае из учета вообще можно выделить как отдельные его составляющие бухгалтерский, социальный, экологический и научно-технический учеты. При этом под экологическим учетом следует понимать процесс распознавания, оценки и передачи экологической информации, которая дает возможность пользователям такой информации компетентно принимать решения и формировать суждения [17].

С утверждением о том, что учет экологической деятельности является прерогативой лишь управленческого учета нельзя согласиться по той причине, что денежные показатели экологической деятельности накапливаются в подсистеме бухгалтерского учета –

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

финансовом учете, а более детальная информация, которая включает и натуральные показатели для управления деятельностью, накапливается в подсистеме бухгалтерского учета – управленческом учете. По этой же причине учет экологической деятельности не может быть только прерогативой финансового учета.

Утверждение относительно необходимости выделения бухгалтерского учета экологической деятельности за границы финансового и управленческого учета или вообще бухгалтерского, на наш взгляд, не является достаточно обоснованным в связи с тем, что экологическая деятельность экономических субъектов является совокупностью хозяйственных операций, которые статистически измеримы и сопоставимы в динамике.

Мы считаем, что место бухгалтерского учета экологической деятельности в системе бухгалтерского учета с его подсистемами финансового и управленческого учета. В финансовом учете накапливается информация об экологической деятельности в денежном выражении, а в управленческом учете информация детализируется в зависимости от нужд управления как в денежных, так и в натуральных показателях. К тому же разделение бухгалтерского учета на финансовый и управленческий является довольно условным. Эти два вида учета тесно взаимосвязанные и граница между ними очень размыта [18].

На наш взгляд, взаимосвязь бухгалтерского учета, экологического учета и учета экологической деятельности можно представить схемой, приведенной на рисунке.

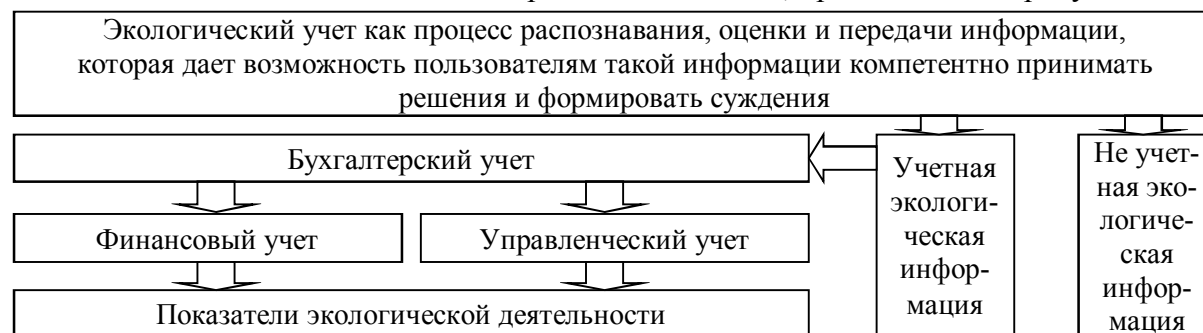

Рис. Взаимосвязь бухгалтерского учета, экологического учета и учета экологической деятельности

На крупных предприятиях для накопления информации об экологической деятельности в структуре бухгалтерии целесообразно выделить отдельные рабочие места (топологические участки учета), которые следует обеспечить рабочими альбомами всех форм первичных документов, регистров, форм отчетности, которые используются для отражения в учете, внутренней и внешней отчетности экологической деятельности предприятия.

Выводы и предложения. Подытоживая результаты проведенного исследования, можно сделать следующие выводы и обобщения:

1) бухгалтерский учет экологической деятельности является подсистемой бухгалтерского учета и накопление ее показателей осуществляется в пределах финансового и управленческого учета;

2) вывод бухгалтерского учета экологической деятельности за границы системы бухгалтерского учета является необоснованным в связи с тем, что в понятии «бухгалтерский учет экологической деятельности» ударение делается именно на словах «бухгалтерский учет». Кроме того, экологическая деятельность с точки зрения бухгалтера является совокупностью хозяйственных операций, которые находят свое отражения на счетах бухгалтерского учета;

3) понятие «экологический учет» является понятием высшего уровня по сравнению с понятием «бухгалтерский учет экологической деятельности», под которым следует понимать процесс распознавания, оценки и передачи экологической информации, которая дает возможность пользователям такой информации компетентно принимать решения и формировать суждения.

Список использованных источников

1. *Международный стандарт ISO/FDIS 26000*. Руководство по социальной ответственности. Guidance on social responsibility [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf.
2. *Международный Стандарт <ИО>* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ir.org.ru>.
3. *Прошла первая встреча Рабочей группы по разработке Учебной программы ИО* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ir.org.ru/mass-media/novosti/125-proshla-pervaya-vstrecha-rabochej-gruppy-mezhdunarodnogo-soveta-po-integrirovannoj-otchetnosti-po-razrabotke-uchebnoj-programmy-io>.
4. *Кірсанова Т. О.* Екологічний контролінг в системі управління підприємством : автореф. ... дис. канд. екон. наук : спец. 08.08.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / Т. О. Кірсанова. – Суми : Сумський державний університет, 2004. – 20 с.
5. *Жук В. М.* Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві / В. М. Жук // *Агроекологічний журнал*. – 2012. – № 2. – С. 18–23.
6. *Майданевич П. М.* Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / П. М. Майданевич // *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. – 2013. – Вип. 10 (1). – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(1\)_46.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(1)_46.pdf).
7. *Пелиньо Л. М.* Місце екологічного обліку в сучасній системі бухгалтерського обліку та його важливе значення в сфері охорони довкілля / Л. М. Пелиньо // *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. – 2008. – Вип. 18.2. – С. 70–75.
8. *Беренда Н. І.* Розвиток екологічного обліку в Україні з врахуванням світового досвіду [Електронний ресурс] / Н. І. Беренда, Н. В. Остапенко. – Режим доступу : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6439/1/2..pdf>.
9. *Папінко В. З.* Облік і аналіз природоохоронної діяльності підприємств хімічної промисловості України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 / В. З. Папінко. – Тернопіль, 2004. – 22 с.
10. *Муруева Э. К.* Развитие экологического учета (на примере лесного сектора экономики) / Э. К. Муруева. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургской академии управления и экономики, 2009. – 212 с.
11. *Кожухова О. С.* Экологический учет и экологический контроллинг: взаимосвязь и интеграция [Электронный ресурс] / О. С. Кожухова // *Управление экономическими системами*. – 2012. – № 3. – Режим доступа : <http://uecs.ru/ekonomika-prirodopolzovaniy?start=50>.
12. *Садовська І.* Управлінський облік природоохоронної діяльності сільськогосподарських підприємств / І. Садовська // *Економічний дискурс : міжнародний збірник наукових праць*. – Тернопіль : Крок, 2013. – Вип. 1. – С. 216–218.
13. *Сахно Л. А.* Екологічний облік і аудит в реформуванні традиційної системи обліку на підприємстві / Л. А. Сахно // *Облік і фінанси АПК*. – 2009. – № 1. – С. 89–92.
14. *Ильичева Е. В.* Экологический учет в условиях реализации политики экологической сбалансированности : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Е. В. Ильичева. – Орел : ГОУ ВПО «Орловский государственный технический университет», 2010. – 37 с.
15. *Jobstl H. A., Hogg J.N.* State of Forestry Accounting in some European Countries. In: Buttoud G., Jobstl H., Merlo M. (eds.). *Accounting and Managerial Economics for Environmentally-friendly Forestry. Economie et Sociologie Rurales, Actes et Communications*, № 15, P. 17–40.
16. *Лень В. С.* Екологічний облік: поняття та зміст / В. С. Лень, О. М. Колівешко // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. – 2014. – № 2 (74). – С. 223–229.
17. *Лень В. С.* Бухгалтерський облік в Україні. Основи та практика : навч. посіб. / В. С. Лень, В. В. Гливіченко. – Вид. 3-тє. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 556 с.
18. *Лень В. С.* Управлінський облік : навч. посіб. / В. С. Лень. – 2-ге видання. – К. : Знання-Прес, 2006. – 317 с.

УДК 657.37:006.032

Victoriia Ambarchian, PhD in Economics

Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

IFRS ADOPTION IN DIFFERENT COUNTRIES: COMPARATIVE ASPECT**В.С. Амбарчян**, канд. екон. наук

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна

**СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ МСФЗ У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ****В.С. Амбарчян**, канд. экон. наук

Киевский национальный университет технологий и дизайна, г. Киев, Украина

**СФЕРА ПРИМЕНЕНИЯ МСФО В РАЗНЫХ СТРАНАХ МИРА:
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ**

The article refers to characteristic of the scope of IFRS within national economies of different countries. The legal status of IFRS application for 23 developed countries is characterized by the following features: «required», «permitted», «forbidden» and «not applicable». The author determines 4 types of companies to be characterized for IFRS application: domestic public companies that trade equity and debt securities in the Stock Exchange and prepare consolidated financial reports; domestic companies with listed shares and bonds entitled to prepare separate financial statements; domestic companies that do not trade securities in a public market; foreign companies that trade financial instruments in domestic financial market. The paper focuses on analysis of the rate of standardization of reporting information disclosure by the G20 members; those ones that do not apply IFRS as an alternative to GAAP are highlighted.

Key words: IFRS, GAAP, IFRS endorsement, IFRS application, G20.

Охарактеризовано сфери застосування МСФЗ у межах національних економік різних країн. Визначено юридичний статус МСФЗ для 23 розвинених країн світу за чотирма ознаками: «вимагається», «дозволено», «заборонено» та «не застосовується». Виокремлено 4 типи компаній, щодо яких законодавчо встановлюється застосування МСФЗ: національні публічні компанії, що здійснюють торгівлю пайовими та борговими цінними паперами на фондовому ринку та подають консолідовану фінансову звітність; національні публічні компанії, чії акції й облигації обертаються на фондовому ринку, маючи право подавати окрему фінансову звітність; національні компанії, що не продають цінні папери на відкритому ринку; іноземні компанії, фінансові інструменти яких обертаються на національній фондовій біржі. Проаналізовано рівень стандартизації подання звітної інформації країнами «Великої двадцятки», з-поміж яких виокремлено держави, що не застосовують МСФЗ як альтернативу національним стандартам фінансової звітності.

Ключові слова: МСФЗ, національні стандарти, затвердження МСФЗ, застосування МСФЗ, країни «Великої двадцятки».

Охарактеризованы сферы применения МСФО в пределах национальных экономик разных стран. Определен юридический статус МСФО для 23 развитых стран мира за четырема признаками: «требуется», «разрешено», «запрещено» и «не используется». Выделены 4 типа компаний, для которых используются МСФО: национальные публичные компании, торгующие паевыми и долговыми ценными бумагами на фондовом рынке и подающие консолидированные финансовые отчеты; национальные публичные компании, ценные бумаги которых оборачиваются на фондовом рынке, имеющие право подавать отдельную финансовую отчетность; национальные компании, не торгующие ценными бумагами на финансовом рынке; зарубежные компании, торгующие ценными бумагами на национальной фондовой бирже. Проанализирован уровень стандартизации подачи отчетной информации странами «Большой двадцатки», среди которых выделены страны, не использующие МСФЗ как альтернативу национальным стандартам финансовой отчетности.

Ключевые слова: МСФО, национальные стандарты, утверждение МСФО, применение МСФО, страны «Большой двадцатки».

Urgency of the research. International Financial Reporting Standards (IFRS) are developed by IFRS Foundation in order to create unified rules of accounting and reporting for entities all over the world. IFRS are characterized as recommended ones, without obligatory endorsement by countries. Nevertheless the process of financial reports standardization becomes the core issue for developed countries. Application of GAAP by states with many transnational companies and large volumes of investment creates additional loadings for accounting personnel to transform financial reports from GAAP to IFRS in order to provide comparability, relevance and verifiability of the statements.

Actual scientific researches and issues analysis. The issues of legal endorsement of IFRS by different countries are researched in the papers of C. Nobes [1], K. Ramanna, E. Sletten [2], K.M. Shima, D.C. Yangb [3], I. Lourenco, M. Branco [4]. The mentioned

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

above authors consider the effect of IFRS adoption for different countries with the use of empirical, econometric and statistical methods of recognition.

Uninvestigated parts of general matters defining. Regardless numerous researches in the field of IFRS approval by national economies, certain issues on legal endorsement of IFRS for different entities need further examination.

Target setting. Statement of research. The purpose of research refers to examination of the levels of IFRS approval for different business entity types as well as to analysis of IFRS application by G20 members in the process of financial statements preparation.

IFRS are the set of standards developed by IFRS Foundation and recommended for application by companies all around the world to make their financial reports comparable and verifiable as well as to “bring transparency, accountability and efficiency to financial markets around the world [5]”.

IFRS jurisdiction in each country is characterized by the depth of endorsement for different company types and industries. The author determines 4 types of companies, for which IFRS are required, permitted, prohibited or not applicable. They are the following:

- 1) domestic companies that trade debt and equity instruments in a public market and prepare consolidated financial statements;
 - 2) domestic companies trading financial instruments in a public market and preparing separate financial statements;
 - 3) domestic companies that do not trade securities in a public market;
 - 4) foreign companies that trade capital and debt instruments in domestic financial market.
- Information relating IFRS jurisdiction by 23 countries is consolidated in Table 1.

Table 1

Application of IFRS around the world

№	Country	Application by DOMESTIC companies			FOREIGN companies whose debt or equity securities trade in a public market	Standard-setting body
		Prepare consolidated financial statements, whose securities trade in a public market	Prepare separate financial statements of the companies, whose securities trade in a public market	Companies whose securities do not trade in a public market		
1	2	3	4	5	6	7
1.	Canada	Required	Required	Permitted	Permitted	The Canadian Accounting Standards Board
2.	The USA	Forbidden	Forbidden	Forbidden	Permitted	Financial Accounting Standard Board; Staff of the US Securities and Exchange Commission
3.	Mexico	Required	Permitted	Permitted	Permitted	The Mexican Financial Reporting Standards Board
4.	Argentina	Required with exceptions	Required with exceptions	Permitted for some entities	Required	Argentinean Accounting and Auditing Standards Board
5.	Brasil	Required	Required	Required / permitted	Required	The Brazilian Accounting Pronouncements Committee

Table 1 continued

1	2	3	4	5	6	7
6.	Chile	Required	Required	Required	Permitted	Institute of Accountants of Chile
7.	UK	Required	Permitted	Permitted	Required / permitted	Financial reporting Council
8.	Germany	Required	Forbidden	Required	Required / permitted	Accounting Standards Committee of Germany
9.	France	Required	Forbidden	Permitted for some companies	Required / permitted	Accounting Standards Authority
10.	Poland	Required	Permitted	Required for certain companies	Required / permitted	Ministry of Finance
11.	Italy	Required	Required except for insurance companies	Permitted	Required / permitted	Italian Accounting Organization
12.	Ukraine	Required	Required	Required for certain companies	Required	Ministry of Finance
13.	China	Forbidden with exceptions	Permitted	Forbidden	Not applicable	Accounting regulatory department of the Ministry of Finance
14.	India	Forbidden	Forbidden	Forbidden	Permitted	The Institute of Chartered Accountants of India
15.	Japan	Permitted for certain companies	Permitted	Forbidden	Permitted for certain companies	Accounting Standards Board of Japan
16.	Republic of Korea	Required	Required	Required for certain companies	Permitted	Korea Accounting Standards Board
17.	Saudi Arabia	Required for certain companies	Permitted under certain circumstances	Required for certain companies	Not applicable	Saudi Organization for Certified Public Accountants
18.	United Arab Emirates	Required	Not applicable	Required	Required	UAE Accountants and Auditors Association
19.	Indonesia	Forbidden	Forbidden	Forbidden	Forbidden	Indonesian Financial Accounting Standards Board
20.	Turkey	Required	Forbidden	Required for some companies	Required	Turkish Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority
21.	Australia	Required	Required / permitted	Required / permitted	Permitted	Australian Accounting Standards Board
22.	New Zealand	Required	Required	Required for certain entities	Required	External Reporting Board
23.	South Africa	Required	Required	Required	Required under certain conditions	South African Institute of Chartered Accountants

Source: built by the author [5].

Understanding peculiarities of IFRS endorsement requires taking a closer look at IFRS application:

1. Canadian companies trading securities in a public market are required to prepare both consolidated and separate financial statements in accordance with IFRS. Private entities and non-for profit organizations that do not trade equity and debt securities can choose between IFRS and local GAAP. Foreign companies listing in the Canadian stock exchange are required to use IFRS except for:

- a) companies that have the option to apply US GAAP;
- b) companies that are also a US Stock Exchange foreign issuers and have 10% or less of their securities owned by residents of Canada; these entities may apply US GAAP;
- c) foreign issuer from the jurisdiction of Canadian Securities Regulators may use their domestic standards.

2. IFRS in the USA are out of jurisdiction and all the USA domestic companies are forbidden to apply them for financial statements preparation. Instead, they are required to use US GAAP. Foreign companies are permitted to choose between IFRS and US GAAP.

3. Mexican companies are required to apply IFRS, while all the rest groups of companies have a choice of either IFRS or Mexican GAAP implementation. Close financial relations with the USA has resulted in permitting of US GAAP application for foreign companies.

4. Argentinian companies that are listing securities at the stock exchange are required to apply IFRS except for banks, which must apply the accounting regulations issued by the Central Bank of Argentina, and insurance companies, which must apply the accounting regulations enforced by the Superintendency of Insurance. Separate financial statements are to be prepared in accordance with IFRS except for share holdings in subsidiaries and affiliates that must be measured at equity method rather than at cost. Permitting or prohibitions to apply IFRS by companies whose securities do not trade in a stock exchange depend on local authority of each Province: the Registry of Commerce of each Province either endorses or not the use of IFRS by not-public companies. In such case Local GAAP act as alternative to IFRS.

5. The jurisdiction of IFRS in Brazil and Chile refers to their endorsement for all groups of companies.

6. IFRS application by foreign companies is required for all the EU members. As exclusion, companies, whose mother companies apply local standards, are permitted to apply these standards, deemed by the European Commission as equivalent to IFRS. It is worth mentioning that certain EU countries (like France, Germany, Italy) do not approve IFRS application for public companies separate financial statements. Certain exceptions in IFRS endorsement for non-public companies are worth consideration: Polish authorities, for instance, have approved IFRS compulsory application only by banks, companies that has filed for admission for public trading, subsidiaries of the companies that prepare financial statements in conformity with IFRS.

7. In Ukraine IFRS have become mandatory for all domestic and foreign companies, trading securities in the stock exchange, from the 1 January 2012. Banks and insurance companies must always apply IFRS weather they trade or not financial instruments in a public market.

8. Highly developed Asian countries (G20 members) mostly didn't approve IFRS for public companies. China requires Local Accounting Standards application. Nevertheless, Chinese companies whose securities trade on Hong Kong Stock Exchange choose among IFRS, Hong Kong Financial Reporting Standards and Chinese Accounting Standards. To prepare separate financial statements Chinese companies may use IFRS. Foreign companies do not trade in Chinese securities markets, so in such case IFRS are not applicable.

9. All the Indian domestic non-financial companies are obligated to use Local Accounting Standards (Ind AS), while financial institutions apply accounting standards prescribed by Reserve Bank of India.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

10. Japanese public companies with listed securities are permitted to use IFRS if they guarantee proper disclosure of information according to IFRS principles and allocate professionals in IFRS implementation. IFRS are also permitted for foreign companies whose securities are traded as secondary listings.

11. Saudi Arabia has approved obligatory application of IFRS only for banks and insurance companies. Separate financial statements may be prepared in accordance with IFRS, but they won't be available to the public.

12. Indonesia is the only country in the list that hasn't prescribed IFRS. International standards of financial statements preparation are not applicable and all the companies are required to apply Indonesian Financial Accounting Standards (SAK).

Most countries, described in the Table 1, are the members of G20¹ – countries with significant financial, natural, human resources and potential for further development. The latest G20 summit took place between November 16 and 18, 2015 in Antalya (Turkey) in order to join the “major economies of the world [6]” to adopt “a more integrated, coordinated and effective approach to the challenges [6]”.

The G20 Summit 2015 key messages are the following: to enable inclusive and robust global economic growth, to develop investments and to improve economic conditions of functioning for Small and Medium Sized Enterprises [7]. So the core points of G20 meeting refer to economic issues. Undoubtedly that efficient and standardized reporting system of variously-sized entities is one of the key factors of international cooperation and investment. So it is important to analyze the use of IFRS by G20 member countries (Table 2).

Table 2

IFRS adoption by G20 member countries, %

№	Companies	Required, %	Permitted, %	Forbidden, %	Not applicable, %
1.	DOMESTIC companies:				
1.1.	IFRS application by companies that prepare consolidated financial statements, whose securities trade in a public market	72,5	2,5	25	0
1.2.	IFRS application in separate financial statements of the companies, whose securities trade in a public market	32,5	32,5	35	0
1.3.	IFRS application by companies whose securities do not trade in a public market	22,5	45	32,5	
2.	FOREIGN companies whose debt or equity securities trade in a public market	35	47,5	7,5	10

Conclusions. The research resulted in systematization of information on IFRS adoption by different countries. To prepare detailed analysis of IFRS application all the legal entities of IFRS adopting countries were divided into 4 groups by the jurisdiction (domestic, foreign), type of financial reports (consolidated, separate) listings in the stock exchange (traded or not in a public market). Performed research shows that 72,5 % of domestic public companies of G20 members are required to prepare financial reports by IFRS, while 25 % apply GAAP. Among countries, which forbid IFRS application for most of its public companies, the largest

¹ The USA, Canada, Mexico, Argentina, Brazil, The European Union, United Kingdom, Germany, France, Italy, Turkey, Saudi Arabia, Indonesia, China, India, Japan, Korea Republic, Australia, South Africa, Russia.

shares owned by the USA, India, China, Japan, and Indonesia. Non-application of IFRS by such powerful (by economic indexes) countries complicates the process of economic cooperation and development. Nevertheless, accounting systems of these countries become a very interesting object of further researches.

References

1. *Nobes, C.* International Variations in IFRS Adoption and Practice / Christopher Nobes. – The Association of Chartered Certified Accountants. – 2011. – 38 pp.
2. *Ramanna, K., Sletten, E.* Network Effects in Countries' Adoption of IFRS / Karthik Ramanna, Ewa Sletten. – Harvard Business School. – 2013. – 48 pp.
3. *Shimaa, K. M., Yangb, D. C.* Factors Affecting the Adoption of IFRS / Kim M. Shimaa and David C. Yangb // *International Journal of Business.* – 2012. – № 17(3). – P. 276–298.
4. *Lourenco, I., Branco, M.* Main Consequences of IFRS Adoption: Analysis of Existing Literature and Suggestions for Further Research [Electronic source] / Isabel Lourenco, Manuel Branco. – Retrieved from : <http://www.scielo.br>.
5. *IFRS application* around the world. Jurisdiction profile [Electronic source] / Official website of IFRS Foundation and IASB. – Retrieved from : <http://www.ifrs.org/Use-around-the-world/Pages/Jurisdiction-profiles>.
6. *Turkish G20* presidency priorities for 2015 [Electronic source] / G20 Antalya Summit 2015 official website. – Retrieved from : <https://g20.org>.
7. *G20 Turkish* Presidency key messages [Electronic source] / G20 Antalya Summit 2015 official website. – Retrieved from : <https://g20.org/turkey-2015/key-messages>.

УДК 330.341

І.В. Корогод, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ
ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА****И.В. Корогод**, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ
ИНФРАСТРУКТУРЫ ПОДДЕРЖКИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА****Iryna Korohod**, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**ANALYSIS OF FEATURES OF FUNCTIONING INFRASTRUCTURE ELEMENTS
OF ENTREPRENEURSHIP SUPPORT**

Досліджено сутність, види, функціональні особливості, а також світовий та вітчизняний досвід розвитку інфраструктури підтримки підприємництва. Проаналізовано сучасний стан розвитку елементів інфраструктури підтримки підприємництва в регіональному розрізі та запропоновано основні напрями підвищення ефективності їх функціонування.

Ключові слова: *бізнес, інфраструктура підтримки підприємництва, бізнес-інкубатор, технопарк, фонд підтримки підприємництва.*

Исследована сущность, виды, функциональные особенности, а также мировой и отечественный опыт развития инфраструктуры поддержки предпринимательства. Проанализировано современное состояние элементов инфраструктуры поддержки предпринимательства в региональном разрезе и предложены основные направления повышения эффективности их функционирования.

Ключевые слова: *бизнес, инфраструктура поддержки предпринимательства, бизнес-инкубатор, технопарк, фонд поддержки предпринимательства.*

The article studied details the essence, types, functional features, also world and national experience in development of infrastructure support. Analyzed the current state of the business support infrastructure in the regions, the main directions and proposed efficiency of its operation.

Key words: *business, infrastructure of business supporting, business incubator, technology park, Fund of entrepreneurship support.*

Постановка проблеми. Незважаючи на велику роль малого бізнесу в економіці, результати його функціонування в Україні значно нижчі, ніж в інших країнах світу. Одним із факторів, що гальмують розвиток цієї сфери економіки, є недостатньо ефективно функціонування елементів інфраструктури підтримки підприємництва. Як приклад, у країнах ринкової економіки існує високорозвинена інфраструктура підтримки підприємництва, яка пропонує широкий спектр консультаційних і сервісних послуг, навчання, забезпечення контактів. З метою поліпшення ситуації необхідно разом з формуванням дієвих механізмів державної підтримки малого підприємництва стимулювати розвиток відповідної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування, функціонування та підвищення ефективності діяльності елементів інфраструктури підтримки підприємництва досліджуються у роботах вітчизняних учених: О. Амоші, Ю. Бажала, З. Варналія, В. Гейця, Я.А. Жаліла, В.І. Ляшенко та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питанням функціонування інфраструктури підтримки підприємництва приділялося багато уваги вітчизняними та зарубіжними науковцями, разом з тим формування інноваційної моделі розвитку України, спрямованої на модернізацію економіки, зростання суспільного виробництва потребує вдосконалення системи інфраструктурного забезпечення підприємництва, адаптації результативних світових механізмів підтримки бізнесу до українських реалій.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження сутності окремих складових інфраструктури підтримки підприємництва, аналіз світового досвіду їх розвитку, визначення напрямів підвищення ефективності функціонування елементів інфраструктури підтримки підприємництва.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Виклад основного матеріалу. Одним з визначальних чинників сприяння ефективному розвитку бізнесу є інфраструктура його підтримки, завдяки якій формується конкретне організаційно-економічне середовище для сприяння підприємницькій діяльності та швидкій адаптації суб'єктів підприємництва до ринкових умов.

Відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. інфраструктурою підтримки малого і середнього підприємництва є підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на розвиток суб'єктів малого і середнього підприємництва, їх інвестиційної та інноваційної активності, просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки [1].

До об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва.

Інфраструктура в бізнесі спрямована на виконання таких функцій:

- організаційне оформлення ділових відносин;
- підвищення оперативності й ефективності роботи різних суб'єктів економіки на основі диференціації заповнюваних ними ринкових ніш;
- полегшення різних форм юридичного та економічного контролю;
- сприяння суб'єктам бізнесу у фінансовому обслуговуванні й загалом суспільне регулювання ділової практики [2, с. 212].

На початок 2015 року в Україні налічувалося 10 941 од. об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва (табл.).

Таблиця

Динаміка розвитку об'єктів інфраструктури за 2013–2014 роки

Об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва	Кількість об'єктів інфраструктури 2013 рік	Кількість об'єктів інфраструктури 2014 рік
Бізнес-центри	480	447
Бізнес-інкубатори	79	82
Технопарки	50	58
Лізингові центри	538	447
Небанківські фінансові установи	4 148	2 812
Фонди підтримки підприємництва	226	216
Інвестиційні фонди і компанії	2 278	2 084
Інноваційні фонди і компанії	756	741
Інформаційно-консультативні установи	4 238	4 054
Всього	12 793	10 941

Найбільш поширеним видом інфраструктури підтримки підприємництва є бізнес-інкубатори – організації, які надають на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності. Основні цілі та завдання бізнес-інкубатора полягають у підтримці, створенні й упровадженні нових технологій та інформаційних систем, конкурентоспроможних на світовому ринку, сприянні створенню, становленню та розвитку малих підприємств через надання їм навчально-тренінгової й консультаційної допомоги, організацію професійної підготовки спеціалістів малого бізнесу [3, с. 12].

Одними з найуспішніших бізнес-інкубаторів у США на сучасному етапі є: бізнес-інкубатор для технічної підтримки високотехнологічних компаній FFVC у Північній

Кароліні, бізнес-інкубатор для допомоги підприємцям-початківцям Affinity Lab у Вашингтоні, бізнес-інкубатор для реалізації софтових та інтернет-проектів Alpha Lab у Пенсільванії. У Фінляндії наявність значної кількості бізнес-інкубаторів (у країні на одного жителя припадає найбільше бізнес-інкубаторів) забезпечила стабільне економічне зростання країни, а самі бізнес-інкубатори стали, з одного боку, ефективним механізмом створення нових промислових підприємств, а з іншого – одними з ключових центрів консолідації зусиль різних суб'єктів (підприємств, університетів тощо) для активізації інноваційної діяльності. У Швеції широко впроваджується концепція внутрішніх бізнес-інкубаторів, що створюються й розвиваються всередині великих промислових підприємств, транснаціональних корпорацій. Шведський досвід показав, що бізнес-інкубатори можуть бути ефективним інструментом розвитку бізнес-середовища промислових підприємств, місцем генерування і впровадження інноваційних ідей на базі великих компаній. У країні нараховується близько 80 бізнес-інкубаторів, більшість з яких ІТ-спрямування, проте існують тенденції на їх переорієнтування зі сфери промислового виробництва, яке переноситься у країни третього світу, на сферу послуг (туризм, перероблення відходів) [4, с. 179].

Нині в Україні діє 82 бізнес-інкубатори. Більшість з яких зосереджена в Дніпропетровській області (14), Сумській (5), Київській (5), а у Вінницькій, Полтавській, Херсонській областях їх нараховується по 3 одиниці. Найбільшою залишається кількість бізнес-інкубаторів у м. Києві – 11. По одному бізнес-інкубатору створено у Житомирській, Миколаївській, Чернівецькій областях.

Як приклад, у Дніпропетровській області існує «Віртуальний бізнес-інкубатор» на сайті «Криворізький ресурсний центр», спрямований на покращення умов розвитку бізнес-середовища із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, прозорого доступу підприємців до послуг, що надаються місцевими органами самоврядування та іншими адміністративними органами. Завдяки його функціонуванню підприємці можуть отримати теоретичну та практичну допомогу, витрачаючи при цьому мінімальну кількість часу.

На базі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу проводить свою діяльність Центр розвитку підприємництва «Бізнес-інкубатор», важливим напрямом у роботі якого є бізнес-підготовка студентства, що передбачає інформаційно-консультаційну підтримку та бізнес-навчання студентського складу з основ ведення підприємницької діяльності, практичних аспектів організації власної справи, щодо визначення напрямку та форми майбутньої професійної діяльності.

Функціонує мережа центрів підтримки інновацій та підприємництва «iHUB» (у таких містах, як Київ, Чернігів, Львів), цільовою аудиторією якого є старшокласники, студенти і приватні підприємці, які створюють проекти у сфері інформаційних технологій.

Впродовж 2014 року Київським молодіжним центром праці в межах реалізації програми «Молодіжний бізнес-інкубатор» проводились зустрічі молоді з представниками франчайзингових компаній (охоплено понад 100 осіб) та надано понад 100 консультацій з питань започаткування власної справи. Центром здійснювалась підготовча робота щодо проведення конкурсу бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді м. Києва та семінарах-тренінгах на теми: «Бізнес-план – це просто». «Бізнес-план: від розробки до реалізації», «Пошук інвестора від А до Я», «Ефективні переговори: 6 кроків до успіху».

У 2014 році на базі Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка розпочав свою роботу молодіжний бізнес-інкубатор, в якому студенти, молоді підприємці можуть одержати кваліфіковану підтримку протягом «інкубаційного періоду» розвитку підприємства з питань бізнес-планування, оподаткування та ведення бухгалтерського обліку.

У Сумах функціонують обласний бізнес-інкубатор, спрямований на підтримку створення та розвиток власного бізнесу, а також бізнес-інкубатор «Самар», метою якого є розвиток молодіжного бізнесу, надання допомоги з економічних та юридичних питань, проведення про-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ектно-експертних оцінок бізнес-ідей, співпраця з інвесторами та бізнес-інкубатор у сфері ЖКГ «Управитель», діяльність якого направлена на підготовку підприємців та студентів області щодо здійснення бізнесу у сфері обслуговування багатоквартирних будинків.

До функцій бізнес-центрів відносяться надання інформаційних, консалтингових, маркетингових та інших послуг суб'єктам малого та середнього підприємництва, особам, що мають намір провадити підприємницьку діяльність. Найбільше бізнес-центрів знаходиться у м. Києві (125), Дніпропетровській (44) та Харківській (32) областях. Найменша їх кількість нараховується в Чернігівській (2) та Херсонській (1) областях.

Важливим інститутом інформаційно-консультаційної підтримки підприємництва є технопарки. Технопарки є науково-виробничим територіальним комплексом, до якого входять дослідні інститути, лабораторії, експериментальні заводи з передовою технологією, створені на задалегідь підготовлених територіях навколо великих університетів з розвиненою інфраструктурою, до якої належать: лабораторні корпуси, виробничі приміщення багатоцільового призначення, інформаційно-обчислювальні центри колективного користування, системи транспортних та інших комунікацій, магазини, житлово-побутові приміщення, сервісні та виставкові комплекси [5, с. 130]. Один з найуспішніших технопарків у світі розташований в передмісті Кракова на 500 гектарах землі. Його побудували у Новій Гуті, колишньому містечку металургів, який прийшов у занепад через кризу та безробіття. Сьогодні це процвітаючий район: +160 прибуткових інвестпроектів дали 18 тис. нових робочих місць. Станом на 01.01.2015 в Україні налічувалося 58 одиниць (фактично ж здійснюють діяльність 13 одиниць (22,4 % від їх загальної кількості)). Найбільше технопарків зареєстровано в м. Києві (28) та Харківській області (15). В обласних центрах діють від 1 до 3 технопарків: Львові (3), Хмельницькому (2), Вінниці (2), Дніпропетровську (1), Херсоні (1).

Кількість закладів, що забезпечують суб'єктів малого і середнього підприємництва матеріально-технічними ресурсами на основі лізингу, станом у 2014 році становила 447 одиниць. Із загальної кількості лізингових центрів в адміністративно-територіальних одиницях України 67,8 % припадає на м. Київ (303). Проте у Кіровоградській, Тернопільській, Херсонській областях зазначені установи взагалі відсутні.

Загальна кількість регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва станом у 2014 році становить 216 одиниць, з них 32 регіональних та місцевих фондів, створені за участю Українського фонду підтримки підприємства.

Станом на 01.01.2015 в Україні налічується 2812 небанківських кредитно-фінансових установ, у тому числі 538 кредитних спілок. Найбільша їх кількість – у Харківській області (436), м. Києві (338), Миколаївській (208), Полтавській (188), Житомирській (178 од.), Рівненській (144) та Вінницькій (134) областях. Згідно з офіційними даними фактично функціонують 204 зазначені установи (7,2 % від їх загальної кількості).

Також зареєстровано 2084 інвестиційні фонди та компанії (фактично функціонують 76 інвестиційних фондів і компаній (3,6 % від їх загальної кількості)). Зокрема, зареєстровано 1 312 в м. Києві, 222 в Донецькій (у 2013 році), 184 Харківській, 83 Полтавській областях. По одній установі зареєстровано в Запорізькій, Тернопільській, Хмельницькій та Чернігівській областях.

У 2014 році фактично функціонувало 19 інноваційних фондів та компаній (з 741 од. зареєстрованих). У більшості областей створено лише по одній або дві такі установи, а у Волинській, Івано-Франківській та Хмельницькій областях не створено жодної.

У межах виконання програми інноваційно-орієнтованого дослідно-консультаційного центру міжнародного рівня «Вінницький бізнес-акселератор» (м. Вінниця) впроваджено проект «Створення і тестування Навчального центру «Бізнес-акселератор»», метою якого є створення навчального центру практичної підготовки молодих спеціалістів.

Одним з напрямів підвищення конкурентоспроможності економіки є кластери – об'єднання підприємств різних галузей, які не зливаються в єдину структуру, а співпра-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

цюють у межах спільної стратегії розвитку, дозволяючи поєднувати значні ресурси, у тому числі фінансові, що значно поліпшує умови для створення конкурентоспроможних товарів та послуг на внутрішньому й зовнішньому ринках. Найвідомішими прикладами є американські кластери комп'ютерних технологій у Силіконовій долині, кіновиробництва в Голлівуді, аерокосмічної промисловості в Московській області Росії [5, с. 146].

В Україні існують 4 інноваційні промислові кластери. У межах реалізації програм розвитку малого та середнього бізнесу в Івано-Франківській області створено асоціацію «Галицький інноваційний кластер», як інноваційний інструмент, що представляє групу локалізованих взаємозалежних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих послуг, науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів та інших організацій.

Крім того, у м. Кам'янець-Подільський функціонує кластерне утворення – громадська організація «Подільська гільдія ремісників», основною метою діяльності якого є відродження та популяризація ремесел та культури Середньовіччя. Працює Подільсько-Буковинський туристичний кластер, учасниками якого є міські ради трьох міст: Кам'янець-Подільського, Чернівців та Хотина.

Кластер сільського туризму «Оберіг» об'єднує осіб, які працюють для розвитку громади та впроваджують інноваційну технологію розвитку сільського туризму у с. Гриців (Шепетівський район Хмельницької області). За його ініціативою розповсюджується інформація та надається консультативна допомога населенню щодо організації роботи у секторі сільського зеленого туризму. При кластері функціонує центр сільського зеленого туризму, на базі якого проводяться відповідні семінари, тренінги, лекції, круглі столи тощо.

У 2014 року у Львові зареєстровано індустріальний парк «Рясне II» з необхідним інженерно-технічним оснащенням, де створено необхідну інфраструктуру та комунікації для інвесторів у різних галузях (машинобудування, радіоелектроніка, легка та харчова промисловість).

У Рівненській області є такі кластери, як: «Натуральне молоко», Рівненський регіональний агропромисловий інноваційний кластер «Агроінновації», кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини».

Підвищенню поінформованості підприємців із різних аспектів їх діяльності сприяє мережа з 4 054 інформаційно-консультативних установ. Станом на 01.01.2015 фактично функціонують 269 або 7,0 % від їх загальної кількості. Найменша кількість таких установ діє в Чернігівській (3) та Херсонській (1) областях.

Функціонує Житомирський обласний молодіжний центр праці, метою якого є вирішення питань працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перепідготовка та підвищення кваліфікації молоді. Серед іншого, для об'єднання та тісної співпраці бізнесу із наукою, поширення знань в інноваційній сфері у м. Коростені працює демонстраційний центр інноваційного розвитку та індустріальний парк.

У місті Хмельницький працює Центр підтримки малого підприємництва, в якому надаються юридичні, психологічні та соціально-педагогічні послуги громадянам, що планують здійснювати підприємницьку діяльність. Охочі мають змогу безкоштовного користування ресурсами Центру (приміщення, оргтехніка, інформаційно-методичне забезпечення), відвідувати навчальні тренінги, семінари, отримувати консультації тощо.

Наведені дані свідчать, що елементи інфраструктури в Україні постійно зростають, однак їх кількість значно менше, ніж у країнах з розвинутою економікою. Здійснення державної підтримки малого підприємництва в Україні покладено на Кабінет Міністрів України, Державну регуляторну службу України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, місцеві державні адміністрації та інші органи виконавчої влади, які в

межах своїх повноважень сприяють розвитку малого підприємництва й забезпечують проведення державної політики щодо його підтримки.

Обласною Програмою розвитку малого і середнього підприємництва на 2015–2016 роки передбачено підвищення активності діючих в області елементів інфраструктури підтримки підприємництва, а також створення нових, діяльність яких є важливою умовою забезпечення фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, технологічної, консультативної, кадрової й освітньої підтримки суб'єктів підприємництва. Заходи з формування інфраструктури підтримки підприємництва передбачають залучення наукового потенціалу для інформаційної та організаційної підтримки підприємництва, у тому числі для створення інформаційно-комунікаційної платформи «Наука-бізнес». Їх реалізація сприятиме інноваційній та інвестиційній активності діяльності малого і середнього бізнесу, розширенню допомоги суб'єктам господарювання в отриманні корисної інформації, необхідної для ведення підприємницької діяльності [6, с. 24].

Висновки і пропозиції. У результаті наведеного дослідження до виявлених проблем у розвитку інфраструктури підтримки підприємництва слід віднести наявні диспропорції у формуванні та функціонуванні окремих її елементів у більшості як регіонів, так і країни в цілому, зокрема більша частина всіх об'єктів інфраструктури функціонує у столиці, а найменша їх кількість – у таких регіонах, як Чернігівська, Чернівецька, Рівненська, Тернопільська області.

Для більш ефективного функціонування елементів інфраструктури підтримки підприємництва варто:

- запровадити систему державної акредитації сервісних установ інфраструктури, що надаватимуть сертифіковані навчально-консультативні послуги малому бізнесу;
- збільшити обсяги фінансування заходів щодо розвитку мережі інфраструктури підтримки підприємництва;
- забезпечити об'єкти інфраструктури висококваліфікованими кадровими ресурсами;
- адаптувати міжнародний досвід оцінювання ефективності й результативності функціонуючих об'єктів інфраструктури;
- прийняти нормативно-правові акти, що регулюватимуть створення та елементів інфраструктури підтримки підприємництва.

Список використаних джерел

1. *Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-6. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
2. *Рачинська Г. В.* Система інфраструктурного забезпечення підприємств малого і середнього бізнесу покращення [Електронний ресурс] / Г. В. Рачинська, Л. С. Лісовська // Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – С. 211–216. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15904/1/32_211-216_Vis_725_Ekonomika.pdf.
3. *Пивоваров М.* Розвиток інституту інфраструктури малого підприємництва: проблеми та шляхи його покращення [Електронний ресурс] / М. Пивоваров // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1(8). – С. 6–18. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pimgwyp.pdf>.
4. *Шевчук Л. Т.* Світовий і вітчизняний досвід створення і функціонування бізнес-інкубаторів / Л. Т. Шевчук, А. В. Колодійчук // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 178–184.
5. *Бутко М. П.* Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : монографія / М. П. Бутко, О. В. Попело ; під заг. ред. М. П. Бутка. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. – 372 с.
6. *Обласна Програма розвитку малого і середнього підприємництва на 2015–2016 роки* : затверджена рішенням двадцять третьої сесії обласної ради шостого скликання від 23 січня 2015 року.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління», який внесено до нового переліку наукових фахових видань, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 жовтня 2015 р. № 1021. З 2013 року входить до міжнародної наукометричної бази даних eLIBRARY.RU (ліцензійний договір № 246-04/2013 від 29 квітня 2013 року).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) *подаються повністю*;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В).

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-22@yandex.ru**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

3. **Структура статті.** До друку в науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: *УДК. Автор (и). Назва статті. Анотації. Ключові слова. Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел. Інформація про автора (ів).*

4. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

5. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

5.1. *УДК* – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

Автори – ім'я та прізвище кожного автора починати з нового рядка (шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, напівжирний, курсив). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (обсяг – 1000 знаків з пробілами). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською. **Після анотації (кожною з мов) вказувати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).**

Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7 (Додаток А).

Основний текст – текст статті з заголовками (вирівнювання по ширині, абзац – 0,63 см, шрифт Times New Roman (кегель 12), одинарний інтервал).

Розділи статті (Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел) подаються таким шрифтом: Times New Roman, кегель 12, напівжирний, звичайний. Після назви розділу статті ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Обов'язково у кінці статті подаються дані про авторів (трьома мовами):

- прізвище, ім'я та по батькові (повністю);
- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів);
- місце роботи автора (ів) та адреса організації;
- електронна адреса автора (ів) (Додаток А).

5.2. Інтервали між елементами статті такі:

- УДК – автори – 0;
- автори – назва статті – 0;
- назва статті – анотація – 1;
- анотація – ключові слова – 0;
- ключові слова – основний текст – 1;
- основний текст – назва таблиці (верхній край рисунка) – 1;
- назва таблиці – її верхній край (нижній край рисунка – їхні назви) – 1;
- нижній край таблиці (назва рисунка, діаграми, схеми) – основний текст – 1;
- основний текст – список використаних джерел – 1;
- список використаних джерел – перелік джерел – 1.

6. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

6.1. Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив.

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

6.2. Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). Всі графи таблиць повинні мати назву.

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

6.3. Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

7. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

Заголовок «Список використаних джерел» слід розміщувати посередині рядка, шрифт Times New Roman, кегель 12, напівжирний, а список джерел – 11 кегель.

8. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку В.

9. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-22@yandex.ru**.

Контактна особа: Дубина Максим Вікторович.

Моб. тел.: 099-37-63-287.

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання: <http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.**Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

Редакція розглядає надсилання автором (ами) документів щодо публікації рукопису або сплату вартості публікації як згоду автора (ів) на передачу права на використання твору (тиражування, розповсюдження тощо).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 334

Ірина Косач

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Ірина Косач

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТЕ СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Iryna Kosach

STATE-PRIVATE PARTNERSHIP IN CONTEXT OF SYSTEM-SYNERGETIC PARADIGM

Досліджено теоретичні аспекти функціонування державно-приватного партнерства з погляду системно-синергетичного підходу. Доведено важливість застосування інструментів державно-приватного партнерства в сучасних економічних умовах. Розглянуто теоретичні аспекти синергії, важливість синергійної взаємодії для економічних суб'єктів, основні риси позитивного синергійного ефекту, особливості функціонування державно-приватного партнерства як економічної системи, яка має здатність комбінувати взаємодоповнюючі елементи функціональних потенціалів та ресурси інтегрованих суб'єктів. Проаналізовано можливості та умови досягнення синергійного ефекту у процесі реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, синергія, система, синергетичний ефект.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 12.

Исследованы теоретические аспекты функционирования государственно-частного партнерства с точки зрения системно-синергетического подхода. Доказана возможность реализации инструментов государственно-частного партнерства в современных экономических условиях. Рассмотрены теоретические аспекты синергии, значение синергетического взаимодействия для экономических субъектов, особенности функционирования государственно-частного партнерства как экономической системы, способной комбинировать взаимодополняющие элементы функциональных потенциалов и ресурсы интегрируемых субъектов. Проанализированы возможности и условия достижения синергетического эффекта в процессе реализации проектов государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, синергия, система, синергетический эффект.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 12.

The theoretical aspects of functioning of state-private partnership are researched according to the system-synergetic approach. Marketability of instruments of state-private partnership is well-proven in modern economic terms. The features of private and state sectors system cooperation are considered. The theoretical aspects of synergy, the importance of synergistic interaction for legal entities, the main features of a positive synergistic effect, the peculiarities of public-private partnerships as an economic system that has the ability to combine complementary elements of functional capabilities and resources are considered. Possibilities of synergistic effect achievement are analysed in the process of realization of state-private partnership projects.

Key words: state-private partnership, synergy, system, synergistic effect.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 12.

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. *Захарова О. Д.* Теоретические аспекты определения экономической сущности понятия «региональная система» в контексте регионализации экономики / О. Д. Захарова // Экономика и управление. – 2007. – № 1. – С. 46–51.

2. *Коновальчик В. В.* Побудова процесу навчання персоналу в рамках загальної системи розвитку персоналу [Електронний ресурс] / В. В. Коновальчик // HRMagazine. – Режим доступу : <http://www.hr-portal.ru/tags/razvitie-personala>.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

3. *Синиця Л. В.* Оцінка стійкості підприємства : монографія / Л. В. Синиця. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 184 с.

Косач Ірина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Косач Ирина Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Kosach Iryna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of management department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Irish_kos@mail.ru

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора***ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ**

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	ДКСУ		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	за видання у збірнику 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____			
Касир		(словами)		
Підпис платника	_____			
Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	ДКСУ		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	за видання у збірнику 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____			
Касир		(словами)		
Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (3)

Головний редактор	С.М. Шкарлет
Відповідальні за випуск	М.П. Бутко, В.П. Ільчук
Літературний редактор	Л.М. Сила
Коректор	О.С. Смелова
Комп'ютерна верстка і макетування	В.М. Олефіренко
	Т.В. Коваленко

Підписано до друку 27.11.2015. Формат 60x84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 39,76.
Тираж 300 пр. Замовлення № 300/15.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.